HISTORISK ARKIV.

Et Maanedsskrift

for populære Skildringer af historiske Personer og Begivenheder.

Ny Række.

Udgivet af

F. C. Granzow og S. B. Thrige.

Fjerde Bind.

Kjøbenhavn.

P. G. Philipsens Forlag.

1880.

KJØBENHAVN. I. COHENS BOGTRYKKERI.

INDHOLD.

Franske Militshære*).

Under Forhandlingerne om en Rekruteringslov i den franske Nationalforsamling af 1791 udbrod den deputerede Charrier: »Hvad er egentlig Hæren? Den er Frankrig under Vaaben. Alle franske Borgere høre til Hæren, hvorfor skal da denne rekruteres? Saa snart Krigsraabet lyder, ville alle Patrioter af sig selv væbne sig«.

Disse Ord, som fandt den mest levende Gjenklang i hele Forsamlingen, vare den nærmeste Anledning til, at den franske Regering i Juni 1791 udstedte sit første Opraab om frivillige. Dette Opraab modtoges af Befolkningen med almindelig Begejstring; under den voldsomme politiske Bevægelse vare Sindene, mere end maaske ellers vilde have været Tilfældet, modtagelige for den Tanke, at Borgerne og ikke længere hvervede Soldater skulde forsvare Friheden og Fædrelandet, kort sagt Listerne fyldtes med talrige Underskrifter. Hvad disse paa Listerne staaende, men derfor endnu langtfra virkelig tjenestegjørende frivillige have udrettet, er af Republikkens Venner ofte omtalt i høje Toner. Mindet derom opfriskedes atter i 1870, da den unge Republik til Trods for alle Anstrængelser ikke kunde føje Sejren til sine Vaaben, og der pegedes da hen paa, at dens Forgænger fra 1792 havde modstaaet det halve Evropa.

*) Freiherr v. der Goltz: Léon Gambetta und seine Armeen. — Camille Rousset: Les volontaires de 1791—94.

Tages udelukkende Hensyn til Kampens Udfald, synes Militshærene fra den første Republiks Tid at maatte staa langt over de af Gambetta skabte Armeer; men en nærmere Undersøgelse vil dog snart føre til den modsatte Erkjendelse. Navnlig giver det af Camille Rousset udgivne Skrift: »les volontaires de 1791—94«, som støtter sig til de i det franske Krigsministerium fundne Aktstykker, særdeles oplysende Kjendsgjerninger om de franske Hæres Tilstand i de nævnte Aar, medens Friherre v. d. Goltz i »Léon Gambetta und seine Armeen«, et Arbejde, som yder Exdiktatoren al mulig Retfærdighed og megen Anerkjendelse, giver et interessant Bidrag til Bedømmelse af den franske Militshær fra 1870. I det følgende skulle vi give et kortfattet Uddrag af de nævnte Forfatteres Udtalelser og begynde da først med de frivillige fra 1791—94.

I Juni 1791 bleve endnu langtfra alle vaabenføre Mænd kaldte til Fanerne, men for hver tyve Nationalgardister skulde der stilles én frivillig, og Lønningen blev fastsat til den forholdsvis høje Sum af 55 Øre om Dagen. Efterhaanden organiseredes de frivillige i Batailloner, hvilket for fleres Vedkommende gik ret rask for Haanden, navnlig overalt, hvor man tyede til de opløste Provinsialtropper som Hjælpemateriale; hvor saadant ikke fandtes, frembød derimod Valgene af Officerer og Underofficerer de største Vanskeligheder, og Udfaldet blev ofte forfalsket. Omsider afgik dog flere Batailloner til Hæren, og de første Indberetninger om de nye Troppers Holdning vare meget rosenfarvede, thi ingen vovede endnu at anklage Frihedens Legioner og Republikkens ægte Børn; men efterhaanden kunde de frivilliges tøjlesløse Optræden ikke længere skjules, og navnlig var det Borgerne i de Byer, hvor de laa indkvarterede, som først fremkom med Klager. I Oktober 1791 indberettede General Lamorlière om en bestemt Bataillon frivillige: »Disse Hallunker have allerede paa den frækkeste Maade nægtet at adlyde deres foresatte, som be-

falede dem at træde an til Exercits. I hvert Fald bede Borgerne indtrængende om, at disse Tropper, hvis slette Opførsel er meget foruroligende, maa blive forlagte andensteds hen«.

Klager over de frivillige indkom nu massevis; Camille Rousset anfører desangaaende: »Lige over for én gunstig Udtalelse angaaende de, til de rhinske Departementer henlagte, frivilliges Opførsel staar mindst ti andre i modsat Retning«. Det blev derfor mere eller mindre et almindeligt Ønske hos de kommanderende og hos alle, som nærmere beskæftigede sig med Hærvæsenet, at de frivillige maatte blive indrullerede i Linjehæren, eller i hvert Fald blive engagerede til denne. Vist nok stred dette Ønske imod den republikanske Opfattelse af Hærforholdene, men Krigsministeren, de Narbonne, undlod derfor ikke at stille Forslag i saa Henseende i den legislative Forsamling, Januar 1792. Hvor forsigtig han imidlertid end ytrede sig om de frivillige, udbrød dog den deputerede Albitte: »Krigsministerens Forslag ere perfide«. Det foresloges derfor at lade Hæren gaa op i Nationalgarden, men heller ikke dette Forslag blev vedtaget.

Oprettelsen af de frivillige Batailloner havde en bedrøvelig Indflydelse paa Linjehærens Tilgang; thi alle foretrak at træde i Tjeneste som frivillige fremfor at lade sig hverve. Den staaende Hær manglede derfor i Foraaret 1792 over 50,000 Mand; men heller ikke Nationalgardens Batailloner vare fuldtallige tilstede; thi i Steden for de lovbefalede 169 Batailloner vare kun 100 blevne oprettede, og da saa Krigen med Preussen og Østerrige udbrød, maatte den lovgivende Forsamling for at skjule det moralske Nederlag, Republikken derved havde lidt, dekretere Oprettelsen først af 31, senere af 14 nye Batailloner, hvilke dog kun kom til at staa paa Papiret.

Hvorledes de frivillige Batailloner opførte sig, første Gang de kom i Ilden under Angrebene paa Mons og

1*

Tournay i Nederlandene, er almindelig bekjendt. Det systematiske Arbejde paa at opløse al Disciplin bar sine Frugter; thi da de to Kolonner kom i Berøring med Fjenden, tabte baade Officerer og Soldater Besindelsen, i det de gjensidig nærede Mistro til hinanden. Der gaves Ordre til Tilbagetog, alt kom i Uorden, og i vild Flugt vendte Tropperne tilbage over Grænsen, hvorpaa Soldaterne, der tilskreve Forræderi det indtrufne Uheld, myrdede fire af deres Generaler. Ved Rhinhæren stod det ikke bedre til. Generaladjutant Vieusseux skrev saaledes der fra den 15de Maj 1792: »Begivenhederne i Flandern ere mere end sørgelige og give os et dybt Indblik i disse patriotisk-begejstrede Massers Fejghed. Mit Hjærte er nær ved at briste, naar jeg ser, hvorledes saadanne Excesser mere og mere gribe om sig. Hvis jeg diskede op med endnu flere Detailler, vilde De sikkert give mig Ret i, at der i Nationalforsamlingen næppe mere findes en Gnist af Patriotisme; thi ellers er det aldeles uforstaaeligt, at den stadig giver efter for denne rasende Soldateskes Kapricer, hvorved Døren aabnes paa vid Gab for al Insubordination. Disse saa kaldte Patrioter skulde blot selv engang blande sig imellem de beskjænkede og rasende Soldater, som true enhver, der vil tale dem til Rette, med Strikken, og desuden fornærme, røve og plyndre alle Borgere — Piben vilde da sikkert faa en anden Lyd«.

Krigserklæringen i Foraaret 1792 mod Østerrige, som havde afsluttet et Forsvarsforbund med Preussen, gjorde en betydelig Forøgelse af Hæren nødvendig, men desuagtet og skjønt Frankrig truedes med en Invasion, strømmede kun faa frivillige til Fanerne. Omsider erklærede derpaa den lovgivende Forsamling den 11te Juli 1792 Fædrelandet for at være i Fare samt vedtog, at de af Regeringen forlangte Kontingenter skulde skaffes til Veje ved T v a n g, samt at der til Linjehæren skulde hverves 50,000 Mand.

De nye Batailloner organiseredes i største Hast af

Folkets daarligste Bestanddele og for største Delen af Folk, som aldrig havde modtaget nogen militær Uddannelse; men desuagtet sendtes de strax til Grænsen. Angaaende de frivillige fra Paris indberetter en Generalkommissær i Soissons til Ministeren, at de vare ankomne dertil »næsten nøgne«, de fleste vare »rene Børn«. De krævede meget store Udgifter. General Duhoux, som kommanderede Reservehæren ved Soissons, udtalte sig den 21de Avgust i en Skrivelse til Krigsministeren, som følger: »Uden patriotiske Befalingsmænd ville disse tøjlesløse frivillige aldrig kunne opfylde Nationens Forventninger. De kunne bedst sammenlignes med en Bisværm«. Andre Generaler udtalte sig paa lignende Maade, og i Châlons fandt ogsaa nye Mordscener Sted. Krigsministeren Servan delte dog ikke denne Opfattelse, han erklærede ligefrem, at alle Excesser hos de frivillige vare en Følge af Agitationer, udgaaede fra Personer, som Fjenden underholdt i alle Garnisoner; men selve Excesserne nægtede han ikke. Han udtalte sig nemlig som følger: »Ensteds toge de frivillige de Geværer, som ere bestemte til andre Tropper, andensteds plyndrede de Kasernerne og Beklædningsvognene«. Han anmodede derfor Nationalkonventet om at udsende Medlemmer til »Vaabenbrødrene fra Paris« for at bringe dem paa andre Tanker og gjøre det indlysende for dem, at de ved at fortsætte, som de vare begyndte, vilde blive deres Fædrelands værste Fjender. Hærførerne begyndte derfor uden videre at hjemsende disse frivillige, saaledes General Kellermann, der tilskrev Servan paa følgende Maade: »De fleste af disse f o r e g i v n e Soldater ankomme her til i en hjælpeløs Tilstand; hvad skal jeg bruge dem til? Lad os faa Linjen kompletteret og de frivillige indlemmede i Hæren«. Baade han og Dumouriez behandlede de frivillige med stor Strænghed, og dette var Grunden til, at de ved Valmy og Jemappe dog gjorde nogen Gavn.

Af andre Indberetninger til Krigsministeren udmærker

navnlig General Birons sig ved sit uforbeholdne Sprog. Han siger saaledes: »Befalingsmændene ved de frivillige Batailloner have ingen Energi og udøve ikke den ringeste Indflydelse paa deres undergivne. I Steden for at opretholde Ordenen og Disciplinen give de selv ofte Anledning til, at denne slappes. Dette føles i Særdeleshed paa Marcher, hvor deres Indflydelse er lig Nul. Soldaten holder sig fortræffelig (?), men marcherer aldeles, som han lyster, hvad der ikke kan vedblive. Naar man paa Marcherne altid kunde placere to Frivilligbatailloner mellem to Linjebatailloner, lod Ordenen sig mulig opretholde; men des værre ere vi ikke saa heldige at disponere over saa stort et Antal af disse. Kolonnerne blive forfærdelig lange, Queuen forbliver i Værtshusene, og her begaas stadig de groveste Excesser, uden at vi ere i Stand til at forhindre det. I Elsass udbreder sig strax en almindelig Skræk, saa snart jeg er nødsagen til at drage nogle Linjetropper bort der fra. Folk have aldeles ingen Tillid til de frivillige, da disse yde dem en daarlig Beskyttelse og bestjæle dem. Man tør ikke nære nogen Illusion med Hensyn til deres Sammensætning; for det meste bestaa de af Individer, hvem Kommunerne have hvervet, og egentlig have de intet fast Opholdssted. De berede os langt større Forlegenheder, end de gjøre os Nytte. Alle de Officerer, som jeg vil forsætte til disse Afdelinger, udtale deres Frygt for at komme der til. Efter Forlydende nærer De den Plan at erstatte samtlige Linjeafdelinger ved Rhinhæren med det dobbelte Antal frivillige, det vil med andre Ord sige, De berøver mig ethvert Forsvar og fordobler Mundenes Antal. Allerede nu har jeg alt for mange unyttige Munde, men alt for faa virkelige Soldater«.

To Maaneder senere tilskrev Biron den nye radikale Krigsminister Pache: »Alt i alt disponerer jeg endnu over 16,000 Mand tjenstdygtige Tropper; de øvrige have hverken Klæder, Vaaben eller Skotøj og bestaa af lutter Dosmere,

udlevede Oldinge og samtlige ude af Stand til at gjøre endogsaa den ringeste Tjeneste«.

General Custine, som i Begyndelsen havde rost de frivillige, for ikke at miste sin Popularitet, blev snart af en hel anden Mening og skrev til Biron, da denne skulde sende ham Forstærkning: »Send mig for Guds Skyld ingen frivillige, de ere mig kun til Besvær«.

Konventet blev saaledes nødsaget til nærmere at lade de frivilliges Forhold undersøge og udsendte derfor Kommissioner til Hærene. En af disse indberettede følgende: »Borgere! Den fuldstændigste Mangel paa Disciplin hos Frivilligbataillonerne har frembragt et meget nedslaaende Indtryk paa os. Overalt imødeses deres Ankomst med Rædsel, overalt optræde de med den mest uforskammede Frækhed, overalt vise de den største Ringeagt mod al national Ejendom, kort sagt, overalt begaas de utroligste Excesser. De vilde vistnok blive forfærdede, naar De med egne Øjne saae Forvirringen i de til Dels ødelagte Kantonnementer og disse Folks Opførsel«.

I Nancy demolerede en Bataillon af Moselarmeen, strax efter at være rykket ind i Byen, det derværende Museum og Bibliotheket, »talende Vidnesbyrd om et fordums Tyranni«. Som Følge heraf bad General Laborlière, der kommanderede den nævnte Hærs Avantgarde, om sin Afsked med følgende Ord:

»Jeg skylder min Fortid ikke at lade mit ærlige Navn og mit gode Ry kompromitteres ved den Opførsel, som de mig underlagte Tropper have udvist. Jeg kan ikke længere komme ud af det med disse Folk, og jeg er bestemt overtydet om, at saa snart vi vilde rykke frem, og Fjenden forstod at benytte sig af vor Svaghed, maatte vi ubetinget bukke under for ham. Den største Del af Mandskabet har for længst mistet enhver Æres- eller Pligtfølelse og finder kun Tilfredsstillelse i Forbrydelser og Udsvævelser. Hvert Øjeblik fremkomme nye Klager. Og naar de overskride

Grænsen, opføre de sig saa pøbelagtig, at vore Naboer snarere maa anse os for en Nation, bestaaende af Tyve og Røvere, end de kunne hilse os som Frihedens og Rettens Forkæmpere«. Nationalkonventet eller rettere Krigsministeren Pache lod sig dog endnu ikke omstemme. Skjønt General Custine paa ny indtrængende opfordrede ham til at beskæftige sig med Hærens Organisation, da »den republikanske Hær ellers snart vilde være lige saa gal som en tyrkisk Armé,« skabte han netop midt i Forvirringen en stor Mængde frivillige Jægerkompagnier, hvortil Camille Rousset udbryder: »Ikke for at tilføje Fjenden nogen Men, men meget mere for at udplyndre og brandskatte egne Landsmænd«.

Imidlertid blev Desertion mere og mere almindelig og fortyndede Rækkerne i en utrolig Grad. I Slutningen af 1792 vare flere Batailloner paa oprindelig 600 Mand smeltede sammen til en Femtedel af deres Styrke, og ved mange Kompagnier vare endogsaa kun en halv Snes Mand til Tjeneste. General Beurnonville, som hidtil stedse havde talt de frivilliges Sag, indberettede derimod den 23de November til Krigsministeren: »Et stort Antal frivillige og Linjesoldater begaa hver Dag de groveste Excesser, forlade Lejren, plyndre og brandskatte baade Ven og Fjende. Skulde det være nødvendigt at blæse Alarm, er det meget tvivlsomt, om Tropperne overhovedet lod sig samle«. Daglig deserterede 100 à 150 fra Moselhæren, som den 1ste December saaledes havde mistet 2000 Mand; ved ét Kompagni vare kun en Løjtnant og en Sergent blevne tilbage. Beurnonville skrev derfor fremdeles: »Bliver det saaledes ved, vil jeg kun med mine Linjetropper ankomme til Trier. Ingen beklager sig over disse, de eneste, som ere brugbare i Felten; men des værre udgjøre de kun Fjerdeparten af vore Hære«.

De frivilliges Antal blev i Løbet af Vinteren 1792—1793 daglig formindsket ved Desertion, og en energisk Fjende vilde med Lethed have faaet Bugt med den franske

Hærs Modstand, til Trods for, at Konventet i Begyndelsen af Aaret 1793 havde paabudt en Udskrivning af 300,000 Mand. De krigerske Begivenheder i den første Halvdel af Aaret 1793 godtgjore dette til fulde, i det baade det erobrede Belgien gik tabt, og saa vel Mainz, Condé og Valenciennes som Toulon faldt i de allieredes Hænder. Frankrig syntes at staa ved Afgrundens Rand, og det var under Indtrykket heraf, at Parises Kommunalraad den 1ste Avgust dekreterede et Opbud i Masse af alle vaabenføre Franskmænd, samt udsendte Konventsmedlemmer til Provinserne for at kalde Borgerne til Vaaben; men skjønt Masseudskrivningen lagde den første Spire til Frankrigs store Kraftudvikling, i det de allieredes højst mangelfulde Krigsførelse lod Krigsbestyrelsen faa en Frist af flere Maaneder til omsider at organisere de mange Kræfter, der havdes til Raadighed, var det første Resultat af Masseopbudet i høj Grad bedrøveligt. Og dog lode de i Provinserne rejsende Konventsmedlemmer det ikke mangle paa emfatiske Beretninger, som hævede de frivilliges beundringsværdige Holdning og Tapperhed til Skyerne. Fra Nancy meldte saaledes Lacoste: »Rhinhæren er paa Marche med 140,000 Mand, der slaas som Løver og have anrettet et stort Blodbad blandt Østerrigerne«. Hærens Generaler havde derimod et andet Syn paa Tingene. Landremont f. Ex. skrev til Krigsministeren: »Af alle de Folk, som ere ankomne til den under min Befaling staaende Hær, ere endnu kun de bedre Elementer tilstede; det store Flertal har opført sig som Kujoner og er dels flygtet bort, dels gaaet over til Fjenden. Jeg er meget glad ved at være befriet for disse Mennesker; thi havde jeg beholdt dem, vilde jeg maaske næppe have undgaaet et Nederlag«. I alt havde Rhinhæren ikke mere end 14,000 virkelige Soldater.

Da General Wolff udsendte en Officer for at inspicere Opbudet fra Elsass, fandt denne Lejren og Kantonnementerne tomme, kun hist og her vare enkelte Poster tilbage til Be-

vogtning af Barakkerne og Vaabnene. General Dubois skulde i September modtage 6000 Mand af det nye Opbud; men paa Marchen vare de smeltede sammen til 300, og selv om disse meldte Generalen allerede den 21de September, at de fleste uden Befaling vare vendte tilbage til deres Hjem; en Bataillon fra Distriktet Strasburg talte f. Ex. ikke mere end tre Mand.

Paa Papiret skulde Masseopbudet have tilført Hæren en Forstærkning af 120,000 vaabenføre Mand; i Virkeligheden ankom sikkert ikke mere end 8 à 9000 Mand til Grænsen, og dette Tal reduceredes i de nærmest paafølgende Dage til knap tusende. Konventet havde dog forinden indset, at en Appel til de »frie Borgeres« Patriotisme og frie Vilje ej kunde føre til Maalet, og navnlig satte Danton den 23de Avgust 1793 igjennem, at der i Steden for Masseopbudet blev vedtaget en Værnepligtslov (requisition), hvorved Frankrigs unge Mandskab imellem 18 og 25 Aar blev kaldet til Fanerne. Alt Stillingsvæsen afskaffedes, og ved Hjælp af det saaledes udskrevne Mandskab dannedes en hel Mængde nye Batailloner; men Folkehærens indre Værd vedblev endnu en Tid lang at være alt andet end tilfredsstillende. Saaledes indberettede 6 deputerede fra Strasburg den 18de Oktober til Velfærdskomiteen: »Efter Nederlaget den 13de (Østerrigernes Storm paa Linjerne ved Weissenburg) flygtede mere end 6000 Mand tilbage i alle Retninger og standsede først efter 12 Timers Forløb; vi vide ikke, om de atter ere vendte tilbage til Fanerne«. Ved Nordhæren vare Forholdene ikke bedre. I Lejren ved Maubeuge toge tre Hundrede frivillige Flugten, fordi der tilfældigvis lød et Skud i Nærheden. Kort forinden Slaget ved Wattignies, hvor Jourdan i øvrigt tilføjede Østerrigerne et Nederlag, gjorde 3500 Mand frivillige en Expedition til Phillipeville; men endnu førend de vare stødte paa Fjenden, adsplittede Hoben sig, efter at Bataillonerne først i Forvirringen havde skudt paa hinanden indbyrdes. Den fra Bastil-

lens Erobring bekjendte Elie udtaler i den Anledning: »Disse Folk lagde aabenbart mere Vægt paa at opholde Livet end at dø for Friheden«. Officererne puttede Epauletterne i Lommen og gave Signalet til Flugten.

Saa snart Vinteren begyndte, blev ogsaa Desertion almindelig; thi i Følge et Dekret af 28de December 1791 havde enhver frivillig Ret til at forlade Hæren efter Slutningen af et Felttog; da Operationerne nu altid betragtedes som endte den 1ste December, blev der paa en vis Maade for Hæren indført »et Forretningsaar«. Vist nok havde Konventet et Aar senere i en Adresse til de frivillige sogt at overbevise dem om, at de ikke uden videre kunde nedlægge Vaabnene; men Straffen for frivilliges Desertion var særdeles mild, nemlig: Tab af Retten til at udøve sin Borgerpligt og til at tjene i Nationalgarden eller Linjen for et Tidsrum af ti Aar, samt under særegne Omstændigheder Godtgjørelse af de Summer, Staten havde anvendt paa Mandens Udrustning. Det var derfor efterhaanden blevet en hel Industri for alle mulige daarlige Subjekter, som ikke paa anden Maade kunde skaffe sig Underhold, at lade sig hverve, modtage Penge og Mundering og derpaa at desertere for paa ny at melde sig til Tjeneste andensteds.

Medens Hærforholdene vare fortvivlede ved Grænsen, vare de dog om muligt endnu værre i Vendée. Hele Bataillоner med alle deres Officerer gik uden videre hjem eller toge Flugten, saa snart de fik Øje paa de kongeligsindede. Fra en Statsprokurator foreligger der en Beretning til Minister Bouchotte, saalydende: »Hr. Minister! Vor Armés Gros bestaar hovedsagelig af i en Hast sammenskrabede og godt betalte Batailloner. De rykke kun imod Fjenden, naar man lover dem Extrabetaling, men aldrig skulle de selv angribe. Saa snart de faa Øje paa Oprørerne, raabe de: »»Forræderi, sauve qui peut!«« hvorpaa de i grænseløs Forvirring tage Flugten og uden videre kaste Vaaben, Tornistre, Kapper, kort sagt alt fra sig. Vi have

en stor Mængde Generaler, Stabsofficerer, Adjutanter, Folkerepræsentanter og Kommissærer, samt Tusender af Flygtninge, som ere blevne udrustede to, tre, ja maaske indtil sex Gange«.

Ikke alle frivillige Tropper vare dog af samme Beskaffenhed, og navnlig dannede de i 1792 oprettede Volontærbatailloner en hæderlig Undtagelse fra Reglen. Imellem dem fandtes mange virkelig tjenstdygtige Folk, som gik i Felten med Begejstring for Republikken eller af Misfornøjelse med den politiske Omvæltning. De sidste vilde i alt Fald hellere dø for Fjendens Kugler end under Guillotinen. Mange Officerer og Underofficerer fra den gamle Hær, selvskrevne til at være Befalingsmænd, toge Tjeneste ved Volontærbataillonerne, og disse bleve derved solide Tropper, som altid bleve deres Fane tro. Der haves flere gunstige Udtalelser om disse Afdelinger. Saaledes skrev et Øjenvidne: »Det første Indtryk, man faar ved at se en fransk Bataillon, er ikke gunstigt. Folkene bære ikke Uniform, de ere ikke pudsede, ikke omhyggelig holdte. Den ene har en forreven Kittel, den anden en broget Frakke, den ene blaa, den anden hvide Benklæder. Maales de med det militære Pedanteris Alen, falde de fuldstændig igjennem. For dem ere kun to Ting af væsentlig Betydning; de maa først og fremmest forstaa at lade, at skyde, at marchere, at rette sig og at svinge; anden Exercits lære de ikke; men dernæst besjæles de af en stærk Æresfølelse, som erstatter Disciplin, Religion, Filosofi og alt, hvad der ellers lægger Baand paa Mennesket. Det er endnu stedse de gamle Franskmænd, om hvem Voltaire sagde: »Ces fous sont plein d'honneur«.

En Dom, som denne, hører dog til de store Undtagelser og gjælder specielt Volontærbataillonerne blandt Custines Armé, hvilke allerede i lang Tid havde levet sammen med Linjetropperne og efterhaanden opnaaet en fast Organisation. Den viser derfor kun, hvad man havde kunnet bringe ud af de talrige Masser, naar de ikke vare blevne overladte til sig

selv, men ved Hjælp af dygtige Befalingsmænd vare blevne stærkt organiserede og dernæst forsvarlig uddannede. Dette indsaa Datidens dygtigste Officerer ligeledes, og lige fra Aar 1791 gik derfor Hærførernes stadige Forlangende ud paa, at de frivillige skulde indrulleres i Linjehæren.

Under de voldsomme politiske Stridigheder kunde Fornuften imidlertid ikke komme til Orde, Revolutionsmændene havde den største Mistillid til Linjehæren, og kun de frivillige, der selv valgte deres Officerer, vare Republikkens egne Børn. Saadan var Folkets suveræne Vilje, og det taalte ingen Modsigelse. Begivenhederne vare imidlertid stærkere end alle Theorier; jo mere Konventet kjælede for de frivillige og derved fremmede deres Indisciplin og Foragt for alle Baand, desto ubrugeligere bleve de som Soldater. I dette Punkt var der Overensstemmelse imellem den gamle Marskalk Luckner og imellem Dumouriez, Dubayet, Kellermann, Kleber. Endogsaa Montesquion, Beurnonville og Custine, som i Begyndelsen havde holdt paa de frivillige, forandrede snart deres Anskuelse og indberettede, at Staten alene kunde reddes, naar Masserne indrulleredes i Linjen eller i de nye Batailloner, som vare blevne krigsvante. Endogsaa de deputerede, som Konventet udsendte til Hærene for at undersøge Forholdet imellem Linjen og de frivillige og for at stille Generalernes Beskyldninger imod »Frihedens Soldater« i rette Lys, mistede deres Tillid til disse, saa snart de kom i nærmere Berøring med dem. Det var dog først efter de franske Vaabens gjennemgaaende Uheld i 1793, at Konventet omsider den 8de Januar 1794 udstedte sit Dekret om de frivillige Bataillonera Sammensmeltning med Linjehæren. Folkerepræsentanter afgik til alle Armeer for at iværksætte denne, og først nu fik man et Overblik over, hvor mange frivillige Batailloner der overhovedet gaves. Skjønt Rekvisitionærerne (i Følge Dekret af 23de Avg. 1793) allerede den Gang vare indrullerede i Linjen, fandtes der dog endnu

725 Frivilligbatailloner. Officerspladserne vare alle besatte, men Soldaternes Antal var saa ringe, at flere Batailloner maatte slaas sammen til én. Saaledes dannedes i 1794 i alt 251 Halvbrigader af Fodfolk, og dermed paa ny en ensartet regulær Hær, hvori hver Afdeling havde samme Rettigheder, samme Forpligtelser og Love. Det voldte inden for Halvbrigaderne med deres stærke, veluddannede Kadrer ingen Vanskelighed at opretholde Disciplinen, Klager over Troppernes Udskejelser bleve sjældnere og forstummede til sidst aldeles. Frankrig besad atter en Hær, som nu under dygtige Generaler førtes fra Sejr til Sejr.

Man kunde efter det, som er anført om de frivillige Batailloner, endnu fremsætte den Bemærkning, at om de end ikke have kunnet besejre de allieredes gamle Soldater, have de i hvert Fald standset deres Sejrsløb og reddet Staten fra Undergang; men heller ikke denne Paastand holder Stik. Først og fremmest maa det vel erindres, at der ved Siden af de frivillige stod en Linjehær paa 200,000 Mand samt et ikke ringe Antal fra de opløste Provinsialtropper rekruterede Volontærbatailloner, som ikke stode meget tilbage for Linjen; men dernæst blev Frankrig ikke angrebet af energiske Fjender, men af svage Hære, som uendelig langsomt og methodisk begyndte deres Felttog, der strax endte ved den nærmest liggende Fæstning. En nærmere Bevisførelse herfor synes at være overflødig. Det skal blot fremhæves, at Kanonaden ved Valmy vist nok var Anledningen, men ikke Aarsagen til, at den svage preussiske Hær standsede sit Tog til Paris; thi dens Tab ved denne Lejlighed var i alt kun 1000 Mand. Hertugen af Brunsvigs hemmelige Modstand mod enhver Fremrykning fremkaldte derimod snarere dette Resultat; thi endnu ved Pirmassens havde 7000 Mand preussiske Tropper efter en svag Kamp standset

hele Vogeserarmeens Fremrykning. Naar Dumouriez den 6te November 1792 fortrængte det 15,000 Mand stærke østerrigske Korps ud af sin Stilling ved Jemappe, den eneste virkelige Sejr, de unge Frihedstropper vandt, skyldtes dette navnlig deres firdobbelte Overmagt. I 1793 vare Forholdene paa de allieredes Side endnu værre; thi de havde da større Mistillid til hinanden indbyrdes end til Frankrig. Dette beskyttedes imod sine Fjender ved den raadne Tilstand hos disse og ved den exempelløse Smaalighed og Egenkjærlighed, som den Gang beherskede den evropæiske Politik. De i Hast organiserede Folke- eller Militshære kunde aldrig have fremkaldt dette Resultat, de af Camille Rousset fremdragne Kjendsgjerninger tilstede ingen Tvivl i saa Henseende. Ved deres højst lunkne Krigsførelse frembragte de allierede derimod et Resultat, som de mindst af alt havde ventet. Ved Forholdenes Magt bleve de tøjlesløse Skarer, alt eftersom Tiden skred frem, uddannede til virkelige Soldater. Der gik vist nok Maaneder, ja Aar hen hermed; men den franske Nations glimrende militære Egenskaber samt den Omstændighed, at endnu mange dygtige Befalingsmænd fra den gamle Tid vare blevne tilbage, bevirkede, at der omsider af Udskrivningsmassen under unge og energiske Førere fremstod kampdygtige Hære, som i lang Tid satte Evropa i Skræk.

Saaledes opstod den Tradition, at den franske Republiks Hære vare uovervindelige. Da nu i 1870 de kejserlige Hære enten vare tagne til Fange eller gjorte uvirksomme, haabede det franske Folk, at til Trods for den fortvivlede militære Situation vilde ogsaa den anden Republik ved at kalde Nationen under Vaaben snart kunne jage de tyske Hære ud af Landet.

Det faldt i Léon Gambettas Lod at forsøge paa at bringe Tanken til Virkelighed; hans ualmindelig store Evner, hans Herredomme over Masserne, hans Energi og store Organisationstalent ere hævede over al Tvivl; men til Trods

for alt, hvad der udrettedes, bukkede de unge Hære efter kun 4 Maaneders Kamp mod en i Antal langt underlegen Modstander fuldstændig under.

Dette Udfald af Kampen staar jo tilsyneladende i grel Modsætning til, hvad den gamle Republiks Milits- eller frivillige Hære havde udrettet. Ses imidlertid paa den ene Side hen til den korte Tid, som de af Gambetta tilvejebragte Soldater havde været til Tjeneste, inden de førtes mod Fjenden, og paa den anden Side til dennes overlegne energiske Krigsføring med gamle, vel førte Soldater, samt endelig til de frivilliges overordentlig daarlige Optræden i Koalitionskrigenes første Aar, kan det ikke være tvivlsomt, at de franske Militshære fra 1870 stode langt over dem fra 1791—94, hvad vi først i Korthed skulle paavise.

Den 9de Oktober 1870 ankom Gambetta ved Luftballon til Tours for at skabe et nationalt Forsvar; han forefandt da c. 40,000 Mand Linjetropper, som for største Del dannede den første Loirearmé, der to Dage efter blev adsplittet af General v. d. Thann; 100,000 Mand Nationalgarde uden tilstrækkelig Organisation; en stor Del Rekrutter i Depoterne; nogle Tusende Mand Marinetropper samt enkelte Kadrer m. m., men kun meget lidt Rytteri, slet intet Artilleri eller Ingeniørtropper og kun et meget ringe Antal Vaaben.

Et Krigsministerium i den Forstand, hvori man sædvanlig forstaar Ordet, fandtes slet ikke. Gambettas første Handling var derfor at leje de nødvendige Lokaler til sin Virksomhed. Generalstabskort over Krigsskuepladsene vare alle i Paris og kunde først forfærdiges, da en højere Officers Enke stillede sin Mands Exemplar til Raadighed. Reglementer, Love, Bestemmelser, Arkiver samt Forfremmelseslister over de til Raadighed havende Kadrer vare heller ikke til at opdrive, og endelig var der intet Personal med rig Erfaring, som stillede sig til Diktatorens Disposition, da de faa Kræfter, som Admiral Fourichon havde raadet over i Egenskab af Krigsminister, paa faa Undtagelser nær forlode

Ministeriet, saa snart Freycinet blev udnævnt til Krigsdelegeret.

Gambettas rastløse Energi forstod dog at overvinde alle Hindringer; allerede den 13de Oktober udgik det første Dekret om Officerernes fremtidige Forfremmelse, den 14de fastsattes Auxiliærhærens Formation; samme Dag udgik Bestemmelser om Departementernes Lokalforsvar, om Belejringstilstanden, og i Maanedens Løb udkom Lovene om Folkekrigens Organisation, Kommunikationernes Afbrydelse, Levnedsmidlernes Bortskaffelse i de af Tyskerne besatte Provinser o. s. v. Den 2den November indkaldtes alle vaabenføre Mænd mellem 21 og 40 Aar til Fanerne, den 3dje November fik Departementerne Befaling til for hvert 100,000 Indbyggere at stille et komplet udrustet Feltbatteri; den 10de November dannedes Arbejder-Batailloner, den 11te stilledes alle Ingeniører, Entreprenører for offentlige Arbejder og flere til Krigsministeriets Raadighed, og endelig befaledes ved Dekret af 25de November 1870 Oprettelsen af 11 større befæstede Lejre, med de nødvendige Etablissementer til Vaabenøvelse, Ophold, Organisation og Udrustning af mindst 60.000 Mand, medens 4 af disse Lejre, beliggende ved Havet, skulde indrettes til en Styrke af i alt 250,000 Mand.

De af Gambetta udfærdigede Dekreter forbleve ikke et dødt Bogstav, tvært imod, Præfekterne gjordes ansvarlige for, at de kom til Udførelse. I Tiden fra 13de Oktober til 9de Februar organiserede og udrustede han i Gjennemsnit daglig 5000 Mand Fodfolk og Rytteri samt 12 forspændte Kanoner, tilsammen omtrent 600,000 Mand og 234 Feltbatterier, som formeredes i 12 Armékorpser. Allerede den 24de November, altsaa næppe 6 Uger efter at Gambetta var ankommen til Tours, havde han dannet den 2den Loirehær med en Styrke af 180,000 Kombattanter og 500 Kanoner. Et saadant Resultat overgaar langt, hvad den første Republik nogen Sinde har kunnet præstere. Dog ikke alene i Antal, ogsaa paa alle andre Omraader staa Gambettas Hære

over de tidligere Militshære, saaledes først og fremmest i Udrustning og Bevæbning.

Landet selv var til Trods for den største Virksomhed ikke i Stand til at tilfredsstille Behovet: i Begyndelsen af Oktober leverede de franske Vaabenfabrikker tilsammen kun 20.000 Geværer om Ugen, senere det dobbelte Antal; men dette forslog ikke, og mere end Halvdelen af alt Krigsmateriel, som de nye Hære behøvede, anskaffedes fra Udlandet. Intet blev sparet for at erholde det bedst mulige, ja i mange Retninger gik man langt over det nødvendige. Alle Klæder vare af fortrinlig Beskaffenhed, bekvemme og praktiske; alle Kjøretøjer vare smagfulde og hensigtssvarende, langt bedre end Tyskernes; i alle Lejre var der en overdreven Luxus, som ofte vakte Tyskernes Misundelse. Af Levnedsmidler og andre Fornødenheder var der paa de bekvemmest liggende Steder ophobet store Masser.

Ogsaa i indre Værd stode Gambettas Militshære meget højt; thi alle vaabenføre Folk uden Standsforskjel vare kaldede til Fanerne; det var altsaa Folket i Vaaben, besjælet af en brændende Hævntørst og fuldt af Begejstring, og forinden Soldaterne afgik til Hæren, erholdt de en i det mindste nødtørftig Uddannelse.

Hvad Befalingsmændene angaar, var deres Antal forholdsvis ringe, og deres Dygtighed ofte af noget tvivlsom Beskaffenhed; men Gambetta forefandt dog nogle Kadrer af Linjehæren, og mange af Reserven stillede sig til hans Disposition; fra de tyske Fæstninger undvege stadig mange Krigsfanger, og endelig var der ikke faa Befalingsmænd af Mobilgarden, som viste gode Anlæg.

I Modsætning til de frivillige fra 1791 udviste de unge Militstropper fra 1870, første Gang de kom i Ilden, gjennemgaaende en udmærket Holdning og megen Bravur. I Slaget ved Coulmiers, det første alvorlige Sammenstød, bleve Bayrerne besejrede; ved Beaune la Rolande og Loigny gik Franskmændene gjentagne Gange uforfærdede frem til

Angreb, og endelig ydede General Chanzy med sine slagne Tropper i Dagene fra 7de til 11te December en meget sej Modstand paa Strækningen imellem Loirefloden og Marchenoir-Skoven, vest for Orléans. Et Exempel paa slet Holdning under Kampen, udvist af en større Hærafdeling, vil i det hele taget ikke kunne fremdrages.

Endelig var Disciplinen særdeles stræng. Gambetta var ikke nogen Frasemager og Popularitetsjæger, som saa mange Mænd fra 1791. Tvært imod, saa længe han var ved Magten, laa det ham fjærnt at tilfredsstille Folkemassens Luner, og endnu mindre kunde det falde ham ind at tage Soldaternes Parti imod deres Officerer. Han søgte netop ved en stræng Haandhævelse af Disciplinen at give sine Hære en foröget Kraft.

Allerede den 2den Oktober havde Regeringen i Tours proklameret Krigslovene i deres fulde Strænghed. I Følge Artikel 6 af disse fastsattes Dødsstraf for følgende Forseelser: Mord, Snigmord, Desertion; Forledelse til at begaa saadanne Handlinger, som i Følge dette Dekret straffes med Døden; Plyndring med eller uden Vaaben i Hænderne; Vægring ved at udføre en given Befaling; Trusler mod en overordnet; Opraab til Mytteri; Ødelæggelse eller forsætlig Bortkasten af Vaaben for derved at slippe for at komme i Ilden; Ødelæggelse af Ammunition i samme Hensigt.

Under Kampen skulde alle Befalingsmænd være bemyndigede til at nedskyde enhver, som udviste Fejghed eller ved sin Flugt fremkaldte Uorden. Ingen vil kunne klage over, at disse Bestemmelser ikke ere strænge eller tydelige nok. Og Gambetta søgte paa enhver Maade at virke hen til, at de bleve overholdte. I Løbet af 12 Dage fandt i Slutningen af November ved en Division af det 17de Korps ikke mindre end 6 Exekutioner Sted. Den 18de November dømtes 2 Soldater af det 41de Marcheregiment, hvilke Dagen i Forvejen vare blevne tilbage som Marodører, til Døden, og Dommen blev exekveret. Man gjorde i det hele saa kort

Proces med militære Forbrydere, at Biskoppen af Orleans i de Dage ansøgte om, at de dødsdømte dog forinden deres Endeligt bleve behørig forberedte til Døden. Disciplinen var derfor gjennemgaaende fortrinlig, om det end ofte kunde være vanskeligt nok at holde de fra Byerne udgaaede daarlige Subjekter i Tømme. De af Gambetta skabte Hære ville derfor til alle Tider staa som Mønstre for en Folkevæbning; men netop, jo mere man yder disse Militstropper, som til Slutning maatte bukke under, Retfærdighed, desto mere vidne de til Gunst for den Linjehær, som besejrede dem. Allerede Resultatet af Gambettas Bestræbelser for at frelse Frankrig er et Bevis for denne Paastands Rigtighed; thi efter tre Maaneders Forløb havde to Armeer, der intet Øjeblik talte mere end 70,000 og 35,000 Mand Fodfolk, fuldstændig brudt de tredobbelt store franske Hæres Angrebskraft, og da saa en tredje Hærgruppe paa kun to Armékorpser kom til i Vægtskaalen paa tysk Side, var Republikkens Nederlag fuldstændigt.

Og dog maa det ikke lades uomtalt, at den tyske Hær under Kampene ved Loire langt fra mere var i sin fulde Kraft. Der er intet, som stiller saa store Fordringer til en Armé og sætter den paa haardere Prøve, end naar den umiddelbart efter et endt Felttog skal begynde et andet imod en fuldstændig ny Fjende. Vi mindes i saa Henseende om, hvor hurtig Napoleons exempellose Sejrstog gjennem Preussen 1806 kom til en Standsning ved Weichselen, da her en ny Fjende — 60 à 80,000 Russere og et nyt svagt preussisk Korps. — traadte den franske Hær i Møde. Grunden til dette Fænomen ligger i rent fysiske Momenter, som trods al Disciplin dog udøve en stor Indflydelse ogsaa paa virkelige Soldater. I de blodige Slag den 14de, 16de og 18de Avgust mistede saaledes de tyske Tropper, som overalt, hvor det gaar varmt til, deres bedste Førere, deres bedste Folk; strax efter maatte de udholde Møjsommelighederne foran Metz. De tiloversblevne glædede sig til at faa nogen

Ro, men i Steden for maatte de begynde for fra under de vanskeligste Forhold og imod en Modstander, der var mere end dobbelt saa talrig. En saadan Situation kunde nok bringe Mismod hos mange, saa meget mere som de tyske Tropper ikke turde regne paa at faa Erstatning for mulige Tab, medens Franskmændene daglig fik friske Kræfter tilførte. Havde den franske Nation i sin Helhed haft den samme Udholdenhed som Gambetta, der endogsaa efter alle de frygtelige Nederlag i Januar 1871 vilde have ført Krigen videre, er det derfor endda tvivlsomt, om ikke Kampens Udfald kunde være blevet et andet, fordi de franske Nydannelser imidlertid vilde have vundet i Fasthed.

Saa snart Prins Friedrich Karl efter anstrængende Marcher med sine Hærdele indtraf ved Orléans, blev han paa Grund af Loirehærens store numeriske Overlegenhed nødsagen til at sprede sig over en stor Front. Hidtil havde han altid saa nogenlunde været underrettet om sin Modstanders Styrke og Stilling; men lige over for Loirehæren forandredes dette Forhold fuldstændig; de tyske Patrouiller kunde ikke komme langt ud over Forpostlinjen; thi Fjenden havde besat alle Landsbyer, alle Slotte, Parker, Skove o. s. v. Det var derfor særdeles vanskeligt for Prinsen at lægge en bestemt Plan; men ved først at holde sig til Defensiven og derefter, da de to franske Korpsers Angrebskraft var bleven brudt, at gaa med hele sin Kraft imod den fjendtlige Hærs Centrum, besejrede han General d'Aurelles Modstand, og Loirehæren splittedes i to Dele. Forfølgningen stillede endnu langt større Krav til de tyske Troppers Udholdenhed; de skulde arbejde sig frem igjennem tykt og tyndt i det sletteste Vejrlig, medens de efterhaanden bleve helt isolerede fra Forbindelsen med Hjemmet. Der indtraf hverken Erstatning af Mennesker, Proviant eller Ammunition. Beklædningen var fuldstændig ødelagt, især var Skotøjet i den sørgeligste Forfatning; mange Soldater maatte marchere i Trætøfler eller endogsaa barfodede. Kadrerne smeltede

mere og mere sammen, og Bevogtningen af Fanger, Transporter, Lasaretter m. m. krævede mange Kræfter. Armékorpserne reduceredes derfor efterhaanden til svage Divisioner, Divisionerne til Brigader, ja der gaves mange Batailloner, hvis Styrke ikke var mere end 500, 400, ja endogsaa 350 Mand. Endelig var det før saa blomstrende Landskab Beauce bleven forvandlet til en Ørk, ingensteds var noget at faa. Dog til Trods for alt dette bestod den tyske Hær disse Prøvelser glimrende; Loirehæren blev slaaet og sprængt i to Dele, og da disse 4 Uger senere atter rykkede frem, bleve de enten fuldstændig oprevne eller tagne til Fange. Hverken de franske Soldaters Begejstring eller Gambettas Energi, ej heller Franskmændenes store militære Naturanlæg havde formaaet at redde Frankrig. At Gambetta ved sin ubetimelige Indgriben i Kommandoforholdene ved Hærene for en Del selv bærer Skylden for dette Resultat, er uden for al Tvivl; men lige saa vist er det, at de franske Hære gik deres Undergang i Møde paa Grund af de Svagheder, hvortil enhver Militshær lige fra dens Oprettelse bærer Spiren i sig, hvilket vi nu nærmere ville søge at udvikle.

En stor Del af Generalerne og de fleste Officerer ved de franske Militshære kjendte aldeles ikke noget til den Tjeneste, som en stor Hærs Operationer i Felten krævede af dem. Dette Forhold fremkaldte en hel Mængde Rivninger og en stor Umyndighed hos de kommanderende, hvilket havde en saa meget skadeligere Indflydelse, jo større Masserne vare, der skulde sættes i Bevægelse. En Mængde enkelte Toner fiembringer endnu ingen skjøn eller virkningsfuld Harmoni; men netop dette Billede anskueliggjør Tilstanden i Gambettas Hære. En utallig Mængde Kræfter vare virksomme i disse, alle vare vistnok besjælede af den bedste Vilje, men en Samvirken mod et fælles Maal manglede aldeles. Herved blev saa vel den overordnede Ledelse som Befalingernes Udførelse i høj Grad vanskeliggjort. I de nedre Instanser kjendte man ikke Generalernes Hensigt, og

disse vare aldeles uklare med Hensyn til Regeringens Planer. En fast, ved lang Øvelse og Vane tillært Forestilling om Krigen og Krigsføring manglede aldeles. Naar derfor en enkelt lavere staaende Befalingsmand skred til selvstændig Handling, passede denne slet ikke til, hvad det heles Vel udkrævede. I Almindelighed afventede imidlertid Førerne, som vare vante til den strængeste Centralisation, Befalinger fra oven. Dette havde saa til Følge, at Hæren næsten altid kun springvis kom i Bevægelse, saaledes at dens Operationer manglede Sammenhæng og Fasthed. Da alt, indtil de mindste Detailler, skulde ordnes af Overkommandoen, varede desuden Forberedelserne uendelig længe. Skulde der udføres noget, maatte de højere Officerer først paa det nøjeste instruere Subalterneofficererne, og disse atter selve Mandskabet. Leddene i det militære Hierarki virkede sukcessiv, ikke samtidig som i en Linjehær. Ved de meget store Hære brugte Befalingerne derfor megen Tid for at gjennemløbe alle Stadier, og det skete hyppig, at de paa enkelte Steder helt udebleve. Derved fremkaldtes Tidsspilde eller vedkommende Hærdeles fuldstændige Uvirksomhed. For en fransk Officer i 1870 var det endnu en fuldgyldig Undskyldning, naar han havde undladt at gjøre noget, som Fornuften maatte synes at foreskrive ham, at han ej havde faaet nogen Befaling i saa Henseende. I den tyske Hær var dette anderledes: dér vilde en saadan Indvending snarere have foraarsaget, at vedkommende var bleven endnu strængere bedømt. En tysk Korpskommandør turde sandelig ikke blive staaende, fordi han ej havde modtaget nogen Befaling. Han maatte derimod paa eget Ansvar træffe de Foranstaltninger, han fandt egnede til at komme det store Maal nærmere. Skulde han være i Tvivl om Hærførerens egentlige Hensigter, var det hans Pligt efter Evne at gætte sig til dem og saa at handle i Overensstemmelse dermed. En saadan Handlemaade vil være desto lettere, jo mere simpel den Tanke er, som ligger til Grund for Krigs-

foringen. Desuden uddannes i den staaende Hær under den lange Fredsskole en vis Overensstemmelse i Opfattelse af Krigen, hvoraf det kan forklares, at visse Opgaver, som næsten daglig foreligge under Krigsforhold, af tyske Officerer loses efter de samme Principer, medens dog altid en vis Selvstændighed med Hensyn til selve Udforelsen gjor sig gjældende. Den Tanke, som stedse beherskede den tyske Krigsforing, var altid folgende: Offensiven mod det Punkt, hvor den fjendtlige Hovedarmé befinder sig. Det var derfor ikke vanskeligt for de forskjellige Forere at finde Rettesnoren for deres Handlinger. Udeblev tilfældigvis bestemte Befalinger, marcherede de alligevel direkte mod Maalet, og disse indtraf da senere, uden at nogen Tid gik til Spilde. Intet har mere bidraget til den tyske Hærs glimrende Resultater end netop denne i Fredstid omhyggelig udviklede Selvstændighed, der dog paa Grund af den ensartede Uddannelse ikke udarter til ubunden Frihed.

Denne Enhed og Kontinuitet, denne Fagmæssighed, man kunde næsten sige denne fuldendte Teknik i enhver Handling, er et af de storste Fortrin, Linjehæren har fremfor enhver Militsarmé.

Der er imidlertid ogsaa en anden Faktor, maaske den vigtigste af alle, som udvikles i Linjehæren under en forstandig Fredstjeneste, nemlig: Hengivenhed for den fælles Sag og Pligtfolelse. En Befalingsmand eller menig, som bærer Vaaben for forste Gang, kan i Farens Øjeblik udvise den samme Tapperhed som den, der har tjent længe; men dog ville de desuagtet ikke udrette det samme, fordi den forste endnu ikke har lært at glemme sig selv, fordi personlige Indtryk og Interesser langt mere beherske ham. Han ser overalt Vanskeligheder, som forekomme ham uovervindelige, medens den anden er vant til, at saadanne Forhindringer skulle overvindes, naar det bliver befalet. Han ser og frygter Farer, som Linjesoldaten ikke ænser, fordi denne af Erfaring véd, at Modstanderen ogsaa har disse Tanker for

Øje. Dette tydeliggjores maaske bedst ved et Exempel: I enhver kommanderende Generals Stab findes som oftest nogle Dilettanter, der i kritiske Øjeblikke altid ere rede til at gribe ind, til at hidskaffe Reserver, Batterier, og som ved deres urolige Færd kun forøge Forvirringen. Deres mere erfarne Kammerater derimod lade Forholdene udvikle sig og afvente, hvad de overordnede gjore, som nærmest ere kaldede til at tage en Beslutning, i det de dog ikke ere mindre beredte til at handle, naar der stilles Fordringer til dem i saa Henseende. Militstropper ligne ofte disse unge Dilettanter; de kunne være »begejstrede« og »fulde af Mod«, men saa snart en overhængende Fare viser sig, tabe de hurtig Hovedet. De anse let alt for tabt og oplose sig da uden at have gjort deres yderste. hvorimod Linjetropper forblive roligere, sætte sig til Modværge, selv om Faren er overmægtig, og gjore deres Pligt uanset, hvorledes Udfaldet end bliver.

Krigen 1870—71 giver mange Exempler herpaa; men vi skulle dog indskrænke os til at anføre nogle enkelte. Under Fægtningen ved Chambord blev en Kolonne paa 3300 Mand franske Tropper, der marcherede igjennem Skoven, pludselig angreben af 55 hessiske Ryttere; Kolonnen oploste sig i vild Flugt og efterlod alle Kanoner, Vogne og en stor Mængde Fanger i Hessernes Hænder. Samme Dag overgav det faste Slot Chambord sig til en Angriber, som kun havde en Fjerdepart af Slottets Besætning. Det er endogsaa forekommet, at en tysk Rytterofficer med svag Eskorte under Rekognosceringer traf paa franske bevæbnede Efternolere og befalede dem at melde sig som Fanger ved det nærmeste tyske Kantonnement, og at hans Anvisninger bleve nojagtig efterfulgte. Da General Trochu den 19de Januar 1871 gjorde sit sidste Udfaldsforsog fra Paris, led den 100,000 Mand stærke Hær et Tab af c. 6000 Mand; heraf blev en Ottendedel foraarsaget ved, at Nationalgarden gav Ild mod sig selv; General Trochu blev endogsaa paa faa

Skridts Afstand beskudt af sine egne Tropper, hvorved en Adjutant i hans Stab blev dræbt.

Det var altsaa denne ubønhørlige Pligtfølelse, som Republikkens Hære manglede; det var temmelig viljeløse, uselvstændige Masser, modtagelige for en fra oven af givet Impuls og føjelige, men fattige paa virkelig udholdende Modstandskraft. Ogsaa dette vil bedst belyses ved et Exempel.

General d'Aurelle opholdt sig under Slaget ved Loigny den 2den December i Artenay, omtrent to Mile fra Valpladsen, heri alle Omveje iberegnede. Desuagtet blev han næsten hele Dagen i Uvidenhed om, hvad der foregik ved Loigny. Han red endogsaa op ad Formiddagen til Chevilly, der laa ½ Mil nærmere; men heller ikke her erholdt han nogen Underretning om Slagets Gang. Først om Eftermiddagen kom en Officer fra General Chanzys Stab til d'Aurelle og medbragte Efterretninger om Sagernes mindre heldige Gang; Overgeneralen afsendte derpaa flere Telegrafdepecher til General Chanzy, som ikke bleve besvarede, hvorimod det aldeles ikke forsøgtes at tilvejebringe Forbindelsen med denne ved Hjælp af godt beredne Officerer. Endelig henad Midnat indtraf i Hovedkvarteret bestemte Efterretninger fra General Chanzy, »da det var lykkedes Kaptejn Bois efter at have overvundet meget store Vanskeligheder at naa der hen. Det var nemlig stærk Frost og Snevejr, saaledes at Kommunikationen om Natten næsten var umulig«. De sidste Sætninger anfører General d'Aurelle selv i sine udgivne Beretninger om Slaget, saaledes at han til fulde maa have anerkjendt de »Vanskeligheder«, som i et saa vigtigt Øjeblik opholdt den nævnte Officer.

Paa tysk Side var samme Dag Prins Friedrich Carl i Pithiviers, det vil sige i en Afstand af fem Mile fra Kamppladsen, og hans direkte Forbindelser med de i Fægt-

ning værende Tropper bleve ofte alvorlig truede ved Franskmændenes offensive Stød. Desuagtet modtog Prinsen i Løbet af Dagen flere udførlige telegrafiske Depecher om Kampens Gang og allerede om Aftenen en skriftlig Indberetning angaaende Slaget, udarbejdet af Generalstabschefen hos Storhertugen af Mecklenburg, der kommanderede de engagerede Tropper. Desuden kunde Ordonnansofficerer, som havde været udsendte til Storhertugen og atter vare komne tilbage, supplere denne Beretning med forskjellige Enkeltheder. Disse Officerer havde ogsaa redet i Frost og Snevejr, de vare i et fjendtligt Land og fik derfor næppe nogen Oplysning fra Beboerne om Vejforhold m. m.; men det faldt ikke nogen af disse Herrer ind, at det var forbundet »med store Vanskeligheder« at ride frem og tilbage mellem begge Hovedkvarterer. Endnu mindre ansaa de det under de forhaandenværende Omstændigheder for »næsten umuligt« at opretholde Forbindelsen.

Denne Forskjel, imellem hvad den tyske og den franske Generalstab udrettede, er mere end slaaende. For denne var det en meget gyldig Undskyldning for ikke at have opretholdt den saa overordentlig vigtige og kun 1½ Mil lange Forbindelse imellem de tvende Hovedkvarterer, at det var mørkt, at det frøs, og at det snede. Den virkelige Aarsag var derimod Mangel paa militær Opdragelse, paa Øvelse og paa stræng Pligtopfyldelse, med Tilsidesættelse af alle Hensyn.

Under de derpaa følgende Slagdage ved Orléans gik det paa selv samme Maade. Skjønt General d'Aurelle stedse havde de kortere indre Linjer til sin Raadighed, tabte han fuldstændig Forbindelsen med sin Hærs højre og venstre Fløj, saaledes at Generalerne Chanzy og Bourbaki alene ved Forholdenes Magt bleve selvstændige Hærførere. Imellem de tyske Hærdele, som rykkede frem imod Orléans, var der derimod stadig den nøjeste Forbindelse, uagtet Orléansskoven paa

Grund af mange forsprængte franske Afdelingers Omstrejfen var meget usikker.

Senere under Fremrykningen mod le Mans roste franske Generalstabsofficerer, hvis Privatbreve faldt i Tyskernes Hænder, sig af, at de til Trods for Sne og Is paa én Dag havde tilbagelagt 6 Mile; men dette var ikke andet, end hvad der forlangtes af enhver tysk Patrouille. Tyske Officerer tilbagelagde derimod under lignende Forhold 8 à 12 Mil om Dagen, og undertiden 15 Mil i 24 Timer. En enkelt Officer, som efter Slaget ved Orleans af Prins Friedrich Carl blev sendt til Vierzon, tilbagelagde endogsaa paa en og samme Hest 22 Mil i 17 Timer.

Disse smaa Enkeltheder ere netop derfor af Interesse, fordi de give en Maalestok for det hele. Paa næsten alle Omraader stod den tyske Hær i Præstationsevne i et lignende Forhold til den franske Hær. Det kan derfor med Sandhed siges, at denne regelmæssige tilforladelige Funktionering af de mindste Dele i Armeens store Organisme netop er den staaende Hærs Fortrin lige over for Militshærens. Selvfølgelig har den tyske Hærs udmærkede Ledelse haft en betydelig Andel i de vundne Sejre; men det var dog altid i sidste Instans Tropperne, som udførte de givne Befalinger, tilvejebragte det eftertragtede Resultat. Ved denne ubetingede Tillid til Hærens overlegne krigerske Egenskaber fik Førernes Geni den rette Spændkraft; de kunde være dristige i deres Kombinationer og stole paa, at de enkelte Førere under nok saa vanskelige Situationer vilde finde sig til rette. Med et fortrinligt Værktoj kan der opnaas udmærkede Resultater; er dette daarligt, maa endogsaa en Mester mistvivle om at kunne frembringe noget af Betydning.

De af Gambetta i en Hast tilvejebragte Militshære vare derfor, til Trods for deres mange og gode Egenskaber, ikke egnede til i kort Tid at blive den tyske Linje-

hær overlegne, hvis store Fortrin ligesom enhver Linjehærs vare begrundede i dens, under en længere Fredsperiode udviklede, aandelige Egenskaber. Om end Diktatoren i sin glødende Iver undertiden kunde glemme dette og syntes at stole blindt paa Virkningen af Masseudskrivningen, har han dog i rolige Øjeblikke haft en klarere Opfattelse af Situationen. Hans bekjendte Ytring: »Les succès ne s'improvisent pas« er betegnende i saa Henseende, og da han i September 1871 for en Undersøgelseskommission skulde forsvare sine Handlinger som Diktator, udbrød han: »Jeg er overbevist om, at alle de Anstrængelser, som Frankrig paalagde sig, til Slutning alene kunde frembringe et Resultat ved den sejeste Udholdenhed. Det er ikke min Overbevisning alene. Tyskerne selv indrømme det i alle deres Skrifter, hvori det idelig gjentages, at de mest af alt frygtede en Vedvaren af vore militære Anstrængelser. Det var og bliver min Mening, at man skulde have holdt ud, og jeg kan paastaa det saa meget mere, som Frankrig, der fra først af var fuldstændig overrasket, fuldstændig vaabenløs, i fire Maaneder fandt Midler til at bringe en Armé paa 800,000 Mand paa Benene«.

Lige saa klart har Gambettas højre Haand og krigsdelegerede, den nuværende Ministerpræsident Freycinet, udtalt sig: »Skulde man mene, at vor Militshær, til Trods for de uhyre Tjenester, den har ydet Fædrelandet, dog ikke opnaaede et lignende afgjørende Resultat, som de forenede Staters under Borgerkrigen, bør det fremhæves, at Krigen i Amerika varede i fire Aar, i Frankrig kun fire Maaneder. Først efter at Nordstaternes Militstropper tre Aar i Træk vare blevne slaaede af Sydstaternes regulære, vel organiserede Tropper, have hine improviserede Generaler, Grant, Sheridan og Sherman, lært den Kunst at sejre og lønnet deres Medborgeres Taalmodighed«.

Dette er Kvintessensen i Stridsspørgsmaalet: Regulærhær contra Militshær. Et Folk, som ved en Militshær alene vil knytte Sejren til sine Vaaben, maa have Taalmodighed og den sejeste Udholdenhed; men hvilke uhyre Ofre af Tid, Blod og Penge koster ikke dette? Militshære ere de dyreste af alle Slags Armeer.

P. N. Nieuwenhuis.

General Dumouriez*).

(Fortsættelse).

III.

Faren voxede, Armeen ved Sédan, Nordarmeens Kjærne, kom ved Lafayettes Flugt sin Opløsning nær, og det i det Øjeblik, da Evropas berømteste Hær stod i Begreb med at overskride Grænserne. I Maj var Felttogsplanen imod Frankrig bleven fastslaaet i Sans-souci; Hovedarmeen skulde marchere over Luxemburg og hurtig bemægtige sig Fæstningerne Longvy og Verdun, et Korps af den østerrigske Armé under General Clairfait skulde trænge frem til Reims og dække højre Flanke, og den østerrigske Prins Hohenlohe dække venstre Flanke mod Metz; om muligt skulde man derefter marchere lige paa Paris. Alle anerkjendte paa den Tid den preussiske Hærs Overlegenhed siden Frederik den stores Tid. Kong Frederik Vilhelm II var trods alle sin Karakters Mangler og Fejl, trods det umoralske Exempel, han gav, besjælet af krigersk Aand og forglemte ikke sin store Forgængers Lære. Den gamle frisindede Hertug af Brunsvig, der var meget utilbøjelig til Krig mod Frankrig, paatog sig kun med Uvilje Kommandoen over Hovedarmeen. Siden den Dag, da Løjtnant Dumouriez som en tapper, med Saar bedækket, fangen Rytter var bleven bragt til ham, var

*) Se Bind III, S. 321 og 425.

der forløbet 32 Aar; men Dumouriez var endnu den samme; med utæmmet Ungdomsild, med hele sin Karakters Bestemthed, dreven af Revolutionens frygtelige, dæmoniske Magt traadte han atter lige over for Hertugen. Saaledes var Forholdet; men Verden saae den Gang kun Hertugens Feltherreberømmelse, Dumouriez var en ubekjendt Mand.

Hans Planer gik ud paa at indskrænke sig til Forsvar fra Sédan til Elsass og at følge den af ham i Begyndelsen af Krigen tagne Beslutning: at bryde ind i Belgien. Efter at Preusserne havde indtaget Fæstningen Longvy, bestemte han sig til at overtage Kommandoen over Sédan-Armeen, overgav Nordarmeen til General Labourdonnaie, i det han dog lovede Tropperne at komme igjen inden 6 Uger, og afrejste til Sédan, ledsaget af Oberst Westermann og sin Kammertjener, Baptiste Renard.

Armeens Tilstand var fortvivlet. Der manglede et bestemt Krigssystem for at bringe Masserne paa Benene; der manglede Vaaben og Klæder, Forplejningen var ikke organiseret, Folkene vare uden Øvelse, uden Mandstugt, og begik de skrækkeligste Udskejelser. Da Dumouriez den 28de Avgust kom til Sédan, traf han Armeen i en Forfatning, der næsten gjorde den ubrugelig til at gaa imod Fjenden. Mellem Tropperne herskede en meget forskjellig Stemning, største Delen var forbitret over Tabet af den yndede General Lafayette og ventede intet af Dumouriez, om hvem ingen vidste noget, og hvem man havde fremstillet for dem som en Pennehelt (homme de plume); Armeen var delt i Partier, de mange højere Officerers Afgang havde desorganiseret Tjenesten og Kommandoen og fremelsket Tøjlesløsheden. Preussernes Fremmarche, for hvis Generaler man nærede en overdreven Respekt, havde i Forbindelse med Longvys Fald fremkaldt en uhyre Nedslagenhed, og mange begyndte at betragte al Modstand som Daarskab.

De allierede befandt sig allerede paa Vejen til Verdun, og i Lothringen var Fæstningen Thionville bleven inde-

sluttet og afskaaren fra Metz-Armeen under General Luckner.

Dumouriez optraadte i dette Virvar med sin Soldateraands hele Dristighed, med den Klogskab og Sikkerhed, som i personlig Omgang altid saa hurtig havde skaffet ham Venner. Han besteg en af Lafayettes Heste og red ud i Lejren, der, omtrent 17,000 Mand stærk, laa tæt uden for Sédan. Her, hvor den af Revolutionen opstaaede Cæsarslægt 78 Aar senere skulde gaa til Grunde for evig Tid, traadte en fransk General, der vel mente at spore noget af en Cæsar i sig, frem for de udisciplinerede, modløse Tropper. Mandskabet var traadt an foran Teltene, man saae kun fortrydelige og opsætsige Miner, der herskede ikke en Disciplinens, men en Mismodets, Utilfredshedens Tavshed, som hvert Øjeblik og ved den mindste Foranledning kunde give sig Luft i Oprør. Dumouriez's Ankomst, hans Væsen og hans Holdning var i høj Grad egnet til virkelig at imponere Soldaterne. De gamle Militæres pedantiske Stivhed var ham lige saa fremmed som det pralende, bramarbaserende Væsen, Datidens Førere saa ofte antoge, men saa let bliver gjennemskuet af den menige Mand. Let, utvunget og stolt sad han paa Hesten, hans hele Holdning vakte Tillid. Da han langsomt red ned ad Fronten og saae Tropperne bestemt ind i Øjnene, i det han af og til paa den ham ejendommelige vindende og fortrolige Maade kastede et Par Ord ind i Rækkerne, fik de snart den Følelse, at de ikke havde en Pennehelt, men en Soldat for sig. Enkelte oprørske Raab lød dog fra Bataillonerne; saaledes raabte en Grenader: »Der er den Hallunk, som har ladet Krigen erklære!« Dumouriez holdt strax sin Hest an og saae skarpt ind i den Peloton, hvorfra Stemmen lød: »Er der virkelig nogen her saa fejg, at han hader Krigen. Tro I da, at Friheden kommer flyvende ind i Munden paa jer, uden at I slaas for den?« En Bifaldsmumlen gik igjennem Bataillonen og udbredte sig videre i Rækkerne. En saadan Optræden lige over for

udisciplinerede og slette Tropper er udsprungen af ægte Soldateraand; men det er et slemt Stykke Arbejde, naar Feltherren selv maa slibe det Instrument, hvormed han skal slaa.

Efter at have faaet Budskab om Verduns Cernering sammenkaldte han samme Dag et Krigsraad, hvis Resultat var, at der faa Dage efter blev givet Ordre til Afmarche for at tage en Opstilling bag Argonnerne; men det er uvist, hvor vidt Fortjenesten herfor tilkommer Dumouriez eller Krigsministeren.

Selve Argonnerne var en betydelig Hindring for Fjendens Fremmarche, — Dumouriez kalder dem Frankrigs Termopylæer, — i hvert Tilfælde kunne de kun, den Dag i Dag, passeres ad fem Veje. Disse fem Passer mærkede han sig strax for at besætte dem. Imidlertid udfoldede han en meget betydelig organisatorisk og administrativ Virksomhed, for at forberede Armeen til Felttoget. Hans bedste Støtte var Oberstløjtnant Thouvenot, en Mand paa omtrent 30 Aar, med et livligt Væsen, hurtig Opfattelse og skarp Forstand; der dannede sig snart et Forhold mellem ham og hans General, der saa vel var grundet paa Overensstemmelse i Anskuelser, som paa personlig Sympathi.

I nogle Dage lykkedes det Dumouriez's rastløse Virksomhed at sætte Hæren i slagfærdig Stand, og i Begyndelsen af September vare Argonnerpasserne i Franskmændenes Hænder og deres Besættelse i Orden. Afset fra Argonnernes større eller mindre Fremkommelighed, led den udstrakte Stilling af en saadan Bjærgstillings sædvanlige Svaghed, og Dumouriez spredte derfor sine Kræfter saa lidt som mulig. Han haabede at tilbageslaa et Angreb af Preusserne paa Engene ved Grandpré, Chalade og les Islettes, og at det vilde lykkes ham, dersom den fjendtlige Armé omgik Skovbjærgene mod Nord eller Syd, at standse den og yde en haardnakket Modstand ved Hjælp af de i Anmarche værende Korpser under Beurnonville og Kellermann, der havde afløst

Luckner i Kommandoen over Metz-Armeen. Denne Forening af Stridskræfterne var saa meget mere nødvendig, da Dumouriez allerede den 4de September havde faaet Underretning om Verduns Overgivelse; Kommandanten Beaurepaire var bleven tvungen til Kapitulation ved Borgernes Bønner, thi Garnisonen havde, efter et Bombardement paa 24 Timer, ladet ham i Stikken; den afmarcherede frit, men Beaurepaire skød sig næste Morgen. Dumouriez udviklede imidlertid en levende Energi i sin Lejr ved Grandpré, Tropperne følte den faste Haand, der ledede dem, og indrettede sig hyggelig imellem deres Skovhøje, trods det vedvarende Regnvejr. Han red meget omkring i Lejren og søgte at vinde Folkenes Tillid, hvad der ogsaa fuldstændig lykkedes ham; hans egen Stemning var overordenlig tillidsfuld, hvorom hans Brevvexling med Servan vidner, og begge disse i Ministerraadet saa uenige Mænd vare i den Henseende af samme Mening.

I September indtraf General Miranda ved Armeen. Denne i Dumouriez's Historie saa vigtige Mand var født i Peru og var paa Grund af sin Deltagelse i en mislykket Sammensværgelse mod det spanske Herredømme bleven tvungen til Flugt. Medens han strejfede om i Evropa, sluttede han sig til Revolutionen, i det Haab, at denne kunde gavne hans Fædreland.

Efter Verduns Indtagelse ventede man i største Spænding paa, hvilken Retning de allieredes Angreb vilde tage. Endskjønt Grandpré laa fjærnest fra den preussiske Hovedstyrke, formindskede Dumouriez dog ikke sin Styrke her, og de følgende Dage bekræftede Rigtigheden heraf; thi de talrige Efterretninger, han modtog, løde alle paa, at Kongen og den allierede Armé bevægede sig mod Nord langs med Argonnerne og skulde med sin Hovedstyrke slaa Lejr lige over for Passet ved Grandpré. De allierede havde til Hensigt at omgaa Argonnerstillingen og gaa imod Paris. Dumouriez havde i denne Tid rig Lejlighed til at prøve sin

3*

Karakters Ro og Fasthed lige over for sine undergivne; thi hans haardnakkede Tøven i denne Stilling blev meget kritiseret af de højere Officerer. Man led ofte Mangel i Bjærgene, og der begyndte paa begge Sider at vise sig Blodgang hos Tropperne, Officererne havde hverken at bide eller brænde, og Utilfredsheden var almindelig. En Dag kom fem Generaler til hans Kvarter og opfordrede ham til at føre Hæren tilbage bag Floden Marne; Dumouriez hørte rolig paa Ordføreren og svarede dem strax: »Mine Kammerater, naar jeg trænger til et Krigsraad, vil jeg kalde Dem sammen. Jeg alene er ansvarlig. Gaa De og tænk kun paa at understøtte mig godt«. Officererne fjærnede sig stille og trufne; men Kritiken og Uviljen hørte derfor ikke op imellem dem; enhver sendte sin Felttogsplan til Paris, og fra Ministeriet her fik han da endelig ogsaa Opfordring til at gaa bag Marne; men Dumouriez blev staaende i sin Skovrede.

De allieredes Stilling var imidlertid langt fra endnu saa slet, som han troede, og ved en kraftigere Førelse var Argonnerskovens Rømning vel bleven opnaaet, forend det skete. Den 11te September bad den ved Croix-aux-Bois (c. 1 Mil nordvest for Grandpré) kommanderende Oberst om at maatte sende sin Reserve til Grandpré, og Dumouriez billigede dette Forslag, saa at Passets Besætning blev meget lille; men Vigtigheden af Stillingen var iøjnefaldende, og den af saa mangfoldige Ting optagne General forsømte Rekognosceringen af en Post, gjennem hvilken Fjenden let kunde komme i Ryggen paa hans Hovedstilling. To Dage efter hørte man i Dagbrækningen Skud fra Omegnen af Croix-aux-Bois, og snart forkyndte Flygtninge, at Stillingen var tagen. Dumouriez saae den uhyre Fare og sendte strax en betydelig Styrke afsted, som Dagen efter tog Passet tilbage; men ved en Uforsigtighed lykkedes det atter Østerrigerne at tilbageerobre Passet og holde det. Samme Dag angreb de emigrerede Prinsers Korps ved Chêne-Populeux (c. 2½ Mil

nord for Grandpré), — i aaben Kamp stod nu Liljefanen lige over for den trefarvede paa Fædrelandets Jordbund — og ogsaa her trak Revolutionens Hær sig tilbage. Dumouriez, der havde tilbragt Dagen i en let begribelig Spænding, saae sin Stilling gjennembrudt og sin Hovedstyrke i Passet ved Grandpré truet i Ryggen. Stillingen var i Sandhed meget betænkelig, om end ikke fortvivlet; den ringeste Tidsspilde kunde bringe Fordærvelse. Dumouriez handlede hurtig og bestemt. I den næste halve Time fløj Adjutanterne afsted til alle Sider; han havde besluttet at afbryde Lejren om Natten for at faa Forspring; hvis Preusserne strax trængte frem i Passet, var Armeens Ruin uundgaaelig. Man maa godkjende alle hans Forholdsregler; men Tilbagetogets Retning til Saint-Menehould bærer Stemplet af Genialitet i sig og er en Turenne, ja en Frederik eller Napoleon I værdig. Ved et Tilbagetog til Marne eller Châlons havde han bekvemt kunnet forene sig med Kellermann og Beurnonville, faaet Forstærkninger og dækket Hovedstaden; men ved Tilbagetoget til Saint-Menehould besluttede han sig til at holde det yderste Endepunkt af en allerede gjennembrudt Forsvarslinje og stillede sig i Flanken for Fjendens videre Fremrykning, hvorved han tvang denne til tidlig eller sent at angribe ham.

Da Preusserne rykkede frem, fandt de ingen Forposter mere og Lejren ved Grandpré forladt. Kongen var meget utilfreds med, at man havde ladet Fjenden undslippe. Ved Midnat den 14de September var Dumouriez med sin Stab redet fra Slottet i Grandpré og havde selv givet Tropperne Ordre til Opbrud. Intet Signal blev givet, Regnen faldt i Strømme, Vinden hylede i Argonnernes Skove, Vejene vare blevne til Sumpe; det vil sige noget at sætte en saa slet disciplineret Hær i Marche i en saadan Nat. Den blegt dæmrende Morgen fandt allerede Armeen ved Overgangen over Aire, og Kl. 8 havde de sidste Tropper passeret denne Flod og toge Stilling paa Højderne ved Autry.

Dumouriez gjorde dog ogsaa Erfaringer om, hvor vanskeligt det er at føre en saadan Hær tilbage. Da han var beskæftiget med at afstikke Lejren ved Menehould, ser han pludselig en Del Flygtninge og hører Raabet: Forræderi! Armeen er paa Flugt! Det var en Panik, som havde udbredt sig, men som hurtig blev standset. Efter at Tilbagemarchen næsten var heldig fuldendt, satte man sig Kl. 6 til Bords i Hovedkvarteret, da en ny Panik fór gjennem Lejren; Infanteri, Rytteri, Artilleri styrtede hen imod Overgangene over Bionne under Raabet: Forræderi! Dumouriez og hans Stab kaster sig imod den flygtende Mængde og hugger rask løs paa den med den skarpe og flade Klinge. Ordenen kommer for saa vidt i Stand, som alle blive staaende, og enhver Hob for sig i den vildeste Sammensurium lejrer sig der, hvor den befinder sig. Natten forløb rolig, og næste Dag blev alt bragt i Orden; men Dumouriez lod 28 Flygtninge afvæbne foran Fronten, Uniformen trække af dem, deres Haar og Øjenbryn rage og lod dem derpaa jage ud af Lejren. Ved saadanne Midler maatte han gjenoprette Mandstugten og vække den krigerske Ære hos disse Republikanere.

Han indsaa, at de sidste Dages Begivenheder maatte virke i høj Grad ophidsende paa Folket; han saae i Aanden Jakobinernes Raseri; han hørte Skriget om Forræderi og Modløshedens Klynken, men hans Beretninger til Paris beroligede Sindene ved den Sandhedens og Tillidens Tone, som klang igjennem dem. Den 19de September stode de allierede i meget kort Afstand fra de franske Tropper. Den kommende Dag kunde faa stor Betydning. I Løbet af Dagen indtraf de saa længselsfuldt ventede Divisioner Beurnonville og Kellermann. Den førstes Tropper vare hans gamle Batailloner fra Lejren ved Maulde, og de hilste deres forrige Chef med Begejstring. Strax efter disses Ankomst bragte Løjtnant Macdonald — den senere Marskalk af Frankrig — Budskab om Kellermanns Ankomst. Han

slog Lejr omtrent en Mil fra Dumouriez's venstre Fløj. Ved disse Troppers endelige Ankomst var Styrken i det hele 70,000 Mand, af hvilke dog Kellermanns egenlig ikke stode under Dumouriez's Kommando, hvilket virkede meget uheldig paa Forholdene.

Da Kellermann den 19de indtog en meget ugunstig Stilling med Ryggen til Floden Auve, rykkede han frem til Valmy paa det af Dumouriez betegnede Fægtningsterræn, lod her strax et Batteri kjøre op og aabnede Ilden paa nogle fjendtlige Delinger. Dumouriez, som allerede tidlig om Morgenen, medens der laa en tyk Taage over Champagnes Høje, var stegen til Hest, søgte, da Kanonilden begyndte, med Iver at gjøre sig Stillingen klar. Tropperne i Lejren ved Menehould traadte til Gevær. Kanonskuddene bleve hyppigere, de unge franske Soldaters Spænding var ubeskrivelig, denne Skydning syntes at forkynde dem et Sammenstød med Verdens berømteste Krigere, Frederik den stores Soldater, der vare førte af de mest udmærkede Officerer. Dumouriez forstærkede de svage Punkter i Kellermanns Stilling, samtidig med at den preussiske Armé med den største Regelmæssighed udviklede sig i to Træfninger, og dets Artilleri begyndte en meget heftig Ild.

Omtrent Kl. 11 gav Kongen af Preussen Ordre til Angreb; men efter hundrede Skridt blev Bevægelsen standset, og Linjetropperne gjorde Holdt. Paa Højderne ved Valmy holdt Kellermann omgiven af en glimrende Stab, i hvilken den unge Hertug af Chartres, en Søn af Hertugen af Orléans (Egalité), og hans Broder Montpensier befandt sig. Man saae den udfoldede preussiske Armé, man troede midt iblandt Infanteriet at gjenkjende Kongen, der med Haanden pegede imod de franske Stillinger. De franske Soldater havde hidindtil udholdt Ilden godt, trods de preussiske Granater. To Forstillinger sprang i Luften og forandrede Scenen fuldstændig; Artilleriet vilde kjøre bort. Fodfolket begive

sig paa Flugt, og Kellermanns Trænkolonner jagede i vild Forvirring lige til Dumouriez's Lejr.

Det havde været det rette Øjeblik for Preusserne til at angribe — det franske Artilleri havde i to, tre Minutter ikke gjort et eneste Skud, hvoraf man kan gjøre sig et Begreb om den herskende Forvirring; men først nu kom Hertugen af Brunsvig til Højden La Lune. Det preussiske Fodfolk havde atter sat sig i Bevægelse, de franske saae dem rykke frem med gamle selvbevidste og veltjente Troppers Ro og Regelmæssighed. »Les voilá! maintenant ils avancent!« gik det igjennem de franske Rækker, hvis Førere kun med Uro i Hjærterne ventede Angrebet efter den nys overstaaede Skræk; men da rider Kellermann langt foran Fronten, stiger af Hesten, sætter en Hat med den trefarvede Fjerbusk paa sin Sabel og raaber: »Vive la nation!« hvilket Raab, gjentaget af Tusender af Stemmer, rungende rullede fra Højde til Højde.

Dernæst befaler han, at Kolonnerne ved Fjendens Nærmelse ikke skulde udvikle sig, men angribe Preusserne med Bajonetten paa nært Hold. Til samme Tid havde Hertugen af Brunsvig kastet et prøvende Blik paa Terrænet, han overser i Hast Forholdene og erklærer: »Her slaas vi ikke«. Tropperne holde inde med Fremrykningen og gaa i smuk Orden tilbage til deres tidligere Stilling. Kanonilden vedblev med den største Heftighed, Kongen var ankommen til La Lune, og der dannede sig en Gruppe af de højeste Førere og fortrolige omkring Monarken. Der fandt en længere Raadslagning Sted, under hvilken Hertugen bestemt holdt paa sin Mening, og Kongen gav endelig efter, endskjønt med største Uvilje.

Allerede om Aftenen aabenbarede sig den af Dagen — den saakaldte Kanonade ved Valmy — frembragte Stemning hos begge Partiers Tropper. I Preussernes Rækker herskede det største Mismod; man havde udviklet sig, kanoneret som i et stort Slag, men man havde ikke

vovet at slaas; man havde gjort Holdt for Sansculotterne, man havde i Officerernes og Soldaternes Øjne næsten lidt et Nederlag. I mørk Tavshed bivuakerede Armeen uden Telte paa den vaade Jord. Jo stærkere Følelsen om den store preussiske Frederiks Soldaters Overlegenhed havde været i de franske Rækker, jo større var Jublen over, at de vare vegne tilbage for de franske Kanoner. Trylleriet var brudt, og Bevidstheden herom ytrede sig allerede i høje Jubelraab, da Dumouriez om Aftenen, ledsaget af Thouvenot og Westermann, red tilbage til Hovedkvarteret. Denne Dag var et Vendepunkt i Krigen.

Dumouriez overvejede efter Kanonaden ved Valmy Hertugens mulige Fremgangsmaade og fandt, at det at holde Stand i Saint-Menehould var et Middel mod alle Muligheder; dersom Preusserne marcherede imod Paris, vilde han være i Stand til at følge efter lidt efter lidt, true dem i Ryggen og afbryde deres Forbindelser; deres Hær syntes ham viet til Undergang, dersom den uden Forstærkninger og decimeret ved Sygdom ankom til Paris. Som Følge af disse Betragtninger afgav han den 20de September Beretning til Ministeren og Konventet, i hvilken han paa ny tog Ansvaret paa sig for sin fremtidige Handlemaade og med stor Bestemthed stillede Preussernes Tilbagetog over Argonnerne i Udsigt inden ti Dage paa Grund af Mangel og Nød. Sjælden har vel en Feltherre med større Dristighed forudsagt et Felttogs Udfald, og desuden vidste denne Dristighedens Mand at beherske sit ildfulde Sind og med Ro og Urokkelighed at gjennemføre det Krigssystem, som passede bedst for hans Tropper; men man var ikke af hans Mening, hverken i Paris eller i hans egen Armé. Man frygtede for at se ham indesluttet og afskaaren, og Kongen af Preussen paa Vejen til Paris, hvor man hver Dag ventede hans Ankomst; overalt i Landet herskede Skræk, Mistro og Forvirring. I selve Armeen indtraadte en betænkelig Vaklen efter den første Jubel over Preussernes mislykkede Forsøg,

og Kellermann vilde, skinsyg og utilfreds over sin afhængige Stilling endelig marchere til Marne, uagtet Dumouriez søgte at stille ham tilfreds. »Enighed er nødvendig,« sagde han, »jeg er beredt til at vige Pladsen og tjene under Eder, hvis Ministeriet foretrækker Eders Plan«.

Tropperne vare heller ikke tilfredse; de sultede ligesom Preusserne, der opstod Mytterier imellem dem: du pain! du pain! lød det truende igjennem Lejren. Dumouriez red alene ind imellem de knurrende Hobe af Soldater. »Hvad vil I, Børn?« spurgte han, »Marskalken af Sachsen lod med Vilje sine Soldater sulte én Gang om Ugen, for ikke at vænne dem af dermed. Hvad mig angaar, saa gjør jeg det ikke med Vilje, saa I kunne jo sagtens være glade«. Folkene lo. En anden Gang tog han det med Strænghed, sprængte løs paa den larmende Hob og raabte med sin vældige Stemme: »Hvor ere de fejge Slyngler, som ikke kunne taale at sulte for Fædrelandet? Ned med Vaabnene, af med Uniformen, og ud af Lejren med dem! Borgere! Vís, at I ere Soldater! leve Friheden!« Folkene bleve revne med og gjentoge Raabet, der for en Tid kvalte Sulten. Beurnonvilles 7 Batailloner nye frivillige gjorde dog de værste Excesser, og her var det, at han lod Bataillonerne træde an og red frem foran Fronten med sin Stab og 100 Husarer; paa et givet Tegn protsede et Batteri af imod Bataillonerne, og bag ved bleve de pludselig omgivne af flere Eskadroner. Han erklærede dem, at han hverken taalte Mordere eller Bødler i Lejren, men »ved det mindste Tegn paa Mytteri lader jeg eder skyde ned; I have Forbrydere mellem eder, som I selv maa udlevere, og som jeg gjør eder ansvarlige for«. De trodsige Ansigter bleve lange og blege. Ogsaa med de højere Officerer havde han mange Vanskeligheder.

At Frankrig blev erklæret for Republik, hvilket han erfarede den 23de September, beklagede han meget, men i Øjeblikket var Fjenden hans eneste Tanke. Konventskommissærer toge Tropperne i Ed til Republikken, og saa-

ledes havde Konventet begyndt sin lange og skrækkelige Løbebane med Erklæringen af den Statsform, der den Gang blev lovprist af Jakobinere og Girondiner som et nyt Evangelium, som en Fane, under hvilken de antike Dyder og Menneskeslægtens Lyksalighed pludselig skulde blomstre frem.

Preussernes elendige Tilstand var Dumouriez nøje bekjendt, det frygtelige Vejr ødelagde deres Telte, forvandlede Jorden til Morads; Sult og fordærvet Føde udbredte Blodgangen med rivende Hurtighed. Han gik ud paa at tvinge dem tilbage uden Slag, men for at trække dette Tidspunkt end mere ud, benyttede han sig af Underhandlinger, hvorved han gik ud paa at skille Preusserne fra det østerrigske Forbund. I det preussiske Hovedkvarter var man den Gang i stor Forlegenhed; de forskjelligste Indflydelser bekæmpede hinanden. Det franske Emigrantkorps var for et Slag, de havde jo alt at vinde, intet at tabe; Hertugen modarbejdede dem af alle Kræfter; men til et Tilbagetog uden Sværdslag kunde Kongen ikke beslutte sig, og han greb derfor Underhandlingerne med begge Hænder. I Paris havde Danton paa den Tid den største Indflydelse, endskjønt Septembermordernes Blodgjerning havde aabnet et Svælg mellem ham og Gironden; det var ham, der bestemte Republikkens Politik, og ogsaa han ønskede Underhandlinger.

Dog Preussernes Stilling blev værre og værre, en længere Stillestaaen syntes umulig; men forgjæves ventede man daglig en Bevægelse frem eller tilbage. Endelig den 30te vare ved Solens Opgang de preussiske Vedetter, som hidindtil havde staaet ubevægelige lige over for de franske, forsvundne; Dumouriez's Feltherreaand havde glimrende bestaaet sin Prøve. De rømmede Stillinger bleve strax besatte; man fandt de skrækkeligste Spor af fortærende Sygdom i dem, ubegravede Menneske- og Hestelig laa omkring i Masser, en uudholdelig Lugt opfyldte Luften, og Gravenes Afløbsrender vare fulde af Blod.

Al Forfølgelse af Fjenden blev dog hemmet ved de uordnede Kommandoforhold, ved den især af Kellermann fremkaldte Splid og Misforstaaelse, samt ved de af Konventet paa ny indledte, nu hensigtsløse Underhandlinger med Fjenden. Dog var maaske Dumouriez ej heller den store Situation voxen; en Frederik II, en Napoleon vilde have forstaaet at ødelægge den allierede Armé, men kun højst sjælden vil en Mand forstaa absolut at hæve sig over sin Tid. Nu rømmede den decimerede preussiske Hær aldeles Frankrigs Jord og gik tilbage over Rhinen, oversaaende Vejen med Ligene af styrtede Mennesker og Heste. Allerede den 24de Oktober var den franske Grænse overskreden, og ikke en Preusser tilbage i Frankrig. Den østerrigske Prins Hohenlohe gik med et Korps ind i Luxemburg, hvor han tog Stilling; men Revolutionen havde den Gang endnu ikke udfoldet hele sin Energi i de militære Anliggender, Belgiens Erobring syntes et lykkespaaende Bytte, og Tanken om dette Foretagende var aldrig forsvunden af Dumouriez's Sjæl. Nu havde han i hvert Tilfælde ikke blot den Hæder at have reddet Frankrig for den tyske Invasion, det var ogsaa ham, der igjen bragte det sande militære Princip til sin Ret i Republikkens Armé, ham, der ved sin Personligheds Magt tjente de saa vidt forskjellige Elementer som Støtte og Samlingspunkt, og som med stærk Haand forstod at samle og bearbejde den. Han repræsenterede Frankrigs Handlekraft og var Sjælen i dets Modstand imod dets Fjender; men alt dette har hans Fædreland senere alt for hurtig forglemt. Den Gang var naturligvis hans Navn paa alles Læber. Med ét Slag havde han erhvervet et stort militært Ry, og han saae rimeligvis det Maal betydelig nærmere, der havde svævet for hans Øjne, da han betraadte sin Løbebane i Revolutionens Tjeneste.

Ledsaget af Thouvenot, Westermann og Hertugen af Chartres rejste Dumouriez kort efter til Paris for at forberede Felttoget imod Belgien. Konventet var blevet valgt

under Indflydelse af Septembermordene og var traadt sammen den 20de September. Som Følge af de skrækkelige Begivenheder herskede der i Paris en vis Afmattelse, Nationalgarden var strax efter den 10de Avgust bleven opløst og reorganiseret paa det bredeste demokratiske Grundlag, Jakobinerne havde organiserede og lønnede Bander, og Regeringen støttede sig kun til de føderede og nogle faa Linjetropper. Kommunen i Paris beherskede, ledet af Robespierre og Marat, ikke blot Hovedstaden, men satte sig ved Udsendinge i Forbindelse med de andre Kommuner. Jakobinerklubben var den tredje organiserede politiske Korporation, som stillede sig ved Siden af Konventet. Frankrigs Tilstand var trods Felttogets heldige Udfald i finansiel Henseende sørgelig, hvorfor ogsaa alle vare enige om at føre Krigen over i Fjendens Land og dér at søge Armeens Underhold. Danton var traadt ud af Ministeriet, men havde dog en uhyre Indflydelse paa det heles Ledelse og var i dette Tidsrum ubetinget Republikkens Hoved. Hans Karakter havde Energien fælles med Dumouriez; denne havde beklaget Republikkens Oprettelse, og hans Tanker dvælede allerede ved Kongedømmets Gjenindførelse; Danton betragtede hele Tilstanden som hjælpeløs og saae Diktaturet i det fjærne; men i det ydre forblev han naturligvis Folkets Mand, Klubtaleren og »Bjærgets« Leder. En Forbindelse mellem disse to Mænd fandt dog betydelige Forhindringer i Dantons fjendtlige Forhold til Gironden; allerede den 10de Avgust blev dennes Følelse oprørt imod de unyttige Slagterier og havde stillet sig i uforsonlig Modsætning til Danton, som den ikke opgav, da denne søgte en Tilnærmelse.

Dette var i store Træk den politiske Stilling, da Dumouriez kom til Paris. Kongen og hans Familie sad fangen i Temple, udsat for den uværdigste Behandling af Kommunens Haandlangere. Dumouriez haabede ved Belgiens Erobring at bibringe Østerrige et Slag, der maatte gjøre det tilbøjeligt til Fred, som han vilde benytte til en afgjørende

Optræden imod den indre Forvirring. Den 12te Oktober viste han sig i Konventet. Champagnes Beboere havde paa Rejsen hilset ham med Jubel som Landets Frelser, Konventet modtog ham i sin Selvbevidsthed med værdig Tavshed.

Med den stolte Holdning, som imponerede Venner og Fjender, traadte han frem for Skranken i denne berømte Forsamling, i hvilken hver enkelt følte sig som Konge, og gav en Art Beretning om sin Virksomhed og over de videre fulgte Angrebsplaner. Konventet rejste sig og bevidnede ham Fædrelandets Tak. Girondinerne stimlede sammen om ham for at lykønske ham, og alle Partierne anerkjendte hans Kaardes Værd. Da han forlod Konventet, hilste Folket ham med lydeligt Bifald, og Modtagelsen hos Ministrene var lige saa hjærtelig; Danton var til Stede og hilste ham med levende Glæde.

Næste Dag havde Madame Roland indbudt ham til en Slags Forsoningsfest, men Dumouriez vilde ikke lade sig lægge i Lænker; Madame Roland modtog ham med den Elskværdighed, hun saa aldeles havde i sin Magt; han overrakte hende en Buket Oleander, og hun optog denne Hyldning af den nu saa berømte Kriger paa en saadan Maade, at han maatte indse hendes Beredvillighed til fuld Tilgivelse af fordums Tvistigheder; men efter Dineren gik han i Operaen; Roland og hans Hustru, Vergniaud og nogle andre Girondiner vilde komme senere, og man tænkte vel paa at vise sig samlede for Pariserne. Madame Roland indtraf, efter at Stykket var begyndt, Logens Dør aabnedes — og hun ser Dantons mørke Ansigt ved Siden af Dumouriez. En Gysen overfaldt hende, hun kunde ikke taale Synet af Danton, og den ved Siden af Septembermanden siddende Soldat stod pludselig for hende i et helt andet Lys; hun trak Vergniaud tilbage, lukkede Døren og overlod de to til dem selv. En Forbindelse mellem Danton og Girondinerne, som Dumouriez søgte at bringe i Stand, strandede paa

dette Partis yngre Medlemmer, der beherskedes af Madame Roland. »Girondinerne ere Romere, forplantede til Frankrig,« sagde Dumouriez, »Deres Republik er ikke andet end en aandfuld Kvindes Roman; her findes kun én Mand, det er Danton«.

Han blev ligeledes indbudt til en henrivende Fest hos Mademoiselle Candeille, der baade var Sangerinde, Skuespillerinde og Forfatterinde. Hendes Salon samlede den Aften alt, hvad der blandt de herskende Partier kunde gjøre Fordring paa at høre til Selskabet, saa vel som et stort Antal Kunstnere, og frembød et livligt Billede — et af de sidste, for Rædslens og Pøblens Herredømme stemplede slige Selskaber og alt skjønt og glimrende som Forbrydelser og aristokratiske Vaner. Da kom pludselig midt under Dansen og Musikken en modbydelig Skikkelse til Syne, som i simpel Dragt med et kynisk Smil skred igjennem Salen, i det han mønstrede Selskabet med frække, foragtelige Blik. Det var Marat, der ledsaget af nogle af Jakobinerklubbens Afsendinge kom for at drage Dumouriez til Ansvar for en Straf, han for sin Afrejse havde idømt nogle insubordinerede Frivilligbatailloner. Ved hans Indtræden rettedes alles Blikke paa ham, man skyede ham, Samtalen døde hen; han traadte frem til Dumouriez, nævnte sit Navn og krævede ham strax i en Dommers Tone til Regnskab for hans Færd. Dumouriez vendte sig langsomt om, mønstrede »Folkets Ven« og sagde med det Udtryk af Ringeagt, han saa godt forstod at paatage sig: »Det er altsaa Dem, der hedder Marat? jeg har intet at sige Dem«. Med disse Ord vendte han ham Ryggen, og Marat trak sig tilbage med Gift i Hjærtet for næste Dag at udspy denne i en Artikel i sit Blad. Det lykkedes ogsaa efterhaanden Marats Had og Robespierres smaalige Uvilje lige over for al militær Fortjeneste at udbrede en ugunstig Stemning imod Dumouriez.

Denne havde desuden en Medbejler, Custine, den eneste General, som hidindtil havde víst sig som Erobrer i denne Krig og nu stod med sit Korps i Frankfurt og vilde have Forstærkninger for at fortsætte Operationerne i Tyskland, samtidig med dem i Belgien. Som Følge heraf bleve Dumouriez's Planer modificerede, og det blev bestemt, at Custine skulde blive hinsides Rhinen og handle efter eget Tykke, Kellermann skulde søge at tage Coblenz, Ardennerarmeen under General Valence være til Understøttelse for Dumouriez, og denne selv med den i Flandern samlede Armé trænge frem i Belgien og række Kellermann Haanden ved Rhinen.

Dumouriez ventede alt af dette Felttog — for Fædrelandet, for sin Ærgjerrighed og i al Hemmelighed for Kongedømmet.

Den 20de Oktober rejste han til Armeen ved Valenciennes; Østerrigerne opgave Belejringen af Lille og trak sig inden for Belgiens Grænser. Imidlertid var Servan blevet afskediget og en Kontor-Embedsmand Pache udnævnt til Krigsminister. Gironden ansaa ham for at være en stille og utrættelig Bureau-Arbejder og vilde forhindre en Jakobiners Udnævnelse; men de sendte Ulven ind i Hjorden; thi næppe var denne Mand Republikkens Krigsminister, før han viste sig som en rasende Jakobiner og gik som saadan ud paa at udstøde alt Aristokratisme af Hæren, d. v. s. Resten af den liberale Adel, som endnu tjente i Armeen, for fuldstændig at demokratisere denne. For at naa dette, blev der lagt de mistænkelige Generaler, blandt hvilke Dumouriez og Custine naturligvis regnedes, alle mulige Vanskeligheder i Vejen. Had til alt militært, Frygt for en Generals Anseelse, og desuden Uorden, Havesyge og Efterladenhed virkede i Forening og bragte Forsømmelsen af Armeens Udrustning og Forplejning til det yderste. Man ansaa Fjærnelsen af de aristokratiske Officerer for betydelig nødvendigere end Østerrigernes Overvindelse; Citoyen Paches

Udnævnelse til Krigsminister maa betragtes som et Vendepunkt i Dumouriez's militære Løbebane.

Han raadede paa den Tid over en Hær paa 80,000 Mand til Belgiens Erobring og var sig sin Overlegenhed over Hertug Albert af Sachsen-Teschen saa bevidst, at han med Vished regnede paa et lykkeligt Udfald. Hertugen havde besluttet at holde Egnen mellem Sambre og Schelde, hvorfor hans Armé, der kun bestod af 24,000 — senere omtrent 40,000 Mand — ogsaa var trukken langt ud fra hinanden; i Slutningen af Oktober samlede han en stor Del af sine Kræfter ved Mons for her at afvente Fjenden paa Valpladsen ved Jemmapes.

Den franske Hær bivuakerede i en stor Halvkreds foran de østerrigske Stillinger, deres Vagtblus farvede Himlen vidt omkring, Tropperne vare besjælede af den bedste Aand, havde fuld Tillid til deres Førere og brændte efter Kampen. Den kommende Morgen skulde afgjøre, om Dumouriez var i Stand til at nedslaa den almindelige, ugunstige Mening om Franskmændenes Dygtighed til at kæmpe i et aabent Slag, en Mening, som havde været herskende i Evropa siden Dagene ved Rossbach og Minden, og i Stand til at døbe det nye Frankrigs Faner med Sejrens Ære. Selve Felttoget og de enkelte Slag kunne vi her kun fremstille i deres Hovedtræk.

Det sydvestlig for Mons stigende Højdedrag, som strækker sig fra Mons's Forstad Bertaimont til Jemmapes, og som ved to Sænkninger i Terrænet er delt i tre Dele, udgjorde Østerrigernes Hovedstilling og var i lang Tid blevet forberedt og forskanset. Angrebet var af Dumouriez bestemt saaledes: General d'Harville skulde lade Højderne ved Bertaimont beskyde i Flanken og søge at omgaa den venstre fjendtlige Fløj; Beurnonville skulde angribe Højderne ved Cuesmes og danne den højre franske Fløj; venstre Fløj førtes af General Ferrand. Centrum stod under Generalløjtnant, Hertug af Chartres (Egalité's Søn) med Montpensier

som Adjutant. Beurnonville skulde først angribe, strax derpaa venstre Fløj, og derefter Centrum rykke frem. Leende og passiarende stode de franske frivillige og franske Soldater om Morgenen ved deres Baal, indtil de, endnu inden det blev lyst, fattede Geværerne for at formere Slagordenen.

Da Træfningerne imellem Kl. 7 og 8 vare opmarcherede, red Dumouriez med sin Stab langs Fronten og blev hilset af Tropperne. Rolig mønstrede han Fjendens Stilling, Øjeblikket var nu kommet, han førte en Hær af tvivlsom Sammensætning imod en gammel Armé. Revolutionens Idé skulde nu maale sig med det rene Monarkis i haarde Sammenstød; Sejrens Krans kunde gjøre ham til Fædrelandets Frelser imod Anarkiet, men Guillotinens Øje blinkede truende i Baggrunden for en slagen Feltherre.

Beurnonville fik Ordre til Angreb og begyndte Ilden imod Højene ved Cuesmes Kl. 8 om Morgenen. Artillerikampen varede flere Timer; men det lykkedes ikke at bringe de fjendtlige Kanoner til Tavshed. Imidlertid havde Dumouriez paa venstre Fløj selv ført Folkene i Ilden, indtaget Landsbyen Quaregnon og gav Ordrer til den videre Fremrykning her fra mod Jemmapes i Bataillonskolonner uden at gjøre et Skud, kun brugende Bajonetten. Feltherren begav sig imidlertid til Centrum for at afvente Fløjenes Operationer. Da Hertugen af Chartres's Brigader fik Øje paa Dumouriez, satte de de trekantede Hatte og Chakoterne paa deres Bajonetter og Sabler og hilste ham med: »Vive la république! Vive le général!« Kanonaden fra Fløjene vedblev, og de hvide Røgskyer, som betegnede Østerrigernes og Franskmændenes Ildlinjer, bevægede sig hverken frem eller tilbage, Fægtningen stod stille, og intet Budskab kom fra Fløjene. Endelig sendte han General Thouvenot afsted med Ordre til at overtage Kommandoen over venstre Fløj og lade Angrebet paa Jemmapes udføre. Thouvenot kommer i Karrière til Quaregnon og finder Tropperne trængte

tæt sammen i Landsbyen, fra hvilken Ferrand ikke vover at bryde frem; han samler da tolv Batailloner og tre Batterier til Angreb, med høje Raab, dundrende Trommer og Marseillaisens Sang sætte de sig i Bevægelse; men Østerrigernes Ild fra Skanserne ved Jemmapes er saa morderisk, at Bataillonerne dels trykke sig, dels trække sig ud til højre; men her er Østerrigernes Stilling svagere end paa andre Steder, det lykkes dem at storme, og der opstaar stor Forvirring hos Fjenden, som strax trækker sig tilbage.

Samtidig hermed begynder Centrums Fremrykning imod den tredje, den mellemste Gruppe Højder, Kolonnerne træffe paa en lille Skov, der er besat af Østerrigerne, de franske komme i Uorden, trænge sig sammen, krydse hinandens Marche, de sikre østerrigske Skud rømme op imellem dem, og de begynde at vende Ryggen til. I dette farlige Øjeblik bryde nogle fjendtlige Eskadroner frem, Forvirringen bliver almindeligere, Flugten begynder, og den største Del af de tre forreste Batailloner trænger sig sammen til Dækning bag nogle smaa Bygninger. I dette Øjeblik kommer en Rytter sprængende, klædt som Rideknægt. Med Sablen pegende paa Fjenden kaster han sig de flygtende i Møde, gjør Officererne og Soldaterne de heftigste Bebrejdelser, vender sig til Brigadens Chef og besværger ham at føre dem frem igjen. Det lykkes ham at blive hørt, at kalde Modet til Live; Chefen sætter sig i Spidsen for de atter fremstormende Batailloner og falder dødelig saaret, sonende et Øjebliks Svaghed med sit Liv. Rytteren, som her ved sine Opmuntringer og sit Exempel gjenoprettede Fægtningen, var Baptiste Renard, Dumouriez's Kammertjener. Den Kjendsgjerning, at en Kammertjener minder høje Officerer og Soldater om deres Pligt, forbavser ikke saa meget, naar man betænker, at der blandt de frivilliges Officerer fandtes Kokke og Fægtemestre, som i Løbet af Krigen steg til de højeste Æresposter.

Bataillonerne til venstre for den omtalte Styrke vare

ligeledes blevne standsede af den voldsomme Ild, da Hertugen af Chartres, ledsaget af sin ungdommelige Broder Montpensier, paa hvem Blodet fra et Hugsaar løb ned over Ansigtet, med dragen Kaarde red frem foran Fronten og raabte: »Sammen! sammen! Soldater!« og trods Østerrigernes haardnakkede Modstand trænge de franske Masser frem imellem Skanserne, angribe dem for fra og bag fra og tage dem med stormende Haand.

Clairfaits Modstand var brudt, og han var tvungen til at rømme Stillingen ved Jemmapes. Dumouriez var strax, efter at Bevægelsen var begyndt i Centrum, hurtig redet til Beurnonvilles Tropper og fandt ved sin Ankomst Angrebet i fuld Gang, i det General Dampierres Brigader allerede havde naaet Højderne ved Cuesmes. Bag disse Brigader holdt en Kavaleristyrke paa ti Eskadroner, der uheldigvis bleve beskudte af d'Harvilles Artilleri ude i højre Flanke, hvorved de kom i Uorden. Brigaderne modtoge Dumouriez med Leveraab, han ordner i Hast Eskadronerne, samtidig med at Beurnonville naar Højderne med sine Brigader og begynder en rasende Kamp mod de østerrigske Skanser, Mand mod Mand med Kolberne og blanke Vaaben. De franske søge at bestige Brystværnet, men kastes tilbage af de ungarske Grenaderer, andre Batailloner trænge frem, men træffe overalt den heftigste Modstand. Imidlertid har Dumouriez sat sig i Spidsen for de ti Eskadroner; det var de gamle Husarregimenter Berchiny, Chamboand og ridende Jægere, der i skarp Trav føres an og angribe de Østerrigere i Ryggen, som kæmpede mod Beurnonvilles Fodfolk, ja trænge endogsaa ind til Struben af de til Dels aabne Skanser. Mange østerrigske Afdelinger blive nedhuggede, men den største Del havde allerede forladt Skanserne; thi Hertug Albert havde omtrent Kl. 11 besluttet Tilbagetoget. Kl. var næsten 2, da Stillingerne foran Mons vare tagne af Franskmændene.

Dumouriez vilde begive sig til den venstre Fløj, hvor-

fra han ikke havde faaet nogen Efterretning, da først Hertugen af Montpensier og strax efter Thouvenot underrettede ham om, at Sejren ogsaa dér var afgjort. Han red derefter til Højderne ved Jemmapes, ledsaget af Hertugen af Chartres og sin øvrige Stab, hvoriblandt Søstrene Ferney, ledsagede af Fader og Broder. Højderne frembøde en forladt Stillings sædvanlige Udseende: efterladte Kanoner, væltede Ammunitionsvogne, døde Mennesker og Heste, Grupper af Fanger; alt dette var noget nyt for Republikkens unge Soldater, deres Hjærter svulmede af Sejrsglæde, de saae Levningerne af de flygtende Østerrigere og modtoge Overgeneralen med Svingen af Fanerne og begejstrede Jubelraab. For ham var det et overvældende Øjeblik; som Soldat var det blevet ham beskikket at gjenoprette den franske Vaabenhæder, som Patriot knyttede han hertil de mest udstrakte Forhaabninger for Landets Fremtid. Baptiste Renard blev paa Valpladsen udnævnt til Officer. Dumouriez ansaa Hæren for alt for udmattet til øjeblikkelig Forfølgelse, desuden kom d'Harville for sent til at besætte Mons og forfejlede aldeles den ham fra Begyndelsen tildelte Opgave ved sin Ubestemthed, hvorved Østerrigerne bleve i Stand til heldig at fortsætte deres Tilbagetog ad Vejen til Brüssel, og da Mons ikke gav efter for Opfordringen til at overgive sig, havde Forfølgelsen Ende for den Dag.

Slaget ved Jemmapes havde bragt Revolutionssoldaternes Ry til alle Lande og var den første Lysstraale fra den franske Krigssol. Belgien laa aaben for Dumouriez; men gjennem Troppernes Jubelraab lød der allerede nu en skærende Mislyd, naar han tænkte paa Magthaverne i Paris. Næste Dag rømmede Østerrigerne Mons, deres Armé var gaaet tilbage ad Vejen til Brüssel, og Hertug Albert havde, efter det den Gang yndede System, adsplittet sin Styrke fuldstændig; han rykkede igjennem Brüssel, der var i fuld Gjæring imod de kejserlige, og lejrede sig østlig for Byen. Dumouriez, som var bleven modtagen med Jubel i Mons, var,

mest paa Grund af Vanskelighederne ved Forplejningen, ude af Stand til at forfolge Fjenden. Efter en heldig Træfning ved Anderlecht holdt han den 14de sit Indtog i Brüssel, hvis Gader vare fulde af jublende Folkemasser og østerrigske Desertører, og dermed havde han punktlig holdt sit Ord til Konventet.

I Brüssel mødte der ham strax Vanskeligheder; de nødvendigste Fornødenheder, Klæder, Forplejning, Lejrmateriel indtraf ikke, saa den sejrrige Armé i kort Tid ligefrem led Mangel paa det nødvendigste, og Organisationen af den belgiske Hær skred meget langsomt fremad; men det vilde føre os for vidt at gaa ind paa Enkelthederne af de Vanskeligheder, som voxede frem af Jakobinernes Had og den Tids Forvirring i Forvaltningen. Man saae den sejrrige General Dag for Dag komme mere og mere i Konflikt med Jokobinerne og Regeringen; man saae et Uvejr trække op, og man var fra mange Sider beredt til at rage op i den ulmende Ild.

Dumouriez mente, at Paches Adfærd ikke blot var beregnet paa at drive ham til det yderste, men ogsaa paa at tvinge ham til at behandle Belgien som et erobret Land; men endnu var ikke den Tid kommen, da Republikkens Generaler viljeløse lode sig slæbe til Skafottet af Konventets Kommissærer; han saae sin Armé berøvet det nødvendigste, sin Kraft lammet, og hans Uvilje og Foragt for Magthaverne i Paris steg til det yderste. Naar man overvejer hans Energi og Virksomhed, maa man beundre den Utrættelighed og Modstandskraft lige over for disse Vanskeligheder, som næppe nogen Sinde i den Grad ere blevne lagte i Vejen for en Feltherre, og dog forlangte man i Paris stadig endnu mere af Armeen: Fremrykningen til Rhinen. Trods alt dette havde hele Armeen i December naaet Maaslinjen, og Belgiens Erobring var en fuldendt Kjendsgjerning.

Dumouriez hævdede lige over for Ministrene, at en Overgang over Rhinen var umulig, han beklagede Armeens Forsømmelse, og Brevvexlingen blev mere og mere bitter. Ar-

meens Tilstand var virkelig sorgelig, den storste Del af Fodfolket gik barfodet, og mange Tusende Geværer vare ubrugbare, Mandstugten begyndte at slappes og Soldaterne at tage, hvad de trængte til, fra Indbyggerne, medens Bladene i Paris fortalte, at Dumouriez og hans Stab levede i Overflod og tændte deres Piber med Hundredefranks-Assignater. Den 6te December bleve hans Angrebsplaner forkastede, og trods hans Indberetninger fik han Ordre til at rykke frem til Rhinen; han gjorde de kraftigste Modforestillinger og endte sin Skrivelse med følgende Ord: »Jeg skylder mit Fædreland Sandheden, og jeg nedlægger Protest mod Ministerraadets Beslutning, som er uudførlig«.

Konventet, der havde mest Lyst til at stille Generalen for en Krigsret, saae sig tvunget til at føje sig efter ham, og Dumouriez lagde sin Hær i Vinterkvarter langs med Maas. Da han betraadte den belgiske Jordbund, proklamerede han strax Belgiens Frihed og Selvstændighed; men snart gjorde en stærk Modstrøm sig gjældende, som udsprang hos Jakobinerne og fandt Stotte hos flere Generaler. Man vilde annektere Belgien, og Konventet proklamerede i et Dekret af 15de December denne Erobringspolitik, der vakte den heftigste Modstand i Belgien. En Mængde Konventsmedlemmer ankom til Landet og kastede sig over det, som en Sværm Græshopper; Adelens Godser, Kirker, alle, der paa nogen Maade vare mistænkelige, faldt som Ofre, al Modstand blev kuet med Sabelhug, Geværskud og Fængslinger.

Dumouriez saae sin Proklamation til Belgierne fornægtet, saae sig selv gjort til Løgner, sine hemmelige Forhaabninger strande og Armeens Disciplin rystet i sin Grundvold. Opfyldt af Skam og Væmmelse over sine Landsmænds Adfærd tilbragte han mørke Dage i det ærkebiskoppelige Palads i Lüttich, hvor han havde taget Hovedkvarter. Ikke ydre Vanskeligheder bøjede denne glimrende Aand, disse havde han vidst at overvinde; men han fandt sin Værdighed som Soldat, som General, som Hædersmand angreben ved Samkvem

og Omgang med Mennesker, der nedstammede fra Revolutionens Smuds og Blod. Og dog stod endnu det værste tilbage. Han erfarede Indledelsen af Undersøgelsen imod Ludvig XVI, og denne Efterretning berørte de dybeste Følelser i hans Indre.

Da han midt i December søgte Orlov til Paris for at faa Dekretet af 15de December imod Belgien hævet, maatte han fremtvinge denne Orlov ved at true med at nedlægge Kommandoen.

Og saaledes rejste han trods sine Sejre og den erhvervede Berømmelse i den mørkeste Stemning og i en allerede meget farlig Stilling til Paris, hvor Jakobinerne, der kjendte Dumouriez's Anskuelser, stadig højere og mere truende fordrede »Cæsars« Afsættelse og Blod.

(Sluttes.)

P. F. Rist.

Af Metternichs efterladte Papirer.

V.

Fra den store Alliances Tid.

III. Fra Leipzig til Rhinen.

Den revolutionære Aand, som i Aaret 1807 skjulte sig under den preussiske Patriotismes Klædebon og senere pyntede sig med de tyske Farver, førtes i Aarene 1812 og 13 af Friherre v. Stein, General Gneisenau og andre tyske og preussiske Flygtninge ind i den russiske Kejsers Raad. Man behøver kun at dvæle lidt ved de russiske Proklamationer fra Aaret 1812, saa vil man ikke kunne nære nogen Tvivl desangaaende. Samme Aand beherskede Ruslands og Preussens Forhandlinger i Kalisch. De tvende Magters umiddelbare Interesse blev dog ikke ladet ude af Agt; de lovede hinanden gjensidig Hjælp til Hertugdømmet Varszavas Erobring for Ruslands Vedkommende og Kongeriget Sachsens Indlemmelse i Preussen. De Aftaler, som vare trufne af de tvende Monarker i denne Retning, bragte dem senere i en falsk Stilling ved Gjennemførelsen af det store Værk, Evropas politiske Restavration, og de vare Kilden til mange og store Vanskeligheder mellem de tvende Hoffer og Østerrige.

Kejser Alexander havde allerede efter Napoleons Tilbagetog i Aaret 1812 udset Friherre v. Stein til Leder af Tysklands fremtidige Skæbne; hans Indflydelse var meget frem-

trædende ved Raadslagningen i Kalisch og vedblev at gjøre sig gjældende til anden Pariserfred. Her i Leipzig var det nu første Gang, at Kejseren af Rusland stillede Friherre v. Stein over for det østerrigske Kabinet.

Efter de allierede Hæres Indtog i Leipzig den 19de Oktober lod Kejser Alexander mig den 21de kalde for at gjøre mig bekjendt med Nødvendigheden af at sætte Friherre v. Stein i Spidsen for Styrelsen af de tyske Lande, som alt vare tilbageerobrede eller endnu stode tilbage at erobre, en Styrelse, som nødvendiggjordes ved de i Teplitz trufne Aftaler om disse Erobringers provisoriske Karakter. Da Baron Steins i mange Retninger forkerte Aandsretning alt længe var mig tilstrækkelig bekjendt, gjorde jeg de mest energiske Indsigelser mod dette Valg, og Kejser Frants støttede personlig mine Bestræbelser, men forgjæves. Den russiske Kejser gjorde mig sluttelig bekjendt med sine aldeles bestemte Løfter til Baron v. Stein og med det aldeles umulige i nu at lade samme uopfyldte, uden at udsætte sig for Beskyldninger om stor Svaghed. Der var intet andet for end at give efter, og Forvaltningskomiteen blev indsat under Steins Forsæde; men lige over for den russiske Monark fastholdt jeg min bestemte Forudfølelse af de beklagelige Følger, denne Mands Indflydelse vilde have paa Tysklands fremtidige Dannelse, eftersom han selv stod under det revolutionære Partis umiddelbare Paavirkning. Fremtiden beviste, at min Ængstelse kun var alt for grundet. Den Administration, hvis organiske Bestemmelser bleve trufne i Leipzig, tjente Partiet som Støtte og Løftestang, og denne umiddelbare Indflydelse kan man navnlig tilskrive det revolutionære Opsving, som Almenaanden tog de følgende Aar. Denne Administration var dannet af Folkepartiets daværende Hoveder, og det er dem, som organiserede Revolutionen, der utvivlsomt vilde være udbrudt i Tyskland uden de forenede Hoffers senere Anstrængelser for deres egen og deres Folks Redning. Det er tilstrækkeligt at henvise til

Jahn, Arndt, ja selv Gorres og mange andre for at fjærne enhver Tvivl i saa Henseende.

Under de allierede Monarkers Indtog i Leipzig (19de Oktober 1813) havde Kongen af Sachsen taget Plads ved et Vindue i det af ham beboede Palads for at se dem passere forbi; ingen af Monarkerne værdigede ham et Blik.

De tre Monarker samledes hos Kejseren af Østerrige for at fatte Beslutning om Fyrstens Skæbne. Vi onskede for den nærmeste Fremtid at anvise ham Ophold i Prag; men Kejseren af Rusland og Kongen af Preussen havde allerede besluttet at sende ham til Berlin; det blev fastslaaet, at Monarkerne ikke vilde se Kongen og overdraget mig at give ham Oplysninger om hans Stilling og berede ham paa hans Skæbne. Jeg begav mig til Kongens Palads og fik ufortovet Foretræde. Kongen ventede mig staaende i sin Avdienssal og modtog mig med Venlighed. Jeg udførte mit Hverv med saa megen Skaansel som muligt, og Kongen hørte mig ikke uden Bevægelse, men med et Udtryk af rolig Hengivenhed. Han sagde nogle Ord og søgte at gjøre mig begribeligt, at i hans Stilling havde enhver Udvej til at indtage en anden Holdning været afskaaren. Jeg svarede, at jeg som Chef for det Kabinet, der kort forud havde rakt ham og hans Land Haanden til Redning, følte mig forpligtet til at gjøre ham opmærksom paa, at al hans Ulykke kun stammede fra hans første Fejlgreb. Kongen vilde overrække mig sin Kaarde, men jeg erklærede, at jeg ikke holdt mig berettiget til at modtage samme.

Under vor Samtale traadte Dronningen af Sachsen ind i Værelset, og da hun hørte Øjemedet med min Sendelse, kom hun i en heftig Sindsbevægelse og gjorde mig levende Bebrejdelser, fordi jeg var optraadt imod Napoleons Sag, hvilken hun betegnede som Guds Sag. Jeg svarede hende med Ro, at jeg ikke var her tilstede for i Kongens Nærværelse at drøfte denne Sags Værd med hende. Kongen rejste ufortøvet til Berlin og Freienwalde.

Frankfurt var efter sin Beliggenhed det Sted, hvor de fremtidige Operationer maatte aftales. Hidtil havde Monarkerne ikkun fulgt deres Hæres Bevægelse efter Slaget ved Leipzig, og den eneste diplomatiske Akt, som falder i Tiden mellem den 18de Oktober til 6te November, den Dag, Kejseren af Østerrige indtraf i Frankfurt, var den Fred, jeg den 2den November undertegnede i Fulda med Kongen af Würtemberg. Rhinforbundets Fyrster havde i al Hast sendt Gesandter til Frankfurt for at træffe Overenskomster med de allierede Magter, og disses Kabinetter overdroge nogle Mænd Fuldmagter til at undertegne enslydende Akter. De paagjældende Personligheder vare: Baron Binder for Østerrige, Herr v. Anstett for Rusland og Baron v. Humboldt for Preussen, og paa én Dag undertegnede disse Mænd ikke mindre end to og tyve Overenskomster.

Det store politiske Spørgsmaal drejede sig om at fastsætte den moralske og materielle Retning for et nyt Felttog. Tyskland var renset; af franske Tropper var der endnu kun Besætningerne tilbage i de faste Punkter ved Oder og Elben. De allierede Hære, der vare sejrrige paa alle Punkter, bleve nu yderligere forstærkede med de tyske Kontingenter. Maalet for Krigen 1813 var naaet, Napoleon kastet tilbage over Rhinen. Hvad skulde nu være det næste Aars Arbejde? Derom maatte man se at fatte en Bestemmelse.

Følgende ere de almindelige Grundsætninger, hvorom man blev enig:

1. At føre Krigen over Rhinen og ind i Hjærtet af Frankrig.

2. Ved selve denne Kjendsgjerning ryste Kejser Napoleons Existens paa en Maade, der senere kunde faa afgjørende Betydning.

3. Afvente, hvilken Virkning de tvende sidste Felttogs ulykkelige Udgang og Indfaldet i selve det franske Omraade vilde have paa Nationens Aand. Fremdeles blev

4. paa min Tilskyndelse besluttet, at naar man først havde

besat Vogeserne og Ardennerne skulde der træffes Aftaler om en Plan for de militære Operationer, der vilde faa Betydning som et tredje Felttog og afgjøre Frankrigs fremtidige Skæbne og følgelig ogsaa Kvadrupelalliancens sluttelige Triumf. De vigtigste Bevæggrunde ledede mig her, som det nærmere vil fremgaa af det følgende.

Dog før Rhinen blev overskreden, maatte der træffes Bestemmelser, som støttede sig til Moralens og Krigsførelsens Grundlag, og dette Foretagende var ingenlunde let.

Kejseren af Rusland, der var opfyldt af revolutionære Ideer og omgav og raadførte sig med Mænd som Laharpe, Stein og Jomini, nærede Planer, der vilde have styrtet Verden i Fordærvelse. Den russiske Hær forholdt sig stum; den betragtede sit Hverv som fuldført, og havde Marskalk Kutusov endnu levet, var den bleven staaende ved Oderen. Den preussiske Hær beherskede Kabinettet, den tørstede kun efter Hævn, Blücher og Friskarerne pønsede kun paa Paris's Udplyndring og Ødelæggelse. Den revolutionære Udsæd, der i Preussen havde baaret saa rigelig Frugt siden Aaret 1808, skød yppig i Vejret i den vel beredte Jord; Arndt, Jahn og andre Mænd, som senere gjorde sig bemærkede paa en saa beklagelig Maade, vare alle tilstede i Frankfurt, enten som ansatte i Hæren eller i Ministrenes Omgivelser.

Kejseren af Østerriges Bestræbelse var udelukkende rettet paa det gode, og den Opgave tilfaldt derfor mig, under saa vanskelige Omstændigheder at holde det største Spillerum aaben for Begivenhederne og hindre, at ikke onde Planer tilintetgjorde det i Sandhed gode og i dets Sted hidførte en Stilling, som kun alt for let havde kunnet udsætte Samfundets fremtidige Skæbne for Fare.

Først og fremmest foreslog jeg i de forenede Monarkers Navn at udstede et Manifest til det franske Folk for

at oplyse Nationen angaaende Bevæggrundene til Invasionen og dens Maal.

Efter mit grundige Kjendskab til den offentlige Mening i Frankrig var jeg overtydet om, at man vilde handle rigtig i ikke at forbitre den nationale Egenkjærlighed, men tvært imod smigre den og byde den en Mading, der vilde falde i alles Smag ved i Opraabet at tale om Rhinen, Alperne, Pyrenæerne og Frankrigs naturlige Grænser. I den Hensigt at skille Napoleon endnu mere fra Nationen og tillige indvirke paa Hærens Aand foreslog jeg fremdeles at knytte Tilbudet om en umiddelbar Underhandling til Tanken om de naturlige Grænser. Da Kejser Frants godkjendte min Anskuelse, forebragte jeg samme for deres russiske og preussiske Majestæter. Begge bleve grebne af Bekymring for, at Napoleon, i Tillid til Fremtidens vexlende Lykke, kunde gjøre Ende paa Sagen ved en rask og energisk Modtagelse af Forslaget. Den hele Overbevisningens Magt, hvoraf jeg var besjælet, nemlig at Napoleon aldrig frivillig vilde komme til en saadan Beslutning, lykkedes det mig ogsaa at bibringe Majestæterne; Proklamationen blev besluttet i Principet og dens Affattelse betroet mig*).

Baron St. Aignan, den franske Sendemand ved de hertugelige sachsiske Hoffer, var bleven fangen i Gotha af de allierede

---

*) I den berømte Erklæring af 1ste December 1813 — (den tilskrives med urette Gentz's Pen) — hedder det: „Magterne ville indrømme det franske Kejserdømme en territorial Udstrækning, som Frankrig aldrig har haft under dets gamle Konger, efterdi en tapper Nation ikke synker i Agtelse ved nu paa sin Side at have prøvet Uheld i en haardnakket og blodig Kamp, hvor den har kæmpet med sin vante Kjækhed". Disse Udtryk fik først deres rette Betydning i Sammenhæng med de allierede Magters Mæglingsforslag, som overbragtes Napoleon af St. Aignan, og hvori der var Tale om Rhinen, Alperne og Pyrenæerne som Frankrigs naturlige Grænser. Proklamationen selv indskrænkede sig til en Antydning mellem Linjerne, der den Gang imidlertid var forstaaelig nok.

Magters Tropper og ført til Bøhmen. Jeg stillede det Forslag at gjøre denne mod Folkeretten stridende Adfærd god igjen og benytte St. Aignans Kaldelse til Frankfurt for at tilstille Kejser Napoleon en Udtalelse, der gik i samme Retning som den aftalte Plan.

Hr. v. St. Aignan blev hidkaldt, jeg havde i Grev Nesselrodes og Lord Aberdeens Nærværelse en Samtale med ham, og vi lode ham strax afgaa til Paris. Samtidig blev Proklamationen ved alle til vor Raadighed staaende Midler i et Antal af tyve Tusende Exemplarer kastet over Rhinen og afsendt til alle Egne i Frankrig. Gjennem Fyrsten af Neuchâtel erfarede jeg senere, at det første Exemplar, man fandt opslaaet paa selve Parises Mure, af den daværende Politiminister Savary blev bragt Kejser Napoleon, som under Læsningen udbrod: »Ingen anden end Metternich kan have affattet dette Dokument; der hører en fuldendt Snildhed til for at tale om Rhinen, Alperne og Pyrenæerne; det kan kun falde en Mand ind, der kjender Frankrig saa godt som han«.

Napoleon havde stillet Forslag til en Gjenoptagelse af Forhandlingerne om Fredens Afslutning. Fra preussisk Side udtalte man sig bestemt mod enhver Indgaaen paa lignende Forhandlinger, men Kejser Alexander nærmede sig det østerrigske Kabinets Anskuelser, at man selv ikke under den heftigste Kamp nogen Sinde burde afskære sig Vejen for Udtalelser i fredelig Retning; Kejser Frants var overtydet om Oprigtigheden af det Sindelag, Napoleon lagde for Dagen, hvorimod det forekom mig mest sandsynligt, at en rimelig Afslutning paa Kampen ikke kunde ligge indenfor den Mands Beregninger, som havde afbrændt alle Skibe bag sig; men det var efter min Opfattelse alligevel Magternes Pligt i det mindste at høre de Betingelser, Napoleon kunde finde sig foranlediget til at komme frem med.

De tre Hoffer besvarede Napoleons Anmodninger med en selvbevidst Ro, erklærede sig beredte til at gaa ind paa

en Gesandtskabs-Sammenkomst i Mannheim, men afviste forud alle Planer om en Standsning af Krigsoperationerne; mine Anelser, at Fredstanker laa fjærnt fra Napoleons Sind, sloge til, han holdt ikke fast ved Mødet i Mannheim.

Alt drejede sig strax om at fastslaa en Plan for de militære Operationer, hvilket frembød store Vanskeligheder.

Feltmarskalk Fyrst Schwarzenberg foreslog et almindeligt Angreb ad tre Operationslinjer. Højre Fløj af den store Armé under General Blüchers Befaling skulde sætte over Rhinen mellem Mainz og Køln, gaa frem mod Nederlandene og tage Retning mod Lothringen og Ardennernes Skraaninger. Hærens Centrum, bestaaende af østerrigske og russiske Tropper skulde sætte over Rhinen fra Mannheim til Basel og føre den østerrigske Hærs Hovedoperationslinje gjennem Schweiz; et Korps af sidst nævnte Hær under General Bubna havde i saa Fald faaet den Opgave at drage frem fra Italien over Simplonvejen, besætte Genf og Lyon og saaledes danne den yderste venstre Fløj.

Den preussiske Hærs Utaalmodighed og Ønske om, saa snart som muligt, at naa frem til Paris, skulde den end være ganske alene om dette Tog, havde derimod bevæget Marskalk Blücher til at foreslaa en Operation med Retning mod Verdun, en Felttogsplan, der aldeles svarede til den, som i Aaret 1792 fik et saa ugunstigt Udfald; understøttet af de russiske og østerrigske Stridskræfter frygtede han nu ikke for et lignende Uheld, medens denne Operation vilde have stillet ham paa den korteste Linje for at naa Paris.

En underordnet Omstændighed, men af den Natur, som allerede saa ofte havde indvirket paa Kejseren af Ruslands Beslutninger, bestemte hans kejserlige Majestæt til at vælge en Mellemvej mellem de østerrigske og de preussiske Generalers Planer. Dette hans Forslag var baseret paa Agtelsen for den schweiziske Nevtralitet og gik ud fra en almindelig og samtidig Bevægelse af de forenede Hære for at kunne gaa over Rhinen paa flere Steder af dens Løb fra Alt-

breisach til Køln. Hemmeligheden ved denne Plan var følgende:

Laharpe, Jomini og andre Schweizer-Revolutionsmænd havde alvorlig paavirket Kejser Alexander for at opnaa, hvad de kaldte en Agtelse for Schweiz's Nevtralitet. Flere Betragtninger havde vakt dette Ønske hos dem; Laharpe og Waadtlænderne frygtede en Tilbagevenden af den gamle Tingenes Orden, der kunde medføre, at de nye Kantoner tabte deres politiske Existens; ved at redde denne politiske Existens haabede de end videre at kunne gjennemføre en Omdannelse af de gamle Kantoner i fuldstændig demokratisk Retning; endelig ønskede Laharpe og hans Venner for alle Eventualiteters Skyld at bevare Schweiz som et Fristed for Revolutionsmændene fra Frankrig, fra andre alt af de allierede besatte Lande og fra dem, hvis Okkupation muligvis forestod. Kejseren af Rusland havde indgaaet Forpligtelser mod de nævnte Mænd; men de lode endnu andre Miner springe for at være sikre i deres Sag. De foranstaltede Ankomsten af en Schweizerdeputation til Frankfurt for at opnaa en Bekræftelse af denne Nevtralitet; Kejseren af Rusland indlod sig vel ikke paa at give et positivt Tilsagn, som han var gaaet ind paa over for enkelte Mænd, der nøde hans Tillid; men han undlod dog ikke at give Deputationen det bedste Haab om, at Schweiz's Nevtralitet ikke vilde blive krænket. Hertil kom endnu en Omstændighed, som havde en langt mere afgjørende Indflydelse paa Kejserens Holdning.

En Fru**, tidligere Opdragerske for Storfyrstinde Marie, Storhertuginden af Weimar, en Waadtlænderinde, var af Kantonet bleven sendt til Frankfurt for at søge hendes kejserlige Højheds Understøttelse og havde fundet aabent Øre hos Prinsessen. Kejser Alexander havde paa sin Side givet Søsteren sit Ord paa, at han aldrig vilde taale, at Schweiz blev betraadt af de allierede Hære; han havde endog bemyndiget hende til at omtale dette Løfte i et Brev, som Storhertuginden tilskrev sin tidligere Opdragerske, og hvori

hun udtrykkelig tillod samme at gjøre et fortroligt Brug af denne Skrivelse over for sine Venner i Lausanne.

Flere Dage gik tabte med tomme Drøftelser mellem de forskjellige Hæres Førere; hver af dem forsvarede sin Operationsplan, men al Fornuft talte for Feltmarskalk Schwarzenbergs, der var saa meget mere grundet, som de Underhandlinger, jeg alt havde indledet i Schweiz, ikke kunde lade nogen Tvivl til overs om, at den sunde Del af Schweizerbefolkningen vilde modtage de østerrigske Hære, de eneste, der kunde komme til at betræde Schweizergrund, godt og hilse dem som Befriere.

Da Kejseren af Rusland ikke mere havde noget Haab om at vinde den østerrigske eller preussiske Hærfører for sin egen Plan, afsendte han Fyrst Demeter Volkonski, sit Hovedkvarters Generalstabschef, med Anmodning om ufortøvet at begive mig til ham.

Efter at være bleven indført i hans kejserlige Majestæts Kabinet forefandt jeg her Anførerne for de tre Hære. Kejseren tog strax Ordet og sagde mig, at Krigsraadet forgjæves havde stræbt at komme til Enighed angaaende Planen for de forestaaende Operationer, hvorpaa man havde fattet den Beslutning at henstille Afgjørelsen til en Tredjemand, og at hans (Kejserens) Valg nu var faldet paa mig. Skjønt jeg ikke var i Tvivl om, hvad jeg vilde gjøre, forlangte jeg ikke desto mindre at komme til Kundskab om den stedfundne Drøftelse, hvorpaa Kejseren af Rusland selv paatog sig at udvikle de forskjellige Felttogsplaner.

Jeg begyndte med at fremhæve Analogien mellem hans kejserlige Majestæts og den østerrigske Hærførers Anskuelser og dvælede ved de stærke Grunde, der talte for Valget af Schweiz som Operationsbasis. Kejseren lod mig udvikle alle de militære og politiske Grunde, jeg evnede at gjøre gjældende i min Bevisførelse, men udtalte sig sluttelig i den Retning, at skjønt han ikke miskjendte Vægten af mine Grunde, vilde han dog aldrig tilstede Krænkelsen af Schweiz's

Nevtralitet. Jeg gjensvarede Kejseren, at Foranstaltninger af en saadan Natur lige saa lidt kunde ligge i mine Beregninger, men at de vigtigste Grunde vakte den Vished hos mig, at vi ved vor Indmarche vilde blive modtagne som Venner og Befriere. Hans Majestæt svarede mig, at særlige Grunde og Hensyn, der maaske kun vedrørte hans Person, vilde afholde ham fra blot at udsætte sig for den Mulighed eller Risiko at kunne komme til at møde Modstand i Kantonerne. Til sidst indrømmede Kejseren, at saafremt det maatte lykkes at erholde Schweizernes Indrømmelse til en Benyttelse af Baslerbroen, vilde han ikke have noget herimod. Jeg gik nærmere ind paa denne Indrømmelse, og uden at afvise dette Tilbud udtalte jeg dog min Overtydning om, at vor Marche gjennem hele Forbundets Omraade ikke vilde finde mere Modstand end Afbenyttelsen af denne ene Baslerbro, hvad den foregivne Nevtralitets Forfægtere vilde finde lige saa graverende. Jeg sluttede Drøftelsen med at udtale mig for Fyrst Schwarzenbergs Operationsplan med billig Hensynstagelse til hans Majestæt Kejser Alexanders Ønske om al mulig Skaansel over for Schweizerforbundet.

Medens alle disse Underhandlinger stode paa, havde jeg truffen alle Forberedelser til at opnaa Schweiz's Indvilligelse i de kejserlige Troppers Adgang til Schweiz's Jordbund. Baron Lebzeltern var i Zürich hos Forbundsdirektoriet, Grev Senfft i Bern, og Fyrst Schwarzenberg havde sat sig i umiddelbar Forbindelse med de militære Chefer for de schweiziske Kontingenter. Der kunde ikke opstaa nogen Tvivl hos os om, at Armeen vilde blive godt optagen i Schweiz, og at Fristatens Tropper strax ved vor Tilsynekomst vilde slutte sig til os.

Da Marskalk Blüchers Operationsplan var lagt til Side, blev den østerrigske og den russiske Hærs Hovedkvarter saa vel som de tre Monarkers forlagt til Freiburg i Breisgau.

Fyrst Schwarzenberg var ilet Majestæterne flere Dage

forud og opslog sit Hovedkvarter i Lörrach. I Frankfurt modtog jeg et Brev fra ham, hvori han underrettede mig om Umuligheden af at udsætte Rhinovergangen længere end til Aarets Slutning, da han savnede Midler til at underholde de talrige Stridskræfter, der vare opstillede i Højde med Freiburg; samtidig lod han mig vide, at han efter Overenskomst med de schweiziske Generaler havde truffet Foranstaltninger til at gaa over fra Schaffhausen til Basel paa alle nødvendige og med disse Herrer aftalte Punkter.

Jeg meldte mig hos Kejseren for at indhente hans Befalinger og afrejste ufortøvet til Freiburg med hans Majestæts Bemyndigelse til sammen med den øverste Hærfører at træffe alle Dispositioner for vore Operationers Gjennemførelse.

Kejseren af Rusland havde for tvende Dage siden forladt Frankfurt og opholdt sig hos Kejserindens Familie i Carlsruhe. Jeg traf mine Dispositioner saaledes, at jeg maatte passere denne Stad Kl. 2 Morgen, og Kejseren fulgte mig 24 Timer senere. Strax ved min Ankomst til Freiburg forefandt jeg de sidste Efterretninger, som syntes mig nødvendige til at fastsætte min diplomatiske Plan, der skulde støtte Feltmarskalkens militære. Endnu samme Nat afsendte jeg en Kurér til Baron Lebzeltern i Zürich med et Udkast til den officielle Note, han skulde overrække den i bemeldte Stad samlede Forbundsdag. Fyrst Schwarzenberg lod Rhinovergangen gaa for sig, og ved Kejserens Ankomst til Freiburg var jeg saa lykkelig at kunne melde, at Forbundets Tropper havde sluttet sig til hans, og at vore Delinger overalt havde fundet den gunstigste Modtagelse.

Den Vanskelighed stod endnu tilbage, at gjøre hans Majestæt, Kejseren af Rusland, bekjendt med de Begivenheder, han havde troet umulig kunde indtræde. Kejser Frants befalede mig at udføre dette Hverv den følgende Dag, paa hvilken man ventede hans kejserlige Broders Ankomst.

Den 22de December drog Kejseren hans russiske Monark en halv Mil i Mode; jeg var i Folget, og i samme Øjeblik, de to Monarker modtes, henvendte Kejser Alexander det Spørgsmaal til mig, om der var indtruffet noget nyt. Jeg gjensvarede, at jeg forst ved hans Ankomst til Hotellet vilde være i Stand til at besvare hans Spørgsmaal. Kejser Frants ledsagede den russiske Regent til hans Værelser og opholdt sig ikke videre, hvorpaa sidstnævnte strax lod mig træde ind i sit Kabinet. »Deres Majestæt,« svarede jeg, »rettede et Spørgsmaal til mig, som det var mig umuligt at besvare i saa mange Vidners Nærværelse. Jeg er endnu ikke vis paa, hvorledes Deres Majestæt under fire Øjne vil optage, hvad jeg nu har at meddele Dem. Den østerrigske Hær er fra i Forgaars Nat til i Gaar gaaet over Rhinen paa flere Punkter lige fra Schaffhausen til Basel«.

Kejseren blev levende overrasket og greben af denne Efterretning, men fattede sig og spurgte, hvorledes Hæren var bleven modtagen. »Under Hurraraab for de allierede, Deres Majestæt! Forbundstropperne sluttede sig i deres Helhed til vore Faner, og Folket strømmer fra alle Sider til for at bringe Hæren Levnedsmidler, som vi betale med rede Penge«.

Ved denne Meddelelse var det mig ikke vanskeligt i Kejserens Træk at læse de forskjellige Følelser, som kæmpede i hans Indre. Efter en længere Pavse tog han mig i Haanden og sagde: »Lykken kroner Værket, den retfærdiggjør, hvad De har vovet. Som allieret Monark har jeg intet videre at sige Dem; som Menneske erklærer jeg dog, at De har tilføjet mig et Onde, der ikke mere kan gjøres godt«.

Jeg forblev rolig, i det jeg gjensvarede hans Majestæt, »at min Samvittighed ikke gjorde mig nogen Bebrejdelse, netop fordi hans Ære laa mig lige saa meget paa Hjærtet som den store Sag, der jo ikke mindre var hans egen, end hele Evropas«.

»De véd ikke, hvor meget ondt De har tilføjet mig,« vedblev Kejseren med Liv, »De kjender ikke de særlige Omstændigheder ved min Stilling«.

»Jeg kjender dem,« svarede jeg, »og tror ikke, at en eneste er skjult for mig. Det tilkommer ikke Deres Majestæt her at gjøre mig Bebrejdelser; en Beklagelse vilde meget bedre være paa sin Plads fra min Side. Hvorfor har Deres Majestæt ikke sat mig ind i, hvad jeg havde nødig at vide, om ikke andet saa dog for at bekæmpe det. Deres Majestæt vilde i saa Fald have sparet Dem selv og Deres Ven Kejseren for mangen Bekymring og Sorg«.

»Sagen er nu sket,« sagde Kejseren beroliget, »den staar godt i militærisk Henseende; lad da personlige Hensyn vige for den fælles Nytte. Lad os nu gaa lige løs paa Maalet, og lad os ikke mere tale om den Ting«. Vi kom i Virkeligheden aldrig mere tilbage hertil, og Kejser Alexander har aldrig berørt den Sag over for Kejser Frants.

De militære Dispositioner bleve strax trufne til at forfølge Operationerne. Kejseren af Rusland forlangte som en Gunst, at hans Garde, der dannede Spidsen af de russiske Hærsøjler, maatte passere Baslerbroen paa den russiske Nyaarsdag (13de Januar 1814), og hans Ønske blev efterkommet, skjønt de almindelige Operationer bleve forhalede derved paa en lige saa følelig som unyttig Maade.

Opholdet i Basel frembød i øvrigt intet andet mærkeligt end Lord Castlereaghs Ankomst. Faa Timers Samtale mellem mig og denne lige saa redelige som oplyste Statsmand var tilstrækkelig for at lægge Grunden til en Enighed, som den efterfølgende, saa indholdsrige Periode kun knyttede fastere og nøjere.

Jeg fandt Lord Castlereagh kun lidet bekjendt med Sagernes virkelige Tilstand paa Fastlandet; men hans aabne Tænkemaade, der var fremmed for enhver Art forudfattede Meninger og Fordomme og lige saa retfærdig som velvillig, lod ham strax kjende Sagernes rette Sammenhæng. Op-

holdet i Basel tjente kun som Forberedelse til den politiske Scene, der snart skulde opføres i Langres.

IV. Paa Frankrigs Grund.

Langres's Højland, som behersker Vogesernes Skraaninger ned mod den franske Slette, samt Ardennerbjærgene vare efter Frankfurter-Beslutningerne fastsatte som den strategiske Linje, hvor den tredje Operation skulde tage sin Begyndelse. Den 25de Januar 1814 droge vi ind i Langres, og de følgende Dage gik hen med Forhandlinger af stor Vigtighed. De vilde for stedse være blevne ukjendte for Verden, hvis jeg ikke havde optegnet dem her.

Da Monarkerne og deres Kabinetter vare samlede, og der ikke førtes nogen Protokol, existerer der intet skriftligt Spor om dette saa indholdsrige Mellemspil. Lord Castlereaghs Korrespondance med hans Kabinet kan maaske indeholde Brudstykker deraf; men den fuldstændige Gang kan denne Korrespondance ikke gjengive, thi Hovedspørgsmaalene bleve kun drøftede mellem Kejseren af Rusland og mig.

Strax efter Monarkernes Ankomst til Langres gjorde lige saa indsigtsfulde som veltænkende Mænd i det russiske Kabinet mig bekjendt med, at deres Monark var i stor Bevægelse, fordi man nødvendigvis nu maatte træffe et Valg angaaende det første af alle Spørgsmaal, Fastsættelsen af Frankrigs kommende Regeringsform. Napoleons Fald var uundgaaeligt; Forsøgene paa at komme til en Fredsslutning, der havde kunnet holde ham paa Tronen, vare ved hans egen Skyld blevne frugtesløse, og de havde heller aldrig kunnet naa det Øjemed, den store Alliance havde foresat sig, nemlig Gjenoprettelsen af en Fredstilstand, der var grundet paa en Afvejelse af de gjensidige Magtforhold og i det mindste lovede saa megen Varighed, som man kunde vente af politiske Dannelser.

Enhver Fred med Napoleon, der kastede ham tilbage inden for de gamle Grænser eller blot berøvede ham saa-

danne Landsdele, der allerede vare erobrede, før han naaede Magten, vilde kun have været en latterlig Vaabenhvile og være bleven vist tilbage af ham selv. Der var altsaa kun tre Muligheder tilbage: Bourbonnernes Tilbagekaldelse, et Regentskab indtil den unge Napoleons Fuldmyndighed, eller endelig en Tredjemands Ophøjelse paa Frankrigs Trone. Den gode Ret saa vel som Fornuften, Frankrigs saa godt som hele Evropas Interesse talte til Gunst for den første Mulighed, og i den Henseende herskede heller ikke Skygge af Tvivl hos Kejseren af Østerrige.

Det samme var derimod ikke Tilfældet med hans Majestæt, Kejseren af Rusland. De Revolutionsmænd, som dannede denne Monarks Omgivelser og ved hin Tid ovede en usalig og kun alt for afgjorende Indflydelse paa hans Aandsretning, havde længe modarbejdet Huset Bourbons legitime Fordringer; de hørte ikke op med at fremstille denne Families Tilbagekomst som et forgjæves Foretagende, og Kejseren var overtydet herom. Mod den unge Napoleons Tronbestigelse hævede sig let forklarlige Vanskeligheder, eftersom han jo kun var et ganske ungt Barn. Den Mand, som stod nærmest for den tredje af de berørte Muligheder, var Kronprinsen af Sverige. Hans egne og hans Agenters Rænker vare ikke blevne resultatløse, hans tidligere Existens og Løbebane maatte gjøre ham behagelig for det revolutionære Parti, og der er ingen Tvivl om, at Laharpe selv vilde have hævet ham paa Tronen, hvis hans gjennemgaaende republikanske Tænkemaade ikke havde foretrukket Tilbagevendelsen af den Forfatning, som bedst harmonerede med hans Opfattelse.

Jeg lod de første Dage gaa rolig hen og anvendte dem til rent militære Dispositioner; de preussiske Generalers Hidsighed behøvede en Dæmper. Man blev sluttelig staaende ved den Plan, der gav mest Udsigt til Held over for den Modstand, man kunde vente sig af Napoleons Talent, der nu var trængt tilbage inden for sine sidste Forskans-

ninger. Man besluttede, at den østerrigske Armé med en stor Del af den russiske Hær samt den preussiske Garde skulde danne en eneste Hærmasse; en anden dannedes af den preussiske Armé, forstærket med to preussiske Korps. Maalet for alle Operationer var Paris, Fyrst Schwarzenbergs Operationslinje blev fastslaaet i Retning ad Seinen, General Blüchers ad Marnen. Det Korps, som stod under General Bubna, skulde bemægtige sig Lyon, holde Augereaus Hær i Skak og slaa den.

Efter at disse Dispositioner vare slaaede fast, lod Kejseren af Rusland mig en Aften kalde til sig. Han begyndte Samtalen med en Fremstilling af de vægtige Grunde, der tidligere havde hindret ham i at udtale sig over for sine allierede angaaende de Tanker, han nærede om Indsættelsen af Frankrigs kommende Regering. Blandt sine Motiver fremhævede han navnlig Ønsket om paa selve Stedet nøjere at lære den franske Stemning at kjende. »Den er imod Bourbonnerne,« sagde Kejseren; »at ville føre dem tilbage paa en Trone, hvor de ikke forstode at holde sig, vilde sige det samme som at udsætte Frankrig, og dermed ogsaa Evropa, for nye, i sine Følger uberegnelige Omvæltninger. At vælge en ny Hersker er et vanskeligt Foretagende for fremmede. Min Beslutning er saaledes tagen. Operationerne maa fortsættes med Eftertryk mod Paris, og vi ville bemægtige os Staden. Naar denne Begivenhed nærmer sig, der skal krone Alliancens krigerske Held, vil det være nødvendigt at rette en Erklæring til det franske Folk, hvori vi sætte det i Kjendskab med vor faste Beslutning, hverken at ville blande os i Spørgsmaalet om Landets Regeringsform eller Valget af dets Hersker. Samtidig indkalde vi Urforsamlingerne og fordre Indkaldelsen af et passende Antal deputerede til Paris, som ville have at træffe en Afgjørelse over begge Sager i Nationens Navn og som dens Repræsentanter«.

Jeg holdt det ikke for hensigtsmæssigt strax at be-

kæmpe en Plan, der aabenbart ikke kunde være udsprungen af Kejserens Hoved alene. Da det fremfor alt var mig magtpaaliggende at lære Planen nøjere at kjende i dens Enkeltheder, udtrykte jeg kun min Tvivl, om Udfaldet af denne Plan nogen Sinde vilde komme til at svare til hans Majestæts Forventninger. »Bonaparte,« bemærkede jeg over for Kejseren, »har underkuet Revolutionen; den Plan at drage Nationen til Raads angaaende Grundlaget for Gjenopbyggelsen af Frankrigs Samfund, hvorved vi ligesom foranledige et nyt Oplag af Konventet, vil paa ny løsne Revolutionen, og dette kan dog ikke være Alliancens Maal eller Meningen med vore Aftaler«.

Kejseren gjensvarede levende, at mine Bemærkninger vilde være rigtige, saafremt Monarkerne ikke havde Midlerne mod de revolutionære Onders Udbrud i deres Haand. »Vi ere i Frankrig,« vedblev han, »og vore Armeer ere talrige; de ville skræmme Urostifterne. Nationens Repræsentanter ville alene komme til at udtale sig om tvende Spørgsmaal, nemlig om Regeringsformen og om Valget af Herskeren. Med Republikken er det forbi; den er falden ved sine egne Udskejelser. Den Fyrste, Nationen selv giver sig, vil have mindst Vanskelighed ved at skaffe sig Avtoritet; Napoleons Avtoritet er derimod brudt, og ingen vil mere vide noget af ham. Det vil være et vanskeligt Punkt at lede Forsamlingen rigtig; jeg har hertil den bedste Mand i Baghaanden, en Mand, som mest egner sig til et saadant Hverv, der maaske vilde være umuligt for en Lærling eller Begynder. Vi ville betro Laharpe dette Hverv«.

Jeg holdt nu Øjeblikket for kommet til at gaa lige løs paa Sagen.

»Denne Plan,« svarede jeg, »vil min Herre og Kejser aldrig gaa ind paa, og hvis hans Majestæt skulde blive træt af at gjøre Modstand, vilde jeg ufortøvet overrække ham min Afskedsbegjæring. Udførelsen af denne Plan vil berede Frankrig og hele Evropa en uoverskuelig Række For-

virringer og Sorgens Aar. Hvis Laharpe tror at kunne indestaa for Udfaldet, svæver han selv i en stor Vildfarelse, og jeg taler oven i Kjobet kun om det materielle Tab; thi hvad vil der forst blive af Evropa ved den blotte Paaberaabelse af det Princip, hvorpaa denne Deres Ide beror? Den Tillid, Deres Majestæt har víst mig ved at indvie mig i Deres Opfattelse af Øjeblikkets vigtigste Sag,« vedblev jeg videre, »kræver den mest fuldstændige Aabenhjærtighed fra min Side. Hvad jeg nu vil sige Deres Majestæt, tænker Kejser Frants. Napoleons Magt er brudt og vil ikke mere hæve sig igjen. Saaledes gaar det altid med den blot faktiske Magt, naar det kommer til en Krisis. Dog den Dag, da Kejserdømmet falder, ere Bourbonnerne tilstede for at tiltræde deres Rettigheder, som ikke ere præskriberede. De ville gjore sig gjældende ved Kjendsgjerningernes Magt og i Folge Nationens Ønske, som i mine Øjne ikke kan være tvivlsomt. Kejser Frants vil aldrig stotte et andet Herredømme«.

Kejser Alexander lod mig fare med den Opfordring at aflægge min Herre en Beretning om vor Samtale. Det var Midnat. Jeg fandt Grev Nesselrode og General Pozzo di Borgio i min Bolig; de vidste, at jeg havde tilbragt Aftenen hos Kejser Alexander, og jeg betroede dem Indholdet af vor Samtale. Begge vare meget bevægede og bade mig ikke at aflade med at rejse Modstand mod disse Ideer, hvilke de bedomte ganske som jeg, og det baade efter disses eget indre Værd og i Betragtning af den Kilde, hvorfra de alene kunde stamme.

Af Kejser Frants blev jeg bemyndiget til at gaa lige til en Trusel om hans Hærs øjeblikkelige Bortmarche.

Den følgende Aften begav jeg mig paa ny til den russiske Kejser. Jeg havde i Dagens Lob erfaret, at han var i en meget ophidset Tilstand, men ikke over for sine Ministre havde ytret sig om Æmnet for den foregaaende

Aftens Samtaler. Hans Majestæt spurgte mig om Kejseren af Østerriges Anskuelser.

»For i faa Ord at gjøre Deres Majestæt bekjendt med disse,« gjensvarede jeg, »behøver jeg kun at gjentage mine egne fra i Gaar. Kejseren er imod enhver Henvendelse til Nationen, til et Folk, som vilde komme i den falske Stilling at skulle raadslaa i syv hundrede Tusende fremmede Bajonetters Paasyn. Kejseren indser paa den anden Side ikke, hvad der skal være Æmnet for Raadslagningen — den legitime Konge er tilstede«.

Kejser Alexander fattede sig og sagde: »Jeg staar ikke fast paa mine Tanker over for mine allieredes Ønske; jeg har talt efter min Samvittighed, Tiden vil gjøre Resten og ogsaa belære os om, hvem der havde Ret«.

Da jeg fandt Kejseren i en saa gunstig Stemning, gav jeg mine Tanker frit Løb, udviklede de Farer, der vilde have været forbundne med Udførelsen af en Plan, som kun havde givet os Valget mellem at bryde Alliancen i det Øjeblik, da dens Anstrængelser stode i Begreb med at krones, eller ogsaa at undergrave Grundlagene for Samfundsordenen og styrte Evropa i endnu større Forvirringer end de, som vare knyttede til Revolutionens første Udbrud. Kejseren fulgte mine Drøftelser Punkt for Punkt, bekæmpede dem, som stødte mest an mod hans Ideer, men vi skiltes som gode Venner.

Jeg vilde ikke have dvælet saa længe ved dette Mellemspil, saafremt ikke uvidende eller af Partiskhed forblindede Historieskrivere i dette for Frankrigs indre Omdannelse saa vigtige Spørgsmaal havde paadigtet Kejser Frants og hans Kabinet Anskuelser og Hensigter, der savne enhver Grund og lade Østerriges og dets allieredes Holdning fremtræde i et fuldstændigt falskt Lys. Den Aand, i hvilken Østerrige gik frem, var vel overlagt, fuldstændig fremmed for alle Lyster og sangvinske Følelser og udelukkende rettet paa den store Opgave, den evropæiske Freds Gjenoprettelse og

Sikring paa det solideste Grundlag. I denne Retning tænkte og handlede Kabinettet i sin Politik som med Hensyn til Krigsoperationerne.

Resten af vort Ophold i Langres gik med at fastslaa Krigsoperationerne. Det maatte synes uden for al Tvivl, at Napoleon strax fra Begyndelsen vilde indskrænke sig til Forsvaret af Adgangene til Paris, og at Felttoget derfor vilde blive aabnet langs Aube.

Alle Efterretninger om Nationens Stemning, som indløbe til os saa vel fra de Dele af Landet, der laa i Ryggen af de forenede Hære, som fra andre af Frankrigs Provinser, fandt sin Bekræftelse ved de Iagttagelser, vi i vort Hovedkvartér formaaede at gjore over dette vigtige Æmne. Folkets fremherskende Følelse gik ud paa Ønsket om en snarlig Ende af alle Operationer, og den aldeles overvejende Stemning var gunstig for Bourbonnernes Tilbagekomst.

Det politiske Sporgsmaal blev ikke mere drøftet mellem Kejseren af Rusland og hans allierede. Begivenhedernes Udvikling vil vise, hvor nyttigt det havde været, om man i rette Tid havde truffet en fast Aftale om en fremtidig Holdning angaaende Grundlaget for den legitime Magts Restavration; men den Fordel i det mindste for Øjeblikket at have fjærnet en saa overordentlig fordærvelig Idé var alt for stor, til at jeg ikke skulde have slaaet mig til Taals dermed. Et Forsøg paa at gaa videre vilde ikke være lykkedes og havde sat den nødvendige Endrægtighed mellem Magterne paa Spil, medens de i Frankrigs Hjærte vare optagne af et Foretagende, som endnu var udsat for Krigens store Omvexlinger.

Den Fare, at Nationen kunde udtale sig for Bevarelsen af den kejserlige Regering, var ikke tilstede. Vore Bekymringer vare kun rettede paa at føre Krigen godt og henstille det endelige Udfald af det store Foretagende til hin Magt, der staar højere end Menneskenes.

Felttoget med Napoleon gik imidlertid sin Gang, og endnu havde det maaske været Kejseren muligt at redde sin Krone. Der er faa Begivenheder fra 1814, som ere det store Publikum bedre bekjendte end Underhandlingerne i Châtillon. Kongressens Akter ere overgivne Offentligheden og blevne drøftede af Historieskrivere af alle Partier. Følgende er Sandheden om den Aand, som ledede Kabinetterne ved denne Konjunktur.

Hvor endrægtige de fire allierede Magter end syntes at være i deres Fremfærd, vare de ikke desto mindre delte i deres hemmelige Anskuelser angaaende flere Punkter af høj og afgjørende Vigtighed.

Kejseren af Østerriges Tanker og Ønsker vare alene rettede paa en Tingenes Orden, som kunde lade ham haabe paa Evropas Fred ved Gjenoprettelsen af den politiske Ligevægt, som var fuldstændig tilintetgjort ved de franske Erobringer under Republikken og Kejserdømmet. Paa den Tid, vi nu omtale, nemlig efter at Krigsoperationerne vare koncentrerede mellem Seine og Marne, maatte det franske Kejserdømmes Fald være utvivlsomt for enhver Politiker, som ikke hengav sig til Skuffelser. Bourbonnernes Tilbagekomst og Frankrigs Indskrænkning til dets gamle Grænser fremstillede sig for Kejser Frants og hans Kabinet som det eneste holdbare Valg, der indeholdt nogen Garanti for en Fred, baseret paa Legitimitetens Grundsætninger. Angaaende dette fundamentale Punkt var Østerrige i fuld Overensstemmelse med den britiske Regering.

Kejser Alexanders Ideer svævede, som vi have set, snart ude i en ubestemt Liberalismes Taagekreds, snart ledede de af personlige eller tilfældige Indflydelser.

Preussen var opfyldt af Erobringstanker og bildet af af en, muligvis ganske naturlig Hævnfølelse paa Grund af alle de Lidelser, det havde maattet udholde i de sidste Aar. Kongen og Fyrst Hardenberg stode ikke desto mindre vore

og de engelske Anskuelser langt nærmere end Kejseren af Ruslands sværmeriske Ideer.

Napoleon endelig havde Følelsen af ikke mere at turde forsømme den sidste Mulighed til en fredelig Udjævning.

Da jeg trængte ind paa Aabningen af formelige Fredsunderhandlinger, vare mine Tanker en ligefrem Fortsættelse af de samme Beregninger, som havde ledet min politiske Holdning siden Begyndelsen af Aaret 1813. Jeg besad et alt for nøje Kjendskab til Stemningen hos den franske Befolknings Masse og hos Armeen og nærede paa den anden Side en alt for dyb Overbevisning om Napoleons Aandsretning, til at jeg ikke skulde se store Fordele i ethvert Forsøg paa Underhandlinger, uden nogen Fare for at hæmme Gjenoprettelsen af en bedre Tingenes Orden ved et ubetimeligt Forlig. Jeg benyttede derfor min Indflydelse og satte igjennem, at man skulde følge Magternes egne, i Aarets Begyndelse fra Frankfurt udstedte, Proklamationer. Jeg blev heri støttet ved Lord Castlereaghs Anskuelser og Beregninger, som vare i fuld Overensstemmelse med mine egne.

Jeg fik Grev Stadion udnævnt til Østerriges Repræsentant; de andre Kabinetter fulgte dette Exempel, deres Chefer forbleve i Monarkernes Hovedkvarter, paa Lord Castlereagh nær, der ikke kunde frasige sig et saa vigtigt Hverv som at repræsentere Storbritannien paa en Kongres, hvor der skulde forhandles om Grundlaget for den almindelige Fred.

Det viste sig snart, at Napoleon til Trods for sin Stillings uhyre Farer endnu stedse ikke tænkte alvorlig paa Fred. Et Bevis paa, hvor let hans Haab oplivedes paa ny, gav han os ved den overordentlige Vigtighed, han tillagde det ubetydelige Resultat af Træfningen ved Montereau. Dagen efter denne Træfning tilskrev han Kejseren af Østerrige et Brev, som ikke kunde have lydt anderledes

efter en af hans tidligere store Sejre; han havde blandt andet den Svaghed i dette Brev at levere en Opregning af de Tab, de allierede havde lidt paa denne Dag ved Montereau, en Opregning, som i Praleri endog langt overgik de fabelagtige Angivelser i hans »Slag-Bulletiner«.

Krigsbegivenhedernes Gang gjorde en Ende paa Konferencerne i Châtillon.

(Sluttes.)

F. C. Granzow.

General Dumouriez.

(Slutning).

IV.

Dumouriez's Modtagelse i Paris ved hans Ankomst Nyaarsdag 1793 var meget forskjellig fra det forrige Aars; intet Jubelraab af Bønder i Landsbyer og Kjøbstæder, som han hurtig passerede forbi, ingen glad Modtagelse i Paris, ingen hjærtelig Hilsen, og dog var Feltherren fra Argonnerne bleven Sejrherre ved Jemmapes, Anderlecht og Belgiens Erobrer; men den Gang rystede man af Skræk for Preusserne, nu troede man i taabelig Forblindelse Faren besejret for bestandig, og man saae allerede Republikkens Faner vaje i Evropas Hovedstæder; det jakobinske Raseri holdt den offentlige Mening i Band; Kommunen beherskede Hovedstaden, og Generalerne skulde sejre; ve dem! hvis de ikke gjorde det, men ve dem ogsaa! hvis de ikke troede paa Kommunens og Jakobinerklubbens Herlighed.

Dumouriez forfattede i kort Tid fire Memoirer om Dekretets Ophævelse, Hærens Forstærkning osv. og indsendte dem til Konventet; men her overgav man dem til det saakaldte militære Udvalgs Betænkning, saa at Dumouriez opslog sin Bopæl i et Landsted ved Clichy i Nærheden af Paris med Anmodning om at lade ham kalde, naar man vilde forhandle alvorlig. Han havde til Hensigt fra sit

afsides Opholdssted hemmelig og med al Kraft at arbejde paa Kongens Frelse, hvis Proces allerede var temmelig langt fremskreden; men General Labourdonnaye, som paa den Tid ligeledes var i Paris, søgte at mistænkeliggjøre Dumouriez ved dennes tidligere Forhold til Kongen og støttede sig til de Breve, som man havde fundet i Tuilerierne mellem Kongens Papirer; over alt blev der proklameret Anklager imod Generalen, Titler som Cæsar, Monk, Cromwell gjorde deres Ronde igjennem Bladene og særlig udmærkede Marat sig ved sit afskylige og gemene Sprog; en Dag skrev han i »Ami du peuple«, at Westermann havde hjulpet Generalen med at stjæle i Belgien. To Dage efter mødte Westermann Marat paa Pont-neuf, greb ham i Brystet, rystede ham igjennem og tildelte ham med sin Sabelskede en indtrængende Oplysning om Sandheden af hans Paastand, uden at Folket tog Parti for sin »ami«.

Følgen heraf var Marats mest rasende Anstrængelser for at ophidse Pøbelen imod Dumouriez, hvem han tilskrev Attentatet. De fødererede nærede da ogsaa snart en saadan Stemning imod Sejrherren fra Jemmapes, at en Hob en Dag, da han gik over Karusselpladsen, hilste ham med Raabet: à la laterne!

Udsigten til Kongens Frelse forværredes daglig, og Dumouriez's Sjælstilstand var ubeskrivelig; han paavirkedes ikke blot af Medlidenhed med Kongen, men ogsaa ved Bevidstheden om, at dennes Henrettelse vilde drukne Republikken i Blod og paa ny bringe hele Evropa i Vaaben mod Frankrig. En Anvendelse af den militære Magt. han havde i sin Haand, var i Øjeblikket umulig, og ved hemmelige Undersøgelser fandt han den største Del af Borgerne aldeles uduelig til at foretage noget imod Jakobinismens væbnede Bander. Reaktionens Tid var endnu ikke kommen, Guillotinen skulde først bringe Tusender under Kniven. Girondinerne frygtede for at sætte deres Popularitet paa Spil, naar de traadte i Forbindelse med den mistænkelige

General, og bortstødte saaledes den eneste Haand, som i Forening med dem endnu kunde bringe de maadeholdne Partier Sejr, redde Kongen og give Evropa Fred. Generalens Forsøg paa at vinde Indflydelse hos Jakobinerne havde intet Held, og Krigsministeriet fandt han fuldt af nogle Hundrede Jakobinere, som i Selskab med Fruentimmer fejrede deres Orgier.

Den 21de Januar — Kongens Henrettelsesdag — tilbragte han i en frygtelig Sindsstemning, syg af Kummer og Anstrængelse, paa sit Landsted; han havde ikke kunnet hæve Haanden for at afvende denne Forsmædelse fra Frankrig, men lovede sig selv at opløse Konventet og tugte Jakobinerne — eller aldrig mere at vende tilbage til Paris. Dumouriez rejste den 25de Januar fra Paris, som han aldrig mere gjensaa.

Han havde intet opnaaet for Belgien og intet for Hæren. Ministerraadet havde kun antaget hans Felttogsplaner, som gik ud paa strængt at holde sig til Landets Forsvar. Kongens Henrettelse var som et Tordenskrald rullet hen over Evropa; ogsaa Frihedens Venner, der i den franske Republik havde troet at se Begyndelsen til en ny Æra, vendte sig bort fra den bloddryppende Republik. Selv var han skuffet i alle sine Forhaabninger og saae Fremtiden i det mørkeste Lys; kort efter sin Ankomst til Antwerpen erfarede han Englands og Hollands Krigserklæringer, en Kamp begyndte, der efter 22 Aars Forløb endte med Frankrigs og dets Erobringspolitiks Nederlag.

Dumouriez gjenfandt under disse farlige Omstændigheder atter sin Aands og sit Legemes fulde Spændkraft. Efter at Krigen var erklæret, gjaldt det nu om hurtig Vinding af fornyet Feltherreberømmelse, Erobring af det rige Holland, en Vaabenstilstand med de fjendtlige Magter, og saa en Marche til Paris i Spidsen for en hollandsk-belgisk-fransk Armé, Konventets Fordrivelse, Oprettelsen af et forfatningsmæssigt Kongedømme. Det var den kæmpemæssige Plan,

som han bar i sit Indre, og som han kun meddelte faa fortrolige, blandt dem Westermann og Thouvenot.

Paa den Tid blev Pache styrtet, og Dumouriez's Ven og Kampfælle Beurnonville udnævnt til Krigsminister.

Det var Dumouriez's Hensigt at overrumple Holland, medens den største Del af Hæren dækkede ham mod Prinsen af Coburg, og derefter at gaa imod denne; hans Plan med en forholdsvis lille Styrke at kaste sig midt ind i et af Havarme og Floder gjennemskaaret Land, hvor han vilde være fjærnet fra sin Hovedstyrke og truet i sine Forbindelser, var et Vovestykke, men et overlagt Vovestykke. Kun med faa Ord kunne vi berøre det mislykkede Indfald; han erobrede Breda, Klundert, Gertruidenberg, og alt var i den bedste Fremgang, da det lykkedes Prinsen af Coburg at gjennembryde General Valences Kantonnementslinje og undsætte Maastricht, hvilket frembragte en uhyre Forvirring ved Maas-Armeen og tvang Dumouriez til selv at vende tilbage til Brüssel; hans blotte Ankomst tilvejebragte atter Tilliden og Ordenen i Armeen, — men Øjeblikket var forspildt, og Felttoget i Holland maatte opgives.

Dumouriez kom til Antwerpen, opfyldt af en mere indtændt Forbitrelse imod Jakobinerne og deres Sendebud end nogen Sinde for. Han var besluttet paa, selv med Fare for at bryde med Konventet, strax at gjøre en Ende paa dets Udsendinges skjændige Optræden i Belgien. Han ophævede strax de franske Regeringskommissærers Befalinger; i Brüssel fandt han en skrækkelig Forvirring, men han befriede de fangne Belgiere og sendte Konventets Kommissær under Bedækning til Frankrig; Borgerne modtoge ham med Jubelraab og betragtede ham som deres Redningsmand; men han gik endnu et Skridt videre. Den 12te Marts skrev han direkte til Konventet, hvilket var Generalerne forbudt, klagede over Hærens Tilstand, skildrede Tilstanden i Belgien og kritiserede med Hensynsløshed Konventets Handlinger.

Imidlertid var Paris i vild Gjæring over Hærens Tilbagetog, og det senere saa skrækkelig berømte Revolutions-Tribunal blev oprettet. Der gik dunkle Rygter om Dumouriez's Planer, hvilket i Forbindelse med de ulykkelige Efterretninger ophidsede Stemningen; saaledes var Stillingen, da Dumouriez i sit Hovedkvarter i Löwen modtog fire afsendte Konventskommissærer, som bebrejdede ham hans hele Færd. Samtalen førtes i en heftig Tone, og den opfarende Camus sagde til sidst halvt i Alvor, halvt i Spøg: »General, man beskylder Eder for at være Cæsar. Var jeg sikker derpaa, blev jeg paa Stedet Eders Brutus og vilde myrde Eder«.

»Min kjære Camus,« svarede Generalen ironisk, »jeg er ikke Cæsar, I er ikke Brutus, men allerede Truslen om at dø for Eders Haand er for mig et Patent paa Udødelighed (un brevet d'immortalité)«.

Prinsen af Coburg stod nu i Begreb med at rykke frem imod Brüssel, Dumouriez søgte at hindre dette og standse de kejserliges Fremrykning, hvilket paa en heldig Maade lykkedes ved Tirlemont. Efter Fægtningen stode begge Hære hver paa sin Side af Floden lille Geete, omtrent midt imellem Brüssel og Lüttich; men den 19de Marts stod Slaget ved Neerwinden.

Franskmændene begyndte Fremrykningen med højre Fløj og gik ved Hjælp af de mange Broer over lille Geete, angreb og indtog Neerwinden og de andre Landsbyer paa den anden Side af Floden efter heftige Kampe, men Østerrigerne havde besat Højderne øst for disse Landsbyer, og det gjaldt altsaa en ny Anstrængelse for at tage disse. Dog før Angrebet kom i Stand, gav Prinsen af Coburg Ordre til at rykke frem over hele Linjen og kaste Fjenden tilbage. Dette lykkes fuldstændig, og de franske strømme i Flugt til Overgangene over Floden, da viser Dumouriez sig. I Galop sprænger han ind i den vigende Masse og opfordrer de flygtende med Ord og Bevægelser til at holde

Stand og gjøre Front. Soldaterne høre og adlyde, tætte Hobe formere sig, og atter gaar det under Marseillaisen og Stormmarchen frem imod Neerwinden, Stødet er uimodstaaeligt; Byen bliver atter tagen, Østerrigerne vige tilbage til Højderne, men her fra overdænges Byen med Kugler, og et gjentaget Angreb kaster atter Franskmændene tilbage. Neerwinden blev, fyldt med saarede og døde, i Østerrigernes Hænder; men det lykkedes Dumouriez at holde sig paa denne Side Floden. Kampen endte altsaa uafgjort paa denne Fløj; om det var muligt at forny Angrebet næste Dag, maatte ganske afhænge af Kampens Udfald paa venstre Fløj.

Her havde Miranda Kl. 11 faaet Ordre til at gaa over Geete og angribe; men Dumouriez fik i Løbet af Dagen ikke en eneste Melding om Kampens Gang, optagen af Fægtningen ved Neerwinden troede han at kunne regne paa Held paa venstre Fløj, og dette mente han bekræftet ved flere forskjellige Omstændigheder; men henimod Aften blev han greben af Uro over Fægtningens Udfald og red derfor omtrent Kl. 9, ledsaget af Thouvenot og et Par Adjutanter, hen imod venstre Fløj tæt langs med den fjendtlige Linje til Byen Laer; han fandt denne forladt af de franske.

Greben af onde Anelser red han hurtig langs den venstre Bred af Floden paa Fodstien lige hen imod Broen ved Orsmael, hvor han saae Rytterposter og Vagtblus. Paa nært Hold bliver han anraabt med: »Halt! Wer da!« og gjenkjender — østerrigske Ulaner. Hans lille Trop kaster Hestene omkring, nu gik det i Galop ad Chausséen i Retning af Tirlemont, ventende hvert Øjeblik at træffe Franskmændene; men den ene Fjerdingvej efter den anden bliver tilbagelagt, og den uhyggelige Stilhed bliver ikke afbrudt. Endelig opdager man nær ved Tirlemont en mørk Masse, og da Feltherren kommer nærmere, ser han til højre og venstre af Landevejen og i dennes Grøfter nogle franske Bataillоner ligge ved deres Geværer. Tavse og uden den

ringeste Sikkerhedsforanstaltning hvile Officerer og Mandskab ved Siden af hinanden paa Jorden. Han sporger, raaber efter Forerne og erfarer, at det er Batailloner paa Flugt fra venstre Fløj; han giver Ordre til Sikring og rider til Tirlemont. Staden er fuld af Soldater, Skyts og Bagage, endelig finder han Mirandas Kvarter.

Kampen paa venstre Fløj var efter en vellykket Overgang over Floden og en hidsig Kamp fuldstændig mislykket; Miranda saa vel som de øvrige Førere var ikke i Besiddelse af den fornødne Dygtighed til at beherske Situationen, hvis Uheld blev fremkaldt ved gjensidige Misforstaaelser og slet Førelse, de trak sig flygtende tilbage, ikke alene over lille Geete, men helt tilbage til Tirlemont, overladende den øvrige Del af Hæren til sig selv. Østerrigerne fulgte efter, indtil Coburg forbod at trænge længere frem.

Dumouriez gjorde ikke Miranda en eneste Bebrejdelse, gik ikke ind paa Forklaringer og Undersøgelser, men indskrænkede sig til i en meget alvorlig Tone at befale ham strax at lade træde til Gevær og besætte Højderne foran Tirlemont. Endnu næste Morgen vare hans Ordrer til Miranda ikke opfyldte, og hans Forsøg paa at tage de nu af Østerrigerne besatte Højder strandede paa Folkenes gjennemgaaende Ulyst til Kamp. Imidlertid havde den øvrige Hær under Anførsel af den unge Hertug af Chartres, der udviste en overordenlig Omsigt og Koldblodighed, begyndt Tilbagetoget, uforstyrrede af Østerrigerne, saa at hele Armeen om Aftenen i fuldstændig Orden stod foran Tirlemont. Slaget var tabt ved venstre Fløjs Nederlag, og dets Gjenoptagelse vilde kun have ført til større Ulykke, foruden Tabene havde over 6000 frivillige forladt Fanerne og vare paa Vejen til Frankrig for, som de sagde, at forsvare deres eget Land.

Dumouriez gik Dagen efter tilbage vest for Tirlemont. At denne Beslutning faldt ham meget haardt, fremgaar af hans Forhold lige over for Konventet og Jakobinerne; hans

Haab om at blive sit Lands Redningsmand havde faaet et mægtigt Stød; thi kun en sejrrig Feltherre kunde blive frygtelig for Pariserne; »Slaget ved Neerwinden var intet Waterloo for den franske Armé, men det var Dumouriez's Waterloo (Bugislawski)«.

Om selve Slagplanen ere Meningerne meget forskjellige, derimod kan man kun med Beundring betragte hans personlige Indgriben ved Neerwinden, i det den yderste personlige Tapperhed, Omsigt og Herredømme over Tropperne var forenet i hans Optræden.

Lavrbærkransen fra Jemmapes var visnet, men han vilde vise Fjenden, at Armeens Slagfærdighed ikke var brudt, og trak sig tilbage til en Stilling foran Løwen, som han i en sejrrig Fægtning ved Pellenberg vidste at hævde. Før denne havde han forhandlet med Konventet; men enhver Overenskomst strandede paa de belgiske Anliggender, efter Nederlaget ved Neerwinden kunde en Udsoning ikke mere blive fuldstændig eller oprigtig. Der stod nu kun to Veje aabne for at undgaa Skafottet, enten at forlade Armeen ligesom Lafayette, eller i Spidsen for den at træde op imod den anerkjendte Magt; han besluttede sig til at sende Oberst Montjoye til det østerrigske Hovedkvarter under Paaskud af at udvexle Fanger. Montjoye og den østerrigske Oberst Mack kom overens om, at Franskmændene langsomt skulde trække sig tilbage og rømme Brüssel, at man skulde holde inde med ethvert større Fægtningsforetagende og senere fortsætte Underhandlingerne. Den saaledes mundtlig afsluttede Konvention banede ikke alene Vej for Dumouriez's politiske Hensigter, men var ogsaa bleven nødvendig paa Grund af Armeens Tilstand. Den franske Hær havde tabt al Selvbevidsthed, og henved 10,000 opløste Nationaltropper dækkede Landevejene til den franske Grænse og overlode sig til de groveste Uskejelser.

Hæren trak sig tilbage fra Løwen den 23de, Dumouriez blev ved Arrièregarden og søgte, hvor hen han kom, at udøve

den samme Retfærdighed og vise den samme Menneskelighedsfølelse og meddelte den til sine Tropper, saa vidt det var muligt. Da Arrièregarden marcherede igjennem Brüssel med klingende Spil og til de fleste Indbyggeres slet skjulte Glæde, mødte han og hans Stab, da de langsomt rede igjennem Byen, kun Tegn paa Agtelse og Sympathi; Belgierne havde lært at skjelne imellem ham og Konventets Afsendinge. Kl. 1 om Middagen drog Prinsen af Coburg og den til Statholder over Belgien udnævnte Ærkehertug Karl under Jubelraab ind i Brüssel.

I Ath bleve Underhandlingerne atter optagne; Oberst Mack fordrede som Prinsen af Coburgs første Betingelse Belgiens og Hollands Rømning; efter en Raadslagning med sine fortrolige — Thouvenot, Valence, Hertugen af Chartres, Montjoye o. fl. — gik Dumouriez ind paa Østerrigernes Fordring. Det vægtige Ord var udtalt, hans Plan havde ikke blot Medvidere, den var bleven til Gjerning. Det blev aftalt, at den franske Armé skulde blive staaende i sin Stilling endnu en Tid uden at blive foruroliget, og at Østerrigerne ikke maatte overskride Grænsen, men lade Dumouriez handle. Denne vilde, naar han mente Øjeblikket var kommet, føre sin Hær til Paris og kun udbede sig Østerrigernes Understøttelse, naar han ikke selv var i Stand til at overvinde den eventuelle Modstand.

Dumouriez havde under alt dette forstaaet at hævde sit Herredømme over Linjetropperne, hvis Hengivenhed, trods Nederlaget, var usvækket, og han følte sig fuldkommen sikker paa denne Del af Armeen.

I Hovedkvarteret i Tournay traf han den som Opdragerinde for Hertugen af Orléans's Børn og som Forfatterinde bekjendte Madame de Genlis; hun havde, da Dekretet imod de emigrerede Prinser blev udstedt, begivet sig her til med Hertugens 16aarige Datter, Mademoiselle Adéle af Orléans, hvem hun elskede højt. Grevinden og hendes høje Elev vare imidlertid blevne Vidne til den Brutalitet, hvormed

Konventskommissærerne behandlede det ulykkelige Belgien, flere Mennesker vare dræbte for Øjnene af den unge Prinsesse; i Tournay traf hun sine Brødre, Hertugen af Chartres og Montpensier, et sørgeligt Gjensyn; thi deres Fader, Familiens Hoved, som havde fornægtet Blodets Baand, ja endogsaa stemt for Kongens Død, havde ikke været i Stand til at forandre Loven til Gunst for sine Børn, og saaledes vare disse hans to Sønner, skjønt de tjente i den franske Hær, bandlyste fra Frankrigs Jord. Man har af Dumouriez's Samliv med denne Familie sluttet, at han vilde udraabe Hertugen til Konge, men man kan ikke nævne et eneste bestemt Faktum eller kun Antydning til at bevise dette.

Under Generalens Ophold her indtraf tre af Jakobinerklubbens Afsendinge og udbade sig en Forhandling med ham; denne Forhandling var kun en Fælde, man stillede for ham. Tilsyneladende gik de tre Mænd dels ind paa hans Ideer, dels gjorde de Indvendinger for at lokke ham til videre Afsløring af hans Planer, og det lykkedes fuldstændig. Dumouriez undgik ikke Fælden og udtalte sig om sin Plan i alle dens Enkeltheder. Den Uforsigtighed, hvormed han afslørede alt for disse Mænd, saa at der ingen Tvivl blev tilbage for dem om hans Hensigters Alvor, er ubegribelig, og da de — som for Resten alle tre døde paa Skafottet 1794 — ankom til Paris, nedlagde de deres Beretning i en Protokol af 31te Marts.

Dumouriez fik som Følge heraf ogsaa strax et Dekret fra den i Lille værende Konventskommissær om at indfinde sig her og staa til Ansvar for sin Optræden og sine Udtalelser, men han svarede, at han ikke kunde undværes ved Armeen, og opfordrede Kommissæren til at komme til Hovedkvarteret, hvor han skulde faa alle Oplysninger.

De fra Mons-Armeen indtrufne Efterretninger om Divisionen Neuillys Flugt gjorde allerede en længere Toven paa belgisk Jord umulig; den kejserlige Armé drog samme Dag ind i Tournay, som Dumouriez forlod den, og tog sit

Hovedkvarter i St. Armand. Coburg var bestemt paa at holde sit Lofte. — I de sidste Dage var der opstaaet en betydelig Gjæring i Armeen, der havde rygtet sig saa meget om Dumouriez's Planer, at det blandt Generalerne bestaaende Modparti var meget virksomt; men der var ogsaa Uro og Meningsforskjel imellem Soldaterne. En mork Stemning herskede i Lejrene; Luften var svanger med Elektricitet, og man ventede kun den tændende Gnist. Fru de Sillery-Genlis giver i sine Memoirer en levende Skildring heraf. Da man i Lejrene hvert Øjeblik ventede et blodigt Sammenstød mellem Linjetropperne og de frivillige, afrejste hun med sin Elev til England ved Dumouriez's og Prinsen af Coburgs Hjælp.

Dumouriez havde trods de mange modstridende Folelser, som opfyldte ham, atter gjenfundet sit sædvanlige skarpe Blik. Hvad der laa nærmest for Haanden, var at erklære sig aabent for Armeen; men inden dette skete, meldte der sig sex frivillige hos ham. De kom i fuld Udrustning og Bevæbning, men Bagsiden af den trekantede Hat var drejet foran, og paa den stod skrevet med Kridt: »République!« Ordføreren traadte frem for Generalen, medens de andre stode nogle Skridt bag ved og holdt en Tale for ham i republikansk-fanatisk Stil. Han sluttede med de Ord: »Naar De, General, er Konventets Dekret ulydig, som kalder Dem for Skranken, have vi og mange Kammerater med os svoret at efterligne Brutus og dræbe Dem«. Generalen svarede temmelig rolig og søgte at omvende dem til sine Anskuelser. Forgjæves! Samtalen antog en truende Karakter, og pludselig ser Feltherren sig omringet og Bajonetterne rettede imod sig. I samme Øjeblik kastede Baptiste, som var bleven i Nærheden, sig imellem dem og raabte paa Stabsvagten. De frivillige bleve afvæbnede, og de tilstrommende Soldater forlangte deres Dod; men Dumouriez benaadede dem. Efterretningen om dette Attentat, der bevislig var anstiftet af Jakobinerne, udbredte sig som en Lobeild. Regimenterne

strømme sammen om deres Faner og bringe Feltherren Hurraer, næsten alle forsikre ham om deres Troskab og opfordre ham til at føre dem imod Paris. Dog Øjeblikket blev ikke benyttet. Thouvenot raadede ham til at samle Linjetropperne og afvæbne National-Bataillonerne, men han vægrede sig derved, da Blodsudgydelse næppe havde været til at undgaa, og tungt maatte det ogsaa være for ham pludselig at skulle lade de Soldater nedskyde, som han havde anført i mange Slag, og som han selv havde lært at være Soldater. Hans Betænkelighed gjør hans Hjærte Ære, ellers var det ham ikke om et Menneskeliv mer eller mindre at gjøre — her betænkte han sig.

Dumouriez gik en Middelvej; han besluttede at bemægtige sig de nærmeste Fæstninger for at have en Basis at gaa ud fra, og til hvilke han i Nødsfald kunde trække sig tilbage; desuden vilde han, inden han erklærede sig, tage Gisler for Fangernes Sikkerhed i Temple, og disse Gisler saae han i Konventskommissærerne i Fæstningerne.

Han gav General Miaszynski Ordre til at gaa imod Lille, besætte Byen, fængsle de deputerede fra Konventet og udraabe Forfatningen af 1791. Miaszynski skulde rolig rykke ind i Lille og først kaste Masken i Fæstningen; men i Steden for at overholde den dybeste Tavshed, betroede han sit Hverv til flere af sine Stabsofficerer, og blandt disse fandtes en Mulat, Saint-George, Oberst for et Rytterregiment. Miaszynski var den 1ste April henimod Middag foran Lilles Porte; Saint-George var sendt forud og kom Miaszynski i Møde med Underretning om, at alt i Fæstningen var stemt for Dumouriez, hvorfor han uden videre Bedækning passerede Porten. Næppe var dette sket, før Faldgitteret faldt, Vindelbroen gik op, og Miaszynski blev fængslet. Saint-George havde spillet Forræder. Valenciennes gik ligeledes tabt, da den gamle General Ferrand svigtede.

Dumouriez saae Ulykkerne optaarne sig; men han be-

sluttede at holde ud og ikke at opgive Partiet; men det var ham ubekjendt, at den senere saa berømte Davoust, den Gang Major over en Frivilligbataillon, havde lagt en formelig Plan til at bemægtige sig ham. Der viste sig i disse Dage flere betænkelige Tegn i Armeen, to Generaler bade om Orlov til at forlade Hæren, og han fik Vink om, at andre stode i Forbindelse med Konventets Kommissærer. Under disse Omstændigheder kom den for Dumouriez saa skæbnesvangre 2den April, som vi paa Grund af dens Vigtighed maa dvæle længere ved.

Ved Rytterpatrouiller fik han Underretning om, at Krigsministeren Beurnonville og fire Konventskommissærer vare brudte op fra Lille for at overbringe ham et Dekret og føre ham til Paris. Republikkens Husarer — Tropper, som ved Tøjlesløshed vare blevne bekjendte i det hollandske Felttog — laa paa forskjellige Steder i Baghold paa Vejen for at nedsable Generalen, saa snart han havde tiltraadt Rejsen til Paris. Generalstaben og flere højere Officerer, deriblandt General Valence vare samlede om Dumouriez, da Beurnonville og de fire Kommissærer indtraf, — de tilstedeværende vare alle afgjorte Tilhængere af Feltherren og beredte til at dele hans Skæbne og ikke at underkaste sig Ordrerne fra Paris. De fire Kommissærer vare den gamle, fanatiske Republikaner og Jansenist Camus, Lamarque, Bancal og Quinette. Foran Overgeneralens Bolig bemærkede de hele Husarregimentet Berchiny opstillet paa Linje, der var givet hemmelig Ordre til at lade en Officer og 30 Husarer sidde af og være til øjeblikkelig Disposition.

Afsendingene bleve førte ind i et stort Værelse, hvor Generalen og hans Officerer ventede dem; disse traadte frem, omgjordede med deres Embedstegn, det trefarvede Skjærf. Da Beurnonville traadte ind, gik han hen til Dumouriez og omfavnede ham hjærtelig, derpaa erklærede han Generalen, at disse Herrer overbragte ham et Konventsdekret.

Camus tog Ordet med usikker Stemme og bad Generalen at gaa med dem ind i et andet Værelse for at høre dette.

»Mine Handlinger,« svarede Dumouriez, »vare stedse offentlige ved Armeen. Et Dekret udstedt af 740 Personer kan ikke være nogen Hemmelighed«; Beurnonville understøttede dog de deputeredes Anmodning saa indtrængende, at Generalen gav efter og traadte ind i et mindre Sideværelse med dem; men Officererne fordrede, at Døren forblev aaben, og Valence begav sig ogsaa ind i Sideværelset; Camus overrakte nu Generalen Dekretet, som var dateret den 23de Marts og lød saaledes:

»General-en-Chef Dumouriez er stævnet for Konventets Skranke og har strax af den Grund at rejse til Paris. Der skal afsendes Kommissærer for at overbringe ham denne Beslutning og træffe de fornødne Forholdsregler«.

Dumouriez læste Dokumentet igjennem og gav det rolig tilbage til Camus. »Jeg vil ikke driste mig til,« sagde han, »helt at forkaste et Konventsdekret; men jeg tror, at dette ikke er paa sit Sted. Jeg kan ikke forlade Armeen, dens Tilstand er ikke den bedste. Saa snart den er organiseret, skal jeg aflægge Regnskab; saa vil man kunne dømme om, hvorvidt min Nærværelse i Paris er nødvendig. I øvrigt ser jeg i Dekretet, at I i Tilfælde af Ulydighed fra min Side kunne fratage mig Kommandoen. Jeg vægrer mig ikke absolut; men jeg forlanger Udsættelse; og den vil sætte eder i Stand til at dømme om, hvorvidt min Suspension er nødvendig. For Resten vil jeg gjærne lette eders Mission og tilbyde min Afsked, saaledes som jeg i de tre sidste Maaneder ofte har gjort«.

Camus udbrød lidt efter: »I anerkjender altsaa ikke Tribunalet?«

»Jo,« svarede Generalen, »jeg anerkjender det som et Blodets og Forbrydelsernes Tribunal. Havde jeg Magt,

saa hævede jeg det strax; thi det er en Forsmædelse for Nationen«.

Samtalen, som var bleven hidsig, blev atter roligere. Begge Parter vilde aabenbart ikke gjærne være den første til at gjøre Bruddet.

Bancal, en lærd og aandfuld Mand, mindede Generalen om Grækernes og Romernes Lydighed imod Lovene.

»Monsieur Bancal,« svarede Generalen ham, »vi have nu til Dags den Mani at anvende falske Citater for at undskylde vore Forbrydelser. Have Romerne dræbt Tarqvinius? Havde de Jakobinerklubber og Revolutionstribunaler? De havde en god lovlig Republik. Vi leve i en Anarkiets Tid. Konventet beherskes af det Afskum Marat, af Jakobinerne og Gallerierne, som ere fyldte af deres kjøbte Folk. Tigrene ville have mit Hoved, jeg vil ikke af med det, og naar I endelig ville have romerske Exempler, nu vel: jeg har ofte været Decius lige over for Fjenden, jeg vil ikke være Curtius for at styrte mig i Afgrunden«.

Endelig stillede den gamle Camus det kategoriske Spørgsmaal: »I vil altsaa ikke adlyde Konventet?«

»Jeg har allerede sagt, hvorfor jeg ikke kan det, — det er umuligt i dette Øjeblik at forlade Armeen; jeg foreslaar eder at gaa til Valenciennes og aflægge Regnskab for mine Grunde«.

»Betænk, at Eders Ulydighed ødelægger Republikken,« bemærkede Quinette.

»Republikken er et Navn. Den existerer ikke.« raabte Dumouriez, »kun Anarkiet bestaar. Jeg giver eder mit Æresord paa, at jeg, saa snart vi have en ordnet lovlig Tilstand, vil stille mig for eders Domstol og underkaste mig enhver Dom«.

Hele Samtalen havde varet næsten to Timer, og Konventets Sendebud besluttede endelig at trække sig tilbage i et andet Værelse for at tage en afgjørende Beslutning.

Beurnonville havde ikke deltaget i Forhandlingen, den hele Stilling trykkede denne agtværdige Mand haardt; thi i Hjærtet maatte han vel mere holde med Dumouriez end med Konventet. Disse to tillige med Valence traadte nu igjen ind i det Værelse, hvor Stabsofficererne med Utaalmodighed afventede Tingenes Udfald. De havde besluttet i intet Tilfælde at taale Generalens Afrejse, men at modsætte sig denne med væbnet Haand; Generalerne havde megen Møje med at berolige dem. Efter en Times Forløb traadte Afsendingene igjen ind i Salen.

»Borger General,« tog Camus igjen Ordet, i en samtidig baade forlegen og raa Tone, »vil I adlyde Konventets Beslutning og begive Eder til Paris?«

»Ikke i det nærværende Øjeblik,« svarede Dumouriez.

»Velan, jeg erklærer Eder, at jeg afsætter Eder fra Kommandoen. I er ikke mere General; jeg befaler herved, at man ikke mere skal adlyde Eder, og at I skal arresteres. Jeg vil strax forsegle Eders Papirer«.

En Mumlen af Uvilje gik igjennem Officerernes Rækker, et Tegn paa, at Revolutionens bloddryppende Spøgelse ikke havde udbredt den stivnende Skræk i Armeen, som i det øvrige Frankrig.

»Nævn mig disse Herrers Navne,« sagde Camus til Dumouriez, i det han pegede paa de Officerer, som stode omkring ham.

»De ville selv nævne Eder dem,« svarede denne.

»Det varer for længe,« raabte Camus, overvældet af den den kritiske Situation, — »giv mig alle Eders Brevtasker og Papirer«.

»Det er for galt,« sagde nu Generalen, i det han traadte frem, »og det er Tid at gjøre Ende paa denne Forvovenhed. Husarerne skulle træde ind!« raabte han til en Ordonnansofficer.

Det Kommando Husarer, som var holdt færdig, traadte ind med trukne Sabler, ført af en Officer. »Sæt disse Folk

fast,« befalede Generalen. »men tilføj dem intet ondt; arrester ogsaa Krigsministeren, men lad ham beholde sin Kaarde«. — »General Dumouriez!« raabte Camus, i det han fortvivlet slog Hænderne sammen, »I styrter Republikken.« — »Nej, det besørger I selv, vanvittige gamle!« svarede Dumouriez.

Man førte dem ind i et Sideværelse, anrettede Forfriskninger for dem, og en halv Time efter befandt de sig under Bedækning paa Vejen til Tournay til den østerrigske General Clairfaits Hovedkvarter. I et Brev til denne meddelte Dumouriez det forefaldne og bad ham tage disse Mænd i Forvaring som Gisler for mulige Begivenheder i Paris. De bleve ogsaa under de senere forandrede Omstændigheder Østerrigernes Fanger ligesom Lafayette; Konventet lod uden Hensyn til disse Gisler Dronningen og Madame Elisabet henrette, senere bleve de udvexlede imod Louis XVI's Datter.

Om Natten udarbejdede Generalen et Manifest til Nationen, og hermed var Rejsningens Begyndelse først formelt erklæret. Da han om Morgenen red igjennem den nærmeste Lejr og talte til Regimenterne paa sin sædvanlige kjærnefulde, kraftige Maade, blev han modtagen med Hurra og Jubelraab, kun nogle Frivilligbatailloner hørte tavse paa hans Ord. Om Aftenen kom Montjoye og bragte ham Mack's Opfordring til en Sammenkomst næste Morgen med Prinsen af Coburg og Ærkehertug Karl i Nærheden af Boissu ved Condé.

For den 4de om Morgenen var der kommanderet en Bedækning for Dumouriez af Berchiny-Husarer paa 25 Heste, ved et Tilfælde forsinkede dette Kommando sig saaledes, at han red afsted, kun ledsaget af Oberst Thouvenot (Broder til Generalen) og Montjoye, Hertugen af Chartres, sin forhenværende Kammertjener Baptiste Renard, nogle Adjutanter og Ordonnanser, i alt nogle og tyve Personer; han travede tavs hen ad Vejen med sit Følge og gjennemtænkte Vanskelighederne ved sit Foretagende; han var sig

bevidst, at han gik store Farer i Møde; men hans Energi svigtede ham ikke. Endelig var Handlingens Time uigjenkaldelig kommen.

Omtrent ½ Mil fra Condé mellem Landsbyerne Fresnes og Doumet bemærkede han paa den store Landevej en Kolonne Infanteri, som marcherede i Retning ad Fæstningen; da han kom nærmere, gjenkjendte han tre Bataillonor frivillige fra Lejren ved Bruille, hvoriblandt en Bataillon under Major Davoust. Dumouriez mindedes ikke at have befalet denne Marche, hvis Formaal var ham uklart. Han spurgte nogle ved Siden af Kolonnen marcherende Officerer, hvor de marcherede hen, og fik Svaret: til Valenciennes. I det han bemærkede, at de ikke vare paa rigtig Vej der hen, holdt han sin Hest an ved Kanten af Grøften, og Kolonnen fortsatte i Tavshed Marchen forbi ham. Folkenes Miner havde et trodsigt Udtryk, og de hilste ikke Feltherren, hvilket ellers som oftest var Tilfældet. Før han kunde faa nogen Forklaring, kom en Adjutant sprængende fra den i Condé kommanderende General Neuilly, der meldte ham, at Garnisonen havde delt sig i to Partier og var i stærk Bevægelse; Neuilly raadede ham derfor fra at komme til Condé, men vente paa Udfaldet af Tumulten. Dumouriez sendte Adjutanten tilbage med Ordre til at sende ham det 18de Kavalleriregiment, som var ham meget hengivent; han vilde vente det i Doumet.

Imidlertid var Kolonnen marcheret forbi, og Generalen fik nu den sikre Mistanke, i det han sammenholdt Neuillys Melding med Bataillonernes Marche, at disse vare brudte op imod ham i fjendtlig Hensigt. Han begav sig til et omtrent hundrede Skridt fra Vejen liggende Hus for at udfærdige en skriftlig Ordre til Bataillonerne om strax at vende tilbage til Lejren ved Bruille; han staar af Hesten og vil træde ind i Huset, da pludselig Spidsen af Marchekolonnen gjør omkring og kommer imod ham i fuldt Løb. Denne Bevægelse følger hele Kolonnen. Fra den tætte og for-

virrede Hob lyder Raabet: »Holdt! holdt! Forræder! Desertør!« Nogle af de frivillige blive staaende og lægge an.

Generalen troede ikke, at han i dette Øjeblik var i Stand til at betvinge denne Opstand, steg til Hest og fjærnede sig med sit Følge i Trav tværs over Markerne, men kom snart i blød Jordbund og foran en bred og dyb Vandgrøft; hans Hest vægrede sig haardnakket ved at springe, han stiger af og springer over, medens hans Hest sætter ind paa de frivillige og falder i deres Hænder. Disse rette paa nært Hold en uafbrudt Geværild paa den lille Flok, som dels til Hest, dels til Fods er i Færd med at komme over Grøften. En Del af de frivillige løb tilbage til Landevejen for at afskære ham Vejen til Lejren, den største Del fortsætter Ilden. Hans Neveu, den unge Baron v. Schomberg, springer af og tilbyder ham sin Hest, han vægrer sig ved at tage derimod, og bestiger endelig en af Hertugens Tjeneres Heste. Under Oberst Thouvenot bliver der skudt to Heste; to Husarer og to Rideknægte blive dræbte. Thouvenot springer i Sadlen til Baptiste, der netop ogsaa bestiger den tredje Hest; den lille Flok farer fra hinanden i alle Retninger. De frivillige havde afgivet mere end tusende Skud. Afskaaren fra Bruille fulgte Dumouriez med Hertugen af Chartres, de to nævnte unge Amazoner og to Ordonnanser, Scheldes Løb til en lille Færge ved Landsbyen Wickers, hvor de maatte lade deres Heste tilbage.

Hinsides Schelde befandt de sig paa belgisk Jord. Efter at have vadet gjennem en Mose og efter en kort Rast i et Bondehus fortsatte de til Fods Vejen til Burg, hvor han stødte paa de østerrigste Forposter, det var Latour-Dragoner under en Stabsofficers Kommando. Udmattet i højeste Grad tog Dumouriez nogen Næring til sig og skrev til Oberst Mack for at bede ham komme til sig i Burg. Det varede ikke længe, før den trofaste, utrættelige Baptiste ankom paa en skumbedækket Hest.

Han var redet gjennem Lejren ved Maulde, havde over-

alt udbredt Efterretningen om Attentatet paa Feltherren og kaldt Tropperne til Hævn over Rebellerne, og i Virkeligheden havde denne Katastrofe fremkaldt en absolut heldig Virkning. Mandskabet vilde se deres General. I Følge disse Efterretninger bestemte han sig til, strax at vende tilbage til sin Armé og foreløbig at fortsætte det strandede Foretagende; men i Hjærtet havde han, i Følge sin egen Tilstaaelse, kun ringe Haab om et heldigt Udfald.

Prinsen af Coburg havde forgjæves ventet paa det omtalte Sted og var endelig vendt tilbage til Hovedkvarteret, da den franske Feltherres Brev indtraf fra Burg. Mack afrejste strax, men naaede først den lille By sent om Aftenen. Dumouriez optraadte med Ro og Sikkerhed og forsikrede, at Begivenheden fra om Formiddagen kun var et enestaaende Tilfælde, og meddelte ham sine Beslutninger.

Mack skjulte ikke sin Forbavselse over disse, men aftalte alt fornødent med Generalen; de opsatte om Natten en Proklamation fra Prinsen af Coburg, i hvilken denne opfordrede Franskmændene til at slutte sig til General Dumouriez, der var opfyldt af de bedste Hensigter for at undertrykke Anarkiet i Frankrig og igjen oprette det forfatningsmæssige Kongedømme. Proklamationen blev den næste Dag offentliggjort overalt.

Ved Morgengry den 5te April sad Dumouriez til Hest, foran hans Dør holdt 50 Dragoner til Bedækning. I skarpt Trav gik det til Maulde, hvor de franske Forposter, trods den underlige Bedækning, glade hilste deres General. Saaledes betraadte han den Lejr, hvor han en Gang havde indøvet de halvt opløste Tropper, tilbagegivet Linjen den gamle Ordning, lært de frivillige Mandstugt, vænnet dem alle til Ilden og til Fjenden. Tropperne modtoge ham, som de allerede troede død, med Glæde, dog havde han strax Lejlighed til at lægge Mærke til nogle mørke Ansigter iblandt nogle afsides staaende Hobe.

Han ilte, fulgt af en større fransk Bedækning, til

Saint-Amand, men før han kom til Byen, fik han Melding om, at hele Artilleriet havde gjort Mytteri og var i Færd med at bryde op til Valenciennes: man havde benyttet hans Fraværelse godt og blandt andet fortalt, at han var druknet i Schelde. Det mest ansete Korps's Opstand, Revolutionens prætorianske Garde, forplantede sig som en elektrisk Gnist gjennem alle Lejre og Kantonnementer, overalt traadte Emissærer og Jakobinere aabent frem og raabte: »Ned med Forræderen! Til Valenciennes!«

Dumouriez's Tilhængere forstummede, de ham fjendtlige Generaler satte sig i Spidsen for Bevægelsen og afmarcherede med deres Tropper; han begav sig selv til Rumégies, hvor han tog Kvarter og forsøgte at bevirke en Concentrering af Resten af Armeen, men Melding paa Melding indtraf om Bevægelsens Fremgang imod ham.

Hans Sag var tabt, hans Planer strandede, hans Drøm at rive Frankrig ud af Jakobinernes Kloer var smeltet hen, og da han med begge Brødrene Thouvenot, Hertugen af Chartres, Montjoye, Oberstløjtnant Barrois og nogle Adjutanter steg til Hest og uden Bedækning slog ind paa Vejen til Tournay, vidste han, at det herskende Parti i Frankrig ikke vilde undlade at slynge det frygtelige Navn efter ham, som blev et helt Livs Brændemærke: Forræder. Nogle Timer efter var han i Tournay, hvor han steg af hos General Clairfait.

Strax efter indtraf Husarregimentet Berchiny, nogle andre Eskadroner og 8 til 900 Mand Fodfolk, som ikke vilde forlade Feltherren og tjene under den jakobinske Regering; saaledes var han kommen til Østerrigerne, ikke som den allierede Feltherre, men som en hjemløs landflygtig.

Dumouriez og de Officerer og Tropper, som med ham havde forladt Hæren, dannede den saakaldte tredje Emigration; den første bestod af det gamle absolute Kongedømmes Tilhængere, den anden af Lafayettes Partisaner, men denne

og den tredje repræsenterede begge den Hensigt at ville gjenoprette det forfatningsmæssige Kongedømme.

Prinsen af Coburg havde den Plan senere at lade Dumouriez rykke ind i Frankrig med sit Korps i Spidsen for Armeen, for om mulig at bringe en Bevægelse i Stand i den af Dumouriez tilstræbte Aand. En Opfordring fra Konventskommissærerne i Lille om at udlevere ham blev afvist, der blev derimod tildelt ham Titel af Felttøjmester og anvist ham en Sum Penge til Underhold; men Coburg saae sig snart tvungen til at udstede en Proklamation, hvori han maatte tage sine Løfter til Dumouriez tilbage, om ingen Erobringer at gjøre i Frankrig.

Om en kraftig Krigsførelse var der dog ingen Tale, og det paafølgende Felttog bestod væsenligst kun i en Fæstningskrig. Da Dumouriez fik Underretning om Coburgs Proklamation, begav han sig strax til ham, bebrejdede ham, at han havde givet efter for de kongelige Ordrer og brudt sine Løfter, og endte Samtalen med de Ord: »Jeg kommer ikke, naadige Herre, for at bede om en Kommando, men for at meddele, at jeg nu maa trække mig tilbage. Min videre Nærværelse her vil vidne imod mig, jeg vilde selv bebrejde mig den, og derfor vil jeg gaa«. — »De sætter mig da i en pinlig Forlegenhed, General,« svarede Coburg, »og hvor vil De gaa hen?« — »Jeg véd det ikke, Eders Højhed, det er ligegyldigt. Jeg takker Dem og anbefaler Dem mine ulykkelige Kammerater, som Landsforvisning og Hunger vil holde tilbage under de kejserlige Faner«. — »Ganske sikkert,« svarede Prinsen, »vil jeg sørge for dem; men hvad kan jeg gjøre for Eder?« — »Bevar Eders Agtelse for mig, naadige Herre, det er alt, hvad jeg ønsker.«

Dumouriez's Beslutning er let forklarlig, det havde jo kun været hans Opgave at bekæmpe Konventet, ikke sit Fædreland.

Efter at have taget Afsked med sine Ulykkesfæller rejste han til Brüssel. —Møjsommeligt og fuldt af Farer og

utrætteligt Arbejde havde hans Liv været; han havde pludselig hævet sig til en uanet Højde, for efter en kort straalende Løbebane at synke hen i et Intet.

Om Resten af hans Liv er derfor kun lidet at fortælle. Konventet erklærede ham fredsløs, satte en Pris af 300,000 Franks paa hans Hoved; alle hans Slægtninge bleve fængslede, skjønt de ikke vidste det mindste om hans Planer. I hele Evropa famlede Meningerne om ham aldeles om i Mørke, næsten ingen saae klart i Dumouriez's Sag og Bevæggrunde, og de faa, som kunde, tav, enten med Hensigt eller forblindede af Partiaand. I Almindelighed traadte den Anskuelse i Forgrunden, at han simpelt hen var gaaet over til Fjenden; men man angreb ogsaa hans Karakter og personlige Ære, og det blev flere Gange fortalt, at han havde bragt betydelige Summer med sig til England, skjønt hele hans senere Liv beviser det modsatte.

Efter at være bleven udvist af Köln, gjennemrejste han en stor Del af Syd-Tyskland, Schweiz og Italien uden at kunne slaa sig til Ro nogensteds. I Slutningen af 1793 besluttede han sig derfor til at finde et Tilflugtssted i England; men ogsaa her betragtede man ham med Mistillid, og han maatte forlade Landet paa Regeringens Befaling. Han var nødt til at antage et falsk Navn og fandt endelig et Asyl i Altona under Beskyttelse af den danske Regering, — maaske har den Omstændighed, at nogle Emigranter af hans Anskuelse, (bl. a. General Valence) havde nedsat sig der og i Hamburg, draget ham der til.

Valence havde i Altona taget den ene af de to Amazonesøstre Theophile Ferney til sig som Sekretær; hun bliver af Fru de Genlis beskreven som meget smuk, beskeden og sædelig og skrev med den fineste lille Haand, — som saa ofte havde ført Vaaben — den ypperligste Haandskrift. Pigerne ernærede under Landsforvisningen deres gamle Fader ved deres Arbejde; Theophile døde senere i Brüssel, men Felicitas Ferney ægtede en belgisk Officer.

Grevinde Sillery-Genlis, hvis Ægtefælle faldt som et af Revolutionens Ofre, ernærede sig ligeledes i Altona som Forfatterinde; man fortalte den Gang, at hun stod i et intimt Forhold til Dumouriez; men hun gjendriver dette udtrykkelig i sine Memoirer og erklærer, at ikke hun, men Madame de Beauvert levede sammen med ham i Altona. Og denne hans tro Veninde havde virkelig forladt Frankrig for at dele hans Skæbne. Man domme om et sligt Forhold, som man vil, i hvert Tilfælde finde vi her et sjældent Bevis paa trofast Tilbojelighed, Opofrelse og Hengivenhed; hun delte Resten af sin Formue med ham, og han sine Indtægter med hende.

Blandt Dumouriez's Arbejder maa man forst nævne hans Memoirer, til Dels ere disse at betragte som Forsvarsskrifter, og som Følge deraf forfalde de tit til Ensidighed, Lidenskabelighed og Overdrivelse og maa benyttes med Forsigtighed; men Indignation og udmærket Begavelse taler ud af dem, ligesom de ogsaa give uvurderlige Bidrag til hine Tiders Krigshistorie. Selvfølgelig bragte de ikke hans Modstandere til Tavshed; et Utal af Pjecer, Brochurer og Bøger fremkom imod dem, som han atter offentlig imodegik. Det politiske og militære Livs Anstrængelser og Sindsbevægelser havde ikke berovet denne rastlose, virksomme Natur noget af sin Ild; domt til tvungen Ro kunde han ikke udholde at begrave sig i Uvirksomhed og Tavshed; men hverken nu eller senere er der Tegn til, at han har forsogt at gribe virksomt ind i sit Fædrelands Skæbne. Med den mest spændte Interesse fulgte han alle Begivenheder, og vi se ham derfor i Lobet af hans lange Liv beskæftiget med at indlevere Afhandlinger, Forslag og Krigsplaner o. s. v. om politiske og militære Spørgsmaal til Staternes Styrere, i hvilke det ligger uden for vor Plan at fordybe os.

Han glædede sig oprigtig over de republikanske Generalers Sejre; thi endskjont han havde villet styrte den

jakobinske Regering, glemte han dog aldrig, at han var en Franskmand; Konventet havde simpelt hen erklæret ham for fredlos, de senere Regeringer lode Sagen blive, som den var.

I sine Skrifter forudsagde han allerede paa en Tid, da alt berusede sig i det nyfødte Frankrigs krigerske Berømmelse, med rigtigt Blik den Vej, som senere førte Napoleon I til Moskau og Waterloo; et Skrift fra 1809*) forudsiger med den største Bestemthed Napoleons Fald, saa vel som at det skulde være Alexander, der blev Evropas Hævner.

I 1804 fik han Tilladelse til at opholde sig i England, og han valgte sin Bopæl i Landsbyen Henley on Thames i Grevskabet Oxfordshire, næppe 9 Mil fra London. Der opstod snart et Forhold mellem ham og de engelske Statsmænd, som søgte hans Raad. Den Pension af 1200 P. St., som Regeringen bevilligede ham, fik han ved Lord Cannings Indflydelse.

I 1814 udførte 460,000 allierede det, som Dumouriez 1793 havde villet udføre i Spidsen for Armeen. Ogsaa ham havde det nu staaet frit for at vende tilbage; thi alle Konventets og Bonapartes Dekreter over Emigranter af alle Farver vare ophævede; men den Klasse, som havde fulgt ham med det mest uudslukkelige Had, var netop det toneangivende i Frankrig, han blev endnu altid af Mængden betragtet som Forræder imod sit Fædreland, om endskjønt mange af hans Fæller vendte tilbage, som f. Ex. Valence, der døde 1822 som Pair af Frankrig, eller fremfor alle Hertugen af Chartres, der 1830 besteg den franske Trone; Lafayette, der i politisk Forstand stod langt under Dumouriez, begyndte en ny glimrende Løbebane, og Davoust og Ney skiftede i de hundrede Dage to til tre Gange Kokarde,

*) „Jugement sur Bonaparté (dette „é“ brugtes af alle hans Modstandere, for at fastholde, at han egenlig var af italiensk Blod) adressé par un Militaire à la nation française et á l'Europe“.

men bleve derfor ikke brændemærkede i Frankrig som Forrædere. Dumouriez besluttede at blive i England og der afvente et Omslag i Stemningen eller i den politiske Skæbne.

Han samlede en lille Kreds af franske og engelske Venner omkring sig, der, behersket og fængslet af hans Samtalers Ild og altid mægtige Trylleri, af hans omvexlende Livserfaring og Oplevelser, betragtede den ærværdige gamle Herre som deres aandelige Midtpunkt.

Efterretningen om Frankrigs Felttog berøvede ham den sidste haardt erhvervede Sindsro, hans Tanker dvælede altid ved disse Forhold, og hans Venner saae tydelig, hvorledes dette tærede paa hans Livskraft; men han var nu ogsaa 84. Tit ønskede han sig endnu en Gang at drage i Felten sammen med sine Landsmænd for Fornuftens og den sande Friheds Sag og at kunne falde paa Valpladsen.

Ofte sad han længe grublende paa den vante Plads ved Vinduet, »hvad har en Forvisningsdom at sige, naar den er uretfærdig?« mumlede han en Dag til sig selv. »Men føler man af den Grund mindre Fangenskab og Død og Landflygtighed?« svarede en af hans Venner.

»Nej,« sagde han, i det han vendte sig om, »men Fornuften skrider fremad, Fremtiden hævner, jeg føler, at jeg ikke skal se Frankrig igjen. Maatte man der altid se sin Opgave i at forsvare sin Frihed imod Despotisme af enhver Art«. Faa Dage efter døde han — den 14de Marts 1823.

I den gamle Kirke i Henley on Thames ligger han begraven. Tæt ved den sydlige Portal gjemmer en af hans Venner opsat, latinsk Indskrift Anerkjendelsen af hans Fortjenester af hans Land, af hans elskværdige, personlige Egenskaber, og anraaber hans Folk om Retfærdighed imod hans Minde; paa samme Side af Kirken ligger en Gravsten, hvorpaa der staar: »Ici repose le General Dumouriez!«

P. F. Rist.

Clemens V og Pavedømmet uden for Italien*).

I hele Frankrigs Historie er der næppe nogen Periode saa fristende for en ung Historiker, der føler sig tiltrukken af de mørke Punkter i vore Aarbøger, som Philip den smukkes Regering. Krønnikeskriverne have behandlet denne Tid saa slet, som muligt; Philip og hans fortrolige levede meget afsluttet for sig selv og vare tilfredse med at udføre store Gjerninger uden at bekymre sig det mindste om, hvorledes de vilde blive meddelte Efterverdenen. Man maa smile ad de uhyre Fejltagelser, som findes hos Geoffroi de Paris, der vel levede i Hoffets Nærhed, men uden at være indviet i dets Hemmeligheder. Villani forstaar langt bedre Philips Storhed; men for at more sine Landsmænd i Florents fortæller han dem Historier, hvis Usandhed ingen kjendte bedre end han selv. Lykkeligvis have vi saa mange vigtige originale Aktstykker fra hin mærkelige Tid, at de erstatte Manglen paa samtidige Beretninger. Ludvig den hellige havde grundlagt Nationalarkivet nær ved Sainte-Chapelle, og Pierre d'Étampes, som maa anses for den ældste franske Arkivar, gav det første Mønster til de store diplomatiske Samlinger. Alle de originale Aktstykker til de Begivenheder, som optoge de første Aar af det 14de Aarhundrede,

*) Efter Ernest Renan (i „Revue des deux mondes", Marts 1880).

opbevares i det store Arkiv i Hôtel Soubise. Dér kan man se, hvor langt Philip den smukke var forud for sin Tid i godt som i ondt, takket være dygtige Raadgivere som Nogaret, Plaisian, Pierre du Bois, og hvorledes han med ét Spring naaede til den nyeste Tids dristigste Tanker. Det er ikke indskrænkede Krønnikeskrivere eller fanatiske Klerke, men selve de authentiske Grundtexter, som her oplyse os om, hvilke ivrige Reformatorer Ludvig den helliges Sønnesøn var omgiven af, og hvorledes disse strænge retslærde, under Skin af den reneste Iver for Kongedømmet, i Virkeligheden behandlede de mest revolutionære Ideer.

Denne betydelige Samling Depecher, Regninger og Dokumenter af alle Slags har allerede flere Gange været raadspurgt. Under de heftige religiøse Stridigheder i den første Halvdel af det 17de Aarhundrede fandt Mænd som Pithou, Vigor og Dupuy her Vaaben til deres Kamp mod Ultramontanismen, og senere laante Baluze fra Arkivet Bidrag til sine historiske Samlinger; men Studiet af disse Dokumenter er ikke let; de ere vanskelige at læse, og man maa særlig give Agt paa hvert Aktstykkes Dato, hvilket de første Udgivere have forsømt. Dette er Grunden til, at en ung lærd, som alt for tidlig blev bortreven af Døden, har kunnet gjøre en rig Høst paa en Mark, som allerede syntes udtømt. Det af Edgard Boutarics Skrifter, vi her lægge til Grund for vor Fremstilling*), behandler Philip den smukkes Forhold til Clemens V. Saa heftige vare de Stridigheder, som førtes under Philips Regering, at det lige til vore Dage har været vanskeligt for Historieskriverne at bevare Upartiskhed med Hensyn til ham. Skulde man tro, at Dupuy i 1655 og Baluze i 1693 i deres Samlinger have givet efter for deres heftige Partiskhed og have optaget apokryfe Dokumenter, som engang havde været brugte til at angribe

---

*) E. Boutaric: Clemens V, Philip le Bel et les Templiers. Paris 1874.

Bonifacius VIII, medens de derimod have udeladt visse Aktstykker, hvori Clemens V viser sig til sin Fordel, og som afsløre Kongens listige Fremfærd. Boutaric har rettet næsten alle disse Fejl; om han selv ganske har undgaaet de Skjær, hvorpaa Historieskriverne saa ofte strande i disse vanskelige Sager, vove vi ikke at paastaa. Hans Afhandling er fremkommen i et Tidsskrift*), hvis erklærede Opgave det er at forsvare Katholicismen, og da han for enhver Pris har villet rense Clemens V for de Beskyldninger, Historieskriverne rette imod ham, har han maaske været alt for gavmild med at tillægge denne Kirkefyrste de gode Egenskaber, man hidtil alt for bestemt nægtede ham. Dog hans Arbejde, der næsten ganske bestaar af originale Aktstykker, forsyner selv Læseren med Midler til at berigtige de overdrevne Slutninger, han forsøger at uddrage af enkelte Texter. Paa sin Side har Pater Theiner, ved at udgive alle de politiske Dokumenter fra Pave Clemens's Regering**), sat Kritiken i Stand til at berigtige mangfoldige fejle Domme om det Forfald, hvori man antog Datidens Pavedømme nedsunket. Man er altsaa nu i Stand til *sine ira et studio* at skrive den Paves Historie, under hvem, naar man undtager Pius IX, de vigtigste Forandringer med Hensyn til Pavens timelige Magt have fundet Sted. Er Pavedømmet nødvendigvis knyttet til Pavens Ophold i Italien? Det er det Spørgsmaal, som det tyvende Aarhundrede vil komme til at drøfte, maaske med Angest og Bæven. I det fjortende Aarhundrede blev dette Spørgsmaal angrebet med største Ligefremhed; det femtende løste det til Fordel for Italien. Uden forud at ville dømme om Fremtidens Løsning er det interessant at vide, hvor skæbnesvangert dette Spørgsmaal stillede sig i Fortiden, med

---

*) Revue des questions historiques.

**) Codex diplomaticus dominii temporalis sanctæ sedis Roma, 1861.

hvilken Ængstelse det først blev optaget af fornuftige Folk, og med hvilken Ro de sande Politikere til sidst fandt sig til rette deri.

I.

Da Pavedømmet, især siden Slutningen af det tiende Aarhundrede, langt mere var blevet en evropæisk Institution end en romersk eller italiensk, viste der sig tidlig det Fænomen, at Franskmænd, Tyskere, Englændere ved at blive Biskopper i Rom kunde opnaa den højeste Værdighed som Kristenhedens Overhoved. For at holde os til Frankrig, havde dette Land allerede forsynet Pavestolen med Sylvester II, Urban II, Urban IV, Clemens IV og Martin IV, da Philip den smukkes Sejr over det hovmodige Pavedømme, som Gregor VII havde skabt, for lang Tid bragte Styrelsen af de kirkelige Anliggender i Hænderne paa det franske Præsteskab. Med Clemens V begynder en ganske ny Periode. At fremmede vare Herrer i Rom i Kraft af den kirkelige Regering, som Rom selv havde udnævnt, var ganske naturligt og saas hyppig; man havde ligeledes set Kirkefyrster opholde sig i længere Tid borte fra deres Hovedstad; men hverken i det ellevte, tolvte eller trettende Aarhundrede havde den Tanke kunnet vinde Indpas hos nogen, at Paven kunde lade sig krone andensteds end i Rom, ikke vise sig i Rom under hele sin Regering og vælge sig en Hovedstad uden for Italien til Udøvelsen af sin dobbelte Herskermyndighed. Og dog var det netop det, Clemens V gjorde, ikke paa Grund af en bestemt forud anlagt Plan, men af en Slags Nødvendighed. Stridighederne i Italien og de voldsomme Uroligheder i Rom havde gjort Pavens Ophold i denne Stad næsten umuligt. Desuden havde Bonifacius VIII ved sine voldsomme Overgreb for bestandig umuliggjort den Politik, de mægtige Paver i Middelalderen med Hæder havde fulgt. Clemens V skabte

ikke selv sin Stilling, men fandt sig i den; han var ikke sin Tid overlegen, han rettede sig efter de herskende Strømninger, og denne Føjelighed førte ham til et i Sandhed uhørt Held.

Bertrand de Got fødtes paa Slottet Villandraut, nær ved Uzeste, i Landskabet Bazas. Hans Familie hørte til Egnens fornemste Adel; Farfaderen, Arnaud Garcias de Got, var Broder til G. Benquet, som 1166 var Biskop i Bazas. Faderen, Béraud Garcias de Got, var Herre til Uzeste og Villandraut, og hans Broder var Biskop i Agen. Bertrands ældre Broder Béraud var gaaet forud for ham paa den kirkelige Løbebane, og efter at have været Ærkebiskop i Lyon og Kardinal i Albano blev han i 1295 af Paven sendt som Legat til Frankrig tillige med Simon, Biskop af Palæstrina, for at mægle Fred mellem England og Frankrig.

Bertrand, om hvem denne Afhandling drejer sig, blev ordineret i Bordeaux. Man kjender kun lidt til hans Studier; man véd kun, at han i Orléans, rimeligvis under Ledelse af Pierre de la Chapelle, erhvervede sig de juridiske Kundskaber, som synes at have udgjort den grundigste Del af hans Undervisning. Man siger, at han ogsaa studerede de skjønne Videnskaber i Toulouse, hvorimod hans Ophold ved Universitetet i Bologna synes mindre sikkert. Han begyndte med at være Domherre ved Kirken i Bordeaux; derpaa blev han Generalvikar for sin Broder, Ærkebispen af Lyon, og endelig pavelig Dommer. I 1295 udnævntes han til Biskop af Comminges og blev i 1299, uden Tvivl ved sin Broders Indflydelse, forflyttet til Ærkebispesædet i Bordeaux.

Bertrand de Got var ikke Kongen af Frankrigs Undersaat; i den Krig, som førtes mellem England og Frankrig i 1295, stod han afgjort paa Englændernes Side. Karl af Valois, der ved sin Grusomhed, sin hovmodige Karakter og sin Mangel paa Klogskab skaffede Frankrig mange Fjender,

var ogsaa Skyld i. at Bertrand de Got fattede et levende Fjendskab til Franskmændene. Det synes desuden, som om Karl paa sit Felttog i Omegnen af Bordeaux i høj Grad har krænket Ærkebispen af Comminges. Der maatte ganske særlige Omstændigheder til, for at denne Gascogner, Frankrigs Fjende, tilsyneladende skulde sælge sig med Hud og Haar til Kong Philip. Vi ville for Resten faa at se, at det kun var tilsyneladende, og at Bertrand de Got, hver Gang han følte sig fri, optraadte som Modstander af det Dynasti, der fra Begyndelsen af havde krænket ham saa dybt.

I den store Kamp mellem Philip og Bonifacius var Bertrand de Got en af de Mænd, som mest aabenlyst stillede sig paa Pavens Side; vi finde hans Navn blandt de Prælaters, som i 1302, til Trods for Kongens Trusler, droge til det Concilium, Paven havde sammenkaldt i Rom. Fra denne Rejse til Italien, hvor han, som det synes, var udsat for store Farer, bevarede han Minder, der vende tilbage i flere Handlinger fra hans Regeringstid; i Rom sluttede han mange Forbindelser, og det i begge Partier; man lagde Mærke til hans smidige, velvillige Væsen, og allerede den Gang vandt han de Venner, som senere skulde løfte ham paa Pavestolen.

Kardinalkollegiet reddede, som bekjendt, Stillingen efter Bonifacius VIII's Død ved hurtig at vælge Benedikt XI, en from Mand, der stod uden for Politiken; men efter Benedikts uventede Død i Perugia (6te Juli 1304) blev Kampen mellem Ultramontanerne og Kongen af Frankrigs Parti heftigere end nogen Sinde. I næsten et helt Aar kæmpede de to lige stærke Partier med hinanden; Familien Gaëtani forlangte en Italiener, der ærede Bonifacius's Minde; Familien Colonna vilde vælge en Franskmand, der var Kongen hengiven. Endelig blev man træt af Kampen og sluttede en Akkord; Italienerne indvilligede i at tage en Pave fra Frankrig, men paa den Betingelse, at de selv maatte

udpege tre Ærkebiskopper, blandt hvilke Kardinalerne af det franske Parti skulde forpligte sig til at vælge. Naturligvis indstillede Italienerne Mænd, som vare deres eget Parti hengivne og fjendtlig stemte mod Kongen. Øverst paa Listen stod Bertrand de Got, hvis tvivlsomme Nationalitet, Had til Frankrig og Taknemmelighedsgjæld til Bonifacius vare Italienerne en tilstrækkelig Garanti for hans Troskab.

Den dygtige Kardinal de Prato, Kongens hengivne Tilhænger, som flere Gange havde Kirkens Skæbne i sine Hænder, afgjorde Valget; han kjendte Bertrand de Got som en ærgjerrig og egennyttig Mand, der var i Stand til at glemme sit Nag, naar han saae sin Fordel derved, og han indsaae, at man ved at vælge ham paa én Gang vilde tilfredsstille Modpartiet og dog i Virkeligheden skaffe sig selv Sejren. Kongen blev uden Tvivl raadspurgt, og skjønt de Bestikkelser, han er bleven beskyldt for, ere ubevislige, har der sikkert fundet en hemmelig Overenskomst Sted. Kongen skrev et særdeles venskabeligt Brev til Ærkebispen af Bordeaux, og denne forligede sig med Karl af Valois. At Kongen og hans Parti skulde have fuldstændig Absolution, og at alle pavelige Buller, der vare krænkende for Frankrig, skulde tilintetgjøres, hørte til de Punkter, Bertrand de Got forud maatte indrømme, maaske endogsaa Processen mod Bonifacius's Minde. Paa disse Betingelser gav Kongen sit Samtykke til hans Valg; den 5te Juni 1305 blev Bertrand de Got udnævnt til Pave, og Kardinalernes Konklave i Perugia sendte øjeblikkelig tre af Kirkens Tjenere til Bordeaux for at bringe ham det Brev, hvori hans Udvælgelse blev ham meddelt.

Disse Udsendinge bragte ham ligeledes et Brev, hvori det hellige Kollegium bad ham øjeblikkelig at komme til Rom og tage Pavestolen i Besiddelse og forestillede ham de Farer, der truede den romerske Kirkes timelige Magt. Det lader til, at Kardinalerne havde en Mistanke om, hvad

der vilde ske, og indsaa, at de havde begaaet en Uforsigtighed ved at vælge en Prælat fra hinsides Bjærgene til Biskop og Fyrste i Rom.

Ærkebispen af Bordeaux var paa en Visitationsrejse i sin Provins og modtog Efterretningen om sit Valg i Lusignan i Poitou. Han vendte øjeblikkelig tilbage til Bordeaux, hvor han holdt et højtideligt Indtog den 15de Juli. Den 21de ankom Kollegiets Udsendinge og overrakte Ærkebispen hans Udnævnelse; han erklærede, at han vilde antage Navnet Clemens og begyndte fra nu af at optræde som Pave. Opfordringen til at drage til Rom besvarede han aldeles ikke, og uden at man kan sige, at han strax tog den Beslutning aldrig at besøge Italien, ansaa han det dog ingenlunde for belejligt at optage den Kamp, hvori Bonifacius var bukket under til Trods for sin Dristighed, og Benedikt til Trods for sin Fromhed.

Clemens V havde hverken megen Aand eller meget Hjærte, men han var en klog og dygtig Mand. Han indsaa meget godt, at hans Stilling i Rom eller Perugia vilde blive lige saa uholdbar som hans Forgængeres. Byen Rom var den uroligste af de italienske Republikker, og Campagnen var bleven til en Ørken, som det var farligt at rejse igjennem. Man kan ikke paa én Gang spille to modstridende Roller, og naar Italien hengav sig til dette glimrende æventyrlige Liv, hvoraf Renaissancen skulde fremgaa, kunde det ikke samtidig gjøre Fordring paa at bevare sit gejstlige Herredømme over Kristenheden. Italien har altid paa sit politiske Livs Bekostning maatte kjøbe dette Herredømme; Kristenheden kan afstaa sine Rettigheder til en Sort Leviter, men paa den Betingelse, at Levi Stamme ikke nærer verdslig Ærgjerrighed og fører et profant Liv. Det var Italien selv, som havde udjaget Pavedømmet af sit Skjød og gjort Opholdet i Rom til det utaaleligste Fangenskab for Paverne; men næppe havde Kirken gjort, hvad der var naturligt, før Italien protesterer og vil have dette Pave-

dømme tilbage, som det havde behandlet saa slet. Hvilken Urimelighed! Italien havde Ret til at sige til den katholske Kirke: Vi ville ikke mere bære de Byrder, I paalægge os; men det havde ikke Ret til at fordre Forrettighederne uden Byrderne. Clemens V var ingenlunde Italiens Fjende, som nogle Skribenter have paastaaet; hvis hans Politik var lykkedes, vilde den tvært imod have været meget fordelagtig for Italien, som derved vilde have faaet Frihed til at udvikle sig som Nation, hvilket Pavedømmets Nærværelse nødvendigvis maatte hindre.

Henimod Slutningen af Avgust Maaned forlod Clemens V Bordeaux og rejste til Lyon, hvor han havde bedet Kardinalerne møde til hans Kroning. Rejsen, som gik for sig paa det prægtigste, havde en aldeles profan Karakter; i Montpellier kom Jakob II af Aragonien og Jakob I af Mallorca for at hilse paa Paven. Den første bragte ham personlig sin Hyldest fra sit Kongerige Sardinien og Corsica, og de sluttede sig derpaa til hans Følge for at begive sig til Lyon. Denne By, hvor allerede Innocents IV havde opholdt sig, og hvor der to Gange var blevet holdt Concilier, syntes paa Grund af sin halv uafhængige Stilling og sin Beliggenhed særdeles vel skikket til at blive Pavens Hovedstad, og det var ogsaa først efter megen Vaklen, at denne Ære tilfaldt Avignon.

Kardinalerne bleve i høj Grad nedslaaede, da de modtoge Pavens Befaling om at begive sig til Lyon; de indsaa, at de vare førte bag Lyset. »I har naaet Eders Hensigt,« sagde den gamle Kardinal Rosso Orsini, Kollegiets Dekanus, til Kardinal de Prato; »nu fører I os hinsides Bjærgene; men det vil vare længe, før Kirken vender tilbage til Italien; jeg kjender Gascognerne«. Ikke desto mindre droge de afsted. Clemens havde ligeledes indbudt Kongen af Frankrig, Kongen af England og alle andre regerende Fyrster til sin Kroningsfest. Man havde aldrig set en saadan Pragt; Udstyrelsen af den nye Paves Værelser

overgik i Kostbarhed alt, hvad man den Gang kunde tænke sig. Kongen af England havde sendt ham et Bordservice, der var helt af Guld. Aldrig før havde man set en saa prægtig Forsamling af Konger og Fyrster, og den Folkemasse, som var kommen til Lyon for at betragte Festen, var uhyre.

Højtideligheden fandt Sted i Kirken Sankt Just, Søndagen den 14de November 1305. Kardinal Rosso satte Pavekronen, som en Kammerherre havde bragt til Lyon, paa Clemens's Hoved; derpaa fandt det store Triumftog Sted, hvormed en pavelig Kroningsfest plejer at slutte. Paven drog frem til Hest med den tredobbelte Krone paa Hovedet; en samtidig Krønnikeskriver siger, at han lignede Kong Salomon med Diademet om Panden. Kongen af Frankrig gik først ved Siden af Hesten og førte den ved Tøjlen, og senere viste Kongens Brødre, Karl af Valois og Ludvig af Evreux, tillige med Hertugen af Bretagne Paven den samme Ære. Alle de Steder, hvorfra man kunde se dette sjældne Skuespil, vare bedækkede med Folk; men pludselig styrtede en Mur, belæsset med Tilskuere, sammen, netop i det Øjeblik, da Paven red forbi. Clemens blev kastet af Hesten, dog uden at blive saaret, Kronen faldt af hans Hoved, og en kostbar Karfunkel løsnede sig og rullede ud. Karl af Valois blev saaret, og Hertugen af Bretagne, Gaillard de Got, en af Pavens Brødre, Kardinal Rosso og tolv andre Personer af Følget mistede Livet.

Den 23de November holdt Clemens sin første pavelige Messe; men disse fromme Fester skjulte kun slet det bitre Had mellem de to Partier; under det Gilde, Paven gjorde efter Messen, opstod der Strid mellem hans og Kardinalernes Folk; det kom til Haandgribeligheder, og en af Pavens Brødre blev dræbt i Kampen. Alt dette var et slet Varsel, og onde Tunger mente, at disse Ulykker vare en Straf, fordi Valget var sket mod Guds Vilje.

II.

I Lyon fandt de politiske Forhandlinger mellem Paven og Kongen virkelig Sted, som Sagnet har henlagt til et eller andet øde Kloster ved Saint-Jean-d'Angely. Kongen yndede store Planer, og hans fortrolige bestyrkede ham deri; for at skjule sine ærgjerrige Hensigter under en tilsyneladende Iver for Kirkens Vel, gav han til Paaskud, at han vilde begynde et nyt Korstog. Naar Kongen af Frankrig var Anfører i den hellige Krig raadede han nemlig over hele Kristenhedens Vaabenmagt og over alle de gejstlige Indtægter; han var Evropas midlertidige Voldgiftsmand og Dommer i alle Stridigheder, som kunde forsinke det fælles Foretagende; det Kejserdømme, som Karl den store havde skabt, tilfaldt da i Virkeligheden Frankrig, og selv det græske Kejserrige kom i Hænderne paa det kapetingiske Hus og sikrede ham det almindelige Herredømme.

Allerede i de første Dage efter Pavevalget havde Philip sendt to Ambassadører til Clemens for at meddele ham sine Planer i den hemmelighedsfulde Form, som han sædvanlig brugte. Paven havde undgaaet at svare derpaa; men i Lyon kom det til personlige Forhandlinger mellem dem. Clemens maatte smile ad flere af de Planer, som bleve ham forelagte; lige saa lidt som Philip ønskede han et Korstog, og langt fra at stræbe efter Udvidelsen af Frankrigs Magt var han bestemt paa at lægge alle mulige Hindringer i Vejen derfor. Det Punkt, som laa Philip den smukke mest paa Hjærtet, var Tilbagekaldelsen af alle de Bandbuller, Bonifacius havde udstedt mod Frankrig, og i den Retning lovede Clemens alt. Med Hensyn til den Proces, Kongen ønskede at føre mod den gamle Paves Minde, gav han intet bestemt Afslag; skjønt det ikke gjaldt om mindre end at stemple en af hans Forgængere som Kjætter og Udøver af Simoni, synes det ikke at have rørt ham meget. Maaske haabede han at slippe fra sine Løfter og ved andre Ind-

rommelser bevæge Kongen til at opgive en saa unyttig og frugtesløs Æresoprejsning.

Clemens's første Handling som Pave viser, at de mindre Anliggender optoge ham fuldkommen saa meget som de større. Han havde forhen haft megen Ærgrelse af den Strid, der herskede mellem Ærkebispesæderne i Bordeaux og Bourges, om hvilket der skulde have Forrangen fremfor det andet; nu skyndte han sig at give sin forhenværende Kirke i Bordeaux fuldkommen Ret og afsatte med Haardhed Biskoppen af Poitiers, Gautier de Bruges, som havde været imod ham. Gautier døde kort efter og forlangte før sin Død at blive begraven med et beskrevet Pergament i Haanden, hvori han appellerede til Gud og et fremtidigt Concilium mod den uretfærdige Dom, der havde ramt ham.

Franskmændenes eller Gascognernes Sejr var endnu usikker, og hvis Clemens var død i dette Øjeblik, vilde Partierne atter have staaet lige; men den 15de December blev Frankrigs Sejr uigjenkaldelig befæstet ved et nyt Kardinalvalg; Clemens gjorde sig aldeles ingen Skrupler over at tage meget Hensyn til sine personlige Forbindelser, og blandt de ni franske, som han valgte, vare hans Broderson, Raimond de Got, hans fordums Lærer, Pierre de la Chapelle og flere andre af hans Slægtninge og Venner. Tre af Kardinalerne skyldte maaske deres Fortjenester, at de bleve valgte; dog havde Kongens Anbefaling vistnok ogsaa virket der til. Den tiende Udnævnelse faldt paa Englænderen, Thomas af York, Kong Edvards Skriftefader. Saaledes foregik en af de voldsomste Omvæltninger i den romerske Kirke, Historien har at opvise. Italienerne kom fuldstændig i Minoritet, Gascognerne og Limousinerne fik en betydelig Overvægt, og da de nye Kardinaler baade besade Dygtighed og Lyst til at forfølge deres verdslige Fordel, dannede der sig snart en Slags Selskab, som i Forening drog Nytte af Kristenhedens uudtømmelige Fond. Gregor VII's store

Drøm var ganske tilintetgjort, og Philip den smukkes Sejr over Pavedømmet var en uigjenkaldelig Kjendsgjerning.

Ved Besættelsen af Bispestole og andre vigtige gejstlige Stillinger gav Pave Clemens ligeledes efter for den Lyst, han havde til at anbringe sine Slægtninge og Landsmænd. Kongens Anbefaling var almægtig, og Bispestolene bleve saaledes besatte med Tjenere af Kongen, der vel vare lærde Klerke, men vante til ganske at boje sig for Kongemagten. Universitetet i Paris triumferede, og da de fleste af de gejstlige, som udgik der fra, vare af fattig Herkomst og havde svunget sig i Vejret ved Arbejde og Dygtighed, vænnede man sig til den Tanke, at Studier, især Studier af den kanoniske Ret, førte til de højeste Stillinger i Verden. Dog var det bedste Middel til at stige i Kirken ikke blot at tjene Kirken, men ogsaa Kongen; thi det viste sig, at Bispestole og Purpurkaaber uddeltes som Belønning for Tjenester, der vare blevne ydede Kongen i den Krig, hvis Maal det var at fængsle Paven og ydmyge Pavedømmet.

Philip og Clemens stode i dette Øjeblik i den bedste Forstaaelse, og Pavens Eftergivenhed kjendte ingen Grænser. Kongen herskede i Kirken, og hans Skatkammer fyldtes med gejstlige Indtægter. Slægten Colonna blev gjenindsat i alle sine Værdigheder; den 1ste Januar 1306 udstedte Paven to Buller, som aldeles tilbagekaldte og annullerede dem, Bonifacius havde udslynget mod Frankrig, og udslettede det sidste Minde om dem.

Clemens tilbragte den største Del af Vinteren 1305—1306 dels i Lyon og dels paa Slottet Marion i Saint-Genis-Laval, hvor Hertug Robert af Kalabrien kom til ham for paa sin Faders, Karl den andens, Vegne at aflægge Lenseden. En Mængde Anliggender ordnedes, og man talte meget om de uhyre Summer, Biskopperne og Abbederne i Frankrig maatte betale til Paven. Disse Anliggender optoge aldeles Pavens Interesse, og han laante kun ad-

spredt Øre til de Rygter, som naaede ham fra Italien. Anarkiet havde dér naaet sit Højdepunkt; de sorte og de hvide, Florentinerne og Pistorias Befolkning forjagede, belejrede og myrdede hinanden; Paven sendte Kardinal Napoleon Orsini der hen, men uden mindste Virkning; Italienerne have aldrig taget sig en Bandlysning meget nær, og den mistede ganske sin Kraft, naar den kom fra den franske Pave, der var magtesløs og i Grunden ligegyldig for deres Stridigheder.

For en Forms Skyld lod man, som om man beskæftigede sig med Korstoget, og Korstoget bestod da især i Krigen med Konstantinopel; men hverken Kongen eller Paven tænkte for Alvor derpaa. Vi have Breve, som Paven har skrevet om denne Sag til Fyrst Philip af Tarent, til Frederik af Sicilien og til Republikkerne Genua og Venedig. Venedig tog tilsyneladende Tingen alvorlig og gav sig atter til at true Konstantinopel; men Genua sluttede sig nøjere end nogen Sinde til det græske Kejserrige. Karl af Valois, hvem hele Udbyttet af denne indbildte Krig var tiltænkt, var Sjælen i Planerne, som hans Udygtighed sikkert vilde have bragt til at slaa fejl, hvis man nogen Sinde havde begyndt paa at udføre dem. Det hele indskrænkede sig til besynderlige Udkast, og det var ofte Kirkens værste Fjender, som Nogaret og Du Bois, der optraadte som Pavens Raadgivere. Det eneste, som det førte til, var, at Kongen erholdt Ret til i to Aar at tage Tiende af alle det franske Præsteskabs Godser for at bekoste en Udrustning, han aldrig havde i Sinde at foretage.

Henimod Midten af Februar forlod Clemens Lyon, ikke for at besøge Italien, men for at vende tilbage til Bordeaux over Mâcon, Dijon, Bourges, Limoges og Perigueux. Denne Rejse var forfærdelig byrdefuld for de gejstlige, som han besøgte paa sin Vej. I Cluny især, hvor Clemens opholdt sig i fem Dage, blev Klosteret aldeles udplyndret; man talte ikke om andet end om den nye Paves vanvittige Ud-

gifter; hans Hof havde intet gejstligt ved sig; Kirker og Klostre bleve brandskattede. Gilles de Rome, Ærkebisp i Bourges, hvis eneste Fejl var, at han havde været i Strid med Clemens, medens denne var Ærkebisp i Bordeaux, blev bragt til den yderste Fattigdom.

Mod Kongen af England viste Paven sig lige saa føjelig som mod Kongen af Frankrig. Naar den engelske Monark beklagede sig over en eller anden Biskop, blev denne uden Skaansel afsat; i Paaskeugen 1306 offentliggjorde Kong Edvard I en pavelig Bulle, som løste ham fra den Ed, han havde givet sine Undersaatter om at befæste deres Frihed. Paven tillod ligeledes Kongen at tage Tiende i to Aar for at gjøre Forberedelser til Toget til det hellige Land; men til Gjengjæld fordrede han et Aars Indtægter af alle de gejstlige Embeder, som bleve ledige i England i de to første Aar.

Clemens tilbragte Resten af Aaret 1306 i Bordeaux; hans Hofstats Fordringer overgik alle Grænser, og den franske Kirke maatte betale sin Sejr dyrt. I Juni Maaned forsamlede Frankrigs Prælater sig paa flere Steder for at overveje, hvad de skulde gjøre mod disse overvældende Byrder. De henvendte sig til Kongen og hans Raad, og Kongen sendte Miles des Noyers, Marskalk af Frankrig, tillige med to andre Riddere til Paven for at overbringe ham disse Klager. Clemens undrede sig over, at Prælater, som for Størstedelen havde været hans Venner, før han blev Pave, ikke havde henvendt sig direkte til ham med deres Klager, men lovede at straffe sine Folks Overgreb, naar de kom til hans Kundskab. »Vi ville ikke paastaa,« sagde han, »at vort Hus er mere retfærdigt end Noahs, hvor der blandt de otte udvalgte Mænd fandtes én ugudelig, eller at det skulde være mere helligt end Abrahams, hvor man ogsaa finder ugudelige, eller mere fuldkomment end Isaks, hvis Efterkommere til Dels vare ugudelige, og dog bleve

hverken Noah, Abraham eller Isak derfor dømte«. (27de Juli 1306).

En ydre Omstændighed gjorde imidlertid mere Virkning paa Clemens end Kongens Forestillinger og den katholske Kirkes Klager; han blev i Efteraaret 1306 angreben af en alvorlig Sygdom. Et Liv, fuldt af anstrængende Forretninger, Fornøjelser og Fester, havde udtømt hans Kræfter; han undgik kun lige Døden og var næsten et helt Aar overordentlig svag. Han troede at være ramt af Guds Dom og forbedrede sig i det mindste for nogen Tid: især tyngede Misbrugen af de gejstlige Beneficier paa hans Samvittighed; de specielle Bevillinger vare nær ved at opsluge den almindelige Ret. Under sin Rekonvalescents udstedte Clemens derfor en Bulle, hvori han erklærede, at han havde fattet den Beslutning for Fremtiden ikke at give den Slags særlige Gunstbevisninger. Ogsaa i andre Retninger synes hans Samvittighedsnag at have bevirket en heldig Forandring, thi fra den Tid af blev hans Styrelse mere retfærdig; for Resten hvilede Forretningerne i et helt Aar paa Grund af hans Sundhedstilstand.

Philip den smukkes utrættelige Virkelyst kunde imidlertid ikke bruge en syg Pave. Uden at tage Hensyn til de Undskyldninger, Clemens grundede paa sit svage Helbred, drev han paa Udførelsen af de store Planer, hvorom han han havde talt med ham i Lyon. Han sendte uophørlig Ambassadører til Paven, og den ene var næppe færdig, før den næste begyndte. Kongens Skrivelser ere i Almindelighed hensynsløse og affattede i en bydende og dunkel Stil; man føler, at Paven endnu trykkes af de Forpligtelser, han har paataget sig. Især antog Tempelherresagen en Udstrækning, som Clemens anstrængte sig for at hemme.

Allerede paa det første Møde mellem Paven og Kongen i Lyon 1305 havde der været Tale om dette vigtige Spørgsmaal, som mere og mere udelukkende optog Philip og hans Raadgivere. Tanken om at nedlægge Tempelherreordenen

var i sig selv retfærdig og lovlig, thi efter Indtagelsen af de sidste kristne Fæstninger i Syrien havde Ordenen ikke mere nogen Grund til at bestaa, og denne Krigsmagt, der stod uden for Nationerne og var overordentlig mægtig, hindrede Tidens første Trang, Dannelsen af en Stat. De utallige Gavebreve, som daglig udstedtes til Fordel for Kampen mod de vantro, vare kun tilsyneladende gode Gjerninger: egentlig gjaldt det om at opnaa Beskyttelsen af det store Samfund, som strakte sig over hele Kristenheden. De, som intet havde at give, gave sig selv; de bleve Tempelherrer, aflagde Troskabseden, og til Gjengjæld beskyttede Ordenen dem mod alle Farer. De Farer, som truede dem, kom fra Kongens Bestillingsmænd, og det var den ubehagelige Side ved de nye nationale Institutioner, som havde Vanskelighed ved at befæstes. Paa denne Maade undslap de lavere stillede Klasser fra deres naturlige Herrer, der ofte vare meget strænge, og selv de Folk, der tilhørte Klostre og Kirker, stillede sig under Tempelherrernes Beskyttelse; man ser ofte Kirkerne klage hos Kongen over denne Tilbøjelighed, som berøvede dem Myndigheden over deres livegne. Det var tydelig nok det begyndende Samfunds Pligt at fjærne saadanne Misbrug; men det var den Gang umuligt ligefrem at nedlægge Ordenen og inddrage dens Gods til offentligt Brug; Philip og hans Raadgivere maatte altsaa for at naa deres Hensigt tage deres Tilflugt til List og anvende den grusomme Fremgangsmaade, som Kirken hundrede Aar tidligere selv havde opfundet mod sine Fjender.

Kongen tog imidlertid mere og mere heftig fat paa Sagen, og hans Sendemænd trængte stærkt ind paa Paven; men denne benyttede sin Sygdom som Paaskud til at undgaa Philips Fordringer. Dog gik han ind paa en Sammenkomst, hvor man skulde se at blive enige om de vigtige Spørgsmaal, den ærgjerrige Konge opkastede. Desuden maatte Clemens finde sig i mangfoldige Indrømmelser. Den

Gang Kongen under Kroningsfesten opholdt sig i Lyon, havde han opnaaet en almindelig Dispensation for sine Børn, saa at de inden for visse Grænser kunde indgaa Forbindelser, der vare forbudte af Kirken; men nu var dette ikke mere tilstrækkeligt; Kongen vilde have en speciel Dispensation, som betryggede hans Søn Philips Ægteskab med Johanne af Burgund mod enhver fremtidig Indsigelse. Paven indvilligede i alt, skjønt ikke uden Forlegenhed; men han blev ikke belønnet derfor. Han ønskede, at Kongen skulde vise Forsonlighed mod England, men opnaaede intet. Den syvende Januar 1307 skrev han et Brev til Kongen, hvori man mærker en Modstand mod Kongens ofte uforskammede Fordringer; at Kongen gjærne foretrak at anvende Sendemænd af den laveste Klasse, gjorde denne Uforskammethed endnu mere pinlig. Clemens gjorde Indsigelser og forlangte ansete Mænd til Ambassadører i vigtige Anliggender.

Foraaret 1307 gik hen med Underhandlinger om den paatænkte Sammenkomst. Philip foreslog, at de skulde mødes i Tours eller Poitiers i Midten af April eller Begyndelsen af Maj; Kardinalerne ved Pavens Hof foretrak Toulouse. Clemens undskyldte sig med sit svage Helbred; han havde hørt, at Klimaet i Tours var usundt, og den Behandling, hans Tilstand fordrede, tillod ham ikke at følge sin Lyst. Til sidst enedes man om Poitiers; Paven satte Kongen Stævne dér, og Sammenkomsten fandt virkelig Sted kort for Paaske samme Aar.

Det blev en Art Stænderforsamling for det romanske Evropa. Kongen havde naaet sine Ønskers Maal; omgiven af Fyrster, Konger og regerende Hertuger præsiderede han i Forsamlingen og optraadte som Kristenhedens Overhoved; hele Evropas Opmærksomhed var i nogen Tid henvendt paa Poitiers. Det Maal, Kapetingerne havde stræbt efter ved deres kirkelige Politik, syntes at være naaet; Frankrig havde sejret paa alle Punkter. Den fremherskende Plan

hos Philips Raadgivere, som dels bestod i at at indskrænke den gejstlige Myndighed, dels i at overdrive den for at stille den til Kongens Tjeneste og benytte Bandlysning i Steden for krigerske Forholdsregler, som de afskyede, var nu virkeliggjort.

At denne Centralmagt, der optraadte som Voldgiftsmand i Evropas politiske Stridigheder, havde sine gode Sider, saas ogsaa i dette Tilfælde til Trods for Pavedømmets Decadence. Clemens gjorde i Poitiers Ende paa de heftige Kampe mellem Greverne af Foix og Armagnac, ordnede de svævende Spørgsmaal mellem Frankrig og England og mellem Frankrig og Flandern, og afgjorde Successionsspørgsmaalet i Ungarn ved at indsætte Karl Robert af Anjou til Konge. I alle Retninger havde Hensynet til Frankrigs Fordel stor Indflydelse paa Pavens Domme. Karl af Valois blev udset til at beklæde Tronen i Konstantinopel, i Fald det Korstog, hvis Anfører han skulde være, fik et heldigt Udfald. Karl den halte, Konge af Neapel, betingede sig forud sin Part af den tilkommende Erobring og blev foreløbig overøst med Velgjerninger. At der blev nedsat en Kommission, som skulde kanonisere hans Søn, den hellige Ludvig af Toulouse, blev anset for en stor Gunst. Endnu mere ved Hellighed end ved Vaabenmagt, voxede og trivedes dette »Gifttræ, der nu omgyder de kristne Lande saadan med sin Skygge, at sjælden der man gode Frugter bryder*)«.

Erobringen af det hellige Land var tilsyneladende den vigtigste Gjenstand for Forhandlingerne, og Omstændighederne syntes meget gunstige. Tartarerne, hvis Støtte ivrige Tilhængere af Korstogene længe havde ment, at man burde søge mod Muselmændene, syntes mere end nogen Sinde at hælde til Kristendommen; de vidunderlige Resultater, Jean de Montcorvin havde opnaaet i Tartariet og i Kina, opflammede alles Indbildningskraft, og Paven

*) Dante, Skærsilden, XX Sang. Molbechs Oversættelse.

viste meget mere Iver med Hensyn til disse fjærne Erobringer, end naar der var Tale om indre Reformer. Broder Thomas af Tolentino, Montcorvins Udsending, nød en sjælden Gunst ved det pavelige Hof, og der blev organiseret en storartet Mission. Armenieren Hayton gjorde ikke mindre Lykke i Poitiers; denne orientalske Fyrste, som var bleven Præmonstratenserbroder, meddelte nye Oplysninger om Tartarerne, som fyldte alle med Haab. Man saae allerede i Aanden disse Barbarer forene sig med Korsfarerne, afsøge Terrænet for de fremrykkende kristne Hære og forsyne dem med Heste. Hayton forstod fortræffelig at bevise, hvilke Fejl, der forhen vare blevne begaaede, og han troede at vide, hvorledes man skulde undgaa dem. Marco Polos Bog, som nylig var bleven bragt Karl af Valois, bidrog ogsaa til at vække Interessen for disse fjærne Lande. Foretagendet syntes næsten bestemt; Karl af Valois blev officielt udnævnt til Overanfører over den kristne Hær; Paven udstedte Bulle paa Bulle, skrev til Ærkebispen af Ravenna og til Biskopperne i Romagna, at de skulde prædike et Korstog i Markerne, i Venedig, og satte Andronicus Palæologus i Band som Beskytter af Skismaet. Desuagtet følte man, at det ikke var rigtig Alvor; de eneste, som virkelig ønskede at fortsætte den hellige Krig, vare Tempelherrerne, og dem tænkte man kun paa at udrydde.

Hvad Kongen og hans Raadgivere angik, var Erobringen af det hellige Land for dem sikkert kun et Paaskud. Naar Nogaret og Pierre Du Bois udkastede endeløse Planer om at gjenerobre Palæstina, tænkte de kun paa at skaffe Kongen Indtægter af de Summer, som vare bestemte til Korstoget. Tempelherrernes og Johanniterriddernes Udryddelse laa paa Bunden af disse Planer. Paven satte sig derimod. Alt, hvad han gik ind paa, var at sende Bud efter begge Ordeners Stormestre, som opholdt sig paa Cypern, i det han foregav, at han vilde raadføre sig med dem om Korstoget og om at forene begge Ordener. Tempel-

herrernes Stormester, Jakob Molai, kom imidlertid alene, Johannitternes Stormester var saa forsigtig at standse paa Rhodos og sende Undskyldning.

Molai blev vel modtagen; efter Pavens Opfordring forfattede han, eller rettere lod han forfatte en med megen Dømmekraft og Indsigt skreven Afhandling om Fortsættelsen af den hellige Krig; men Kongens Raadgivere havde allerede lagt deres Plan; da de ikke kunde faa fat i andre end Tempelherrernes Stormester og desuden fandt, at denne Orden var meget mere blottet for Angreb end Johannitternes, rettede de alle deres Batterier mod ham. Molai var en svag og lidet begavet Mand: nogle Ytringer af ham bleve opfangede, og Paven samtykkede, »skjønt ikke uden stor Sorg, Ængstelse og Smerte,« i at der blev indledet en Undersøgelse imod ham. Clemens søgte at vinde Tid og vilde opsætte Sagen til Midten af Oktober, i det han som sædvanlig gav sin Helbredstilstand til Paaskud; men han blev overrumplet af Kongen.

Den 23de September 1307 fratraadte Ærkebispen af Narbonne, Gilles Aicelin, sin Stilling som Kongens Seglbevarer, og man kunde gætte sig til, hvilken Politik der vilde blive den herskende, naar man saae hans Embede blive overdraget til Nogaret, der var Tempelherrernes farligste Fjende. Den 13de Oktober bleve alle Tempelherrerne uden Pavens Tilladelse arresterede og satte under Anklage for de skrækkeligste Forbrydelser, som den Tids Indbildningskraft kunde opfinde. Intet havde varslet om en saadan Voldsgjerning eller i mindste Maade tydet paa, at der, som man foregav, var blevet opdaget store Kjætterier. Dagen forud havde Jakob Molai været til Stede ved Grevinden af Valois's Begravelse og havde baaret Kisten sammen med Prinserne. Der blev udspredt blandt Folket, at Paven og Kongen vare enige; men det var en Usandhed. Boutaric har offentliggjort et vigtigt Aktstykke, som Baluze havde udeladt, rimeligvis med Hensigt, og hvoraf det tydelig fremgaar, at

Kongen med en Frækhed, hvorpaa han flere Gange havde givet Exempel. uden videre tiltog sig Kirkens Bemyndigelse, naar han behøvede den, selv om aldeles intet gav ham Ret dertil. Pavens Brev, som er dateret den 27de Oktober, lyder saaledes:

»Vi erkjende, min højtelskede Søn, af eders Forfædres Visdom og Mildhed, at de, opdragne i Kjærlighed til Troen, i Lyst til Barmhjærtighed og i de gejstlige Videnskaber ligesom glimrende Stjærner, indtil denne Dag fulde af Agtelse for den romerske Kirke altid have erkjendt, at det som angik Troen maatte underkastes denne Kirkes Dom, hvis Hyrde af Herrens egen Mund har modtaget den Befaling: »Vogt mine Faar«. Guds Søn selv har villet, indsat og befalet vor hellige Stol, Fædrenes Regler og Fyrsternes Love have befæstet den, men I, min højtelskede Søn, hvilket vi sige med Smerte, I har mod alle Love, og medens vi vare fjærnet fra eder, forgrebet eder paa Tempelherrerne og deres Gods. I er gaaet saa vidt, at I har sat dem i Fængsel og, hvilket volder os den højeste Smerte, I har ikke sat dem i Frihed igjen; I er endog, efter hvad man siger, gaaet saa vidt, at I til Fangenskabets Krænkelse har føjet en anden Krænkelse, som vi af Blu for Kirken og os selv helst vil forbigaa i Tavshed. Dette, berømmelige Fyrste, foraarsager os en pinlig Forbavselse; thi I har altid mødt mere Velvilje hos os end hos de andre Paver, der i eders Tid have staaet i Spidsen for Kirken. Vi have altid stræbt efter at fremme eders Ære i eders Kongerige. Til Gavn for eder, for eders Riger og for hele Kristenheden bo vi i en nærliggende By; vi have i vore Breve meddelt eders Naade, at vi havde taget denne Sag i vore Hænder, og at vi flittig vilde søge efter Sandheden. I samme Brev bad vi eder om at meddele os, hvad I have opdaget om denne Sag, i det vi lovede at betro eder, hvad vi selv opdagede. Ikke desto mindre har I forgrebet eder paa Folk, som umiddelbart høre under os og den romerske Kirke. Ved

denne forhastede Fremgangsmaade har I, som alle mene, og det ikke uden Grund, víst en oprørende Haan mod os og den hellige romerske Kirke«.

Det var altsaa uden Pavens Vilje og Vidende, at Fængslingen af Tempelherrerne fandt Sted; men den svage Clemens betragtede det ikke des mindre som en afgjort Sag, som ikke kunde ændres, og beskæftigede sig udelukkende med, hvad der skulde blive af Ordenens Gods. Han besad ene Ret til at føre Proces mod den samlede Orden; men Inkvisitionen kunde føre Proces mod hvert enkelt Medlem, og Inkvisitionen var i Philips Hænder. Dominikaneren Guillaume de Paris, Kongens Skriftefader og Generalinkvisitor for Kongeriget, lod denne frygtelige Maskine tjene Kongemagten og bønfaldt Philip om at stille den verdslige Magt til Kirkens Raadighed.

Da Paven intet vilde se, og Kongen intet vilde høre, er det rimeligt, at Philips Planer ikke mødte nogen alvorlig Modstand. Han vedblev med sin tvetungede Politik; paa den ene Side forsikrede han Paven om sin stadige Hengivenhed, lovede at overgive Tempelherrerne til ham og lod deres Gods bestyre med særligt Hensyn til at benytte det til den hellige Krig. Paa den anden Side fik han Frankrig og hele Evropa opbragt mod Ordenen, benyttede sig af Du Bois's Pen for at fremstille Ophævelsen af Tempelherreordenen og Johanniterordenen som en vigtig og paatrængende Sag og optraadte som Beskytter af Kirken og den rette Tro og som Kjætternes Fjende. Du Bois erklærede, at naar den gejstlige Magt intet gjorde, maatte den verdslige træde til, og i Nødstilfælde skulde hele Folket rejse sig og forsvare Kirken, naar den var i Fare. Du Bois's Afhandling maa være bleven overleveret Paven, siden det Exemplar, som findes i Arkivet, bærer Paaskriften: »Quedam proposita pape a rege super facto templariorum«. I et andet Stridsskrift, paa Fransk, gav Du Bois Paven til Pris for den offentlige Foragt og beskyldte ham for mange

Slags uretfærdige Handlinger, for Nepotisme og for oprorende Partiskhed for sin Familie. Han opfordrede ham til at frygte Guds og Folkets Vrede. Tænkte Kongen for Alvor paa at afsætte Paven, der ikke adlød ham hurtig nok? Det er muligt; men Philip behøvede ikke at gaa videre end til Trusler. Pavens Opforsel, hans bekjendte Simoni vare skrækkelige Vaaben imod ham; men det kraftigste Middel til at virke paa Clemens var dog Processen mod Bonifacius; der er ingen Tvivl om, at Philip har brugt denne Proces som en Trusel til at tvinge Clemens. En Proces, som vilde bringe Skjændsel over Pavestolen, maatte den ikke for enhver Pris undgaas? »Overlad Tempelherrerne til mig, saa vil jeg opgive Bonifacius«; det var det Alternativ, Kongen stillede den forskrækkede Pave.

Philip anmodede Paven, der ikke havde forladt Poitiers, om et nyt Møde, som blev berammet til Juni 1308; men Kongen sammenkaldte forst Stænderne i Tours mod Enden af Maj. Den Rundskrivelse, som sammenkaldte dem, indeholdt en fanatisk Tale, hvori Beskyldningerne mod Tempelherrerne bleve omtalte som en offentlig Kjendsgjerning. Kongen havde kun ét Maal: at frelse Troen og tilintetgjore Tempelherrernes skrækkelige Vildfarelser. »Himlen og Jorden sættes i Bevægelse ved en saa stor Forbrydelses Pust; Elementerne ere i Opror, o. s. v.« Stænderne forsamledes paa det fastsatte Tidspunkt og erklærede, at Tempelherrerne vare skyldige og fortjente Døden. Derefter begav Philip sig til Poitiers, fulgt af en stor Del Medlemmer af Forsamlingen. Pavens Stilling begyndte at blive farlig; alt, hvad man havde sagt om Bonifacius, sagde man nu om ham; hans Nepotisme, hans Udpresninger vare Grunde nok til at afsætte ham. I de Skrifter, som udbredtes, blev Kongen ligefrem opfordret til at skille sig af med Paven og opfylde de Pligter, denne ikke opfyldte. Du Bois opregnede for Clemens alle Exemplerne paa de Paver, som vare blevne ramte af den guddommelige Hævn, fordi de

havde opfyldt deres Pligter slet, og lod sig forstaa med, at den jordiske Retfærdighed maaske kunde komme den guddommelige i Forkjøbet. Ypperstepræsten Eli havde knækket sin Hals, fordi han ikke i Tide havde lyttet til gode Raad. Nogaret gjentog ved alle Lejligheder de samme Trusler. Satiriske Vers, fulde af Harme og Skjældsord, løb om blandt Folk.

Paven kunde ikke andet end give efter; han følte, at hvis Philip blev dreven til det yderste, vilde han behandle ham, som han havde behandlet Bonifacius, og regne flere af de Handlinger, han selv havde opfordret ham til og draget Nytte af, for Forbrydelser. Clemens lod da, som om han havde skiftet Mening, og foregav, at de nye Oplysninger, han havde modtaget, havde gjort ham tvivlraadig. Den 31te Juli udnævnte han en Kommission, som skulde indlede Processen. I Grunden var Tempelherrernes Gods nu det eneste Stridspunkt; Kongen og Paven erklærede, at det skulde anvendes til Korstoget; men Kongen haabede ad Krogveje at opnaa at beholde en god Del deraf. Resultatet blev, at Tempelherrerne ganske bleve overladte til Kongen, og deres Gods blev bestyret af Mænd, som Paven og Biskopperne valgte efter Philips Indstilling.

Clemens havde givet fuldstændig efter i Tempelherresagen, fordi han ikke vilde gaa ind paa Processen mod Bonifacius's Minde. Philip blev mere og mere paatrængende, og Pavens Hof skjælvede af Rædsel ved Tanken om, at de befandt sig midt i den Konges Land, som havde vist, at han var i Stand til at begaa hvilken som helst Voldsgjerning. Clemens vilde flygte; efter nogle Beretninger skal han endog have gjort Forsøg paa at undvige; han var i den største Angest. Da fik han af Kardinal de Prato følgende Raad:

»Hellige Fader, jeg ser en Udvej fra den truende Fare: I maa, om muligt, overtale Kongen til at tro, at hans Klage indeholder et vanskeligt Spørgsmaal, hvorom Kardinalerne

ere uenige, at dette Spørgsmaal kun kan løses af et almindeligt Koncilium, og at desuden Undersøgelsen af de Beskyldninger, der ere rejste mod Bonifacius VIII, vil faa et mere højtideligt Præg i en saa ærværdig Forsamling og Kongens Æresoprejsning altsaa blive mere fuldstændig. Dersom han gjør Indvendinger af Frygt for, at Kardinalernes Fordomme skulde indvirke paa deres Dom, saa síg, at I ikke vil omtale denne Sag i eders Bulle, som alene skal anføre Sædernes Forbedring og Kirkens almindelige Interesser til Grund for Mødet. Naar det først er bevist og anerkjendt, at et Koncilium er nødvendigt, maa I beramme Mødet til Vienne i Dauphiné; thi foruden at denne By ligger bekvemt for os, vil dens Uafhængighed af Frankrig beskytte eder for al Tvang fra Kongens Side«.

Det var en meget snild Udvej; Kongen kunde ikke andet end gaa ind paa Tanken om et Koncilium, hvor han vilde trone som Troens Forsvarer og se hele det kristne Evropa forsamlet om sig som om en anden Karl den store. Han havde selv flere Gange appelleret til et almindeligt Konciliums Dom; nu lod man, som om man gik ind paa hans Ønsker, og Paven berammede Mødet til Oktober Maaned 1310. Det blev aftalt, at Processen mod Tempelherrerne skulde have sin Gang, medens man forberedte sig paa at indlede Processen mod Bonifacius; Paven ydede i sine Buller Kongen megen Ros, fordi »han ikke handler af Begjærlighed og ikke vil tiltage sig noget af Tempelherrernes Gods«.

Kongen tabte imidlertid ikke et eneste Øjeblik sin Fordel af Syne. Nogaret og Plaisian opfandt en Forhørsmaade, der blev antaget overalt; de Bagvaskelser, de havde opfundet, bleve troede af Samtiden og Efterverdenen. I Maj Maaned 1310 bleve de ulykkelige, hvis Synd bestod i ikke at ville forraade deres Ordens Ære, underkastede den skrækkeligste Tortur, man nogen Sinde havde set, uden at Paven hørte

de fortvivlede Raab og Skrig, hvormed de paakaldte ham midt under deres Pinsler.

III.

Clemens tragtede efter at undgaa det Tyranni, som med hver Dag blev ham mere utaaleligt. Albrecht af Østerriges Død, som fandt Sted den 1ste Maj 1308, medens Kongen og Paven holdt Forsamling i Poitiers, gjorde hans Stilling endnu vanskeligere. Det var en af Philips ærgjerrige Planer, og sikkert en af de mindst klogtige, at gjore sin Broder, Karl af Valois til tysk Kejser, og han forlangte, at Paven skulde anvende al sin Indflydelse for at faa denne Intrige til at lykkes. Det var Clemens i hoj Grad magtpaaliggende, at det kapetingiske Hus, som allerede beklædte Frankrigs, Navarras, Neapels og Ungarns Troner, som herskede i hele Mellemitalien, ikke ogsaa fik Herredommet i Tyskland. Hvorledes lykkedes det Paven at slippe ud af denne tilsyneladende fortvivlede Stilling? Der siges, at han gav Kongen store Lofter, medens han hemmelig virkede imod ham. Det er virkelig heller ikke let at fatte, hvorledes han skulde redde sig ud af Sagen uden ved Snedighed. Kardinal de Prato paatog sig alle de Forretninger, som alt for ligefrem vilde have været Forræderi. I Slutningen af Avgust 1308 forlod Clemens Poitiers med Kongens Samtykke, følgelig efter at have tilfredsstillet alle hans Fordringer.

Opholdet i Frankrig var blevet utaaleligt for Paven; men det kunde ikke nytte, at han tænkte paa at flytte sit Hof til Rom. Da kom han i Tanker om Grevskabet Venaissin, som siden 1274 havde tilhort Pavestolen; hans Valg faldt paa Avignon, og han udstedte en hojtidelig Erklæring derom. Denne By laa egentlig ikke i Grevskabet, men tilhorte Greverne af Provence, og Kongen beherskede Staden ved den Fæstning, han lod sin Arkitekt, Raoul de Méruel,

bygge paa den modsatte Bred af Rhônen. Paven var saaledes Gjæst hos Greverne af Huset Anjou, og disse smaa Fyrster vare meget mindre besværlige end Kongen af Frankrig. Paa den anden Side følte Pavens Hoffolk, der næsten alle vare franske, sig her ganske som hjemme. De franske Kardinaler behøvede kun at sætte over Rhônen for at være i deres Fædreland. Villeneuve blev deres Yndlingssted; her havde de deres Lyststeder, hvor de trak sig tilbage, naar de havde en eller anden Grund til at ønske at være i Sikkerhed.

Efter en lang Rejse, paa hvilken han besøgte hele det sydlige Frankrig, holdt Paven sit Indtog i Avignon. »Clemens V,« siger den gamle Pasquier, »havde en meget besynderlig Karakter og en besynderlig fast Vilje, siden han forlod Rom, den første By i Kristenheden, for at laane Hus i en Afkrog af Frankrig, i Byen Avignon, som i Sammenligning med Rom kun er en Ravnekrog«. Ogsaa Petrarca giver en sørgelig Beskrivelse af Avignon. Vist nok havde Pavens Hof det i Begyndelsen noget smaat, og Clemens maatte bo i Dominikanerklosteret. Det var kun hans Hensigt at opholde sig nogen Tid i Avignon, ligesom han havde gjort i Bordeaux og Poitiers; der er intet Bevis for, at han skulde have betragtet denne By som Pavens fremtidige Residens, og han tænkte heller ikke paa at bygge der. Dog indrettede han sig en Bolig i Abbediet Groseau, i Nærheden af Malaucène ved Foden af Mont Ventoux, og der findes endnu nogle Ruiner deraf. Clemens elskede dette behagelige Sted og søgte ofte der hen for at udhvile sig, men han fik ikke Tid til at gjøre Bygningerne solide, og de faa Spor, som endnu ere tilbage, tyde ikke paa, at Boligen har haft den Storhed, man skulde synes vilde passe for et Sted, hvor Kristenhedens vigtigste Anliggender afgjordes.

Clemens havde instinktmæssig fundet den Løsning, som Tiden krævede med Hensyn til Pavens Opholdssted.

Der var desuden en Omstændighed, som mægtig bidrog til at gjøre ham mindre afhængig af Frankrig: den 27de November 1308 blev Henrik af Luxemburg valgt til tysk Kejser. Skjønt Clemens for at gjenvinde sin Frihed maaske har givet sig Udseende af at bekæmpe dette Valg, var han i Grunden henrykt derover. Sagen blev ført igjennem af Peter Achspalt, en Læge, som Clemens havde udnævnt til Ærkebisp af Mainz, fordi han havde helbredet ham af en svær Sygdom. Philip den smukkes Politik viste sig i denne Sag langt ringere, end den havde været ved de kirkelige Spørgsmaal; hans gejstlige og juridiske Ministre, der vare fortræffelige, naar det gjaldt om at kæmpe mod Pavedømmet, vare alt for daarlige Diplomater til, at en Intrige i den høje evropæiske Politik skulde lykkes for dem, og Prinserne af Blodet vare for ubetydelige, til at Kongen kunde bruge dem dertil. Philips hidtil sejrrige Politik var derfor ikke tilstrækkelig i dette Tilfælde, hvor han trængte til dygtige Statsmænd, som vare vante til at behandle de menneskelige Anliggender med Overlegenhed. Paven havde for Fremtiden en Støtte mod Kapetingernes Fordringer. Den 25de Juli stadfæstede han Henriks Valg paa den Betingelse, at den nye Kejser skulde lade sig krone af ham i Rom om to Aar. Han gjorde Undskyldning, fordi han paa Grund af det almindelige Koncilium ikke kunde fastsætte et tidligere Tidspunkt. I Avgust kom Robert, Konge af Neapel og Greve af Provence, til Avignon med et glimrende Følge for i Egenskab af Pavens Vasal at blive indsat i sin Værdighed. Fest fulgte paa Fest, og den lille provençalske By blev snart et af Evropas livligste Brændpunkter.

I dette skjønne Land kunde Clemens endelig have nydt den Ro, som han længtes efter, hvis Philips fanatiske Iver havde tilladt de alvorlige Forretninger at hvile et Øjeblik. Før Paven forlod Poitiers, havde han bestemt, at Processen mod Bonifacius's Minde skulde indledes den 2den Februar 1309. To Aar igjennem var Kristenheden Vidne til denne

Skandale; Nogarets og Plaisians underkjøbte Vidner ophobede, med en Frækhed, hvortil man aldrig havde set Mage, alle de Gyseligheder, en smudsig Indbildningskraft kunde opfinde, mod Kirkens fordums Overhoved. Vi have allerede fortalt, hvorledes Clemens reddede sig ud af denne Forlegenhed. Det antipavelige Parti i Frankrig begyndte at svækkes; den Indflydelse, Juristerne havde haft, begyndte at gaa over paa Karl af Valois og de andre kongelige Prinser, som efter Philips Død skulde volde saa store Omvæltninger. Desuden følte Clemens sig mere sikker siden Henrik af Luxemburgs Valg, og hans Politik antog med hver Dag en fastere og mere uafhængig Holdning.

Pavedømmet var virkelig endnu saa langt fra at være rokket i sin Grundvold til Trods for alt, hvad der efter Nutidens Ideer kunde bidrage dertil, at Paven, medens han selv var ydmyget og forjaget, vandt en af sine vigtigste Sejre. Ferrara var efter en Række Tronstridigheder bleven besat af Republikken Venedig, som ønskede at udvide sine Besiddelser. Da Legaten, Arnaud de Pelagrue, Pavens Slægtning, ankom til Bologna, havde han ikke en eneste Mand med sig; han prædikede et Korstog, som skulde tilbyde dem, der toge Del deri, de samme Fordele, som Krigen mod de vantro; en Skare Æventyrere strømmede til, Florents og Bologna støttede ham, og Slaget ved Francolino, den 28de Avgust 1309, afgjorde Ferraras Skæbne. Denne Sejr gjenoprettede fuldstændig Pavens Myndighed i Italien.

Med hver Dag blev Clemens dristigere og mere fastlige over for Philips Fordringer; den nye Kejser havde givet St. Peters Stol skrevne Garantier, og Paven følte, at Scenen fra Anagni ikke vilde gjentage sig. En Depeche, som Geoffroi du Plessis, Biskop af Bayeux, afsendte fra Avignon til Kongen den 24de December 1309, viser, hvilket fjendtligt Forhold der paa denne Tid bestod mellem de to Hoffer. Den er skreven i en meget bitter Tone. Ambassadørerne beklage sig over den Mangel paa Hensyn, der vises dem;

deres Samtaler med Paven, saaledes som de berette dem, ere fulde af Klager. Paven nægter ikke, at han har forsøgt paa at faa et Møde i Stand med Henrik af Luxemburg. I Anledning af Kongens Forsøg paa at annektere Lyon udtaler han sig meget bittert. Kongen skulde holde sine Folk i Tømme og forhindre dem i at gjøre Indgreb i Kongen af Tysklands Rettigheder. I den Anledning inddeler Clemens Philips Regering i tre Perioder, som han har været Vidne til. I den første havde Kongen Fred med sine Naboer og Undersaatter, og hans Land bugnede af Rigdomme; i den anden er der almindelig Nød; i den tredje har Kongen atter Fred med sine Naboer og Undersaatter, men Landet mangler Penge; dog vil det hurtig beriges igjen, hvis Kongens Embedsmænd ville nøjes med at haandhæve Kongens Ret og ikke gjøre Indgreb i andres. Hvad der gjorde disse Bebrejdelser end mere følelige, var, at Paven i alle Retninger undskyldte Henrik, priste hans Magt og erklærede, at han hverken vilde binde hans Hænder eller indskrænke hans Myndighed, men i det højeste kun meddele ham nogle Raad. Det franske Hof var meget opbragt paa Ærkebispen af Mainz og forlangte, at Paven skulde kræve ham til Ansvar; Clemens gav et bestemt Afslag.

Nogaret var mere paatrængende end de andre Ambassadører og vovede ligefrem at bebrejde Paven hans Hurtighed til at anerkjende Kejserens Valg samt den paatænkte Forbindelse mellem Kejserens Datter og en Søn af Kongen af Sicilien, hvor Kongeriget Arelate og andre Besiddelser skulde følge med som Medgift. Clemens hørte ikke op med at rose Henrik af Luxemburg; han kunde end ikke bære sig for en vis Ironi og befalede paa en spottende Maade, at den tyske Kejsers Forpligtelser skulde oplæses for Franskmændene. Henrik forpligtede sig til at forsvare Pavens Person, Kirken og alt, hvad der var blevet skjænket den siden Konstantin den store. Franskmændene bad om

en Afskrift af Brevet. Paven smilede og gav intet Svar. Især var Clemens ubøjelig i den flamske Sag. Kongen vilde benytte Bandlysningen til at fremme sin Politik; hvis Flamlænderne brøde Fredstraktaten, skulde de sættes i Band, og Bandlysningen maatte ikke hæves, før han tillod det; men Clemens nægtede paa det bestemteste at gaa ind paa dette sidste Punkt, som vilde berøve Kirken en af dens vigtigste Rettigheder.

Disse Friheder bleve dyrt kjøbte med Processen mod Bonifacius og Forfølgelsen mod Tempelherrerne. Paa disse to Punkter havde Clemens indgaaet alt for formelle Forpligtelser, til at han kunde svigte dem. Lykkeligvis blandede Kongen sig ikke i en anden Strid, som paa denne Tid foraarsagede Paven alvorlig Bekymring. Kampen mellem de stridende Elementer, hvoraf Franciskanerordenen bestod, førtes stadig med megen Heftighed; det ivrige Mindretal, der trofast fulgte Stifterens Bud og levede i Fattigdom, blev bogstavelig forfulgt af »Broderskabet«, hvis Dyd kun var ringe, som fandt sig i at være rige og ikke ansaa St. Franciscus's Ordensregel for en guddommelig Aabenbaring. Det var især i Kongeriget Neapel og i Grækenland, at Kampen blev voldsom; til Trods for de Privilegier, Cölestinus havde tilstaaet Franciskanerne, bleve de hellige fængslede og pinte af Dominikanernes Inkvisitorer og af det frafaldne Parti. Regeringen i Neapel tog dem da under sin Beskyttelse, og Clemens, som altid var maadeholden og tolerant, naar han var overladt til sig selv, frelste dem fra Mishandling.

Det Tidspunkt, der var bestemt til Konciliet, nærmede sig. Paven imødesaa uden Glæde denne Forsamling, hvor Frankrig utvivlsomt vilde faa Overvægten. Han benyttede sin sædvanlige Manøvre, som bestod i at trække Sagen i Langdrag, og fik Mødet opsat til den 16. Oktober 1311. Henrik af Luxemburg skulde rejse til Italien, og den forsigtige Clemens haabede uden Tvivl at se sin Magt be-

fæstet ved denne Rejse. Henrik aflagde, før han rejste, et højtideligt Løfte om, at han vilde forsvare den katholske Tro, udrydde Kjætterier, ikke slutte Forbund med Kirkens Fjender, beskytte Paven, opretholde alle Kirkens Rettigheder, o. s. v.

Paven og Kejseren stode i den Tro, at denne Rejse skulde gjøre Ende paa Stridighederne mellem Welfer og Ghibelliner; men de kjendte kun lidt til Italien; Kejserens Nærværelse opflammede tvært imod Urolighederne og gav Ghibellinerne en følelig Overvægt. I over 60 Aar havde ingen Kejser besøgt Italien; denne Rejse var et Tegn paa, at Kejserdømmet atter ønskede at tage Halvøen i Besiddelse; bag Festerne og Uddelingen af Titler og Len skjulte der sig en Fornyelse af den kejserlige Myndighed, og Henriks Følge bestod kun af en Haandfuld Mænd, der var ganske utilstrækkelig til at dæmpe den Modstand, han mødte ved hvert Skridt.

Paven havde lovet at rejse til Rom for med egen Haand at paasætte Henrik den kejserlige Krone; men han vogtede sig vel for at holde Ord, undskyldte sig med, at Konciliet stod for Døren, og lod sig repræsentere af Kardinaler. Hans Bulle begyndte nøjagtig i de samme overdrevne Udtryk, som man paa Kongen af Frankrigs Forlangende havde strøget i Bonifacius's Register: »Jesus Kristus, Kongernes Konge, har givet sin Kirke en saadan Magt, at Riget tilhører den, at den kan ophøje de største Fyrster, og at Kejsere og Konger skulle tjene og lyde den.«

I Rom gik Sagerne saa slet, som muligt. Huset Neapel og Orsinierne modsatte sig Henriks Kroning; der opkom Strid, Tyskerne bleve overvundne, og Henrik maatte nøjes med en elendig Kroning i Laterankirken. Han følte sig meget krænket derover, og Clemens V opirrede ham endnu mere ved at opfordre ham til at slutte Fred med Huset Neapel paa en Maade, der antydede, at St. Peters Stol havde lige saa meget at sige over Kejseren som over Kongen af Neapel. Henrik, som hidtil havde fundet sig i

alt, søgte nu ad juridisk Vej at bevise, at Paven ingen Ret havde til at befale Kejseren at slutte Fred med en af sine Vasaller, fordi Kejseren ikke skylder Paven noget og ikke har aflagt Troskabsed til nogen. Fra dette Øjeblik var den gode Forstaaelse mellem dem brudt; Henrik erklærede Robert af Neapel i Rigets Akt, afsatte ham og dømte ham til Døden. Kort efter døde han selv i et Kloster ikke langt fra Siena efter at have modtaget den hellige Nadver af en Dominikaners Haand; mange have derfor ment, at Munken havde blandet Gift i Vinen, som han gav ham.

IV.

Imidlertid holdt Paven Koncilium i Vienne (fra den 13de Oktober 1311 til den 6te Maj 1312) med mere Højtidelighed end Alvor. Der fremkom ved denne Lejlighed flere udmærkede Afhandlinger om Kirkens Reform, forfattede af franske Biskopper. Der kan ikke tænkes noget mørkere Billede af Tilstanden paa den Tid end det, som Guillaume Duranti, Biskop af Mende, opruller for os, og hvori han skildrer Fordærvelsen ved Pavens Hof. Ukyskheden var saa stor, at Duranti foreslaar at tillade Ægteskab blandt Gejstligheden i samme Grad som i den græske Kirke. Paven hindrede imidlertid alle Reformer ved at opsætte og forhale dem, hvori han var en Mester. Hele Vinteren gik hen med frugtesløse Forhandlinger, og der kom intet Resultat. De eneste, det gik ud over, vare Tilhængerne af Munkene Pierre Jean d'Olive fra Dolcino og Gérard Ségarelle, hvis uskyldige Vildfarelser kun stammede fra en fanatisk Trosiver. Der blev gjort et nyt forgjæves Forsøg paa at forlige de rasende Franciskanere med hinanden; men Striden og Forfølgelsen vedblev heftigere end nogen Sinde.

Der blev taget nogle forstandige Forholdsregler for at gjøre Ende paa nogle af de skrigende Misbrug, som gik i

Svang blandt Gejstligheden, men de bleve uden synderlig Virkning. Dog blev Hospitalernes Indretning forbedret, og de fik en Slags Formyndere, som vare Oprindelsen til de senere Bestyrelser af Lægfolk. »Til Skam for Gejstligheden,« siger den forstandige Fleury, »thi i den forste kristne Tid troede man ikke at kunne lægge den i bedre Hænder end i Præsternes og Diakonernes«.

Paven havde altid erklæret, at Erobringen af det hellige Land skulde være et af de vigtigste Æmner for Konciliets Forhandlinger. Man talte virkelig ogsaa meget om et almindeligt Korstog, Kongerne af Frankrig, England og Navarra forpligtede sig til at mode, og mange Riddere efterlignede dem, uden at nogen tog disse Lofter for Alvor. Imidlertid befalede Konciliet, at der, for at bestride Omkostningerne ved den hellige Krig, skulde hæves Tiende i 6 Aar, dog uden at der maatte vises alt for megen Strænghed ved Inddrivelsen af dem, som for Exempel ved at tage Kirkernes Alterkalke, Boger og Prydelser.

En udmærket Bestemmelse blev truffen; men, som saa mange Planer af Paverne i det trettende Aarhundrede angaaende det samme Sporgsmaal, kom den ikke til Udførelse. Studiet af de orientalske Sprog var en vigtig Betingelse for Katholikernes Fremgang i Orienten. Du Bois og Raimund Lullus vare meget ivrige i at fremsætte denne Tanke, som aabenbart var meget fornuftig. Nu bestemte Konciliet, at der i Rom og ved Universiteterne i Paris, Oxford, Bologna og Salamanca skulde oprettes Lærestole for at undervise i de tre Sprog Hebraisk, Arabisk og Kaldæisk (det vil sige Syrisk). Til hvert af disse Sprog skulde der ansættes to Lærere, som i Rom skulde lonnes af Paven, i Paris af Kongen af Frankrig og i de andre tre Byer af Landets Prælater, Kapitler og Klostre. Men naar man undtager Johan XXII's svage Forsog paa at realisere denne Plan i Bologna, synes det uheldigvis ikke, som man nogen Sinde har begyndt paa at udfore Konciliets vise Bestemmelse.

Tempelherrerne havde næsten ingen Forsvarere mere. Alle de Medlemmer, som enten havde været deres Orden saa lidet hengivne, at de ikke havde forsvaret den mod Bagvaskelsen, eller havde været dristige nok til at bevare en fast Holdning, vare frelste. De ovrige vare enten allerede pinte til Døde eller skulde blive det. Konciliet, som nu skulde erklære Ordenen for ophævet, overlod dette til Paven; thi der var en saadan Mangel paa Mod og Ærlighed, at ingen vilde være ansvarlig for sine Handlinger. Paven selv erklærede i sin Bulle, at han ophævede Ordenen foreløbig ved en apostolisk Bestemmelse, ikke ved en afgjørende retslig Dom, eftersom Processen ikke var bleven ført efter juridiske Regler; men han tilføjede, at Ophævelsen var uigjenkaldelig. Ordenens Gods blev delt; at nøjes med Kongens Part havde egentlig ikke været Philips Hensigt; men han opnaaede tillige betydelige Summer for Processens Omkostninger og for at have holdt Tempelherrerne i Fængsel.

Hvad angaar Processen mod Bonifacius's Minde, blev den kun for en Forms Skyld drøftet. Philip behøvede ikke mere denne skandaløse Bussemand for at naa sit Maal; han havde sejret uden Kamp. Ikke alene havde Paven for hele Kristenhedens Øjne givet en Erklæring om, at Philip ved at fængsle Paven havde handlet af den reneste Trosiver; men han havde i Vatikanets Registre udslettet alle de Aktstykker, som kunde være krænkende for Kongen. Tempelherreordenen, som Philip afskyede, og som havde gjort mest Modstand mod hans Planer, var tilintetgjort; Ophavsmanden til Attentatet i Anagni, især Gudsbespotteren Nogaret, havde faaet Absolution paa en Maade, der kunde opveje en Sejr. For efter hin Tids Forestillinger at sætte Kronen paa sine Gunstbevisninger opfyldte Paven et Løfte, han havde givet Kongen ved Kroningsfesten i Lyon, nemlig Kanoniseringen af Peter Cölestinus; Kongen brød sig kun lidt om den gamle Eremits Hellighed; men denne Ka-

nonisering var en ny Krænkelse mod Bonifacius, der havde behandlet Cölestinus med den dybeste Foragt.

Henrik af Luxemburgs Død, som faa Aar i Forvejen vilde have haft de vigtigste Følger, gik næsten uænset hen. Paven stolede ikke mere paa ham siden de Forviklinger, der vare opstaaede under Kejserens Rejse i Italien, og desuden havde han nu intet at frygte fra nogen Side; Kongen af Neapel, hans Vasal, paa hvis Grund han opholdt sig, var stærk nok til at beskytte ham. De indre Forlegenheder i Frankrig voxede fra Dag til Dag. Fjedrene i det tyske Kejserdømmes Konstitution vare saa slappede, at der gik fjorten Maaneder hen, før Henrik fandt en Efterfølger. Clemens benyttede sig heraf til at udføre en af sine dristigste Handlinger; han indsatte sin hengivne Søn Robert af Neapel til Statholder i Italien, hvad den timelige Magt angik, for saa lang en Tid, som det behagede Paven. Den uhyre Forskjel, der var imellem det franske Kongeriges og det tyske Kejserdømmes Stilling lige over for Paven, lægger sig her tydelig for Dagen.

I det hele taget havde Clemens ført Pavedømmet ud af de største Farer, som det i Aarhundreder havde været udsat for. Nu hvilede han sig, og han havde Ret dertil. Hans vigtigste Beskæftigelse bestod for Fremtiden i at samle og ordne Forordningerne fra Konciliet i Vienne, saa at de kom til at udgjøre den syvende Bog af Dekretalerne, der skulde svare til den sjette af Bonifacius VIII. Dette Arbejde blev udført under hans Opsyn, og Clemens, som aldrig havde respekteret synderlig andet end den kanoniske Ret, mente nu, at han havde sikret sig Udødelighed. Men hans Sundhed var fuldstændig ødelagt; hans Tilbøjelighed for Avignon begyndte at tabe sig, og han flyttede til Carpentras, som han forskjønnede og forsynede med Springvand. Den 21de Marts befandt Clemens sig tillige med hele sit Hof paa Slottet Montils i Nærheden af Byen, som

han havde kjøbt til sin Brodersøn Bernard, Vicomte af Lomagne, og her holdt han et Konsistorium, hvori han offentliggjorde de Forordninger, han havde redigeret. Hans sygelige Tilstand var Skyld i, at Bogen ikke, som det ellers var Skik, blev udgiven og sendt til Universiteterne. Paven troede, at hans Fødeegns Luft vilde gjengive ham hans Sundhed; han gav sig paa Vejen til Bordeaux, men døde i Roquemaure ved Rhônen den 20de April 1314 efter at have beklædt St. Peters Stol i næsten 9 Aar. Hans Lig blev bragt tilbage til Carpentras og derpaa, som han havde befalet, flyttet til hans Fødeby Uzeste, hvor hans Grav endnu ses. Den pavelige Skat blev plyndret strax efter hans Død, og man beskyldte Vicomten af Lomagne for at have tilvendt sig de Penge, som vare bestemte til Korstoget. Rygtet gik, at Clemens havde efterladt umaadelige Skatte til sine Brodersønner og andre Slægtninge.

Det Anarki, som fulgte efter Pavens Død, viste, hvor uværdig hans Familie var til at varetage Kirkens Interesser. Kardinalernes Konklave havde forsamlet sig i Carpentras; Vicomten af Lomagne og en anden af Pavens Brodersønner besatte Byen med en stor Skare gascogneske Tropper. Deres Hensigt var tilsyneladende at hente Pavens Lig for at føre det til Uzeste; men deres Plan var at forskrække Kardinalerne og faa et andet Medlem af Familien Villandraut udnævnt til Pave. Der opstod en Kamp mellem Italienerne og Gascognerne; Gascognerne sejrede, plyndrede de italienske Kjøbmænd og stak Ild paa Kardinalernes Huse, hvorpaa disse flygtede og spredtes ad. Medens dette foregik, døde ogsaa Philip den smukke, hvorved Forvirringen blev endnu større. Pavestolen stod ledig i to Aar, tre Maaneder og 17 Dage.

Clemens blev meget ilde omtalt efter sin Død. Der blev sagt, at under hans Regering var Rom sunken i Ruiner, St. Peters Arv plyndret, og Italien forsømt, som om

det ikke hørte med til Kirken. »Vi mindes, at vi have været elleve Maaneder fængslede i Perugia,« skrev Kardinal Napoleon Orsini til Kongen, »og Gud véd, hvor mange legemlige Lidelser og hvor megen Sjæleangest vi dér have udstaaet. Jeg har svigtet min Slægt for at faa en fransk Pave; thi jeg onskede Kongens og Rigets Vel, og jeg haabede, at den, som fulgte Kongens Raad, vilde styre Rom og Verden med Visdom og reformere Kirken. Derfor valgte vi, efter at have taget alle mulige Forsigtighedsregler, den afdøde Pave, i den Overbevisning, at vi havde skjænket Kongen og Frankrig den herligste Gave; men ak! vor Glæde forvandledes til Sorg; thi naar man betragter den afdødes Forhold til Kongen og Riget, finder man, at alvorlige Farer ere opstaaede under ham; han forudsaa intet, sørgede for intet, og denne Mangel paa Forsigtighed kunde have hidført en Katastrofe, hvis ikke Gud i sin Barmhjærtighed var kommen os til Hjælp«.

Der var meget Nationalhad med i denne overdrevne Strænghed; men Beskyldningerne for Simoni og Nepotisme kan Clemens ikke renses for. Da han holdt Koncilium, beskyldte man ham for kun at have sammenkaldt Kirken for at lade alt, hvad man bad ham om, betale med Guld. Clemens elskede Luxus, og for at skaffe sig den handlede han ofte med de hellige Ting; men han havde i det mindste en god Smag og var en af de ivrigste Beskyttere af Kunsten paa sin Tid. Alle de Arbejder, hvortil hans Navn er knyttet, ere fortræffelige. Clemens V var den første af disse kunstelskende Paver, der saa ivrig fremmede Renaissancen, og som, skjont de gejstlige Historieskrivere med rette dømme dem strængt, mægtig bidroge til den aandelige Udvikling og til Middelalderens Afslutning. Han opsøgte dygtige Folk, især blandt Lægerne, og de hojeste Værdigheder syntes ham med rette at tilkomme dem, der havde helbredet ham. Alt for ofte blev der under hans

Regering, især i Norditalien og Østerrige, anvendt skrækkelige Pinsler mod ulykkelige, der exalterede holdt fast ved deres Indbildninger; men disse Ofre, som Fra Dolcino, Margareta af Trient og flere, vare Fanatikere, hvis Synd snarere bestod i overdreven Tro end i Vantro. Under hans Regering kunde man blive forfulgt, fordi man var alt for troende, aldrig fordi man ikke var troende nok. Hans Karakter var human; men hans Liv var intet Mønster paa Sædelighed. Hans Forbindelse med Komtessen af Perigord, Datter af Greven af Foix, var en offentlig Skandale, som der ikke blev gjort mindste Forsøg paa at skjule.

Man har med urette bebrejdet Clemens at have bragt Pavedømmet i Forfald. Pavedømmet var allerede i Forfald, da han blev udnævnt til Pave; han gjorde, hvad han kunde for at hæve det, og udfoldede heri en virkelig Dygtighed. Fuldstændig at unddrage Pavedømmet Frankrigs Indflydelse var en Umulighed. Hvad der er meget mærkeligt er, at Pavedømmet, som uimodsigelig havde nedværdiget sig ved at absolvere og endogsaa rose Philip og Nogaret for deres Bedrifter, vedblev at herske kraftig i det øvrige Evropa.

Tidens fornemste Politik gik gjennem Pavens Hænder; han disponerede over Kroner, forligede Fyrsterne med hinanden indbyrdes, med deres Vasaller og deres Folk og regerede ved sine Legater over hele Lande. I Ungarn og Tyskland er hans Optræden stolt og bydende; han hævder overalt sin Myndighed og tilsiger de mægtigste Fyrster paa en bestemt Dag at møde ved sit Hof. I England løser han Kongen fra hans Forpligtelser til at respektere Landets Love; i Frankrig afgjør han Spørgsmaalet om Herredømmet over Lyon til Fordel for Kongen. Kirkens indre Styrelse var under ham saa langt fra at slappes, at den tvært imod styrkedes eller i det mindste centraliseredes. Pavens Magt blev mere og mere uind-

skrænket; den Smule Frihed, som Kirkerne endnu havde tilbage, forsvandt, og Biskoppernes Valg blev næsten ganske frataget Kapitlerne. Man tillagde ham Neros Ord: »Før mig har man ikke vidst, hvad det var at være Kejser«. Det hænder ofte, at en Regering først naar sin Magts Højdepunkt i det Øjeblik, man tror, den ligger for Døden.

S. M.

Af Metternichs efterladte Papirer.

(Slutning).

V.

Fra den store Alliances Tid.

V. Felttogets Slutning og Bourbonnernes Tilbagekomst.

Som Følge af Træfningen ved Montereau var den store østerrigske Hær bleven nødt til at fjærne sig fra Blüchers Armé; Troyes maatte rømmes, man maatte gaa tilbage til Bar-sur-Aube, og her holdt nu de tre Monarker (25de Februar 1814) en Konference, som overværedes af deres Ministre og flere Generaler af de allierede Hære. De militære Forholdsregler, som skulde træffes, bleve her drøftede med meget Liv. Kongen af Preussen holdt eftertrykkelig fast paa en Forening af alle tre Hære og en umiddelbar Fremrykning mod Paris. Kejser Frants, Fyrst Schwarzenberg og jeg forsvarede det modsatte Forslag; den tidligere vedtagne og hidtil med saa meget Held fastholdte Plan havde til Formaal ikke at lade Felttogets Skæbne bero paa det uvisse Udfald af et almindeligt Slag, men lidt efter lidt udtømme Napoleons sidste Kræfter; der syntes at tale saa meget for denne Plan, at vi ikke med let Hjærte burde opgive samme; var den end langsom i sine Virkninger, forekom dens Resultater os utvivlsomme, og det endelige Udfald har jo ogsaa bekræftet Rigtigheden heraf. Et underordnet Motiv laa

derhos bag ved det preussiske Partis Iver, Marskalk Blüchers Armé var paa den korteste Linje til Paris, og hele Hærens Ønsker gik kun ud paa at komme først til at besætte Hovedstaden; Hærens og dens Føreres Forbitrelse veg end ikke tilbage for den Tanke at give Byen til Pris for Soldaternes Raseri, som ikke kunde være blevet holdt i Tømme efter det forventede Udfald. Saadanne Bagtanker maatte ogsaa tages med ved vore Beregninger, og selv om altsaa ikke Klogskaben havde afholdt os fra at lade Felttogets Skæbne bero paa dette ene Slag — hvad netop Napoleons hedeste Ønsker gik ud paa — vilde de Planer, Preusserne nærede mod Paris, og som ikke vare en Hemmelighed for nogen, allerede i og for sig have været en Grund nok for os til ikke at give efter.

Drøftelsen var meget levende og blev fra den preussiske Konges Side ført med en vis Bitterhed. Kejser Alexander tøvede med at erklære sig for nogen af de tvende Anskuelser, og først efter en energisk Udtalelse fra Kejser Frants, som ogsaa jeg forfægtede med stor Kraft og Aabenhed, stillede den russiske Monark sig paa vor Side, tilbød at overtage Sekretærens Rolle, og jeg dikterede ham de vedtagne Punkter, som følger:

1. Man vil ikke levere noget Slag ved Bar-sur-Aube;

2. Blücher skal fortsætte sin særlige Bevægelse;

3. Storarmeen vil fortsætte sin Marche over Chaumont og Langres;

4. Denne Bevægelses Fortsættelse maa bero paa Omstændighederne;

5. Blücher skal underrettes om Storarmeens Bevægelser samt om, at Wintzingerode og Bülow have faaet Befaling til at stille sig under hans Ordre;

6. Wintzingerode og Bülow skulle have hermed stemmende Ordrer;

7. Blücher skal have et vist Spillerum i sine Bevægelser, forudsat at den militære Forsigtighed iagttages.

Krigsraadet gik strax fra hinanden; men det preussiske Parti var ikke lidet forstemt.

Jeg er ikke her til Sinds at indlade mig paa Enkelthederne ved de militære Operationer, men indskrænker mig til at notere de Omstændigheder, som referere sig til den politiske Udvikling. Det Slag, Fyrst Schwarzenberg agtede at modtage ved Arcis, indskrænkede sig til en simpel Forpostfægtning, som Napoleon afbrød, da han havde overtydet sig om, at de forenede russiske og østerrigske Hære vilde indlade sig paa et Slag; fra Højderne bag Arcis saae vor Overgeneral til sin Forundring den franske Hær tiltræde et Tilbagetog, som gik i Retning mod Øst.

Kejseren af Østerrige var bleven tilbage i Bar-sur-Aube, som han først agtede at forlade, naar det skulde komme til et Slag; hos hans Majestæt vare alle Ministrene paa Grev Nesselrode nær.

I denne Mellemtid indtraf Grev Paar som Adjutant fra Fyrst Schwarzenberg og overbragte den kommanderende Generals nyeste Dispositioner. Efter at have udført Overgangen paa Aubes højre Bred var Fyrsten kommen til Vished om, at Napoleon fortsatte sin Bevægelse mod Øst og gjorde nu Kejseren af Rusland og Kongen af Preussen det Forslag med samlet Styrke at gaa løs paa Paris. Ved denne Bevægelse kom rigtig nok den østerrigske og en Del af den russiske Hær i Fare for at afskæres fra sine Operationslinjer, og Napoleon kunde nu have tvende Planer; han kunde kaste sig over vore Reserver, som rykkede frem over Nancy, eller ogsaa kunde han kaste sig ind i de østlige Grænsefæstninger, forstærke sig med deres Besætninger og begynde et nyt Felttog mellem Rhinen og de fremtrængende fjendtlige Hære.

Feltmarskalken meldte Kejseren, at saafremt hans Operationer lykkedes, vilde han bemægtige sig Staden Paris og sætte sig fast her; i modsat Fald agtede han at gaa tilbage over Belgien; samtidig bad han Kejseren træffe de

nødvendige Dispositioner for at sikre de militære Etappelinjer mod den truende Fare. Generalintendanten for den russiske Hær, som ligeledes var bleven tilbage i Bar-sur-Aube, fik Befaling om ufortøvet at rykke ind i Hovedkvarteret; det var ogsaa Kejser Frants's første Tanke uden Tidsspilde at forføje sig der hen; men en simpel Beregning over Afstandene viste, at dette ikke var raadeligt. Samtidig med Adjutantens, Grev Paars Ankomst vare Hærene allerede rykkede en Dagsmarche frem mod Paris, følgelig havde Kejseren først paa tredje Etappe kunnet naa Hovedkvarteret, og Landet mellem begge Kvarterer stod aabent for de franske Strejfkorps. Jeg overvejede længe, om ikke i det mindste jeg skulde vove paa at naa Hovedkvarteret; men det umulige i at opbringe det nødvendige Forspænd for uden Opsættelse at kunne tilbagelægge de tre Dagsrejser, traadte hemmende i Vejen for mine Ønsker. Grev Paar havde været saa forsynlig at sikre sig de fornødne friske Forspand, naaede saaledes lykkelig Hovedkvarteret og overbragte Kejserens ubetingede Samtykke til hans Feltmarskalks forandrede Felttogsplan.

Den russiske Generalintendant blev Dagen efter opsnappet af franske Ryttersværme, som havde kastet sig over de allierede Hæres Bagtrav; samme Nat, henimod Kl. 2 om Morgenen, fik vi den Melding, at Napoleon havde fortsat sin østlige Bevægelse til St. Dizier, men ved Efterretningen om de allierede Hæres dristige Bevægelse mod Paris kastet sig ind paa Vejen fra Bar-sur-Aube; denne hans Bevægelse gjorde det indlysende, at Napoleons excentriske Marche kun havde tilsigtet at formaa vore Hære til et Tilbagetog ved at true deres Tilbagetogslinjer; Napoleon havde imidlertid forregnet sig, og da han erfarede vore Troppers Fremrykning mod Paris, udbrød han: »Det var et smukt Skaktræk! det havde jeg aldrig tiltroet en af Alliancens Generaler«.

Man traf ufortøvet Foranstaltninger til vor Afrejse fra

Bar-sur-Aube, og Kl. 4 om Morgenen toge Kejseren og Ministrene Vejen til Dijon under den svage Bedækning af nogle faa Batailloner, som vare paa Marchen til Storarmeen, og af hvilke en enkelt tilfældigvis var indtruffen Dagen forud. Denne vor Marche nærmede os Arveprinsen af Hessen-Homburgs Hærkorps, af hvilket Dele stode i Dijon.

Da Kejseren ikke vilde opholdes undervejs, tog han fra Chatilion afsted med Postbefordring, og vi tilbagelagde Vejen til Dijon i to Postkareter midt gjennem en Befolkning, som var ikke lidet forbavset over hans kejserlige Majestæts Nærværelse og hans Ankomst uden Bedækning. Kejserens uventede Ankomst til Dijon fremkaldte det samme Indtryk her som under hele den tilbagelagte Rejse; vi indtraf om Morgenen Kl. 4 i Dijon, og Kejseren steg af ved Præfektens Palads, hvor man maatte nævne hans Navn for at skaffe ham Adgang. Faa Timer senere styrtede en Folkeskare frem paa Torvet foran Præfekturet og lagde sit royalistiske Sindelag for Dagen paa en støjende Maade, men Kejseren opfordrede Skaren til at forholde sig rolig og forbød enhver reaktionær Handling; hans Opfordring havde det tilsigtede Resultat.

Nogle Dage efter vor Ankomst til Staden indtraf Baron Wessenberg, som paa Tilbagerejsen fra en Mission til England var falden i Hænderne paa General Piré. Egnene vest for Dijon, hvor General Alix befalede et mobiliseret Korps Nationalgardister, vedbleve at være usikre; men nogle Tropper, som vare trukne sammen fra forskjellige Kanter og forenede med dem, der rykkede ud fra Bar til Dækning for os, vare dog tilstrækkelige til vor Sikkerhed, og vi forbleve her i Dijon, til der indtraf Melding om Paris's Kapitulation; næsten samtidig meldtes ogsaa Hertugen af Cadore (Champagny), som overbragte Kejseren en Meddelelse fra Napoleon. Hans Sendelse blev frugtesløs; men jeg saae ham i øvrigt ikke mere, da hans Majestæt havde befalet mig ufortøvet at afgaa til Paris.

Efterretningen om Paris's Kapitulation fremkaldte en stor Bevægelse i Dijon; Gaardspladsen til det Hotel, jeg beboede, fyldtes med Tusender af Mennesker, og en Deputation spurgte mig, om det var tilladt at plante de kongelige Farver; hans Majestæt gav sit Samtykke, jeg meddelte dette til det samlede Publikum, og kort derpaa vajede den kongelige Fane over hele Dijon. Jeg afrejste i Følge med Lord Castlereagh og Fyrst Hardenberg.

Den 10de April indtraf jeg i Paris og begav mig faa Øjeblikke derefter til Kejser Alexander, som havde opslaaet sin Bolig i Fyrst Talleyrands Hotel. Hans Majestæt underrettede mig om de Meddelelser, han siden de allieredes Indtog i Paris havde udvexlet med Napoleon, og om Marskalkerne Neys og Macdonalds Tilstedeværelse; de vare af Napoleon befuldmægtigede til en Afslutning af hans Forlig med de allierede Magter, i Følge hvilket Forlig han frasagde sig Frankrigs Krone mod at erholde Suveræniteten over Øen Elba.

Jeg lagde min Forbavselse for Dagen angaaende dette sidste Punkt i Overenskomsten; jeg forestillede ham, hvor mange Ubehageligheder der vilde paafølge af denne Bestemmelse, som anviste den styrtede Kejser et Ophold i en saa stor Nærhed af hans tidligere Stater; det faldt mig ikke vanskeligt at støtte mine Bekymringer dels paa Betragtninger, jeg øste af mit Bekjendtskab til Napoleons Karakter, dels af andre, som fremgik af selve Forholdenes Natur. Kejseren af Rusland bekæmpede mine Paastande med Grunde, der gjorde hans Hjærte lige saa megen Ære, som de vare lidet skikkede til at berolige mig med Hensyn til mine Forudsigelser; et af hans Hovedargumenter gik ud fra, at man ikke uden Fornærmelse kunde drage en Monarks og Soldats Ord i Tvivl. Jeg erklærede hans Majestæt, at jeg aldeles ikke holdt mig bemyndiget til at paatage mig Ansvaret for en Beslutning af saa afgjørende Betydning for Evropas og Frankrigs fremtidige Ro; jeg maatte

først indhente min Herre, Kejserens Befalinger. »Det kan ikke mere ske,« svarede Kejser Alexander med Liv; »i Forventning af Deres og Lord Castlereaghs Ankomst har jeg udsat Overenskomstens Afslutning allerede i flere Dage; nu maa samme afsluttes i Aftenens Løb, for at Marskalkerne kunne overbringe Napoleon Akten endnu i Nat. Naar Undertegnelsen nu ikke paafølger, maa Fjendtlighederne tage deres Begyndelse igjen i Morgen, og Gud véd, hvor vidt de saa kunne føre os. Napoleon staar i Fontainebleau i Spidsen for en Hær, og det er ham ikke ubekjendt, at Traktaten har mit og Kongen af Preussens Samtykke. Paa den anden Side kan jeg ikke tvinge Dem til at underskrive et Dokument, som alt er affattet, og som Nesselrode vil forelægge Dem; men De paadrager Dem et tungt Ansvar, naar De ikke undertegner.«

Jeg erklærede hans Majestæt, at før jeg tog min Beslutning om, hvad der var at gjøre, ønskede jeg at raadføre mig med Fyrst Schwarzenberg og Lord Castlereagh. Efter denne Raadslagning vendte jeg tilbage til Kejser Alexander. »Overenskomsten mellem Deres Majestæt, Kongen af Preussen og Napoleon er gaaet for vidt,« sagde jeg, »til at mine Indsigelser kunne hindre den. Fyrst Schwarzenberg har taget Del i de foregaaende Underhandlinger, og den Konference, hvori denne Traktat skal undertegnes, er alt forsamlet; jeg vil ofre mig og sætte mit Navn under en Traktat, som inden tvende Aar atter vil føre os tilbage paa Valpladsen.«

Fremtiden beviste, at jeg kun havde forregnet mig et Aar; endnu i Aftenens Løb blev Overenskomsten undertegnet.

Vedtagelsen af denne Traktat er bleven meget forskjellig bedømt, og det kunde heller ikke være anderledes. Sandheden er, at dette Træk af Ædelmod i dette Tilfælde var meget ilde anbragt, og den Lethed, hvormed Kejser Alexander hengav sig til Skuffelser, bevirkede paa den ene Side,

hvad Nøden paa den anden Side havde tvunget Kejser Napoleon til at undertegne. Den Konference mellem de befuldmægtigede Ministre, der gik forud for Konventionens Undertegnelse, vil jeg altid henregne blandt de mærkværdigste Scener i mit offentlige Liv. Paa nogle enkelte Vendinger i Affattelsen nær vare Artiklerne allerede fastslaaede ved Mødets Aabning; for mine Kollegaer lagde jeg ikke Dølgsmaal paa det Indtryk, Napoleons Indsættelse paa Elba fremkaldte hos mig; der var ikke én blandt dem, som jo delte samme, og det Sprog, Napoleons tvende befuldmægtigede Repræsentanter førte, var kun lidet forskjelligt fra vort; de Følelser, de lagde for Dagen angaaende dette Æmne, vare fuldkommen korrekte og fri for alle Skuffelser. Ved min Tilbagekomst fra Konferencen affærdigede jeg en Kurér til Kejser Frants, som ufortøvet forlod Dijon og begav sig til Paris, hvor Prinsesse Borgheses Hotel var stillet til hans Raadighed.

De allierede Magters Kommissærer ledsagede Napoleon til hans ny Bestemmelsessted. Den kejserlige General, Friherre v. Koller, som opfyldte denne Mission i Østerriges Navn, kom i Sydfrankrig i den Stilling ved sin Aandsnærværelse og Mod at redde Kejseren for Farer, der midt i Provences varmblodige Masser alvorlig truede hans Liv.

Monarkerne stillede Kejserinde Marie Louise og Kongen af Rom under Faderens og Bedstefaderens Varetægt; Marie Louise begav sig til Schonbrunn.

Den 4de Maj holdt Kong Ludvig XVIII sit Indtog i Paris. Jeg og Fyrst Schwarzenberg havde taget Plads ved et Vindue i Gaden Montmartre for at se Toget passere forbi. Jeg følte et pinligt Indtryk ved den hele Scene. Soldaterne i Kejsergarden, som gik forud og fulgte bag efter den kongelige Vogn, dannede med deres mørke Aasyn en Kontrast til Kongen, hvis Ansigt straalede af søgt Venlighed, og saaledes syntes Landets almindelige Stemning ligesom at afspejle sig i dette lille Træk. Folkemængdens

Holdning i Gaderne fuldstændiggjorde i saa Henseende Billedet. De mest modsatte Følelser stode afmalede i Mængdens Ansigter og fandt sit Udtryk i Royalisternes Raab: »Leve Kongen!« og i den mørke Tavshed hos Kongedømmets Fjender. Over for saa blandede Meningsytringer forekom det mig næsten, som om Kongen havde for megen Hast med sine Gjenhilsener.

De tre Monarker aflagde strax derpaa et Besøg hos Kongen, og kort efter indfandt ogsaa jeg mig i Tuilerierne. Kongen modtog mig i sit Kabinet, og i Samtalens Løb kunde jeg ikke afholde mig fra at gjøre den Bemærkning, at i selv samme Værelse, siddende ved selv samme Skrivebord og omgiven af det selv samme Udstyr havde jeg tilbragt mange Timer sammen med Napoleon. »Deres Majestæt,« sagde jeg til Kongen, »synes imidlertid at være ganske hjemme«.

»Man maa indrømme,« gjensvarede Kongen, »at Napoleon var en god Lejer, og at han har indrettet alt fortræffelig for mig«.

Jeg tilbragte trende Timer hos hans Majestæt og forlod Kongen med Indtryk, der ingenlunde egnede sig til at berolige mig om Frankrigs Fremtid. Jeg havde udtalt mig om Chartet, som han nylig havde udstedt, om de Vanskeligheder, der rimeligvis vilde udspringe heraf, om den offentlige Stemning o. s. v., og jeg fandt herunder Lejlighed til at overtyde mig om, at Kongen om alle disse Æmner havde meget faste Anskuelser, der i mere end ét væsentligt Punkt afvege fra mine. Tiden har sandelig mere, end jeg kunde ønske det, retfærdiggjort den Opfattelse, jeg allerede paa den Tid holdt for den rigtige.

Spørgsmaalet, om Bourbonnernes Tilbagekomst til Frankrig stemmede med Landets Ønsker, har fundet en forskjellig Bedømmelse; jeg drister mig ikke til at hævde, at samme blev fuldstændig billiget af Befolkningens uhyre Flertal, og

Aarsagerne til denne Stemning ligge saa meget i selve Sagens Natur, at det slet ikke kunde være anderledes*).

Frankrig havde i et forholdsvis meget kort Tidsrum gjennemløbet alle en social Omvæltnings Faser. Man kan dele disse Faser fra Aarene 1789—1814 i tre Epoker: den første (fra 1789—92) var Faldet af Aarhundreder gamle Institutioner og Skabelsen af en Fristat, som var formet efter det attende Aarhundredes Gjøglebilleder; den anden (fra 1792—1804) var Forsøget med en republikansk Regering; Kejserriget har endelig mellem Aarene 1804—14 opfyldt det Øjemed, som Napoleons omfattende Geni havde foresat sig, nemlig en Gjenoprettelse af Frankrig paa et monarkisk Grundlag.

Med Undtagelse af en lille Brøkdel uforbederlige Sværmere talte den republikanske Regeringsform ingen Tilhængere i Landet; de vare forsvundne paa Grund af Rædselsherredømmet, som havde rejst sig paa Ruinerne af Tronen, Landets gamle Institutioner og alt, hvad der havde overlevet Ludvig XIII og XIV's Regering samt det sædelige Forfald under Regentskabet og Ludvig XVI, senere som en Følge af Direktorialregeringens Forvorpenhed og Svaghed. Den Regeringsform, Napoleon havde indført, tiltalte hele Frankrig, men Landet var kjed af Krigene, som det ikke

*) Under et Ophold i Paris 1825, hvorhen jeg blev kaldet ved en sørgelig Familiebegivenhed, havde jeg ogsaa Foretræde hos Kong Karl X. Efter Taffelet talte vi meget om Fortiden, og levende Minder, som vaktes ved de Værelser, hvori vi befandt os, paatrængte sig mig. „Jeg mindes,“ bemærkede jeg blandt andet, „at jeg og Napoleon i Aaret 1810 sad her i samme Salon og paa selv samme Sted, og da vi kom til at tale om Bourbonnerne, lod han følgende Ord falde: „Véd De, hvorfor Ludvig XVIII ikke sidder dér, lige over for Dem; Sagen er, at jeg har sat mig dér; ingen anden vilde have kunnet holde sig her, og hvis jeg nogen Sinde skulde komme til at forsvinde ved en Katastrofe, vil ingen anden end en Bourbon sætte sig paa samme Plads“.

kunde se nogen Ende paa. Bourbonnernes Tilbagekomst var ingenlunde imødeset i den Forstand, som Royalisterne — et Parti, som var uendelig sammensmeltet i Løbet af de sex og tyve Aar — gjærne vilde forstaa Sagen. Restavrationen godkjendtes derimod af Vennerne af den offentlige Orden og den politiske Fred, det vil sige af Nationens uhyre Flertal, som i alle Lande og til alle Tider have sat Fædrelandets sande Interesse højest i deres Beregninger.

Ved Regeringens Tiltrædelse laa altsaa Vanskelighederne for Kongedømmet ingenlunde i den offentlige Aand; de laa i den Linje, man vilde vælge at slaa ind paa. En Tilbagevenden af det saakaldte »gamle Regime« var umulig; heraf var intet andet tilbage end Minderne om Aarsagerne til dets Forfald. Bourbonnerne have da aldrig tænkt paa noget saadant; det var kun et Mærke, Bourbonnernes Fjender indebrændte dem, for at skræmme Masserne*).

VI.

Den begyndende Fredsperiode**).

Jeg vilde overskride de Grænser, jeg har foreskrevet nærværende Arbejde, hvis jeg vilde indlade mig paa Enkelthederne i de Forhandlinger, som gik forud for Afslutningen af Freden, den 30te Maj 1814 (første Pariserfred). Fredsslutningen var præget af det Maadehold, som besjælede Monarkerne og deres Kabinetter, et Maadehold, som ikke

---

*) Her ender Manuskriptet: „Fra den store Alliances Tid“ (se foregaaende Bind, S. 395); det følgende Afsnit er atter taget fra: „Leitfaden zur Erklärung meiner Denk- und Handlungsweisse“, se oven for S. 231.

**) Med dette Afsnit afsluttes det første Afsnit af vore Uddrag af Metternichs efterladte Papirer, i det vi dog forbeholde os at komme tilbage til samme, eftersom de følgende Bind udkomme.

havde sit Udspring i Svaghed, men i Beslutningen om at sikre Evropa en varig Fred. Den politiske Stilling var saaledes, at et: For meget kunde berede det tilsigtede Øjemed større Farer end et For lidt.

Kun en Beregning, der hviler paa et fast Grundlag, kan sikre det heldige Udfald af et Foretagende. Den Fred, som skulde afsluttes med Frankrig, kunde opfattes som en Hævn, man vilde tage over Landet, eller i Belysning af vort Formaal, saa vidt mulig at holde Ligevægt mellem Magterne. De Betingelser, hvorunder Østerrige var tiltraadt den store Alliance, lagde nu klart for Dagen, at Kejser Frants, i fuld Overensstemmelse med min Overbevisning, søgte en Løsning paa vor store Opgave i den sidst berørte Retning. Forkastelsen af Erobringssystemet og Opstillelsen af Restitutions- og Æqvivalentsystemet ved Rigernes og Staternes Gjenoprettelse maatte fjærne enhver Tvivl i saa Henseende. Jeg var belavet paa, at den kejserlige Regering ved denne Opfattelse af den fælles Opgave vilde komme i Kamp med alle politiske Svindlere og træde i Modsætning til enkelte Regeringers uundgaaelige Særlyster; men herved lod jeg mig dog ikke forvirre i min Holdning. Ligesom Østerriges Tiltrædelse til Qvadrupelalliancen havde dannet det principielle Grundlag for Pariserfreden, saaledes betegnede denne Fredsslutning igjen Grundlaget for den tunge Opgave, som var forbeholdt Wienerkongressen.

Efter Undertegnelsen af Pariserfreden begav jeg mig i Kejser Alexanders og Kongen af Preussens Følge til England*) for at overbringe Prinsregenten en Undskyldning fra Kejser Frants, fordi han ikke ogsaa foretog denne Rejse. En personlig Indbydelse fra Prinsregenten kaldte mig ogsaa der hen. Der var forløbet tyve Aar siden mit første Besøg i dette Land og mit ved denne Lejlighed stiftede Bekjendt-

*) Se Aarg. 1880, Bind I, S. 148—49.

skab med Prinsen af Wales. Jeg ønskede med egne Øjne at opfatte de Indtryk, som uundgaaelig maatte følge af det politiske Omslag paa Kontinentet og for derhos at kunne pleje Raadslagninger med det engelske Kabinet angaaende de Forhandlinger, som forestod paa Kongressen.

Efter flere Maaneders Fraværelse indtraf jeg den 18de Juli igjen i Wien. Det moralske Indtryk, jeg modtog af Stemningen i Riget, var ingenlunde løftende, men for saa vidt lønnende, som jeg bekræftedes i min Overbevisning, at den politiske Retning, jeg var slaaet ind paa, var fuldstændig rigtig, saa vel med Hensyn til vort Riges eget Tarv, som med Hensyn til Sikringen af en lang almindelig Fred. Østerrige følte endnu Veerne efter en to og tyveaarig Krig og led under Forstyrrelsen af alle sine Levekilder. De østerrigske Folkeslags Tankegang, som stadig udmærkede sig ved sin Ædruelighed, havde i Forbindelsen mellem Kejserens Datter og Napoleon troet at finde et Pant paa Freden og havde derfor kun med Møje fundet sig i den ny Krigs Omskiftelser. Den sande Ende paa den hele Omvætning havde i Befolkningernes Øjne ingen anden Værd end et andet, kun i sit Udstyr noget forandret Oplag af den tidligere Fredstilstand.

Hvilken gjennemgribende Forskjel frembød nu ikke Preussens Stilling i Sammenligning med Østerrige? Alene Fantaster kunde sammenstille disse Stillinger, og til Fantasternes Skare har jeg aldrig hørt. Det Omraade, som ved Kongressens Begyndelse stod Mænd af denne Kaliber aabent i videste Omfang, var det tyske, og i Overbevisningen herom var min Opmærksomhed i de Uger, som gik forud for Kongressens Aabning, uafbrudt henvendt paa dette Omraade.

Jeg har allerede omtalt Kejserens Udsagn, at et tysk politisk Samfund skulde kaldes til Live i Form af et Forbund, og fremhævet, at denne Bestemmelse fik historisk Værd som en Conditio sine qua non for Østerriges Til-

trædelse til Alliancen*). Den Retning, jeg havde at følge, var mig altsaa klart foreskreven; det drejede sig kun om Valget af Midlerne til dette Maals Opnaaelse; men denne Opgave vanskeliggjordes i høj Grad ved de hinanden modstridende Retninger. I første Række stod her Preussens Særbestræbelser; de tyske Fyrsters Sky for enhver Indskrænkning i deres Suverænitetsrettigheder; dernæst de i Nordtyskland og Rhinforbundets Omraade fremdukkende Tendenser, som dels gik i udpræget demokratisk Retning, dels kun kunne nærmere betegnes ved Benævnelsen: »deutschthümelnde Gelüste«. I den Kamp, som saaledes udspandt sig, spillede den aristokratisk-demokratiske Retning i Friherre v. Steins Aand en egen og fremragende Rolle, og blandt alle Partier var dette vistnok det mest spaltede og uenige saa vel med Hensyn til Maalet som til Midlerne. Til Partiindskydelser tog jeg intet andet Hensyn, end at jeg mindedes deres Tilværelse og med fordoblet Kraft fastholdt vor egen Gang.

Jeg sammenkaldte de faa i Wien endnu levende Statsmænd fra Kejserdommet til en Raadførsel om det tyske Spørgsmaal, men kom snart til den Overtydelse, at jeg hos dem ene og alene kunde finde en arkivarisk Hjælp. Jeg fattede altsaa den Beslutning foreløbig kun at have min Opmærksomhed henvendt paa Forbundets Grundlæggelse, men afvente de tyske Sendemænds Forhandlinger paa Kongressen til Forbundets nøjere Formning.

Den 3dje November 1814 fandt Kongressens Aabning Sted ved en fordringsløs Konference, som ingenlunde svarede til et skuelystent Publikums Forventninger**).

---

*) Se foregaaende Bind, S. 388—90 og 468.

**) Den Mening havde fundet Indpas hos Publikum, at Kongresmedlemmernes Møde vilde finde Sted i den store Redoutesal i den kejserlige Hofborg, og at Publikum vilde faa Adgang til Salens Gallerier.

Sendemændene fra de forskjellige Stater og Lande anmodede mig om at overtage Forhandlingernes Ledelse; jeg modtog dette Hverv i den Overtydelse, at de Opgaver, som vare stillede Kongressen, kun vilde kunne finde deres Løsning ved en strængt iagttagen Rækkefølge, en stræng Fjærnelse af alle unødvendige Enkeltheder og en klar Opfattelse af alt, hvad Tid og Forholdene krævede. Jeg stillede et Forslag om en Forretningsgang, som havde at omfatte:

a) En Raadførsel mellem Medlemmerne af Quadrupelalliancen og Frankrig under Benævnelsen de fem Stormagters Komité (Comité des cinq Puissances);

b) Møder af disse fem Magters Sendemænd med Gesandterne fra Spanien, Portugal og Sverige i en mere udvidet Form og under Benævnelsen »de otte Magters Forsamling (assemblée des huit Cours) samt denne Forsamlings Drøftelser med de øvrige Staters Repræsentanter;

c) Oprettelsen af en Kommission, som skulde sammensættes af Repræsentanterne for de tyske Stater og specielt beskæftige sig med Ordningen af de tyske Forhold.

Denne Forretningsgang blev antagen og under dens Beskyttelse gik de, Forsamlingen paahvilende, tunge Opgaver sin Løsning i Møde.

Kongressens Historie er optegnet i dens Akter og Resultater, i disse Blade findes ikke Plads for samme, og om end Kongressens Værk har maattet dele Skæbne med alle Verdensbegivenheder, og om den end ikke er undgaaet Kritik fra indskrænkede og Dadel fra overfladiske Aanders Side, maa man dog til en retfærdig Vurdering af Kongressens Arbejder vel tage i Betragtning, at de have maattet afgive Grundlaget for en politisk Fred, som nu gaar i sit otte og tredivte Aar (1852), at de have kunnet trodse de Storme, som rejste sig i den mellemliggende Tid, ja endog have formaaet at overleve Omvæltningerne i Aaret

1848*). Den Efterretning, som den 7de Marts 1815 indløb om Napoleons Afrejse fra Elba, bidrog meget til at paaskynde Gangen i Kongressens Arbejder, særlig da til en skyndsom Forstaaelse mellem de tyske Hoffer om Forbundsakten**), og naar jeg nu kaster et uhildet Blik tilbage paa Kongressens Slutningsresultater, være det mig tilladt med tro Sandhedskjærlighed endnu at sige nogle Ord:

Den franske Revolutions ejendommelige Præg var fra første Færd og fremfor alt det sociale; det politiske Præg, som fandt sit højeste Udtryk i Napoleon, var i sin Oprindelse fremmed for Bevægelsen, og medens Napoleon anstrængte sig for at gjennemføre den indre Ordning i Frankrig, kjendte hans Herskesyge ingen Grænser.

Den Modstand, han ikke havde taget i Betænkning, men som laa i Forholdenes Natur og gjorde sig gjældende under den Krig, han under fejlagtige Forudsætninger paabegyndte mod Rusland, denne Modstand førte til en Forstaaelse mellem Magterne, som ikke var kommen i Stand under de tidligere Krige mod Republikken og det franske Kejserdømme, og som Napoleon havde anset for umulig. Det for Verdenserobreren skæbnesvangre Udfald af Felttoget mod Rusland skuffede ikke Kejser Frants med Hensyn til Størrelsen af den Opgave, som endnu forestod: Gjen-

*) Feltmarskalk, Fyrst Lignes Vittighed: „Kongressen gaar ikke, men danser," har gaaet sin Gang i alle Tidsskrifter. Under Kongressen talte Wien inden for sine Mure virkelig et bebetydeligt Antal fyrstelige Hoveder med et talrigt Følge og en Mængde Turister. Det var naturligvis det kejserlige Hofs Pligt at drage Omsorg for det selskabelige Underhold; men at Forhandlingerne ikke havde noget tilfælles med Festlighederne og ikke hemmedes ved disse, godtgjøres slaaende nok ved den Omstændighed, at Kongressen kunde afsluttes med det korte Tidsrum af fem Maaneder.

**) Vi have allerede tidligere meddelt den lille Notits, som findes i Metternichs Memoirer om Napoleons Landing og henvise derfor vore Læsere til foreg. Bind, S. 153—55.

oprettelsen af en Tilstand af sikker Ro paa Fastlandet. At den politiske Nybygning efter Napoleons Fald vilde blive et vanskeligt Foretagende, var en Betragtning, som laa nær nok baade for Kejser Frants og for mig; vore Anskuelser og Følelser medførte en rodfæstet Forkastelse af alle Planer, som ene havde deres Udgangspunkt i Stemninger og Følelser, og derfor maatte ogsaa det Værk, hvis Forløber var Alliancens Sejr, og hvis Resultat var Pariserfreden, nødvendigvis faa det samme Præg af roligt Overlæg, som havde betegnet vor Gang under den forberedende Epoke.

Det var endelig ikke tvivlsomt for os, at Kongressens Værk paa mange Maader vilde blive anfægtet, saafremt samme holdt sig inden for den ædruelige Beregnings Grænser. Denne længste Periode af politisk Fred, som Evropa nogen Sinde har nydt, vilde dog have været tilstækkelig til at berolige den forevigede Monarks og hans Medhjælpers Samvittighed, selv om Kongressens Arbejde end ikke sejrrig havde bestaaet sin Ildprøve i Aarene 1848 og 49.

De hundrede Dage havde kun Betydning som en Episode, til hvis Belysning jeg her endnu skal fremdrage et Mellemspil.

Da Napoleon efter sin Tilbagevenden fra Elba igjen havde overdraget Fouché hans tidligere Post som Politiminister, traadte denne i sin Adfærd paa ny i de gamle Fodspor, som var en besynderlig Blanding af Lydighed og Opsætsighed mod Kejserens Planer. Fouchés unægtelig dybe Indsigt i Napoleons og Frankrigs Tilstand saa vel som i Magternes indbyrdes Forhold lod ham ikke skimte nogen Udsigt til endelig Sejr for det franske Kejserdømme, og han sendte mig derfor en hemmelig Agent med den Anmodning til Kejser Frants at lade Kongen af Rom udraabe til Kejser og den Opfordring til mig om at afsende en Mellemmand til Basel, for at vi skulde se at komme til

en Forstaaelse om denne Plan. Hvor langt Kejser Frants var fra et saadant Skridt, kunde kun den franske Politiminister være ubekjendt med; Kejseren befalede mig at gjore baade Kejser Alexander og Kong Frederik Vilhelm Meddelelse om disse Rænker og henstille til dem, ikke at gaa ind paa denne Idé, men derimod, om man skulde afsende en Mellemmand, som skulde se at klare Forslagsstillerens Planer. De tvende Monarker tilraadede dette Skridt, og jeg overdrog dette Hverv til en Embedsmand i mit Departement, underrettede ham om de herhen horende Kjendetegn og instruerede ham til at høre paa alt og ikke svare paa noget. Agenterne traf hinanden paa aftalte Tid og skiltes efter kort Tids Forløb, da den ene ikke havde noget at aabenbare den anden. Senere hen har man udfunden, at Napoleon havde faaet Nys om sin Politiministers Skridt og i Steden for Fouchés fortrolige havde afsendt en kejserlig Agent til Basel; men denne Historie har funden Indpas i Datidens Memoirer og givet Stof til Rygtet om indledede Forstaaelser mellem Napoleon og Kejser Frants. Og saaledes bliver Historien skreven!

Slaget ved Waterloo havde fældet den sidste Dom om Napoleons Skæbne. Selv om dette Slag ikke havde faaet det Udfald, som hidfortes ved den britiske Feltherres Jærnfasthed og Feltmarskalk Blüchers modige Hjælp, vilde Napoleons Sag dog ikke have været mindre redningsløs. De over Rhinen fremdragende østerrigske og russiske Hære med samt de tyske Forbundskontingenter vilde have oversvømmet Frankrig, hvis tidligere Kraft fuldstændig var brudt som en Følge af de tilintetgjørende Indrømmelser, Napoleon i Løbet af de hundrede Dage havde været nødt til at gjøre Revolutionen. I Frankrig var Bonapartismen endnu kun vaagen hos Hæren og enkelte Tilhængere af Civilstanden; Landet selv sukkede i Aaret 1815, som i det foregaaende Aar, kun efter Ro. Havde der derfor hersket en anden Aand hos Ludvig XVIII, vilde de bourbonske

Kongers Herredomme have staaet længere. Mine Følelser i saa Henseende ere ingenlunde et Resultat af en senere Tids Erfaringer; tvært imod, strax efter Ludvig XVIII's første Tilbagekomst har jeg givet dem Luft over for Kongen i følgende korte Ytring: »Deres Majestæt tror at befæste Kongedømmet, De tager fejl; det er Revolutionen, De lægger Haand paa!«

Noget lignende tillod jeg mig at gjentage for Kongen ved hans anden Tilbagekomst. Ludvig XVIII var begavet med megen Aand, der imidlertid havde en mere theoretisk end praktisk Retning; han besteg Tronen i Aaret 1814, men var endnu besjælet af hine Anskuelser, der havde bragt ham til at spille en Rolle som Formand for en Afdeling af Notablernes Forsamling, og som under Emigrationen vare blevne gjennemtrængte af den engelske Skoles Grundsætninger, der siden Montesquieus Tider have forvirret saa mange Aander i Frankrig.

Den anden Pariserfred dannede et Komplement til den første og adskilte sig kun for saa vidt fra samme, som de allierede Magter vilde give Landet en Lære og derfor fratoge det enkelte Grænsepunkter, tvang det til at tilbagelevere de fra Udlandet røvede Kunstskatte, paalagde det en Kontribution og besatte for en Tid nogle Departementer til Opretholdelsen af den indre Ro og Sikringen af Frankrigs gamle Trone, saa vidt samme da var muligt ved fremmed Hjælp.

Under Forhandlingerne om den anden Pariserfred kaldte Kejser Alexander mig til sig for at meddele mig, at han var sysselsat med et stort Værk, hvorom han først og fremmest maatte raadføre sig med Kejser Frants. »Der gives Gjenstande,« vedblev Kejseren, »hvor Følelsen maa være det afgjørende, og Følelserne paavirkes af den personlige Stilling og de personlige Forhold, og samme paavirke uundgaaelig Individerne. Hvis her var Tale om en Forretning, vilde jeg spørge Dem til Raads; men det Æmne,

hvorom jeg taler, bevæger sig paa et Omraade, hvor ikke Ministrene, men alene Monarkerne ere i den Mulighed at kunne træffe en Afgjørelse. Sig derfor Kejser Frants, at jeg ønsker at tale med ham om et Æmne, som jeg kun kan forklare nærmere over for ham. Senere vil han have Ret til at indhente Deres Raad, min kjære Fyrste«.

Efter nogle Dages Forløb lod Kejser Frants mig kalde og meddelte mig, at han tidlig samme Morgen efter Indbydelse havde besøgt Kejser Alexander, for at de personlig kunde tales ved om en højst vigtig Sag.

»Selve Sagen,« vedblev hans Majestæt, »vil De kunne lære at kjende af dette Dokument, som han overleverede mig til en gjennemtrængende Prøvelse. Som De véd, ytrer jeg mig ikke gjærne om et Æmne, hvis Værd eller Ikkeværd jeg ikke har prøvet. Jeg har derfor modtaget den af Kejser Alexander egenhændig nedskrevne Opsats og forbeholdte mig at udtale min Anskuelse om samme. Læs og prøv De nu dette Aktstykke og sig mig Deres Mening om samme, der ingenlunde tiltaler mig, ja hvis Indhold meget mere vækker min alvorlige Betænkelighed«.

Der udkrævedes ingen stræng Prøvelse til at anerkjende, at man ene og alene kunde tillægge denne Opsats Værd og Betydning som en i religiøs Klædemon indhyllet filantropisk Aspiration, der ikke gav Stof til nogen Pagt, som skulde afsluttes mellem Monarker, og derhos indeholdt mange Sætninger, som endog kunde give Anledning til religiøse Mistydninger.

Kejser Frants's og mine Anskuelser mødtes i denne Vurdering af Allianceudkastet, og da Alexander havde sagt Kejser Frants, at han ogsaa vilde meddele den preussiske Konge dette Aktstykke, befalede hans Majestæt mig at begive mig til Kongen og indhente hans Mening om samme. Jeg fandt Kongen i Overensstemmelse med Kejser Frants's Anskuelse, kun ytrede han alvorlig Betænkelighed ved en fuldstændig Forkastelse af den russiske Monarks Ideer. Vi

bleve dog enige om det umulige i at udfærdige en saadan Akt uden enkelte, absolut nødvendige Textforandringer, og selv heri var Kejser Frants kun halvt enig.

Som Følge heraf overdroge begge Monarker mig nu det Hverv at forføje mig til Kejser Alexander som deres fælles Repræsentant; efter en flere Timers Samtale lykkedes det mig, dog ikke uden stort Besvær, at vinde Udkastets Forfatter for Nødvendigheden af at omdanne flere Sætninger og fuldstændig udelade enkelte Steder.

Jeg aflagde min kejserlige Herre Regnskab for de Indvendinger, jeg over for Kejser Alexander uden Sky havde rejst mod dette, i det mindste unyttige Værk, ligesom jeg ogsaa havde forudsagt ham, hvilke hadske Fortolkninger det utvivlsomt vilde være udsat for.

Kejser Frants erklærede sig fuldkommen enig heri; men til Trods for sin naturlige Uvilje selv over for det ændrede Udkast besluttede han sig dog til at underskrive den herefter punkterede Pakt, og det af Grunde, hvorimod jeg heller ikke formaaede at rejse nogen Indvending.

Dette er den hellige Alliances Historie; selv efter Ophavsmandens hildede Opfattelse skulde Alliancen ikkun have Betydning som et moralsk Manifest, medens Dokumentet i de tvende andre Undertegneres Øjne ikke engang havde dette Værd og følgelig ikke var nogen af de Udtydninger værd, som det senere har modtaget under Partiaandens Paavirkning.

Det mest uomstødelige Bevis for Rigtigheden af denne Paastand turde fremgaa af denne Omstændighed, at der under hele den følgende Tid aldrig indtraadte noget Tilfælde, hvori Kabinetterne omtalte »den hellige Alliance«, ja hvor en saadan Omtale overhovedet havde kunnet finde Sted. Kun de Monarkerne fjendtlige Partier benyttede denne Akt som et Vaaben til at bagvaske deres Modstanderes reneste Ideer.

»Den hellige Alliance« var ingenlunde stiftet for at underkue Folkerettighederne eller til Befordring af Absolutismen eller noget som helst Tyranni; den var ene og alene et Udtryk for Kejser Alexanders pietistiske Stemning og en Anvendelse af Kristendommens Grundsætninger paa Politikken.

Ideen om »den hellige Alliance« havde udviklet sig ved en Forbindelse af religiøse og politisk-liberale Elementer og under Fru v. Krüdeners og Hr. v. Bergasses Indflydelse. Ingen har nøjere Kjendskab end jeg til alle de Forhold, som referere sig til denne »højtklingende Intetsigenhed«.

Sluttelig være det mig tilladt at kaste et flygtigt Blik paa det østerrigske Monarki og i korte Træk give et Billede af dette Rige, hvis indre Forhold over for Udlandets vare et rent terra incognita.

Dette Rige, som først i Aaret 1806 antog Navnet: det østerrigske Kejserdømme, ligner hverken med Hensyn til sin Dannelse eller Udvikling noget andet Land. Ved det tyske Riges Østgrænse havde mange, baade i Nationalitet og Historie forskjellige Omraader sluttet sig sammen under Huset Habsburg, med faa Undtagelser ikke ad Erobringens Vej, men gjennem Arvefølge, Ægtepagter eller frivillig Tilslutning, og saaledes havde dette Herskerhus i Tidernes Løb samlet sig et stor Landeomraade med egne Rettigheder og Overenskomster for de særlige Dele. At disse Rettigheder og Privilegier i Reglen bleve opretholdte af Herskeren, saafremt de ikke bleve forbrudte af de enkelte Landsdele, er en Sandhed, som vel Partiaand eller Udlandets politiske Bestræbelser kunne gjøre til Gjenstand for Angreb, men som de ikke formaa at neddysse. Gjælder denne Paastand nu end i Almindelighed om Regenterne af Huset Habsburg-Lothringen, danner Kejser Josef II's Regeringsperiode en Undtagelse herfra i Østerriges Historie, og Følgerne af denne Fyrstes Regeringshandlinger vare saa langt fra at

svare til hans Hensigter, at de tvært imod medførte Besværligheder af modsat Art for Riget og Regeringen.

Denne ejendommelige Uddannelse af Samstaten i Forening med den Omstændighed, at dette Komplex af Lande Aarhundreder igjennem og i uafbrudt Rækkefølge stod under Herskere, som tillige ejede den romersk-tyske Kejserkrone, førte til det højst sælsomme Resultat, at der fattedes et Navn for det samlede Omraade, en Mangel i den almindelige Sprogbrug, som lagde sig for Dagen i Betegnelsen »Huset Habsburg« eller »Huset Østerrige«. Denne Fremtoning er enestaaende i alle Staters Historie; thi i intet andet Land har det været almindelig, og endnu mindre da diplomatisk Sprogbrug at anvende den herskende Families Navn i Steden for Landets. Først i Aaret 1806, samtidig med det tyske Kejserdømmes Ophør, tillagde Kejser Frants sit Rige Navnet: »Kejserdømmet Østerrige«, en Betegnelse, som ikke var vilkaarlig valgt, men fremtvungen, og tilintetgjorde det Skin, at Forbindelsen mellem Rigets enkelte Dele kun var noget tilfældigt og nærmest en Personalunion.

Kejserkroningen skulde danne Slutstenen paa den nye Bygning; men denne i Patentet af 1804 forudsatte Bestemmelse udeblev ved Tidernes Ugunst. Senere frembød der sig tvende Momenter, da man havde kunnet indhente det forsomte: nemlig ved Afslutningen af den almindelige Fred, og den Gang den forste Efterfølger af Kejserrigets Stifter besteg Tronen. Ved begge Lejligheder, baade i Aaret 1815 og 1835, udtalte jeg mig til Gunst for Kejserkroningen. Efter min Anskuelse burde Deputationer fra Stænderforsamlingerne i samtlige Monarkiets Dele have overværet Kejserkroningen og herved foretaget en Slags fælles Hyldning af Rigets fælles Overhoved mod at modtage Loftet om en Opretholdelse af de enkelte Landes Forfatninger.

Uden at være en Føderativstat havde Kejserdømmet

Østerrige alle et Foderativforbunds Fordele som dets Mangler. Var Familiens Hoved end absolut i Ordets moderne Betydning, undergik dette Begreb dog en Indskrænkning i den suveræne Magt med Hensyn til de Kroner, han forenede paa sit Hoved. At denne Stilling horte til de mest ejendommelige, er ingen Tvivl underkastet, og lige saa sikkert er det, at Stillingen vilde have været aldeles uholdbar, hvis der ikke til Grund for samme havde ligget den mest tvingende af alle Nodvendigheder, den fælles Inseresse, som alle Rigets Dele havde i at hore sammen. Denne Kjendsgjerningernes Magt, som levende foresvævede baade Kejseren og mig, ovede en gjennemgribende Indflydelse ved Rigets Rekonstruktion i Aarene 1813—1815.

I de nævnte Aar vilde der ikke være blevet rejst nogen Indsigelse mod at knytte de forhenværende osterrigske Nederlande eller de under Benævnelsen de »osterrigske Forlande« bekjendte tyske Omraader sammen med den osterrigske Kejserstat, ja Belgiens Gjenforening med samme onskedes endog fra de allierede Magters Side, og det af ganske naturlige Grunde. Vi afviste imidlertid samme, stottet paa en Betragtningsmaade, der ikke blot havde Hensyn til vort Rige alene, men til Fredens Bevarelse. Vi vilde henstille vort Rige uden direkte Beroring med Frankrig og derved gjore en Ende paa de Kampe, som i mere end tre Hundrede Aar havde udspundet sig mellem de to Nabostater og vare hidforte ved denne Beroring; thi Frankrig er det Land, hvor ganske vist nye Ideer af enhver Art lettest forstaa at skaffe sig Indpas, men hvor ogsaa Indtryk fra gamle Tider længst holde sig. Netop denne sidste Omstændighed medforte da ogsaa, at man hverken i Folkebevidstheden eller selv i Kabinettet tog ret Hensyn til den, ved den gamle Kongefamilies Tilbagekomst, forandrede Situation mellem Frankrig og Østerrige; men Kampene mellem Frankrig og Huset Habsburg summede endnu i Hovederne paa mange Aander, ret som den geografiske Stilling mellem begge

Riger endnu var den samme som paa Frants I's og Ludvig XIV's Tider.

Kongresakten havde fastslaaet Grundlaget for Rigernes og Staternes Besiddelsesstand. De fire Magter, som ved deres sejrrig gjennemførte Forstaaelse havde víst Frankrig tilbage inden for dets gamle Grænser, optoge den, i sine tidligere Rettigheder paa ny indsatte, franske Krone i deres Samfund. Qvadrupelalliancen opløstes, da dens politiske Øjemed var realiseret, men af samme opstod et moralsk Pentarchie, hvis Befojelser senere paa Aachnerkongressen bleve fastslaaede, principielt begrænsede og regulerede.

Grundlaget for en varig Fred var hermed sikret for Evropa, saa vidt sligt da var muligt.

F. C. Granzow.

Lukianos fra Samosata,
hans Liv og Forfattervirksomhed.

I Modsætning til, hvad der gjælder som Regel for de nyere Tiders Vedkommende, er det en Ejendommelighed ved Oldtiden, at man ved næsten alle, smaa saa vel som store, ja selv de allerstørste Forfatterpersonligheder i Litteraturen kun har yderst sparsomme Beretninger om deres Liv, deres Udviklingsgang og Skribentvirksomhed, for saa vidt de da ikke, saaledes som f. Ex. Demosthenes og Cicero, have taget saa virksom Del i det politiske Liv, at deres Navn er blevet uadskillelig knyttet til deres Fædrelands Historie. Lige saa stor Interesse som deres Samtid og Eftertiden har næret for deres Skrifter, lige saa lidt har man i alt Fald paa de Tider, hvor det endnu var mest muligt, brudt sig om at sætte sig ind i og optegne Overleveringen om deres personlige Forhold. Der kom ganske vist en Tid, da man ogsaa begyndte at interessere sig for dette; men den kom saa sent, at man i det væsentlige ikke havde andre Kilder at ose af end Forfatternes egne overleverede Skrifter, Kilder, der i de allerfleste Tilfælde, som let er at forstaa, ikke vare meget rigelige; hvad man uddrog deraf, saa vel som de Bemærkninger, der lejlighedsvis kunde være fremkomne paa andre Steder, blev Grundlaget for de Biografier af Oldtidens Forfattere, som fremkom inden for selve Oldtiden, og man hjalp da paa de positive Beretningers Magerhed

ved Gisninger, som særdeles ofte vare højst vilkaarlige og førte over i det rent fabelagtige. Paa den Maade ere de fleste Biografier af disse Forfattere opstaaede, som, tilmed sædvanlig i betydelig forvansket Skikkelse, ere komne til os, og for saa vidt vi ikke endnu have de Kilder bevarede i en nogenlunde fuldstændig Skikkelse, af hvilke Oldtidens Litteraturhistorikere øste, staa vi hjælpeløse og ere ude af Stand til at øve den ønskelige Kontrol over for det, som er os berettet, og opklare de derhen hørende Spørgsmaal; det rent fabelagtige kan man naturligvis forkaste, og et og andet kan man ogsaa rette, men det øvrige maa man lade staa ved sit Værd.

Der er her væsentlig tænkt paa de Personer, som optræde i Litteraturen i de førkristelige Aarhundreder; men det samme gjælder ogsaa i Hovedsagen om dem, som tilhøre den senere Tid. Det gjælder ogsaa om Lukianos. Man har en ganske kort biografisk Notits om ham hos en byzantinsk Lexikograf Suidas, der levede mindst 700 Aar, men muligvis endnu mere, efter ham; den lyder saaledes:

»Lukianos fra Samosata, med Tilnavnet »Gudsbespotteren« eller »Spotteren«, fordi han i sine Dialoger ogsaa erklærer det for latterligt, som er sagt om Guddommen. Han levede under Kejser Trajan og derefter. Oprindelig var han Sagfører i Antiochia i Syrien; men da han havde haft Uheld med sig i denne Stilling, vendte han sig til at skrive Taler, og han har skrevet en umaadelig Mængde. Det hedder sig, at han er bleven reven ihjel af Hunde, fordi han havde raset mod Sandheden. I sit Skrift om Peregrinos's Liv angriber han nemlig Kristendommen, og selve Kristus spotter han, det nederdrægtige Afskum. Derfor har han da ogsaa i dette Liv lidt en passende Straf for sit Raseri; men i det tilkommende Liv skal han blive Arving til den evige Ild sammen med Satanas.«

Foruden denne interessante Prøve paa byzantinsk Litteraturhistorie har man alene Forfatterens egne, for

øvrigt i meget rigeligt Maal overleverede Skrifter at holde sig til, naar man vil søge Oplysning om hans Liv og Virksomhed som Forfatter. I første Henseende faa vi ikke mange Oplysninger, men ganske væsentlige; af hans Virksomhed og Karakter som Skribent kunne vi derimod danne os et fyldigt Billede, da vistnok det meste af, hvad han har skrevet, selv det af de kristne haardest fordømte Skrift, mærkelig nok er kommet til os — foruden adskilligt, der gaar under hans Navn, men aabenbart nok aldrig er blevet skrevet med hans Pen.

Lukianos blev født i Samosata, det nuværende Samsat, beliggende ved Evfrat i det Landskab, som hed Kommagene og paa den Tid udgjorde en Del af den kejserlige Provins Syrien; hans Fødselsaar kan man med et rundt Tal sætte til c. 120 eft. Kr.. Lidt om hans Ungdomshistorie erfare vi af hans Skrift: »Drømmen«. Om hans Forældre høre vi her, at de vare fattige eller dog levede i smaa Kaar; da Lukian derfor havde endt sin Skolegang, blev det bestemt i et Familieraad, at han skulde lære et eller andet Haandværk, for at han strax selv kunde tjene sit Brød og ikke skulde falde sit Hjem til Byrde; thi til at lade ham uddanne sig i Videnskaberne, hvortil ellers den opvakte Dreng havde Anlæg, havde man ikke Raad. Han blev da sat i Lære hos sin Morbroder, der var Billedhugger eller vel snarere blot Stenhugger; og det var ikke ham selv imod, men han drømte allerede om det store Ry, han engang skulde vinde som Billedhugger. Imidlertid fik disse Drømme og hans Lyst til Haandværket eller Kunsten hurtig en brat Ende, da han var saa uheldig strax den første Dag at slaa en Marmorplade i Stykker og faa dygtige Prygl derfor af Morbroderen. Grædende løb han af Læren og kom hjem, hvor han fandt Medhold hos Moderen, og her havde han nu, fortæller han, den paafølgende Nat en Drøm, som blev bestemmende for hans Fremtid; han stod som en

Herakles paa Skillevejen, og to Kvinder, Billedhuggerkunsten og Videnskaben, søgte ved Overtalelser og Forestillinger om, hvilket By og hvilke Goder de vilde skjænke ham, hvis han fulgte dem, hver især at drage ham til sig, og han valgte da til sidst Videnskaben. Det er naturligvis blot en digterisk Fiktion; men Resultatet blev altsaa, at han herefter kom til at studere, for at bruge et moderne Udtryk.

Hvorledes han har faaet Midler hertil, vides ikke, og lige saa lidt kan man med Bestemthed sige, hvor han har faaet sin første Uddannelse. Det ligger nærmest at tænke sig, hvad der ogsaa paa en Maade støttes ved den oven for meddelte Notits af Suidas, at han først er dragen til Syriens mægtige Hovedstad Antiochia, Hovedsædet for den græske Dannelse i denne Del af Romerriget. Vist er det, at hans Stræben gik ud paa at uddanne sig til Taler; et Kursus i Veltalenhedslærernes Skoler var i det hele det nødvendige Grundlag for en videre gaaende videnskabelig Uddannelse i hvilken som helst Retning, men foreløbig har Lukianos sat sig Tilegnelsen af Veltalenhedskunsten som sit eneste Formaal og ikke tænkt paa at slaa ind paa andre Studier. Det er nu ikke urimeligt, at han, efter at han havde faaet en nogenlunde tilstrækkelig Uddannelse, har prøvet paa at høste Fordel deraf, i det han praktisk gjorde Anvendelse af den tillærte Kunst ved at virke som Sagfører i Antiochia, saaledes som Suidas fortæller. Heller ikke er det umuligt, at det kan være gaaet ham uheldig ved hans første Optræden, og at han derfor har opgivet denne Stilling og er rejst bort fra Antiochia; thi man maa tænke paa, at han kom fra en lille, halvt barbarisk By, saa at det ganske sikkert har kostet ham stor Umage at tilegne sig det fine græske Sprog og den Fuldendthed i Talekunsten, som har været nødvendig for med Held at kunne optræde i en saadan By, hvor han maa have haft mange heldigere stillede

Medbejlere. Men for ovrigt er det da ogsaa muligt, at dette blot er en Fabel, og at det, der har fort ham bort fra Antiochia, har været Ønsket om at udvikle sig endnu mere ved Fortsættelse af sine rhetoriske Studier paa andre Steder, hvor Veltalenhedskunsten blomstrede i sin storste Frodighed, og saa, naar han følte sig tilstrækkelig stærk, at søge en storre Skueplads, hvor han kunde lade sit Talent glimre, end en Retssal i Antiochia kunde byde ham. Nok er det: sin fuldendte Uddannelse i Veltalenheden har han faaet i Ioniens store Byer Efesus og Smyrna med deres berømte Rhetorskoler; her har han aflagt de sidste Levninger af Barbarismen, og her fra er han dragen ud for at vise den romerske Verden sit glimrende Talent.

Veltalenheden havde i Hellas og siden dets Undertvingelse ogsaa i Herskerstaden Rom og det vidtstrakte Romerrige gjennem Aarhundreder været et sikkert Middel til at vinde Ære, Rigdom og til sin Tid ogsaa politisk Indflydelse. Om det sidste kunde der, siden Monarkiet var oprettet i Rom, og for Hellas's Vedkommende allerede siden den Tid, da det havde mistet sin Frihed, ikke mere være Tale, og Veltalenheden havde herved mistet den Del af sit Omraade, hvorpaa den i ældre Dage havde fejret sine største Triumfer; men endnu havde den en ikke ringe Tumleplads i Retssalene, om den end ogsaa dér var mere indskrænket end tidligere, og til Erstatning for det tabte havde den faaet en overordentlig betydelig Udvidelse paa et Omraade, hvorpaa den ganske vist ogsaa i tidligere Tider havde bevæget sig, men som dog havde været aldeles underordnet i Sammenligning med de to andre. Den saakaldte epideiktiske Retning inden for Veltalenheden, hvis Værker ikke som ved de to andre Retninger, Stats- og Retsveltalenheden, væsentlig blot udarbejdedes som Midler til Opnaaelse af et bestemt praktisk Formaal gjennem Paavirkning af Tilhørerne i Raadet og Folkeforsamlingen eller af Dommerne, men hvis Frembringelser fremtraadte som litterære Kunst-

produkter med selvstændig Betydning i og for sig, uden Hensyn paa det praktiske, som Prunktaler, hvis eneste Øjemed det var ved den tiltrækkende Behandling af det valgte Thema og den fine Form i Stil og Sprog at vække Tilhørernes Behag og Beundring — denne Retning, siger jeg, havde paa de Tider, da Lukianos levede, faaet et overordentligt Opsving. Dens egentlige Opgave var Taler til Lovprisning eller stundom ogsaa Dadel over Guder, historiske Personer, Stæder, Institutioner, Dyr eller livløse Ting, kort sagt, hvad det saa skulde være, og man har undertiden truffet det mest bizarre Valg, som tænkes kan, i det man hører om Lovtaler over Røg og Støv, over Feber og Podagra; men for øvrigt inddrog den ogsaa Themata, der hørte ind under Rets- og Statsveltalenheden, under sig, leverede Anklage- eller Forsvarstaler i Anledning af opdigtede Retstilfælde, og morede sig med at fraraade eller tilraade Alexander eller Hannibal et eller andet Krigsforetagende, at tilskynde Athenienserne til at sende Hjælp til Nikias paa Sicilien eller slutte Fred med Sparta eller deslige. Alle Slags Opgaver, som Rhetorerne i Veltalenhedsskolerne, der fandtes rundt omkring i hele Riget og nu for en stor Del nød Understøttelse af Statens eller, hvad der var det samme, Kejserens Pengekasse, kunde forelægge deres Disciple til Øvelse, behandledes uden for Skolerne for det store Publikum af disse Prunktalere. Man kaldte dem almindelig med Navnet »Sofister«; den hadefulde Betydning, der fra Platons Tid havde knyttet sig til dette Navn, var nu forsvunden, og det havde gjenvundet sin oprindelige Betydning, saa at det blot betegnede Mænd, som besad en alsidig og omfattende videnskabelig Dannelse og Kundskab til Litteraturen og tillige vare Mestre i Veltalenhed. Thi det forstaar sig af sig selv, at Belæsthed i alt Fald til en vis, og det ikke ringe Grad var nødvendig for den, der vilde optræde som Sofist; fra den ældre Litteratur hentede han hyppig sine Themata og meget af sit Stof og sine Tanker,

og Formen var uddannet gjennem Studium af den ældre Tids Veltalenhedsværker. Saadanne Sofister droge nu omkring i hele det romerske Rige, naturligvis især til de større Byer, og holdt deres epideiktiske Foredrag over selvvalgte eller af Tilhørerne opgivne Æmner, navnlig ved Festforsamlinger, men ogsaa ellers var det dem let at samle et talrigt Publikum om sig; Fornøjelsen var naturligvis især stor, naar flere optraadte samtidig, saa at der leveredes hele Turneringer i Veltalenhed. Ved Siden heraf opholdt de sig ogsaa ofte i længere Tid paa et eller andet Sted og forestod Rhetorskoler. Man vil vel her spørge om, hvorledes en græsk Sofist kunde faa Tilhørere i den vestlige Del af Riget, hvor det latinske Sprog jo herskede; her maa man da erindre, at Græsk allerede for længst var blevet det fine Modesprog, som Fransk var det og til Dels endnu er det rundt omkring i alle evropæiske Lande, saa at der fandtes mange, som forstod det helt, og selvfølgelig endnu flere, der kun forstod det til Hælften eller Fjerdedelen — men derfor lige godt kunde gaa med til at høre græske Foredrag. Det var en særdeles indbringende Forretning at være en saadan Sofist, ikke at tale om, at ens Navn blev berømt derved og kjendtes fra den ene Ende af Riget til den anden, naar man da præsterede noget mere end almindeligt; saaledes havde i det foregaaende Aarhundrede Dio Chrysostomos og i Tiden nærmest forud for Lukianos's Optræden Herodes Attikos († 176), samt endelig omtrent samtidig med Lukianos selv Ailios Aristeides glimret og vundet store Rigdomme. At der ved Siden af dem var mange Stjærner af underordnet Rang, behøver næppe at bemærkes; at der ogsaa optraadte mange, som ikke fortjente Navnet, fortæller Lukianos selv.

En saadan Stilling var det lokkende Maal, hvorefter Lukianos stræbte hen, og da han ansaa sig for tilstrækkelig dygtig, begav han sig paa Rejse som Sofist gjennem Ionien og Grækenland til Makedonien, Italien og Gallien. Man

har endnu en Række Skrifter af ham bevarede fra denne Periode (thi det var meget almindeligt, at Sofisterne senere samlede og udgav deres Foredrag); saaledes er der et med Titlen »Tyranmorderen«, som behandler følgende Thema: »En Mand er gaaet op i en Tyrans Borg for at myrde ham, men har ikke truffet ham selv, hvorimod han har dræbt hans Søn og ladet Sværdet blive siddende i Liget; Tyrannen er siden kommen hjem, har fundet Sønnens Lig og har derpaa dræbt sig selv med samme Sværd. Nu fremtræder Manden, der har dræbt Tyrannens Søn, for Dommerne med Fordring paa Hædersgave som Tyranmorder«. Det er et Thema af den almindelige Art i Rhetorskolerne. Ganske morsomt er et lille Arbejde »Vokalernes Dom«; Bogstavet S fremtræder for de syv græske Vokaler som Dommere med Anklage mod Bogstavet T, der truer med at fortrænge det fra dets lovlige Plads i en hel Klasse Ord*). Af ægte epideiktisk Art er: »Lovtalen over Fluen«, en prunkende Beskrivelse af Dyret med Lovprisninger over det herlige Liv, den fører osv., holdt i saa høje Toner, at han ender med Ordene: »Endnu kunde jeg sige meget, men jeg vil dog holde op, for at man ikke skal mene, at jeg, som Ordsproget lyder, gjør en Flue til Elefant«. Andre Skrifter ere blot Fortællinger af Anekdoter eller Beskrivelser af forskjellig Art, indflettede i en eller anden passende Ramme. Alle disse Arbejder have dog, skjønt der hist og her findes ganske interessante Partier i dem, navnlig et Par Maleribeskrivelser, i det hele kun underordnet Interesse fra Indholdets Side. Men beundringsværdigt er det at se, hvorledes Halvbarbaren ved et omhyggeligt Studium af de ældre græske Mønstre, Digtere saa vel som Prosaforfattere, har forstaaet at tilegne sig det fine attiske Sprog, at efter-

---

*) I det ældre attiske Sprog anvendte man nemlig Former som tasso, thalassa osv., hvilke noget senere ombyttedes med tatto, thalatta osv..

ligne de gamles yndefulde og harmoniske Form, deres Vid og Kraft, og finde det klare og passende Udtryk, saa at han i stilistisk Henseende afgjort staar saa højt som nogen paa sin Tid, ja vel egentlig højere, og kommer Oldtidsmonstrene temmelig nær, om man end nok kan finde Pletter paa hans Stil, som vise, hvad Tid han hører til. Det er ogsaa hans Ønske, at der særlig skal lægges Mærke til denne hans Efterligning af Klassikernes formelle Kunst, og i det lille Foredrag, som tituleres »Zeuxis«, er han meget fortørnet paa sine Tilhørere, fordi de kun have skjænket det nye og overraskende i Valget og Udførelsen af hans Thema deres Bifald, men ikke have haft Øre for hans Stil*). Man maa ogsaa prise det Maadehold i Anvendelse af Rhetorikens Pyntemidler, han lægger for Dagen, medens ellers Forskruethed, Opstyltethed og Koketteri af meget forskjellig Art hørte hjemme i saadanne Deklamationer. Denne sunde Takt og Smag har han stedse bevaret ogsaa i den Art Forfattervirksomhed, hvortil han siden gaar over, ligesom ogsaa hans stilistiske Fortrin bevares og udvikles endnu mere under denne.

Omtrent ved 40 Aarsalderen opgav han, efter at han havde vundet Anseelse overalt og tjent sig en betydelig Formue, dette omvandrende Sofistliv og slog sig til Ro i Athen, hvor han synes at have opholdt sig en meget lang Række Aar derefter, i det han kun foretog nogle Smaarejser; saaledes har han været hjemme i Samosata og hentet sin Familie der fra til Athen (om han ved denne Lejlighed har foredraget sin »Drøm« for sine Landsmænd, som nogle antage, kan være tvivlsomt, men er ikke usandsynligt), og ligeledes vide vi, at han Aar 164 var tilstede i

*) Navnet „Zeuxis“ har Skriftet, fordi et Hovedparti deraf er Fortællingen af en Anekdote om Maleren Zeuxis og Skildring af et Maleri af ham, som Publikum havde beundret paa lignende Maade, som de havde beundret Lukianos's Foredrag; Zeuxis var ogsaa bleven fortørnet derover.

Olympia, hvor han blev Vidne til Kynikeren Peregrinos Proteus's frivillige Død paa Baalet, som han har skildret os i det mest ilde omtalte af sine Skrifter. Et fuldstændigt Omslag foregaar nu hos ham; han vender sig for et meget langt Tidsrum ganske bort fra Sofistiken. I sit Skrift: »Under dobbelt Anklage« fingerer han, at »Rhetoriken«, personificeret som en Kvinde, optræder med en Anklage for Zevs mod ham, fordi han, uagtet hun havde skjænket ham Dannelsen og fort ham til Ære og Rigdom, dog har forladt hende, en saa herlig »Ægtehustru«. Han svarer derpaa med at henvise til hendes vilde Udskejelser, i det hun hengav sig til og fandt Glæde ved Samlivet med saa mange uværdige Elskere, og til hendes tiltagende Pyntesyge og Koketteri; han har ikke kunnet finde sig i dette, og tilmed har han ment, at det ikke længere passede sig for en Mand i hans Alder at sysle med saadan Leg og Tant, men nu burde han vende sig til alvorligere Studier. Og Guderne give ham Ret deri. Han kaster sig da over Studiet af Filosofien; i Athen var der rig Lejlighed dertil, thi denne By var endnu bestandig det vigtigste Sæde for disse Studier, og foruden mange privatiserende Filosofer fandtes der offentlig lønnede Lærere dér for de fire væsentligste Skoler, Platonikernes, Peripatetikernes, Stoikernes og Epikureernes, saaledes som Marcus Aurelius havde anordnet det. Det synes, som om det har været Lukianos's Sammentræf med en akademisk Filosof Nigrinos, hvem han har truffet i Rom og omtaler med stor Agtelse, men som for ovrigt er os ubekjendt, der har givet ham den væsentlige Impuls til Filosofiens Studium. Hvor vidt Lukianos nu har drevet det heri, og med hvilken Iver han har kastet sig derover, er det ikke let at sige; imidlertid er det sikkert, at hans Skrifter ikke tyde hen paa noget særdeles grundigt Studium, navnlig ikke af selve de ældre Filosofers originale Værker, og endogsaa Platon synes han mere at have læst med Formen end med

Indholdet for Øje. Han kjender de forskjellige Skolers Hovedtendens og har aldeles yderlig og overfladisk tilegnet sig Kundskab til nogle af deres Hoveddogmer og filosofiske Slagord; men i Dybden er han aldrig gaaet. For øvrigt maa det dog siges, at dette den Gang næppe var nogen ualmindelig Maade at studere Filosofi paa, særlig da naar Folk ikke kunde finde sig i at ofre deres hele Liv til saadanne Studier; og de filosofiske Lærere have vistnok for en stor Del selv været Skyld i, at deres Disciple ikke selvstændig søgte til Originalerne saa vel inden for den paagjældende Lærers egen Skole, som navnlig for de andre Skolers Vedkommende, hvor det var ganske almindeligt, at Disciplene lode sig nøje med Lærerens Referater. Af Lukianos's noget brede og hist og her lidt spidsfindige, men i det hele dog interessante Dialog »Hermotimos«, saa vel som af mange spredte Steder i hans andre Skrifter (»Fiskeren«, »Menippos's Himmelrejse«) kan man se, hvad der har stødt ham bort fra Filosofiens Studium. Hans Hovedinteresse har været rettet paa det praktisk ethiske, saaledes som det almindelig er Tilfældet med menige Dyrkere af Filosofien, og alt, hvad der ikke direkte stod i Forbindelse dermed, har han betragtet som overflødigt og unyttigt. Men nu begyndte den filosofiske Undervisning med de logiske Undersøgelser, som især af Stoikerne og til Dels ogsaa af Peripatetikerne vare udviklede til den yderste Finhed og ligefrem endte i Haarkløveri; derfra gik man over til de fysiske og metafysiske Undersøgelser med deres dristige og kunstige Systembygning, og alt dette maatte gjennempløjes, før man ret kom ind paa det ethiske, hvor man atter druknede i theoretiske, spekulative Undersøgelser og Betragtninger. Dette har Lukianos ikke haft Taalmodighed til at udholde. Desuden vare de forskjellige Skoler, som paa en noget tidligere Tid havde været paa Nippet til at smelte sammen og gaa op i en vis Eklekticisme og Synkretisme, paa denne

Tid igjen traadte skarpere ud fra hinanden, navnlig paa det logiske, fysiske og metafysiske Omraade, i det man havde begyndt atter at fremdrage, studere og kommentere Skolernes gamle Stifteres Skrifter, hvori de forskjellige Standpunkter laa udtalte klarere og bestemtere i Modsætning til hinanden; men ogsaa paa det ethiske var Modsætningen yderst skarp mellem Epikureerne og de andre Skoler, om end disse bedre kunde forliges indbyrdes med hinanden. Lukianos, der nu hørte Lærere fra de forskjellige Skoler, i det hans kritiske Sans og hans Sandhedstrang nødte ham til ikke ubetinget at give sig en enkelt Retning i Vold, følte sig i høj Grad frastødt ved den indbyrdes Modsigelse mellem Skolernes Lærdomme, som for de ringere Læreres Vedkommende udartede til gjensidig Forkjætring og forargeligt Skjænderi; og da han ikke selv var den overlegne Aand, der kunde afveje de forskjellige Skolers Lærdommes Værd mod hinanden eller selv opstille noget nyt og bedre, førte det naturlig til, at han endte i fuldstændig Skepsis og Mistro om ad Filosofiens Vej at kunne finde Sandheden, og hans Valgsprog blev derfor Epicharmos's Vers: »Ædru vær og husk at tvivle«. Endelig kom hertil, hvad der siden skal omtales, det uheldige og forargelige Forhold, som ikke faa af Datidens Filosofer udviste i deres personlige Liv. Alt dette har stødt ham bort fra et grundigt og dybtgaaende filosofisk Studium og bragt ham til at stille sig negativ over for al den existerende Filosofis Resultater.

Men dyb Trang til litterær Virksomhed og til ogsaa at lade sin Stemme høre i den store Strid, som førtes fra de forskjellige Standpunkter paa denne i litterær, ethisk og religiøs Henseende stærkt bevægede Tid, opfyldte ham, og den fandt ogsaa det Afløb, den maatte have. Udrustet var han med fortrinlige Gaver til at opfatte Billedet af det Liv i alle Henseender, der bevægede sig omkring ham, særlig da med et skarpt Blik for det usunde og forkerte, hule og

falske deri, dog saaledes, at det mere var Fejlen i det enkelte, han saae, hvorimod han har manglet det store Blik, som forstod at finde Roden og Kilden til den Usundhed, hvorunder hele Samfundet led; og med denne hans Opfattelsesevne forbandt sig saa, som en blivende Frugt af hans tidligere Studier, en fortrinlig Gave til at fremstille det opfattede og fremsætte sine Tanker derover. Udrustet var han med en Aandsretning, der kun kunde slaa sig til Ro ved det sikre, klare og forstandige, hvorimod den skyede alt som Pesten, hvad der var mystisk, plumret og uldent, fremfor hvilket han foretrak den absolute Negativisme, som som han da ogsaa ofte endte i. Og endelig var han i ethisk Henseende (det vilde være den største Uretfærdighed at nægte det) udrustet med en sund Sans for og Trang til, hvad der var skjønt og sandt, retfærdigt og godt, og med Mod til frit at udtale sig om og med de skarpeste Vaaben, der stod til hans Raadighed, at bekæmpe det, der for hans Opfattelse fremstillede sig som stridende herimod. Dette var det faste Punkt, hvorfra hele hans Skribentvirksomhed gik ud. At han imidlertid baade kunde se fejl paa en Sag eller ikke se til Bunds i den, og at hans varme Blod oftere har løbet af med ham og ført ham for vidt med hans Satire, saa at hans Slag undertiden ikke rammer paa rette Sted, skal aldrig nægtes.

Han skabte nu en ny Retning inden for den græske Litteratur, den satiriske Dialog. Hans Forbillede er paa den ene Side Platon, paa den anden Side og i langt højere Grad Aristophanes og de andre gamle Komikere; thi med dem var han nok saa meget kongenial, og det er med god Grund blevet sagt, at hvis han havde levet samtidig med Aristophanes og Eupolis, vilde han være bleven dem en farlig Medbejler. I det ofte særdeles dristige, ja æventyrlige og fantastiske Anlæg af Dialogernes hele Plan og Sceneri, i den maleriske Skildring af Situationerne, i den plastiske Udformning af de optrædende Personligheders hele baade

ydre og indre Væsen*), i den livlige Dialog med de hinanden krydsende Repliker, i den klare og forstandige Tankegang, de træffende Billeder, det skarpe Vid, som gjennemtrænger det hele, og endelig det slaaende og klare Udtryk, der altid svarer til Tanken og nævner Tingen med sit rette Navn — men rigtig nok heller ikke skyr at gaa lige til eller mangen Gang endog ud over Grænsen for, hvad vi betragte som sømmeligt —, i alle disse Egenskaber, som i større eller mindre Grad findes ved hans Dialoger, se vi den gamle Komedie gaa igjen hos ham. Han havde da ogsaa studeret dens Værker grundig, og lige som vi i det lidet, der er levnet af hin stolte Litteratur, finde meget, som kommer frem paa ny hos Lukianos, saaledes tør vi ganske sikkert erklære, at endnu meget mere hos ham er Laan eller Efterligning fra Komedien, uden at vi dog nu længere ere i Stand til bestemt at paavise det. Det er saaledes ikke alt, der er originalt hos Lukianos; heller ikke byder han os bestandig nyt, tvært imod er han ikke ængstelig bange for at laane fra sig selv, og man finder i forskjellige Dialoger de samme Udtryk og Vittigheder, ja ofte de samme Motiver og enkeltvis endogsaa det hele Anlæg gjentaget i uforandret eller dog kun lidet varieret Form; men til en vis Grad kan man ogsaa finde noget lignende

*) Skjønt det ikke vedkommer den oven staaende Sammenligning, kan der dog her gjøres opmærksom paa en særegen fortrinlig Art af Skildring og Beskrivelse hos Lukianos, som man finder ikke faa Steder hos ham, ogsaa i de rhetoriske Værker, nemlig hans Beskrivelse af Malerier og Billedhuggerværker. Efter en Skildring af Aëtions Maleri „Roxanes Bryllup" i det lille rhetoriske Skrift „Aëtion" har Rafael malet et Freskobillede, som findes i Galleria Borghese i Rom; i Firenze findes et Maleri af Sandro Botticelli efter Lukianos's Beskrivelse af et Maleri af Apelles i Skriftet: „Man bør ikke tro paa Bagvaskelse". Man kan ogsaa her tænke paa hans fortrinlige Beskrivelse i „Løgnhalsen" af Myrons „Diskuskaster" og af „Nilguden" (et Maleri, men svarende til den bekjendte Statue i Vatikanet) i „Rhetorlæreren".

hos Aristophanes, og havde vi den hele komiske Litteratur, vilde vi ganske sikkert møde det samme i endnu højere Grad. Et mærkeligt Karaktertræk ved Lukianos's Dialoger, som ogsaa bedst kan nævnes i denne Sammenhæng, er hans rige Benyttelse af Ordsprog og Talemaader, i hvilken Henseende ingen anden Forfatter kan staa ved Siden af ham; de gjøre sædvanlig en fortræffelig Virkning. Det samme er Tilfældet med den store Mængde Anekdoter, han overalt véd at anbringe. Ville vi, lige som vi have sammenholdt Lukianos's Dialoger med Komedierne, saaledes ogsaa sammenholde dem med Platons Dialoger, da findes ganske vist ogsaa de fleste af de oven nævnte Egenskaber i disse, og i ydre formel Henseende kommer jo hertil det Lighedspunkt, at begges Dialoger ere Prosaværker; men for øvrigt har Lukianos's Dialog ved sit ganske forskjellige Indhold og Tendens et ganske andet Præg end Platons. Derfor bliver Lukianos ogsaa i Skriftet: »Under dobbelt Anklage« stævnet for Zevs af den personificerede »Dialogos«: han klager over, at Lukianos har draget ham ned til Jorden og den menige Hob, medens han tidligere var vant til at tumle sig i de himmelske Regioner og tale om de højeste og alvorligste Ting, Guderne, Universet og Tingenes Natur; i Steden for den værdige, tragiske Maske har han paasat ham en komisk, præget med Aristophanes's og Menippos's Væsen, og kort sagt ganske fordrejet hans Karakter. Lukianos slipper dog ogsaa let fra denne Anklage, i det han gjør opmærksom paa, hvorledes han, samtidig med at han har værnet om »Dialogos's« rene attiske Dragt og friet den fra Barbarisme, har vidst at indgyde ham et frisk og frejdigt Liv og forlenet ham Ynde, saa at man nu gjærne ser ham overalt, medens Folk tidligere vendte sig bort fra ham med Ulyst paa Grund af hans barske, mørke Væsen og smaalige og spidsfindige Undersøgelser, som Folk frygtede som Pindsvinets Pigge. Hvis hermed den platoniske Dialog skal være karakteriseret, er det rigtig nok meget forfejlet; mørk

Strænghed er i alt Fald langt fra dens Karakter; men Aristoteles og andre havde ogsaa skrevet Dialoger, og muligvis har Lukianos snarere tænkt paa dem, skjønt derom kunne vi intet sige med Bestemthed, da hine Værker ere tabte.

Fra denne Lukianos's bedste Forfatterperiode har man, naar man fraregner de uægte Skrifter, som gaa under hans Navn, og betragter saadanne Dialogsamlinger som f. Ex. »Gudesamtalerne« som enkelte Værker, i alt c. 40 større og mindre Arbejder tilbage, der betegnes med Fællesnavnet »satiriske Dialoger«; for øvrigt er i flere af dem Dialogformen falden bort, og Skrifterne have Karakter af Afhandlinger eller Fortællinger, men i Indhold og Retning ere dog de fleste af disse meget nær beslægtede med de Arbejder, som i egentlig Forstand ere berettigede til at føre dette Navn. Indholdet af disse Dialoger er i høj Grad vexlende, og Satiren rettes mod alle Hovedsider af Livet, ret som i den gamle Komedie, kun med én væsentlig Undtagelse, i det det politiske Liv i Romerstaten saa godt som ikke berøres. Men her maa man ogsaa betænke, at det paa Soldatermagt byggede, uindskrænkede monarkiske Regimente naturlig kvalte politisk Interesse hos de allerfleste, og allermindst kunde man vente at finde saadan Interesse hos en Græker. Hertil kommer, at var der nogen Tid under det romerske Kejserdømme, hvor der herskede nogenlunde Lykke, Fred og Frihed for voldsomt Tyranni, var det netop paa den Tid, da Lukianos's Skribentvirksomhed faldt, under de fortræffelige Kejsere Antoninus Pius og Marcus Aurelius; han havde altsaa allermindst Anledning til at rette sin Satire mod Kejserregimentet i det hele eller Administrationen i det enkelte (hvad der for Resten ogsaa, selv om Forholdene havde været slette, vilde have været frugtesløst), og det er højst ubilligt, naar en nyere Lærd har beskyldt ham for Fejghed, fordi han ikke rettede sine Angreb mod denne Kant. Til at gaa tilbage til de slette Kejsere fra

ældre Dage var der ingen Anledning for ham: han havde fuldt op af Stof fra sin egen Tid; men naar han for Resten anakronistisk taler om Tyranner, hvad er der vel saa i Vejen for under dette Begreb ogsaa at indbefatte de onde Kejsere fra den tidligere Tid? Det er utvivlsomt en stor Overdrivelse, naar nogle mene, at Kejserdømmet egentlig var Roden til og Centralpunktet for alt det onde, som den Gang huserede i Riget; men selv om saa var, kan man i det højeste erklære, at Lukianos, naar han ikke angreb Ondet i sin Rod, ikke har haft det overskuende Blik, som erkjendte dette Forhold, men man har ingen Ret til at beskylde ham for Fejghed, med mindre man da vil rette samme Beskyldning mod alle eller saa godt som alle andre Forfattere under Kejserdømmet, hvad ingen tænker paa. At Lukianos for øvrigt ikke var bange for at give Hug til de stolte Romere, kan man se af hans Skrift: »Om de lejede Husvenner«, hvor han bittert anker over den haanlige Behandling, som græske Filosofer maatte døje af de romerske halvdannede Stormænd, hos hvem de lod sig bevæge til at træde i Tjeneste som Husfilosofer, en ganske almindelig Skik i Kejsertiden; og endnu mere kan det ses af hans »Alexandros«, hvor baade de romerske Hofmænd og Statholderen i Bithynien faa en ordentlig Snært.

Det er ikke her Meningen at paapege alle de forskjellige Retninger, hvori Lukianos's Satire gaar; men de væsentligste maa dog fremhæves, naar der skal gives et nogenlunde fyldigt Billede af hans personlige og hans Forfattervirksomheds Karakter. Og det er da bedst at begynde med det vigtigste og omtale hans Forhold i religiøs Henseende.

Det er en paa Religionens Omraade og alt, hvad dermed staar i Forbindelse, stærkt bevæget, men tillige forvirret Tid, hvorpaa vi her befinde os. Gjennem Digternes og endnu mere Filosofernes Virksomhed havde Troen paa Hellas's og

Roms gamle Guder faaet saa dræbende Stød, at der igjennem de nærmeste Aarhundreder før Kristi Fødsel og i det første Aarhundrede derefter saa godt som havde hersket fuldstændig Religionsløshed, i det man enten ligefrem fornægtede Guderne eller dog, hvad der hyppigere var Tilfældet, var ganske indifferent over for dem. Her taler jeg dog egentlig kun om Forholdene inden for de dannedes Kreds; thi den store Mængde, til hvem de filosofiske Spekulationer slet ikke naaede eller dog kun i ringe Grad, blev af gammel Vane og paa Grund af den stærke Sammenknytning mellem det daglige Liv og Religionen, samt tillige fordi man officielt stadig vedblev at overholde den gamle Kultus, ved med at dyrke de gamle Guder, tit under de mest raa og krasse Former*); men her kunde der

*) Man har til Belysning heraf et mærkeligt Stykke af Senecas tabte Skrift „Om Overtroen", bevaret hos Augustinus, og kan dermed sammenholde nogle Ytringer i hans 95de Brev (jeg sammendrager det her): „Jeg kom op paa Kapitolium: en Skare møder dér om Morgenen for at hilse paa Guderne, som Klienter paa deres Patron; saa er der en, som nævner Besøgernes Navne for Juppiter, en anden, der melder ham, hvad Klokken er; en er hans Lictor, en anden bevæger Armene, som om han salvede ham, en tredje rækker ham Haandklæde og Skrabejærn, som var han i Bad. Der er dem, som, staaende langt borte fra Gudebillederne, bevæge Fingrene, som om de ordnede eller opsatte Haaret paa Juno eller Minerva, medens andre holde et Spejl op for dem. Nogle bede Guderne om at møde som deres Bistand for Retten, andre bringe dem deres Anklageskrifter og fremstille deres Sag for dem. En udlevet, gammel Mimeskuespiller opførte hver Dag en Mime paa Kapitolium, ret som om det var Guderne en Fornøjelse at se ham spille, medens Menneskene ikke mere brød sig derom. Alle Slags Kunstnere drive ørkesløst omkring der for at tjene de udødelige Guder. Dog, om end den Tjeneste, disse Mennesker love Guderne, er unyttig, er den dog ikke hæslig og vanærende; men saa sidder der visse Fruentimmer paa Kapitolium, som tro, at de elskes af Juppiter, og de skræmmes ikke engang tilbage af

egentlig lige saa lidt være Tale om Tro som om Vantro. Men paa nærværende Tid var der foregaaet et Omslag; under Følelsen af det stærke Forfald i Sæderne, hvortil man saae den fornemste Grund i denne Ringeagt for de gamle Guder, var der begyndt en Reaktion, som vilde tilbageføre den gamle Tro. Kejsere som Hadrian og Antoninerne gik i Spidsen; og at der virkelig baade hos dem og hos en meget stor Kreds af de dannede levede ikke blot en Skintro, men en virkelig fast Tro paa de gamle Guder, netop saaledes, som de vare fremstillede i den mythiske Overlevering fra gamle Dage og uden allegoriske Omfortolkninger af Mythernes Indhold, hvoraf de i det højeste forkastede det mest anstødelige som falsk Opdigtning, fremgaar dels af Beretningerne om disse Kejseres Liv, dels har man uforkastelige og rigelige Vidnesbyrd derom i de bevarede Skrifter af de betydeligste græske og latinske Forfattere fra disse Tider Mænd som Aristeides og Plutarchos, Ailianos og Pausanias, Fronto og Appulejus*). Kun naar man tænker paa, at Forholdet virkelig var saaledes, forstaar man en vis Række af Lukianos's Skrifter, som selvfølgelig nærmest vare bestemte for de dannede. Lukianos selv er aldeles ude af Stand til at tro paa Guder med det Væsen og den Historie, som Mythologien tillagde dem, og derfor forholder han sig bestemt og fuldstændig negativ over for dem; han har vel derhos ment, at, naar andre troede paa dem, maatte det være, fordi de ikke klart og bestemt holdt sig for Øje, hvad det virkelig var, som Mytherne fortalte om disse Guder, og som den, der i det hele troede paa Guderne, nødvendig

---

Hensyn til Juno, der jo, hvis man da vil tro Digterne, er saa skinsyg og vred". Mod en „Tro", der ytrede sig paa denne Maade, har Lukianos ikke fundet det værd at anvende noget Vaaben.

*) Hvem der ønsker at læse mere herom, vil jeg henvise til det interessante Værk af L. Friedländer: „Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms", 3. Bd.

maatte medoptage under sin troende Anerkjendelse, alt sammen uden Undtagelse. Han har derfor i Overbevisningen om, at det vilde være umuligt for noget med sund Fornuft begavet Menneske at gjøre dette, naar han rigtig fik at vide, hvad det var, han maatte tro paa, indladt sig paa, fornemlig i sine »Gudesamtaler« og »Samtaler i Havet«, at fremstille en Række af disse Myther i Dialogform, naturligvis de mest grelle af dem, om Gudernes Elskovsæventyr o. desl., hvorefter han da ikke behøvede at lede længe; og han har, saaledes som det ogsaa var det bedste at gjøre, naar den tilsigtede Virkning skulde naas, i Reglen fremstillet dem ganske simpelt hen, som de virkelig lød, uden at der fra hans Side ytredes nogen satirisk Bemærkning om deres Indhold, hvilket jo let kunde have vakt Mistro til Fremstilleren som Forvrænger af Mytherne*). Til samme Klasse Skrifter hører ogsaa hans fine, lille Advokattale »Prometheus«, i hvilken Prometheus forsvarer sin Fremfærd mod Guderne, som vil straffe ham derfor; men her knytter sig fyldigere satiriske Betragtninger fra Forfatterens Side til selve Mythens Fremstilling. Ogsaa hans »Samtale med Kronos« gaar ind paa samme Thema.

Ved Siden af Troen paa de gamle Guder har der allerede længe hersket det mærkværdigste Religionsblanderi. Selvfølgelig var dette netop fremkaldt paa den Tid, da Troen paa de gamle Guder var begyndt at svinde bort, og mange dog følte en Trang til at have lignende Væsener at støtte sig til; men siden havde det stadig holdt sig. Polytheismen har let ved at aabne nye Guder Adgang til den engang dannede Kreds, og Menneskene, der leve under en polytheistisk Religion, ere tilbøjelige til at tro sig bedre

*) Smlgn. C. Martha: „les moralistes sous l'empire romain", Paris 1865, der, saa vidt mig bekjendt, først har gjort denne Iagttagelse.

hjulpne, jo flere Guder der er at ty til. Hertil kom nu, at Dannelsen af det romerske Universalmonarki bragte Verdens forskjellige Folk i nærmere Berøring med hinanden, og Forbindelsen blev stadig livligere, jo bedre Kommunikationsmidlerne udvikledes. Saa indvandrede da ogsaa fremmede Kulter i rigeligt Maal, og de ægyptiske og forskjellige orientalske Gudeskikkelser fik Plads ved Siden af Olympens Guder og indtoge samme eller tit endnu højere Rang. At Lukianos lige saa lidt eller endnu mindre kunde finde sig i disse Guder end i de helleniske, som dog i alt Fald havde et menneskeligt Væsen, er let at forstaa; og man finder oftere hos ham den mest bidende Spot over dette Gudeblanderi, men fornemlig i den lille, meget vittige Dialog: »Gudernes Tingforsamling«.

Saaledes er altsaa Lukianos's Forhold til Folketroens forskjellige Gudeskikkelser; men derefter bliver Spørgsmaalet, hvorledes han stillede sig over for den Forestilling om »Gud«, som var udviklet af Filosoferne, og som hos saa mange af de dannede, navnlig i en lidt ældre Tid, ganske var traadt i Steden for de gamle Guder. Her bliver der dog egentlig kun Tale om den Gudeforestilling, som er udviklet af Stoikerne, om hvis Lære Zeller*) med rette siger, at intet andet filosofisk System var i den Grad nøje voxet sammen med Religionen, og at deres System var lige saa meget et religiøst som et filosofisk; Lukianos tager da ogsaa alene Hensyn hertil. Naar nu Stoikerne ydede Folketroens Guder en vis relativ Anerkjendelse og søgte at redde og opretholde Mythologiens Indhold ved en højst vilkaarlig allegorisk Udlægning af Mytherne, som særdeles ofte støttedes paa yderst spidsfindige etymologiske Forklaringer af Gudernes Navne, saa var Lukianos, som let er at forstaa, aldeles utilbøjelig til at gaa med hertil; men selv deres »ene Gud«

*) Philosophie der Griechen III, 1 p. 288 fl.

eller »Zevs« har han ikke villet anerkjende paa nogen Maade. Hans Virksomhed som Verdensbygmester var ham fuldstændig uforstaaelig; det guddommelige Forsyn, hvilket er en af de Hovedsider, fra hvilke Stoikerne saae deres Gud, kunde han ikke anerkjende, naar han saae, hvorledes det gik til i Verden, hvor de gode saa ofte lide, medens de onde leve i Tryghed og Lykke, og af mange andre Grunde; og Guddommen som den evige, uforanderlige Skæbne syntes ham ogsaa en fuldstændig Urimelighed, blandt andet af den Grund, at den aldeles maatte knuse den menneskelige Frihed, saa at Menneskene jo ikke med rette kunde straffes, naar de — efter Skæbnens Bestemmelse — begik Forbrydelser. Altsaa negerer Lukianos ogsaa bestemt den filosofiske Gudeforestilling; skarpe Indlæg mod den finder man især i Dialogerne: »Zevs i Forhør« og »Zevs som tragisk Skuespiller«, i den 30te Dialog af »Samtaler i de dødes Rige« o. a. St. Resultatet af det hele bliver, at over for den Tro paa en Gud eller Guderne, som Lukianos kjendte, forholder han sig ganske negativ; ingen positiv Udtalelse om en Gudeforestilling, som han billiger og tror paa, findes hos ham; han har ikke engang staaet paa Epikureernes Standpunkt, som dog ganske vist kom hans eget nærmest, i det de, om de end ikke lige frem benægtede Guders eller en Guddoms Tilværelse, dog hævdede, at den eller de aldeles ikke indblandede sig i Verdensstyrelsen eller Menneskelivet, hvilket jo i Virkeligheden kommer ud paa ét med den absolute Gudsfornægtelse.

Der maa her endnu tilføjes nogle Bemærkninger om Lukianos's Forhold til den nye Religion, Kristendommen, som paa den Tid havde vundet en vis Udbredelse, fornemmelig dog blandt den lavere Befolkning og i Rigets østlige Provinser; om Jødedommen er der derimod saa godt som slet ikke Tale, undtagen for saa vidt som man et enkelt Sted finder Spor til en uklar Sammenblanding af den med Kristendommen, saaledes som det oftere er Tilfældet

ogsaa hos andre Forfattere. Eftersom Lukianos allerede meget tidlig havde faaet et Navn paa sig som Kristusfjende, har dette Spørgsmaal til mange Tider været behandlet i Litteraturen og er blevet skruet op til en Betydning, som ikke i fjærneste Grad svarer til den, det virkelig har eller bør have. Vi maa her til en Begyndelse sige, at, om Lukianos havde haft et grundigt Kjendskab til de kristnes Tro og Lære, vilde man efter det hele Tankesæt hos ham, som oven for er paapeget med Hensyn til hans Forhold til den stoiske Guddom saa vel som til Folketroens personlige Guder, og foruden dette ogsaa af andre meget vægtige Grunde, som man let fatter, naar man tænker paa Evangeliernes Fortællinger om Miraklerne og lignende, være berettiget til at erklære det for højst sandsynligt, eller rettere vel ganske sikkert, at han vilde have stillet sig lige saa negativ over for denne Tro som over for al anden; men naar man vil mene, at det har været ham endogsaa en blot underordnet Opgave at angribe og haane denne Tro og Lære, tager man i højeste Grad fejl. Man maatte da ubetinget hos ham have ventet en bestemt og utvetydig Angivelse med Navns Nævnelse af, at det var Kristendommen, han vilde til Livs; thi hvad i al Verden skulde vel have skræmmet ham fra aabenlyst at angribe denne paa den Tid af det langt overvejende Flertal foragtede Religion, naar han dristig vovede aabenbart at bekæmpe den anerkjendte og beskyttede? Hertil kommer saa, at hans Skrifter væsentlig vare beregnede paa den dannede Verden, hvis Hovedsæde fornemlig var de vestlige Lande, og hos denne Kreds af Læsere, som han forudsatte, fandtes der vel kun enkeltvis og højst ubetydelige Spor af Kristendom, saa at der ingen Anledning var for ham til at angribe den. Meget af, hvad man anfører til Bevis for hans Angreb paa den, beror da ogsaa paa blotte Misforstaaelser og Ubekjendtskab med Datidens Forhold ellers. Saaledes findes der spredt omkring i forskjellige af hans Skrifter enkelte spottende Hentydninger til Mirakel-

historier o. l., som vise en vis Lighed med Fortællingerne i Testamentet; ganske vist kan det være muligt, skjønt det ikke er meget rimeligt, at Lukianos har hørt nogle løse og ufuldstændige Beretninger om, at de kristne fortalte saa og saa; men man tænker ikke paa, at Hedenskabet havde sine egne Mager og Thaumaturger, om hvem der fortaltes ganske lignende Mirakelhistorier, og at disse endnu spillede en ganske anderledes betydelig Rolle i den Verden, som laa Lukianos nærmest, saa at hans Hentydninger rimeligst maa antages at vise hen til dem. Det er ogsaa i nyere Tid lykkedes paa flere Steder bestemt at angive Kilderne, hvortil han sigter, og de ere alt andet end kristelige. Et Hovedangreb mod Kristendommen skal han imidlertid have foretaget i sit Skrift »Om Peregrinos Proteus's Død«, i hvilket han i en højst bidende og spottende Tone skildrer denne kyniske Sværmers Livsløb (under hvilket han en kort Tid kom i Forbindelse med de kristne og blev optagen af dem, men siden igjen udstødt af deres Samfund) og til sidst hans opsigtvækkende Død, i det han frivillig besteg Baalet ved Festforsamlingen Aar 164 i Olympia. Skriftets Hovedtendens skal være en Spot over de kristelige Martyrer; man tænke sig blot: en af de kristne forstødt kynisk Filosof gjort til Type for de kristelige Martyrer! Det er aldeles ubegribeligt; og dog er det dette Skrift, som har givet Lukianos Navn af Kristusfjende, og det har været betragtet som saa farligt og afskyeligt, at det af Tridentinerkonciliet er sat paa Listen over de Bøger, som det var forbudt kristne at læse. Nej, Skriftets Hovedtendens eller eneste Tendens er et Angreb paa de Lukianos forhadte Kynikere; det er saa utvetydigt og klart, at man maa forbavses over, at en Misforstaaelse heraf i det hele har været mulig, og endnu mere over, at den kan komme igjen selv i den nyeste Tid, efter at den for længst er paavist, saa at der trænges til en ny Paavisning deraf, saaledes som der f. Ex. er givet af den tyske Filolog J a c o b B e r n a y s i Skriftet: »Lucian

und die Kyniker« (med en Oversættelse af Lukianos's Skrift). Berlin 1879, og af Zeller i »Deutsche Rundschau« for Januar 1877. Af aldeles underordnet Betydning er det Parti af Skriftet, hvor der tales om de kristne i Anledning af Peregrinos's Forbindelse med dem, i det det blot er en lille Episode paa én Side af de 16, som Skriftet omfatter. Hertil kommer, at, hvad der siges om de kristne, for det første røber et grundigt Ubekjendtskab med deres Tro og deres Samfundsinstitutioner, hvis man da ikke vil antage, at de kristne paa den Tid allerede havde fjærnet sig saa meget fra den oprindelige Kristendom, at de næsten ikke mere kunde kaldes kristne; end videre er der ikke nogen som helst saarende Haan i Lukianos's Ord om Kristus eller de kristne, naar man da ikke vil finde en saadan i Betegnelsen af Kristus som »den korsfæstede Sophistes« (i hvilket Ord der dog efter Sammenhængen saa vel som efter Lukianos's og hans samtidiges konstante Brug af det ikke med nogen som helst Grund kan lægges noget haanligt, i det det blot betegner »Vismand og Lærer«, uanset om Læren billiges eller ej), eller se en Haan mod de kristne i disse Ord om deres Udødelighedstro: »de stakkels Mennesker (οἱ κακοδαίμονες) tro at skulle blive udødelige og leve til evig Tid, hvorfor de da ogsaa ringeagte Døden og ofte frivillig ofre sig«. Det tager sig mere ud som en Beklagelse over dem og deres antagne Vildfarelse fra en Mands Side, der ikke kunde dele denne deres Tro, end som en Spot. Men ganske vist kan den samme Text, her som mange andre Steder, udtydes paa forskjellig Maade, i det det kommer an paa Fortolkerens eget forudfattede Standpunkt; man kommer undertiden til at tvivle paa, om det overhovedet er muligt, i alt Fald for Flertallet af Menneskene, at bedømme et foreliggende Spørgsmaal, uden at forudfattede Meninger influere paa Opfattelsen og Dommen. Hvad Lukianos ellers paa dette Sted fortæller om de kristne, om deres indbyrdes Sammenhold og Kjærlighed,

deres Beredvillighed til at hjælpe lidende Brødre, hvorved de ikke sky noget Offer, og deres Ringeagt for jordiske Goder, der des værre medfører, »at, naar en eller anden Charlatan og snedig Slyngel kommer til dem, som rigtig forstaar at benytte sig af Forholdene, kan han i kort Tid blive en rig Mand ved at kjore i Ring med de jævne, udannede og troskyldige Mennesker« — alt dette tjener snarere de kristne til Ære end til Skade paa deres gode Navn og Rygte. Det er da heller aldrig faldet nogen ind at ville lægge nogen Haan mod de kristne ind i disse Bemærkninger; men til Gjengjæld overser man dem, naar man af de forud anførte har ladet sig bevæge til Fordømmelsesdommen over Lukianos. Ærefuldt for de kristne er ogsaa, set fra Lukianos's eget Standpunkt, det, som han fortæller i sin »Alexandros« om deres Fjendskab mod denne Charlatan og Løgneprofet, hvorved de paadroge sig hans Had og Forfølgelse. Saaledes falde Anklagerne mod Lukianos som særlig aktiv Fjende og Spotter af Kristendommen ganske til Jorden.

Haand i Haand med den gjenopvakte Tro paa de gamle Guder og Optagelsen af de mange fremmede Guddomme gaar nu fremdeles paa denne Tid dels et stærkt Hang til det mystiske, for saa vidt dette allerede var et Element i Folkereligionen eller dog let kunde udvikle sig i Tilknytning dertil, hvilket endogsaa skete under visse filosofiske Retningers Ægide, især Ny-Pythagoreernes og Platonikernes, dels en kolossal Overtro. Der fandtes allerede fra tidligere Tid ikke saa ringe Overtro hos Grækerne og Romerne selv, Overtro af den almindelige Art, som kjendes hos alle Nationer, i det man troede paa Spøgelser, paa Tryllekunster, hvorved man kunde forgjøre Folk eller befri dem for Forgjørelse og tvinge Naturmagter til at lyde Menneskebud, endelig paa Drømmetyderi og Spaadomskunst. Den sidste Ting havde endogsaa fundet en mægtig Støtte fra den stoiske Filosofis Side, hvis Kjæphest Mantiken var,

i det Stoikerne fra den hentede et af Hovedbeviserne for Guddommens Tilværelse og Virksomhed som Forsyn, hvorfor de da ogsaa havde bestræbt sig for at godtgjøre dens Mulighed baade ad spekulativ og ad empirisk Vej, her rigtig nok med den største Kritikløshed i Samlingen af Historier, der skulde bevise den. Denne gamle hjemmefødte Overtro var nu yderligere bleven forstærket ved de rigelige Tilskud af samme Art, som Orienten havde kunnet levere, og som snart aldeles fordunklede det andet. Ja, selv Kristendommen har, i det den med sine Beretninger om Kristus og hans Disciples Undergjerninger var traadt i Kamp mod Hedenskabet, bidraget til at udvikle og udbrede overtroiske Forestillinger; ivrige Hedninger maatte jo have Sidestykker til og, om muligt, overbyde det vidunderlige, som Kristendommen fremførte. De forskjellige baade troende (især Ailianos) og ikke troende hedenske Skribenter fra denne Tid, ikke mindst Lukianos, forsyne os med rigelige Oplysninger om denne Overtro; her har man en Fylde af Historier om Guders Aabenbarelser og underfulde Virken til Velsignelse for de gode og Straf for de onde, om Spøgerier, om Dæmonbesættelser og Dæmonfordrivelser, vidunderlige Helbredelser, ja Opvækkelser fra de døde, o. m. l.; man hører om hyppig Optræden af Thaumaturger af forskjellig Art, mest Chaldæere, Ægyptere og andre Østerlændere, men ogsaa Grækere, man tænke især paa Mesteren, den store Mirakelmager Apollonios fra Tyana; endelig spiller Mantiken, baade den officielle ved Oraklerne og den private med dens mange forskjellige Former, en uhyre Rolle. De gamle Orakler i Grækenland og andre Steder, som for nogen Tid tilbage længe havde været forsømte, kunne nu glæde sig ved en umaadelig Tilstrømning af Spørgere fra alle Rigets Egne; gamle Orakelsamlinger og Spaadomsbøger løb om mellem Folket, og overalt, hvor Mennesker samledes, var der Spaamænd og Spaakællinger tilstede. Alt dette Overtroens Uvæsen var, selv naar det dreves af »ærlige« Sværmere, en Torn i Øjet

paa den klare, forstandige Lukianos, og han gjennemhegler det saa ofte, han ser Lejlighed dertil; særlig er hans Spot derover koncentreret i Skriftet »Løgnhalsen«. Men selvfølgelig var der ogsaa mange Charlataner og Bedragere, som vidste at føre sig dette overtroiske Hang hos Tiden til Nytte, og mod dem er Lukianos naturligvis særlig fjendtlig stemt, naar han tror at have opdaget deres Bedrageri. En saadan Humbugmager efter en storslaaet Maalestok var »Løgneprofeten« og Orakelstifteren Alexandros fra Abonuteichos, sin Tids Cagliostro, som Wieland har kaldt ham; mod ham er et af Lukianos's interessanteste, men i Formen og Stoffets Ordning just ikke heldigste Skrifter, »Alexandros«, rettet*). — Men vi maa nu vende os bort fra denne Side af Livet paa Lukianos's Tid.

Med Hensyn til det almindelige, dagligdags Menneskeliv er hans Satire atter og atter, men forøvrigt ikke med overdreven stor Variation i Fremtrædelsesformen, rettet mod dets mangehaande Forvildelser. Tidens vilde Udskejelser i Retning af Nydelsessyge og sexuelle Synder har fundet en stræng Dommer i ham; og ingen Stemme har, saa vidt mig bekjendt, nogen Sinde løftet sig til Anklage mod Lukianos for at være smittet af de samme Fejl, han lastede hos andre, saa at man, naar man tænker paa, hvor mange Fjender hans Angreb maa have skaffet ham, vel sikkert tør erklære ham for en ren Karakter i denne Henseende. Den almindelige Begjærlighed efter Rigdom og Ære og Frygt for det modsatte angriber han idelig, snart med den muntre og mildere Latters, snart med den strængere Alvors, snart med den blodige Satires Vaaben. Et Middel, som han særlig ynder, naar han vil paavise det taabelige i denne Menneskenes Begjær og Stræben, er at henlede deres Tanker paa Døden, der gjør Ende paa al

*) Jfr. A. Sallet: „En Præstebedrager i Oldtiden“, Hist. Arkiv 1874 I, 445 og flg.

Glans, som Rigdom, Ære og Magt kan skaffe, og stiller Kongen lig med Slaven, Rigmanden med den usleste Tigger; dette fremkalder hans Skildringer af Forholdene i Dodningeriget, som findes f. Ex. i hans »Menippos's Rejse til Hades« eller »Nekyomantien«, i hans »Nedfart til Underverdenen« og »Samtaler i de dodes Rige«. Af lignende Art er ogsaa hans »Charon«, kun at han her lader denne de dodes Færgemand stige op paa Jorden for at se sig om der og udtale sin Spot over Menneskenes latterlige Stræben efter saadanne Ting, medens de glemme Døden. Ofte lægger dyb Medlidenhed og Vemod hos Forfatteren sig for Dagen i disse Skildringer. Paa anden Maade har han behandlet det samme Thema i »Ønskerne« og i »Hanen«, som dog ogsaa strejfer ind paa andre Omraader, hvad der endnu mere er Tilfældet med hans »Menippos's Himmelrejse« og »Timon« nogle af de mest indholdsrige Dialoger; ligeledes i »Kronosolon« og »Kronosbrevene«. Af særlige Sider ved Datidens Liv, som han angriber, kan mærkes Parasitvæsenet (i »Timon«) samt den hule Skindannelse, som fandtes hos mange paa den Tid, især blandt Stormændene, der stræbte at efterabe og derved maaske vinde Gunst hos de dannede og lærde Kejsere, som den Gang regerede; her hen hører Sendebrevet »Til den udannede Mand, som kjøber mange Bøger« og til Dels ogsaa Skriftet »Om de lejede Husvenner«.

Til sidst maa vi endnu tale om Lukianos's Stilling som satirisk Forfatter over for Samtidens videnskabelige Bestræbelser, dens Litteratur og Videnskabsmænd af forskjellig Art. Ogsaa her river han skaansellost ned paa alt, hvad der for ham fremtræder som forskruet, hult og usandt. Saaledes har han i sin »Lexiphanes« særdeles morsomt angrebet dem, der søgte at vække Opmærksomhed for sig ved et mærkværdigt græsk Sprog, sammensat af ældgamle, vulgære og selvlavede Ord, hvorimod de skyede alt, hvad der var jævnt og natur-

ligt og havde Støtte i det daglige, dannede Talesprog eller hos gode Mønstre fra den gamle Tid. Lexiphanes, som hylder denne Retning, lader han først forelæse en Prøve af en saadan Stil, og trods at det er halvt uforstaaeligt, er det dog et kosteligt Stykke; derefter faar han en tilstedeværende Læge til at indgive Foredragsholderen et Brækmiddel, for at han kan blive helbredet for denne sin slemme Syge, og, da dette er sket, giver han ham selv Forskrifter om den rette Maade at tale paa, i det han henviser ham til at danne sit Sprog ved Studium af Digterne og Talerne, hvorefter han skal gaa til Thukydides og Platon samt Tragikerne og Komikerne. Lukianos selv har trofast fulgt sine egne Forskrifter. — Rhetoriken paa den Tid have vi allerede set ham angribe for dens opstyltede og paa alle Maader kokettereude Væsen i det fortrinlige Skrift »Under dobbelt Anklage«; til samme Gjenstand kommer han tilbage i et andet, særdeles skarpt satirisk Arbejde: »Rhetorlæreren«, hvor han giver en ung Mand, der vil være Sofist, Anvisning om, hvorledes han lettest skal naa dette høje Maal med alle de Herligheder, der følge dermed. Man skal ikke følge den gamle Vej, som Demosthenes og Platon og Lukianos selv »i sin Taabelighed« have fulgt, da den kræver langvarige og møjsommelige Studier, men man skal gaa den bekvemme og hurtige Vej, Nutiden har betraadt. Man behøver ingen Forstudier, knap engang at kunne læse, men derimod skal man være udrustet med en god Portion Frækhed, med en Stemme, der kan skraale og synge godt, og en stolt Holdning, fremdeles med en overdaadig, kvindagtig Dragt, mange Følgesvende og en Bog under Armen. Saa skal man end videre kjende en Snes attiske Gloser, som man kan anbringe som et Krydderi rundt omkring i sin Tale, ikke alt for sparsomt, men for øvrigt skal man helst bruge sjældne, dunkle og selvlavede Ord, som Folk ikke forstaa, men saa meget mere beundre; og forlanger nogen

at vide Avtoriteterne for dem, skal man frækt nævne en Digter eller Prosaforfatter, som aldrig har existeret. Faar man opgivet et Thema til at tale over, skal man, hvis det er vanskeligt, erklære det for alt for let og forlange et andet, og har man endelig valgt et, skal man tale frisk fra Leveren uden at bryde sig om, om Begyndelsen kommer til at staa i Midten og Enden i Begyndelsen, og dertil gestikulere dygtig; man skal udfolde saa stor mythologisk Lærdom som muligt og altid søge at faa anbragt en god Del om Athens Heltegjerninger i Perserkrigene. Man skal instruere sine Følgesvende til at give Tonen an som Klakører (»de skal dog gjøre lidt Tjeneste for Maden, de faa!«), og viser Publikum sig køligt, skal man varme det ved at skjælde det ud. Medbejlere skal man haane og bagtale; endelig skal man tillade sig alle Slags sædelige Udskejelser saa aabenlyst som muligt og navnlig se at komme i Yndest hos Fruentimmerne: paa den Maade kan man blive en udmærket Sofist og vinde Rigdom og Ære.

Vi gaa over til Historieskrivningen. En lille Partherkrig, som Romerne førte i Aarene 162—65, havde givet Anledning til Fremkomsten af en Mængde historiske Skrifter, fulde af de største Løgne, af Smigrerier mod de romerske Anførere og Forhaanelser mod Fjenderne, samt slette i deres Stil og Plan; dette gav Lukianos Anledning til at udgive Skriftet: »Hvorledes man bør skrive Historie«. Det er en Slags Historieskrivningens Theori, som i alt Fald for sin Tid kunde være meget god og fortjener Opmærksomhed derved, at det var det første Arbejde i sin Art, som den græske Litteratur havde at opvise. Han taler i det første Hovedafsnit af Skriftet om, hvad en Historieskriver bør undgaa, og anfører i den Anledning glimrende Prøver paa, hvor slet disse sidste selvbeskikkede Efterlignere af Herodotos og navnlig af Thukydides havde

skilt sig fra Sagen*). Dernæst gaar han over til at foreskrive, hvad Historieskriveren bør gjøre, og han stiller her den Fordring til ham, at han skal have politisk Indsigt og Fremstillingskunst, at han skal fortælle det skete strængt overensstemmende med Sandheden og med Frimodighed, uden Partiskhed, uden Haab om Løn eller Frygt for Ugunst; han skal enten selv have oplevet det, han fortæller, eller med Kritik vælge de bedste Kilder; Stoffet skal anordnes passende og

*) Et Par Prøver af disse Skribenter, som Lukianos meddeler, kunde det dog være ganske interessant at anføre. „En af dem begyndte med Paakaldelse af Muserne, at de skulde hjælpe ham ved Udarbejdelsen af hans Værk, en særdeles passende Indledning! Lidt efter sammenlignede han den romerske Feltherre med Achilleus, Perserkongen derimod med Thersites, i det han ikke anede, at hans Achilleus vilde komme til at staa i et bedre Lys, om det snarere var en Hektor end en Thersites, han besejrede. Derefter lovpriste han sig selv som en Mand, der var fortrinlig skikket til at beskrive saa glimrende Bedrifter; derpaa gjaldt hans Lovtaler hans Fødeby Miletos, og dertil knyttedes en Dadel over Homeros, som ikke havde omtalt denne By, osv." En anden havde med særlig Forkjærlighed kastet sig over den mest smaalige Beskrivelse af Bjærge, Sletter og Floder samt andre Ting; „i en hel Bog havde han med Nød og næppe faaet Kejserens (L. Verus's) Skjold beskrevet, og til at beskrive Partherkongen Vologeses's Buxer og Hestebidsel o. a. havde han brugt tusende Linjer". En havde begyndt at skrive i ionisk Dialekt, men lidt senere var kan falden over i det vulgære Sprog; en vilde være aldeles attisk, og i den Anledning havde han tilladt sig at omlave de romerske Navne Saturninus, Fronto og Titianus til „Kronios, Phrontis og Titanios". En Mand, som bevislig aldrig havde forladt Korinth, havde beskrevet Krigen, som om han selv havde været Øjenvidne til alt, og var derved kommen til at levere en saadan Historie som den, at Partherne i Kampen medførte store Slanger paa Stænger (— det var Felttegnet for Hærafdelingerne hos dem —), hvilke de, naar de kom Fjenderne nær, slap løs paa dem, og „han havde selv siddet oppe i et højt Træ og set, hvorledes disse Slanger slugte eller kvalte de romerske Soldater" osv. osv.

Behandlingen af Tingene svare til deres Betydning; Fremstillingen skal være klar og livlig, Stilen og Sproget smukt, værdigt og naturligt, som det passer for en Prosafremstilling; og altid skal han som Thukydides skrive med Eftertiden for Øje. Det er alt sammen saa ganske simple og naturlige Fordringer til en Historieskriver, at man ikke skulde tro, at saadant behøvede at indskærpes; men det viste sig dog at være nødvendigt paa den Tid. — Der kurserede fremdeles den Gang en Litteratur, som nu næsten ganske er gaaet tabt, hvad der i og for sig ingen Ulykke er i; det var Rejsebeskrivelser og Fortællinger om fremmede Lande, opfyldte af de vidunderligste og løgnagtigste Fabler om Folks og Landes Natur. Det var en Litteratur, hvortil man finder de første Spirer meget langt tilbage, i det (for ikke at tale om Odysseussagnet og det saakaldte Arimaspiske Digt) Historieskriveren Ktesias c. 400 f. Kr. havde leveret Prototypen derfor i sin »Persiske og Indiske Historie«; ja, i Følge en ejendommelig Børnerthed, som fandtes hos mange Grækere, der nærede Mistro til Fortællinger om alt overordentligt og usædvanligt, som de ikke vare vante til at se i deres eget Hjem, var der ogsaa dem, som beskyldte Herodotos for at have løjet i sine Beretninger om Orienten og Ægypten, og Lukianos selv stiller ham oftere sammen med Ktesias, medens han for øvrigt paa andre Steder roser ham*). Senere vare navnlig de Historieskrivere, som behandlede Alexandertoget, vistnok med større Ret blevne beskyldte for Tilbøjelighed til at lyve; men til dem havde der siden sluttet sig mange andre, som gik meget videre, særlig en vis Iambulos, af hvem man har

*) En Parodi paa Herodotos's Skildringer fra Orienten (eller vel snarere paa den overtroiske Pausanias's Værk eller paa begge Dele) er det mærkelige i ionisk Dialekt affattede Skrift: „Om den syriske Gudinde“, tillige en Latterliggjørelse af orientalske Gudeforestillinger og overtroiske Kulter, væsentlig den vilde og bizarre Kultus af Rhea eller Kybele.

lidt bevaret i Referat hos Diodoros fra Sicilien, handlende om hans Rejse til og Ophold paa en »Lyksalighedens Ø« i Oceanet syd for Asien. Som parodisk Sidestykke hertil skrev Lukianos »til Forfriskelse for sig selv mellem alvorligere Arbejder og for dog ogsaa at faa Del i saadanne Forfatteres Frihed til at lave Historier« sin kostelige »Sande Historie«, en opdigtet Rejsebeskrivelse med de forfærdeligste Løgnehistorier og Fabler*); paa Forhaand gjør han dog strax sine Læsere opmærksomme paa, »at han skriver om det, som han hverken selv har set og oplevet eller erfaret af andre, og som desuden hverken existerer eller overhovedet kan existere, hvorfor Læserne slet ikke maa tro derpaa«; han vil nemlig meget frabede sig at stilles i Klasse med hine Løgneskribenter. Skriftet er saaledes i Grunden ikke mere en Satire end en spøgende Æventyrhistorie; for saa vidt kan man da her i Forbindelse med det ogsaa nævne hans meget morsomme Æventyrhistorie om »Lucius, der forvandledes til et Æsel«, som dog ikke har den mindste satiriske Karakter. Der er imidlertid dem, som tvivle paa, at dette Arbejde er af Lukianos, og ogsaa mig forekommer det noget mistænkeligt, uden at jeg dog tør udtale nogen bestemt Mening om dets Ægthed eller Uægthed.

Endelig have vi endnu at omtale Lukianos's Forhold til »Videnskabernes Videnskab«, Filosofien, eller, rettere sagt, endnu mere til Filosoferne. Vi have allerede oven for set, hvorledes han først i en noget sen Alder var kommen over paa de filosofiske Studier, og bemærket, at han, i det hans egentlige Interesse kun gik i praktisk ethisk Retning, havde følt sig frastødt af de spekulative Theorier, som de forskjellige filosofiske Skoler meddelte, og derfor næppe har fordybet sig meget deri; alt tyder paa temmelig overfladisk Kundskab. Naar han derfor i »Fiskeren« taler gjentagne Gange om sin store Ærbødighed for »Filosofien« og

*) Smlgn. Dr. J. Paludan: Om Holbergs Niels Klim. Kbhvn. 1878, p. 12 f.

fortæller, hvorledes han lang Tid igjennem har søgt den ved at gaa fra Dør til Dør, maa dette i alt Fald ikke forstaas om den spekulative Filosofi. Denne haaner han atter og atter som orkesløs og gold. Stoikernes spidsfindige Logik og kaptiøse Syllogismer saa vel som deres Lære om Verdensbygningen og Paradoxer om den vises Lyksalighed, Epikureernes »afdankede« Guder, Platonikernes luftige Idélære, Ny-Pythagoreernes Talmystik, Sjælevandringslære og asketiske Særheder, Peripatetikernes smaalige Naturforskning, der sætter dem i Stand til at sige, »hvor lang Tid en Moskito lever, hvor dybt Solens Straaler naa ned i Havet, og hvorledes Østersens Sjæl er beskaffen«, endelig og tillige først og fremmest de forskjellige Skolers indbyrdes Strid og modsigende, men desuagtet af stærke Argumenter støttede Meninger om de samme Ting: alt dette spotter han idelig over. Men Dommeren er her ikke kompetent, og Spotten er derfor lige saa virkningsløs, som den er billig kjøbt. Om de ældre Filosofer kjender han næppe mere end de gængse Anekdoter; Kynikerne havde ingen Theori, saa at de ikke komme med her, og for øvrigt gjælder paa lidet nær det samme om Epikuros's Skole. Af Dialoger, hvor saadanne Angreb især komme frem, kan her nævnes »Menippos's Himmelrejse« og den efter den foregaaende temmelig nøje formede »Menippos's Rejse til Underverdenen«, fremdeles den yderst haanlige »Avktion over Filosoferne og deres Livsretninger«, hvor Hermes af Zevs beordres til at udbyde de forskjellige Skolers Stiftere til Salgs, ret som de vare Slaver, og hvor Kjøberen faar enhvers fornemste »Færdigheder« at høre, efter hvilket Prisen bestemmes. Dette Skrift, som for øvrigt næppe er overleveret i ganske fuldstændig Skikkelse, har maaske været et af de første, hvori Lukianos har angrebet Filosofien og Filosoferne; det synes at have vakt en umaadelig Forbitrelse mod ham, hvorfor han har fundet det fornødent at skrive en Apologi derfor, »Fiskeren«. Han hævder heri, at han hverken har

villet angribe selve Filosofien eller selve Skolernes Stiftere, men kun deres uværdige Efterlignere paa hans egen Tid; men ved dette sit Forsvar fører han for Resten Kampen over paa en anden Grund end den, hvorpaa den er begyndt; thi medens han forud havde spottet Theorierne, lægger han nu Hovedvægten paa det praktiske, i det han paaviser, hvorledes disse Nutidens Filosofer i deres personlige Liv hverken rette sig efter det, de lære, eller efter Stifternes lysende Exempel. Herved komme vi da over paa det, der er Hovedsagen for Lukianos, og møde et Omraade, hvor han baade kæmper med større Ret og med mere Held. Det praktiske sædelige Liv er for ham Hovedsagen, og der har, som tidligere bemærket, næppe været noget at laste ved hans egen Person i denne Henseende; men med Datidens Repræsentanter for Filosofien har det næppe altid været ganske heldig bevendt. Den almindelige Slaphed i sædelig Henseende, som hører Tiden i det hele til, har ogsaa trængt sig ind hos Filosoferne; den Gunst, som Filosofien nød fra oven, har tillige kaldet mange uværdige Personer til dens Fane i Haab om Fordele, og til at blive Filosof hørte der endda ikke saa meget, naar man da vilde give Afkald paa selvstændig Forskning og Spekulation og nøjes med at docere det overleverede Stof, som man nok kunde tilegne sig temmelig let, for en Del ved Hjælp af Kompendier. Det store Flertal af Disciple krævede ikke nogen grundigere Uddannelse; det var mere en under Hoffets Indflydelse fremkommen Modesag at lade sig give et Begreb om Filosofi, og særlig for de fornemme Stænder kunde det være ønskeligt at erhverve sig en overfladisk filosofisk Dannelse, som godt kunde meddeles af overfladiske Lærere. Imod den store Mængde af disse saakaldte Filosofer, »disse Æsler i Løvehud, disse Slaver, der ville spille Gude- og Herosroller«, som han siger i »Fiskeren«, drager han til Felts, »netop for at hævde de gamle ærefulde Stifteres gode Navn og Filosofiens Værdighed; thi de Synder, som de begaa, giver

den menige Hob selve Filosofien og de gamle Mestre Skyld for«. Derfor anker han bittert og med stræng Alvor, men undertiden ogsaa saaledes, at han mere anvender Latterens Vaaben, over disse Filosofers Spytslikkeri for de rige og fornemme, deres Begjærlighed efter Penge og Anseelse, deres Hovmod, deres Fraadseri og Utugt. deres Ufordragelighed og Kivsyge osv., hvilket saa lidet stemte med deres Prædikener om Dyd, Forsagelse, Ringeagt for Livets Goder og Lidenskabsloshed eller med »deres filosofiske Dragt, værdige Holdning, strænge Alvorsmine og lange Skjæg«. Herom kan især henvises til Dialogerne »Fiskeren«, »Menippos's Himmelrejse«. »Timon« og fremfor alt det ganske ypperlige, men noget ud over det sommelige gaaende Skrift: »Gjæstebudet eller de moderne Lapither«, hvor Gjæstebudet, som Repræsentanter for de forskjellige Skoler ere indbudne til, efter forskjellige andre lidet opbyggelige Scener ender med et blodigt Slagsmaal, fremkaldt ved en Strid mellem en Stoiker og Epikureer om en lækker Hone, der var sat for dem, og hvorunder en drukken Kyniker spiller den rasende Herakles's Rolle. Særlig Omtale fortjener her ogsaa »Løgnhalsen«, hvor en Kreds af Filosofer forlyste hverandre med en Række Historier. som vidne om den tykkeste og latterligste Overtro hos dem. Mange spottende Bemærkninger mod Filosofien og Filosoferne indeholder ogsaa Dialogen »Parasiten«, en drøj Spøg, hvor »Parasitkunsten« stilles højt over baade Filosofien og Rhetoriken, for ikke at tale om andre Kunster, og Parasitens Fortrin fremfor alle Filosofer og Rhetorer, ja selv de homeriske Heroer, for saa vidt saadanne Folk da ikke selv have været Parasiter, paavises. Næsten pamfletagtig er den lille: »Eunuken«; en af de offentlig ansatte Peripatetikere i Athen er død, og hans Post søges af to Mænd, der begge ved den foretagne Examen have vist sig lige dygtige i Filosofien, men hvoraf den ene gjælder for at være Eunuk; der hævdes da fra den ene Side, at en Eunuk ikke kan være Filosof, »fordi han bl. a. ikke kan

have det lange Skjæg, som er nødvendigt for at vække Tillid hos Tilhørerne«, hvorimod den, der sigtes for at være Eunuk, fremhæver andre Fordele herved og tillige gjør opmærksom paa, at, hvis det kom an paa Skjægget, maatte en Buk bedst egne sig til at være Filosof. Den videre Udvikling er det bedst at spare. — At Lukianos ellers har Agtelse for Filosoferne, naar deres Liv er i Overensstemmelse med deres Sædelære, har han tydelig nok víst, og derved vinder hans Angreb paa de oven omtalte Abekattefilosofer i Troværdighed, om der end maaske nok er Overdrivelse i hans Skildringer hist og her. Han udtaler sig saaledes med stor Anerkjendelse om Epiktetos, Demetrios og andre af den nærmest foregaaende Tids Filosofer, saa vel som om mange af de berømte Filosofer fra ældre Tid; blandt sine samtidige anerkjender han ogsaa i »Fiskeren«, at der gives adskillige Mænd, for hvem han nærer den største Ærbødighed, skjønt deres Tal kun er ringe, og et smukt Mindesmærke har han rejst for Akademikeren Nigrinos i den efter ham benævnede Dialog, saa vel som for den dannede, vittige og strængt sædelige Kyniker Demonax i den over ham skrevne Nekrolog*). Dette sidste er saa meget smukkere, som ellers Kynikerne vare de Filosofer, han havde mest imod, endogsaa betydelig mere end mod deres nærmeste Aandsfrænder, Stoikerne. Kynikernes Skole, som en Tid lang havde været saa godt som uddød, var i Begyndelsen af den romerske Kejsertid blomstret frem igjen

---

*) Nogle antage dette Skrift for uægte; men jeg for min Del kan ikke ret tro dette og finder de mod dets Ægthed anførte Argumenter for svage. Lukianos's højt fortjente Udgiver Fritzsche vil da heller ikke gaa ind derpaa. Skriftet har ganske vist Særegenheder i sin Stil; men dette kan vel forklares ved at antage det for at være forfattet i Lukianos's tredje Forfatterperiode, foredraget paa hans Rundrejse som en Lovtale over Demonax. Den almindelige Titel: „Demonax's Liv“ passer ikke til Indholdet.

som en kraftig Protest mod det kejserlige Tyranni, den almindelige Slaviskhed og den stadig tiltagende Overdaadighed og Udskejelse i forskjellig Retning, og udmærkede Repræsentanter, som Demetrios og andre, havde vovet dristig og aabenlyst at angribe selve Kejserne, ja havde lidt Døden for deres Frimodighed. Mod denne Skole stiller nu Lukianos sig i visse Henseender venskabelig og betragter dem som sine Forbundsfæller. Kynikerne benægtede bestemt Tilværelsen af Folketroens Guder og holdt kun paa én Gud, hvis Begreb de dog ikke synes at have bestemt nøjere; det sidste overser nu Lukianos, hvad der som Følge af denne Mangel paa Begrebsbestemmelse lettere lader sig gjøre, og i det han derimod holder sig til det første, vælger han Kynikere til Personer i de Dialoger, hvor den gamle Gudetro angribes. Saaledes spiller Skolens gamle berømte Repræsentant, Alexander den stores samtidige, Diogenes fra Sinope, en ikke ringe Rolle hos ham i denne Kamp, og en endnu langt mere betydelig Rolle spiller Menippos fra Gadara, Diogenes's Discipel og Forfatter af satiriske Skrifter; i Dialogen »Zevs i Forhør« er det ogsaa en »Kyniskos«, en »lille Kyniker« (eller egl. »lille Hund«, da denne Skoles Tilhængere havde antaget Spottenavnet »kyon« ɔ: »Hund«, som oprindelig var givet Diogenes), der forhører Zevs og bringer ham i en slem Knibe, da han skal forklare sit Forhold til Moirerne og Skæbnen. Kynikerne prædikede endelig ligesom Tiggermunkene, med hvilke man oftere ganske passende har sammenlignet dem, den absolute Forsagelse og Ringeagt for Livets Goder; derfor blive de samme Personer anvendte af Lukianos, hvor der skal kæmpes mod Menneskenes Begjærligheder og Lidenskaber. Men omvendt var ogsaa denne Skole den, som vel var fyldt med de mest urene Elementer paa Lukianos's Tid. Den fuldstændige Foragt for al Viden og Theori, som karakteriserer Skolen, gjorde det lettere for Folk at blive Kynikere end at komme ind i nogen anden Skole; derfor optraadte Mænd af Samfundets værste

Bærme som Kynikere. »Den første den bedste Skomager eller Spækhøker«, som intet gad bestille, og bortløbne Slaver iførte sig den grove dobbelte Kappe, tog Knortekjæppen i Haanden og Tiggerposen paa Ryggen, undlod at vaske sig og lod Skjægget voxe saa vildt, det vilde; naar saa dertil kom Raahed og Uforskammethed, som vovede at angribe alt og alle, var dermed Kynikeren fix og færdig. Hvad der blev af den højtpriste Nøjsomhed og Ringeagt for Livets Goder, var aldeles ligegyldigt, og mange af den Slags Kynikere syndede paa det groveste mod deres Lære. At der fandtes mange Kynikere af den Art, har selve Stoikeren Epiktetos, som agtede den ægte og ærlige Kynisme højt, bevidnet, saa at Lukianos ikke staar ene med denne Angivelse. Saadanne Mennesker hadede Lukianos og har angrebet dem paa det ubarmhjærtigste; derfor tages der i »Avktionen« kun to Oboler for Diogenes, det vil sige, som det forklares i »Fiskeren«, for Diogenes's Vrængebillede fra Lukianos's Tid, og den virkelige Diogenes anerkjender selv det aldeles retfærdige deri*); derfor har han ladet Kynikeren Alkidamas spille den raa og grove Rolle i »Gjæstebudet«. Hovedangrebet mod Kynikerne er dog det tidligere omtalte Skrift om »Peregrinos Proteus's Død« samt den dermed i Forbindelse staaende Dialog »De bortløbne Slaver«. Muligvis har nu rigtig nok Lukianos i sin »Peregrinos Proteus« forløbet sig en Del i Vrede og ikke víst denne Mand den fulde Retfærdighed, men laant Øre til løse Rygter, der fortalte for meget slet om ham, eftersom han nu engang havde fattet den Mening om ham, at han var en slet Person og Hykler; men man maa dog aner-

---

*) Dette er ganske misforstaaet af Jacob Bernays i hans ovennævnte Skrift: „Lucian und die Kyniker". Saa meget som jeg billiger hans Udvikling om Kynikernes Stilling og Betydning i denne Tid, lige saa lidt kan jeg billige hans Dom om Lukianos's Forhold til dem eller hans Forsøg paa aldeles at vaske Peregrinos ren.

kjende, at han ogsaa her har víst Sandhedskjærlighed, for saa vidt han altid bestemt angiver, hvad han har fra andres Udsagn, uden at han selv tør indestaa derfor, og der bliver Ankepunkter nok tilbage mod Manden, i hvilke Lukianos i Hovedsagen har Ret. At denne Bog har vakt en uhyre Forbitrelse mod ham hos Kynikerne og gjort dem til hans svorne Fjender, er tydeligt nok; og den underlige Beretning hos Suidas om Lukianos's Død, at han er bleven sønderreven af »Hunde«, er uden Tvivl blot fremkommen ved en dum Misforstaaelse af en Sætning i »Peregrinos Proteus«, hvor Lukianos fortæller (Kap. 2), at han nær var bleven sønderreven af Kynikerne, som Aktæon af sine Hunde, fordi han, da han i Olympia var bleven Vidne til Peregrinos's Død, aabenlyst havde tilladt sig at spotte derover til Trods for de talrige Kynikere, som havde samlet sig om Peregrinos. Saaledes have ogsaa allerede andre opfattet Suidas's Beretning. — Man har paastaaet, at Lukianos i Modsætning til dette Fjendskab til Kynikerne nærede Venskab for Epikureerne og til sidst endogsaa gik over til disses Skole, saa at han altsaa er bleven mere positiv mod Slutningen af sit Liv. Dette sidste er nu ingenlunde bevisligt, da en Række Steder i »Alexandros«, hvor han i høje Toner roser Epikuros og visse Epikureere (Skriftet er dediceret til en berømt Epikureer Celsus), kun ere foranledigede ved, at denne Skole ligesom han selv var en forbitret Modstander af alt Charlataneri af den Art, som Løgneprofeten drev, og derfor optraadte kraftig i Kamp mod ham i Modsætning til andre filosofiske Retninger, som begunstigede dette Uvæsen. Men at Lukianos nærmest har kunnet forsone sig med Epikureerne, der dels i visse Punkter, i Spørgsmaalet om Religionen og Overtroen, stod ham selv saa nær, dels aldrig optraadte med Kynikernes Raahed og Uforskammethed, er naturligt nok, og han kan derfor godt have staaet i Venskabsforhold til Epikureerne uden ligefrem at gaa over til deres Skole.

Vi have dvælet længe ved denne Periode af Lukianos's Liv, men det er jo ogsaa den betydeligste i hans Forfattervirksomhed; vi skulle endnu blot tilføje et Par Ord om hans sidste Tid, hvorom vi ikke vide meget. Formodentlig har han paa en eller anden Maade mistet sin Formue, saa at det blev ham umuligt at leve som uafhængig Privatmand i Athen og vedblive med den Skribentvirksomhed, han dér havde dyrket gjennem lang Tid; han maatte da som Olding igjen give sig til at sysle med den længst forladte Rhetorik og rejste vel paa ny omkring som Sofist og holdt Foredrag. Vi have et Par Prøver af disse bevarede under Titlerne »Dionysos« og »Herakles«; det er ligesom en Slags Forsvarstaler for, at han, skjønt han nu er en gammel Mand, optræder paa denne Maade, men hans Aand og Vid fornægte sig for Resten heller ikke her. Maaske er det lykkedes ham ved denne Virksomhed at bane sig Vej til den Post, som han til sidst fik, og ved hvilken en rhetorisk Dannelse kunde være ham til Nytte; vi finde nemlig, at han er bleven ansat i Alexandria som kejserlig lønnet Retsskriver (»Hypomnematograf«) og Medhjælper hos Retspræsidenten for Grækerbefolkningen i denne By. Ogsaa fra denne Tid har man et Par Smaaskrifter af ham, men de ere ikke videre interessante. Vi tabe fra nu af ethvert Spor af ham og vide hverken hvorledes, hvor eller naar han er død; det er kun Gætning, naar man sætter hans Dødsaar til c. 200 Aar eft. Kr.

Spørge vi nu endelig om den Indflydelse, Lukianos's Forfattervirksomhed har haft, og den Betydning, der bør tillægges den ogsaa for vor Tid, da kunne vi herom fatte os i Korthed. I det vi holde os til de oven for fremførte Hovedsider af den, maa vi da sige, at for det første hans Kamp mod den hedenske Gudeverden rimeligvis nok har bidraget til at fremskynde dennes Fald, skjønt vi ikke nærmere ere i Stand til at paapege det i det enkelte; og med sin blot negerende og undergravende Tendens har han altsaa været en Forbundsfælle for den nye positive Religion, uden

at dog denne har nogen særlig Anledning til at være ham taknemmelig derfor, da han ganske sikkert vilde have stillet sig i samme Modsætningsforhold til den, om han havde kjendt den og tillagt den nogen Betydning. Med Hensyn til hans Kamp mod Filosofien er det paa Forhaand ikke at vente, at hans Bestræbelser her skulde have baaret nogen Frugt, da hans Satire her ikke støttede sig paa den tilborlige Kundskab og Forstaaelse; de filosofiske Skoler synes da heller ikke at have lidt synderlig under hans Anfægtelse, og naar ikke desto mindre i de følgende Par Aarhundreder nogle af Retningerne gaa til Grunde, selv den stoiske, som endnu spillede saa betydelig en Rolle paa Lukianos's Tid, da skyldes dette dels deres egen Mangel paa Produktivitet, hvorunder deres Livskraft nodvendig maatte sygne hen, dels det, at der opstod en ny filosofisk Retning, Neo-Platonismen, som tager Luven fra alle de gamle Retninger og træder frem i deres Sted for at føre Kampen fra den hedenske Dannelses Side mod den stadig i Betydning tiltagende Kristendom, hvortil Neo-Platonismen med sin egen stærkt mystiske Retning langt mere egnede sig. Af de gamle Skoler holder egentlig kun den aldeles uvidenskabelige Kynisme sig, men denne kunde ogsaa i det hele meget godt forliges med Kristendommen og har mange Beroringspunkter sammen med den, saaledes som Exemplet med Peregrinos Proteus og adskillige andre af samme Art vise. Gaa vi over til de positive Sider ved ham, da er hans ud fra en stærk personlig Sædeligheds Standpunkt forte Angreb paa de almindelige sædelige Forvildelser hos Menneskene jo de samme, som kunne gjøres og ere gjorte til enhver Tid; i Øjeblikket kan en Satire herimod hjælpe hos enkelte, og Lukianos's Satire har da vel ogsaa haft denne Virkning, men Ondet er rodfæstet, og stadig maa Hydraens Hoved hugges af paa ny. Snarest skulde man have ventet, at hans Stræben efter at bringe en bedre Smag ind i Litteraturen, paa hvilket Omraade han selv er fuldstændig kompetent, vilde have baaret Frugt; men

for øvrigt ventede han selv ikke meget Udbytte af sine Bestræbelser i den Retning, hvad han udtaler i Skriftet »Hvorledes man bør skrive Historie«, og det gik ogsaa, som han havde ventet; han selv kom for den følgende Tid, ogsaa hos de kristne Skribenter, til at staa som et Mønster i Stil og Sprog, men det gaar ellers sørgelig tilbage med Litteraturen, hvad Skribenter fra en noget senere Tid, f. Ex. Philostratos, tydelig nok vise. I vore Dage er det den almenmenneskelige Side ved hans Satire, som endnu kan have sin Betydning; men for øvrigt er hans største Betydning den historiske, i det vi gjennem hans Værker faa et fortrinligt Indblik i Tilstandene og Rørelserne paa denne Tid, om hvilken ellers yderst faa Beretninger ere komne til os; endelig vil det jo være naturligt, at Skrifter af en sædelig og sandhedskjærlig og dertil dannet og aandfuld Mand til alle Tider ville kunne læses med Udbytte.

M. Cl. Gertz.

Frederik Vilhelm I,

den preussiske Hærs Skaber*).

Om Preussens første Konge siger Sønnesønnen Frederik II i sine Memoirer, at han var forfængelig og ødsel, saa at hans pragtfulde Hofholdning var et Svælg, der opslugte største Delen af Statens Indtægter.

Efter en ødsel Fader følger en gjerrig Søn, og Frederik Vilhelm I er i alle Henseender en fuldstændig Modsætning til Faderen. Strax ved sin Tronbestigelse indrettede han sit Hof som en Gnier og indskrænker alt i den Grad, at hans Børn undertiden maa gaa sultne fra Bordet. I Aaringer bærer han den samme grove blaa Klædeskjole, og naar den endelig er opslidt, blive de gamle Kobberknapper omhyggelig gjemte for at anvendes paa ny; ham er det, som i Steden for de store Parykker, der ere for dyre, indfører Pisken og Haarpungen; hans Sendemænd i Udlandet leve i Usselhed til Spot for de fremmede Hoffer. I Haag er der en Sendemand ved Navn Luicius, som for at faa Brændsel til sit Husvæsen lader fælde nogle Træer i en, Kongen af Preussen tilhørende, Have; men det varer ikke længe, før der ankommer en Depeche fra Kongen, som afdrager den stakkels Sendemand et helt Aars Lønning til Straf.

---

*) Efter: P. de Saint-Victor: La Prusse et la commune. Paris 1871.

Frederik Vilhelm truer sin Kok med Strikken, dersom han vover at lægge den mindste Smule til den daglige Spiseseddel, og slutter sin skriftlige Ordre saaledes: »Denne Bestemmelse skal overholdes ogsaa efter min Død«. En Dag farer han op af sin sædvanlige Middagssøvn ved Kaminen for at spørge Dronningen: »Sofie, hvad koste Æggene?“ Da den stakkels overraskede Dronning maa tilstaa sin Uvidenhed, bliver Kongen rasende og siger, at hun vil ende i Fattighuset. Derpaa kalder han Pigerne op fra Køkkenet, lader dem gjøre Regnskab for Husets Udgifter, Skilling for Skilling, og til Slutning feje Værelset rent, for at Dronningen kan se, hvorledes dette gaar til. Indtil 1738 er en Sum af otte Thaler daglig bevilget til det kongelige Taffel; men da kommer Kongen i Tanker om, at hans Kokke bedrage ham; derfor afkorter han en halv Thaler om Dagen og udgiver samtidig to Forordninger, af hvilke den ene for bestandig forviser alle Medhjælpere og Stegvendere fra Kokkenet, fordi de give Kokkene Lejlighed til Dovenskab, og den anden forbyder Kokkene at smage paa Retterne, fordi de derved tilvende sig en Del af Maden til det kongelige Taffel. En Gang ankommer en Tonde Østers, som koster ti Thaler, og denne Pris aflokker Kongen lydelige Klager. Derpaa spørger han Kleist, en af sine Yndlinge, om disse dyre Østers virkelig ere gode, og Kleist er godtroende nok til at forsikre, at de ere fortræffelige. Da Kongen vil vide, hvorfra han har denne Kundskab, maa han vedgaa, at han paa Vejen gjennem Kokkenet, hvor man var i Færd med at aabne dem, har smagt en. »Godt,« siger Kongen, »den, der har smagt den ene, kan ogsaa fortære Resten og betaler mig mine udlagte Penge«. Kleist fik sine Østers og maatte paa Stedet betale de ti Thaler.

Frederik Vilhelm var en stor Jæger, men ogsaa denne Tidsfordriv var for ham en indbringende Forretning. Vildtet, som nedlagdes paa de kongelige Jagter, uddeltes til Adelen, Officererne og Borgerskabet, som hver for sin Andel maatte

betale den af Kongen bestemte Taxt. Navnlig morer det ham at belemre Israeliternes Kokken med de urene Dyr, som Loven forbyder dem at nyde, og saaledes maa Joderne i Berlin i 1724 paa én Gang afkjøbe Kongen to Hundrede unge Vildsvin.

For at foroge sine Indtægter kjøber Kongen en hel Del adelige Godser, som han bortforpagter til Folk, der paa én Gang ere Skatteopkrævere og Dommere. Naar Bonden ikke paa den bestemte Dag betaler sine forfaldne Afgifter til den ene, saa er den anden strax ved Haanden for at idomme ham en klækkelig Mulkt. I hele Landet var der et udviklet System af Boder og Mulkter, som satte Taxt paa enhver Forseelse. At fælde et Træ i Skoven koster saa meget, at skyde en Hare saa meget, — og at sætte et Barn i Verden uden for Ægteskab saa meget. Den rigeste Enke i Berlin, en Baronesse Kniphausen, bliver overbevist om at have skjænket Staten en Borger to Aar efter sin Mands Dod, og til hende skriver Frederik Vilhelm egenhændig, at hun for at redde sin Ære uopholdelig maa indbetale 30,000 Livres til Skatkammeret. Ved saadanne Paafund var det muligt for Kongen i sin 28aarige Regeringstid at samle tyve Millioner Thaler i klingende Mont, der gjemtes i jærnbeslagne Tonder under Kjælderhvælvingerne paa hans Slot; med denne kostbare Krudtmine tændte hans Son og Arving senere Evropa i Brand.

Der er imidlertid en Lidenskab i Frederik Vilhelms Karakter, som har gjort ikke ubetydelige Skaar i hans Rigdomme; det var hans Sværmeri for store Grenaderer. Uden at tinge betaler han syv Hundrede Thaler for en Mand paa fem Fod og ti Tommer eller tusende Thaler for en Rekrut paa tre Alen; men naar Personens Hojde naar ud over dette Maal, kjender hans Ødselhed ingen Grænse. For en Munk, store Josef, betaler han fem Tusend Gylden i Hververpenge og giver desuden Klosteret i Erstatning femten Hundrede Thaler. En stor Italiener ved Navn Andreas

Capra koster ham tre Tusende Thaler, og for en Irlænder paa syv Fod, som den preussiske Sendemand opdager paa Londons Gader, betaler han to og tredive Tusende Livres eller mere end det dobbelte af, hvad den nævnte Sendemand selv modtager af sin naadige Monark. Da Markgrevinden af Baireuth, Kongens Datter, er syg og behøver en duelig Læge fra Berlin, raader Kronprinsen sin Søster til at sende Faderen nogle lange Karle til hans Livregiment; det vil være den sikreste Maade og det ufejlbarligste Middel til at erholde, hvad man ønsker.

Hververe og Spekulanter gaa ud og ind paa Slottet for at falbyde deres Varer, Kolosser af Kjød og Blod, og alle Midler ere Kongen lige gode, naar han blot kan faa store Rekrutter. Saaledes kjøber Marskalk Flemming Benaadning for en dødsdømt Adelsmand, Herr v. Sparfeld, ved at overlade Kongen to lange Karle; selv Kongen af Danmark, der forgjæves har paaberaabt sig alle de internationale Traktater for at faa udleveret Prætorius, Grev Christian Rantzaus Morder, opnaar dette uden Vanskelighed ved at give en halv Snes af sine allerstørste Undersaatter i Bytte. Den mærkeligste Handel afsluttede Kongen med Kurfyrsten af Sachsen, som i sine Regimenter besidder fem eller sex af overnaturlig Størrelse; han foreslaar Frederik Vilhelm at bytte dem mod en Del Kunstsager fra Berlins Museum, derved gaar en Samling antike Medailler, Statuer af Priapus, Diana, Momus samt en Sankt Georg til Hest af florentinsk Bronce over i Kurfyrstens Hænder; men Kongen var henrykt over sin Del af Udbyttet.

Man brugte ogsaa Magt for at faa fat paa de lange Rekrutter; Bander af preussiske Hververe, som kjendte alle Sprog og alle Smuthuller, gjennemstrejfede Evropa i de forskjelligste Forklædninger og brugte enhver List for at skaffe Kongen, hvad han ønskede. Den Labyrint af selvstændige Smaastater, hvoraf Evropa i det attende Aarhundrede bestod, var en fortræffelig Vildtbane for Frederik

Vilhelms Støvere. At være tre Alen høj er allerede farligt; men nogle Tommer til gjør Manden til et sikkert Bytte for den vilde Jagt, der følger ham Skridt for Skridt fra det ene Baghold til det andet, indtil det endelig lykkes at faa ham knevlet og bunden i en lukket Vogn afsted til den preussiske Grænse. Saaledes blev Abbed Bastiani ført bort fra sit Kapel i Tyrol, hvor han var i Færd med at læse Messen for Altret; en anden Gang er det Herr v. Benterieder, kejserlig Sendemand ved det engelske Hof, som ved sin herkuliske Væxt vækker Portvagtens Opmærksomhed i Halberstadt, hvor han ankommer alene og til Fods. Officeren beundrer hans Skikkelse, maaler ham og sætter ham til sidst i Vagten, hvor man kaster en Soldaterkappe om ham. Først da Sendemandens Vogn og hans Følge ankomme, slipper han der fra.

En Forpagter under det polske Benediktinerkloster Paradis ikke langt fra Grænsen, en Mand, som maalte sine sex Fod og to Tommer, havde længe været Gjenstand for Hververnes Efterstræbelser; men han var advaret og tog sig i Agt, han undgik at komme for nær til Grænsen og sov sjælden to Nætter i Træk under samme Tag; men nu var hans Kones Nedkomst forestaaende, og derfor var han nødt til at blive hjemme. Det vidste Hververne, og en Nat brød de ind i Huset, fandt ham i Sengen og knevlede ham der; men i Mørket bandt de et af hans Ben sammen med et af Konens og slæbte derved den ulykkelige Kvinde med langs ad Gulvet, og skjønt Konen døde paa Stedet af Skræk, slap de dog ikke deres Bytte. Da Klosteret imidlertid forlangte sin Forpagter tilbage, gav Kongen intet Svar; men Abbeden forstod Uret og bemægtigede sig nogle Kjøbmænd fra Züllichau, der gjorde Forretninger paa et Marked i Nærheden, og erklærede, at han vilde beholde dem som Gisler.

Da Kongen ikke vilde give Slip paa sin Grenader, erklærede han Klosteret Krig, og man har endnu den of-

ficielle Rapport om dette Felttog. Den 24de Marts 1740 Klokken sex om Morgenen rykkede en Afdeling Musketerer og Husarer, i alt fire Hundrede Mand, med Stormstiger og Haandgranater frem mod Klosteret. Før Angrebet deler Styrken sig i tre Dele, af hvilke den ene skal storme Klosteret, den anden Hospitalsporten og den tredje holde sig i Reserve. Muren, der bliver bearbejdet med Øxer og Brækjærn, viser snart betydelige Brescher. Abbeden var fraværende, men Pater Deodatus, den første Munk, som kom Fjenden i Møde, fik et Sabelhug over Panden, og med Pistolen for Brystet tvang man Pater Amadæus til at vise Soldaterne Vej. I et Øjeblik var Huset udplyndret. De andre Munke, der vare forsamlede til Andagt i Kirken, mishandlede man med Hug og Slag, medens der samtidig udstødtes Trusler om at sætte Ild paa Bygningen, dersom Fangerne ikke strax bleve løsladte. Før Skaren drog bort, forlangte Anføreren oven i Kjøbet en Gylden til hver af sine Soldater.

En rig Kjøbmand i Amsterdam havde Slægtninge i Preussen, som han paa Grund af Familietvist vilde gjøre arveløse; men disse henvendte sig til Kongen og lovede ham et Antal store Soldater, dersom han vilde holde den rige Fætter i Fængsel til hans Dødsdag. Tilbudet blev modtaget, den rige Hollænder blev lokket til Berlin under et eller andet Paaskud og der fra sendt til Spandau, hvor han hensad inden fire Vægge til Kongens Død.

Imidlertid gik hele Kongens militære Tilbøjelighed udelukkende i fredelig Retning; han havde de prægtigste Soldater, de sjældneste Grenaderer, men i Krig sendte han dem ikke, dertil vare de for kostbare. Derimod forsøgte han at forplante den herkuliske Race ved at gifte sine Kæmper med Kvinder, der vare lige saa fuldvoxne, og som Hververne maatte skaffe til Veje fra alle Kanter i hans Stater; men Frederik Vilhelms Bestræbelser i denne Retning kronedes ikke med Held.

Frederik Vilhelms kolossale Livregiment var imidlertid kun en Yderside af den Hær, som han skabte. I alt efterlod han sin Søn 72,000 Soldater, indøvede med Stokken og den flade Klinge til en Fuldkommenhed, der nærmede sig det vidunderlige; men hans Rekruteringsmaade ødelagde Landet; omtrent hver syvende Mand af Befolkningen befandt sig under Fanerne, og alle vare Soldater paa Livstid.

Ikke alene Kæmper, men ogsaa dygtige Mænd af alle Nationer efterstræbtes af Kongens Hververe. Den kejserlige, den franske, den hollandske og den helvetiske Grænse foruroligedes ved deres Strejftog, som endog fandt Sted under Fæstningernes Kanoner. Saa vel under Frederik Vilhelm som under hans Efterfølger fangede Kongen af Frankrig i Gjennemsnit aarlig fire eller fem preussiske Hververe, der vare grebne paa fersk Gjerning i hans Stater.

Ogsaa den preussiske Disciplin er fra først af Frederik Vilhelms Værk, men Frederik II udviklede den siden endnu mere i den samme barbariske Retning; hans Straffelov og Kaserneregiement kunne tjene til Exempler. Det er uafbrudt Arbejde, anstrængende Øvelser uden Fritid, ussel Lønning og Føde, der vilde blive vraget af en Hund. Ved den mindste Forseelse kom Stokken i Bevægelse, og en Støvletknap, der sad galt, bragte sin Mand i Arrest eller gjennem Spidsrodderne. Selv Kongen forstod at bruge Stokken som den bedste Profos. Saae han en Soldat gjøre Fejl under Øvelsen, saa tilkastede han ham sin Stok, som Synderen maatte gribe i Flugten og atter bringe tilbage til hans Majestæt, for knælende at modtage sine Prygl paa Skuldrene eller Ryggen. Ikke altid løb disse Voldsomheder fredelig af; ved en stor Revue føler Kongen sig utilfreds med en vis Bataillon, farer som en rasende hen imod Majoren og slaar ham over Ansigtet med sin Stok. Majoren, en hæderlig Veteran, aftørrer Blodet fra sin Pande, rider hen til Kongen midt paa Pladsen og standser sin Hest foran ham, medens han med begge Hænder trækker sine

Pistoler op af Sadelhylstrene. — »Deres Majestæt har vanæret mig,« siger han, »derfor maa jeg have Satisfaktion! Dette Skud er Deres Majestæts« — med disse Ord afskyder han en Pistol i Luften over Kongens Hoved —, »og dette er mit!« I samme Nu sætter han den anden Pistol for Panden og falder død for Kongens Fødder. Fra den Dag slog Frederik Vilhelm ingen af sine Officerer med Stokken.

Dette Rædselsregimente fremkaldte enten Fortvivlelse eller slov Ligegyldighed. Selvmord optraadte som Epidemi, der decimerede Hæren, og selv i Potsdam skød Skildvagterne sig under Kongens Vinduer. En besynderlig Ide fandt Indgang blandt Soldaterne — kun Døden kunde befri dem for deres Lidelser; men for at undgaa at komme i Helvede maatte man have myrdet et Barn; naar Morderen angav sig selv og angrede sin Brøde før Henrettelsen, troede han at følge det dræbte Barn ind i Himlen. Ogsaa Desertion var den stadige Tanke hos disse ufrivillige Krigere, og derfor gav man de mest upaalidelige Plads i de »bevogtede Geledder«. I forreste Geled stillede man alle dem, der vare hvervede ved Tvang, bag dem kom de, der vare mere paalidelige; de havde i Krig som i Fred Ordre til at fyre paa deres Formænd, hvis der viste sig Tegn paa Mytteri, og endelig stode i tredje Geled Veteranerne og de hærdede Krigere, som i Nødsfald skulde holde Styr paa de to Rækker foran.

Dette System af gjensidig Mistillid forklarer en Ytring, som Kronprins Frederik brugte til den gamle Prins af Anhalt, da denne ved en Revue i Pommern beundrede Troppernes Holdning og den Nøjagtighed, hvormed Bevægelserne bleve udførte. — »Denne Orden og dette Sammenhold blandt saa mange Mennesker forbavser Dem,« sagde Kronprinsen, »men der er en Ting, som forbavser mig endnu mere«. — »Hvad er det?« spurgte den gamle Prins. — »At vi ere sikre midt iblandt dem«.

Sit Folk behandlede Frederik Vilhelm ganske paa samme Maade som sin Hær. Hvor han viste sig paa Berlins Gader, flygtede Befolkningen, Gaderne bleve tomme, og man lukkede Husdørene. Mødte han et Fruentimmer, tiltalte han hende med Skjældsord eller slog hende med Stokken; var det en ung Mand, kunde han vente at blive sendt til et Regiment som Rekrut. En Dag, da Kongen spaserede med Grumbkow, fik han Øje paa en bekjendt gejstlig, der havde stillet sig op og hilste ærbødig. Strax fór Kongen løs paa Præsten. — »Har du læst Molières Tartuffe?« spurgte han. — »Ja, Deres Majestæt,« lod Svaret — »og den gjerrige ogsaa«. Det forbløffede ham.

Ganske vist besad Frederik Vilhelm en udviklet Retfærdighedsfølelse; men han forstod ikke at skjelne mellem store og smaa Forseelser, og for enhver Følelse af Overbærelse eller Barmhjærtighed var han utilgængelig. En Skatteopkræver i Konigsberg, en rig og anset Mand, som i sin Kasse havde en stor Pengesum, for hvilken i Øjeblikket ingen Anvendelse havdes, laante deraf til eget Brug to Tusende Thaler, som han hvert Øjeblik kunde betale, og lagde et Bevis for Pengene i Kassen. Ganske uformodet kommer Kongen til Byen, efterser Kassen, finder Beviset og lader paa Stedet Manden hænge som skyldig i Underslæb.

Den 22de Avgust 1736, da Kongen som sædvanlig røg sin Pibe i Haven ved Potsdam, kom en grædende Kvinde til ham og beskyldte sin Mand for Ægteskabsbrud. Manden var Hoboist og hed Fischbach; Kongen lod ham hente, men baade han og den fjortenaarige Søn, hvem Moderen angav som Medvider, nægtede alt og vidste intet. Nu blev Kongen vred, lod opslaa et Telt i Haven og satte sig til Doms paa Stedet med Piben i Munden; den ulykkelige Dreng skulde tvinges til at bekjende, og derfor maatte to af Kongens Følge prygle ham, saa længe til han laa næsegrus

og bevidstløs paa Jorden. Da Faderen fremdeles forsikrede om sin Uskyldighed, fik fire Underofficerer Befaling til at bearbejde ham saaledes — det er Mannteufel, der som Øjenvidne fortæller —, at han kun overlevede det ved et Mirakel.

Som Kongen selv dømte, saaledes blandede han sig ogsaa jævnlig i Domstolenes Afgjørelser. En Mand beskyldte sin Kone for Utroskab; men da han ikke kunde fremlægge noget Bevis, blev Sagen afvist af Retten. Nu henvender han sig til Kongen, som af egen Magtfuldkommenhed erklærer Konen for skyldig og Ægteskabet for opløst, medens han paa Foden af Domsakten tilføjer: »Min Dom er langt retfærdigere end disse Taabers«. Siden lader han Sagens tre Parter fremstille for sig for personlig at tvinge den formentlige Elsker til at gifte sig med den fraskilte Kone, hvilken Skæbne han maa unddrage sig ved at flygte. Da Konsistoriet paa samme Maade havde afvist en lignende Sag, skrev Kongen i Marginen paa den indgivne Beretning: »Det lader til, at der findes løse Fugle blandt Konsistoriets Medlemmer. Det vil glæde mig, om eders Hustruer vil give eder lige for lige, saa mange som I ere. Kom saa til mig og beklag Eder! I skulle faa Lov til at beholde dem med det gode eller med det onde, det kunne I være vis paa!«

En vis Eckhard, paa hvem Frederik Vilhelm havde kastet sin Kjærlighed, blev optagen i Adelsstanden og udnævnt til Statsraad og Ridder. Da Manden var en ganske ubekjendt Person, vovede vedkommende Kollegium i dybeste Underdanighed at gjøre Forestillinger imod disse Naadesbeviser. Kongens Svar lød saaledes: »Det høje Kollegium bedes om at beholde sine Grunde for sig selv samt ikke at beskæftige sig med den hæderlige Eckhard, da vi i modsat Fald selv ville præsidere i Kollegiet med en god Stok«. En betydningsfuld Pennetegning fra Kongens Haand fuldstændiggjorde Budskabet; den forestillede en Galge, i hvilken

en Mand hang, og havde til Underskrift: »Vel fortjent Belønning til Kollegiet«.

For tvetydige Personer og Folk af de lavere Samfundsklasser havde Frederik Vilhelm Tilbojelighed. Da Grumbkow*) var dod, og man foreslog ham forskjellige højtstaaende og vel fortjente Mænd til at udfylde denne Plads, svarede Kongen sine Raader: »Det forstaa I ikke; men jeg véd af Erfaring, at det Slags Folk ikke du til Forretninger. De beraabe sig altid paa deres Æresfolelse, naar det behager dem at være opsætsige. Naar mine Befalinger ikke smage dem, komme de med Vanskeligheder og Formaliteter, saa længe til jeg befaler dem at adlyde. Det synes jeg ikke om, og derfor vil jeg for Fremtiden kun tage Køtere (Klaffer), hvem jeg kan give Ordrer uden at bryde mig om, at de knurre«.

Kongen holdt meget af at bygge og vilde forstorre sin Hovedstad ved at anlægge nye Gader. Da han en Dag gik igjennem Wilhelmsstrasse, faldt det ham ind, at et stort og smukt Hotel paa et vist Sted kunde gjøre Virkning. Han erindrede tillige, at en vis Vernesobre, der havde været Kasserer i Laws Mississippi-Bank, med en Formue paa fire Millioner havde reddet sig til Berlin, da Systemet faldt sammen. Denne Mand kaldte Kongen til sig og befalede ham at opføre det Palæ, som manglede i Gaden. Udlændingen, som allerede havde opført en prægtig Bygning, bad for sig; men Kongen rynkede Panden og sagde: »Vil du hellere, at jeg skal udlevere dig til Kongen af Frankrig, saa bliver du hængt!« Franskmanden maatte bygge. Det kostede ham to Millioner og ødelagde ham aldeles; men Palæet blev senere kjøbt af Prinsesse Amalie, Kronprinsens Søster, for 50,000 Livres.

Ligeledes havde Kongen i Berlin opført et nyt Kvarter,

*) Feltmarskalk Fried. Wilh. v. Grumbkow, Kongens almægtige Yndling, døde 1739.

Dorotheenstadt, hvor der savnedes Beboere. Da han erfarede dette, befalede han uden videre et Antal af Berlins mest velhavende Familier at flytte fra deres Hjem til de nye Huse. I 1737 anordnede han, at alle Boliger til Gaden i den gamle By skulde forbeholdes Hærens Officerer, og at alle andre, som ikke vilde bo til Gaarden, skulde flytte til den nye By. Endelig befalede han i 1738, for at bringe de nye Kvarterer i Mode, at alle og enhver, som ejede Hest og Vogn, fra den 8nde Marts hver Søndag fra Klokken tre til fem skulde vise sig paa Promenaden der ude under en Mulkt paa 150 Thaler. Dette ubeskrivelige Karneval, hvor Slagtervogne, Arbejdskarrer, Herskabskarosser og Hofvogne rullede omkring imellem hinanden, vedvarede lige til Kongens Død.

Et endnu besynderligere Skuespil blev opført i Potsdam. Da Baron Pöllnitz kom hjem fra Frankrig, henrykt over Versailles og Paris, samt omtalte den Vrimmel af firspændige Pragtvogne, han havde set samlet dér paa de store Galadage, fik Kongen Lyst til at parodiere denne Herlighed. Et Regiment Husarer udsendtes for at lægge Beslag paa alle Kjøretøjer i Berlins Omegn; de skulde tage alt, hvad der fandtes, uden Forskjel. Derpaa anordnede Kongen en officiel Festlighed, hvor han selv med hele sit Hof vilde være til Stede. Da han paa den bestemte Dag havde indtaget Ærespladsen ved Festen, fik man et Optog at se, hvortil der ikke let skulde findes Mage. Bøndernes, Fragtmændenes og Kræmmernes Kjøretøjer i alle Skikkelser, forspændte med de elendigste Krikker, trillede afsted i uendelige Rækker i Forening med Ligvogne og andre ubeskrivelige Befordringsmidler; Frederik Vilhelm lo højt over dette Skuespil og vendte sig til den franske Sendemand, Greven af Rottenburg, med de Ord: »Her er mine Boulevarder og mit Versailles — kan Frankrig vise mig noget lignende?«

Denne Uvilje mod fransk Væsen og franske Skikke kom

oftere til Udbrud; da Baron Kniphausen kom hjem fra Paris og viste sig ved Hoffet i en med Guldpailletter broderet Kjole efter nyeste Mode, lod Kongen den trække af ham paa Stedet; en af Skarpretterens Medhjælpere fik Kjolen paa og maatte fremvise den rundt om i Byen med en kongelig Pavkeslager efter sig.

Frederik Vilhelm foragtede Litteraturen og Videnskaberne, men Filosofien var ham en Pest. Den berømte Wolff blev landsforvist, fordi man havde sagt Kongen, at der af hans Lærdomme kunde udledes Undskyldninger for Desertion. Latinen var forbudt ved Prinsernes Undervisning, og Hovmestrene maatte smage Kongens Stok, naar de vare ulydige heri. Den første Frederik havde grundlagt et Akademi og udnævnt Leibnitz til dets Præsident. Frederik Vilhelm gjorde Gundling, sin Nar*), til Akademiets Formand og lod det udgive Statsalmanakken. En eneste Gang spørger han det til Raads, han vil vide, hvorfor Champagnevinen skummer; men da de forsamlede lærde forlange fyrretyve Flasker Vin for at kunne gaa til Bunds i Spørgsmaalet, trækker Kongen sig tilbage.

I sine ledige Timer beskæftiger Kongen sig med Maleri. En Kunstner af lav Rang ved Navn Haber blander Farver til ham og giver ham Undervisning til en Gylden for Timen. Som oftest satte Kongen sig til Staffeliet efter Middagsbordet og faldt i Søvn dér; men før Penslen faldt ham ud af Haanden, satte den i Almindelighed en Mængde fantastiske Streger paa Kryds og tværs over det begyndte Maleri. Naar Kongen ved sin Opvaagnen saae disse Arabesker, beskyldte han sin Lærer for at have anbragt dem, og herved kom Stokken ikke sjælden i Brug. Maleriet morede ham egentlig kun, naar Gigten plagede ham, derfor satte han under sine Arbejder: »Fredericus in tormentis

---

*) Friherre Jak. Paul Gundling, Professor og Historiograf, døde 1731 og blev begraven i en Vintønde.

pinxit«, hvortil den stakkels Lærer som Efterskrift tilføjede med næsten usynlige Bogstaver: »quæ infligebat«.

Hofmændene fandt naturligvis Herskerens Værker fortræffelige og udtalte deres Beundring i høje Toner. Saaledes roste ogsaa Baron Pöllnitz et nyt Maleri, da Kongen spurgte ham, hvor meget man vel kunde faa for det i Handelen. Pöllnitz erklærer, at Billedet er ubetaleligt; men hvis han alligevel skal nævne en Pris, saa maa hundrede Dukater anses for Røverkjøb. »Det er godt, Pöllnitz«, siger Kongen med et spodsk Smil, »du maa beholde det for de halvtreds. Du er en Kjender, og jeg har længe tænkt paa at vise dig en Opmærksomhed«.

Frederik Vilhelm var bigot. Hver Eftermiddag oplæste han for sin Familie et Stykke af en Andagtsbog, og da maatte enhver — som Markgrevinden af Baireuth fortæller — høre til med samme Opmærksomhed, som om det var en Apostel, der talte. Derpaa istemmede en Kammertjener en Salme, som alle Børnene maatte synge med. I Kongens Øjne var Desertion den værste af alle Forbrydelser; i et af sine Breve kalder han den for Djævelens Værk, i hvilket et Guds Barn umulig kan gjøre sig skyldig. Fra Frederik Vilhelms Tid skriver sig ligeledes hin militære Gud, der ikke synes at have anden Virksomhed end den at se paa Preussens Fordel og gjøre de preussiske Herskere til Behag. Hvor fuldkommen Atheist Frederik II var, vogtede han sig vel for at lade den officielle Gud gaa i Glemmebogen; vel havde man i Fredstid kun sjælden Brug for hans Bistand, men i Krigstid tog man ham frem og førte ham med i Slaget; det var jo ham, hvem Tropperne og Folket skulde takke for Sejren.

Frederik Vilhelm var Sædeligheden selv. Under et Ophold i Dresden fik Avgust af Sachsen det Indfald at sætte hans Grundsætninger paa Prøve og førte ham en Aften ind i et pragtfuldt Aflukke, hvor et Forhæng blev draget til Side. Inderst i den stærkt oplyste Alkove laa paa et Leje

af Silkepuder Grevinde Orczelska, Kurfyrstens Elskerinde; men Kongen fór forfærdet ud af Værelset og erklærede at ville rejse paa Stedet, dersom man havde tiltænkt ham flere Overraskelser af samme Slags.

Derimod holdt Frederik Vilhelm af Tobak, Øl og Vin. Hver Aften trak han sig tilbage til sit Tobakskollegium, hvortil kun hans fortrolige Venner havde Adgang, og hvor ingen turde forstyrre ham. I en afsides Fløj ud til Spree laa denne Slottets Helligdom, det var udstyret som et almindeligt Værtshus. En Lampe brændte under Loftet, en mægtig Jærnovn buldrede i Krogen, og et langt Fyrrebord med Bænke paa begge Sider fyldte det meste af Værelset. Ved den ene Ende af Bordet stod Kongens Lænestol, og ved den anden en lignende Stol til Gundling, hans Nar. Her holdt Kongen sit egentlige Hof med Piben i Munden eller Ølkruset i Haanden, og her blev Despoten atter til et Menneske.

I sit Familieliv var Frederik Vilhelm lige saa tyrannisk som over for sine Undersaatter, og blandt sine Børn nærede han fornemmelig Uvilje mod den ældste Søn Frederik og mod Datteren Vilhelmine, den senere Markgrevinde af Baireuth. Hvorfor han havde kastet sit Had paa denne blide og fintfølende unge Pige, er ikke let at forklare. Maaske ligger Aarsagen i en Formælingshistorie. Dronningen ønskede nemlig, at Datteren skulde ægte Prinsen af Wales, og Kongen havde i Begyndelsen heller intet derimod; men da han erfarede, at Kongen af England ikke satte stor Pris paa at komme i Familie med en Fyrste, hvem han kaldte for »Korporal Spidsrod«, blev Frederik Vilhelm rasende, lod Forhandlingerne afbryde, og hans Harme maatte nu gaa ud over den ulykkelige Prinsesse. Nu skulde hun giftes, og derfor valgte han en lille Markgreve af Brandenburg-Schwedt, en Fyrste uden Land, som tilmed var noget drikfældig, til Svigersøn; men Datteren vilde intet vide af Partiet, og hun fandt Medhold hos Moderen.

Femten Aar senere skrev Prinsessen sine Memoirer, der indeholde en lang Lidelseshistorie, som man vilde anse for opdigtet, naar den ikke hidrørte fra hendes egen Haand. Broderen og hun saae kun Kongen ved Maaltiderne, og disse Øjeblikke vare for dem en sand Tortur. »Kongen kaldte mig aldrig andet end den engelske Kanaille,« fortæller hun, »og min Broder benævnede han Slynglen Fritz«. — »Kongen tvang os til at spise Ting, som vi ikke kunde taale, eller som vare os ubehagelige, saa at vi undertiden ved Bordet maatte kaste op alt, hvad vi havde spist«.

Fade og Tallerkener brugte Kongen som Kastevaaben mod sine Børn for den ringeste Ubetydelighed, og undertiden morede han sig med at lade dem sulte. »Kongen lagde selv for af Retterne til alle undtagen min Broder og mig. Vi fik intet; thi dersom noget var levnet i et af Fadene, spyttede han derpaa, for at vi ikke skulde spise det. I lang Tid have vi ikke faaet andet end Café-au-lait og tørrede Kirsebær, af hvilke min Mave er bleven aldeles fordærvet«.

En Dag da Prinsessen rejste sig fra Taffelet og kom i Nærheden af Kongens Lænestol, slog han efter hende med sin Knortestok; i sin Angest giver hun sig til at løbe gjennem Slottets lange Korridorer i den strænge Kulde, saa at hun bliver syg, faar Feber og endelig Kopperne. Da Faderen erfarer dette, lader han alle Adgange til hendes Værelser afspærre. »Jeg var alene med min Guvernante,« fortæller Prinsessen, »og maatte holde Sengen i et Værelse, hvor der var iskoldt. Suppen, man bragte mig, var kun Vand med Salt i, og naar der forlangtes en anden, sagde man, at den var lavet efter Kongens Befaling. Naar jeg faldt i Blund henad Morgenstunden, blev jeg vækket ved Trommehvirvler i Gaarden; thi Kongen vilde hellere tage Livet af mig end befale sine Tamburer at holde inde«.

Efter at Prinsessen paa ny har givet Markgreven af

Schwedt et Afslag, træffer Kongen sin Datter uventet hos Dronningen; Prinsessen flygter hen bag et Skjærmbræt, og da Kongen følger efter for at slaa hende, tager hun Tilflugt til sin Guvernante, der stiller sig foran den forfulgte; Kongen trænger Guvernanten op til Kaminen, og Prinsessen er bag hende. »Jeg krøb sammen bag Madame Sonsfeld,« fortæller hun, »lige langt fra Stokken og fra Ilden, medens han overøste mig med Skjældsord og søgte at gribe mig i Haaret. Jeg laa paa Jorden halv stegt, mine Klæder begyndte at brænde, og det hele kunde have taget en farlig Vending; men saa blev Kongen træt og forlod Værelset uden at sige et Ord«.

Endelig beslutter Frederik Vilhelm, at hans Datter skal ægte Markgreven af Baireuth; men om at give hende nogen Medgift vil han ikke høre Tale. Alt iberegnet har hun otte Hundrede Thaler om Aaret til sit Underhold; senere kalder Faderen hende af og til hjem til Berlin, men han behandler hende fremdeles paa samme skaanselløse Maade, ja, han finder endog Fornøjelse i at spotte over hendes Fattigdom og at modtage hende som en Tiggerske. Det er hende selv, som fortæller: Næste Aften kom Kongen. »Ha, ha, er du dér,« sagde han, »det glæder mig at se dig,« saa holdt han et Lys op imod mig. »Du har forandret dig meget. Ja, jeg beklager dig, du har jo knap det tørre Brød, og uden mig vilde du være nødt til at tigge; men ogsaa jeg er en fattig Mand, der ikke har meget at give bort. Jeg skal gjøre, hvad jeg kan, og en ti, tolv Gylden kan jeg vel nok undvære«. Derpaa vendte han sig til Dronningen, »ogsaa du maa jævnlig forære hende en Kjole; det stakkels Barn har jo næppe Linned paa Kroppen«.

Over for Sonnen lader Faderens Uvilje sig lettere forklare. Da Prinsen under sin Opvæxt viste Smag for Tænkning og Studium, medens han ikke altid skjulte sin Modbydelighed for Faderens Opdragelsesmaade, saa gik Frederik

Vilhelms Kulde hurtig over til Had. »Han er en lille Laps,« sagde Kongen, »og en Skjønaand, som vil fordærve hele mit Arbejde«. Først forbød han ham at læse; naar Kongen traf Sønnen med en Bog, kastede han denne paa Ilden. Kronprinsen holdt af Musik og blæste Fløjte; Faderen knuste egenhændig flere Fløjter end Stokke paa Ryggen af sine Grenaderer. En Skolelærer i Potsdam havde en Datter, med hvem Prinsen spillede Duetter for Fløjte og Klavecin; men Kongen, der formodede en øm Forbindelse bag den uskyldige Fornøjelse, lod Pigen piske gjennem Byens Gader og derefter indespærre paa tre Aar i et Spindehus.

Tanken om at Frederik en Gang skulde bestige Tronen, pinte Kongen uophørlig; han forsøgte at tvinge ham til at give Afkald paa sin Ret til Fordel for Broderen; men hverken Trusler eller Prygl kunde formaa ham dertil. »Du kan jo offentlig erklære mig for Bastard,« sagde han til Kongen, »saa aftræder jeg alt til min Broder«. Saa greb Kongen Prinsen i Haaret, trak ham hen til Vinduet og forsøgte at kvæle ham med Gardinsnoren; dersom ikke en Tjener var kommen til paa Prinsens Raab om Hjælp, havde Faderen ombragt ham.

Efterhaanden var Opholdet i det fædrene Hjem blevet Frederik uudholdeligt, og derfor besluttede han at flygte. Selv Kongen havde, naar han mishandlede Sønnen, paa en haanlig Maade sagt: »Dersom min Fader havde behandlet mig, som jeg behandler dig, var jeg løbet min Vej hundrede Gange; men du er en Kujon og har intet Mod«. Prinsen betroede sin Plan til Adjutanten Keit og til sin Ven Løjtnant von Katte. En Rejse til de sydlige Provinser i Kongens Følge skulde give dem Lejlighed til at komme bort. Af en hollansk Jøde laante Prinsen nogle Hundrede Dukater, Keit skulde holde Heste i Beredskab i en Landsby ved Frankfurt, og Katte skulde støde til undervejs. Før Afrejsen havde Prinsen givet sin Søster Vilhelmine

til Opbevaring et Skrin, der indeholdt hans Korrespondance; men et Brev, der kom i urette Hænder, forraadte det hele. Da Prinsen vilde stige til Hest, blev han arresteret af tre Generaler, og Dagen efter blev han ført for Kongen, hvis Vrede ikke kjendte nogen Grænse. »Hvorfor har du villet desertere?« — »Fordi du har behandlet mig som en Slave i Steden for som din Søn!« — »Hvor vilde du hen?« — »Til Algier; dér kan ikke være værre end her!« — »Du er altsaa en elendig Desertør uden Æresfølelse!« — »Jeg har lige saa megen Ære som du og har kun fulgt dit eget Raad!« Ved dette Svar trak Kongen sin Kaarde og vilde have gjennemboret Prinsen, dersom ikke General Mosel havde kastet sig imellem dem. Derpaa svingede Kongen sin Stok og ramte Prinsen i Ansigtet, saa Blodet flød ned over Panden. Bleg som en Dødning, men uden at fortrække en Mine taalte Frederik denne Mishandling; han sagde kun: »Aldrig har nogen af vort Hus modtaget en Fornærmelse som denne«.

Endnu samme Dag sendte Kongen sin Søn under stærk Bedækning til Kastellet i Küstrin, medens han selv begav sig til Berlin, hvor hans Forbitrelse gik ud over Dronningen og den ulykkelige Prinsesse, som havde Broderens Breve i Forvaring. »Vreden havde forandret hans Træk i den Grad,« siger Markgrevinden, »at han var frygtelig at se paa. Han var askegraa i Ansigtet, hans Øjne lynede, og Fraaden stod ham i Mundvigene. »Afskylige Kanaille,« sagde han til mig, »hvor tør du understaa dig at komme for mine Øjne! Han greb fat paa mig og slog mig flere Gange med Haanden i Ansigtet. Et af disse Slag var saa voldsomt, at jeg faldt omkuld og vilde have stødt Hovedet mod Kanten af Panelet, dersom ikke Madame Sonsfeld havde grebet mig i Haaret«. Ogsaa Voltaire fortæller om dette Familieoptrin. »Prinsessen beholdt,« siger han, »saa længe hun levede, et Ar over det venstre Bryst og har gjort mig den Ære selv at vise mig dette Tegn paa fader-

lig Kjærlighed«. Da Kongen fik Skrinet med Brevene i sine Hænder, knuste han det i tusende Stykker og raabte: »Det er Beviser nok mod dem begge to, og det skal koste dem deres Hoveder!«

Over for Sønnen vare disse Ord ingen tom Trusel. I Frederik saae Kongen kun et Indbegreb af alle de nymodens Ideer, der vare ham saa forhadte. Denne »lille Vindbeutel« vilde jo bringe hele hans Maskineri i Uorden, derfor skulde han miste Livet, og da Ministrene forestillede ham, at Tronarvingens Person var ukrænkelig, anordnede han en Krigsret, der skulde dømme »Oberst Fritz«.

Medens Kronprinsen sad under Laas og Lukke i en snæver Celle bag Küstrins Volde, forhandlede Krigsretten; men da Medlemmerne skulde afgive deres Stemmer, kastede den gamle Prins af Anhalt sin Sabel paa Bordet og svor paa at ville kræve enhver til Regnskab, som udtalte sit »skyldig« over Kronprinsen. Frederik blev enstemmig frikjendt; men Faderen kasserede Dommen og nedsatte en ny Ret af mere føjelige Medlemmer. Som Kuriosum har man opbevaret det Votum, som afgaves af General Dönhoff, der stemte for Dødsstraf. Han anvendte Bibelens Ord, Kong Davids Klagesuk: »Ak, min Søn Absalon, min Søn Absalon,« og da dette var et almindeligt Udtryk for Stemningen, blev Prinsen dømt til Døden.

De fremmede Magter maatte lægge sig imellem for at frelse Prinsens Hoved. Sverige, Polen, Holland gjorde Indsigelser, den tyske Kejser lod sin Sendemand erklære, at Kronprinsen stod under Rigets særlige Beskyttelse og kun kunde anklages for eller dømmes af Rigsdagen. I Begyndelsen vilde Frederik Vilhelm ikke give efter, han tænkte endogsaa paa at lade Sønnen føre til Königsberg i det egentlige Preussen, som ikke hørte til det tyske Rige, og hvor han havde fuld Suverænitet; men endelig sejrede Kejserens Forestillinger, og Kronprinsen blev benaadet.

Nu skulde det gaa ud over hans medskyldige. Keit

kunde man ikke faa fat paa, da han i Tide var flygtet til Holland; men den unge Katte havde ikke faaet Tid til at komme bort. Ham førte man til Kongen, der afrev hans Johanniterkors, slog ham til Blods med Stokken og traadte paa ham, da han var falden om paa Gulvet. Den samme Krigsret, der havde dømt Kronprinsen til Døden, dømte Katte til Fæstningsarbejde; men Kongen overstrøg Dommen paa Kryds og tværs og skrev i Marginen: »Krigsretten har dømt Løjtnant von Katte til Fæstningsarbejde, endskjønt han har tilstaaet og er overbevist om Majestætsforbrydelse; hans Majestæt forstaar ikke, hvorledes en saa mild Straf kan anvendes for en saa afskylig Forbrydelse. Det synes at tyde paa, at Officerernes Troskab ikke altid er til at lide paa. For at i Fremtiden ingen, der gjør sig skyldig i samme Forseelse, skal kunne beraabe sig paa, at en anden er sluppen for saa godt Kjøb, har hans Majestæt set sig nødsagen til at statuere et Exempel paa sin Retfærdighed og afsige Dommen selv: Om endskjønt en Majestætsforbryder som Løjtnant von Katte ikke vilde blive straffet over Fortjeneste, om man lod ham knibe med gloende Tænger og derefter hænge, saa har hans Majestæt af Hensyn til Familien formildet Straffen og befaler herved, at han skal halshugges. Givet i Berlin den 2den November 1730«.

Kattes Henrettelse skulde foregaa i Küstrin i Kronprinsens Paasyn, og derfor blev denne Dagen i Forvejen ført fra sin Celle ned i et Værelse med blændede Vinduer, hvor han hele Natten kunde høre Tømmerfolkenes Hammerslag og lide alle Dødsangestens Kvaler. Ved Daggry traadte Kommandanten General Löpel ind i Værelset med fire Grenaderer. Kronprinsen maatte staa op, Grenadererne toge ham under Armene og førte ham til Vinduet, hvor Forhængene borttoges, saa han kunde se det sortklædte Skafot, der var oprejst lige uden for og forenet med Vinduet ved en Bro. Trommerne hvirvlede, to Mænd stege

fra Gaarden op ad Trappen til Skafottet, den forreste var Katte, der efter Kongens Befaling var paaklædt ganske ligesom Prinsen. Frederik var ude af sig selv af Fortvivlelse, han forsøgte at standse Henrettelsen ved at raabe: »Hold inde, lad mig skrive et Ord til Kongen — et eneste Ord! Jeg frasiger mig min Ret til Kronen, dersom han vil benaade Katte!« — Til Vennen, som allerede havde Bindet for Øjnene, sagde han: »Kjære Katte, kan du tilgive mig? Sig, at du tilgiver mig! Hvorfor er jeg ikke i dit Sted!« Katte rakte Armene mod Prinsen og svarede: »Hvis jeg havde tusende Liv, vilde jeg med Glæde ofre dem alle for Deres Højhed. Lev lykkelig — jeg dør med Glæde!«

Da Hugget faldt, vilde Frederik vende sig om; men Grenadererne forhindrede det; de havde Ordre til at holde ham paa Pletten til det sidste. For at dæmpe hans Skrig holdt Kommandanten ham et Tørklæde for Munden; men han fik Krampe og faldt besvimet om i Grenadererernes Arme. Kattes Lig blev efter Kongens Befaling stillet hen i Nærheden af Prinsens Seng, og Frederik skulde tilbringe en hel Dag sammen med sin afsjælede Ven; men da han atter kom til Bevidsthed, talte han vildt og havde hidsig Feber, saa Kommandanten paatog sig det Ansvar at være den kongelige Befaling ulydig.

Atten Maaneder maatte Frederik tilbringe i Küstrin, hvor der til hans Underhold var bestemt omtrent tyve Skilling om Dagen. Fra Morgen til Aften maatte han arbejde i Domænekammeret, hvor han indtog den ringeste Plads blandt alle Embedsmændene, og hver Aften kom Kommandanten selv ind i hans Værelse, naar Klokken slog ni for at slukke hans Lys.

Frederik Vilhelm blev tidlig gammel, og med den tiltagende Affældighed syntes saa vel hans Hidsighed som hans Gjerrighed at aftage. Han skjænkede hundrede Tusende Thaler til Berlins Hospitaler, og ved en af hans

sidste Parader regnede det med Dukater til Grenadererne i Steden for med Stokkeprygl. Da han ikke mere kunde holde Revue over sine Soldater, lod han sig kjøre omkring paa Slottet i en Rullestol. Af og til fik han imidlertid Anfald af sin gamle Ustyrlighed. Den 22de April 1740 var han ude at kjore og blev opmærksom paa en Haandværksmand, der betragtede ham med Nysgjerrighed; strax lod Kongen holde og befalede en af sine Pager at trække Manden i Næsen gjentagne Gange. En Betler nærmede sig for at se til, og Kongen lod sporge, hvad han vilde. Da Svaret lod, at han glædede sig ved at se Kongen saa rask, svingede Frederik Vilhelm sin Stok og befalede sine Lakejer at gjennemprygle Synderen paa Stedet.

En Dag, da han havde ladet Dronningen kalde, fandt hun ham liggende i en Marmorsarkofag, som man tog Maal af. Ved Siden stod en mindre Sarkofag, og i denne befalede han Dronningen ar tage Plads for at prøve den. Den stakkels Dronning adlod mere død end levende, og om Aftenen sagde hun til sine Damer, at det undrede hende, hun var sluppen derfra med Livet.

Da Kongen følte Døden komme, udtalte han som sin Mening, at han nødvendigvis maatte komme i Himmerig paa Grund af sin Herkomst. »Vilde det være retfærdigt,« sagde han til de gejstlige, »om Gud, der har sat mig til at herske over saa mange Mennesker, paa én Gang stillede mig midt iblandt dem og dømte mig med samme Strænghed?« Præsten Roloff, der skulde berede Kongen til Døden, skaanede ham ikke, men foreholdt ham saa vel hans Vilkaarlighsd, hans Voldsomhed som de Plager, han havde paafort sit Folk. Over for alle disse Bebrejdelser paaberaabte Kongen sig kun sin ægteskabelige Troskab. — »Ja,« svarede han, »du har maaske Ret; men har jeg en eneste Gang været min Hustru utro? Nej, jeg skal arve Himmeriges Rige!«

Hans gamle Gjerrighed viste sig glimtvis lige til

hans sidste Aandedrag. At hoste eller pudse Næsen i hans Værelse kostede en Dukat i Mulkt. Da han hørte, at Sygepasserne bleve bespiste paa Slottet, blev han vred og befalede dem at medbringe Mad hjemme fra, som han selv undersøgte. Undertiden byttede han Retter med Sygevogterne, og saaledes spiste han en Dag med stor Appetit en Bekkasin, som paa denne Maade blev ham tilbudt. Da Kokken Dagen efter anrettede en lignende, vilde Kongen ikke vide af en saa kostbar Ret at sige, men mulkterede Kokken. Det var den sidste Mulkt, han dikterede.

Medens han laa i Dødskampen, paakom der ham de sælsomste Samvittighedsskrupler over, at han ikke havde ladet sin Søn bøde med Livet ti Aar i Forvejen. »Jeg er ikke bange for at dø,« hørte man ham sige. »Den, der frygter Døden, er en Kujon; men det piner mig, at et saadant Umenneske skal være min Efterfølger«. Da de tilstedeværende rejste sig, fordi Kronprinsen kom ind i Værelset, fór Kongen op i Sengen og raabte som en rasende: »Sæt jer ned i D—s Navn eller rejs ad Helvede til, saa mange I ere!« Hans sidste Spøg var grusom. Faa Timer før han udaandede, medens Kronprinsen var hos ham, sendte han Bud efter tre af sine ældste og mest trofaste Tjenere. De stakkels Mennesker vente at modtage Tak for deres Tjeneste og Anbefaling til Tronarvingen; men i Steden høre de Kongen paalægge sin Søn at lade dem hænge, saa snart han har draget sit sidste Suk.

Forskrifterne for hans Begravelse, som han dikterede paa sin Dødsdag, ere et et Mesterstykke i sit Slags. Alt er foreskrevet, Uniformen, han vil iklædes, hvilken Hat, hvilken Kaarde og hvilke Sporer der skulle lægges paa hans Kiste — hvilken Marche Trommer og Piber skulle spille, hvor mange Salver der skal skydes, og hvor stor Ladning der skal bruges til hvert Skud. I den ottende Artikel bestemmer han: »Om Aftenen skal der gives

Souper for Generalerne og samtlige Officerer af mit Regiment. Der skal spises i den store Sal paa Slottet, Maden skal være god, og der skal helt igjennem gives god Vin. Man kan anvende den bedste Tønde Rhinskvin, som findes i min Kjælder«. I den sidste Artikel viser Frederik Vilhelm sig atter i sit rette Lys: »Tjenerne skulle ikke have Sorgeklæder, men kun det sædvanlige Livrée med et Flor om Hatten. Overhovedet forbyder jeg, at man gjør mange Omstændigheder af min Død«.

At Frederik II's Sønnehjærte har følt nogen Bedrøvelse ved Faderens Bortgang, er ikke sandsynligt; men Statsklogskaben, som nu blev hans eneste Rettesnor, og for hvilken enhver af hans personlige Følelser maatte træde i Baggrunden, bevirkede, at han aldrig omtalte sin Forgænger uden med den mest afmaalte Ærbødighed. I sine Memoirer tegner han af Faderen et Billede, hvor alle Personens og Karakterens Uregelmæssigheder udjævnes under den officielle Kongeprofil.

»Kongens Politik var altid begrundet paa hans Retfærdighedsfølelse. Mindre betænkt paa at udvide end paa at bevare sine Besiddelser, var han altid bevæbnet til eget Forsvar, men aldrig for at true andre. Det nyttige foretrak han for det behagelige, og medens han ikke gav en Skilling ud til sin egen Bolig, byggede han for sine Undersaatter til Overflod. Han var betænksom i at indgaa Forpligtelser, ordholdende med sine Løfter, og saa ren af Sæder, som han selv var, lige saa stræng var han ogsaa i sin Bedømmelse af andres. Han var en stræng Overholder af den militære Disciplin, og i sin Regeringstid bragte han det saa vidt, at han kunde styre sine Stater efter de samme Love som sin Hær. Til Samfundet i Almindelighed havde han saa stor Tillid, at han antog alle andre for lige saa nøjeregnende som han selv«.

Kun en eneste Gang, mange Aar efter, i et Brev til Maupertuis undslipper der Frederik II en Hentydning til

hans egen Ungdom og til Faderens Haardhed. Maupertuis havde mistet sin Fader, der var bleven 84 Aar gammel, og Kongen skriver for at trøste ham: »De har set ham mæt af Dage, og han har været Vidne til sin Søns Hæder; men De har tillige i ham haft en god og kjærlig Fader, og det er en Lykke, som ikke er bleven alle Deres Venner til Del«.

Amely Petersen.

Alexei Petrowitsch*).

Med en vis Forkjærlighed har den dramatiske Digtning i vort Aarhundrede befattet sig med Alexei, Peter den stores Søn; foruden mange Arbejder paa andre Sprog udkom (1856) i Kjøbenhavn ogsaa et dansk: »Alexei, tragisk Drama i 5 Akter. Af Forfatteren til Ruth«. Alexeis virkelige Forhold har imidlertid ikke været ret kjendt, førend Arkivernes Hemmeligheder bleve bragte for Dagens Lys i Ustrjalovs Værk over Peter den stores Historie; denne Forsker har efter aarelange Undersøgelser i 1859 fremstillet Kilderne til en sand Bedømmelse af Alexei. Det rige Materiale, som han har leveret, har Professor ved Universitetet i Dorpat A. Brückner støttet sig til i den Skildring af Alexei, som i forrige Aar er udkommen fra hans Haand, og efter hvilken den følgende Skitse er tagen.

I.

Den 27de Januar 1689 var Peter den stores Ægteskab med Jevdokia Lopuchin blevet sluttet: Peter var den Gang endnu ikke 17 Aar gammel; at han skulde have valgt sin

*) Efter A. Brückner: Peter der Grosse. Berlin 1879. Sammenlign hermed en tidligere Afhandling over samme Æmne af V. Lemvigh i Historisk Arkiv 1872, I.

Brud af Tilbøjelighed, kunde der ikke være Tale om. Den unge Czar skulde gifte sig; paa den Maade haabede Moderen at fængsle sin foretagsomme, rejselystne Søn til Hjemmet. Saa foranstaltede man efter gammel Skik et Brudeskue, ved hvilket en meget betydelig Del af Landets smukkeste Piger passerede Revue, og Valget faldt paa Jevdokia Lopuchin. Efter som før Brylluppet blev Peter imidlertid lidet hjemme, langt hyppigere var han paa Rejser eller i Selskab med muntre Venner; man foranstaltede Militærøvelser og Svirelag. Hos sin Gemalinde var han derimod en sjælden Gjæst, medens han lærte at føle sig vel blandt Udlændingerne i Moskvas tyske Forstad.

Mellem ham og Hustruen rejste der sig snart en Kløft, han havde ikke ægtet hende af Kjærlighed; desuden hørte de til forskjellige Verdener. Hun bevægede sig i Hoflivets gamle, stive Former og havde, som alle russiske Piger paa den Tid, ingen Undervisning erholdt. Han emanciperede sig fra de gamle Skikke, fra det stive Ceremoniel og fra den Etikette, som herskede paa Kreml; han lærte, gjorde Erfaringer, udviklede sig, stræbte fremad, rustede sig til sit store Reformarbejde; men hans Gemalinde var udelukket fra Deltagelse i en saadan Udvikling. Derfor udvidedes efterhaanden Kløften; det var at forudse, at Ægteskabet om kort Tid maatte gaa sin Opløsning i Møde.

En anden Omstændighed maatte bidrage til at formørke den ægteskabelige Lykke; Peter blev en Stamgjæst hos Vestevropæerne i Sloboda; her lærte han at kjende Kvinder, hvis Dannelse betydelig afveg fra de russiskes. Foruden Skjønhed fandt han her aandfuld Underholdning, Liv og Elskværdighed i Optræden; her knyttedes der mellem ham og Vinhandler Mons's smukke Datter et ømt Forhold, som bestod aarevis; thi han gjorde sig ingen Skrupler af at krænke den ægteskabelige Troskab. Paa den anden Side fjærnede Fyrstinden sin Gemal fra sig ved Skinsyge og ved at hade Udlændingerne.

Efter Hjemkomsten fra Udlandet lod Peter sin Søn Alexei skille fra Moderen og overdrog sin Søster, Prinsesse Nathalia Alexejevna, at opdrage ham. Jevdokia selv maatte gaa i Kloster og tog efter ti Maaneders Forløb Sløret; hendes Nonnenavn var Helene. Alexei var 8½ Aar gammel, da dette skete; han var nemlig født den 18de Februar 1690, og det er rimeligt, at Indtrykket af Moderens Ulykke har fæstnet sig i hans Hukommelse.

Alexeis Lærer fra hans 6te Aar var Nekifor Vjasemskij, der synes at have været en Tilhænger af den gode, gamle Tid, og som let kom i Tvist med Udlændingerne. Ude i Folket troede man allerede i Aaret 1698, at der var Modsætning mellem Peter og hans Søn, i det der fortaltes, at Alexei hadede Udlændingerne; men om dette virkelig var Tilfælde, er ikke godt at afgjøre. Der var jo i Folket megen Utilfredshed med alt det nye; man længtes efter, at det gamle skulde vende tilbage, og derfor er det forklarligt, at man stolede paa i Tronfølgeren at finde en Mand, der vilde fri Riget fra Kjætternes Plage, og som selv hadede alt fremmed.

Det var Peters Plan, strax efter at Moderen var forskudt til Klosterets Ensomhed, at sende sin Søn til Udlandet, for at han dér kunde finde videre Uddannelse; men denne Plan kom af forskjellige Grunde ikke til Udførelse. Imidlertid blev Alexei nu, til Dels i det mindste, overdragen til Udlændingers Omsorg; Neugebauer, der havde studeret i Leipzig og var indvandret til Rusland, var fra 1701—1702 en Slags Hofmester hos Prinsen; men her indtraadte der mellem Udlændingerne og Russerne i Alexeis Omgivelse Rivninger, og Peter maatte afskedige Neugebauer, fordi han offentlig havde kaldt Russerne Barbarer og overhovedet forhaanet dem.

Alexeis nye Opdrager, Huyssen, var ogsaa en Udlænding; han var født i Westphalen og havde studeret Retsvidenskab i Strassburg; desuden havde han søgt at fuld-

stændiggjøre sin Dannelse ved Rejser i Tyskland og Italien. Et Udkast til en Plan for Prinsens Opdragelse, som han har gjort, er endnu bevaret. Daglig, saa vel før som efter Beskæftigelsen med Videnskaber, Kunster og Sprog, skulde han læse i Bibelen; i 6 Maaneder skulde han udelukkende vie sig til Studiet af det franske Sprog; alle de Personer, der omgave Prinsen, skulde være forpligtede til at betjene sig af dette Sprog i Omgang med ham; i Fristunder skulde han anstille Øvelser med mathematiske Apparater; dertil skulde der knytte sig Undervisning i Fægtning, Dans og Ridning. Herpaa skulde der følge Studier af Historie, Geografi og Politik; Undervisning i Arithmetik og Geometri, Læsning af almendannende Skrifter saa vel som militære Øvelser skulde udfylde den øvrige Tid. Alt dette skulde beskæftige Prinsen i de første to Aar; men siden maatte han sættes ind i Sammenhængen i de politiske Forhold, Staternes Nytte og Værd, de enkelte Fyrsters Interesser o. s. v. Som Slutning paa Uddannelsen skulde han sysle med Befæstningskunst, Artilleri, Søvæsen o. s. v.

En meget ringe Del af dette omhyggelige og smukke Udkast skulde blive til Virkelighed. Alexeis Dannelse blev meget mangelfuld og rig paa Huller. Aarsagen hertil var imidlertid ikke den, at Alexei manglede Evner eller ikke var opvakt; Huyssen giver ham tvært imod det Vidnesbyrd, at han var af en lærvillig og føjelig Natur, og at han ved stor Flid søgte at indhente, hvad der i hans Opdragelse var forsømt, ligesom han ogsaa hos ham fandt Tilbøjelighed til Fromhed, Retfærdighed, Oprigtighed og sædelig Renhed; men Alexeis Ulykke var, at Kejseren lod Menschikov faa en fremragende Plads i hans Omgivelse og Overopsyn med hans Opdragelse, da Huyssen ikke vilde have Ansvaret for denne alene.

Menschikov, som allerede den Gang var forhadt af Folket, var vel en begavet Mand, men han var ogsaa egenkjærlig og havesyg, brutal og hensynsløs, beredt til at ofre

alt og alle for sin personlige Interesse; man talte allerede den Gang i al Hemmelighed om, at Menschikov behandlede Drengen paa en raa Maade; den østerrigske Sendemand skrev saaledes til Kejser Leopold den 17de Juli 1703: »Man siger, at Menschikov i Lejren (ved Nyenschanz) har revet Kejserprinsen over Ende efter Haaret, og at Kejseren ikke har sagt noget dertil; derfor siger man nu, at han har forhexet Kejseren«.

Som trettenaarig Dreng finde vi saaledes Prinsen i Lejren ved Nyenschanz; i det følgende Aar deltog han som menig i Belejringen af Narva. Man kan deraf skjønne, at under saadanne Forhold var den Plan, som Huyssen havde udkastet, ikke let at gjennemføre. Denne blev desuden i Begyndelsen af Aaret 1705 sendt til Udlandet i diplomatiske Ærender, og Prinsen havde nu, da han stod i den vigtige Periode af sit Liv, paa Overgangen til at blive en Yngling, ingen til sin Vejledning; han blev overladt til sig selv og prisgiven Indflydelsen af uvidende og drikfældige Mennesker, der vare opvoxede i de gammelrussiske konservative Anskuelser.

Skylden for, at Alexeis Opdragelse og Uddannelse paa en saadan Maade forsømtes, har man villet vælte over paa Menschikov. Det er jo ogsaa paafaldende, at Peter, som før havde viet Spørgsmaalet om Alexeis Opdragelse saa stor Opmærksomhed, nu ikke tog sig mere af den. Menschikov kunde derimod let have sine Grunde til at ønske, at Prinsen ikke blev for lærd; derfor havde han sørget for, at Baron Huyssen blev bortsendt, og at Prinsen ikke fik nogen ny Lærer, men blev overladt til skadelig Indflydelse af dumme og slette Mennesker. Ja, Alexei mente endog, at man havde villet undergrave hans Sundhed ved at forføre ham til Drukkenskab. Og dette var de Aar, der maatte blive afgjørende for Alexeis Karakterudvikling.

II.

Allerede i Aaret 1704, efter at Narva var bleven indtaget, havde Peter forudset Muligheden af, at hans Søn ikke vilde komme til at svare til de Fordringer, han stillede til ham. Da havde Faderen erklæret for sin Søn, at han havde taget ham med i Felttoget, for at han skulde se, at Faderen ingen Farer eller Møje skyede; hans Exempel skulde Sønnen følge, men vilde han ikke følge Faderens Raad, vilde han ikke mere erkjende ham som sin Søn, men bede Gud straffe ham i dette Liv og i det tilkommende. Alexei skal da, dybt greben, med Taarer have lovet sin Fader at gjøre, hvad han formaaede.

Havde Peter selv formaaet at lede sin Søns Opdragelse, var han opvoxen i sin geniale Faders politiske og militære Skole, og havde han paa samme Tid været utilgængelig for andre skadelige Indflydelser, havde Sagerne maaske faaet en anden Udvikling end den, de fik, i det Alexei blev Repræsentanten for Folkets Uvilje mod Kejserens strænge Regering og de nye Skikke; men Peter var for det meste fraværende; den store nordiske Krig lagde netop Beslag paa al hans Kraft, derfor overlod han Sønnen til sig selv, og fra Alexeis 15de til hans 20de Aar skete der næppe noget, som kunde udvikle ham i ønskelig Retning, give ham Sans for Forbedringer og for Fremskridt. Derimod havde hans Omgivelse Anledning til at øve en skadelig, demoraliserende Indflydelse paa ham.

Han opholdt sig nu i Landsbyen Preobraschensk ved Moskva uden regelmæssig Beskæftigelse; til hans Underholdning var ham anvist 12,000 Rubler. Om hans Sysselsættelse findes kun spredte Meddelelser; han beskæftigede sig gjærne med al Slags Læsning; han var ikke ubetinget aandelig doven eller uden alle Interesser for Dannelse; men det var fornemmelig den theologiske Litteratur, han syslede med. I sine Drengeaar havde han læst Bibelen igjennem sex Gange; ofte læste han nu Kirkefædrenes Skrifter i slavisk

Oversættelse; for saadanne Studier var der en vis Tilbojelighed hos Folket; skolastisk Spidsfindighed spiller en stor Rolle i det religiose Liv hos Masserne i Rusland, blandt hvilke Sektvæsenet florerer; Prinsens Synskreds svarede til disse indskrænkede Dannelsesinteresser hos Folket.

Dog saadanne Tilbojeligheder vare ikke egnede til at hjælpe Rusland til at blive en Stormagt i Evropa. Der maatte skabes en Hær og Flaade; der var vigtige Opgaver paa Lovgivningens Omraade at løse; der var politiske Institutioner, som skulde kaldes til Live; men hvorledes Handel og Industri skulde udvikles, Retsplejen ordnes o. s. v., kunde man ikke lære af russiske Theologer eller græske Munke. Hvorledes Rusland skulde kunne forvandles fra en asiatisk Stat til en evropæisk Stormagt, maatte man lære af Udlændingerne; men ogsaa deri laa der en Modsætning mellem Peter og hans Søn, at denne skyede en anstrængt praktisk Virksomhed, gjærne vilde have Rolighed og sammen med nogle faa Venner hengav sig til Privatfornøjelse, medens Faderen altid havde store Maal for Øje, var rastløs virksom og i uafbrudt Bevægelse. Alexei havde Fornøjelse af en Samtale med Theologer om skolevise Spørgsmaal; men Anstrængelserne ved en Søreise, Byrden ved Ansvaret for et betroet Hverv syntes ham utaalelige. Tegnekunst, Mathematik, de Fag, for hvilke der især er praktisk Anvendelse, huede han ikke. Sønnen hørte til den ældre Slægt, medens Faderen ilede forud for den yngre ved at tilegne sig Kundskaber, der havde Betydning for Fremtiden. Disse Modsætninger mellem Fader og Søn vilde maaske ikke være blevne saa skarpe, dersom man i rette Tid havde søgt at paavirke Alexeis Sind i Retning af Fremskridt, dersom begge vare vedblevne at staa i uafbrudt personlig Forbindelse med hinanden; men medens Peter slog sine verdenshistoriske Slag, var Tronarvingen overladt til deres Indflydelse, som nærede Nag til Kejseren, misbilligede hans Foretagender og

forenede gejstlig Bornerthed med raa Sæder og udsvævende Levemaade.

De gejstlige og Munkene hørte til Kejserens værste Modstandere; af enkelte blandt dem udbredtes den Anskuelse, at han var Antikristen, og Følgen var, at Befolkningen massevis flyttede ud fra Byer og Flækker til øde Steder, fordi den ikke vilde have Samkvem med en Regering, der traadte det helligste under Fødder og havde brudt med Kristendommen. Munke droge om og søgte at hidse Folket til Opstand, fordi han indførte hedenske Skikke, og i Steden for at tage Del i Peters Bedrifter og Erfaringer blev Kejserprinsen fra sit 15de til sit 20de Aar staaende i Kredsen af saadanne indskrænkede Munke og gejstlige, saa man kan forstaa, hvilken skadelig Indflydelse de maa have haft paa ham.

Størst Indflydelse øvede dog hans Skriftefader Jakov Ignatjev, der dannede Midtpunktet i en Kreds af Venner og ligesindede, der havde sluttet sig sammen omkring Alexei; ham havde Prinsen lovet ubetinget at lyde, at anse som en Guds Engel, som en Raadgiver i alle sine Anliggender. Vel var han for dannet til at holde Peter for Antikristen; men han ønskede dog, at den vældige Tyran skulde blive bortryddet.

I 1707 opholdt Alexei sig nogle Maaneder i Smolensk paa Faderens Befaling. I Brevvexlingen fra denne Tid mellem Vennerne, »vort Kompagni«, brugtes der med Hensigt mørke uforstaaelige Vendinger, for at de kunde retfærdiggjøre sig, hvis »Oppasserne« skulde mærke noget; siden opfandt de ogsaa en Chifferskrift. Heraf sporer man, at Forholdet mellem dem begyndte at antage en forbrydersk Karakter; de holdt ogsaa trofast sammen og vare beredte paa at staa Last og Brast med hverandre.

Der kan dog alligevel ikke være Tale om nogen Sammensværgelse eller Forbindelse med et bestemt politisk Program; det var en Kreds af utilfredse, der gave deres Harme Luft mod de »højeste«, det vil sige, Czaren, hans

Hustru og Menschikov; men de knyttede kun Haanden i Lommen og gik aldrig videre end til en uskadelig og forholdsvis uskyldig Kritisering af Czarens og hans Venners Handlemaade. Der forhandles ogsaa private, aandelige Interesser, og man udtrykker sig da i Ord, som om det gjaldt de hojeste Statssager; den hele bornerte gejstlige Betragtningsmaade gjor sig ret gjældende ved saadanne Smaating, som naar der f. Ex. senere hen under Alexeis Udenlandsrejse er Tale om at faa tilsendt en gejstlig Mand, der kan sørge for Tronfolgerens Sjælefrelse, hvis han muligvis skulde do i Udlandet. Det svarer fremdeles ganske til denne Bornerthed hos Vennerne, naar der meget hyppig diskuteres om Spaadomme og Drømme, som gaa ud paa, at Peter maa do efter saa og saa mange Aar, eller at han under visse Omstændigheder igjen maa tage den forskudte Jevdokia til Naade. Selvbedrag spiller i alle disse Fortællinger utvivlsomt en lige saa stor Rolle som bevidst Præstebedrag; idelig og idelig er der Tale om Underhistorier i disse Tronfølgerens Underholdninger med hans Venner eller med hans Tante Maria Alexejevna, og de møde os igjen i Forholdet til Biskop Dossifei af Rostov og imellem Alexeis Moder og Oberst Gljebov, der en Tid lang vedligeholdt en Forbindelse med »Nonnen Helene« under hendes Ophold i Klosteret Ssusdal. De Venner, som omtales i Brevvexlingen, ere i ovrigt saa godt som alle fuldstændig underordnede Personligheder, f. Ex. Tronfølgerens Ammes Mand, hans tidligere Lærer Vjasemskij, et Par Naryschkiner; af højere staaende Mænd nævnes kun Erkebiskoppen af Krutisa.

For ovrigt fattedes der ikke paa Forlystelser i deres Kreds. Ligesom Peter fornøjede sig med sine Venner i raa Spøg, løjerlige Optog og Maskerader, og man derhos plejede at hengive sig til Svir, saaledes blev der ogsaa spøgt og drukket i Alexeis Omgivelse. I denne Kreds følte han sig vel; men det var ham imod at møde Faderen. Naar denne

opholdt sig i Moskva, følte Prinsen sig ilde til Mode. Peter søgte nu dog ogsaa at formaa ham til at tage Del i Forretningerne. I Smolensk skulde han saaledes sørge for at skaffe Levnedsmidler til Veje for Hæren og have Tilsyn med, at de nyudskrevne Soldater samledes. Siden skulde han have Opsyn med, at Moskvas Fæstningsværker bleve istandsatte; men Peter var en Tid ikke fornøjet med Alexeis Virksomhed. »Du bekymrer dig ikke om Forretningerne; du gaar ledig,« skrev han til ham i 1708. Siden synes han dog at have været ret tilfreds, saa at hin Ytring vel maa agtes som et Udtryk for Peters Utaalmodighed og Heftighed.

(Sluttes.)

G. Øverland.

Gøngefolket og Snaphanerne.

Nogle Bidrag til den lille Krigs Historie i Norden.

I.

I det nordligste Skaane, grænsende til Halland og Bleking, ligger tvende Herreder, som efter Landskabets Opdyrkere og Befolkning, Gotherne, have faaet Navnet Gøngeherrederne; man har da i det mindste antaget, at Navnet Gønge skulde være en Forvanskning af Gother; i tidligere Tid var Ligheden mellem disse tvende Benævnelser ogsaa større, thi Navnet skrives Gothinge, senere Gydinge, — indtil det er gaaet over til slet og ret at blive Gøngeherred*).

Disse Efterkommere af Gotherne vare, og ere da ogsaa til Dels endnu, et haardført og i høj Grad stridbart Folkefærd. Den bekjendte svenske Botaniker Linné roser dem fremfor Sydsveriges øvrige Befolkning for deres Styrke og Smidighed og siger, at Bondefolket heri overgaar de andre af deres Nation. Den bekjendte Skik, at uenige Mænd spændte sig sammen ved et Bælte og derefter angrebe hinanden med Knive, har i disse Herreder holdt sig — lige fra Oldtiden — til vort Aarhundrede.

---

*) Nu Øster- og Vester-Gøngeherred, tidligere har det vist kun været ét Herred.

Naar hertil kommer, at Gøngerne vare fortrinlige Skytter, saa er det en Selvfølge, at et saadant Folk særlig maatte egne sig til Krigere. Allerede som Børn lærte Gøngerne at bruge deres Bøsser, Mødrene nægtede dem Maden, naar de ikke selv bragte det fornødne Vildt, og tvang dem paa denne Maade til at faa en Sikkerhed i Skydning, som senere skulde komme dem saa udmærket til gode. Og ikke alene vare de fortrinlige Skytter, men de forfærdigede endog selv deres Geværer og vare, i Særdeleshed under Christian den fjerdes Regering, »berømte for saadanne gode Smedde, at de endog vide at smedde og med alt Tilbehør ganske forfærdige de navnkundige Gønge- eller Flintebøsser, som af mange for de bedste kugleførende visseste Bøsser holdes«. Ikke alene ovenstaaende Udtog af en samtidig Forfatter (Arent Berntsen), men ogsaa det, at Peder Resen i den Fortegnelse, som under Krigen 1657—60 blev tagen over en Del af de Vaaben, der fandtes i de kjøbenhavnske Professorers Huse, fremhæver: »En Gønge-Flinte-Bøsse«, taler for, at disse deres Geværer maa have haft Fortrin fremfor andre paa den Tid brugte*).

Gøngerne vare et frihedselskende Folk; lede de nogen Uret af Magthaverne, enten i Fred eller under Krig, samlede de sig strax i store Flokke og skulde nok vide at hævne den lidte Uret. Og hvor meget maatte Gøngeherrederne og overhovedet hele Skaane ikke lide under Danmarks Krige med Sverige? Man erfarer saaledes af en Relation fra Kjøbenhavn af Dato 17de Februar 1612, at Svensken ved denne Tid afbrændte 20 Kirkesogne i Gøngeherred og Skaane.

---

*) Jeg er meget tilbøjelig til at tro, at dette Fortrin har ligget i Laasen. Snaphanelaasen var paa den Tid bekjendt, og maaske have Gøngerne lavet deres Geværer med saadanne Laase. Benævnelsen Snaphaner, som Gøngerne fik under Krigene, tyder da paa, at Geværets Navn er blevet overført paa dem, som brugte Geværet.

Det er derfor ikke forunderligt, at et saa stridbart Folk stedse var rede til at forsvare sin Arne og Selvstændighed, og den Konge, som Gøngerne havde svoret til (Christian d. 2den), vare de derfor ogsaa fuldstændig hengivne; han var deres retmæssige Konge, og derfor vilde de ikke svigte ham. Otto Stisøn tilbød Aar 1525 at vilde rejse hele Gøngeherred for Christian den 2dens Sag, hvilket ogsaa skete; men Udfaldet af denne Folkerejsning blev Slaget ved Brunketofte-Lund, hvor Otto Stisøn med sit Mandskab blev fuldstændig slaaet af Johan Ranzau.

Under den nordiske Syvaarskrig (1563—70) var Skaane atter et af de mest hjemsøgte Distrikter, Gøngerne grebe til Vaaben, og hver tiende Mand af Befolkningen maatte ligge paa Vagt i de store, udstrakte Grænseskove. De knurrede ikke; det gjaldt jo desuden om at holde Fjenden borte fra deres egne Herreder, hvilket de ogsaa forstode at gjøre, om det end ikke altid gik til paa den hæderligste Maade; men det værste var, at de hvervede Soldater, som Danmark førte i Krigen, ikke vare stort bedre end Gøngernes Fjender, de svenske, i det begge Parter røvede og plyndrede efter bedste Evne i de ulykkelige danske Provinser øst for Sundet. Da derfor Grev Gynther af Schwarzburg, der anførte den danske Hær, — efter at have opgivet sin Plan at belejre Kalmar — trak sig tilbage mod Skaane, afkastede Gøngerne Broerne, saa han ikke fik Adgang til deres Bygd, thi de frygtede ikke uden Grund for at have saadanne »Venner« i deres Nærhed, og for fremtidig at undgaa slige ubehagelige Venner tilbøde de senere selv at forhindre og modarbejde alle fjendtlige Indfald af de svenske i deres Herreder — et Løfte, som de imidlertid ikke vare i Stand til at holde, i det de snart efter bleve forjagne fra Grænserne af Pontus de la Gardie.

Fik Gøngeherrederne altsaa ikke Lejlighed til fortrinsvis at udmærke sig i denne Krig, var der dog én Gønge, hvem dette lykkedes. Denne Mand var Michel Pedersen

Gønge. Ved Krigens Udbrud samlede han et Strejfkorps, der uden Tvivl bestod af hans Fæller, Gøngerne, og med dette Korps drog han opad mod Smaaland, hvor han snart fik nok at bestille med Svenskerne. Senere maa hans Afdeling være stødt til Hovedhæren under Daniel Ranzaus Anførsel; thi i Slaget ved Svarteraa udmærkede Michel Gønge sig saaledes, at det blev, formodentlig af Ranzau, indberettet til Kongen, der 1571 ophøjede ham og hans Efterkommere i Adelsstanden og forlenede ham med Brøndstrupgaard.

Da den danske Hær omsider trængte til Forstærkning, skulde der udtages en Mand, som kunde udføre det i mange Henseender vanskelige Hverv, at rejse til Danmark for at skaffe flere Tropper. Valget faldt paa Michel Gønge, som var »en fortræffelig Snaphane«, der kjendte hver Vej og hver Sti og var oplagt til alle mulige Arter Krigslist, og som talte lige saa godt Svensk som Dansk; til Eskorte blev der medgivet ham 30 Ryttere. Af en Kvittering fra 21de Januar 1568 erfarer man, at han af Borgermester og Raadmænd i Odense har »annammet 24 Knægte«. Det var, som oven for anført, intet let Hverv, han havde faaet; at skaffe Tropper var næsten umuligt for ham, hvorfor han ogsaa til sidst formaaede Rigshovmesteren Peder Oxe til at tage sig af Sagen, og denne Henvendelse hjalp, i det han opnaaede at faa samlet en Hærafdeling paa i det hele 2 Faner og 7 Fænikker*). Han blev tilsyneladende længe borte paa denne Tur, og Daniel Ranzau længtes meget efter ham og Forstærkningen. Da Ranzau havde Træfningen ved Flishult med Hogenskild Bjelke, fik han endelig Underretning om Michel Gønge og Forstærkningen; han var trængt ind i

*) Fanerne vare Benævnelsen paa Rytteriet, og der var 300 Ryttere pr. Fane. Fænikker (af det tyske „Fänchen") vare Fodfolk, og en Fænikke bestod af 500 Mand. Have disse Faner og Fænikker været fuldtallige, var det altsaa ikke saa ringe en Styrke, der blev samlet.

Sverige, lige til Vernamo, efterladende sig brændende Landsbyer og hærgede Sogne. Ved Vernamo blev imidlertid Forstærkningen dreven tilbage af de svenske; men senere stødte Michel Gonge dog med sit Mandskab til Daniel Ranzau. Efter denne Tid erfarer man ikke mere om Michel Gønges Bedrifter i Krigen.

For ikke at glemme nogen af de tapre Gonger vil jeg anføre, at i Arméen, som 1610 rykkede ind i Sverige, nævnes blandt andre Hovedsmænd »Claus Gønge« med underhavende 309 Mand. Hvis ikke Navnet Claus i vedkommende Kildeskrift var saa tydeligt, kunde jeg fristes til at antage, at det var en Fejlskrift for »Michel«; thi ogsaa under Christian den 4des Krig med Sverige træffe vi paa denne Mand. Slange i sin Christian den 4des Historie omtaler under Aar 1611 de dygtigste Befalingsmænd og glemmer da heller ikke at anføre »Michel Gønge, som var en stor og lykkelig Vovehals paa Partier«. Det er overhovedet den eneste Gang, jeg har set ham omtalt under Christian den 4des Regering, hvorfor jeg her maa standse mine Meddelelser om ham.

Under Christian den 4des Krige med Sverige ydede Gongerne atter fortrinlig Nytte som Friskaremænd eller Snaphaner, under hvilket Navn de, som tidligere anført, for det meste gik. I 1644 samlede de sig tillige med Blekingerne under Anførsel af Bent Mogenson; denne Snaphanetrop støttede i Særdeleshed Ebbe Ulfeldt, naar han foretog Udfald fra Christiansstad, hvilken Fæstnings Forsvar var overdraget ham. Ogsaa Gongerne fra Fagerholt-Skove havde samlet sig og gjorde mangt et dristigt Angreb paa de svenske Dragoner. I 1645 gjorde en svensk Anfører ved Navn Mogens Isakson et Indfald i Gongeherred; men han »blev af en tapper, frisk Gønge-Pog skudt, og mange flere svenske af Gøngerne nedlagt og skudt udi Glimager Sogn«*).

---

*) Christian den 4de befalede senere: „at dem aldrig deres

Snaphanernes Bedrifter bleve imidlertid til sidst af den Natur, at Svenskerne saae sig nødsagne til af al Kraft at modarbejde dem. Den svenske General Gustav Horn beordrede derfor Oberst Sperling til at indeslutte Christiansstad og tillige at forhindre »de mange Snaphaner i at øve deres daglige Haandværk, som var at ligge paa Lur i Skovene, skyde alle de svenske ihjel, som de kunde træffe, og bag efter udplyndre dem«. Oberst Sperling udrettede imidlertid ikke meget mod disse forvovne Krigere, dertil vare Snaphanerne for godt kjendte med de store Skove. Dette frie, ubundne Liv har selvfølgelig tiltalt Gøngerne; selv efter at Freden var sluttet, øvede de Fjendtligheder, og Christian den 4de saae sig derfor nødsagen til at lade udgaa et Brev, hvori befaledes, at alle, som havde forsamlet sig i Skovene og som under Navn af Snaphaner, Fribyttere eller Dragoner havde deltaget i Krigen, skulde atter ophøre med Fjendtlighederne.

II.

Det varer nu en Tid, inden Gøngerne atter omtales i Historien; men efter den Troskab, de saaledes havde udvist mod Konge og Fædreland, var det ikke besynderligt, at Christian den 4des Efterfølger, Frederik den 3dje, bestemte, at hans Livkompagni skulde bestaa af Gønger. I Aaret 1657, før Krigen med Sverige var bleven erklæret, blev den tapre Niels Pallesen Rosenkrands udnævnt til Major »Kongens Livkompagni, kaldet Gønger;« da han selv var Skaaning, kunde Kongen altsaa ikke have valgt nogen bedre Officer til at være Fører for dette Kompagni.

Der var imidlertid ogsaa en anden Mand, der af Skæbnen var udset til at yde det betrængte Danmark Hjælp med sine Snaphaner under hin ulykkelige Krig 1657—60; det

Tiende udi den Sogn skulde fratages eller stedes“, fordi at de havde holdt dem saa tapre i den Krig.

var den bekjendte Svend Povelsen, »Gongehovdingen«, som han i Almindelighed nu kaldes. Alt i 1657 se vi ham i fuld Aktivitet med at hverve Dragoner i Skaane; han fik samlet et Kompagni paa imellem 100—169 Mand og blev selv (den 1ste April s. A.) udnævnt til Kaptejn for dette Kompagni og ansatte sin Stifsøn Niels Lauridsen som Mønsterskriver derved. Efter at Hvervningen var tilendebragt, blev Kompagniet indkvarteret i Engelholms Omegn. Ved denne Hvervning tilsatte imidlertid vor brave Svend Povelsen sin Formue og sit Hus i Halland. Den 17de Juni havde han en Træfning med Gustav Otto Stenbuck ved Skottorp, hvor det gik Svend Povelsen saa uheldig, at hans Kompagni blev aldeles adsplittet og maatte trække sig tilbage; han samlede imidlertid sine Folk igjen, fik Forstærkning og drev efter en heftig Kamp det svenske Korps tilbage*). Den 6te Oktober s. A. fik Niels Rosenkrands, der, som oven for anført, var Major over Gøngerne (Livkompagniet), Ordre, at han skulde begive sig til Snedstrup Præstegaard i Skaane, hvor Kong Frederik den 3djes Hovedkvarter da var, med de Gønger, han havde under sin Kommando.

Da Freden med Sverige blev sluttet den 26de Februar 1658, ansaa Svend Povelsen det ikke for raadeligt at opholde sig i Skaane, da denne Provins saa vel som Halland og Bleking blev afstaaet til Sverige, hvorfor han og hans Dragoner ogsaa kom over til Sjælland. I Gehejmearkivet findes et Kongebrev til Rigens Hovmester, af Dato 3dje Marts 1658, hvori befales, at Svend Povelsens Soldater skulle aftakkes, da det udplyndrede Land ikke kan holde Kompagniet paa Fode; de maatte søge Tjeneste i Danmark, som de bedst kunde. Kongebrevet ender med at forsikre Svend Povelsen om Kongens Naade for hans udførte Tjeneste

---

*) Den svenske Historieskriver Pufendorff nævner ham her som Anfører for en „Røverbande“.

under Krigen, og at han ikke skulde blive glemt, naar der tilbød sig nogen Lejlighed til at belønne ham, eller naar han maatte ansøge om noget.

I Fæstningen Nakskov var der under denne Krig ogsaa Gønger; disse kom ved Fæstningens Overgivelse i svensk Fangenskab og maa formodentlig være blevne stukne ind i svenske Regimenter; thi man erfarer af et Brev af 18de Marts fra Kongen til Niels Rosenkrands, at han skulde antage de Gønger, der vare blevne tagne til Fange i Nakskov af de svenske, og som nu igjen løbe over til de danske, under sit Kompagni, da de nemlig atter begjærede Tjeneste.

Hvad Svend Povelsen angaar, fik han kort Tid efter, da Svenskerne brøde Freden og pludselig landede ved Korsør (d. 22 Avg.), følgende kongelige Løfte: »at han ikke alene, saa snart Gud giver bedre Tilstand, skal blive betalt Resten af hans Fordring hos Kronen, men og tilbørligen vorde recompenseret og aflagt; og dersom han udi Landets Tjeneste bliver skudt og omkommer, da vilde Kongen sørge for hans Hustru og Børn deres Livstid.«

Landet behøvede nemlig atter Svend Povelsen og hans Soldaters Hjælp; han maa derfor have ladet dem sammenkalde igjen; thi 27de Avgust udgik kongelig Ordre, at Svend Povelsens Soldater skulde fordeles mellem Ulrik Christian Gyldenløves, Hans Schacks og Frederik Ahlefeldts Regimenter*).

Følgen af Svenskernes Fredsbrud blev, som bekjendt, hovedsagelig Kjøbenhavns Belejring. Ligesom senere i 1807 ydede den Gang Verner Klaumans Have**) med sine Træer og Huse udmærket Dækning for de svenske. Det besluttedes

*) Livkompagniet Gønge blev 1658 forenet med det norske til ét Regiment under Navn af Garden til Fods. Regimentschefen var nævnte Frederik Ahlefeldt, og den tidligere Major, Niels Rosenkrands, blev Oberstløjtnant ved Regimentet.

**) Nu Klaesens Have.

derfor at rydde Haven ved at fælde Træerne og afbrænde Husene, hvilket ingenlunde var noget let Arbejde; desuagtet paatoge Gøngerne sig dette, og den 4de September 1658 udførte de deres Hverv, heftig beskudte af Fjenden. En samtidig Præst, Wallensbeck, skriver i den Anledning i sin Dagbog:

Klaumans Urtegaard opbrænder
Af den Ild i Gøngens Hænder.

Hvad Svend Povelsen angaar, var han ikke i Kjøbenhavn under Belejringen; han er temmelig sikkert kommen ind under et af de oven for nævnte Regimenter (rimeligvis Frederik Ahlefeldts); thi 16de Marts 1659 blev der tillagt ham »Tractement« lige med andre reformerede Kaptejner til Fods. Han har da sikkert igjen faaet et Kompagni Gønger at virke med paa egen Haand; thi han kom til at føre en virkningsfuld Snaphanekrig i Sydsjælland, navnlig i Præstøs Omegn. I Jungshoveds tætte, næsten uigjennemtrængelige Skove drev han sit Spil, fornemmelig ved at overfalde større eller mindre Troppedelinger, udsendte af Svenskerne til at brandskatte Egnen. Intet Sted paa Sjælland, naar undtages Kjøbenhavn, led saa meget som Præstøs Omegn, fornemmelig ved Svenskernes Plyndringer og Grusomheder mod Befolkningen. Her har Sagnet tillagt Svend Povelsen og Gøngerne mange Bedrifter, hvilke man imidlertid skal være varsom med at tro paa. Sagnet har saaledes gjort »Kaptejn« Svend Povelsen til Fæstebonde i Snesere. Et Par af disse Sagn, de mest sandsynlige, anføres dog her.

Den paa Jungshoved-Slot indkvarterede svenske Oberst blev til sidst saa forbitret over Svend Povelsens Puds og Overfald, at han, for at opmuntre sine Folk til at vise mere Ivrighed, udsatte en Belønning for den, som bragte ham den dristige Svend Povelsen enten død eller levende. En Aften, som denne Oberst stod ved et aabent Slotsvindue, traf imidlertid en velrettet Kugle hans Hoved, og man

hørte lidt efter Skuddet noget plaske i Graven, hvilket jo kunde være Geværet, som den dristige Skytte søgte at bortfjærne. De svenske Soldater stimlede sammen i Gaarden og traf der en Mand i svensk Mundering; han foregav, at han netop var ankommen som Ordonnans, og at han havde set en bevæbnet løbe over ad Oremandsgaard til; Ordonnansen tilbød at være deres Vejviser, hvorefter han ledede dem ind i Oremandsgaard-Skove; men her viste han sig snart i sin sande Skikkelse, nemlig som Svend Povelsen; hans Gønger kom til, og efter faa Øjeblikkes Forløb var den udsendte svenske Trop tilintetgjort.

En anden Gang skal han have forklædt sig som gammel Kone og derefter være gaaet til det svenske Kvarter, tilbydende at ville vise Stedet, hvor Svend Povelsen laa skjult. En Trop Ryttere udsendtes med den gamle Kone som Vejviser, hun ledede dem til Snesere, hvor der er en stor og meget dyb Sø, som netop var tilfrossen. I en Skov nær ved listede Svend Povelsen sig imidlertid bort fra Rytterne, aftog sin Kvindedragt, besteg sin »lille graa Hest« og red derpaa hen mod Svenskerne, raabende: »her er Svend Povelsen!« Dér, hvor han vidste, at Isen var i Stand til at bære, styrede han sin Hest, Rytterne satte efter ham, men Isen var ikke stærk nok til at bære en saadan Vægt, der lød et klagende Suk fra den bristende Is, — og alle Rytterne, med Undtagelse af Svend, fandt deres Død i Søen.

Da dette Sagn fortælles paa flere forskjellige Maader, turde der dog maaske ligge en virkelig Handling af Svend til Grund. Imidlertid, Svend Povelsen maa have udmærket sig, og Kong Frederik glemte ikke at belønne ham. Efter at Freden for anden Gang var sluttet, fik han (1661) Lundbygaard, beliggende i Vordingborg Amt, kvit og frit paa Livstid*). Denne Gaard, som var paa 20 Tdr. Hartkorn, havde siden 1651 været udlagt til Officersgaard; men

*) Uden Skatter og Afgifter.

under Krigen var den bleven aldeles odelagt; Svend Povelsen paastod ogsaa, at dens Istandsættelse bragte ham i Fattigdom. Da desuagtet to Møller og tre Gadehuse, som ogsaa vare ham tillagte, senere igjen bleve ham fratagne, sogte han i Begyndelsen af 1666 om at faa sig Lundbygaard og en Bondegaard udlagte til Ejendom for det Beløb, han havde til gode hos Kronen, hvorefter Kongen ogsaa befalede Rentekammeret at gjøre Afregning med ham og udlægge ham det Gods, han begjærede. I Henhold til denne Befaling fik Svend Povelsen den 7de Maj s. A. Afregning paa 1303 Rbd. 56 Sk. og derfor den 12te s. M. Skjøde paa Lundbygaard og en Bondegaard i Snesere.

Frederik den tredje havde end videre ved en saakaldet »Kongelig Benaadning for dem, som holder sig mandeligen«, lovet, at alle de »vornede Sønner, som nu ere her i Staden og sig vel og tro forholder, skal være losgivne fra deres Fodested, for deres Arvinger og Efterkommere.« Da Skaane og de øvrige danske Provinser i Sverige ved Freden vare blevne afstaaede, kunde der altsaa ikke anvises dem frie Gaarde og Boel i deres Hjemstavn, hvorfor der i Steden anvistes dem Ejendomme i Lyngeherred, hvor de kom til at udfolde samme Virksomhed som Kulsvierne. Temmelig sikkert maa der ved samme Tid ogsaa være kommet Gønger til Bornholm; thi der findes endnu den Dag i Dag i Nyker Pastorat sex Vaaninger, der bære Navnet Gøngeherreds-Huse*).

Svend Povelsen maa vel nu, efter at Krigen var ophort, have slaaet sig til Ro paa sin Gaard. Imidlertid er der ikke Spor af, at han har gjort sig fremragende eller bekjendt som fredelig Mand. Eller har han maaske gjort Tjeneste ved Livgarden og som Følge deraf opholdt sig i Kjøbenhavn? Desto værre naar Lundby Kirkebog ikke saa langt tilbage

---

*) I Følge Bulls Kort over Bornholm og velvillig Meddelelse fra Hr. Pastor Chr. Rasmussen i Nyker.

i Tiden, at man deraf kan høste Efterretninger om hans fredelige Sysler; men der kom atter en Tid, hvor Svend Povelsen skulde ombytte sin fredelige Stilling med Krigerens.

III.

Under den saakaldte skaanske Fejde, der udbrød 1675, skulde Skaane, det Landskab, hvorefter Fejden fik Navn, atter hjemsøges af Krigens Rædsler. Svend Povelsen var ikke sen, men stillede sig strax i Spidsen for Snaphanerne og kom derved til at føre en virksom Guerilla. Navne som Meerheim og Svaneveide fordunklede, om ikke for andet saa for deres Tyskheds Skyld, dog Svend Povelsens »ringe« Navn, og man erfarer kun noget om Svend gjennem de for det meste forvanskede og usikre Sagn. Saaledes fortælles der, at han med sin Trop Snaphaner skal have deltaget i Erobringen af den svenske Konges Krigskasse og Feltsager. Gøngerne havde nemlig faaet Nys om, at en Pengetransport var undervejs fra Smaaland til den svenske Konges Hovedkvarter, de ilede strax med at sende Underretning til de danske, som derfor udsendte nogle Dragoner, og disse stødte den 24de Juli 1676 sammen med den svenske Trop ved Loshult i Øster-Gøngeherred. I en Haandevending, fornemmelig ved Gøngernes Hjælp, blev den svenske Bedækning nedsablet og fordreven; Byttet var saa stort, at der i Følge en samtidigs Beretning udkrævedes 19 Vogne for at transportere det til den danske Lejr. Ved Eftersynet fandtes der at være 60,000 Rigsdaler indpakkede i Fjerdinger, 14 Standarter, den svenske Konges Sølvtaffel, hans Kappe og mange andre Sager. Som man kan forstaa, vakte dette Tab stor Forbitrelse hos de svenske, og største Parten af de Gønger, der havde medvirket ved denne Affære, saae sig nødsagen til at flygte til Skovene for at undgaa Svenskernes Hævn.

Svend Povelsen skal senere have indtaget det ved Grænsen af Skaane og Halland liggende stærke Slot Røsjo-

holm, som Snaphanerne nu i lang Tid forsvarede mod de svenske, men til sidst dog maatte overgive. Alle Fangerne, hvorimellem Svend Povelsen imidlertid ikke har været, bleve spiddede paa Stejler langs Landevejene, »andre ligesindede til Skræk og Advarsel«.

Svend Povelsen, maaske heftig forfulgt af de svenske, havde søgt sig et Skjulested i en Skov i Smaaland. Her blev hans Opholdssted røbet for en svensk Rytter, Johan Hållfast kaldet; denne opsøgte ham, og trods de Fortællinger, der gik om Svend, at han skulde være usaarlig, fandt han dog her sin Død for den svenske Rytters Kugle. Karl den ellevte skattede Svend Povelsens Død saa højt, at han adlede Johan Hållfast med Navnet Ridderskantz.

Paa mange forskjellige Maader søgte den svenske Konge at faa Snaphanerne og i Særdeleshed Gøngerne paa sit Parti, uden at det dog vilde lykkes. Muligvis for at forebygge sligt lod Christian den femte ved Grev Ramel alle Snaphanerne sammenkalde, for at de kunde sværge til den danske Fane og komme til at tjene i ordnede Afdelinger; men Ramel fik til Svar, at, saa længe de ejede en Blodsdraabe, vilde de være Kongen af Danmark tro og hulde, men forlangte til Gjengjæld at maatte udgjøre selvstændige Tropper. Dette bevilgedes dem ogsaa, hvorefter der foranstaltedes Indsamlinger i Skaane til Anskaffelse af Faner.

Da Svenskerne omsider indsaa, at de aldrig kunde vente andet end Fjendtligheder af Snaphanerne, grebe de Sagen an paa en mere radikal Maade. Karl den ellevte beordrede Johan Gyllenstjerna, »Grov Johan«, som han kaldtes, til at foretage sig, hvad han syntes, der var mest tjenligt for at hemme disse vilde Skarers Overgreb, og »Grov Johan« forstod at tage sig af denne Sag.

Det første, han foretog sig, var at tage skriftlige Troskabsforsikringer af hvert Sogn. I Gøngeherredernes Forsikring maatte Bønderne forpligte sig til aldrig at ville bruge deres Vaaben til nogen svensk Mands Skade, men

derimod med disse at modarbejde Snaphanerne og ikke huse dem. De maatte end videre indgaa paa at bøde 1000 Rd. for hver svensk Mand, der efter Forsikringens Udstedelse maatte findes dræbt i deres Sogne, og hver 10de Mand skulde efter Lodtrækning »justificeres« og hænges, hvis et Drab fandt Sted. Nægtede saa nogen at underskrive en saadan Troskabsforsikring, blev han betragtet og behandlet som Snaphane, det vil sige: paagjældende, hans Hustru, Børn og Ejendom bleve hjemsøgte med Ild og Brand. Saadanne Troskabsforsikringer bleve optagne i alle de forhenværende danske Provinser i Sverige, men med størst Strænghed i Gøngeherrederne, som vare de mest oprørske.

Disse Troskabsforsikringer nyttede dog ikke meget, vel nærmest fordi alle Skove og Kløfter og Hulveje i Forvejen vrimlede af fredløse Snaphaner. For disses Vedkommende blev derfor fastsat svære Straffe; en af de mest barbariske var at spidde Snaphanen paa et glødende Jærn, hvorpaa han udstilledes ved Landevejen for at afskrække andre. Ved Kristianopels Overgivelse tog Gyllenstjerna omtrent 200 Snaphaner til Fange; disse bleve kort Tid efter alle henrettede og satte paa Stejler og Hjul, og paa saadan Maade bleve alle tilfangetagne Snaphaner behandlede; ærlig Soldaterdød tillod Svensken dem ikke. Fik Svenskerne Kundskab om, at der var Snaphaner skjulte i Skove eller Klofter, og de ikke kunde faa disse drevne ud, tændtes der Ild paa Skoven for paa denne Maade at faa Bugt med dem.

Efter at Freden mellem Danmark og Sverige 1679 var sluttet, ophørte ingenlunde Snaphaneforfølgelsen. Den 30te Oktober 1679 skriver Svenskeren Lybecker, at der nu var blevet taget saa mange Snaphaner til Fange, at der snart ikke var Rum til flere i Christianstad, hvortil de bleve bragte. Han haabede, at de i Løbet af en Maaned skulde være fuldstændig udryddede; men han tog fejl; endnu længe efter at han havde udtalt dette Haab, vrimlede der af Snaphaner i Skovene. En Del havde for at redde Livet taget

Flugten til Sjælland og Bornholm. Af disse Flygtninge vendte der mange tilbage for at forstærke de tilbageværende; endog i Aaret 1684 frygter Generalguvernøren R. von Ascherberg, at der i den strænge Vinter skulde vende Snaphaner tilbage fra Danmark over Isen og forene sig med de Snaphaner, der endnu foruroligede rejsende, fornemmelig ved Hallandsaas.

Det er naturligvis ikke uden Grund, at de svenske Historieskrivere ikke omtale Snaphanerne paa nogen hædrende Maade. Vi have saaledes oven for erfaret, at Pufendorff benævner Svend Povelsen en Røverhøvding. En langt senere Forfatter, Afzelius, har lige saa lidt noget til overs for Snaphanerne; han karakteriserer dem som Udskuddet af den skaanske Befolkning og kalder dem en Flok Røvere, der sloge sig sammen for ved Plyndring at berige sig. Heller ikke har han noget til overs for Svend Povelsen, hvem han kalder en Stimandshøvding. Han fortæller bl. a., at en Del Snaphaner efter at have erobret den svenske Konges Teltsager og Krigskasse saae sig nødsagede til at flygte »over til sin kjære Konge i Danmark;« men her vilde han ikke kjendes ved Snaphanerne*). I det han slutter Afsnittet om Snaphanerne, kan han dog ikke frakjende dem, at de vare »lige saa tapre som ulykkelige Fribyttere, dem den danske Konge besoldede og med fagre Løfter forførte fra deres Pligt mod Konge og Fædreland«. Det er forunderligt, at en svensk Forfatter ikke kan fatte og forstaa, at Kjærligheden til det Fædreland, hvormed de havde været forenede i Aarhundreder, umulig kunde bortdunste i Tidsrummet fra 1660—1675.

Ganske vist fandtes der vel ogsaa imellem de Snap-

*) En samtidig Forfatter, Paulli, fortæller ved Meddelelsen om Krigskassens Erobring, at de Gønger, der havde deltaget i Træfningen, bleve rigelig belønnede; det er derfor ikke troværdigt, at Christian den femte skulde have affærdiget Snaphanerne saaledes, som Afzelius beretter.

haner, der kæmpede for den danske Sag, mange Forbrydere, der for Mord og anden Udaad maatte opholde sig i Skovene for at undgaa Lovens straffende Haand. Saadanne Forbrydere sluttede sig hellere end gjærne til de egentlige Snaphaner fra Gøngeherrederne, der kun kæmpede for Forbindelsen med Danmark, og de Voldsgjerninger, der bleve begaaede i denne Krig, uanset om de ramte Ven eller Fjende, maa skrives paa saadanne Forbryderes Konto, og ikke tilregnes den Skare trofaste Skaaninger, der sukkede efter Forbindelsen med deres gamle Fædreland.

Charles Sorensen.

Alexei Petrowitsch.

(Slutning.)

III.

Allerede i Aaret 1707 tænkte man paa at faa Prinsen gift med en udenlandsk Prinsesse; man følte sig forelobig for, hvor vidt Kejser Josef den 1ste skulde være villig til at betro ham sin Datter; en saadan Forbindelse vilde jo have medført store politiske Fordele, men her svarede man undvigende. Saa blev der foreslaaet en Prinsesse af det Wolfenbüttelske Hus, der den Gang nød megen Anseelse i Tyskland, og for at Planen lettere skulde lykkes, antog man, at det vilde være hensigtsmæssigt at sende Prinsen til Ridderakademiet i Wolfenbüttel, for at han her i Løbet af et Par Aar kunde fuldende sine Studier.

Hertugen af Wolfenbüttel gik ind paa Forslaget; men Prinsessens Moder satte sig bestemt derimod, og Forhandlingerne trak derfor i Langdrag; man ymtede nu ogsaa om, at Peters Magtstilling ikke var sikret, hverken inden hans Rige eller udad; men da Peter havde vundet det afgjørende Slag ved Pultava, og Ruslands Plads som Stormagt saaledes var sikret, begyndte Underhandlingerne paa ny. Den femtenaarige Prinsesse, der om Sommeren i Aaret 1709 havde skrevet, at hun haabede, at Planen vilde gaa over Styr, afgav ikke længe efter Erklæring om, at hun vilde rette sig efter Forældrenes Ønske med Hensyn til dette Ægteskab.

Peter, med hvem Underhandlingerne førtes i Løbet af Vinteren 1709—1710, skal have ytret, at han meget gjærne vilde opnaa Forbindelsen, men dog ikke vilde nøde sin Søn; først naar denne havde truffet Prinsessen og erklæret, at hun behagede ham, vilde han lade Ægteskabskontrakten blive affattet. Det syntes saaledes, som om alt var afhængigt af de unges gjensidige Tilbøjelighed.

Høsten 1709 blev det da bestemt, at Alexei skulde begive sig til Dresden for at fuldende sine Studier; med to unge russiske Fyrstesønner, der vare udsete til hans Ledsagere, skulde han bo inkognito i Sachsens Hovedstad.

I den lille By Schlackenwerth, ikke langt fra Karlsbad, opholdt Prinsessen sig hos sin Slægtning, Dronningen af Polen; her saae han hende for første Gang, uden at man har nogen Beskrivelse over denne Sammenkomst. Imidlertid blev der paastaaet, at den var tilfredsstillende for begge Parter, Alexei skrev til sin Skriftefader, at han vidste, at Faderen ikke vilde lade ham ægte en russisk Kvinde; derfor havde han paa Foranledning meddelt ham, at han, siden det var hans Vilje, at han skulde ægte en Udlænding, vilde ægte denne Prinsesse, som han havde set, som behagede ham vel, og som var et godt Menneske, saa at han ikke kunde finde en bedre. Sin Skriftefader opfordrer han nu til at bede om, at Gud maatte fremme denne Sag, hvis den var efter hans Raad, hvis ikke, forhindre den; paa ham vilde han haabe.

I Alexeis Omgangskreds herskede der imidlertid Uvilje mod denne Forbindelse; man søgte ved religiøse Betænkeligheder at afholde ham fra at indtræde i dette Ægteskab; man ymtede ogsaa om, at Udlændingerne kunde komme til at tilrive sig Herredømmet i Rusland. Alexei selv viste som Følge heraf en paafaldende Ligegyldighed lige over for alle unge Damer; det saae ud til, at der ikke skulde blive noget af Forbindelsen; men Sagen blev dog fremmet, uagtet han selv kun spillede en passiv Rolle; han var en Legebold

for andres Interesser; man traf Bestemmelser angaaende dette for ham saa højst vigtige Anliggende, uden at der er Tale om hans Ønsker og Tilbøjeligheder.

I September 1710 foretog Alexei en Rejse til Torgau for der at se Prinsesse Charlotte; heraf kan man slutte, at han dog ikke egentlig havde noget imod hende. Prinsessen skrev om denne Sammenkomst, at Prinsen havde set tilfreds ud og været i godt Humør; kort Tid efter indfandt han sig igjen for formelig at anholde om Prinsessens Haand, og i Maj 1711 blev Ægteskabskontrakten affattet. Allerede den 14de Oktober fejredes derpaa Brylluppet, og Peter den store havde selv indfundet sig i Torgau i den Anledning.

Hvedebrødsdagene vare snart talte. Kejseren synes at have fattet den Beslutning nu mere end for at drage sin Søn ind i Forretningslivet. Saaledes fik da Alexei Opfordring til med sin Gemalinde at drage til Thorn, for at han her kunde sørge for Forplejning til en russisk Hær, der var bestemt for Pommern. Alexei rejste forud for sin Gemalinde til Thorn, medens Charlotte blev hos sine Forældre til December.

Denne lange Skilsmisse mellem de nygifte gav Anledning til mange Slags Snak. I Wien sagdes der, at Ægteskabet vist nok var kommet i Stand, men til højeste Utilfredshed for begge Parter; men i den nærmest følgende Tid skrev Kronprinsessen: »Kronprinsen overøser mig med Beviser paa sit Venskab; hvert Øjeblik giver han mig nye og atter nye Tegn paa sin Kjærlighed, saa jeg har fuld Ret til at føle mig overordentlig lykkelig, om endskjønt det Sted, jeg nu bebor, (Thorn), er alt andet end behageligt.«

Om Vaaren begav Prinsen sig til Krigsskuepladsen i Pommern, og Prinsessen flyttede til Elbing; hun befandt sig i en vanskelig Stilling, man bragte hende i ondt Rygte og beskyldte hende for Tilbøjelighed til en Hofkavaler Pollnitz. Hun skriver: »Hvor ulykkelig jeg er! Og dog véd Gud, at jeg er uskyldig, og at jeg inderlig elsker min Gemal...

Intet gjør mig saa urolig som hans lange Fraværelse.« Alexei, for hvem hun ogsaa havde beklaget sig, bad hende ikke at tage sig dette nær. Hele Verden kunde bagvaske hende, saa vilde han dog aldrig tro, hvad der kunde kaste en Skygge over hende, fordi han kjendte hende for godt dertil. Han vidste, at alle disse Løgne vare en djævelsk Opfindelse for at skille hende fra ham; men med Guds Hjælp skulde det ikke lykkes nogen; han forsikrede hende, at han elskede hende mere end nogen Sinde.

Det gode Forhold mellem Ægtefællerne varede saaledes endnu, skjøndt Prinsessen jo allerede havde haft mørke Timer; medens de vare sammen i Thorn, havde Alexei stundom tilbragt Nætterne uden for Huset. Drikkelagene, som han deltog i, varede ofte til Kl. 3—4 om Morgenen.

Saa fik Kronprinsessen af Peter Paalæg om at rejse til St. Petersborg; hun havde en meget ugunstig Mening om Rusland og Russerne og vilde nødig drage der hen, men skriver dog, at der ikke var noget saa afskrækkende Sted i Verden, at hun ikke skulde begive sig der hen, naar hun havde sin Mand med; men dersom hun ikke elskede ham saa højt, maatte hun gyse ved Tanken om at rejse videre. Saaledes skriver hun i Oktober 1712; men allerede faa Uger efter følte hun sig meget ulykkelig. I et Brev til sin Fader af 26de November s. A. hedder det bl. a.: »Min Stilling er langt skrækkeligere og sørgeligere, end De kan forestille Dem; jeg er gift med en Mand, som aldrig har elsket mig, og som nu synes mindre om mig end nogen Sinde, desuagtet er jeg ham hengiven, fordi det er min Pligt.« Dernæst skildrer hun, hvorledes Katarina, Peters nylig til Kejserinde ophøjede Elskerinde, hadede hende og søgte at gjøre hende Skade, hvorledes i alle Russeres Øine Lutheranerne vare Djævle o. lign. I denne fortvivlede Stemning foretog Kronprinsessen, uden at indhente Samtykke dertil, et Besøg hos sine Slægtninge, saaledes at Alexei ikke traf hende i Elbing, da han var paa Tilbagevejen til Rusland, og da han kort

efter maatte drage til Finland, havde det unge Ægtepar været et helt Aar adskilt, da de i Avgust 1713 saae hinanden igjen i St. Petersborg.

Gjensynet var kjærligt; Charlotte skrev, at Prinsen elskede hende lidenskabelig, og at hun havde ham overmaade kjær; men Forholdet blev snart koldere; Charlottes legemlige Tilstand forhøjede hendes Pirrelighed og krævede Hensynsfuldhed; men Alexei var ikke hensynsfuld, han bekymrede sig ikke om de mange Ubehageligheder, hvorunder hun led, især fra Katarinas og Peters Søster Nathalies Side, og vilde slet ikke antage sig hendes Sag. Forholdet forværredes derhos yderligere ved Alexeis Tilbøjelighed til Drukkenskab, som især synes at have udviklet sig, medens han laa i Lejr i Pommern.

Et Bevis paa, hvor spændt Forholdet nu var blevet, er følgende: Da Alexei var sygelig, og man mente, at han havde Tæring, bestemte han sig paa Lægernes Raad til at rejse til Karlsbad; men lige til det sidste Øjeblik anede Charlotte intet om hans forestaaende Rejse. Da Vognen holdt for Døren, meddelte han hende sin Hensigt, i det han sagde: »Adieu! Jeg gaar til Karlsbad«. Han var borte i 6 Maaneder; men ikke en eneste Gang skrev han til sin Gemalinde.

Den 12te Juli 1714 fødte Kronprinsessen en Datter; men Alexei var endnu ikke vendt tilbage i November; Charlotte vidste ikke, hvor han opholdt sig, om han levede eller var død. I de sidste Dage af December vendte han dog tilbage til St. Petersborg og var endnu i de første Dage ret hjærtelig mod sin Gemalinde; men snart blev Forholdet fuldstændig slet. Han tog en finsk Pige, Affrosinja, i Huset og skilte sig ikke fra hende indtil sin Død. Ægtefællerne saae hinanden næppe én Gang hver Uge; Vaaningshuset lod han saaledes forfalde, at det regnede ind i hans Gemalindes Soveværelse, og han bebrejdede hende, at hun havde klaget for Kejseren derover. Ogsaa med Alexeis

Drukkenskab blev det værre, saa hans Helbred begyndte at rystes. Imidlertid havde han dog ogsaa lysere Øjeblikke, i hvilke han bl. a., til Prinsessens Henrykkelse, kunde beskæftige sig med sin lille Datter.

Den 12te Oktober 1715 fødte Charlotte en Søn, den senere Peter den 2den; strax derpaa blev hun alvorlig syg, og ikke længe efter var hun doende. Den sidste Dag veg Alexei ikke fra hendes Seng; han var saa rystet, at han tre Gange faldt i Afmagt. Ved Midnatstider, mellem den 21de og 22de Oktober, hensov hun.

I fire Aar havde dette Ægteskabet varet, og kun Halvparten af denne Tid havde Ægtefællerne tilbragt sammen; en opdragende, dannende Indflydelse havde Prinsessen ikke formaaet at øve paa sin Gemal. Vanskelig havde hun vel og, om hun var bleven i Live, kunnet hindre den Kamp, som længe var modnet, men nu kom til Udbrud.

IV.

Mellem Peter og Alexei gabede der allerede længe en dyb Kløft; de repræsenterede to forskjellige Verdener, der var en uforsonlig Modsætning mellem dem.

Alexei havde Ulyst til praktisk Virksomhed, til hint anstrængende Arbejde i Krig som i Fred, til hvilket Peter utrættet hengav sig; han foretrak at være i Ro hjemme, at læse og beskæftige sig med abstrakte Spørgsmaal. Han gjør snarere Indtrykket af en theologisk Seminarist end af en Mand, der skulde blive Militær og Statsmand. Efter hele sin Natur var han mere skabt for en Privatmands Stilling; han havde Sans for at forvalte sine Godser, medens Peter altid var paa Rejser, havde det almindelige for Øje og utrættelig virkede paa den store Verdensskueplads.

Denne Modsætning mellem dem kunde ikke undgaa Kejserens Opmærksomhed; han maatte sige sig selv, at hvis han pludselig døde, og Alexei kom til Re-

geringen, vilde alt Fremskridtsarbejde standse. Med vældig Haand havde han forsøgt at drive sit Folk frem, det stod i Fare for ved et Tronskifte at skulle gaa tilbage, han saae med Smerte, at Alexei søgte at unddrage sig Statstjenesten, ikke havde Sans for Politikens almindelige Spørgsmaal, ingen Interesse for Peters Fremskridt. Endnu syntes imidlertid Forholdet mellem Alexei og Peter ikke i det ydre at have været udelukkende fjendtligt; indtil Kronprinsessens Død blev den ydre Fred bevaret.

At en Konflikt var uundgaaelig, erkjendte man imidlertid fra forskjellige Sider. Blandt Prinsens Venner anede man saaledes, at der truede ham en Fare. Alexei befandt sig nemlig endnu i en Kreds af Mænd, som satte sine Forhaabninger til ham, hadede Peter og længtes efter, at hans Regering skulde ophøre, om der end ikke var lagt Plan til nogen Sammensværgelse. Forholdet mellem Alexei og Jakov Ignatjev var imidlertid blevet et andet ved Prinsens Ophold i Udlandet; hans nærmeste Ven og Raadgiver var efter Hjemkomsten Alexander Kikin. Da Prinsen i 1714 reiste til Karlsbad, raadede Kikin ham til ikke at vende tilbage til Rusland, men at rejse til Holland og Italien og at blive borte 2—3 Aar, hvortil han da skulde erhverve Kejserens Samtykke; han mente, at det kunde blive slemt for ham at komme tilbage. Alexei ventede heller ikke noget godt. Til sit Rejsefølge ytrede han, at man nok vilde putte ham i et Kloster og siden lade ham blive Krigsfange et eller andet Sted; men han kom dog tilbage. Ved hans Hustrus Død brød Konflikten løs. Paa Kronprinsessens Begravelsesdag, da de sørgende efter Landets Skik vare samlede i Prinsens Hus, overgav Peter sin Søn en Skrivelse, som var dateret den 11te Oktober, Begravelsesdagen var den 27de Oktober 1715.

I denne Skrivelse udtalte Peter sig om, hvorledes Svenskekrigen nu havde taget den Vending, at Svenskerne skjalv for Russerne; men med Bedrøvelse maatte han tænke

paa sine Efterfølgere; Alexei ansaa han uskikket til som hans Efterfølger at føre Regeringen; han manglede vist nok ikke Evner, men af Militærsager vilde han intet vide, og det var dog ved dem, at Rusland havde vundet Højagtelse dér, hvor man før intet vilde vide af det. Peter vilde vistnok ikke, at han skulde føre Krig uden tilbørlig Aarsag; men han ventede dog, at han vilde indse Militærvæsenets Nødvendighed, thi foruden Orden i Staten var Sikkerheden udad en for Styrelsen nødvendig Sag. »Du har slet ingen Lyst til at lære noget, du véd intet om militære Ting; men forstaar du intet deraf, hvorledes kan Du da lede disse Sager og føre dem ud til et godt Resultat og straffe de træge og forsømmelige, naar du selv intet kan bedømme?« Hvis han vilde undskylde sig med svag Helbred, var det ingen Grund. Det var ikke legemlige Anstrængelser, han krævede, men kun Lyst til Sagen. »Jeg maa sige til mig selv: jeg er et Menneske; jeg kan dø; hvem efterlader jeg da det, som jeg med Guds Hjælp har plantet og fremmet? Til den, som maa lignes med den lade Tjener i Evangeliet, der grov sit Pund ned. Og naar jeg endnu derhos betænker, hvilken ond og egensindig Karakter du har! Hvor meget jeg end har skjældt paa dig derfor og ikke blot skjældt, men ogsaa slaaet dig, hvor mange Aar jeg ogsaa har ladet være at tale med dig, saa har intet hjulpet, intet frugtet; alt har været forgjæves.«

»I det jeg med Kummer overvejer alt dette og indser, at jeg paa ingen Maade kan lede dig til det gode, har jeg anset det for passende at skrive dette sidste Testamente til dig og saa endnu nogen Tid afvente, om du ikke oprigtig forandrer dig; men hvis ikke, saa vid, at jeg berøver dig din Tronfølgeret og kaster dig fra mig som et vissent Lem. Byg ikke paa, at du er min eneste Søn, og at jeg kun skriver dette som et Skræmsel. Ved Gud, jeg skal holde det. Har jeg dog ikke sparet og sparer jeg ikke mit Liv for Fædrelandet og mine Undersaatter, hvorledes skulde jeg

spare dig udygtige? Bedre en fremmed dygtig end en egen ubrugbar.«

Det er værd at lægge Mærke til de Midler, Kejseren havde anvendt ved Opdragelsen af sin Tronarving; han havde behandlet ham raat og ubønhørlig strængt, hyppig skjældt paa ham og slaaet ham, til sidst straffet ham med isnende Kulde, aarevis ikke talt med ham. Mon det var Midler til at bringe Alexei paa andre Veje?

Den 27de Oktober overgav Peter sin Søn denne Skrivelse. Den følgende Dag fødte hans Gemalinde ham en Søn, Peter.

Alexei henvendte sig til flere Personer om Raad; tre Dage efter, at han havde modtaget Skrivelsen, svarede han: Hvis det var Faderens Vilje at unddrage ham Tronfølgen, bad han selv derom, da han holdt sig for udygtig til at regere; dertil var et saa »raaddent« Menneske, som han, ikke tjenligt; han havde jo ogsaa nu, Gud ske Lov, faaet en Broder; denne ønskede han Sundhed og et langt Liv; han selv, Alexei, gjorde ingen Slags Fordringer og vilde aldrig gjøre nogen som helst Fordring, hvortil han paakaldte Gud som Vidne. Til sidst anbefalede han sine Børn til Kejserens Naade og bad om selv at blive forsørget til sit Livs Ende.

En Maaned gik hen, uden at Peter havde svaret noget. Da blev han haardt syg; først ved Juletider var han bleven saa rask, at han kunde gaa til Kirke. Den 19de Januar fik Alexei en anden, mere truende Skrivelse fra Kejseren; han kunde ikke tro paa hans Ed; det var vitterligt for alle, at han afskyede alle hans Foretagender, og at han efter hans Dage vilde forstyrre dem. Derfor maatte han enten forandre sig og saaledes aabent og ærlig blive hans værdige Efterfølger, eller han maatte blive Munk. Uden dette kunde Kejseren ikke være rolig, især nu, da han ofte var syg. Han skulde svare strax, hvis ikke vilde han gaa frem imod ham som mod en Skurk.

Skrivelsen vidner om stor Ophidselse. Det var ikke nok for Kejseren, at Alexei levede paa sine Godser som Privatmand; han var og blev i alles Øjne derfor den retmæssige Efterfølger, altsaa en farlig Prætendent. Det gjaldt nu at spærre ham ind i et Kloster for bedre at faa ham af Vejen. Ja, der var vel ogsaa Spørgsmaal om, hvor vidt Indespærring i et Kloster var tilstrækkelig, hjalp den ikke, maatte man skride til de yderste Forholdsregler, til Bøddeløxen; thi den sidste Ytring i Skrivelsen var dog vel en Trusel hermed. Og saa længe Alexei levede, vilde i Virkeligheden alle Anstrængelser for at udelukke ham fra Tronfølgen være forgjæves.

Alexei søgte atter Raad hos sine Venner. Kikin raadede ham til ubetinget strax at opfylde Faderens Ønske. »Munkekutten var jo ikke naglet fast til Mennesket; det gik jo an at lægge den af.« En anden sagde, at han skulde sende Bud efter en Skriftefader og sige ham, at han kun nødtvungen gjorde dette Skridt. Alexei gjorde dette, meldte saa sin Fader, at han ønskede at gaa i Kloster og bad om Faderens Tilladelse til dette Skridt. Underskriften lød: Deres Slave og uværdige Søn, Alexei.

Peter indsaa imidlertid, at der ikke var nogen Nytte i at sætte ham ind i den gejstlige Stand, han maatte søge en anden Udvej; det var vanskeligt at træffe nogen afgjørende Beslutning. Saa blev Sagen udsat, for at han kunde se, om ikke Tiden skulde bringe noget afgjørende. Til en voldsom Forholdsregel kunde han endnu ikke bekvemme sig.

Umiddelbart efter at Peter havde erholdt Alexeis Svar, nødte Forholdene ham til en Rejse til Udlandet. To Dage før han rejste, havde han en Samtale med Sønnen, hvorunder han bad ham betænke sig; det var bedre at komme paa den rette Vej end at geraade blandt Munkene; han skulde endnu vente et halvt Aar.

Det var i Slutningen af Januar 1716, at Peter rejste. Noget senere drog Alexeis Tante Maria til Karlsbad, og

Kikin, der hørte til hendes Hofstat, fulgte hende. Ved Afskeden sagde han til Alexei: »Jeg skal finde dig et Tilflugtssted i Udlandet.« Saa ventede Alexei paa videre Efterretninger fra Kikin.

Det varede ikke længe, før Alexei fik Anledning til at vove et afgjørende Skridt. Det halve Aar, Peter havde talt om, var forløbet, og Alexei havde ingen Beslutning fattet. Da kom der Brev fra Peter med Spørgsmaal om, hvad han havde bestemt sig til. Vilde han gaa i Kloster, skulde han nøjagtig angive, i hvilket han vilde indtræde, og naar det skulde ske. Vilde han forsøge at blive en anden, skulde han senest en Uge, efter at han havde modtaget Skrivelsen, rejse til Faderen for at tage Del i de militære Operationer.

Det var i Slutningen af September, at denne Skrivelse kom Prinsen, der opholdt sig paa sit Gods ved St. Petersborg, i Hænde. Strax begav han sig til Menschikov og meddelte denne sin Beslutning, at han ufortøvet vilde tiltræde Rejsen til sin Fader.

Hans Plan var imidlertid ikke at rejse til Faderen, men enten til den tyske Kejser eller til Rom. Det var hans Haab, at Faderen snart skulde dø. Da tænkte han vel ikke paa selv at blive Kejser, men han klamrede sig med al Magt til det Haab, at han i 10—15 Aar skulde føre Regentskabet for sin mindreaarige Broder. Der var ikke Tale om nogen Sammensværgelse; han vilde foreløbig forsvinde paa ubestemt Tid. Tilhængere havde han vist nok, men man kan ingenlunde betegne dem som noget Parti: nogle faa vare Medvidere, men ikke medsammensvorne. Naar Peter var død, vilde han dukke op ved den russiske Grænse; da ventede han, at militære og gejstlige Stormænd skulde berede ham en god Modtagelse og bane ham Vejen til at blive Regent.

Om Alexeis Forhold kan man næppe sige, at det var forbryderiskt, men vel, at det var uærligt. Det havde været moralsk rigtigere, om han havde modsagt sin Fader og staaet

paa sin Ret; men da vilde Peter ogsaa uden Tvivl have behandlet ham som en Oprører og straffet ham med Døden. Han nærede slavisk Frygt for sin Fader og søgte at redde sig for ham ved Forslagenhed og List. En egentlig Statsforbryder var han kun, for saa vidt som han rømte.

V.

Den 26de September 1716 afrejste Alexei fra St. Petersborg. Hans Rejsefølge var Affrosinja og nogle Tjenere, deriblandt hans Elskerindes Broder.

Fire Mile fra Libau mødte Alexei sin Tante Maria, der vendte hjem fra Karlsbad, og i hvis Følge Kikin var. Alexei spurgte ham, om han havde fundet et Tilflugtssted for ham, hvortil Kikin svarede: »Ja, rejs kun til Wien, dér vil man ikke udlevere dig, Kejseren vil tage sig af dig som en Søn«. De aftalte ogsaa forskjellige andre Ting om, hvorledes de skulde bære sig ad, for at de, som vare indviede i Planen, ikke skulde røbe Flugten eller undgaa at blive straffede, hvis det skulde komme til Forhør.

Ilbudet, der havde bragt Prinsen Peters Skrivelse, og som vendte tilbage, traf Kejseren i Slesvig den 21de Oktober og berettede, at Prinsen fulgte lige efter ham. Imidlertid hengik der flere Uger, uden at Alexei viste sig for Faderen, og Peter maatte anstille Undersøgelser om, hvad der var blevet af ham.

Udbyttet af disse Undersøgelser var lidet; man fandt Spor af, at Prinsen var rejst gjennem Danzig og Breslau, samt at han var kommen til Wien og dér havde tilbragt en Nat i et Værtshus; man erfarede ogsaa, at han gav sig ud for at være en russisk Officer Kochanskij. Der hengik Uger, før man kom til videre Resultater. Til Schweiz, til Italien sendtes der Agenter for at søge Alexei; endelig erfarede den russiske Sendemand i Wien, at han opholdt sig i Tirol.

I Rusland begyndte der imidlertid at gaa Rygter om. at Alexei i Nærheden af Danzig var bleven greben af kejserligt Mandskab, slæbt til Rusland og puttet ind i et Kloster. Man vidste ikke, om han endnu levede eller ej. Paa Grund heraf skulde der i Hæren i Mecklenburg være en Sammensværgelse i Gjærde om at dræbe Kejseren, sætte Kejserinde Katarina og hendes Børn i det Kloster, i hvilket den forrige Gemalinde var bleven skjult, og overgive Regeringen til den rette Kronprins. Peter skulde dog have faaet alt dette at vide og have grebet til Forholdsregler derimod. Imidlertid skulde Kejseren ikke driste sig til at vende tilbage til Rusland, fordi han frygtede for, at Adel og Gejstlighed vilde spørge efter Kronprinsen og vove en Opstand. Der herskede almindelig Utilfredshed inden Riget, blev der skrevet til Kejseren af Østerrig af dennes Gesandt ved det russiske Hof.

I Skrivelse af 20de December havde Peter henvendt sig til den tyske Kejser med Forlangende om, at han skulde være behjælpelig med at opsøge Alexei, og, hvis han hemmelig eller aabenbart opholdt sig inden Kejserens Rige, sende ham under sikker Bedækning til Faderen, for at denne kunde anvende passende Midler til Sønnens Forbedring. Kejseren besluttede sig imidlertid efter Samraad med sine Ministre til at holde Alexei skjult og sendte ham til Fæstningen Ehrenberg i Tirol, hvis Kommandant fik nøjagtig Instrux med Hensyn til den ham betroede Person, hvis Navn ikke blev nævnt. Alt Samkvem med Udenverdenen maatte forhindres; i alle Dele skulde der sørges for den, der skulde bevogtes, og hans Følge; ingen af Garnisonen maatte tale om Fangernes Ophold i Ehrenberg, Breve, som Alexei skrev, skulde afgives til Prins Eugen af Savoyen.

Den 19de Marts 1717 kom Gardekaptejn Rumjanzov med tre Officerer til Wien; han havde af Peter faaet den hemmelige Befaling at gribe Prinsen og hurtigst mulig bringe ham til Mecklenburg. I Wien lod man, som om man intet vidste om Alexeis Nærværelse; men, for ikke

at udsætte sig for Rivninger med den russiske Regering, besluttede man at transportere Alexei til et fjærnere Sted, til Neapel, saasom Russerne havde opdaget hans Skjulested i Tirol.

Rejsen foregik i April; men den maatte ske med en vis Forsigtighed, fordi russiske Spejdere lode sig se i Omegnen af Slottet. Over Mantua, Florens og Rom gik Vejen til Neapel; Affrosinja var klædt som Page og udførte en Tjenerrolle. Lige til Trient havde mistænkelige Personer ladet sig se; men alt gik dog heldig af, den 6te Maj kom de rejsende til Neapel. Officeren, der fulgte Parret, klagede kun over deres grænseløse Drikfældighed.

Paa Slottet St. Elmo var der sat Værelser i Stand til deres Modtagelse. Her fra skrev Alexei nogle Breve, der vidnede om, at han var bestemt paa at hævde sine Rettigheder til Tronen, saa at Peter med rette ikke ansaa den Fare, der truede ham fra Alexei, for ringe. Til Senatorerne skrev Prinsen, at det var dem og hele Folket bekjendt, at han var nødt til at rejse udenlands. Skulde Gud give ham en Gang at vende tilbage til sit Fædreland, vilde han bede Senatorerne om ikke at forlade ham. De maatte ikke tro, at han skulde være død; han var i Live og frisk. Ligeledes skrev han til to Metropoliter; men den østerrigske Regering holdt Skrivelserne tilbage, for ikke at bringe sig selv i en værre Stilling end nødvendig.

Imidlertid mente man, at Peter nu var fuldstændig uvidende om, hvor Alexei opholdt sig; men man havde fuld Rede derpaa; Rumjanzov havde fulgt de rejsendes Spor og berettede Kejseren alt.

I Spa, hvor Peter opholdt sig Sommeren 1717, gav han Kaptejn Rumjanzov og Gehejmeraad Tolstoi Ordre til at rejse til Wien, erklære Kejseren, at han var bekjendt med Prinsens Ophold paa Ehrenberg og St. Elmo, og udbede sig Oplysning om, hvilken Plan Kejser Karl havde med Prinsen. Saa vel ved Trusler som ved gode Ord skulde

de formaa Kejseren til at udlevere Alexei til Faderen; Prinsen selv skulde de, hvis de fik ham i Tale, love Tilgivelse og Frihed; Faderen skulde ikke bære Nag til ham og ikke tvinge ham til noget. Dersom han ikke vilde vende tilbage, skulde Sendebudene true ham med Faderens og Kirkens Forbandelse.

Den 26de Juli kom Sendebudene til Wien. Det lykkedes dem at skræmme de østerrigske Statsmænd, og i et Ministerraad blev der besluttet at tillade Tolstoi at tale med Prinsen i Neapel. Man frygtede for, at Peter skulde lade de talrige Tropper, han havde staaende i Polen, rykke ind i Schlesien og holde denne Provins besat, indtil Alexei blev udleveret. Det kom nu an paa, om Alexei godvillig vilde følge Sendebudene eller modsætte sig Faderen. Tvinge ham til at vende tilbage, vilde man ikke; det svarede ikke til den tyske Kejsers Højhed og Magt og stred mod den i hele Verden herskende Ret.

I Slutningen af September fandt der en Sammenkomst Sted mellem Alexei og Sendebudene. Tolstoi overrakte ham en Skrivelse fra Peter, hvori denne irettesatte ham haardt for den Skam, han ved sin Flugt havde paaført sin Fader og sit Fædreland; men hvis han vilde frygte ham, lovede han ved Gud og hans Dom, at ingen Straf skulde træffe ham; hvis han var lydig og vendte tilbage, skulde han meget mere bevise ham sin bedste Kjærlighed. Gjorde han det ikke, vilde han forbande ham til evig Tid og erklære ham for en Forræder. Efter Overrækkelsen af denne Skrivelse og et Brev fra Alexeis Mormoder søgte Sendebudene ved Trusler og Løfter at bevæge ham til at vende tilbage. Alexei skjalv af Frygt for, at man strax vilde dræbe ham og bad om Betænkningstid.

En anden og tredje Sammenkomst førte heller ikke til noget Resultat; Vicekongen af Neapel søgte imidlertid ogsaa at overtale Alexei til at vende tilbage, og Tolstoi anvendte desuden Bestikkelser. Det hjalp. Alexei indbød Tolstoi

til en Samtale under fire Øjne; den fandt Sted den 2den Oktober, og Tolstoi sagde da, at Peter selv vilde komme til Italien og med Vaaben i Haand falde ind i østerrigsk Omraade. Da overvældedes Prinsen af saadan Frygt, at han erklærede, at han under den Betingelse skulde rejse til Faderen, at man tillod ham at leve paa sit Gods og beholde Affrosinja, med hvem han ønskede at gifte sig.

Tilladelse til Vielsen haabede han at erholde, førend han kom til St. Peterborg, hvorfor han gav sig god Tid paa Rejsen; Affrosinja rejste langsommere end de andre for sin Helbreds Skyld, i Berlin skulde hun oppebie sin Nedkomst. Der er bevaret talrige Breve fra ham til hende, der vidne om, hvor inderlig han elskede hende, og hvilken Omhu han havde for hende under denne Tid.

I Midten af April 1718 kom Affrosinja til St. Petersborg; da var Processen mod Prinsen begyndt. Det gjør et gribende Indtryk at se den raa og sædelig forkomne Alexei umiddelbart før den Katastrofe, som nu brød ind, saa om og saa fuld af Kjærlighed til Affrosinja, der skulde blive en Hovedaarsag til hans Undergang. Begge drømte om et lykkeligt, ubemærket Liv paa Prinsens Godser, det skulde ikke blive dem til Del. Det er ubegribeligt, at Alexei, som i Førstningen havde været saa bange for at vende tilbage til Faderen, siden ikke synes at have forudset den forfærdelige Straffedom, som brød ind over ham; men Sagen er, at han hele sit Liv havde holdt sig uvirksom, udsat for andres Indflydelse. Da Fordærvelsen nærmede sig, viste han endnu en fuldstændig Mangel paa Foretagelsesaand. Han var ikke i mindste Maade en Helt.

VI.

I Aaret 1698 havde Peter maattet afkorte sin Udenlandsrejse og ile til Rusland for at holde Dom over de oprørske Strelzy. Noget lignende gjentog sig nu 20 Aar

senere. Efter et længere Ophold i Vestevropa kom han hjem for at gaa til en Dommers og Bøddels grufulde Arbejde. Som der hin Gang var en Modsætning mellem Peters Studier i den dannede Verden og hans Grusomhed i Moskva, saa var det ogsaa denne Gang. Hvad det nu gjaldt om for ham, var ikke blot at skaffe Alexei til Side; han var en svagt begavet, karakterløs Yngling; men bag ham stode Venner og Velyndere, Raadgivere og fortrolige; de skulde drages til Ansvar; thi de udgjorde et mod Kejseren og hans Forbedringer fjendtlig sindet Parti; med ubønhørlig Strænghed vilde han bryde Oppositionen mod sig.

Man har kun faa Efterretninger om de Stemninger, Bekymringer og Forhaabninger, som herskede i Rusland, da Alexei vendte tilbage. Den østerrigske Sendemand skrev til sin Kejser, at Gejstligheden, Godsbesidderne og Folket vare Prinsen hengivne, at under hans Rejse Folk kastede sig ned for ham og nedbade Guds Velsignelse over ham. Det var begribeligt, at hans Venner og Tjenere med stor Uro hørte, at Alexei skulde vende tilbage; thi de maatte allerførst komme til Forhør, hvis der skulde ske Undersøgelse. Især var Kikin i stort Oprør og søgte at opnaa det Vidnesbyrd, at han allerede i lang Tid ikke havde haft noget Samkvem med Prinsen.

Den 31te Januar 1718, sent om Aftenen, ankom Alexei til Moskva. Den 3dje Februar samledes høje gejstlige og verdslige Embedsmænd i den store Avdienssal paa Kreml, hvor Alexei blev ført ind som Fange, uden Kaarde. Peter anklagede her Sønnen for hans tidligere slette Forhold og hans Flugt, og Alexei bekjendte sig knælende skyldig, men bad om Liv og Naade. Det lovede Peter ham begge Dele, dersom han frasagde sig sine Rettigheder til Tronen og nævnte dem, som vare medskyldige i hans Flugt. Efter at Alexei var gaaet ind paa dette og i et Sideværelse for Peter havde nævnt dem, der havde staaet ham bi under hans Flugt, blev der for Forsamlingen oplæst et Dokument, som

paa Forhaand var gjort færdigt, i hvilket Alexei frasiger sig sine Rettigheder til Tronen, og Peters Søn, Peter, anerkjendes som Tronfølger. Alle begave sig til Domkirken, hvor Frasigelsesakten, mundtlig og skriftlig, foretoges af Alexei.

Den følgende Dag begyndte Processen; de, hvem Alexei havde angivet, vare nemlig øjeblikkelig blevne arresterede. Peter havde selv opstillet de Punkter, som Prinsen skulde spørges om, og der blev strax sagt, at Alexei kun paa den Betingelse fik Tilgivelse, at han bekjendte alt; fortav han noget, var det ude med hans Liv. Saa skulde han da meddele, hvem der havde raadet og hjulpet ham til at skrive Brevene til Faderen, om nogen, da Kejseren var syg, havde talt om, at han muligvis vilde dø; hvem han havde talt med om sin Flugt, hvem han havde vexlet Breve med under Flugten o. s. v. Det syntes, som om Kejseren vilde erfare hvert flygtigt Ord, der var udtalt for aarevis siden, opspore enhver forrædersk Tanke, komme under Vejr med de anklagedes hemmeligste Ønsker.

Pinebænken blev flittig brugt; Kikin fik flere Gange smage den og dømtes til Døden; ligesaa Alexeis Tjener, Ivan Afanasjev. Tallet paa de mistænkte blev bestandig større; det viste sig at være ikke saa faa, der vare indviede i Hemmeligheden ved Alexeis Flugt. Mangen Ytring af Mismod og Forbitrelse, som i Aarenes Løb var undsluppen Prinsen, kom nu for Dagen. Ogsaa til Personer af de højere Stænder udstrakte Undersøgelsen sig. Fyrst Dolgurukij blev forvist; en af hans værste Forseelser var, at han en Gang skulde have sagt til Alexei: »Dersom ikke Kejserinden var hos Kejseren, kunde intet Menneske holde det ud hos ham for hans Brutalitets Skyld; jeg vilde være den første til at forraade ham.« Kejseren havde ogsaa Mistanke om, at hans forskudte Gemalinde var medskyldig i Alexeis Flugt, det bekræftede sig dog ikke. Derimod kom det for Dagen, at hun gjentagne Gange havde skrevet til Alexei, at hun i

Klostret kun en kort Tid havde baaret Nonnedragt, samt at hun i Aarene 1709 og 1710 havde staaet i Kjærligheds-forbindelse med Major Gljebov. Kejserens egen Søster Maria skulde have ytret til sin Omgivelse, at Folket var højlig at beklage for de høje Skatters Skyld, og at hun var glad ved Alexeis Flugt; derfor maatte hun en Tid lang leve som Fange paa Schlüsselburg. Biskop Dossifei havde spaaet den forhenværende Kejserinde, at Peter snart skulde dø, og tilstod under frygtelige Pinsler, at han havde ønsket Kejseren Døden og følt Længsel efter Alexeis Regering. Han blev radbrækket. Tusender og atter Tusender kunde have gjort lignende Ytringer som disse; men nogle Dusin ulykkelige blandt dem bleve dels henrettede, dels lemlæstede paa Næse, Tunge o. s. v. og forviste til Rigets afsides liggende Egne.

Saadant var Prins Alexeis Parti, hvis man overhovedet kan tale om et Parti. Der var ingen Statsforbrydelse at straffe, kun uforsigtige Ytringer, udtalte Forhaabninger om, at Peter snart maatte dø, misfornøjet Sindelag; det var det, den ubønhørlig grusomme Kejser rasede mod. Med Piskeslag, gløndende Jærn, Spyd, Skarpretterøxe og Hjul mente han at kunne knuse Modstanden mod sig.

Omkring Midten af April 1718 ankom Alexeis Elskerinde Affrosinja med sit Følge til St. Petersborg, hvor hen Kejseren med Alexei tidligere var indtruffen. Hun skulde blive Redskabet til at hidføre den ulykkelige Prinses Undergang.

Strax ved sin Ankomst blev hun fængslet og efter nogen Tids Forløb underkastet Forhør. Hun tilstod, at Prinsen i sine Skrivelser til den tyske Kejser havde haanet Peter, at Alexei havde glædet sig, naar han i Aviserne læste om Opstanden blandt Tropperne, og at han bestandig havde haft det Ønske at sikre sig Tronfølgeretten. Naar han var bleven Kejser, vilde han leve i Moskva; St. Petersborg skulde blive en almindelig By; Flaaden vilde han af-

skaffe og af Tropperne blot beholde saa mange, som behøvedes til Statens Forsvar.

Alt dette vidste jo Kejseren før; men disse Tilstaaelser havde dog bragt ham til at gjøre et dybere Indblik i de Farer, som truede hans Skabelser, den nye Hovedstad, Flaaden, Hæren. Nu mere end tidligere maatte den Overbevisning paatrænge sig Kejseren, at det var nødvendigt, at Alexei blev ryddet af Vejen. Undersøgelsen blev fortsat med fornyet Iver; det kaldtes vel en Retssag; men i Virkeligheden gjaldt det at tilintetgjøre en politisk Modstander.

Alexei bekjendte, at han i sine tidligere Tilstaaelser med Hensigt havde fortiet noget, andre Ting havde han glemt. Altid udkastede Peter flere og flere Spørgsmaal, som skulde gjøres Alexei. Til sidst bekjendte han ogsaa, at han, hvis en Opstand var brudt ud, og man havde kaldet ham til at staa i Spidsen for Oprørerne, vilde have fulgt Opfordringen, selv om Peter var i Live.

Da var Alexeis Maal fuldt.

VII.

I St. Petersborg havde Alexei været paa fri Fod; der sagdes om ham, at han havde mistet Forstanden, og at han drak umaadelig. Allerede i denne Tid skal han dog være bleven lagt paa Pinebænken; men nu blev han kastet i et Fængsel, hvor de nødvendige Pinselsredskaber vare anbragte. Gejstligheden og Senatet vare af Peter anmodede om at udtale Dommen over ham; men Gejstligheden erklærede, at Sagen ikke hørte ind under den gejstlige Magt. Senatet ansaa det nødvendigt at underkaste Prinsen yderligere Forhør. Endnu flere Personer bleve desuden pinlig forhørte, blandt dem Alexeis Skriftefader, Jakov Ignatjev, der med nogle flere efter nogen Tids Forløb blev henrettet; men forinden havde Alexei fundet en voldsom Ende.

Den 19de Juni blev han pinlig forhørt; han fik 25 Slag Knut. Alexei bekjendte, at han udtrykkelig havde ytret sig for sin Skriftefader derhen, at han onskede sin Faders Død. Den 24de Juni blev han atter pint, i det han erholdt 15 Slag Knut. Da bekjendte han, at han havde skrevet Brevet til Metropoliten af Kijev om at rejse Folket i Lille-Rusland.

Den samme Dag udtalte Retten, der bestod af 127 Personer, Dommen: Da Kejseren kun under den Betingelse havde lovet Naade og Tilgivelse, at Alexei tilstod alt, men han i Begyndelsen havde fortiet meget, og det nu havde víst sig, at han aarevis havde næret Sammensværgelsesplaner, onsket sin Fader Doden og haabet at erobre Tronen i Faderens Levetid og med den tyske Kejsers Hjælp, maatte han dommes til Døden.

Den følgende Dag blev der endnu gjort Alexei Spørgsmaal; den 26de Juni havde Kejseren med flere af Rigets store overværet en Pinselsscene; om det var Alexei, der var Ofret, er ikke ganske vist; men Kl. 6 om Eftermiddagen døde Prinsen.

Hvad enten Alexei blev martret paa sin Dødsdag eller ej, er det det dog sandsynligt, at han er død af de ham tidligere tilføjede Lidelser; kraftigere Mennesker end han ere bukkede under for de Pinsler, som den Gang vare almindelige i Rusland. Til Udlandet skrev Peter, at Alexei var rammet af Apoplexi, da han hørte Dødsdommen, men at han igjen var kommen til Sans og Samling, havde annammet Nadveren, bekjendt sin Synd og sin Anger for Kejseren og Ministrene og erholdt Tilgivelse, hvorpaa han var død.

Om Alexeis Dødsmaade gik der imidlertid alle Slags Rygter. Den østerrigske Sendemand skrev hjem, at blandt Hoffolkene og andre blev der sagt, at Alexei var omkommen ved et Sværdhug. Den hollandske Sendemand meldte, at han havde bragt i Erfaring, at Prinsens Død var fremkaldt ved, at man havde aabnet hans Aarer. I Udlandet fortalte

man, at Peter selv havde halshugget sin Søn, og den Anskuelse havde ogsaa slaaet Rod i det russiske Folk, der omfattede Prinsens Skæbne med Interesse, skjønt det var farligt at tale om ham; flere maatte bøde med Livet, fordi de havde sagt, at Kejseren selv havde pisket Sønnen ihjel, eller fordi de havde grædt ved Beretningen om Alexeis Skæbne.

Sandsynligst er det, at Alexei er død af de Lidelser, der bleve ham tilføjede; umuligt er det imidlertid ikke, at den fældede Dødsdom hemmelig er bleven fuldbyrdet.

I Anledning af Prinsens Død blev ingen Hofsorg anordnet, Kejseren deltog umiddelbart efter i brusende Festligheder.

Da imidlertid Aaret efter hans Søn med Katarina, Peter, døde, skal hans Fortvivlelse have været stor, han skal da have laaset sig inde paa sit Arbejdsværelse uden at vise sig i tre Dage; man kunde banke paa Døren og raabe saa meget, man vilde, han svarede ikke, han spiste ikke, drak ikke.

Alexeis Søn Peter brød det gammel-russiske Parti sig ikke synderlig om; som Søn af en »Svenskepige« var han en lige saa god Antikrist som Peter selv; men Mindet om Alexei vedblev at leve blandt Folket, og Tid efter anden dukkede der Mænd op, som udgave sig for Alexei og samlede Tilhængere omkring sig; det var, som om Peter og hans Værk endnu i to Aartier maatte kæmpe mod Alexeis Skygge.

G. Øverland.

Skildringer af Englands nyeste Historie*).

I.

Kongen er død! Leve Dronningen!

Den 20de Juni 1837 Kl. 2 om Morgenen laa Vilhelm IV Lig paa Windsor Slot, og der gik allerede Bud til Kensington for at kalde hans Efterfølger til Tronen. Kongens Sygdom havde kun varet kort, og selv efter at Lægerne havde erklæret den for farlig, havde den taget saa gunstig en Vending, at de begyndte at tro, at den vilde gaa over igjen; men Kongen var en gammel Mand — han var allerede gammel, da han kom paa Tronen —, og da de farlige Symptomer atter viste sig, var hans Tilstand snart haabløs. Med Kong Vilhelms Død sluttedes et Afsnit af Englands Historie, og vi have Grund til at tro, at den personlige Styrelse endte med hans Regering. Ganske vist var Vilhelm IV ikke blot af Navn en konstitutionel Konge; det var hans Mening at være en tro Repræsentant for det konstitutionelle Princip, og han var sine tvende Forgængere lige saa langt overlegen i Forstaaelsen og Overholdelsen af dette Princip, som hans Efterfølger har víst sig at være ham overlegen. Den konstitutionelle Regeringsform har udviklet sig gradvis

*) Efter Justin Mc. Carthy: A history of our own times. 1879.

ligesom alt andet i den engelske Politik; det vilde være lige saa forgjæves at søge efter et skrevet System eller Lov i denne Retning som efter selve den britiske Konstitution. Kong Vilhelm holdt endnu paa sin Ret til at afskedige sine Ministre, naar det behagede ham, og fordi det behagede ham; hans Fader havde holdt paa sin Ret til at beholde sine Favoriter som Ministre til Trods for, at Underhuset gjentagne Gange havde stemt imod dem. Det vilde ikke være let at finde en konstitutionel Lov, som bestemt udtaler, at de havde Uret i at handle saaledes; men i vore Dage vilde vi anse Englands Frihed for krænket eller i det mindste truet, naar en Regent afskedigede et Ministerium blot af Lune eller beholdt det imod Underhusets Ønsker. Vilhelm IV's Regering var altsaa faktisk endnu personlig, og det var først ved hans Død, at dette lange Kapitel i Historien afsluttedes; det falder os nu vanskeligt at tro, at dette Princip endnu virkede aabenlyst blandt os, om det end ikke aabenlyst anerkjendtes, saa sent som i Vilhelm IV's Regeringstid.

Slutningen af Kong Vilhelms Liv var utvivlsomt præget af en vis personlig Værdighed; det er almindeligt, at Fyrster vise, at de forstaa at dø. Maaske det er en nødvendig Følge af deres Opdragelse, der bringer dem til altid at betragte sig selv som Hovedpersoner i et stort Festoptog, at de antage et værdigt Væsen ved enhver Lejlighed, hvor deres Undersaatters Øjne formodes at være rettede paa dem, selv om de ikke af Naturen have en værdig Optræden. Vilhelm IV havde, ligesom de fleste af sine Brødre, haft et temmelig uhøfligt og hovmodigt Væsen; som Søofficer havde han vist sig aldeles umedgjørlig; han havde saa ofte været ulydig og opsætsig, at det til sidst blev anset for bedst at fjærne ham fra aktiv Tjeneste og tillade ham at stige gjennem de forskjellige Grader i Tjenesten paa en blot formel Maade. I sine mere private Forhold havde han, da han var yngre, mere end én Gang givet efter for upassende og utilladelige

Udbrud af Hidsighed. Som Hertug af Clarence havde han gjort sig upopulær ved sin heftige Modstand mod nogle af de Forholdsregler, som det oplyste Parti i England særlig ønskede at fremme; han var f. Ex. en bestemt Modstander af Slavehandelens Afskaffelse. Under en aaben Debat i Overhuset havde han været i Skjænderi med nogle af sine Brødre, og der var faldet Ord mellem de kongelige Prinser, som i vore Dage ikke kunne høres selv under de hedeste Stridigheder i det mere urolige Underhus; men Vilhelm synes at have været en af de Mænd, som forbedres ved at faa et større Ansvar. Han var langt bedre som Konge end som Prins; han beviste, at han i det mindste var i Stand til at forstaa, at en konstitutionel Herskers første Pligt er undertiden at lade sine personlige Forkjærligheder og Fordomme vige for den offentlige Interesse — noget, som hans Fader Georg III lige til den sidste Dag af sin Regering ikke kunde bringes til at fatte.

Intet i hele hans Liv klædte ham maaske saa godt som den Maade, hvorpaa han forlod det; han var i sine sidste Dage hensynsfuld og venlig mod sine Omgivelser. Da han vaagnede om Morgenen den 18de Juni, huskede han, at det var Aarsdagen for Slaget ved Waterloo. Han udtalte da et inderligt Ønske om at leve den Dag over, selv om han saa aldrig mere skulde se Solen gaa ned; han forlangte det Flag, som Hertugen af Wellington altid plejede at sende ham paa den Dag, og da han lagde sin Haand paa den Ørn, som prydede det, sagde han, at han følte sig styrket ved Berørelsen. Siden han kom paa Tronen, havde han hvert Aar været til Stede ved Waterloo-Festen; denne Gang mente Hertugen af Wellington, at det maaske vilde være mere passende at afsige Middagen, og sendte derfor Bud for at spørge om Kongens Ønsker i saa Henseende; men Kongen erklærede, at Festen skulde holdes som sædvanlig, og sendte Hertugen en venlig, ligefrem Hilsen, hvori han udtrykte det Haab, at Gjæsterne maatte more sig godt.

Han talte paa sin jævne Maade til sine Omgivelser, og det var, som om den nære Dødstime meddelte hans ligefremme Sprog en Slags tragisk Værdighed; atter og atter lod han Bønner læse for sig og opfordrede sine Omgivelser til at bevidne, at han altid havde troet oprigtig paa Religionens Sandheder; han lod sin Depechekasse bringe og forsøgte at besørge nogle Forretninger med sin Privatsekretær. Det blev med Interesse iagttaget, at den sidste Regeringshandling, han udførte, var med sin skjælvende Haand at underskrive en dømt Forbryders Benaadning; selv en langt ædlere Regering end hans vilde have forøget sin Hæder ved at slutte med en saadan Handling. Da nogle af hans Omgivelser søgte at opmuntre ham med den Tanke, at han kunde komme sig og leve mange Aar endnu, svarede han med en Ligefremhed, der havde noget forunderlig rørende ved sig, at han gjærne vilde leve ti Aar endnu for Landets Skyld; den stakkels Konge var øjensynlig fast overbevist om, at England ikke kunde komme ud af det uden ham. Om vi end maa smile ved denne hans Frygt for Landets Skæbne, have disse Ord dog Krav paa noget af den Agtelse, vi yde det Dødssuk, der lyder fra en Pitts eller en Mirabeaus Læber, som kun med alt for megen Grund frygter, at hans Plads vil være vanskelig at udfylde. »Young royal tarry-breeks« (kongelige Søgut) havde Robert Burns spøgende kaldt Vilhelm halvtredsindstyve Aar tidligere, da det endnu var en Tro iblandt Folk, at han vilde løbe Hornene af sig, udføre glimrende og tapre Bedrifter og blive en flink Sømand, som en søfarende Nation kunde være stolt af; han skuffede alle slige Forventninger; men det maa indrømmes, at da han fik et stort Ansvar at bære, skuffede han Forventningerne paa en anden Maade og blev en bedre Hersker, mere værdig til det smigrende Tilnavn Folkekonge, end selv hans Venner havde vovet at haabe.

Det følger af sig selv, at der efter Vilhelms Død blev holdt Lovtaler over ham saa vel i Overhuset som i Under-

huset; dog behøver man ikke at betragte den Ros, som Lord Melbourne, Lord Brougham og Lord Grey ydede den døde Konge som en blot formel Hyldest. Der gaar en Klang af Oprigtighed, maaske lidt blandet med Forundring, gjennem nogle af deres Udtalelser; det synes, som om Talerne en og anden Gang vare blevne betydelig forbavsede ved at opdage, at Kongen virkelig i alvorlige Tilfælde havde Evne og Vilje til at tilsidesætte sine personlige Følelser for Statspolitikken og for, hvad man viste ham at være til Nationens Vel; i denne Betydning i det mindste kan han kaldes en Folkekonge. Vi have gjort store Fremskridt siden den Tid og fordre nu bedre og mere positive Egenskaber hos en Hersker, naar han skal vække vor Beundring; men vi maa dømme Vilhelms Regering efter dem, som gik forud, ikke efter den, som fulgte efter, og naar vi tage Hensyn hertil, kunne vi gaa ind paa Lord Melbournes og Lord Greys Lovtaler og indrømme, at han i det hele taget var bedre, end man kunde vente af hans Opdragelse, hans Omgivelser og hans Ungdoms Løfter.

Vilhelm IV, Georg III's tredje Søn, efterlod ingen Børn, som kunde følge ham paa Tronen, og Kronen tilfaldt derfor en Datter af hans Broder, Hertugen af Kent, Georgs fjerde Søn. Prinsesse Alexandrina Victoria var født i Kensington-Palads den 24de Maj 1819 og var altsaa ved denne Tid kun lidt over 18 Aar gammel. Hertugen af Kent døde faa Maaneder efter sin Datters Fødsel, og Barnet blev opdraget under hans Enkes Omsorg. Hun blev godt opdragen, baade hendes Forstand og Karakter blev udviklet paa bedste Maade; hun lærte at stole paa sig selv, at være modig, regelmæssig, forsigtig og sparsommelig, som om hun havde været født til fattige Kaar. Man er i Almindelighed ikke meget tilbøjelig til at lægge Vægt paa, hvad Historieskriverne fortælle om samtidige Prinsers og Prinsessers Opdragelse; men det er utvivlsomt, at Prinsesse Victoria blev opdragen til at være god og forstandig.

»Kongen af Englands Død har vakt stor Opsigt overalt — man siger, at Cousine Victoria har víst en forbavsende Selvbeherskelse. Det er et tungt Ansvar, hun paatager sig, især i dette Øjeblik, da Partierne ere saa ophidsede, og alle sætte deres Haab til hende.« Disse Linjer ere uddragne af et Brev, Prins Albert, den senere Prinsgemal, skrev til sin Fader fra Bonn d. 4de Juli 1837. Den unge Dronnings Optræden havde virkelig været mærkværdig rolig; Miss Wynn har givet en tiltalende Beskrivelse af den Maade, hvorpaa Prinsessen modtog Budskabet om sin Tronbestigelse, og skjønt den ofte er bleven citeret, kan den vel taale at omtales en Gang endnu. Ærkebiskoppen af Canterbury, Dr. Howley, og Overkammerherren, Marquien af Conyngham, toge fra Windsor til Kensington, hvor Prinsesse Victoria opholdt sig, for at underrette hende om Kongens Død; de toge afsted to Timer efter Midnat og naaede ikke Kensington før Kl. 5 om Morgenen. De bankede, de ringede og hamrede paa Porten i lang Tid, før de kunde faa Portneren vækket; derpaa maatte de atter vente i Gaarden og bleve til sidst viste ind i et Værelse, hvor de syntes at blive forglemte af alle. De ringede paa Klokken og forlangte, at Prinsesse Victorias Kammerpige skulde underrette hendes Kongelige Højhed om, at de ønskede Avdiens i Anledning af en Sag af Vigtighed. Efter ny Venten og ny Ringen for at faa Grunden at vide blev Kammerpigen tilkaldt og erklærede, at Prinsessen sov saa sødt, at hun ikke turde vove at forstyrre hende. Da sagde de: »Vi ere komne i et Statsanliggende til Dronningen, og selv hendes Søvn maa vige for det«. Det skete, og for at vise, at hun ikke lod dem vente, kom hun faa Minutter efter ind i Værelset i sin lange, hvide Natkjole med et Shawl over, Natkappen reven af og Haaret faldende ned ad Nakken, Tøfler paa Fødderne, Taarer i Øjnene, men fuldkommen rolig og fattet. Der blev strax sendt Bud efter Førsteministeren, Lord Melbourne, og et Møde af Gehejmeraadet blev fastsat til Kl. 11. Lord-

kansleren lod Dronningen aflægge den sædvanlige Ed, og hendes Majestæt modtog til Gjengjæld Troskabseden af Ministrene og de øvrige tilstedeværende Gehejmeraader. Mr. Greville, der i Almindelighed var lige saa utilbøjelig til at omtale kongelige Personer med enthusiastisk Beundring, som Humboldt eller Varnhagen von Ense kunde være, har beskrevet denne Scene med Ord, der fortjene at citeres.

»Kongen døde i Gaar Morges Kl. 20 Minutter over 2, og den unge Dronning mødtes med Raadet Kl. 11 i Kensington-Palads. Aldrig har man set noget lignende som det første Indtryk, hun gjorde, eller hørt Magen til det Kor af Ros og Beundring over hendes Væsen og Opførsel, som høres overalt og ganske vist ikke uden Grund. Hendes Optræden var fortræffelig og overgik langt, hvad man havde ventet; hendes Ungdom og Uerfarenhed tillige med den fuldstændige Uvidenhed, man var i angaaende hende, havde naturlig vakt en uhyre Nysgjerrighed efter, hvorledes hun vilde opføre sig i dette vanskelige Tilfælde, og til Trods for det korte Varsel var der mødt en stor Forsamling paa Slottet. Det første, der maatte gjøres, var at lære hende hendes Lektie, som Melbourne i den Anledning selv først maatte lære . . . Hun hilste paa Lorderne med en Hovedbøjning, tog Plads og oplæste sin Tale med en klar og tydelig Stemme uden nogen synlig Ængstelse eller Forlegenhed; hun var ganske simpelt klædt og i Sorg. Da hun havde oplæst Talen og aflagt Ed paa at ville værne om den skotske Kirke, blev Raadet taget i Ed, de to kongelige Hertuger først for sig; da disse to gamle Mænd, hendes Farbrødre, knælede for hende, aflagde Hyldingseden og kyssede hende paa Haanden, saae jeg hende rødme dybt, som om hun følte Modsætningen mellem deres politiske og naturlige Forhold; men det var det eneste Tegn paa Bevægelse, som hun lagde for Dagen. Hun var overordentlig venlig og elskværdig imod dem, kyssede dem begge og rejste sig fra sin Stol for at gaa hen til Hertugen af Sussex, der var længst fra hende og

alt for affældig til at kunne naa hende. Hun lod til at være temmelig forbavset over den Mængde, der aflagde Hyldingseden og kom for at kysse hende paa Haanden, den ene efter den anden; men hun talte ikke til nogen, og man kunde ikke mærke den mindste Forskjel hverken paa hendes Væsen eller Udtryk, til hvilken Rang, Stilling eller Parti de end hørte. Jeg iagttog hende især nøje, da Melbourne og Ministrene, Hertugen af Wellington og Peel nærmede sig; en sjælden Gang, naar hun var i Tvivl om, hvad hun skulde gjøre, hvilket næsten aldrig hændtes, saae hun hen til Melbourne for at faa Underretning; men hendes Ro og Selvbeherskelse forlod hende ikke under hele Ceremonien, og der var samtidig en yndefuld Beskedenhed udbredt over hende, som var overordentlig tiltalende.«

Sir Robert Peel fortalte Mr. Greville, at han var slaaet af hendes Væsen og Opførsel, hendes Ro og Fasthed og den dybe Følelse af sin Stilling, som hun syntes at have. Hertugen af Wellington sagde paa sin ligefremme Maade, at hvis hun havde været hans egen Datter, kunde han ikke have ønsket at se hende spille sin Rolle bedre. »Kl. 12,« siger Mr. Greville, »holdt hun Møde med Raadet og præsiderede med saa megen Anstand, som om hun ikke havde bestilt andet i hele sit Liv, og skjønt det var lykkedes Lord Lansdowne og min Kollega i Forening at bringe Forvirring i Raadets Papirer, kom hun slet ikke ud af Fatning derover; hun saae meget godt ud; skjønt hun er saa lille og ikke kan gjøre Fordring paa Skjønhed, har hun dog paa Grund af sit yndefulde Væsen og elskværdige Udtryk et meget tiltrækkende Ydre, der i Forening med hendes Ungdom indgyder alle, som træde hende nær, den største Interesse og Deltagelse, og jeg kan ikke lade være selv at dele denne Følelse . . . Kort sagt, hendes Optræden vidner baade om Smag, Følelse og god Forstand; intet kan være gunstigere end det Indtryk, hun hidtil har gjort, og hendes Opførsel giver de bedste Løfter for Fremtiden. Dog vilde det være ubesindigt at

stole alt for sikkert paa hendes Dømmekraft og Diskretion i mere vigtige Anliggender.« Den sidste Tilføjelse forekommer os temmelig overflødig.

Den Interesse eller Nysgjerrighed, hvormed den unge Dronning blev iagttagen, var endnu stærkere, fordi Folk i Almindelighed vidste saa lidt om hende. Og det var ikke blot Folk i Almindelighed; men selv de Statsmænd og Embedsmænd, som stode i den nøjeste Forbindelse med Hoffet, vare fuldstændig ubekjendte med hende. I Følge Mr. Greville, hvis Avtoritet dog ikke er ubetinget paalidelig undtagen med Hensyn til de Ting, han selv har set, havde Hertuginden af Kent holdt sin Datter saa afsondret, at hun aldrig havde sovet nogen Nat andre Steder end i hendes Sovekammer og aldrig været alene med nogen uden med hende selv og Baronesse Lehzen. »Ikke en af hendes Bekjendte,« siger han, »ikke engang hendes Opdragerinde, Hertuginden af Northumberland, har den mindste Forestilling om, hvad hun er, eller hvad hun lover at blive til.« Ganske vist havde Livet ved de to foregaaende Kongers Hof været saadant, at Hertuginden af Kent kunde have sine gode Grunde til at holde sin Datter strængt afsondret. Georg IV var en Karl II, uden dennes Opdragelse eller Talenter; Vilhelm IV var en Fredrik Vilhelm af Preussen uden Geni. Den almindelige Selskabstone ved Hoffet var i den Grad saftig, for at bruge et mildt Udtryk, at man nu til Dags næppe vilde høre Magen dertil i en ordentlig Kro. Ingen kan læse selv de gunstigste Beskrivelser, som samtidige have givet os af Tonen ved disse Hoffer, uden at føle Taknemmelighed mod Hertuginden af Kent, fordi hun besluttede, at hendes Datter skulde se saa lidt som muligt til deres Levevis.

Man iagttog med en vis Interesse, at Dronningen blot underskrev sig »Victoria« og ikke, som man havde ventet, »Alexandrina Victoria«. Mr. Greville omtaler i sin Dagbog fra den 24de December 1819, »at Hertugen af Kent gav

sin Datter Navnet Alexandrina som en Kompliment til Kejseren af Rusland; hun skulde have haft Navnet Georgiana, men Hertugen holdt paa, at Alexandrina skulde være hendes første Navn. Regenten sendte Bud efter Lieven (den russiske Ambassadør, gift med den berømte Fyrstinde de Lieven) og sagde ham mange Komplimenter, en le persiflant, fordi Kejseren var bleven Gudfader, men underrettede ham om, »at i dette Land kunde Navnet Georgiana ikke staa tilbage for noget andet, og derfor skulde Prinsessen slet ikke kaldes saaledes.«« Det var et meget klogt Valg kun at benytte Navnet Victoria, hvortil ingen ubehagelige Erindringer knyttede sig, og som i Englands Historie for Fremtiden kun kan vække taknemmelige Minder.

Det er ikke nødvendigt at give en nøjagtig Beskrivelse af de forskjellige Ceremonier og Optog, hvormed Dronningens Tronbestigelse fejredes. Vi ville blot flygtig nævne Dronningens Proklamation, hendes første Fremtræden paa Tronen i Overhuset, hvor hun i egen Person udsatte Parlamentet, og endelig den glimrende Kroningsfest, som fandt Sted den 28de Juni det følgende Aar, 1838. Det er imidlertid værd at omtale, at i Kroningsprocessionen var en af de mest fremtrædende Skikkelser Marskalk Soult, Hertug af Dalmatien, Moores og Wellingtons Modstander i Spanien, Anføreren for den gamle Garde ved Lützen og Napoleons højre Haand ved Waterloo. Soult var bleven sendt til England som extraordinær Ambassadør for at repræsentere den franske Regering og det franske Folk ved Dronning Victorias Kroning, og intet kunde overgaa den Begejstring, hvormed han blev modtagen af Folkestimlen i Londons Gader den Dag; hver Gang de opdagede et Glimt af den hvidhaarede Soldat, raabte de Hurra. Han viste sig ved Processionen i en Vogn, som Prinserne af Huset Condé havde brugt ved festlige Lejligheder, og som Soult havde ladet pragtfuldt dekorere i Anledning af Kroningen. Selv den østerrigske Ambassadør, siger et Øjenvidne, tildrog sig mindre Opmærksomhed

end Soult, skjønt Østerrigerens, Fyrst Esterhazys, Dragt funklede af Diamanter lige ned til Hælene. Denne Sammenligning falder nu i det latterlige, men den er i Grunden meget træffende; i hine Dage vakte Fyrst Esterhazys Navn kun en Forestilling om Diamanter; hans Diamanter glimre saa at sige gjennem hele Tidens Romanlitteratur, og det var derfor ikke nogen ringe Kompliment til den tapre gamle moustache fra Republikkens og Kejserdømmets Dage, at hans vejrbidte Ansigt drog Opmærksomheden bort fra Fyrst Esterhazys Diamanter. Soult selv var taknemmelig for den oprigtige Venlighed, hvormed han blev modtagen; flere Aar efter under en Debat i det franske Kammer, da Guizot blev beskyldt for at være alt for partisk for Alliancen med England, optraadte Soult som en ivrig Forkæmper for denne Alliance. »Jeg har kæmpet med Englænderne lige til Toulouse,« sagde han, »den Gang jeg affyrede den sidste Kanon for Nationens Uafhængighed; siden den Tid har jeg været i London, og Frankrig kjender den Modtagelse, jeg fik der. Englænderne selv raabte: Vive Soult! de raabte: Længe leve Soult! Jeg havde lært at agte Englænderne paa Valpladsen, jeg har lært at agte dem i Fred, og jeg gjentager, at jeg er en ivrig Ven af den engelske Alliance«. Det er ikke blot Kabinetter og Diplomater af Profession, der indvirke paa Historiens Gang; det er meget sandsynligt, at Folkemængdens Hurraraab ved Dronningens Kroningsfest bidrog ikke saa lidt til at gjenoprette det gode Forhold mellem England og Frankrig og udslette de bitre Minder fra Waterloo.

En Begivenhed, som fortjener at bemærkes, er, at nogle Dage efter Dronningens Tronbestigelse blev Mr. Montefiore udnævnt til Sheriff i London; det var den første Jøde, som nogen Sinde havde beklædt dette Embede, og han blev ophøjet i Adelsstanden ved Hds. Majestæts egen Haand, da hun besøgte City paa den følgende Lord-Mayors Dag; siden de gode gamle Dage, da Kongerne havde for Skik at laane Jødernes

Penge eller, hvis de nægtede det, befalede at lade deres Tænder trække ud, var ingen Jøde bleven saaledes hædret af Regeringen. Den Udvidelse af Lighedsprincipet og Religionsfriheden, som har været et af de mest paafaldende Karaktertræk ved Dronning Victorias Regering, kunde næppe indledes paa en mere passende Maade end ved den Ære, Dronningen og Byen beviste Sir Moses Montefiore.

Den første Underskrift paa Hyldingsakten, der overraktes Dronningen i Kensington-Palads, tilhørte den ældste af hendes endnu levende Farbrødre, Ernst, Hertug af Cumberland. Dette Faktum kan maaske tjene til Undskyldning for, at vi her indskyde en kort Beretning om den Adskillelse, der ved denne Tid fandt Sted mellem England, eller i det mindste det dér herskende Kongehus, og en anden Stat, som i lang Tid havde været forenede paa en Maade, der sjælden er tilfredsstillende for det engelske Folk. I hele Englands Historie kan man iagttage, at det altid har vakt stor Misfornøjelse hos Nationen, naar en anden Stats Krone eller Regentskab har været knyttet til det engelske Kongehus; der er en instinktsmæssig Skinsyge paa dette Punkt, som, selv naar den er urimelig, ikke er unaturlig; Englands Hersker maa helst nøjes med at herske i England og ikke i nogen fremmed Stat. Mange gunstige Varsler ledsagede Dronning Victorias Tronbestigelse, og i det mindste nogle af disse angik hendes Kjøn; man var almindelig tilbøjelig til at antage, at Hoffets Atmosfære vilde blive renset og forbedret, naar en Kvinde kom paa Tronen. Det havde ogsaa en anden god Virkning af en ren politisk Natur, i det den Forbindelse, som gjennem nogle Generationer havde bestaaet mellem England og Hannover, derved blev afbrudt.

Den hannoveranske Krone kunde kun nedarves paa den mandlige Linje, og den gik derfor ved Vilhelm IV's Død over til hans ældste efterlevende Broder, Ernst, Hertug af Cumberland. Denne Forandring var i enhver Retning tilfredsstillende for den engelske Nation; den indirekte For-

ening mellem England og Hannover havde aldrig været vel set, og det maa desuden indrømmes, at man ingenlunde var bedrøvet over at blive af med Hertugen af Cumberland. Ikke mange af Georg III's Sønner vare populære, og Hertugen af Cumberland var vistnok den mindst populære af alle; der var mange, som mistænkte ham for, at han ikke blot paa en indirekte, passiv og uskyldig Maade havde deltaget i den oraniske Sammensværgelse, der blev opdaget og angiven af Joseph Hume i 1835, og som gik ud paa at tilsidesætte den unge Prinsesse Victorias Rettigheder og sætte ham selv, Hertugen af Cumberland paa Tronen, en Plan, som de sammensvorne søgte at undskylde med den frække Paastand, at de frygtede for, at Hertugen af Wellington ellers vilde bemægtige sig Kronen. Hertugen af Cumberland var uhøflig, hovmodig, undertiden endogsaa raa i sit Væsen; han havde personlige Vaner, som passede bedre for Tibers Dage eller Peter den stores Hof end for den Tid og de Omgivelser, han tilhorte. Naturligvis bleve hans Laster overdrevne af Rygtet, og hans Navn var i manges Øjne et Symbol paa de vildeste Lidenskaber, ja selv paa Forbrydelser; nogle af de Rygter, der vare i Omløb om ham, vare kun begrundede i den almindelige Afsky for hans Karakter og Skræk for hans Indflydelse; men sikkert er det, at han var udsvævende, egenkjærlig, hovmodig og trættekjær. En Mand med disse Egenskaber vilde i en opdigtet Fortælling i det mindste beskrives som ærlig og aabenmundet; men Hertugen af Cumberland var tvært imod lumsk og falsk. Ganske vist talte han rent ud af Posen, naar han skjældte sine Modstandere ud eller fortalte slibrige Anekdoter, men ikke i nogen anden Retning. Hertugen af Wellington, hvem han hadede, fortalte Mr. Greville, at han engang havde spurgt Georg IV, hvorfor Hertugen af Cumberland var saa forhadt, og at Kongen havde svaret: »Fordi han aldrig kan se en Fader staa sig vel med sin Søn, eller en Mand med sin Hustru, eller en Elsker med sin tilbedte, eller en Ven

med sin Ven, uden at stræbe efter at sætte Splid imellem dem.« Det første, han gjorde, da han havde besteget Tronen i Hannover, var at ophæve den Statsforfatning, som Rigets Stænder havde vedtaget og Vilhelm IV billiget. »Radikalisme,« sagde Kongen i et Brev til en engelsk Adelsmand, »har her hørt til Dagens Orden, og hele Embedsstanden var mere eller mindre paavirket af disse rosværdige Principer; men jeg har stækket Demokratiets Vinger.« Hvor uretfærdig og strængt han gik til Værks, er nok som bekjendt, og vi skulle ikke dvæle derved.

England var paa denne Tid i en meget ophidset Tilstand, og man kan med Lethed tænke sig en Følgerække af Begivenheder, som kunde have bragt alt i den største Forvirring. Baade i Ind- og Udlandet viste sig ugunstige Varsler for den nye Regering. For det første havde de to sidste Regeringer bidraget meget til at slappe saa vel den personlige Loyalitet som den almindelige Tillid til Kongedømmets Værd. Den gamle personlige Styrelse var bleven en Umulighed, og en virkelig konstitutionel Regering, saaledes som vi kjende den, var endnu ikke bleven prøvet. Den Maade, hvorpaa Reformen var bleven iværksat, den List, man havde taget sin Tilflugt til, da yderligere Modstand syntes farlig, var heller ikke skikket til at hæve den saakaldte konstitutionelle Regering i Folks Omdømme. Kort forud havde man set Ministrene give efter for den katholske Emancipation, ikke af Retfærdighed, men fordi længere Modstand vilde fremkalde borgerlige Uroligheder. Alt dette kunde næppe indgyde et oplyst og uafhængigt Folk høje Tanker om Regeringens Visdom eller om de uundværlige Fordele ved det System, som den repræsenterede. Misfornøjelse herskede overalt; økonomiske Love bleve ikke forstaaede af Folk i Almindelighed, og de forskjellige Samfundsklasser stode skarpt og fjendtlig over for hinanden. Enhver Mand følte en ligefrem Fanatisme for sin Klasses Sag; ikke af Egenkjærlighed eller Begjærlighed, men fordi han oprigtig

troede, at alle andre Klasser stode fjendtlig mod hans, og at det var hans Pligt til Selvforsvar og Selvophold at værne tappert om sit eget.

II.

Statsmænd og Partier.

Lord Melbourne var Førsteminister, da Dronningen besteg Tronen. Han var en Mand, som baade den Gang og senere gjorde sig særlig yndet af Dronningen, og for hvem hun nærede den største Agtelse; han var af en godmodig, noget magelig Natur, retfærdig, endogsaa ædelmodig mod sine politiske Modstandere og særdeles elskværdig mod sine Venner; men han havde ikke nogen fast Karakter, var ikke en Mand, som »kunde fremelske Grøde, hvor det ikke allerede var begyndt at voxe,« for at benytte en berømt Forfatters Udtryk. Længe før denne Tid havde hans excentriske Hustru, Lady Caroline Lamb, søgt at undskylde nogle af sine Galskaber og Svagheder med, at hendes Ægtefælle ikke var den Mand, der kunde præke Moral for nogen. Han var en mild Raadgiver for en ung Dronning, og til Held for hende selv havde den unge Dronning i dette Tilfælde Forstand og Dømmekraft nok til ikke at være ganske afhængig af nogens Raad. Lord Melbourne var ingen Statsmand; hans bedste Egenskaber, naar undtages hans personlige Elskværdighed og Godmodighed, vare rent negative. Uheldigvis var han ikke tilfreds med det Ry for Magelighed, som han i Virkeligheden fortjente; han stræbte efter at synes uforbederlig doven, ligegyldig og interesseløs. Naar en Sag i Grunden optog og interesserede ham, gjorde han sig Umage for at se ud som et Menneske, hos hvem intet i Verden kunde vække et Glimt af Interesse; han gjorde sig til af en Letsindighed, han aldrig besad. Vi have morsomme Billeder af ham, som fremstille ham pustende til en Fjer eller legende med en Sofapude, medens en eller anden vigtig og maaske meget

ømtaalig Deputation fra en Forening af Kjøbmænd havde Avdiens. De, som kjendte ham, paastode, at han i Grunden lyttede til af alle Kræfter, at han havde siddet oppe hele Natten for at studere det Spørgsmaal, han lod til at finde sin Interesse saa lidet værdigt, og at han langt fra at være optagen af Smaating havde meget ondt ved at give sig Mine deraf. Den glimrende Kritiker, Sydney Smith, har gjort et livligt og morsomt Angreb paa denne Egenhed hos Lord Melbourne. »Hvis Sandheden skal frem,« siger han, »er vor Viscount noget af en Bedrager; alt hos ham synes at vidne om en trøstesløs Ligegyldighed; enhver maatte efter hans Væsen tro, at han plejede at spille Klink med Menneskers Lykke, at han altid var paa Jagt efter Morskab, at han vilde skjænke Magna Charta bort for et Kys og slaa Plat og Krone om, hvor vidt Biskopperne skulde beholde deres Sæde i Overhuset eller ikke; men alt dette er kun en forfængelig Lyst til at forbavse os og faa os til at tro, at han kan spille med Kongeriger, som andre Mennesker med Kegler. Jeg vil nødig saare nogens Følelser, og det gjør mig ondt, at jeg maa sønderrive den prægtige Væv af Letsindighed og Lystighed, som han har dannet; men jeg beskylder vor Minister for Ærlighed og Flid, jeg nægter, at han skulde være ligegyldig eller ubesindig; han er simpelthen en Mand med en god Forstand og rigtige Principer, der dølger sig under den forslidte og noget kjedelige Forklædning af en politisk Roué.«

Saadant et Komediespil kunde maaske have været undskyldeligt eller endogsaa tiltrækkende hos en Mand med virkelig glimrende og storartede Talenter. Tilskuere finde det interessant at se en Mand med en anerkjendt stærk og fast Karakter undertiden give sig Mine af at være en letsindig Nar; Modsætningen er fortryllende hos den glimrende Prins Henrik eller hos en Sardanapal, som Byron har skabt ham. For at tage et Exempel fra Nutiden, saa skrev en stor Del af Lord Palmerstons Popularitet sig fra den mor-

somme Forskjel, der var mellem hans paatagne Letsindighed og hans velbekjendte Viljekraft og skarpe Forstand; men Lord Melbournes paatagne Væsen havde ingen saadan Undskyldning og gjorde heller ikke den gunstige Virkning; han var paa ingen Maade en Palmerston; han var kun skikket til at regere i rolige Tider. Han var en daarlig Taler og ganske ude af Stand til at imødegaa Lyndhursts skarpe, gjennemtrængende Kritik eller Lord Broughams voldsomme, skaanselløse Bebrejdelser. Debatterne bleve den Gang førte med en personlig Bitterhed, som i vore Dage er ukjendt eller i det mindste meget sjælden høres. Selv i Overhuset kom ofte det giftigste Fjendskab frem i Talerne. Den Voldsomhed og opbrusende Heftighed, som var et Særkjende for Broughams Sprog, havde bidraget meget til at opflamme den Atmosfære, der nu til Dags som oftest er saa kølig og maadeholden.

At Lord Melbourne ansaas for at være den unge Dronnings særlige Yndling, bidrog rimeligvis til Heftigheden af de Angreb, hvormed han overvældedes. Da Victoria kom paa Tronen, udtalte Hertugen af Wellington aabent, hvad han tænkte om sit Partis Fremtid; han var af den Mening, at Toryerne ingen Udsigter havde, naar en Kvinde skulde regere: »Jeg kan ikke føre Sladder,« sagde han, »og Peel har ingen Manerer.« Det faldt rimeligvis ikke Hertugen af Wellington ind, at en Kvinde kunde have lige saa god Forstand paa Politik og tage lige saa lidt Hensyn til sine personlige Følelser, naar det gjaldt Regeringsanliggender, som nogen Mand. Alt dette tjente imidlertid kun til at øge Forbitrelsen mod Whig-Ministeriet; det vakte Skinsyge og Misfornøjelse, at Lord Melbourne stadig var om den unge Dronning. Efter nogle Kritikeres Mening stræbte Førsteministeren at indgyde hende al sin egen Letsindighed og Sorgløshed; efter andres var det hans Hensigt at gjøre sig behagelig og uundværlig for Dronningen, at omgive hende med sine Venner, Slægtninge og Tilhængere

og saaledes opnaa en livsvarig Magt over England, der kunde trodse politiske Forandringer og Partier. Det er mærkeligt nu at se tilbage paa meget af, hvad der blev sagt i Tidens politiske og personlige Had og Bitterhed; om Lord Melbourne havde været en fransk Major domus, hvis sande Hensigt var at opkaste sig til Statens egentlige Hersker og føre Dronningen i Ledebaand som en Marionetdukke, kunde der ikke have hersket større Vrede, Frygt og Misundelse. Siden den Tid have vi alle lært af de paalideligste Kilder, at Lord Melbourne i Virkeligheden selv var den, som raadede hende til at vise Toryerne nogen Tillid, til »at række dem Oljegrenen«, som han udtrykte sig. Han synes ikke at have været begjærlig efter Magt eller at have benyttet nogen som helst uærlige Midler til at opnaa og bevare den. Den unge Dronnings Karakter har øjensynlig gjort et dybt Indtryk paa ham; hans virkelige eller paatagne Letsindighed veg for et sandt og varigt Ønske om at gjøre hendes Liv lykkeligt og hendes Regering saa heldig som mulig. Dronningen følte det varmeste Venskab og Taknemmelighed for ham og viste det længe efter, at Folk havde ophørt at mistænke hende for, at hun kunde være en Dukke i Ministerens Hænder.

Det er imidlertid vist, at Dronningens Førsteminister paa ingen Maade nød nogen Popularitet, den Gang hun besteg Tronen; selv udenforstaaende Iagttagere, der ikke havde nogen som helst personlig eller politisk Interesse af, hvem der var Minister, ærgrede sig over at se den nye Regering begynde med tilsyneladende ganske at lade sig lede af en Mand, som enten var eller i det mindste søgte at være en ren Driver; Deputationerne gik fornærmede og vrede bort, naar Lord Melbourne legede med Fjer eller Sofapuder i deres Nærværelse. En Mand som Brougham med sin næsten vilde Energi og Iver dannede en overvældende Modsætning til Førsteministerens lette, sorgløse Væsen. Det er sandsynligt, at der var fuldkommen lige saa megen Affektation

hos den ene som hos den anden; men i Stridens Hede gjorde den fortærende Iver for det offentlige Vel, som Brougham bar til Skue, i det mindste et langt bedre Indtryk. Da den nye Regering begyndte, havde Ministeriet to Fjender i Overhuset af den farligste Karakter; blot en af dem vilde have voldet en langt kraftigere Minister end Lord Melbourne meget Bryderi, men tilfældige Omstændigheder bragte dem til at slutte et forbigaaende Forbund mod ham.

Den ene af disse Mænd var Lord Brougham. Der findes ingen kraftigere og mærkeligere Skikkelse end hans i Englands nyeste Historie. Han var begavet med de forskjelligste og mest paafaldende Talenter og med en Arbejdskraft, der undertiden syntes næsten overmenneskelig. Ikke blot var han arbejdsdygtig, men lod tillige til at have en sand Lidenskab for at arbejde. Hans rastløse Energi strakte sig i alle Retninger og søgte at gjøre nye Erobringer; Studeringer, der vilde have optaget en anden Mands hele Tid og udslidt hans Kraft, vare for ham en ren Hvile. Han var ligefrem besat af en Arbejdsdjævel; hverken legemlig eller aandelig blev han nogen Sinde træt. Hans Selvtillid var ubegrænset; han troede, at han vidste alt og kunde alt bedre, end nogen anden; det var hans Fryd at vise Folk, at han forstod deres Forretning bedre, end de selv. Hans utrolige Forfængelighed gjorde ham latterlig næsten lige saa ofte, som hans Geni vakte Beundring; gjennem mere end én Generation havde den komiske Litteratur ikke haft nogen mere lønnende Gjenstand end Lord Broughams Forfængelighed og Rastløshed. Der kan ikke være Tvivl om, at han var en stor Taler; men hans Sprog var for vidtløftigt og ofte for uslebent til at passe i vor Tid, da der dømmes mere efter Formen end efter Indholdet, da Lidenskabelighed ikke anses for at være paa sin Plads i en Debat, og man gjør sig mere Umage for at undgaa Overdrivelser end for at stræbe efter Kraft. Brougham talte med en Heftighed, der undertiden steg til Raseri; hans

Gestikulation var mærkelig uskjøn, og hans Manerer groteske; men om hans Magt over Tilhorerne kunde der ikke være Tvivl. Denne Magt besad han endnu paa et langt senere Tidspunkt, og længe efter at han havde naaet den Alder, da Mænd ikke mere pleje at deltage i politiske Debatter, kunde Lord Broughams Tale endnu være lidenskabelig, indtrængende og rive Tilhørerne med sig. Dog var han ikke en Taler af forste Rang; hans Taler have ikke kunnet holde sig i Tidens Lob. Naar Talerens personlige Indflydelse og Tidens særlige Omstændigheder mangle, vække de næppe nogen Glæde, ja ikke engang nogen Interesse; thi de udmærke sig ikke ved noget smukt Sprog, og de besidde kun lidt af det dybe filosofiske Indhold, den Tankefylde og den glimrende Veltalenhed, som gjøre Burkes Taler klassiske og til en vis Grad endnu populære iblandt os. Det vilde ogsaa have været umuligt for et Menneske i Længden at udføre alle de Ting godt, som Brougham med Held forsøgte sig i. Om juridiske, politiske og litterære Spørgsmaal, om Sprog, Videnskab, Kunst, om industrielle og kommercielle Foretagender udtalte han sig med en Lærers Myndighed. »Dersom Brougham forstod en lille Smule Lovkyndighed,« sagde O'Connell om ham, da han var bleven Lordkansler, »vilde han kunne lidt af al Ting.« Anekdoten fortælles ogsaa paa en anden Maade, der gjor den endnu mere pikant: »Den nye Lordkansler kan lidt af al Ting — endogsaa lidt Jura.«

Brougham var en heftig og selvtillidsfuld Natur; han havde i mange Aar víst sig som den levende Drivkraft, naar det gjaldt om at fremme store politiske og sociale Reformer; var end hans personlige Forfængelighed uhyre, maa man dog indromme, at de Tjenester, han gjorde Friheden og Oplysningen, vare uvurderlige. Som Modstander af Slaveriet i Kolonierne, som Talsmand for de politiske Reformer hjemme, for Lovenes Reform, for Folkeoplysningen, for Religionsfriheden havde han virket med utrættelig Iver, med

rastløs Lidenskabelighed og med glimrende Held; men hans Løbebane gjennemgik to mærkelige Omskiftelser, som i høj Grad hindrede hans sjældne Evner i at virke med fuld Kraft. Den første var, da han i 1830 fra Folketribun og Reformator blev Lordkansler; den anden, da han ved Whigministeriets Gjenoprettelse i 1835 blev ladt ude af Virksomhed og maatte tilbringe Resten af sit Liv med at kritisere andre Mænds Politik. Man har aldrig faaet rigtig at vide, hvorfor Whiggerne saa pludselig sloge Haanden af Lord Brougham. Den almindelige Tro er, at hans Excentricitet og ustyrlige Heftighed gjorde ham til et utaaleligt Medlem af et Ministerium; man har hvisket om, at hans Forstand til en Tid virkelig var formørket, ligesom det en kort Tid blev sagt om Chatham.

Lord Brougham var imidlertid ikke den Mand, som glemte eller tilgav en Fornærmelse. Da han ansaa sig for at være bleven tilsidesat af Whiggerne, blev han for Fremtiden Lord Melbournes hidsigste og uforsonligste Fjende.

Den anden Modstander, vi have omtalt, var Lord Lyndhurst. Denne Statsmand lignede Lord Brougham ved Længden af sin Løbebane og sin Arbejdskraft, om end ikke i andet. Lyndhurst, der var født i Boston 1772, Aaret før Skibenes Teladninger bleve kastede i Vandet, er bleven hørt tale i Overhuset baade kraftig og flydende af Mænd, der endnu ikke ere midaldrende; han var en af de mest virkningsfulde Parlamentstalere paa en Tid, der har kjendt Folk som Peel og Palmerston, Gladstone og Disraeli, Bright og Cobden. Hans Sprog udmærkede sig ved en klassisk Renhed og Klarhed, hans Optræden var fin og smuk, hans Stemme blød og klangfuld; man kunde ikke tænke sig større Modsætninger end hans klare, korrekte, skarpe Bevisførelse og Broughams lidenskabelige Udfald og overvældende Styrke. Lyndhurst var, som vi allerede have omtalt, i Besiddelse af stor Arbejdsdygtighed, naar Arbejdet skulde gjøres; men af Naturen havde han

lige saa megen Tilbøjelighed til Magelighed, som Brougham til rastløs Virksomhed. Heller ikke vare hans politiske Meninger meget klare; da han bestandig sluttede sig til Toryerne, virkede sammen med dem, talte for dem og angreb deres Fjender baade med Argumenter og Spot, kom han til sidst ganske ind i deres Væsen; men intet i hans omskiftende Livs Historie tyder paa, at han paa nogen Maade foretrak denne Retning, og der var mange Tider i hans Liv, da det synes, som om rent tilfældige Omstændigheder afgjorde, hvad Retning han skulde følge. I at føre en skarp Debat havde han ikke sin Lige i Parlamentet; men som Taler manglede han Begejstring og Geni, og hans Evner vare indskrænkede i Sammenligning med Broughams forbavsende Alsidighed og altfortærende Aandsvirksomhed. Han var altid lige vel oplagt til at tale og syntes ikke at kjende til Anfald af Aandstræthed eller skiftende Stemninger. Netop den Omstændighed, at han som Taler altid stod paa det samme høje Standpunkt, kan tjene til Bevis for, at han dog ikke ejede den sande Veltalenhed, der lige saa lidt kommer paa ens Bud som Digterens Inspirationer. Disse to Mænd vare uden Sammenligning de ledende Ordførere i Overhuset; Lord Melbourne havde paa den Tid i sit Ministerium ikke en eneste Taler af første eller engang af anden Rang. En dygtig Skribent har gjort den træffende Bemærkning, at Ministeriets Stilling i Overhuset kunde sammenlignes med et lækt Vrag, som Fjender fra alle Sider sende det glatte Lag.

Dronningens Tronbestigelse gjorde det nødvendigt at sammenkalde et nyt Parlament. Partikampen mellem Valgmændene var meget heftig, og der blev i nogle Tilfælde udført Manøvrer og Overrumplinger, som næppe vilde være mulige i vor Tid. Resultatet blev ikke nogen meget udpræget Forandring i Partiernes Stilling; men Toryerne beholdt dog i det hele taget Overvægten. Omtrent ved denne Tid kom det i Mode at benytte Navnet »konservativ« om

dette Parti, og Æren for først at have anvendt Ordet i denne Betydning tillægges Wilson Croker. I en Artikel i »Quarterly Review« nogle Aar tidligere omtaler han, at han er en afgjort og samvittighedsfuld Tilhænger af det Parti, som kaldes Tory, men som mere passende kunde benævnes det »konservative«. Under de nye Parlamentsvalg hentydede Lord Russell i en Tale, som han holdt ved en offentlig Middag i Strand, til det nye Navn, som hans Modstandere havde begyndt at tillægge deres Parti. »Dersom det er et Navn, som behager dem,« sagde han, »hvis de sige, at den gamle Forskjel mellem Whig og Tory ikke længer burde vedligeholdes, er jeg rede til som Modsætning til Navnet Konservativ at antage Navnet Reformer og at holde paa denne Modsætning.«

Resultatet af de almindelige Valg var altsaa, at Toryerne havde vundet en lille Overvægt. Da det nye Parlament forsamledes, syntes Underhuset at have samlet et usædvanlig stort Antal begavede og lovende Mænd. Det havde desuden et vist litterært Præg, noget som aldrig har udmærket de senere Parlamenter. Grote, Forfatteren til Grækenlands Historie, sad som Repræsentant for Londons City; den nu afdøde Lord Lytton, den Gang Edward Lytton Bulwer og meget radikal, havde ogsaa Sæde i Forsamlingen; Disraeli kom for første Gang ind i Parlamentet; Charles Buller, fuld af Liv og Kraft, glimrende Lune og skarp, sund Forstand, syntes at være paa sikker Vej til den berømmelige Løbebane, hvorfra han bortreves ved en alt for tidlig Død. Sir William Molesworth var en udmærket Type paa den Skole, som senere blev kaldet den filosofisk-radikale, et andet udmærket Medlem af samme Skole, Roebuck, havde mistet sit Sæde og var for Tiden udelukket. Gladstone havde allerede været fem Aar i Parlamentet; den afdøde Lord Carlisle, den Gang Lord Morpeth, ansaas for et elskværdigt Exemplar af en litterær og kunstnerisk dannet, ung Adelsmand, som tillige driver lidt Politik for sin intel-

lektuelle Morskab. Lord John Russell var først nylig optraadt som Underhusets Leder, og Lord Palmerston var Sekretær i det udenlandske Departement; men hans sjældne Dygtighed var endnu langt fra at være almindelig anerkjendt; ikke mange Aar tidligere omtalte Greville ham som en Mand, der »havde været tyve Aar i Embede og aldrig før havde udmærket sig«. Greville udtrykker en mild Forbavselse over de høje Tanker, som de, der kjendte Lord Palmerston nøje, behagede at have om hans Evner og Arbejdsdygtighed. Det var i Sandhed kun de, der kjendte Lord Palmerston meget nøje, som havde nogen Forestilling om den Evne til at styre Parlamentet og Landet, han snart efter skulde lægge for Dagen. Sir Robert Peel var Leder af det konservative Parti; Lord Stanley, den senere Lord Derby, var endnu i Underhuset; han havde for ikke længe siden brudt definitivt med Whiggerne i Anledning af det kirkelige Spørgsmaal i Irland og var gaaet over til det konservative Parti, hvis dygtigste Taler og mest indflydelsesrige Leder han senere blev. O'Connell og Sheil repræsenterede Veltalenheden i det irske nationale Parti. Det kan ikke nægtes, at det Underhus, som for første Gang samledes under Dronning Victorias Regering, var rigt paa Veltalenhed og Begavelse; kun to virkelig store Talere, som den Gang endnu ikke vare Medlemmer af Parlamentet, ere optraadte i de fyrretyve Aar, som ere henrundne siden hin Tid, nemlig Cobden og Bright. Cobden havde stillet sig som Kandidat for Flækken Stockport, men var ikke heldig og opnaaede først Sæde i Parlamentet fire Aar efter. Det var kun ved, hvad man kan kalde et Tilfælde, at Macaulay og Roebuck ikke vare med i Parlamentet af 1837; man kan derfor godt sige, at naar undtages Cobden og Bright, er i de følgende fyrretyve Aar ingen Taler af første Rang traadt ind i Parlamentet.

Ministeriet havde ikke mange Tilhængere i Underhuset, og de, som det havde, vare kun løst forbundne; dets Stilling var desuden saadan, at det næppe vilde have følt sig stærkt,

selv om det havde haft mægtigere Repræsentanter i begge Huse. De mere ivrige Reformatorer følte sig skuffede af Ministrene; Frihandelsbevægelsen antog bestemt Form og Skikkelse og truede med at blive frygtelig uafhængig af Partiforbindelser. Regeringen var nødt til at stole en hel Del paa O'Connells og hans Tilhængeres noget tvivlsomme Støtte. Hverken i Over- eller i Underhuset var den rig paa begavede Ordførere. Sir Robert Peel, Oppositionens Leder, var uden Sammenligning den dygtigste Mand i Underhuset; foruden hans store Dygtighed som Administrator og Ordfører besad han en Egenskab, som den Gang var meget sjælden blandt de konservative Statsmænd: han forstod sig udmærket paa Finansvæsenet og havde et godt Greb paa Grundprinciperne i den politiske Økonomi; hans rene, strænge Karakter gjorde ham agtet blandt Venner og Modstandere; men han havde maaske ikke mange fortrolige Venner. Han var en kold Natur, eller i det mindste gjemte han sin Varme hos sig selv, den udstraalede ingen Glød til hans Omgivelser. Han var tilbageholdende og genert, men hans Generthed antog Udseendet af Kulde og Stolthed; det kunde passe paa ham, hvad Richter sagde om Schiller: »han var mod fremmede kold som en Sten og lignede en stejl Klippe, som man uvilkaarlig sprang tilbage fra«. Det er sikkert, at Peel ejede varm og ædel Følelse, men selve hans Finfølelse bragte ham til at skjule den; Modsætningen mellem hans Følelser og hans Mangel paa Evne til at lægge dem for Dagen bevirkede hos ham et stift, paataget Væsen, der ofte grænsede til Kejtethed. I Underhuset kom hans Geni og Karakter bedst frem; Stridsluften var for ham, hvad Macaulay siger, at Vin var for Addison, den Indflydelse, som løste Trolddommen, hvorunder hans store Evner ellers syntes at slumre. Peel var fuldkommen Herre over Underhuset; han var saa stor en Taler, som nogen Mand kunde være, der kun henvendte sig til Underhuset, dets Planer og dets Fremgangsmaade. Han naaede maaske

saa nær Veltalenheden, som nogen Mand formaar, der ikke er begavet med megen Indbildningskraft. Man beskriver meget rigtig Veltalenhed som en Blanding af Fornuft og Lidenskab; Lidenskab forer altid nogen Fantasi med sig, men Sir Robert Peel havde kun lidt deraf og næsten intet af den Begejstring, som undertiden kan erstatte Veltalenhed. Hans Sprog var klart, kraftigt og stateligt, fuldt af forskjellige Beviser og gode Exempler, som han tog af Bøger, af Politiken og af Handelsverdenen. Han forfulgte et vanskeligt Bevis til dets yderste Folgeslutninger, og hvis det havde nogen skjult Svaghed, bragte han den ubarmhjærtig for Lyset, ofte med et heldigt Stænk af Lune og rolig Ironi. Hans Taler indeholdt den fuldkomneste sunde Fornuft og de ædleste Grundsætninger, iklædte et virkningsfuldt Sprog; men de vare tillige saaledes indrettede, at de ramte Underhusets Fatteevne lige i Hjærtet. De fortalte om Parlamentets Følelser og Indskydelser, ligesom et Lands Folkepoesi fortæller om dets Natur og nationale Tanker.

Lord Stanley var en langt mere energisk og begejstret Taler end Sir Robert Peel og naaede maaske paa sin senere Løbebane nu og da nærmere til den ægte Veltalenheds Højde; men Lord Stanley var kun lidet andet end en glimrende parlamentarisk Stridsmand, selv da han længe efter blev Førsteminister i England. Han besad særdeles lidt af den Sort Kundskaber, Nutiden fordrer hos sine Statsmænd og Ledere. Til politisk Økonomi, til Finansvæsenet, til den moderne Videnskabs Fremskridt og Opdagelser kjendte han omtrent saa lidt, som det er muligt for en dygtig og energisk Mand, der lever midt i Londons bevægede Liv og hører, hvad Folk taler om omkring sig. Han bemærkede engang godmodig om sig selv, at han var opdragen, før Lærdom kom i Mode; han var vel inde i de klassiske Sprog og forstod at skatte den romerske og græske Litteraturs Skjønheder; men han havde intet grundigt Kjendskab til disse Folks Historie og forstod rimeligvis slet ikke den

store Forskjel, der er mellem romersk og græsk Civilisation. Han besad, kort sagt, hvad man i tidligere Tid vilde have kaldt for en elegant Lærdom, havde en betydelig Indsigt i de fleste evropæiske Landes Politik paa hans Tid, og at føre en parlamentarisk Debat med Dygtighed syntes, som Macaulay har sagt om ham, at være ham medfødt. Der var i hin Tid ingen Taler paa Ministerpladserne, som paa nogen Maade kunde sammenlignes med ham.

Lord John Russell, som var Whigpartiets Leder i Underhuset, var i Grunden en meget kraftigere Mand, end han syntes at være; han gjaldt blandt sine Venner for at være uforfærdet, modig og selvtillidsfuld, blandt sine Fjender for at være grænseløs indbildsk. Thomas Moore henvendte engang et Digt til ham, da Lord Russell tænkte paa eller talte om at forlade det politiske Liv, og han appellerer deri til »dit Geni, din Ungdom, dit Navn«, erklærer, at den unge Statsmands Instinkt er det samme som »Ørneungens, der stiger, med sit Blik rettet mod Solen«, og han bønfalder ham om ikke »et Øjeblik at tænke, at dit Land kan undvære paa sin mørknende Horizont saadant et Lys som du«. Senere Iagttagere, hvem Lord Russell rimeligvis er forekommen kold og formel som Taler og manglende organiserende Dygtighed som Statsmand, kunne maaske finde det vanskeligt at faa Digterens Billede til at passe med deres eget Indtryk af Virkeligheden; men det er ganske vist, at Lord Russell en Tid havde Ry for at være et vildt Geni, en Shelley blandt Whiggerne. I Virkeligheden havde han meget mindre Geni, end hans Venner og Beundrere troede, og en hel Del mere praktisk Dygtighed, end enten Venner eller Fjender tillagde ham; han blev ganske vist ikke nogen stor Taler, men en skarp Ordfører, som især virkede ved den kolde, æggende Sarkasme, der ligesom en opløsende Syre gjennemtrængte Svaghederne ved Modstanderens Argumenter. I det Digt, hvoraf vi have citeret nogle Linjer, omtaler Moore sin adelige Vens Veltalenhed

som »ikke lignende hine Bjærgbække, der funkle, skumme og svinde i Taage, men en Strom, der baner sig Vej til Lyset gjennem Tankers og Kundskabers rensende Gjemme«. Bortset fra venskabelig og poetisk Overdrivelse er dette ikke nogen daarlig Beskrivelse af Lord John Russells Tale i hans bedste Øjeblikke. Den smalle, klare Strøm af Argumenter arbejdede sig langsomt frem og banede sig Vej gjennem Hindringer, som Iagttageren i Begyndelsen vilde have været overtydet om, at den aldrig kunde gjennemtrænge. Lord John Russells Fægtekunst mindede om Saladin, ikke om den djærve Richard Løvehjærte, men Virkning gjorde den i ethvert Fald.

Det engelske System at regeres ved Partier gjør Parlamentets Historie til en Række af politiske Dueller. To Mænd staa Aar igjennem fjendtlig over for hinanden, den ene i Spidsen for Regeringen, den anden for Oppositionen. De skifte Plads ved hver Sejr, den sejrende overtager Regeringen, den overvundne gaar til Oppositionen. Her er ikke Stedet til at diskutere dette Systems Fordele eller sandsynlige Vedvaren, det er nok at sige, at det utvivlsomt giver vore politiske Kampe en meget livlig og vexlende Karakter og meddeler dem meget af en virkelig Krigs Ild og Lidenskab. Det hændes ofte, at de ledende Modstanderes Begavelse og Veltalenhed staa i den Grad paa samme Trin, at deres Tilhængere med rette strides om, hvem af deres Hovdinger der er den anden overlegen, og Publikum deler sig i to ikke blot politiske, men tillige kritiske Lejre, efter deres Forkjærlighed for den ene eller den anden. Vi strides endnu, om Fox eller Pitt var størst som Leder og Taler, og det er sandsynligt, at det samme Spørgsmaal endnu i lange Tider vil blive opkastet angaaende Gladstone og Disraeli. I mange Aar stode Lord John Russell og Sir Robert Peel saaledes mod hinanden; Peel havde langt mere Originalitet, og Lord Russell naaede aldrig saa stor Indflydelse over Underhuset som den, hans

Medbejler længe kunde glæde sig ved. De politiske Kampes Hede forførte senere en bitter Kritiker til at beskylde Peel for Mangel paa Originalitet, fordi han med Lethed benyttede og tilegnede sig andres Ideer; ikke alene Kritiken, men den Grund, hvorpaa den hvilede, var aldeles falsk. At intet skulde være originalt, uden det, vi, som Børn sige, opfinde »ud af vort eget Hoved«, er en indskrænket Tro, som bør overlades til Børnene.

Originalitet i Politik, som paa ethvert kunstnerisk eller videnskabeligt Omraade, bestaar i at anvende og benytte de Ideer, man selv undfanger eller faar af andre. Det største Bevis paa høj og ægte Statskunst, som Sir Robert Peel nogen Sinde har givet, var den Gang, han indsaa, at Tiden var kommen til at lade de Ideer, Cobden, Villiers og Bright havde forsvaret i Underhuset, komme frem i Praxis som Love. Lord Russell var en født Reformator; han havde siddet ved Fox's Fødder og var opvoxen i liberale Principer; han var trofast mod sin Sag og en af dens kjækkeste og ivrigste Forkæmpere; han besad en Fordel over Peel i den Omstændighed, at han havde begyndt sin Opdragelse i en mere oplyst Skole; men han manglede Begejstring lige saa meget som Peel og var endnu fjærnere end denne fra at naa den sande Veltalenhed. Russell havde, som vi have sagt, ikke længe været Leder af Underhuset, da Dronning Victoria sammenkaldte sit første Parlament; han var paa en Maade endnu paa Prøve, og selv blandt hans Venner, eller maaske især blandt hans Venner, hviskedes der om, at hans Selvtillid var større, end hans Dygtighed som Leder.

Efter Ministeriets og Oppositionens Ledere var den mest fremtrædende Person i Underhuset O'Connells kolossale Skikkelse, den store irske Agitator, om hvem vi skulle faa en god Del mere at høre. Til Parlamentets første Talere i hin Tid hørte O'Connells lidenskabelige Adjutant, Richard Lalor Sheil. Det er mærkeligt, hvor lidt man nu véd om

Sheil, hvem saa mange kompetente Dommere erklærede for at være en stor Taler. Lord Beaconsfield omtaler i en af sine Romaner Sheils Veltalenhed i de mest rosende Udtryk, hvorimod han nedsætter Canning. Det er kun kort siden, at Mr. Gladstone nævnede Sheil som et mærkeligt Exempel paa en Mand, der til Trods for alvorlige Mangler ved Stemme og Udtryksmaade havde naaet meget højt som Taler; han beskrev Sheils Stemme som ulig alt andet end en Blikkjedel, der støder imod forskjellige Ting og slaar først mod den ene Side, saa mod den anden. »Jeg vilde ikke, hvis jeg havde haft Valget,« fortsatte Gladstone, »have syntes om at lytte til den Stemme hos nogen anden; men hos ham vilde jeg ikke have forandret den, thi den udgjorde en Del af et højst mærkeligt Hele, og ingen, som lyttede til den, følte sig nogen Sinde ubehagelig berørt deraf. Han var en stor Taler med varm Følelse, en meget levende Indbildningskraft og en uhyre Magt over Sproget, og jeg tror, at han havde studeret Veltalenhed lige indtil Ord og Udtryk. Der var et særegent, halv vildt Præg over hans Udseende og Væsen; hans hele Skikkelse, hans Stemme, hans Maade at tale paa og den Sag, han behandlede, stemmede alt saa fuldkommen med hinanden, at de dannede et storartet Hele, og skjønt det nu er 35 Aar siden, jeg hørte Sheil, er min Erindring om ham lige saa tydelig, som om jeg havde lyttet til ham i Dag.«

Ingen kan nægte, at denne Beskrivelse giver et Billede af en stor Taler, og det er heller ikke let at fatte, hvorledes to saa erfarne Mænd som Gladstone og Disraeli, af saa udpræget forskjellige Retninger, ellers kunde stemme overens om, at han fortjente dette Navn. Ikke desto mindre har man i de senere Aar paa en besynderlig, men uomtvistelig Maade benægtet Sheils Adkomst til Berømmelse for Veltalenhed; maaske det kommer af, at hvis han var en Taler, var han heller ikke andet, og vor praktiske Tid, som finder, at han ikke har efterladt noget Spor i Parlamentet

eller i Politikken, vil ikke lægge Vægt paa hans Veltalenhed. Hans Løbebane dalede til en ministeriel Post af anden Rang og sluttede til sidst, temmelig tidlig, ved det lille Hof i Florents, hvor hen han sendtes som Englands Repræsentant. Han er værd at omtale, fordi han gav Lofter om et glimrende Ry, fordi hans Veltalenheds Fortryllelse øjensynlig dvælede længe i deres Erindring, der have kjendt ham, og fordi han er et godt Exemplar paa de irske Agitatorer, der begynde med en stormfuld Opposition mod den engelske Regering, men efter nogen Tids Forløb ydmyg anerkjende dens Berettigelse og iføre sig Ministeriets Uniform. O'Connell have vi forbigaaet for Øjeblikket, fordi vi skulle omtale ham senere; men Sheil er det unødvendigt at komme tilbage til.

Det var øjensynlig et mærkeligt Parlament; Russell var Leder af det ene Parti, og Peel Leder af det andet; O'Connell og Sheil stode som uafhængige Støtter af Ministeriet; Gladstone var endnu temmelig ny i det offentlige Liv, og Disraeli optraadte for første Gang. Palmerston var endnu ikke anerkjendt, og Stanley var nylig gaaet over til Konservatismen, som selv var en nyopfunden Ting i Politikken, og endelig var der Grote og Bulwer, Joseph Hume og Charles Buller, Ward og Villiers, Sir Francis Burdett og Smith O'Brien, og den radikale Alcibiades fra Finsbury, »Tom« Duncombe.

(Fortsættes).

S. M.

Begyndelsen

af

Vilhelm den tavses politiske Løbebane*).

I.

Faa Personligheder i den nyere Historie have været Gjenstand for en saa afvigende Bedømmelse som Vilhelm af Oranien. Selv om man ser helt bort fra den digteriske Behandling, der har stemplet denne Mand som en Type paa en uegennyttig Forkæmper for den politiske og religiøse Frihed, have ogsaa alvorlige og besindige Historieskrivere bidraget deres til at kaste et idealt, forklaret Lys over hans Karakter og Bestræbelser, og omvendt kan Modpartiet opvise lige saa omhyggelige Forskere, der have søgt ikke blot at borttage denne Nimbus, men ogsaa at sætte et andet, lidet tiltalende Billede i det førstes Sted. Man skulde have troet, at den overvældende Fylde Korrespondancer og Dokumenter, der i de sidste Aartier ere komne for Dagens Lys i de hollandske, belgiske og spanske Arkiver, vilde have tilvejebragt en Overensstemmelse i Dommene og kastet det klareste Lys over alle hidtil dunkle og omstridte Punkter; men det modsatte er snarere indtraadt; ikke blot er et temmelig stort Antal af de vigtigste Omstændigheder forblevet i et tvivlsomt Halvmørke, men baade den hollandske

*) Efter Heinrich Welzhofer: Die Anfänge Wilhelm's von Oranien. Historisches Taschenbuch. Lpz. 1880.

Helts Beundrere og Kritikere have i de nye Kilder fundet nye Argumenter til Forsvar for deres tidligere Opfattelser og saaledes kun skærpet den tidligere Modsætning. Motley har saaledes i Virkeligheden kun leveret en forbedret Udgave af Schillers »Wilhelm von Oranien«, og omvendt har man fra den modsatte Lejr nøjere udført det uhyggelige Billede, som allerede Strade havde tegnet i flygtige Omrids. Maaske ligger ogsaa her Sandheden i Midten og er kun bleven trængt tilbage af alle Haande religiøse, politiske og nationale Partiopfattelser, der i den nyere Tids Historie saa ofte have vanskeliggjort eller umuliggjort en uhildet Undersøgelse af Kjendsgjerningerne og en objektiv Bedømmelse af samme. Det sextende Aarhundrede er næsten paa alle Omraader af det menneskelige Samfund Revolutionens Aarhundrede og maa derfor bedømmes mere forsigtig og objektivt end noget som helst andet; mange af de historiske Karakterer, som skabtes i dette Aarhundrede, maa ikke maales efter en moderne Maalestok, men kun ses i deres egen Tidsalders Lys.

Vilhelm af Oranien levede paa en Tidsalder, der i det hele taget ikke var Adelsstanden, hvortil han selv hørte, ret gunstig. Adelen, der allerede længst var rystet i sin Grundvold og vaklede holdningsløst frem og tilbage, fortsatte ikke desto mindre endnu i det sextende Aarhundrede baade i det nordlige, vestlige og mellemste Evropa sine Kampe, hvorved den søgte at hemme og standse den fremadstræbende absolute Fyrstemagt. Disse Kampe faldt imidlertid næsten regelmæssig ud til Adelens Skade, og dens Magt og dens Indflydelse paa Verdenshistoriens Udvikling sank mere og mere. Allerede i det foregaaende Aarhundrede var det middelalderlige Adelsoligarki blevet knækket i de fleste Lande, og i dets Sted var traadt den monarkiske Stat, som ganske vist endnu ikke søgte sin Støtte i alle Borgernes politiske Lighed, men dog hos Stændermagten. Selv i Tyskland havde kun en ringe Brøkdel af den højeste Adel

formaaet at unddrage sig den politiske Tilbagegang, og denne Brøkdel styrede nu ved Reformationens Hjælp for fulde Sejl mod det Maal, som under de sidste Aarhundreder af Middelalderen havde foresvævet enhver Adelsmand, nemlig at ombytte Vasalforholdet med den uafhængige Fyrstemagt. I Vestevropa kom den højere som den lavere Adel efterhaanden til den Overtydning, at den kun kunde redde Resterne af sin politiske Myndighed ved den snævreste Tilslutning til Kronen og en fuldkommen Underordning under samme; den gik i Tjeneste hos Monarken, som med Glæde lod den paa Krigens som paa Diplomatiets Omraade arbejde for Kongedømmets Væxt og Vælde.

Ogsaa den nederlandske Adel havde paa Karl V's Tid til Dels allerede tidligere, valgt den sidste Vej. Af dens Rækker fremgik betydelige Feltherrer og Statsmænd, der i loyal Troskab og Vedhængen ved det habsburgske Hus kunde kappes med de spanske Grander, og Karl V, der selv var en Nederlænder af Fødsel, valgte med Forkjærlighed sin Hofstat og sine Raadgivere blandt den nederlandske Adels Medlemmer. Denne Tjeneste var ærefuld nok og skjænkede hans Mænd en betydelig Part af den kejserlige Berømmelse, som fyldte Verden, men samtidig medførte den de største materielle Ofre. Paa Grund af de mange Krige var den kejserlige Kasse næsten altid saa udtømt, at Stormændene ikke kunde faa Løn og Godtgjørelse for deres Tjeneste, ja, mange gik saa vidt i deres uegennyttige Iver, at de kom i den dybeste Gjæld paa Grund af de stadig kun daarende Udsigter til fremtidig Skadesløsholdelse. Under saadanne Omstændigheder vilde selv den dygtigste Adelsstand være hjemfalden til indre Opløsning og Svækkelse; men derhos hengav Nederlandenes Mellem- og lavere Adel sig til en ødsel og yppig Levevis, mistede sin tidligere Daadskraft og Evne til at fyldestgjøre højere, politiske og militære Opgaver og slappedes samtidig i sin Iver for Monarkens Tjeneste.

Saaledes frembød den nederlandske Adel allerede ved Filip II's Regeringstiltrædelse et andet Skue end under Karl V; dens Medlemmer vare for største Delen utilfredse med det nye Regimente, som næsten udelukkende støttede sig til Spanierne, de levede dels et tilbagetrukket Liv paa deres forgjældede Godser, dels vedbleve de at føre et glimrende Liv i de store Stæder og nærmede sig den velhavende Borgerstand, som alt længe med Tilfredshed og Beundring havde set op til sin fra gammel Tid hæderkronede Adel. De gjorde glimrende Gjæstebud for de rige Kjøbmænd, toge Del i Folkets Forlystelser og Fester og færdedes i nedladende Samtaler selv med den simpleste Borger; de syntes ligesom at have en Anelse om de kommende Begivenheder og at ville vinde en stærk Forbundsfælle i Borgerstanden; men de vare dog endnu langt fra i fuld Alvor at tænke paa et Frafald fra det spanske Herredømme; hvor haabløs vilde et sligt Forsøg ogsaa have været under deres Uenighed og Mangel paa materielle Hjælpemidler! Paa egen Haand at gjøre Revolution vilde denne Adel aldrig have evnet; først da langt stærkere Elementer bleve grebne af samme Utilfredshed og Higen efter Forandring, lykkedes det Adelen at faa Indflydelse paa den begyndende Bevægelse, ja endog mangen Gang at tage Initiativet til samme.

Kun faa Medlemmer af den højeste Adel formaaede at holde sig fri for denne Tilbagegang og holdt ogsaa under Filip II fast ved deres Tjenesteforhold til Kronen. Iblandt disses Tal var ogsaa Vilhelm af Oranien, og han vilde utvivlsomt være bleven en uvurderlig Støtte for den alt vaklende Trone, saafremt Filip havde forstaaet bedre at vinde og fastholde tro Tjenere; Vilhelm lagde hele sit Liv igjennem en særlig Begavelse som Statsmand og Kriger for Dagen, og den Gren af hans Hus, hvis Arvelod han tiltraadte, havde hidindtil fremvist særlig dygtige og hengivne Tilhængere af Kronen. Hans Grandonkel Engelbert II havde været en af sin Tids mest fremragende Mænd; efter at han

alt havde víst Karl den dristige store Tjenester under hans Felttog, viste han sig endnu ivrigere for det habsburgske Hus; thi han mæglede Ægteskabet mellem Maria af Burgund og Maximilian, drev Englænderne tilbage i det første Slag ved Guinegate og bragte Nederlandene, snart med det gode snart med Magt, til at underkaste sig det nye Herskerhus. I sine sidste Leveaar var han Statholder over samtlige nederlandske Landskaber; han døde barnløs og efterlod sine rige Besiddelser til sine tvende Brodersønner Henrik og Vilhelm. Den første af disse Mænd stod i det nærmeste Forhold til Karl V, hvis Kejservalg han væsentlig havde fremmet, og hans Søn Renatus stod i lige saa høj Gunst hos Kejseren. Ogsaa Renatus arvede en rig Onkel, den berømte Philibert af Châlons, den sidste Ætling af dette gamle og mægtige Hus; til sine Besiddelser i Brabant, Flandern, Holland og Luxemburg føjede Renatus saaledes endnu rige Godser i Hertugdømmet og Grevskabet Burgund (Franche-Comté), i Dauphiné og fremfor alt det suveræne Fyrstendømme Orange (Oranien). Ogsaa han døde imidlertid barnløs paa det Felttog, Karl V i Aaret 1544 foretog mod Paris; men faa Maaneder før sin Død havde han oprettet et Testament, hvori han indsatte sin Fætter Vilhelm, den nysnævnte Vilhelms ældste Søn, til sin Arving.

Vilhelm var først atten Aar gammel, og hans Fader levede endnu, da denne glimrende Arvelod tilfaldt Sønnen. Efter det nassauske Huses Arvepagter burde rigtig nok Faderen, Renatus's Onkel, have erholdt Arven; men hvorledes skulde Kejseren vel nogen Sinde have kunnet tillade, at saa store Besiddelser gik over i Hænderne paa en saa ivrig Ven af Reformationen som den gamle Vilhelm? Dette havde Renatus betænkt, og dette betænkte ogsaa den gamle Vilhelm og frasagde sig i Brüssel frivillig sin Arveret til Gunst for Sønnen. Dog den forsigtige Kejser slog sig endnu ikke til Taals hermed, og skjønt han afviste det Raad, der gik ud paa at erklære »Kjætterens« Søn for ude

af Stand til at arve, skulde dog ikkun en Tilhænger af den gamle Religion tiltræde Arven, og derfor blev den unge Vilhelm ved Kejserens Hof opdragen i den katholske Religion. Ogsaa herpaa gik Faderen ind, om end med tungt Hjærte, og Kejseren, der var fuldkommen tilfreds med dette Udfald, tænkte at opdrage denne unge nassauske Greve, hvis sjældne Begavelse han snart paaskjønnede, til en trofast Tjener af sit Hus; han synes endog at have fattet en levende Forkjærlighed for ham; thi han saae ham gjærne i sine Omgivelser og skal hyppig have ønsket hans Tilstedeværelse, naar han modtog fremmede Sendemænd eller forhandlede de vigtigste Statssager.

Vilhelms Løbebane begyndte glimrende nok; i en Alder af 19 Aar befalede han under Felttoget i Artois ti Faner Fodfolk, og to Aar senere drog han i Spidsen for fem Rytterkompagnier atter i Marken mod Frankrig. Paa dette sit andet Felttog aflagde han saadanne Beviser paa Genialitet, at Kejseren endnu under Felttogets Løb stillede en Hær paa 20,000 Mand under hans Kommando. Kort derpaa besteg Filip II Tronen, og Vilhelm opkaldte et Fort, med hvis Anlæggelse han netop var i Færd, Philippeville efter den nye Konge. Ved Kejserens Tronfrasigelse blev Vilhelm kaldet til Brüssel, og man betragtede det som en overordentlig Naadesbevisning fra Karl den V's Side, at han, lænende sin højre Haand paa den unge Mands Skulder, traadte ind i den Sal, som afgav Skuepladsen for hans frivillige Abdikation.

De nærmest følgende Aar bragte Vilhelm nye Udmærkelser; han blev Ridder af den gyldne Vlies, fik baade af Kong Filip og af Kejseren, som endnu dvælede i Nederlandene, de vigtigste diplomatiske Missioner i Hverv og indledede efter Kongens Befaling de Underhandlinger med Connetablen Montmorency og Marskalk Saint-André, som hidførte Freden i Câteau-Cambrésis. Han besad saaledes Kongens som tidligere Kejserens fuldeste Fortrolighed, og

der kan ikke opkastes nogen Tvivl om hans oprigtige Tjenesteiver og Loyalitet. Man har senere givet ham Tilnavnet »den tavse«, og man tænker sig ham gjærne som en Mester i Forstillelseskunsten, der allerede ved sin Indtræden i den kongelige Tjeneste penser paa vidtskuende, højforræderiske Planer. Saaledes var han dog ikke ved denne Tid og blev det heller aldrig senere i den Grad, man sædvanlig tænker sig; ved denne Tid og i de nærmest paafølgende Aar gav han tvært imod Beviser paa Aabenhed og Ligefremhed i sin politiske Adfærd.

Allerede i Aaret 1555 havde Kongen udnævnt ham, Grev Egmont og andre fornemme Nederlændere til Medlemmer af sit Statsraad i Brüssel. Ved saaledes at kalde de fornemste indfødte Adelsmænd til Deltagere i Regeringen tilsigtede Kongen at berolige Folket, som var utilfreds med Landets slette Regering og exempelløse Udsugelse. Dette vidste Vilhelm og overtog kun ugjærne den ham tilbudte Værdighed. Allerede efter et Aars Forløb erklærede han og de nylig udnævnte Statsraader til Kongen, at de maatte bede om deres Afsked, saafremt han holdt fast ved sit hidtidige Regeringssystem, og i Aaret 1558 nedlagde han virkelig det lidet ærefulde Hverv som Statsraad samt sin Post som Chef for Finanserne, et Embede, han ligeledes havde beklædt. Hans Forsikring, at han var beredt til at tjene Kongen efter Evne, var oprigtig og sand; jo vigtigere og vanskeligere Opgaver Kongen havde paalagt ham, desto større Iver havde Vilhelm sikkert udfoldet; thi en mægtig Ærgjerrighed fyldte hans Sjæl, og han tørstede efter en stor Virksomhedskreds; men som Medlem af Statsraadet, i det mindste efter Filips Organisation, var han ikke blot fordømt til Uvirksomhed, men saae sig ydermere trængt ud i en tvetydig Stilling og udsat for at tabe sin Folkeyndest, da Folket allerede den Gang modtog Statsraadets Anordninger med Uvilje. Det var en taabelig Politik fra Kongens Side saaledes at ville gjøre Landets egen Adel til Værktøj for sine Planer uden

samtidig at holde den skadesløs gjennem en Overdragelse af ærefulde og lønnende Statsembeder og den nøjeste Tilslutning til Kronen. De sidste Rester af Adelen, som endnu holdt trofast ud hos Kongen, maatte kunne fatte, at Kongen var bestemt paa at ofre dem for sin Politik og unddrage dem fra det Tilhold, de fra gammel Tid havde haft hos Folket. Tilstanden i Nederlandene var allerede under Emanuel Filibert af Savoyens Statholderskab bleven saa haabløs, at Hertugen gjentagne Gange bad om sin Afsked og var glad ved at modtage samme efter Freden i Câteau-Cambrésis. Man ventede i Virkeligheden allerede den Gang et Udbrud af Uroligheder, som maatte bringe Grundejeradelen til at frygte for sin Ruin, saafremt den stillede sig paa Kongens Side. Vilhelm af Oranien vilde vise Regeringen virkelige Tjenester, derved fremme sin egen Interesse og øge sit Huses Hæder; men i det sextende Aarhundrede kunde en Stormands Offervillighed aldrig gaa saa vidt, at han for Kongens Skyld skulde styrte sig selv og sit Hus i Fordærvelse.

I det sextende Aarhundrede betragtede mange, særlig de nederlandske, Stormænd sig ingenlunde som Undersaatter, der vare forpligtede til en ubetinget Lydighed mod Kronen, men stadig endnu kun som Vasaller, hvem Lensherren blot i sjældnere Tilfælde kunde raade og byde over i sin Tjeneste. Dette Standpunkt stod, særlig da i det spanske Monarki, i Strid med de faktiske Forhold; men det var i en eminent Grad historisk berettiget. Strax ved Begyndelsen af sin politiske Løbebane stillede Vilhelm sig paa dette Standpunkt, og jo mere han i den følgende Tid traadte i Forgrunden af den nederlandske Revolution, desto mere uundgaaelig nødvendigt syntes det ham at fastholde dette Standpunkt. Det danner Grundlaget for hans første Forsvarsskrift af 1568 og endnu mere for hans andet af 1581 saa vel som for hans hele udenrigske Politik, saa vidt samme tog Hensyn til hans personlige Stilling over for den Konge, han bekæmpede.

Denne Periodes Historie frembyder saaledes det ejendommelige Skue, at den samme Mand, der førte de moderne, den Gang revolutionære Principer om Samvittighedsfrihed og Nationalitet i sin Fane, samtidig optraadte som Repræsentant for det hendøende, middelalderlige Lensvæsen.

Vilhelm maatte snart igjen overtage den Post, han havde nedlagt som Statsraad; thi det var ikke Filips Vane hurtig at opgive en politisk Grundsætning, han én Gang havde antaget. Han trængte saa længe ind paa Vilhelm med sine Anmodninger, at denne lovede igjen at tage Del i Statsraadets Møder, men dog kun under den Betingelse, at han turde tage sin Afsked, saafremt det tidligere Regeringssystem blev optaget paa ny. Kongen, som lige stod i Begreb med at afrejse til Spanien, udnævnte ham paa denne Tid til Statholder over Holland, Zeeland og Utrecht. Filip gav ham heller ikke herved noget særlig stærkt Bevis paa sin Gunst; thi dels havde Vilhelm selv ventet at faa disse Statholderskaber overdragne, som ogsaa hans Onkel Henrik og hans Fætter Renatus havde beklædt, dels havde de nederlandske Stænder for Kongen udtalt deres Ønsker om kun at blive regerede af indfødte Adelsmænd. Hertil kom endnu, at Kongen væsentlig havde indskrænket Statholdernes Magtfylde over deres Provinser, saa at de nu, langt mere end tidligere, vare afhængige af Generalstatholderskabet i Brüssel.

Saaledes havde Vilhelm opnaaet det højeste, en nederlandsk Stormand overhovedet kunde vinde i Filips Tjeneste. Folkestemningen havde udpeget ham eller Egmont som Hertugen af Savoyens Efterfølger i Generalstatholder-Værdigheden; men en saadan Tanke, der var uforenelig med hele Filips Politik, havde aldrig kunnet falde ham ind; han overdrog Pladsen som Generalstatholder til sin Halvsøster Margrete af Parma, der var et villigt Værktøj i hans Haand, og hvem han desforuden tilforordnede paalidelige Tilhængere

af sin Politik. Gjennem hende vilde han regere Nederlandene som en spansk Provins, gjennemføre den enevældige Kongemagt og fjærne Adelens Forrettigheder samt Byernes Friheder. Hvis Tidsforholdene havde været anderledes, havde han ogsaa evnet at gjennemføre sine Planer, og hverken Adelen eller Borgerstanden havde i nogen høj Grad kunnet træde i Skrankerne mod den spanske Vælde; men han havde gjort sine Beregninger uden at tage Hensyn til den Magt, der laa i Reformationen; lidt efter lidt, men stadig stærkere og stærkere strømmede den ind over Landets Grænser og kunde ikke hemmes, hvor strængt man end haandhævede de af Karl udstedte, grusomme Plakater. Det utilfredse Land indsaa snart, at den i Reformationen havde en naturlig Forbundsfælle mod den spanske Absolutisme, og stærkere og stærkere rejste sig derfor Fordringerne om de grusomme Kjætterforfølgelsers Ophør, om religiøs Taalsomhed og Trosfrihed.

Vilhelm og de faa nederlandske Stormænd, der halvt frivillig, halvt tvungne endnu holdt ud i Kongens utaknemmelige Tjeneste, saae sig efter hans Afrejse til Spanien stillede over for det Alternativ enten ubetinget at maatte gaa ind paa den kongelige Politik og fremme den monarkiske Absolutisme paa Bekostning af egne og Landets Forrettigheder og Privilegier eller ogsaa at maatte stræbe efter den højere Adels tidligere Selvstændighed, efter Provinsstatholderskabernes Forrettigheder og efter Landets Selvstyrelse, med ét Ord: efter den monarkiske Magts Indskrænkning. Allerede nu fremtraadte imidlertid den Spaltning mellem de paa hverandre skinsyge Stormænd, der i den følgende Tid skulde fremme den kongelige Politik saa overordentlig; i Steden for endrægtig at betræde den ene eller den anden Vej, sluttede nogle, og det endog Flertallet med Barlaimont og Aerschot i Spidsen sig ubetinget til Hertuginden af Parmas Hovedraadgiver, Granvella, medens

andre under Vilhelm af Oraniens og Grev Egmonts Ledelse sloge ind paa Oppositionens Vej; men det var i Begyndelsen en fuldkommen aaben og ærlig Opposition, de saaledes indlode sig paa, og de troede herved ingenlunde at komme i Modstrid med deres Pligter mod Kongen.

(Sluttes).

F. C. Granzow.

Skildringer af Englands nyeste Historie.

III.

Chartisterne.

Vinteren 1837—38 var usædvanlig stræng; der vilde under alle Omstændigheder have hersket Misfornøjelse blandt de Klasser af Befolkningen, som i Frankrig kaldes Proletariatet; men Klagerne bleve højrostede paa Grund af den almindelige Tro, at den unge Dronning stod ganske under en letsindig og egennyttig Ministers Indflydelse, som lod hende more sig, medens de fattige lede Nød. Det lader ikke til, at der nogen Sinde har været mindste Anledning til en saadan Tro, men den var almindelig i Arbejderklassen og blandt de fattige og forøgede Armodens virkelige Lidelser med indbildte Forurettelsers Bitterhed. Folkeoplysningen blev der kun vaaget lidt over; hvad Staten angaar, kan man gjærne sige, at den slet ikke bekymrede sig om den. Betydningen af den politiske Økonomis Love blev endnu kun vurderet af faa, og de bleve i Almindelighed paa Grund af deres Theorier betragtede i samme Lys, hvori en mere fremskreden Tid betragter Frenologer og Mesmerister. Der er blevet talt og skrevet meget om Historien med Thom og hans Disciple, og den er citeret som et Bevis

paa den overordentlige Uvidenhed, der herskede. Thom var en falleret Brygger, i Grunden en gal Mand, som i nogen Tid havde flakket om i Canterbury og andre Egne af Kent, udstafferet i en fantastisk Dragt og kaldende sig Sir William Courtenay af Powderham-Castle, Malteserridder, Konge af Jerusalem, Konge over Zigeunerne og Gud véd hvad mere. Han forkyndte, at han var en stor politisk Reformator, og det lykkedes ham en Tid lang at faa mange til at tro paa sig og støtte ham; han blev senere nogen Tid indespærret i et Galehus, og da han kom ud igjen, fremstillede han sig for den uvidende Bondestand i Egenskab af en ny Messias. Han vandt atter mange Tilhængere og Disciple, skjønt ganske vist af en simplere Klasse end de, han før havde vundet; hans Indflydelse over de fattige Arbejdere i Kent skyldtes for en stor Del hans Angreb paa den nye Fattiglov, som den Gang blev hadet og frygtet af Folket med en næsten vanvittig Styrke. Thom fortalte dem, at han var kommen for at gjenføde den ganske Verden, men tillige for at frelse sine Disciple fra den nye Fattiglov, og den sidste Erklæring hjalp paa den første. Han forsamlede en Skare af sine Tilhængere og anførte dem til at gjøre et Angreb paa Canterbury; han nedskød med egen Haand en Politibetjent, som søgte at hindre ham deri, og to Kompagnier Soldater maatte rykke ud for at splitte Oprørerne ad. Den anførende Officer blev skudt af Thom, og Thoms Tilhængere angrebe derpaa Soldaterne saa voldsomt, at disse, der ikke havde ventet sligt, kom i Forvirring; men det andet Kompagni affyrede en Salve, som strakte Thom og flere af hans Ledsagere døde paa Valpladsen. Det var Enden paa Opstanden. Flere af Thoms Tilhængere bleve senere anklagede for Mord og dømte til Døden; men man følte Medlidenhed med deres Uvidenhed og Vildfarelse, og Dommen blev ikke fuldbyrdet. Længe efter deres dumdristige Helts og Helgens Fald troede mange af hans Disciple, at han vilde opstaa af Graven for at udføre sin lovede Missionsgjerning iblandt

dem. Alt dette var beklageligt, men kunde næppe betragtes som særlig karakteristisk for den daværende Regerings første Aar.

Thom-Raseriet var ikke meget mere urimeligt end den senere Tichborne-Mani, og endnu i vore Dage kan man blandt Socialdemokraterne i det kultiverede Tyskland finde Folk, som vedligeholde Haabet om at se deres Ideal, Ferdinand Lassalle, opstaa fra de døde for at komme tilbage som deres Styrer og Leder.

Der var imidlertid politiske og sociale Farer af en mere alvorlig Art end de, en vanvittig Mand i en fantastisk Dragt kunde vække. Der var Vildfarelser, som havde dybere Rod og tilbøde mere tillokkende Beskyttelse, end de en simpel, religiøs Fanatiker havde vakt i vort Samfund.

Kun nogle faa Uger efter Dronningens Kroning blev der holdt et stort radikalt Møde i Birmingham; der blev antaget et Manifest, som senere blev bekjendt under Navn af den chartistiske Ansøgning; fra dette Øjeblik begyndte Chartismen at faa en forstyrrende Indflydelse paa Englands politiske Liv, i ti Aar satte den England i Bevægelse, og skjønt dens Indflydelse nu er fuldstændig forbi, fortjener dens Historie dog at skrives. Flere Gange truede det med en Opstand af hele Proletariatet mod, hvad der den Gang var Landets politiske og sociale Institutioner. Det kunde virkelig være blevet farligt, hvis Staten samtidig havde været indviklet i ydre Vanskeligheder; thi Bevægelsen blev støttet af megen ægte Begejstring, Lidenskab og Begavelse. Chartismen henvendte sig naturligvis stærkt til de misfornøjede blandt Arbejderne; den ydede ærgjerrige Politikere af den egennyttige Sort et bekvemt Middel, hvorved de kunde stige til midlertidig Anseelse; men dens vilde, ustadige Flamme slukkedes til sidst under Indflydelse af de politiske Reformers og Folkeoplysningens klare, rolige og stærke Lys. Det lærer os, at politisk Agitation kan voxe og blive mægtig, naar der er nogen Rimelighed i

dens Forlangender; Tusender af uvidende, elendige Mænd rundt om i Landet deltoge i den chartistiske Agitation uden at bryde sig om deres politiske Fordringers virkelige Værd; de vare fattige, de vare overanstrængte, de vare daarlig lønnede, deres Liv var saa usselt, som det kunde være; de havde faaet nogle vilde Ideer i Hovedet, om at de vilde faa bedre Føde, højere Løn og lettere Arbejde, hvis Ansøgningen blev bevilget, og de indbildte sig, at det var derfor, at Aristokraterne og Embedsmændene ikke vilde bevilge den. Ingen politiske Indrømmelser vilde i Virkeligheden have tilfredsstillet disse Mænd; hvis Chartet var blevet bevilget i 1838, vilde de uden Tvivl have været lige saa utilfredse som nogen Sinde i 1839; men disse stakkels Menneskers Misfornøjelse vilde kun have medført ringe Fare for Staten, hvis den ikke havde støttet en Organisation, der kunde give nogle gode og fornuftige Grunde for de Fordringer, som den opstillede. Saa snart de tydelige og praktiske politiske Mangler bleve afhjulpne, døde Organisationen hen. Ubestemt Misfornøjelse, hvor naturlig og undskyldelig den end kan være, er kun farlig i Politik, naar den forøger Styrken og Antallet af en Skare, som raaber paa en Reform, der kan udføres, men bliver nægtet. Et af de simpleste politiske Fejlgreb er at erklære, at det ikke kan nytte at tilstaa Reformer, som vilde tilfredsstille rimelige Fordringer, fordi der altid bliver urimelige Agitationer tilbage, hvem intet kan tilfredsstille. Faa de rimelige Mænd paa din Side, saa behøver du ikke at frygte de urimelige; det er den Lære, som Statsmænd kunne uddrage af Chartisternes Agitation.

Reformbillen af 1832 havde af nødvendige og maaske naturlige Grunde kun virket for en enkelt Klasse; den havde udrettet store Ting for det konstitutionelle System i England; den havde afværget en Revolution, der uden denne Indrømmelse vilde have været uundgaaelig, og den havde for bestandig afgjort det Spørgsmaal, som blev saa heftig

og alvorlig debatteret under Diskussionerne i Reformaarene, om den engelske Konstitution er grundet paa et System for Folkets Repræsentation eller ej. Det vil synes næsten utroligt for mange i Nutiden, at Mænd, der vare ved deres fulde Fornuft, kunde nægte Repræsentativprincipets Existens; men under Debatterne om den store Reformbill var dette netop det vigtigste Argument for mange af de ledende Opponenter, deriblandt Hertugen af Wellington selv; man paastod for fuldt Alvor, at Konstitutionens Princip bestod i, at Regeringen indbod de Samfund og Interesser, den ansaa for passende, til at sende Repræsentanter til Parlamentet for at raadslaa med den om Nationens Affærer. Den Ide blev man fri for ved Reformbillen; Reformbillen slettede 56 forældede smaa Flækker og borttog de halve Repræsentanter fra 30 andre; de saaledes indvundne Pladser bleve besatte ved at forøge Landdistrikternes Repræsentanter med 65 og indrømme Manchester, Leeds, Birmingham og henved 40 andre store og folkerige Byer, der hidtil ikke vare blevne repræsenterede, Valgret, hvorimod, som Lord Russell sagde i sin Tale, da han i Marts 1831 indførte Billen, »en forfalden Vold« havde sendt to Repræsentanter til Parlamentet, »tre Nicher i en Mur« havde sendt to Repræsentanter, »en Park, hvor ingen Huse vare at se« havde sendt to Repræsentanter. Billen indførte en lavere Valgrets-Census i Byerne og udvidede Valgretten paa Landet til Forpagtere og Fæstere; men den udelukkede næsten ganske Arbejderklassen af Privilegiet; ikke blot tildelte den dem ingen politisk Emancipation, men den berøvede dem mange Steder de Forrettigheder, som gjorde Arbejderne stemmeberettigede. Der var Kommuner — som for Exempel Preston i Lancashire — hvor der havde fundet en næsten almindelig Stemmeret Sted. Alt dette blev udglattet, hvis man kan bruge et saadant Udtryk, ved Reformbillen. Den nedbrød det Monopol, Aristokratiet og Landejendomsbesidderne havde haft, og indlemmede Middelklassen i den lov-

givende Magt. Repræsentanterne vare delte mellem Aristokratiet og Middelklassen, i Steden for som før udelukkende at tilhøre den første. Arbejderklassen blev, efter mange af deres dygtigste og indflydelsesrigeste Repræsentanters Mening, ikke blot udelukket, men skubbet ud. Dette var saa meget mere irriterende, som det Røre og den Ophidselse, der havde bidraget saa meget til, at Reformbillen gik igjennem til Trods for megen Modstand, var bleven vedligeholdt af Arbejderne. Atmosfæren viste desuden paa den Tid mange Grader af, hvad man kan kalde den franske Revolutions Temperatur, og selv Bevægelsens aristokratiske Ledere følte deres Dømmekraft ophidset og bevæget herved. Nogle af Reformens Ledere, Lord Durham f. Ex., vare rede til at gaa langt videre i radikal Retning, end Cobden eller Bright vilde have gjort paa et senere Standpunkt. Mere end én Gang blev der rettet Opraab til Landets Arbejdere, som, hvor forskjellig de end kunne have været mente, sikkert i deres Øren lød som en Opfordring til at forsøge, hvad en Folkeopstand kunde udrette i Tilfælde af, at Billen blev alt for længe nægtet. Med rette eller urette troede de, at deres Styrke var bleven holdt i Reserve eller in terrorem for at sikre Reformbillens Indførelse, og at de, der saaledes havde krævet deres Hjælp, havde svigtet dem, saa snart den var gaaet igjennem. Derfor herskede der paa den Tid, da Dronningen besteg Tronen, blandt Arbejderklasserne i alle de større Byer den dybeste Skuffelse, Utilfredshed og Vrede, Chartismen begyndte at følge efter Reformbevægelsen. De Ledere, som vare komne fra Aristokratiets Rækker, vare blevne afskedigede eller havde trukket sig tilbage. I nogle Tilfælde havde de trukket sig tilbage i fuldstændig god Tro, fuldt overbeviste om, at de havde udført det Værk, de havde paataget sig, og at det var alt, hvad Landet behøvede. Mænd, der vare udgaaede fra selve Arbejderklassen, eller som paa en eller anden Maade vare sunkne

ned fra en højere Stilling i Samfundet, optraadte nu som Folkets Førere.

Chartismen kan siges at være traadt definitivt ud i Virkeligheden som Følge af de formelle Erklæringer, Lederne af det liberale Parti i Parlamentet afgave om, at det ikke var deres Hensigt at føre Reformen videre; ved Aabningen af det første Parlament under Dronning Victorias Regering blev Spørgsmaalet draget frem; et radikalt Medlem af Underhuset foreslog en Forbedring ved Adressen, der skulde udtale sig til Gunst for hemmelig Afstemning, og for at Parlamentet skulde vælges paa kortere Tid; men kun tyve Medlemmer stemte for Forslaget, og Lord Russell erklærede sig bestemt mod alle slige Forsøg paa at gjenoptage Reformspørgsmaalet. Denne Erklæring maatte nødvendigvis blive modtagen med Skuffelse og Harme af Folkemassen, der havde været overtydet om, at Reformbillen selv kun var et Middel til at føre større Forandringer frem. Lord Russell sagde i Underhuset, at hvis han førte Reformen videre, vilde han handle troløst mod dem, der havde hjulpet ham til at sætte den igjennem; men uden for Parlamentet var der mange, der ansaa det for troløst af de liberale Ledere at nægte at gaa videre. Lord Russell havde Ret fra sit Standpunkt; det vilde have været umuligt at føre Reformbevægelsen videre netop da; i et Land som England, hvor Interesserne saa fuldstændig opveje hinanden, maa det altid hændes, at en fremadskridende Bevægelse i Politikken bliver fulgt af en vis Reaktion. Parlamentets Ledere begyndte allerede at spore Indflydelsen af denne Lov for vor politiske Væxt; det vilde have været haabløst at prøve paa at vinde Aristokratiets og Middelstandens Samtykke til videre Forandringer af betydelig Vigtighed; men man kan vel forstaa deres Følelser, som havde bidraget saa meget til Reformbevægelsen, og som nu fandt, at dens Virkninger ikke skulde strække sig til de Forholdsregler, som ene kunde

have haft nogen direkte Indflydelse paa deres politiske Stilling.

Der blev næsten øjeblikkelig holdt et Møde mellem nogle af Parlamentets radikale Medlemmer og nogle af Arbejderklassens Ledere; ved dette Møde blev Programmet, eller hvad der senere blev bekjendt som »Chartet«, fastslaaet og opsat. Navnet »Chartet« synes det fra først af at have faaet af O'Connell. »Her har I Chartet,« sagde han til Sekretæren ved Arbejderforeningen; »virk for det og vær aldrig tilfredse med mindre«. I en politisk Agitation er det allerede en stor Ting at have fundet et virkningsfuldt Navn; Navnet er næsten lige saa vigtigt for en ny Agitation som for en ny Roman. Alene den Titel »Folkechartet« vilde af sig selv have sat Bevægelsen i Gang.

Naar man nu rolig betragter Chartet, synes det ikke noget meget farligt Dokument; det lugter slet ikke af Krudt. Det indeholdt sex »Punkter«, som de kaldtes; almindelig Stemmeret for Mænd var det første; det kaldtes blot almindelig Stemmeret, men dermed mentes: for Mænd; thi Bevægelsens Ledere havde ikke mindste Ide om at forsøge paa at skaffe Kvinderne Stemmeret. Det andet Punkt var, at Parlamentet kun skulde vælges paa ét Aar; hemmelig Afstemning var det tredje; Afskaffelse af Valgbarhedscensus, som den Gang og i mange Aar udfordredes for at blive valgt, var det fjerde, Parlamentsmedlemmernes Lønning det femte, og Landets Deling i lige store Valgdistrikter det sjette af de berømte Punkter. Af disse Forslag vare, som man vil se, nogle aldeles rimelige, og ikke et eneste saa urimeligt, at det derfor skulde udelukkes fra en ærlig og rolig Diskussion af praktiske Politikere. Tre af Punkterne — det vil sige Halvdelen — ere allerede optagne i vort konstitutionelle System. Den nu existerende Valgret er i Virkeligheden det samme som almindelig Stemmeret, og vi have i mange Aar afstemt ved at kaste en Stemmeseddel i en Kasse; man kan næppe sige, at Valgbarheds-

census blev afskaffet, det er alt for værdigt et Ord til at beskrive den Skæbne, som ramte hint Princip; man maa hellere sige, at det faldt ved sin egen Urimelighed; det har aldrig udelukket nogen uberettiget Person af Parlamentet og gav Anledning til uophørlige Paafund og Kneb, der vilde være blevne ansete for uhæderlige og vanærende, hvis ikke Systemets Uretfærdighed og Taabelighed havde slappet den almindelige Samvittighed, saa at Folk ansaa det for lovligt at snyde i dette Tilfælde, ligesom forhen de, der vare mest agtværdige i det private Liv, mente at kunne tillade sig at snyde Toldvæsenet og gaa med indsmuglede Kniplinger og drikke indsmuglet Brændevin. Spørgsmaalet om at dele Landet i lige store Valgdistrikter har endnu ikke været under Behandling; men det er temmelig sikkert, at der tidligere eller senere vil finde en Forandring Sted i vort nuværende System. Hvad angaar de to andre Punkter i Chartet, saa maa Forslaget om Parlamentsmedlemmernes Lønning betragtes som ligefrem forkasteligt, og en aarlig Fornyelse af Parlamentet vilde gjøre det politiske Liv utaalelig kjedsommeligt for dem, der tage virksom Del i det. Dog vilde intet af disse Spørgsmaal i vor Tid blive betragtet som liggende uden for al politisk Diskussion, og den største Vanskelighed ved at forsvare dem vilde bestaa i at finde et tilstrækkeligt Antal Tilhørere, som nærede den mindste Interesse for, hvad der kunde siges for eller imod dem.

Chartisterne kunne deles i tre Klasser: de politiske Chartister, de sociale Chartister og de, der blot deltoge i Bevægelsen, fordi de lede Nød og vare misfornøjede. Den første Klasse vare de egentlige politiske Agitatorer, som ønskede almindelig Stemmeret; den anden gik væsentlig med paa Grund af sit Had til »Brødskatten«; begge disse Klasser vare fuldstændig paa det rene med, hvad de ønskede, nogle af deres Fordringer vare retfærdige og rimelige, og ingen af dem fortjente at udelukkes fra en fornuftig

og rolig Debat. De, der vare misfornøjede i al Almindelighed, hældede naturligvis afvexlende til det Parti, som for Øjeblikket talte højest og heftigst mod Lovgiverne og Øvrigheden. Chartismen spaltedes snart i to Dele: den moralske Styrkes og den fysiske Styrkes Chartisme. Intet kan være mere uretfærdigt end at fremstille Bevægelsens Ledere som blot oprørske og egennyttige Demagoger; der var iblandt dem meget begavede og veltalende Mænd, unge begejstrede Digtere, dannede studerede Folk, alvorlige uegennyttige Fanatikere, og saa vidt vi kunne dømme derom, vare de alle, eller næsten alle, oprigtige i deres Tro paa Sagen. Selv den Mand, der skadede Chartismen allermest og gjorde sig forhadt af alle udenfor staaende, den fordums berømte, nu forglemte Feargus O'Connor, handlede i god Tro og tabte mere, end han vandt ved sin Chartisme. Fire eller fem Aar efter at Bevægelsen var hendød, kunde man ofte om Formiddagen se en uhyre stor, hvidhaaret, idiotiskudseende Mand spasere gjennem Arkaderne paa Covent-Garden Torvet, se paa Frugterne og Blomsterne, nu og da tage en Blomst, lugte til den og lægge den hen igjen med et barnagtigt fornøjet Smil. Denne Mand, som mindede om Mr. Dick i Dickens »David Copperfield«, var den engang saa berømte, frygtede og hadede Feargus O'Connor; han havde fuldstændig mistet Forstanden nogen Tid før sin Død. I Begyndelsen kunde man i Underhuset ikke begribe, hvad Betydning man skulde tillægge de besynderlige Optøjer, Feargus begyndte at gjøre til Forsamlingens almindelige Forbavselse, til sidst opdagede man, at Chartismens faldne Leder var fuldstændig gaaet fra Forstanden. Der er vistnok ingen Tvivl om, at Vanvidet længe havde spiret i ham, og at i det mindste nogle af hans politiske Galskaber og Extravagancer skreve sig fra en tiltagende Forvirring i Hjærnen. Han havde i sin Tid været et fortræffeligt Exemplar af en vis Slags Demagoger; hans høje Skikkelse, næsten kæmpemæssige Styrke og bydende

Ydre gjorde megen Virkning; han havde studeret, havde levet i godt Selskab og hørte til en gammel Familie, der ikke ganske uden Grund pralede af at nedstamme fra et irsk Kongehus; han havde i sine første Ungdomsaar ført et udsvævende Liv og en Tid lang optraadt som Verdensmand og været paa Mode; hans Veltalenhed var af den Slags, der virker mægtig paa en Flok halv uvidende Tilhørere, og selv Mænd, der hverken syntes om ham eller delte hans Anskuelser, erklærede ham for den største Folketaler, de nogen Sinde havde hørt; han var i Nødstilfælde rede til under et stormfuldt Valgmøde ganske alene at kæmpe sig igjennem en hel Flok Toryopponenter. Thomas Cooper, Chartismens ærværdige Digter, giver i sin Autobiografi en morsom Beskrivelse af, hvorledes Feargus O'Connor, som den Gang var hans Helt, sprang ud af en Vogn ved et Valg i Nottingham lige midt ind i en Skare Tory-Væddere (blinde Vælgere), kun fulgt af to kraftige Chartister, slog sig gjennem alle Hindringer og »væltede Vædderne ligesom Kegler.« »En Gang,« siger Cooper, »havde disse Væddere faaet alle, som omgave ham, skubbede til Side og slaaet ham til Jorden, og mit Hjærte bævede; thi jeg troede, de vilde slaa ham ihjel; men et Øjeblik efter dukkede hans rødhaarede Hoved igjen frem af den voldsomt bølgende Menneskevrimmel, og han kæmpede sig frem ligesom før.«

Der var mange ædlere Chartister end den vilde, stærke Feargus O'Connor; der var Mænd, som Thomas Cooper selv, fuld af varm Begejstring, digterisk Higen og heller ikke uden sand Digterbegavelse. Henry Vincent var en Mand med et uantasteligt Rygte og nogen Dygtighed, en fremragende Folketaler, som siden paa en meget fordringsløs Maade har vedligeholdt sit Ry. Ernest Jones var saa ærligt og opofrende et Menneske, som nogen Sinde har støttet en synkende Sag, og han havde víst sin Oprigtighed mere i Gjerning end i Ord; hans Begavelse var ikke langt fra at kunne kaldes Geni, og han havde faaet en lærd og dannet

Opdragelse. Der var mange dannede og dygtige Mænd, som, selv om de ikke ganske vilde slutte sig til Chartisterne, dog følte Deltagelse for dem og vare overbeviste om, at deres Fordringer vare velbegrundede, og at Arbejdernes Nød, som var skrækkelig at se paa, kunde blive afhjulpen ved et Parlament, der bedre repræsenterede alle Klasser. Man maa læse en Bog som Thomas Coopers Autobiografi for at at fatte, hvor ægte den poetiske og politiske Begejstring var, som udgjorde Kjærnen af Chartistbevægelsen, og hvor bitre de Lidelser, der fyldte dens Rækker med saa mange Tusende kraftige Arbejdere, der med rette kunde fordre at være i Stand til at leve af det haarde Arbejde, som de kun vare alt for villige til at udføre. Hos kun alt for mange betød den britiske Konstitution strængt Arbejde, Sult og Nød.

En hel Litteratur af chartistiske Blade blev nu sat i Gang for at forsvare Sagen. »The Northern Star«, som Feargus O'Connor ejede og redigerede, var det mest populære og indflydelsesrige, men enhver stor By havde sin chartistiske Presse. Der blev holdt Møder, hvor man ofte hørte meget stærke Udtalelser; da det begyndte at blive Skik at holde natlige Sammenkomster ved Fakkelskin, mødte mange bevæbnede, og de vildeste af Chartisterne fordrede støjende, at alle skulde kaldes til Vaaben. I Birmingham fandt et alvorligt Opløb Sted, da Øvrigheden forsøgte at forbyde et Chartistmøde. Digteren Ebenezer Elliott og andre fornuftige Chartister søgte at bringe de mere yderliggaaende til at indse Taabeligheden af alle voldsomme Forholdsregler; men jo mere voldsom en Taler var, desto mere Udsigt havde han den Gang til at blive populær. Der blev gjort flere Forsøg paa at faa et Kompromis i Stand mellem de liberale af Middelklassen og Modstanderne af Kornloven, men de mislykkedes alle. Chartisterne vilde ikke opgive Chartet, og mange af dem haabede at sætte det igjennem med Magt. Regeringen begyndte at forfølge Chartistbevægelsens Talere

og Ledere; nogle bleve domte, satte i Fængsel og behandlede med stor Strænghed. Henry Vincents Fængsling i Newport i Wales gav Anledning til et Befrielsesforsog, som unægtelig havde megen Lighed med en organiseret og væbnet Opstand.

Newports Omegn havde en stor Befolkning af Minearbejdere, som alle vare Chartister. Det blev aftalt imellem dem at marchere i tre Afdelinger til et bestemt Modested og at samles der to Timer efter Midnat, hvorpaa de skulde gaa til Newport, angribe Fængslet og befri Vincent og de andre Fanger. Overanforselen blev betroet Mr. Frost, en Kjobmand fra Newport, som havde været Medlem af Magistraten, men var bleven afsat fra sit Embede paa Grund af sine voldsomme, politiske Taler — indtil da en hæderlig og anset Mand. Det var den 4de November 1839. Som det næsten altid gaar ved slige Foretagender, modte Afdelingerne paa Grund af nogen Misforstaaelse og Ophold ikke i rette Tid paa Samlingsstedet. Frost marcherede ind i Newport i Spidsen for den ene Afdeling, medens den anden fulgte efter i nogen Afstand, men den tredje var ingensteds at opdage. De fandt Ovrigheden fuldt forberedt paa at modtage dem. og der fandt et Sammenstod Sted mellem Oprorerne og Soldaterne og Politiet, hvorved Chartisterne bleve adsplittede med et Tab af ti dode og halvtredsindstyve saarede. Paa deres Flugt modte de slagne de andre Afdelinger, som vilde komme dem til Hjælp, men for sent. Newports Mayor og Magistrat samt den lille Deling Soldater havde vist det storste Mod og Bestemthed, og Mayoren havde faaet to Skudsaar. Næste Dag blev Frost og nogle af hans medskyldige arresterede og satte under Anklage for Højforræderi. Der var virkelig Grund nok til at antage, at det ikke blot havde været Frosts Plan at befri Vincent. men tillige at sætte den store Opstand i Gang, som længe havde været paa Tale blandt Chartisterne. De synes fra forst af at have talt henved 10,000, nogle sige endogsaa

20,000, og de vare bevæbnede med Bøsser, Spyd, Sværd, Øxer og Knipler. Hvis de to Afdelinger ikke vare blevne opholdte, og alle havde angrebet paa samme Tid, kunde Kampen let have faaet et meget uheldigt Udfald. Juryen fandt Frost og to af hans Kammerater skyldige i Højforræderi, og de bleve dømte til Døden, men Dommen blev forandret til Deportering paa Livstid. Ogsaa denne Straf blev senere formildet, og da nogle Aar vare gaaede, og Chartismen havde ophort at øve sin forstyrrende Virkning, fik Frost Tilladelse til at vende hjem til England, hvor han fandt, at en ny Slægt var voxet op og han selv glemt. Imidlertid havde Kornlovagitationen været heldig, det store Revolutionsaar var gaaet uden at gjøre Skade, Feargus O'Connors Tid var forbi.

Frosts og hans Tilhængeres Fængsling og Domfældelse standsede dog ikke Agitationen; tværtimod syntes Chartismen at vinde endnu mere Udbredelse efter Angrebet paa Newport og dets Følger. Thomas Cooper f. Ex. havde aldrig været til Stede ved et Chartistmøde eller kjendt andet til Chartismen, end hvad han læste i Bladene, før efter den Tid. Der var ingen Mangel paa hvad man kaldte for energiske Forholdsregler fra Regeringens Side; de ledende Chartister rundt om i Landet bleve forfulgte og forhørtes bogstavelig i Hundredvis. I de fleste Tilfælde bleve de dømte skyldige og satte i Fængsel; men denne Fremgangsmaade tjente mere til at gjøre dem populære og fremme deres Sag end til at opfylde Regeringens Hensigter. Derimod blev Regeringen meget forhadt og Arbejderstanden mere og mere ophidset mod Whiggerne, som de paastode kun havde víst sig liberale for at naa deres egne Hensigter, medens de i Hjærtet vare mindre liberale end Toryerne. Nu og da havde en og anden af de fangne Chartister udstaaet sin Straf og slap ud af Fængslet; saa var han en Helt og Martyr, og hans Tilbagekomst til det offentlige Liv fejredes med nye Demonstrationer. Ved det almindelige

Valg 1841 blev Toryernes Sag stottet af Majoriteten af Chartisterne efter nogle af deres yderliggaaende Lederes Raad, og de bidroge derved til Ministeriet Melbournes Fald.

Den vidt udbredte Misfornojelse mellem Arbejderne i Byerne og paa Landet bidrog stadig til at foroge Chartisternes Antal; Væverne i nogle af Fabrikbyerne levede i den usleste Fattigdom, og Lonnen var lav alle Vegne. I Agerdyrkningsdistrikterne hortes heftige Klager over den nye Fattiglov, og skjont disse Klager vare uretfærdige og overdrevne, bidroge de dog til at skaffe Chartismen nye Tilhængere. Der herskede stor Mistillid til Middelklassen og dens Ledere. Agitationen mod Kornloven, som den Gang fremkom, og som man skulde tro maatte have fundet sine ivrigste Tilhængere blandt de fattige Haandværkere i Byerne, blev betragtet med dyb Afsky af nogle Chartister og med ligefrem Fjendskab af andre. En meget maadeholden chartistisk Taler udtrykte sine og sine Kammeraters Folelser i lydelige Ord: »Vi have intet imod at afskaffe Kornlovene,« sagde han, »tvært imod; naar vi faa Chartet sat igjennem, ville vi afskaffe baade Kornlovene og de andre slette Love; men hvis vi opgive vor Agitation for at hjælpe Frihandelsmændene, ville de aldrig hjælpe os til Chartet. Lad eder aldrig mere narre af Middelklassen! Vi hjalp dem til at faa Reformbillen, og hvad blev der af de store Lofter, de gjorde os? Lyt ikke til deres Humbug! Hold bare fast ved Chartet! Uden Stemmeret ere I ikke andet end Slaver«. Chartisterne troede sig forladte af deres naturlige Ledere; alle Slags socialistiske Lærdomme opstode iblandt dem og medforte Vantro og Ugudelighed. Thomas Cooper fortæller en lille Anekdote, som han siger er meget betegnende for Sindelaget blandt de mere voldsomme Chartister i Byerne. Ved et Møde, som han og hans Venner en Dag holdt i Leicester, sagde en fattig, from Strømpevæver: »Lad os have Taalmodighed lidt endnu, den al-

mægtige Gud vil sikkert snart hjælpe os«. »Kom ikke her med den Snak om den almægtige Gud,« lød det vilde Raab fra en af Forsamlingen, »der er slet ingen Gud! Hvis der var en, vilde han ikke lade os lide saaledes«. Omtrent ved den Tid var det ogsaa, at en fattig Strompevæver en Dag styrtede ind i Coopers Hus og udbrød, i det han kastede sig ned paa en Stol: »Jeg vilde ønske, de vilde hænge mig! Jeg har i to Dage ikke faaet andet end nogle kolde Kartofler, som jeg har tigget mig til, og i Morges spiste jeg en raa Kartoffel af lutter Sult. Giv mig en Kop Kaffe og et Stykke Brød, ellers omkommer jeg«. Thomas Coopers Ord om denne Tid ere meget simple og ligefremme, men de indeholde hele Chartismens Historie. »Hvor voldsomme,« siger han, »bleve nu de Taler, som jeg plejede at holde paa Torvet Søndag Aften; mit Hjærte brændte af Harme, som jeg ikke kunde finde Ord for. Af lutter Deltagelse begyndte jeg at føle Tilbøjelighed til at synke ned til den fordærvede Tænkemaade, som fandtes hos nogle af de kraftigste, men tillige raaeste Chartister«.

Saaledes gik Agitationen sin Gang; men vi behøve ikke at følge den i alle dens Enkeltheder. Undertiden brød den frem i Striker, undertiden i socialistiske Møder, men den optraadte ogsaa i ædlere Skikkelse. Under Paavirkning af forstandige Ledere var der mange, som forpligtede sig til en fuldstændig Afholdenhed fra berusende Drikke i den faste Tro, at Agitationen aldrig vilde lykkes, før Arbejderstanden ved Afholdenhed havde víst sig værdig til at modtage Frihedens Gave. Som vi allerede have bemærket, antog Befolkningens Skuffelse og Fortvivlelse ogsaa Skikkelse af Vantro. Der var mange Opløb og Spektakler, og skjønt ingen af dem vare af saa oprørsk en Natur, som de i Newport, vare de dog ofte alvorlige nok til at vække stor Skræk og give Regeringen ny Anledning til Forfølgelser og Fængslinger. Nogle af Fangerne synes virkelig at være blevne behandlede med ligefrem Haardhed og Grusomhed;

Thomas Coopers Beretning om hans Lidelser i Fængslet er pinlig at læse. Det er ikke let at begribe, hvorledes Regeringen kunde indbilde sig at fremme sin Sag ved at nedværdige og mishandle Mænd, der, hvilke deres Vildfarelser end kunde være, vare iøjnefaldende oprigtige og ærlige.

Det er tydeligt, at Chartisterne, som paa denne Tid repræsenterede Massen af Haandværkerstanden i de fleste større Byer, i deres Hjærter vare overbeviste om, at England blev regeret til bedste for Aristokrater og Millionærer, som vare fuldkommen ligegyldige for de fattiges Lidelser. Det er ligeledes tydeligt, at Størstedelen af, hvad der kaldes den herskende Stand, for Alvor troede, at de engelske Arbejdere, som sluttede sig til Chartismen, vare en Slægt af vilde, ustyrlige Kommunister, der, hvis de et Øjeblik fik deres Vilje, snart vilde kuldkaste baade Trone, Alter og alle Samfundets betryggende Skranker. Paa begge Sider herskede en blind Panik; England var virkelig, i det mindste i Byerne, saaledes som Disraeli beskriver det i en af sine Romaner, delt i to Nationer, de rige og de fattige, der hadede og frygtede hinanden med den instinktmæssige Følelse af Had og Frygt, som til Trods for Civilisationens Indflydelse plejer at findes hos fjendtlige Nationer.

IV.

Question de Jupons.

Imidlertid toge Sagerne en uheldig Vending for Ministeriet Melbourne. Sir Robert Peel holdt Møder med sine Tilhængere og erklærede med tilsyneladende Ret, at han havde skabt det konservative Parti paa ny. Whiggernes Stilling vilde i ethvert Tilfælde have været vanskelig; deres Rolle var udspillet; de havde intet nyt at foreslaa; de vare komne til Magten som Reformatorer, og nu vare

deres Reformplaner udtømte. Man kan være sikker paa, at et Fremskridt i den engelske Politik følges af Reaktion. Whiggerne maatte nu føle Reaktionens Virkninger, og de havde mere end det at kæmpe mod. I vore Dage havde Gladstone ikke saa snart gjennemført sine Reformer, før han begyndte at mærke Reaktionens Virkninger; men der var stor Forskjel paa hans Stilling og paa Whiggernes under Melbourne. Han havde tilfredsstillet sine Tilhængeres Ønsker; under ham hørtes der ingen Klager fra den yderste Fløj af Partiet over, at deres Hjælp var bleven benyttet til at udføre saa stor en Del af hans Program, som passede ham, og at han saa havde svigtet dem; men saaledes gik det Melbourne og Whiggerne. De mere vidtgaaende Liberale, hele Massen af Chartister og Arbejderstanden i Almindelighed hadede og anklagede dem. Desuden var O'Connels Støtte meget uheldig for Melbourne og hans Parti.

Whigministeriet forøgede stadig Vanskelighederne i sin Stilling ved at begaa nye Fejlgreb. Jamaicabillen bragte det i en slem Knibe. Det var et Forslag, som blev indbragt den 9de April 1839, og som gik ud paa en midlertidig Forandring af Regeringen over Øen Jamaica ved at suspendere Kongressen i 5 Aar og imidlertid give Guvernøren og Raadet Fuldmagt til at styre Kolonien gjennem tre lønnede Embedsmænd: med andre Ord, Ministeriet Melbourne foreslog at suspendere Jamaicas Konstitution i fem Aar. Det er altid uheldigt, naar et Whigministerium foreslaar at suspendere en konstitutionel Regering; et saadant Forslag kan være nødvendigt og uundgaaeligt, men det tager sig altid ilde ud, naar det kommer fra Whigger og Liberale, og giver Fjenderne en Lejlighed til Angreb, som de ikke vilde undlade at benytte. Man kan virkelig ogsaa med god Grund spørge om, hvilken raison d'être der er for en liberal Regering, naar den maa ty til den gamle Torypolitik med suspenderede Konstitutioner og absolute Love? Da Rabagas

i Sardous Stykke er bleven Minister og siger til sin Herre, at den eneste Maade, hvorpaa man kan standse Misfornøjelsen, er ved at gjøre frit Brug af Kanonerne, bemærker Prinsen af Monaco meget naturlig, at hvis det skal være den nye Politik, kunde han lige saa gjærne være bleven ved sine gamle Ministre og sin Absolutisme. Ganske saaledes gaar det et liberalt Ministerium i England, naar det foreslaar at suspendere en Konstitution.

Imidlertid var der i dette Tilfælde nogen Undskyldning for den strænge Politik. Efter Slaveriets Afskaffelse havde Øens fordums Herrer meget ondt ved at finde sig i den nye Tingenes Tilstand; de kunde ikke pludselig fatte, at deres fordums Slaver skulde være deres Ligemænd for Loven. Ligesom vi senere have set i de amerikanske Sydstater efter Krigen og Negrenes Frigjørelse, gjorde Planterne paa Jamaica haardnakkede Anstrængelser for i Praxis at gjenvinde den Magt, de maatte give Afkald paa i Theorien. Paa den anden Side vare nogle af Negrene alt for uvidende til at fatte, at de havde opnaaet nogen Rettighed, medens andre alt for højrøstet pukkede paa deres Ret. Mangen en Planter overanstrængte og piskede sine Folk ganske som før Emancipationen, og hans Ofre vidste ikke, at de havde Ret til at klage; omvendt var der igjen mange Negre, som vare taabelig opblæste over deres nyopdagede Menneskerettigheder. Kronens Guvernør og Embedsmænd gjorde deres bedste for at beskytte Negrene, og Følgen var en stadig Strid mellem Øens og Kronens Repræsentanter. Repræsentantkammeret blev Dag for Dag mere uforskammet og nærgaaende. Under disse Omstændigheder foreslog Ministeriet Melbourne at suspendere Øens Forfatning; men Forslaget fandt megen Modstand ikke alene hos Peel og de konservative, men ogsaa hos flere Radikale. Man indvendte, at mange Veje stode Ministeriet aabne, uden at det just behøvede at vælge saa stræng en Fremgangsmaade; Sandheden er, at Ministeriet ikke besad den Tillid i Parlamentet, som

behøvedes for at gjennemfore en saadan Politik; det var kommet i Vanry, og enhver kunde nu kaste Sten paa det; Forslaget naaede kun en Majoritet af fem Stemmer, hvilket naturligvis var det samme som et Nederlag, Ministeriet indsaa det og traadte fra. Whiggernes Nederlag var ydmygende, og deres Fratræden uundgaaelig; men de kom næsten øjeblikkelig tilbage til Regeringen under Omstændigheder, der gjorde Ydmygelsen endnu mere følelig og deres fremtidige Lobebane langt vanskeligere, end deres Kamp for Tilværelsen hidtil havde været.

At Whiggerne igjen overtoge deres Pladser i Ministeriet, uden at man derfor kan sige, at de kom til Magten, skete paa en løjerlig Maade. Gulliver burde have haft Lejlighed til at fortælle Kongen i Brobdingnag saadan en Historie for at give ham en klarere Forestilling om en konstitutionel Regerings skjonne Logik. Det var et nyt Exempel paa det gamle Princip: Où est la femme? Men la femme var i dette Tilfælde en ganske uskyldig og passiv Anledning til Strid. Den berømte Strid, bekjendt under Navn af »Hofdamesporgsmaalet«, banede atter Vej for Whiggerne. Da Lord Melbourne fratraadte, sendte Dronningen Bud efter Hertugen af Wellington, som raadede hende til at henvende sig til Peel, da den storste Vanskelighed for et konservativt Ministerium vilde ligge i Underhuset. Dronningen sendte Bud efter Peel, og da han kom, fortalte hun ham med ungdommelig Aabenhed, at det gjorde hende ondt at skilles fra sine hidtilværende Ministre, hvis Optræden hun fuldstændig bifaldt, men at hun bojede sig for den konstitutionelle Skik. Dette maa have været en temmelig forbavsende Indledning for den alvorlige og formelle Peel; men han var ikke den Mand, der tog den unge Dronning hendes Oprigtighed ilde op. Underhandlingerne angaaende de Kollegaer, Peel mente at maatte anbefale Dronningen, gik meget glat, indtil han endelig kom til at lægge Mærke til Dronningens Hofstand. Han fandt for Exempel, at Lord

Normanbys Hustru og Lord Morpeths Søster hørte til hendes Majestæts nærmeste Omgivelser. Nu maa man erindre — det blev atter og atter fremhævet under Forhandlingerne —, at de konservative vilde have mest Vanskelighed med Irland, hvor deres Politik vilde være Whiggernes ganske modsat. Under Melbournes Ministerium havde Lord Normanby været Vicekonge af Irland og Lord Morpeth Sekretær; det kunde ganske vist ikke være behageligt for Peel at forsøge paa at indføre en ny irsk Politik, naar Hustruen og Søsteren til de afgaaede Statsmænd, der direkte repræsenterede den Politik, Peel maatte afskaffe, vare Dronningens stadige Selskab. Hvis Dronningen fra først havde lært at se Sagen fra dette Synspunkt, vilde næppe nogen alvorlig Vanskelighed være opstaaet; hun maatte have indset Rimeligheden i Peels Forlangende, og man kan heller ikke antage, at de omtalte Damer kunde have ønsket at beholde deres Stilling under saadanne Omstændigheder; men uheldigvis opstod der strax i Begyndelsen af Samtalen en Misforstaaelse om dette Punkt; Peels Mening var kun at forlange, at de Damer, som indtoge de højeste Ærespladser ved Hoffet, skulde trække sig tilbage; men paa en eller anden Maade fik Dronningen den Ide, at han for Principets Skyld ønskede at fjærne hele hendes Hof og alle hendes Damer. I denne Tro raadspurgte hun Lord Russell, og da hans Raad rettede sig efter, hvad han antog at være Sagernes Stilling, svarede hun Peel, at hun ikke kunde samtykke i, hvad hun ansaa for at være stridende mod Skik og Brug, og hvad der var hendes Følelse i høj Grad imod. Peel holdt fast ved sin Fordring og gjorde derved Ende paa sin Chance for at danne et nyt Ministerium, Lord Melbourne og hans Kollegaer maatte kaldes tilbage, og ved et Kabinetsmøde antoge de et Forslag, hvori det erklæredes for rimeligt, »at de højeste Embeder ved Hoffet og Stillinger, som beklædtes af Medlemmer af Parlamentet, skulde medtages i de politiske Ordninger, der fandt Sted ved en

Forandring i Regeringen, men at et lignende Princip ikke skulde udstrækkes til de Stillinger ved hendes Majestæts Hof, som beklædtes af Damer.«

Naturligvis blev denne Sag Gjenstand for megen Drøftelse i begge Parlamentets Huse. Peel havde utvivlsomt Ret i sin Anskuelse af Spørgsmaalet, og hvis hans Mening var bleven rigtig opfattet, vilde der næppe være opstaaet Strid, men han forsvarede sin Handlemaade i et Sprog, der nu forekommer os latterlig overdrevent; han behandlede dette Question de Jupons, som om det var af den største Vigtighed ikke alene for Ministeriets Ære, men endogsaa for Rigets Sikkerhed. »Jeg beder eder,« sagde han, »om at gaa tilbage til fordums Tider! Tag Pitt eller Fox eller enhver anden Minister for dette stolte Land og besvar for eder selv det Spørgsmaal: er det passende, at én Mand skal være Førsteminister, ansvarlig for den vanskeligste Stilling, der kan falde i et Menneskes Lod, medens en andens Hustru — og denne anden hans farligste politiske Fjende — skal med hans udtrykkelige Samtykke indtage en høj Stilling blandt Dronningens nærmeste Omgivelser? O, nej! jeg følte, at det var umuligt; jeg kunde ikke samtykke deri. En Følelse, der var mægtigere end al Bevisførelse, sagde mig, at det hverken vilde være til min egen Ære eller til Landets Vel, om jeg under disse Omstændigheder samtykkede i at blive Englands Minister«.

Dette højtflyvende Sprog er slet ikke paa sin Plads i den Statsmands Mund, der blandt alle sine samtidige plejede at være mindst tilbøjelig til overdreven Følsomhed. Lord Melbourne forsvarede sig paa sin Side i Overhuset i et ligesaa opstyltet Sprog. »Jeg overtager atter Regeringen,« sagde han, »ene og alene af den Grund, at jeg ikke vil svigte min Dronning i hendes vanskelige og sørgelige Stilling, især naar der stilles et Forlangende til hende, som det er min Mening, at hun ikke bør gaa ind paa; et Forlangende, der strider mod hendes personlige Værdighed, og

som, hvis det blev indrømmet, vilde gjøre hendes Regering afhængig af de politiske Partiers stadige Forandringer og Omskiftelser og forvandle hendes huslige Liv til en Kjæde af Sorger og Plager«.

Denne Begivenhed vakte stor Opsigt rundt om i Landet; nogle Liberale erklærede rent ud, at man i slige Tilfælde aldeles intet Hensyn burde tage til Dronningens Følelser, men kun rette sig efter Ministerens Raad og hans Mening om, hvad der var til Landets bedste. Paa den anden Side udbrød O'Connell i begejstret Ros og Henrykkelse, naar han omtalte Dronningens Afgjørelse, og anraabte de guddommelige Magter om at velsigne »denne unge Kvinde — kun nitten Aargammel, lige saa ren som hun er ophøjet —, som ikke raadspurgte sin Forstand, men kun sit unge Hjærtes overstrømmende Følelser.« »Disse fortræffelige Kvinder, der saa længe havde været hendes Selskab, der havde plejet hende og sørget for hende i hendes Barndom og vaaget over hende, naar hun var syg, hvis Øjne straalede af Fryd, da de saae hende tiltage i Skjønhed og Elskelighed — da man truede med at tage dem fra hende, da følte hun, at hun lige saa godt kunde rive sit Hjærte ud af Brystet som skilles fra dem, der vare hende saa kjære.« Feargus O'Connor gik imidlertid endnu langt videre, da han dristig erklærede, at han fra sikre Kilder havde den Underretning, at hvis Toryerne ved Hjælp af nye Hofdamer havde faaet den unge Dronning i deres Hænder, var det deres Plan at skaffe hende af Vejen og sætte »den blodige Cumberland« paa Tronen i hendes Sted. Hvad O'Connell angik, saa gjorde han ingen Hemmelighed af, at han ansaa Dronningens nuværende Damer for at være venligsindede mod Irlands Sag, medens han vidste, at Peel og Toryerne vare imod den. Om Feargus O'Connors vilde Tale behøve vi kun at bemærke, at skjønt den nu forekommer os vanvittig og taabelig og ogsaa den Gang maa have forekommet alle fornuftige Mennesker saaledes, vandt den dog Tiltro hos store Masser af Folket, der holdt

fast ved den Overbevisning, at der under Peels Forlangende skjulte sig en samvittighedsløs Torysammensværgelse, som gik ud paa at faa Magt over Dronningens Person, om ikke for voldsomt at afsætte hende, saa i det Haab at forgifte hendes Sind mod alle liberale Meninger.

Det var ikke rimeligt, at Lord Brougham vilde lade saa god en Lejlighed til at angribe Lord Melbourne og hans Parti slippe fra sig; han paastod, at Melbourne havde ofret de liberale Principer og Landets Interesse for Dronningens private Følelser. »Jeg troede,« udbrod han lidenskabelig, »at vi hørte til et Land, hvor Kronens Regering og Parlamentets Visdom vare alt, og Fyrstens personlige Følelser end ikke kunde nævnes paa samme Tid. — — — Jeg anede ikke, at jeg skulde opleve at høre Whigger sige i 1839: »Lad os slutte os sammen om Dronningen; bryd eder ikke om Underhuset, bryd eder ikke om Regler, lad Principerne gaa i Hundene, slaa en Streg over Løfter og Forpligtelser, men for Guds Skyld lad os slutte os sammen om Tronen!« Lidet anede jeg, at den Dag skulde komme, da jeg skulde høre saadan Tale, ikke af de ukonstitutionelle, embedsjagende, kongetilbedende Toryer, som mente, at Folket var til for Kongens Skyld, ikke Kongen for Folkets, men af Whiggerne selv! Jamaicabillen var bleven indbragt og erklæret for et meget vigtigt Lovforslag, Ministeriet satte sin Existens ind paa det; de kunde ikke sætte det igjennem og mente derfor, at de havde mistet Underhusets Tillid. De ansaa det den Gang for en aldeles nødvendig Forholdsregel. Er den mindre nødvendig nu? O, nu er det en anden Sag! Jamaicaspørgsmaalet skal omdannes, Principerne skulle opgives, og alt for to Hofdamers Skyld«.

Lord Melbourne og hans Kollegaer havde bragt Dronningen i en meget ubehagelig Stilling. Jo mere Folk tænkte over Sagen, jo mere indsaa de, at Peel havde Ret, skjønt han fra først af ikke havde gjort sig forstaaet og maaske ikke havde taget tilstrækkelig Hensyn til, at den

unge Dronnings Stilling var saa ny for hende, og at man i Fortiden ikke kunde finde et afgjørende Tilfælde af lignende Art, da det var første Gang, en Kvinde beklædte Tronen, siden Ministrenes Ansvarlighed var bleven et anerkjendt Princip i England; men ingen kunde i Længden holde paa Whiggernes Mening, og de selv lode Sagen falde med den størst mulige Hurtighed og Stilhed. Vi ville strax bemærke, at hele Spørgsmaalet senere blev afgjort ved et forstandigt Kompromis, som Prinsgemalen foreslog. Det blev afgjort, at Dronningen i Tilfælde af et Ministerskifte skulde tage Hensyn til den nye Førsteministers Forslag angaaende hendes Hofstands Indretning og arrangere, at Damer, der vare saa nær beslægtede med Oppositionens Ledere, at »deres Nærværelse blev uheldig, trak sig tilbage af egen Tilskyndelse.«

Da Whiggerne nu kom til Regeringen igjen, maatte de forsøge paa at sammenflikke en Jamaicabill; thi de havde jo erklæret, at de maatte fratræde, hvis de ikke fik Lov til at forandre Jamaicas Forfatning. De indbragte altsaa et nyt Forslag, som var et rent Kompromis, sammensat i det Haab, at det skulde faa Lov til at gaa igjennem; det gik ogsaa igjennem — paa en Maade; det vil sige, da Oppositionen i Overhuset havde forbedret og flikket paa det, som de havde Lyst. Hofdamespørgsmaalet havde aldeles skubbet Jamaicaspørgsmaalet til Side. Den ulykkelige Ø maatte nu se at hjælpe sig, som den bedst kunde; i England havde Statsmændene vigtigere Sager at tænke paa. Sir Robert Peel kunde ikke regere med Lady Normanby, Whiggerne kunde ikke regere uden hende.

Ministeriet Melbourne sank dybt i den offentlige Mening ved disse Begivenheder og ved de Angreb, hvortil de gave Anledning; men i nogle Egne af Landet vare Følelserne endnu varmt paa Dronningens Side. Ved mangen en Middag blev det Skik at drikke hendes Majestæts Skaal med Til-

føjelse af et spøgende Ordspil om Peels Navn*). Om Ministeriet derimod var det den almindelige Mening, at det havde stillet sig i et latterligt Lys og listet sig tilbage til Regeringen »bag Hofdamernes Skjorter«, som en Forfatter udtrykker det.

V.

Dronningens Giftermaal.

Da Dronningen den 16de Januar 1840 i egen Person aabnede Parlamentet, forkyndte hun, at det var hendes Hensigt at ægte sin Fætter, Prins Albert af Saxen-Coburg-Gotha — et Skridt, hun haabede vilde fremme saa vel Landets Interesser som hendes egen huslige Lykke. I den Diskussion, som paafulgte i Underhuset, bemærkede Sir Robert Peel, at Hds. Majestæt havde det sjældne Held at kunne forene sin Tilbøjelighed med sin offentlige Pligt, og at hun havde den bedste Sikkerhed for at blive lykkelig, fordi hun indgik en Forbindelse, der var grundet paa Kjærlighed. Peel havde sagt den simple Sandhed, det var virkelig et Ægteskab, som var grundet paa Kjærlighed. Ikke i de laveste Samfundsklasser kunde man have fundet en Forbindelse, der mere beroede paa Kjærlighed og var mere fri for egennyttige og verdslige Hensyn. Dronningen havde længe elsket sin Fætter; han var omtrent paa hendes Alder, da hun kun var tre Maaneder og to eller tre Dage ældre end han. Frants Karl Avgust Albert Emmanuel var den unge Prins's fulde Navn; han var anden Søn af Ernst, Hertug af Saxen-Coburg-Saalfeld og af hans Hustru Louisa, Datter af Hertug Avgust af Saxen-Gotha-Altenburg. Prins Albert var født paa Rosenau i Nærheden af Coburg den 26de Avgust 1819; Hofhistorikeren beretter med til-

---

*) Skaalen lød saaledes: En Skaal for „the sovereign of spirit, who will not let her belles be peeled.“

givelig Fornojelse det »mærkelige Træf, at den samme »Accoucheuse«, Madame Siebold, var behjælpelig baade ved Dronningens og ved Prins Alberts Fødsel, og at Prinsen blev døbt af den samme Præst, Professor Genzler, der Aaret før havde fuldbyrdet Vielsen mellem Hertugen og Hertuginden af Kent. Baade Prinsesse Victorias og Prins Alberts Familie havde anset et Ægteskab imellem dem for onskeligt, men de havde taget den forstandige Beslutning intet at sige derom til den unge Prinsesse, med mindre hun selv viste en bestemt Forkjærlighed for sin Fætter. I 1836 blev Prins Albert af sin Fader bragt til England for at gjore Prinsessens personlige Bekjendtskab, og hun synes strax at have følt sig tiltrukken af ham paa den Maade, som hendes Familie og Venner onskede.

Tre Aar senere kom Prinsen igjen til England, og Dronningen omtalte ham da i de varmeste Udtryk i et Brev til sin Onkel, Kongen af Belgien. »Alberts Skjønhed,« skriver hun, »er i høj Grad slaaende, og han er særdeles elskværdig og naturlig — kort sagt, meget tiltrækkende.« Ikke mange Dage efter skrev hun saaledes til en anden Ven og trofast Raadgiver, Baron Stockmar: »Jeg føler mig saa skyldig, at jeg ikke véd, hvorledes jeg skal begynde mit Brev; men jeg tænker, at den Nyhed, som det indeholder, vil være tilstrækkelig til at forskaffe mig Deres Tilgivelse. Albert har fuldstændig vundet mit Hjærte, og alt blev afgjort mellem os i Morges.« Dronningen havde lige for underrettet Lord Melbourne om sin Hensigt, og vi behøve næppe at sige, at Lord Melbourne af ganske Hjærte gav sit Bifald til Kjende. Ingen kunde være ugunstig stemt mod saadant et Ægteskab.

Prins Albert var en ung Mand, som maatte kunne vinde ethvert Pigehjærte; han var ualmindelig smuk, indtagende og begavet. Naar Prinser blot eje en lille Smule Skjønhed og Talent, plejer det at være tilstrækkeligt til at bringe Hofmænd og Hofdamer i Henrykkelse, men selv om

Prins Albert havde været en Bondesøn, maatte han være bleven beundret for sine sjældne personlige Gaver. Han havde faaet en udmærket og alsidig Opdragelse, og hans Undervisning havde været saa grundig, som om han var bestemt til af Profession at blive enten Musiker, Kemiker eller Botaniker, enten Professor i Historie, i Litteratur eller i Kunst. Det var en mærkværdig flersidig Lærdom for et halvt Aarhundrede siden, da endogsaa i Tyskland Opdragelsessystemet sjælden stilede efter at være totus, teres atque rotundus. Han havde begyndt at studere Staternes konstitutionelle Historie og beredte sig til at interessere sig for Politik; han viste senere megen Sans for praktiske Forretninger, elskede Landvæsenet og interesserede sig meget for Maskinbygning og Industriens Udvikling; han var en Blanding af en Troubadour, en Videnskabsmand og en Forretningsmand; hans Smag var afgjort for et roligt, hyggeligt og bramfrit Liv — et Liv fuldt af den fineste Dannelse, Kunst og Poesi og et inderligt Samkvem med Naturen; han følte sig lykkelig ved at lytte til Fuglenes Sang og ved at sidde alene og spille paa Orgel; han var tillige et Stykke af en politisk Filosof; han holdt af at høre politiske og andre Spørgsmaal grundig udviklede og bemærkede engang, at en falsk Bevisførelse skar ham i Øret ligesom en falsk Tone i Musikken. Lige fra sin Ungdom af synes han at have besiddet en stærk Pligtfølelse; saa vidt vi vide, var han næsten ganske fri for Ungdommens sædvanlige Galskaber, for ikke at tale om virkelige Laster. Ung som han var, da han ægtede Dronningen, helligede han sig strax til, hvad han samvittighedsfuldt ansaa for sin Stillings Pligter, og det med en Selvopofrelse, man sjælden finder hos gamle Mænd og næsten aldrig hos unge. Han opgav enhver Vane, enhver Lyst og enhver Fornøjelse, hvor kjær den end kunde være ham, saa snart den paa nogen Maade truede med at hindre ham i at udføre den Rolle, han havde tildelt sig selv. Aldrig har nogen Mand ofret sig mere trofast for de vanskelige Pligter

ved en hoj og ny Stilling eller overholdt sin Beslutning mere strængt. Det voldte ham ingen Anstrængelse at være en kjærlig Ægtefælle og en god Fader, det laa i hans rene, milde og kjærlighedsfulde Natur, og det er et Spørgsmaal, om nogen anden Dronning har været saa lykkelig i sit ægteskabelige Liv som Dronning Victoria.

Dronningens Bryllup fandt Sted den 10de Februar 1840. Den Modtagelse, som Folket gav Prinsen, da han landede i England nogle Dage før Vielsen, og paa selve Bryllupsdagen, var varm, ja endogsaa begejstret; men det er uvist, om der just var en gunstig Stemning mod Prinsen i alle politiske Partier. I visse Kredse var det urimelige Rygte kommet i Omløb, at Prins Albert ikke var Protestant, men hørte til den katholske Kirke; i andre Kredse derimod hyldede man den Tro, at han var Fritænker og Radikal. Uheldigvis var det ikke blevet omtalt, den Gang det forestaaende Giftermaal blev meldt Gehejmeraadet, at Prins Albert var Protestant; Kabinettet tænkte uden Tvivl, at den offentlige Menings Ledere af alle politiske Partier maatte have tilstrækkelige historiske Kundskaber til at vide, at Prins Albert hørte til den Gren af den saxiske Familie, der siden Reformationen havde været fremtrædende protestantisk. Prins Albert skrev selv til Dronningen den 7de December 1839: »Der er ikke en eneste katholsk Prinsesse bleven indlemmet i Familien Coburg siden Luthers Fremtræden i 1521. Desuden var Kurfyrst Frederik den vise af Saxen den første Protestant, der var til.« Uden Tvivl mente Ministeriet ogsaa, at den konstitutionelle Lov, som under Straf af at miste Kronen, forbyder Englands Regent at ægte en romersk Katholik, vilde yde tilstrækkelig Sikkerhed for, at naar de meldte Dronningens forestaaende Ægteskab, det da maatte være med en Protestant. Alle disse Antagelser bleve imidlertid skuffede af de Begivenheder, som virkelig fandt Sted. Det vilde naturligvis have været bedre, om Regeringen havde antaget, at Parlamentet

og Folket intet vidste om Prinsen og hans Forfædre eller om den Straf, der ventede det Medlem af den kongelige Familie, som vilde ægte en Katholik, og omstændelig havde forkyndt, at Dronning Victorias Valg lykkeligvis var faldet paa en Protestant. Den kloge og fremsynede Kong Leopold af Belgien havde anbefalet Lord Melbourne specielt at omtale denne Omstændighed; men det laa maaske i Ministerens magelige Natur at antage det for givet, at Folk vilde være rolige og fornuftige, og at alt vilde gaa af uden Vrovl og Spidsfindigheder. Han gik derfor ud fra, at enhver offentlig Omtale af Prins Alberts Protestantisme vilde være overflødig, og hverken i Meddelelsen til Gehejmeraadet eller til Parlamentet blev denne Sag berørt med et eneste Ord. Følgen var, at en temmelig upassende Ordstrid fandt Sted i Underhuset under Debatten om Adressen, og Spørgsmaalet om, hvor vidt Dronningens tilkommende Ægtefælle var Protestant, blev rejst af ingen ringere end Hertugen af Wellington selv. Hertugen beskyldte ligefrem Ministeriet for med Vilje at have udeladt Ordet »Protestant« i deres Meddelelse for ikke at krænke deres irske og katholske Tilhængere og bidrog ved denne Beskyldning meget til at forøge den almindelige Uvilje mod de Statsmænd, som man mente blot bleve holdte oppe ved Hjælp af O'Connells Beskyttelse. Hertugen foreslog, at Ordet »Protestant« skulde indskydes i Lykønskningsadressen til Dronningen, og han fik sin Vilje sat igjennem, skjønt Lord Melbourne holdt fast ved den Anskuelse, at Ordet var overflødigt, naar der var Tale om en Prins, som ikke blot var Protestant, men som nedstammede fra den mest protestantiske Familie i hele Evropa. Ministeriets Mangel paa Takt og Dømmekraft har aldrig vist sig tydeligere end i denne Sag.

En anden ubehagelig Hændelse var den Diskussion, som fandt Sted, da Billen om Prinsens Indfødsret blev forelagt Overhuset. Efter Sigende gik Billen kun ud paa at sørge for Prinsens Indfødsret, men den indeholdt en

Klausul om at give ham livsvarig Forrang »næst efter Hds. Majestæt i Parlamentet eller andensteds, som Hds. Majestæt maatte anse det for passende.« Dette Forslag mødte megen Modstand hos Hertugen af Wellington og Lord Brougham, og deres Indvendinger bleve, som rimeligt var, skærpede ved den Mangel paa Dømmekraft, Ministeriet havde udvist ved at ville tildele Dronningen en saa ny og udstrakt Myndighed uden forud at underrette Parlamentet derom. Sagen blev til sidst afgjort ved, at Billen kun kom til at behandle Indfødsretten, og det andet Spørgsmaal blev ordnet saaledes, at Prinsen skulde have Forrang for alle næst efter Dronningen ved alle Lejligheder, undtagen naar det forud var blevet anderledes bestemt ved en Parlamentsakt. Den Maade, hvorpaa Ministeriet indbragte Forslaget om Prinsens aarlige Appanage blev en ny Kilde til Misfornøjelse. I foregaaende Tilfælde — til Dronning Charlotte, Dronning Adelaide og til Prins Leopold, da han ægtede Prinsesse Charlotte — var Appanagen bleven ansat til 50,000 L.; Afgjørelsen af Prins Alberts Appanage faldt imidlertid paa en vanskelig Tid, der var fuld af industrielle og kommercielle Ulykker; de Tider vare forbi, da Økonomi i Underhuset blev betragtet som et uædelt Princip, og da Loyalitet mod Kongen forpligtede Parlamentets Medlemmer til uden Spor af Diskussion at tilstaa hvilke som helst Summer, Ministeren forlangte i Kongens Navn; Parlamentet begyndte for Alvor at føle sit Ansvar som Vogter for Nationens Velstand, og det blev ikke mere anset for ædelt at bortskjænke Skatteydernes Penge med højsindet Ligegyldighed. Det var derfor urimeligt af Ministeriet at antage, at fordi store Pengesummer forhen vare blevne bevilgede uden Indvendinger, vilde de ogsaa blive det nu. Det er imidlertid meget muligt, at hele Sagen kunde have været afgjort uden Strid, hvis Ministeriet havde baaret sig fornuftigt ad; i vore Dage vilde Ministeriet allerførst have raadført sig med Oppositionens Ledere; thi det er nu en

given Sag, at naar der skal bevilges en Pengesum til nogen, som staar i Forbindelse med Kongehuset, bør Gaven have begge Partiers fulde Samtykke; det vilde da rimeligvis blive ordnet saaledes, at Underhusets Leder skulde indbringe Forslaget og Oppositionens Leder støtte det. I Sagen om Prins Alberts Appanage begik derimod Ministeriet den næsten utrolige Dumhed at indbringe Forslaget uden paa nogen Maade at sikre sig Oppositionens Bistand; de fremfremførte Forslaget uden Diskretion og førte Diskussionen derom uden Maadehold; de besvarede de rimeligste Indvendinger med Beskyldninger for Mangel paa Loyalitet og gave selv Anledning til den Mistanke, at de ønskede at opirre Oppositionen til at bruge Udtryk, som kunde gjøre dem forhadte af Dronningen og Prinsen. Økonomen Hume foreslog, at Appanagen skulde nedsættes fra 50,000 L. til 21,000 L.; men det blev afslaaet. Oberst Sibthorp, en berømt Toryfanatiker med højst excentriske Meninger, foreslog at ansætte Summen til 30,000 L., og da han blev støttet af Sir Robert Peel og andre fremragende Medlemmer af Oppositionen, gik Forslaget igjennem.

Det var ikke noget lykkevarslende Forspil for Dronningens Bryllup, og hun følte det endnu mere end Prinsen, som tog Sagen paa en særdeles forstandig Maade og med Lethed indsaa, at de Indvendinger, Underhuset havde rejst mod Ministeriets Forslag, ikke skreve sig fra nogen personlig Uvilje mod ham. Spørgsmaalet om Forrangen blev afgjort uden Vanskelighed, da det blev fornuftig behandlet; men det var først mange Aar senere, at Titlen Prinsgemal blev tilstaaet Dronningens Ægtefælle.

Faa Maaneder efter Brylluppet blev der indbragt et Forslag om at udnævne Prins Albert til Regent, i det Tilfælde at Dronningen skulde dø, efterladende Børn. Forslaget gik igjennem med fuld Samstemning fra Oppositionens Ledere, som denne Gang vare blevne raadspurgte, og Dronningens Farbroder, Hertugen af Sussex, var den eneste,

som i Overhuset nedlagde sit Veto derimod. Denne Bestemmelse var naturligvis af megen Vigtighed for Prins Albert og gjorde hans Stilling betydeligere, end den før havde været; det var tillige et Bevis paa, at Prinsen var stegen i Torypartiets Agtelse i de faa Maaneder, som vare henrundne siden Debatterne om Appanagen og Rangspørgsmaalet. Ingen kunde begynde sin Løbebane med en fastere Beslutning om at holde sig uden for de politiske Partier, end Prins Albert gjorde; han opfattede strax sin Stilling som Dronningens Ægtefælle i et konstitutionelt Land. Selv havde han den Forestilling, at det var hans Pligt at være hendes Privatsekretær og uofficielle Raadgiver, og han helligede sig trofast til denne Virksomhed; desuden indsatte han sig selv som en Slags Minister uden Portefeuille for Kunst og Undervisningsvæsen; han ikke blot interesserede sig levende for ethvert Forslag, der angik Folkeoplysningens Udvidelse, Kunstens Dyrkelse og videnskabelige Fremskridt i Industrien, men tog selv ofte virksom Del deri; dog varede det længe, før Landet til fulde forstod ham; det varede længe, før han blev paa nogen Maade populær, og det kan endogsaa betvivles, om han nogen Sinde blev populær blandt Folk i Almindelighed. Det var maaske først efter hans alt for tidlige Død, at Nationen opdagede, hvor uegennyttigt hans Liv havde været, og hvor trofast han havde opfyldt sine selvpaalagte Pligter. Hans Karakter var af den Slags, som overfladiske Iagttagere let beskylde for kun at besidde negative Dyder; man ansaa ham for at være kold, formel og ligegyldig; thi han var i sit Væsen noget undselig og stiv, undtagen naar han var sammen med dem, han holdt af, og da var han til Gjengjæld næsten drengeagtig lystig og fri; men Folk i Almindelighed forekom han stiv og kold. Med al sin Begavelse, Flid, Iver efter at lære og Lethed ved at gaa ind paa nye Ideer forstod han dog maaske aldrig ganske Aanden i det engelske politiske System. Hans trofaste Ven og

Raadgiver, Baron Stockmar, var heller ikke den Mand, der var bedst egnet til at vejlede ham paa dette Omraade; de vare begge alt for ivrige efter at behandle den engelske Konstitution som en symmetrisk Mekanisme eller en skreven Lov, hvoraf man kunde gjøre Uddrag til stadig Rettesnor og Vejledning; men dette var ikke i Begyndelsen Grunden til den Kulde, der vistes Prinsen af det engelske Folk; Prins Albert havde ikke noget engelsk Væsen, og den Gang som nu vare Englænderne meget tilbøjelige til at betragte enhver, hvis Væsen var forskjelligt fra deres, med Mistro. Han var desuden ikke skabt til at glimre i det almindelige Selskabsliv, thi han kunde ganske vist tale fortræffelig om, hvad der interesserede ham, men havde ikke den Gave at kunne tale om ingen Ting og vilde vistnok ikke engang have sat Pris paa at udvikle denne Færdighed. Han holdt meget af at foreslaa Forandringer og Forbedringer i de herskende Systemer, hvilket ærgrede dem, der holdt fast ved det bestaaende og ikke kunde lide at forandre deres Vaner. Saaledes gik det til, at han i mange Aar var, om ikke ganske upaaskjønnet, saa dog langt fra paaskjønnet, og at en betydelig og indflydelsesrig Clique altid var rede til at udtyde alt, hvad han sagde, paa den værste Maade og finde Anledning til Mistanke i alt, hvad han gjorde; maaske de fattige Klasser af hans Hustrus Undersaatter vare de, der bedst forstode og skattede ham; ligeledes var han mere yndet af de radikale end af Toryerne og selv af Whiggerne.

En Reform, som Prins Albert var meget ivrig for at faa sat i Værk, var Afskaffelse af Dueller i Hæren, og han ønskede i Stedet at indsætte en Domstol, der skulde afgjøre Æressager, uden at man behøvede at tage sin Tilflugt til den barbariske Afgjørelse ved Vaaben; det lykkedes ham ikke at faa sin Æresret indsat; denne Plan var alt for fantastisk til at tiltale vore civile og militære Øvrigheder, og der var sikkert ogsaa mange praktiske Vanskeligheder

ved at faa dette System til at gjøre Virkning; men han opnaaede at henlede Hertugen af Wellingtons og andre Avtoriteters Opmærksomhed paa denne Sag og udvirkede, at de anvendte al den Indflydelse, de besad, paa at forhindre og nedsætte den afskylige Vane at duellere. Det er at drive Høfligheden for vidt, naar man, saaledes som en Biograf synes tilbøjelig til, alene tilskriver Prins Alberts personlige Anstrængelser Duellernes fuldstændige Ophør; det er ærefuldt nok for ham, at han gjorde sit bedste og derved bidrog særdeles meget til denne vigtige Sags Gjennemførelse; men intet giver et mere slaaende Bevis paa Civilisationens hurtige Væxt under Dronning Victorias Regering end netop Duellernes fuldstændige Forsvinden. Da Dronningen kom paa Tronen, og mange Aar efter, var det Skik og Brug at duellere; Duellen spiller en vigtig Rolle i Dramaer og Romaner fra Dronningens første Regeringsaar; den var meget hyppig ved Valgstridigheder og andre politiske Kampe, blev ofte benyttet til at afgjøre halvt berusede Mænds Uenighed over et Spillebord og var et lige saa almindeligt Konversationsæmne som en Bortførelse eller en Fallit. De fleste betydelige Statsmænd i Begyndelsen af Dronning Victorias Regering havde deltaget i Dueller; Peel og O'Connell havde truffet Forberedelser til et »Møde«, Disraeli havde udfordret O'Connell eller en af hans Sønner, den store Agitator selv havde dræbt sin Modstander i en Duel, og selv langt senere blev der sendt en Udfordring til Cobden, som dog havde tilstrækkelig sund Fornuft og moralsk Mod til at le ad den. Nu vilde en Duel i England anses for en lige saa barbarisk og urimelig Anakronisme som en Hexeproces eller Jærnbyrd. Det er mange Aar siden, at en Duel sidst blev omtalt i Parlamentet, og da var den Gjenstand for en Irettesættelse, som det holdt haardt at uddele med den fornødne Alvor; men denne gjennemgribende Forandring i Samfundets moralske Følelse blev ikke iværksat ved nogen enkelt Mands eller enkelt Stands

Indflydelse: den var en Følge af den tiltagende Oplysning og Dannelse, Pressens voxende Indflydelse, de billige Bøger, Præsternes Bestræbelser og det mere fri Samkvem mellem de forskjellige Samfundsklasser.

Vi kunne maaske lige saa godt nu som senere give nogle Meddelelser om de Mordforsøg, Dronningen flere Gange har været udsat for; thi skjønt intet af dem besad den mindste politiske Vigtighed eller havde sin Grund i andet end ligefrem Galskab eller den sygelige Forfængelighed og Tørst efter Berømmelse, der er i Slægt med Vanvid, ere de nok værd at omtale. Det første Forsøg blev gjort den 10de Juni 1840 af en syttenaarig Dreng ved Navn Edward Oxford, som var Opvarter i et Værtshus; han affyrede to Skud mod Dronningen, der kjørte sammen med Prins Albert, men heldigvis ramte intet af dem. Det viste sig, at Oxford var et taabeligt Menneske, halv gal af Begjærlighed efter at opnaa Berømmelse og Omtale som politisk Fange. Juryen erklærede ham for vanvittig, og han blev dømt til at holdes indespærret i et Galehus, saa længe Hds. Majestæt behagede. Der var gaaet nogle vilde Rygter, grundede paa Papirer, som vare fundne hos Oxford, om at der skulde existere et forfærdeligt hemmeligt Selskab, kaldet »det unge England«, som blandt andet gik ud paa at myrde kongelige Personer; men de bleve fuldstændig modbeviste ved Forhøret over Fangen. Det er et godt Bevis paa Stemningen blandt Folk, at nogle af de irsk-katholske Blade, tilsyneladende i god Tro, beskyldte Oxford for at være et Redskab for Hertugen af Cumberland og den oraniske Sammensværgelse og erklærede, at Hensigten var at myrde Dronningen og sætte Hertugen paa Tronen. Forhøret viste, at Oxford ikke var nogens Redskab, men kun dreven af sin egen vanvittige Higen efter Navnkundighed; dog er det meget tvivlsomt, om Mennesket, set fra et lægevidenskabeligt Standpunkt, egentlig var gal og virkelig ikke var ansvarlig for sine Handlinger; men det var maaske

den klogeste Fremgangsmaade at behandle ham som afsindig, og Følgerne have ikke víst sig utilfredsstillende. Ganske vist er Theodore Martin i sin Biografi af Prins Albert af en anden Mening; han mener, at det vilde have været godt, om Oxford var bleven behandlet som en almindelig Forbryder. »Den bedste Kommentar,« siger han, »til den Lemfældighed, der blev víst mod Oxford, har denne selv givet, da han ved at høre om de senere Attentater, der bleve udøvede af Francis og Bean, udbrød: Hvis jeg var bleven hængt, vilde ingen mere have skudt paa Dronningen.« Man kan vel have Grund til at tvivle om, hvor vidt den halv forrykte Opvarter er den bedste Dommer i Kriminalret, og mod hans filosofiske Meninger, som Martin lægger saa megen Vægt paa, ville vi opstille den Kjendsgjerning, at man i andre Lande, hvor Mordforsøg mod Regenter ere blevne straffede med Døden, ikke har fundet, at en Fanatikers Henrettelse yder nogen sikker Beskyttelse mod en andens Mordlyst.

Den 30te Maj 1842 affyrede en Mand ved Navn John Francis en Pistol mod Dronningens Vogn ganske paa samme Sted som Oxford. Dette Attentat var mere alvorligt, thi Francis var kun i faa Fods Afstand fra Vognen, som heldigvis kjørte i rask Fart; Dronningen viste stor Sindsro, hun var til Dels forberedt paa Attentatet, da den samme Mand den foregaaende Aften havde holdt en Pistol hen mod den kongelige Vogn uden dog at affyre den. Francis blev arresteret og forhørt; han var kun 22 Aar, og skjønt han først forsøgte at være trodsig og paatage sig en Kongemorders tragiske Værdighed, faldt han dog i Besvimelse af Skræk, da han blev dømt for Højforræderi, og maatte bæres bevidstløs bort fra Retten. Dødsdommen blev imidlertid ikke fuldbyrdet; det var ikke afgjort, om Pistolen i det hele taget havde været ladet, eller om det hele blot havde været et plumpt Komediespil af Begjærlighed efter at blive berømt; Dronningen selv var ivrig for, at Dødsdommen ikke skulde

fuldbyrdes, og den blev derfor forandret til Deportering paa Livstid. Samme Dag, som denne Formildelse af Straffen var bleven offentlig bekjendt, blev der gjort et nyt Mordattentat af et pukkelrygget Menneske ved Navn Bean. Da Dronningen kjørte fra Buckingham-Palads, forsøgte han at affyre en Pistol paa hende, men blev forhindret deri af en rask og uforfærdet Dreng, der sprang til og greb hans Haand. Pistolen var ladet med Krudt, sammenkrøllet Papir og nogle Stumper af en Lerpibe. Man vil maaske spørge, om denne Hændelse ikke er et Bevis for, at Martin har Ret i sin Bevisførelse; men man véd med Sikkerhed, at Bean havde forkyndt sin Hensigt, at skyde paa Dronningen, flere Dage før Dommen over Francis blev formildet. Prins Albert, der havde delt Dronningens Fare ved alle disse Overfald, behandlede dem med den største Koldblodighed og Klogskab og var af den Mening, at det vilde være intet mindre end et retsligt Mord at fuldbyrde Dommen over Francis, da det ikke kunde bevises, at han virkelig havde haft til Hensigt at myrde eller saare Dronningen. Dronningen selv viste, hvor klart hun opfattede Sagernes Stilling ved den Bemærkning, at hun ventede, at disse Overfald vilde vedblive at gjentage sig, saa længe til den Lov blev forandret, i Følge hvilken de kun kunde dømmes som Højforrædere. Der var for en sygelig Forfængelighed og vanvittig Fanatisme noget tillokkende ved at falde som en Martyr for Friheden, medens det paa den anden Side var næsten ganske sikkert, at Dødsstraffen ikke vilde blive fuldbyrdet. Sir Robert Peel indbragte derfor et meget passende Forslag, om at i og for sig uskadelige Overfald paa Hds. Majestæt skulde straffes med Deportering paa syv Aar eller med indtil tre Aars Fangenskab, samt at Forbryderen skulde piskes offentlig eller privat, saa ofte som Retten befalede det, dog ikke over tre Gange. Bean blev efter denne Lov dømt til atten Maaneders Tugthusstraf; men dermed sluttede ikke Angrebene paa Dronningen. En

irsk Teglbrænder ved Navn Hamilton affyrede den 19de Maj 1849 en Pistol, der kun var ladet med Krudt, paa Hds. Majestæt, og blev dømt til syv Aars Deportering. En forhenværende Lojtnant ved Husarerne, Robert Pate, slog Dronningen i Ansigtet med en Stok, da hun den 27de Maj 1850 kjørte bort fra Hertugen af Cambridges Palads; denne Mand blev ligeledes dømt til syv Aars Deportering. Endelig den 29de Februar 1872 sigtede en syttenaarig Knos, Arthur O'Connor, paa Dronningen, da hun vendte hjem til Buckingham-Palads efter en Kjøretur; men hans Vaaben var kun en gammel, ubrugelig Pistol med knækket Laas og ladet med en snavset, rød Pjalt. Den elendige Dreng holdt i den ene Haand et Stykke Papir, som viste sig at være et Bønskrift for de fængslede Feniere; da han blev forhørt, blev der gjort Forsøg paa at undskylde ham med Galskab; men da han ikke var vanvittig i den Forstand, at han ikke kunde være ansvarlig for sine Handlinger eller fatte den Straf, de medførte, blev han dømt til én Gang Pisk og et Aars Tugthusstraf. Vi have skyndt os hen over mange Aar for at slutte denne, paa én Gang pinlige og latterlige, Liste over Attentaterne paa Dronningen; man vil se, at intet af dem havde mindste politiske Betydning; selv i vor mere civiliserede Tid kan en Hersker være udsat for Attentater, der have en bestemt politisk Mening og vise, at der endnu gives fanatiske Sindelag, som brænde af Harme over en eller anden personlig eller national Uret; men intet af den Sort var Tilfældet med de Overfald, der bleve gjorte paa Dronning Victoria; naar de ikke skreve sig fra ligefrem Vanvid, vare de stærkt i Slægt med den simple Higen efter Navnkundighed, der driver somme til at mishandle Kunstværker og udødelige Marmormonumenter ved at kradse deres Navne derpaa. Det var meget klogt handlet ikke at dømme disse Forbrydelser alt for strængt og ikke tage dem for alvorligt. Den uhyggeligste og mest nerveslappende Fare, hvorfor en Hersker er udsat, er Faren for at blive myrdet, og selv den bedste og

mest dadelfri Regent kan ikke være ganske sikker derfor. Oxfords Attentat kunde have bragt Dronningen Døden; maaske er det den bedste Beskyttelse ikke at overdrive Faren; Strænghed yder ingen Sikkerhed; naar det er en alvorlig og fortvivlet Fanatiker, som begaar Overfaldet, kan han ikke standses af Frygt for Døden. Ravaillacs Pinsler betog ikke Damiens Modet; men Birkeriset, der traf Bean og O'Connor, kan maaske virke afskrækkende paa de Mordforsøg, der opstaa af Lyst til at spille en stor Rolle, og ikke af Fanatisme.

(Fortsættes).

S. M.

Begyndelsen
af
Vilhelm den tavses politiske Løbebane.
(Slutning.)

II.

En Tilstaaelse, Vilhelm senere fremførte i sin Apologi, har bidraget mest til, at Efterverdenen har opfattet og bedømt hans datidige Adfærd mindre nøjagtig. I Juni 1559 blev han sammen med Egmont, Aerschot og Alba sendt til Paris som Gisel for at udføre Fredsslutningen i Cateau-Cambrésis. »Der,« fortæller han nu i sin Apologi, »hørte jeg af Kong Henrik selv, at Hertugen af Alba sammen med ham havde lagt Raad op om de Midler, hvorved man kunde udrydde alle for Kjætteri mistænkte i Frankrig, Nederlandene og hele Kristenheden. Kongen tænkte, at jeg som Gisel var fuldstændig indviet i saa vigtige Anliggender og røbede mig hele Kongen af Spaniens og Hertugen af Albas Plan.« Denne Opdagelse, der efter hans yderligere Fortælling fyldte ham med dyb Medlidenhed over saa mange uskyldige Ofre, betegner han som første Anledning til og Udgangspunkt for sin Opposition mod Kongen, og han roser vidt og bredt sine Anstrængelser for at lamme de senere spanske Regeringsforanstaltninger. Det kan imidlertid ikke være nogen Tvivl underkastet, at alle disse Forklaringer langt fra indeholde den fulde og hele

Sandhed. Ligesom Apologien, der hel og holden er et Tendensskrift, kun med største Forsigtighed kan benyttes som historisk Kilde, saaledes ere de anførte Angivelser ikke fri for Overdrivelser og Forvanskninger af Sandheden. Hvad Vilhelm betegnede som en hemmelig Plan mellem Kongerne af Frankrig og Spanien, var ved denne Tid ikke mere nogen Hemmelighed, mindst da for ham selv; lige fra sin Regerings Tiltrædelse havde Filip II betegnet Kjætteriets Udryddelse og Reformationens Tilintetgjørelse som Maalet for sin Politik, og Vilhelm havde selv uden Tvivl mere end én Gang hjulpet til at udføre Kongens Planer i saa Henseende. Da Vilhelms egne Forældre og Søskende vare Kjættere, har han muligvis kun ugjærne lystret de kongelige Befalinger; men det vilde have været aabent Oprør mod Filip og uden Redning have styrtet ham i Fordærvelse, saafremt han heri havde modsat sig Kongen. I sin Apologi har han gjort en anden Indrømmelse, som kun stemmer lidet med den anførte Forklaring; han indrømmer, at han i sine yngre Aar har beskæftiget sig mindre med religiøse og Samvittighedsspørgsmaal end levet for Verdens Fornøjelser; talrige Breve fra ham og andre Aktstykker fra Margretes Statholderskab bekræfte Rigtigheden af denne Tilstaaelse. Vilhelm udfoldede en fyrstelig Pragt i Brüssel, odslede store Summer paa kostbare Fornøjelser, særlig paa Falkejagten, som han var lidenskabelig hengiven, og hans moralske Levevis var lige saa lidt dadelfri som de fleste hollandske Stormænds. Han var saaledes den Gang endnu ikke den Mand, der havde kunnet føle sig kaldet til Forkæmper for politiske og religiøse Friheder, og over for det nederlandske Folk var han mere en kongelig Embedsmand end en kraftig Forsvarer for dets Rettigheder og Privilegier. I sin senere Apologi søgte han ganske naturlig ogsaa at fremstille sit tidligere Liv som baaret af de samme Grundsætninger og Bestræbelser, der beherskede ham under Forsvarsskriftets Nedskrivelse; det glødende Had, som den Gang opfyldte

ham mod Filip, lod ham bittert angre hans tidligere Loyalitet, og ved en Forvanskning af Fortiden søgte han nu over for den offentlige Mening at redde Konsekvenserne af sin Politik. I det sextende Aarhundrede gaves der ingen betydelig Politiker, som i Valget af sine Midler kun lod sig lede af den kristelige Morals Grundsætninger, alle vare den Gang Machiavellis Elever og forfulgte deres Øjemed med hele den antike Hensynsloshed, som denne italienske Politiker havde givet nyt Liv ved sine theoretiske Skrifter.

Vilhelm af Oraniens forste Fremtræden er imidlertid bleven forvansket ikke blot ved disse Apologiens Angivelser, men ogsaa ved en historisk Anekdote, anden Benævnelse tilkommer nemlig ikke den, i ovrigt uhjemlede Fortælling, som findes hos den lidet troværdige Forfatter, Aubery du Maurier, hvis Fader vil have hort den af en af Oraniens Venner. Da Kongen stod i Færd med at indskibe sig for at afrejse til Spanien, skal Filip have gjort Prinsen af Oranien Bebrejdelser, fordi han ved hemmelige Rænker i Generalstaterne modarbejdede de kongelige Planer; Vilhelm skal have svaret herpaa, at Generalstaterne havde handlet ganske selvstændig og paa fuldstændig lovlig Vis, hvorpaa Kongen, forbitret over dette Svar, rystede ham heftig i Kraven og udbrød: »Nej, ikke Staterne, men I, I, I.« Paa Grund af disse fornærmende Ord skal Vilhelm ikke være gaaet om Bord paa Kongeskibet, men have nøjedes med fra Stranden at ønske Kongen en lykkelig Rejse. Hvor meget nu end denne hele Fortælling staar i Modstrid saa vel mod Filips Karakter, der netop ved saadanne vigtige Momenter stadig udfoldede den højeste Grad af Selvbeherskelse, som mod de virkelige Kjendsgjerninger, har man dog aldrig rejst Tvivl om Fortællingens Sandhed og deraf villet aflede Oprindelsen til et personligt Fjendskab mellem Filip og Vilhelm.

Den Opposition, som Vilhelm rejste mod den kongelige Politiks ubetingede Tilhængere, var i Begyndelsen saa maade-

holden, at hverken Statholderinden Margrete eller hendes Raadgiver Granvella droge hans Loyalitet i ringeste Tvivl, ja, meget mere i deres Breve til Kongen gjentagne Gange roste ham for hans Tjenesteiver. Begge støttede i Begyndelsen af Aaret 1561 hans Ansøgning om Forleningen med Statholderskabet Burgund, som hans Forfædre ogsaa havde været i Besiddelse af, og Kongen selv tøvede ikke med at indrømme hans Ansøgning og derved give ham et Bevis paa sin Tillid. Ved denne Tid var Prinsen netop optagen af et Anliggende, som let havde kunnet fylde den saa mistænksomme Konge med Mistillid, saafremt han ikke havde troet at have meget talende Beviser paa hans Hengivenhed. Siden sin første Hustrus Død var Vilhelm betænkt paa at indgaa et nyt, standsmæssigt Ægteskab, og han havde allerede bejlet først til en lothringsk Prinsesse, senere til en rig, fransk Grevinde, men begge Gange uden Held. Fra Aaret 1559 underhandlede han nu med Kurfyrst Avgust af Sachsen om hans Broderdatter Annas Haand. Denne Prinsesse var en Datter af Kurfyrst Moritz af Sachsen, der faa Aar tidligere havde trængt og ydmyget Kejser Karl saa haardt, og Filip havde derfor virkelig Grund nok til at misbillige dette Ægteskab og lod Margrete og Granvella fraraade ham samme; men da Vilhelm stod fast paa sin Beslutning, medens han gjentagne Gange og i de varmeste Udtryk udtalte sin Hengivenhed for den katholske Religion — Anna var naturligvis Protestant, hvad der i Filips Øjne muligvis var endnu mere anstødeligt end hendes afdøde Faders Politik —, gav Kongen sit Samtykke og forærede Bruden i Bryllupsprésent en Ring af 8000 Kroners Værdi. De Bekymringer, Granvella havde næret med Hensyn til dette Ægteskab, vare ugrundede; det havde aldeles ingen politiske Følger og foranledigede navnlig ingen som helst Forbindelse mellem de nederlandske Stormænd og det tyske Riges protestantiske Fyrster.

Vilhelm og Granvella stode endnu ved denne Tid paa

temmelig venskabelig Fod med hinanden, og Modsætningen mellem deres gjensidige Anskuelser og Bestræbelser kom kun frem i Statsraadets Møder. Den største Ophidselse i Landet blev nærmest fremkaldt ved nogle spanske Troppers Tilbagebliven, og Filip havde ved sin Bortrejse bestemt lovet deres snarlige Tilbagekaldelse; men Overbefalingen havde han overdraget Vilhelm og Egmont, for ogsaa paa dette Punkt at vende Folkets Vrede mod den indfødte Adel. Saa snart Vilhelm og Egmont imidlertid mærkede, dels at det ikke var Kongens Alvor med Troppernes Tilbagekaldelse, dels at Folkets Uvilje allerede begyndte at vende sig mod dem, erklærede de bestemt i Statsraadet, at de nedlagde Overbefalingen, men paaskyndede samtidig Troppernes Afmarche og formaaede sluttelig Margrete og Granvella til at støtte Landets retfærdige Forlangende hos Kongen. Den nationale Opposition vandt sin første Sejr, da Tropperne i Januar 1561 paa Kongens Befaling bleve indskibede til Spanien.

Snart kom det imidlertid til aabent Brud mellem begge Regeringspartier, og hertil kom personligt Fjendskab mellem de enkelte Medlemmer. Kongen oprettede 17 Bispedømmer i Steden for de tidligere 3 og troede herved at have fundet et fortræffeligt Middel til en fuldstændig Omdannelse af alle kirkelige Forhold i Tridentiner-Kirkeforsamlingens Aand samt at have afskaaret Reformationens Rod. Ved at lade de nye Bisper indtræde i de enkelte Provinsers Stænderforsamlinger tænkte han samtidig at skaffe sit Systems Tilhængere en anselig Forstærkning. Granvella rykkede op til Ærkebisp af Mecheln, ja endog til Kardinal, gik i sidste Egenskab i Rang baade forud for Vilhelm og Egmont og fik følgelig i Statsraadet Sæde foran begge disse Stormænd. Denne Forfremmelse, som saaledes var tilflydt den kongelige Yndling, der desuden fra nu af ikke kan siges fri for en vis stolt og herskesyg Adfærd, synes at have fornærmet de tvende Mænd i ikke ringe Grad og have drevet dem til en mere energisk

Fremgang. Ganske vist rejste de ikke nogen Modstand mod Oprettelsen af de nye Bispedommer; thi den forsigtige Konge havde ved personlige Underhandlinger gjennem Hertuginden vidst at vinde dem for denne Foranstaltning, skjønt de vel selv kunde have ønsket at skaane den uhyre Ophidselse i Landet, som ikke med urette i den nye Forholdsregel saae en maskeret Indførelse af den forhadte spanske Inkvisition; men derimod rejste de sig mod Granvellas Bestræbelser, som sigtede til at samle hele Regeringsmyndigheden i sin Haand, noget, hvori han uden Tvivl blev støttet af Kongen selv. I Juli 1561 rettede de en Forestilling til Kongen, hvori de erklærede, at de nu igjen, ligesom tidligere under Hertugen af Savoyens Statholderskab, kun bleve kaldede til Statsraadet for ubetydelige Sagers Skyld; men desuagtet skulde de i Følge en af Kardinalen afgiven Erklæring være ansvarlige for alle Eventualiteter lige saa godt som det Udvalg af Statsraadet, der egenmægtig afgjorde alle, mere vigtige Sager; Kongen maatte derfor enten naadigst modtage deres Afsked eller give Befaling til, at alle Anliggender fremtidig meddeltes, drøftedes og afgjordes i det fuldtallige Statsraad. De bemærkede udtrykkelig, at deres Klage ingenlunde rammede Hertuginden, de nævnte heller ikke Granvellas Navn; men Filip kunde meget let af hele Dokumentets Fremstilling forstaa, at Klagen særlig eller næsten udelukkende var rettet mod denne Mand.

Det Svar, Filip gav paa denne Forestilling, var temmelig tilfredsstillende for Vilhelm og Egmont; han forsikrede dem om sin Tillid, takkede dem for den Iver, de havde udvist til Varetagelsen af Landets Interesser ved at indlevere bemeldte Forestilling, og lovede at oversende sine Befalinger, betræffende Ændringerne i den hidtidige Forretningsgang, gjennem Grev Horn, som den Gang opholdt sig ved det spanske Hof. Og Grev Horn overbragte virkelig Hertuginden Befaling til at erklære Stormændene, at frem-

tidig skulde intet unddrages deres Medviden og Medvirken. Hvor lidet alvorlig imidlertid disse Løfter vare mente, fremgaar deraf, at Stormændene allerede faa Maaneder senere, i Marts 1562, indleverede en ny Forestilling af samme Indhold til Kongen. Den var lige saa frugtesløs som den forrige. Med Kongens hemmelige Samtykke raadførte Hertuginden sig i vigtigere Statsanliggender kun med Granvella, som ganske havde vundet hende for sig; samtidig vidste han at sætte sig fastere i Kongens Gunst og vinde hans ubetingede Tillid, særlig ved at tillade sig de værste Bagvaskelser mod de nederlandske Stormænd, noget, hvorom disse snart igjen fik Nys.

Kongens Partitagen for Granvella, som snart blev Vilhelm vitterlig, maatte ufravigelig lidt efter lidt tvinge Prinsen over paa de misfornøjede Elementers Side; han følte, at Kampen mod Granvella samtidig var en Kamp mod Kongen, og besluttede i Forening med Stænderne at aftrodse Kongen, hvad denne ikke frivillig vilde indrømme. I Brabants Stænderforsamling, hvoraf han selv var et indflydelsesrigt Medlem, satte han sin Udnævnelse igjennem som Brabants Superintendant; men Granvella vidste at forpurre dette ved at erklære i Statsraadet, at kun Hertugen af Brabant, det vil sige Kongen, kunde have Superintendantskabet over Brabant, og at enhver, som tragtede efter dette Embede, vilde gjøre sig til Hertug. Samtidig nærmede Vilhelm sig mere og mere til Folket, der allerede for længst ligeledes havde rejst Opposition mod den spanske Regering; han optog Folkets Fordringer, at Generalstaterne skulde sammenkaldes for at gjenoprette Ordenen og Roligheden i Landet, men vidste derhos meget vel, hvor meget Kongen frygtede og modarbejdede denne Sammenkaldelse af Generalstaterne, som utvivlsomt strax havde taget Regeringen i Hænde. Trods Hertugindens Modsigelse rejste han fremdeles i Oktober 1562 til den tyske Rigsdag i Frankfurt, noget, han erklærede at være sit tyske Fædreland skyldig. Det ser ud til, at han her har søgt en Intervention fra de

tyske Rigsfyrster hos Filip til Gunst for det nederlandske Parti; han søgte ikke blot at vinde de protestantiske, men ogsaa de katholske Fyrster, og virkelig skal især Hertug Albrecht af Bayern have udtalt sig mod det spanske Regimente i Nederlandene. Dog heller ikke her opnaaede han det ringeste; de tyske Fyrster, som hver desuden kun tænkte paa deres egne Særinteresser, betragtede allerede Nabolandet, som dog kun i faa Aar havde været udskilt fra Riget, som fuldstændig hørende til Udlandet, og hverken Ferdinand I eller Maximilian II vare tilbøjelige til at slaa ind paa en nationaltysk Politik.

Ved disse Bestræbelser forfulgte Prinsen utvivlsomt sin egen Politik, der var Kongens Hensigter modsat; men saa længe denne Politik ikke gik ud paa aabenbart Oprør og Forræderi, var den saa vel i hans egne som i udenlandske Standsfællers Øjne berettiget, og selv Filip maatte undgaa at tiltale eller tilrettevise Vilhelm for denne hans Holdning, naar han ikke vilde synes uretfærdig eller aabent indrømme sit Maal, den nederlandske Adels Svækkelse og Undertrykkelse. Hertuginden og Granvella svævede den Gang i den højeste Skræk og befrygtede det værste; den sidste skrev i Decbr. 1562 til Gonçalo Perez i Spanien: »Hvad der har reddet os, er, at ingen af disse Herrer har erklæret sig; thi gjorde blot en eneste det, kunde kun Gud forhindre, at Exemplet fra Frankrig ikke blev efterlignet i dette Land.« Og Margrete, der var mere retfærdig end Granvella, skrev næsten i lige lydende Udtryk til Kongen selv.

Hollandske Historieskrivere have alt i tre Aarhundreder med rette betegnet Vilhelms Virksomhed som national og patriotisk, hvorved man dog maa mindes, at hans saa vel som hele Adelens Interesser faldt sammen med Landets; men hvad der virkede lammende paa denne Virksomhed, var den indre Uenighed mellem hans Parti, hvis Medlemmer alle troede sig jævnbyrdige og ikke vilde indrømme nogen,

ikke engang Prinsen, den egentlige Partiledelse. Denne Uenighed blev fra første Færd levende næret af Hertuginden og Granvella, ja selv i Kongens Breve til disse Personligheder findes hertil sigtende Anvisninger af den mest raffinerte Art. Saaledes rejste sig et personligt Fjendskab mellem enkelte Stormænd, t. Ex. var det nær kommet til en Duel mellem Hertug Aerschot og Egmont; Aerschot og Aremberg sagde sig formelig løs fra »Liguisternes« Parti og sluttede sig til »Kardinalisterne«, og Granvella tænkte alt paa fuldkommen at sprænge Modpartiet, i det han tilraadede Kongen at give enkelte Stormænd militære Poster i Spanien, dels for at fjærne dem fra Nederlandene, dels for omvendt ganske at vinde Resten for de kongelige Interesser ved Udsigten til lignende Forfremmelser. »Jeg tror ikke,« skriver han, »at Prinsen vil yde slette Tjenester paa Sicilien, naar Eders Majestæt vil forflytte Hertugen af Medina til et højere Embede«. Man kan virkelig ikke benægte, at dette maaske vilde have været det bedste Middel til at gjøre Prinsen fremmed for det nederlandske Folk og bevare ham for den kongelige Sag.

Trods denne indre Adsplittelse i Partiet tabte Prinsen ikke Modet; han skal den Gang have sagt: »En Dag ville vi være de stærkeste«, et Udraab, som egentlig ikke bærer Viden om hans tavse Natur. Han formaaede Egmont og Horn til at rette en ny Forestilling til Kongen, hvori de med Bestemthed erklærede, at det var dem umuligt at overvære Statsraadets Møder, saa længe Granvella havde Sagernes Ledelse i sin Haand. Efter at have afsendt denne Indstilling af 11te Marts 1563 forlode de virkelig Brüssel og satte herved Hertuginden i den pinligste Forlegenhed. De vendte først tilbage til den fælles Drøftelse af det fra Spanien indtrufne kongelige Svar, som rent ud nægtede Kardinalens Fjærnelse og indbød Egmont til at komme til Spanien, for at han her kunde udtale sig udførligere om Aarsagerne til Utilfredsheden og Forvirringen i Neder-

landene; dog Egmont vægrede sig herved, da han, som han sagde, ikke vilde være Granvellas Anklager, og indleverede i Forening med Vilhelm, Horn og de øvrige Tilhængere af det nationale Parti en ny, motiveret Fremstilling til Kongen. Desuagtet begyndte han allerede at vakle, da han bemærkede, at et mægtigt Parti ved det kongelige Hof med Hertugen af Alba i Spidsen søgte at fremstille de hollandske Stormænds Holdning som Højforræderi. Vilhelm, som nu træder mere og mere i Begivenhedernes Forgrund, lykkedes det kun med Møje at holde »Liguen« sammen og bestemme dens Medlemmer til at fastholde den engang tagne Beslutning, at holde sig borte fra Statsraadets Møder. Saaledes blev Hertugindens Forlegenhed stadig større, til hun sluttelig ikke vidste nogen anden Udvej end at opgive Kardinalens Understøttelse, igjen nærme sig de misfornøjede Stormænd og nu selv anmode Kongen om at tilbagekalde Kardinalen.

Filip vilde for ingen Pris opgive sin hidtidige Politik, at lade de nederlandske Stormænd spille en ubetydelig og tvetydig Rolle i sin Tjeneste. Derfor var han fra første Færd bestemt paa ikke at modtage deres Afskedsbegjæring; men deres Udholdenhed og Bestemthed maatte ogsaa gjøre ham det indlysende, at den hele Sag ikke lod sig udhale længere, og at Granvella ikke kunde beholde en Stilling, som nu ogsaa Hertuginden erklærede for uholdbar. Efter lang Overvejelse bestemte han sig for hans Tilbagekaldelse, men kunde samtidig ikke bare sig for at lade Stormændene mærke sin dybe Fortrydelse over dette ham aftvungne Skridt. Vilhelm befrygtede med rette, at Kardinalen, som nød den højeste Tillid hos Kongen, og hvis Afrejse til Burgund paafulgte i Marts 1564, igjen kunde vende tilbage, og han og Egmont erklærede derfor Hertuginden, at at de i saa Fald strax igjen vilde udtræde af Statsraadet; men hos Kongen søgte han ved en, i varme Udtryk affattet, Retfærdiggjørelse at rense sig for enhver Mistanke; han

henviste til sine Forfædres lange og fortrinlige Tjeneste; det havde stadig været hans Bestræbelse at træde i deres Fodspor, og han bad indstændig Kongen ikke at tvivle om hans Forsikringer og ikke mere at fæste Lid til hans Fjenders Bagvaskelser.

Heller ikke vi kunne, uden at være uretfærdige, betvivle Loyaliteten i hans hidtidige Holdning. Ikke blot Granvella og Hertuginden, men ogsaa han ønskede intet inderligere, end at Kongen endelig engang vilde opfylde sit Løfte og selv komme til Nederlandene. Langt fra at befrygte Bebrejdelser eller Straffe fra Kongens Side for sin Adfærd, haabede han endnu stadig ved intim Samtale at kunne overtyde ham om sine Fordringers Nødvendighed og Billighed og om sin loyale Tjenesteiver. Dette Haab udtalte han endog i Breve til tyske, protestantiske Fyrster; men Kongen kom ikke, og en Udsoning mellem ham og Prinsen var derfor umulig.

Havde Kongen end maattet indvillige i sin Ministers Afskedigelse, var han dog ingenlunde til Sinds ogsaa at gaa ind paa de nødvendige Konsekvenser af dette Nederlag for sin Politik. Granvella havde rigtig bedømt Stormændenes Bestræbelser, naar han tilskrev Kongen, at disse søgte at forvandle Landets Forfatning til en Slags Republik, hvor Kongen kun turde gjøre, hvad der behagede dem. Dette Maal, den kongelige Almagts Indskrænkning ved en Pairsforsamling af indfødte, troede de at have naaet gjennem Kardinalens Bortfjærnelse; men da de nu vilde give sig i Færd med at drage Fordel af deres møjsommelig tilkæmpede Sejr, stødte de igjen paa den sejeste Modstand fra Kongens Side. Ikke blot vedblev Granvella at være hans hemmelige Raadgiver i alle nederlandske Anliggender, men han gjorde ogsaa alle mulige Anstrængelser for at støtte Kardinalens endnu bestaaende Parti, som nu navnlig blev ledet af Viglius, og for at frigjøre Hertuginden for Indflydelse fra Modpartiet. Han syntes ikke engang at skræmmes tilbage ved

den Forvirring, som paa denne Maade utvivlsomt maatte indtræde i de nederlandske Provinsers hele Regeringsorganisme; Nødvendigheden af en Reaktion skulde herved synes saa meget mere tvingende. Saaledes var Spaltningen og Partirivningerne inden for Regeringen næsten endnu større efter Kardinalens Fald end før samme.

Ogsaa det Maal, Vilhelm af Oranien forfulgte, var i det hele taget det samme, han tidligere havde foresat sig. Nærmest tilstræbte han en større Koncentration af Regeringsmyndigheden i Statsraadets Haand, thi her havde hans Parti nu Overhaanden; dette Maal haabede han særlig at naa ved at indskrænke Myndigheden for Finanskollegiet og Retskollegiet, som ledede af »Kardinalisterne« Barlaimont og Viglius, og indordne dem under Statsraadet. Samtidig vedblev han mere og mere at trænge paa Generalstaternes Sammenkaldelse, hvis Sympathi fuldstændig vilde være for ham. Endelig repræsenterede han nu med større Dristighed end tidligere en Fordring, alle Klasser af Befolkningen alt længst havde stillet, nemlig en Standsning af de barbariske Religionsforfølgelser. For at bevæge Kongen til at gaa ind paa alle disse Fordringer, som virkelig den Gang vilde have været det eneste Middel til at bevare Landets Ro, afsendte Statsraadets Majoritet Grev Egmont til Spanien. Han fik imidlertid kun lutter tomme Lofter, thi Kongen vilde herved blot vinde Tid, og i Novb. 1565 indtraf der i Brüssel Depecher, hvori Kongen afslog hver eneste af de stillede Fordringer og navnlig anbefalede den strængeste Udførelse af Kjætteredikterne.

Dog allerede for disse skæbnesvangre Depechers Ankomst havde Vilhelm opgivet ethvert Haab om Eftergivenhed fra Kongens Side. Filips skjulte og uærlige Politik over for hans egne Embedsmænd havde opfyldt ham med den dybeste Harme, som han allerede i Avgust samme Aar i vrede Ord gav Luft over for Hertuginden selv; man kunde aldrig mere fæste Lid til Kongen, som havde givet Grev Egmont

helt andre Paalæg end dem, han samtidig havde expederet til Hertuginden. Efter Granvellas Fald havde Prinsen med en overordentlig Iver, som selve Hertuginden ikke noksom kunde rose, kastet sig over Statsforretningerne, dels for at forsone Kongen med det skete og stemme ham til større Eftergivenhed, dels for at stille Ophidselsen i Landet og holde det truende Oprør nede; nu, da han indsaa sine Bestræbelsers Frugtesløshed, blev han naturligvis kjed af den kongelige Tjeneste og ønskede for Alvor at opgive samme. Dog nu, da Stillingen var saa kritisk, og da Revolutionen, som alle følte, stod for Døren, kunde Hertuginden ikke for nogen Pris modtage Vilhelms Demission og søgte ved de indstændigste Bønner at afholde ham fra at forlade hende; han skulde endelig vente en Stund endnu, til Kongen enten selv kom eller maaske sendte en anden Afgjørelse. Og Vilhelm lod sig virkelig bestemme til at udsætte sin Afskedsbegjæring uden dog derfor at afholde sig fra en hemmelig Understøttelse af de revolutionære Elementer, der nu i dette politiske Kaos pludselig dukkede op til Overfladen. Dette var rigtignok ikke mere nogen loyal Adfærd efter vor Tids Opfattelse; men i det 15de og 16de Aarhundrede var en slig Adfærd af en Stormand, der var utilfreds med sin Monark og stræbte efter en Vasals Selvstændighed, aldeles ikke nogen Sjældenhed. Det lader sig rigtignok ikke nægte, at Vilhelm vilde have mere Krav paa vore Sympathier, hvis han havde skyet dette politiske Rænkespil og aabent og djærvt havde fremstillet sig som Fører for den utilfredse Adel og Folk, der nu aabnede Kampen. En vis Ubestemthed og Frygtsomhed var den Gang endnu et Karaktertræk hos ham, saa han endnu ikke kunde fatte den Beslutning at løse sit Tjenesteforhold og som Vasal og Medlem af Generalstaterne træde i aaben Opposition mod Kongen. Dog heller ikke denne Sammenkobling af moderne Embedsstilling med middelalderlige Fordringer var noget usædvanligt i dette Aarhundrede, som var den mest konfuse Sammenblanding af

alle Slags gamle, middelalderlige og nye Retssætninger, der stadig vaklede frem og tilbage over for den materielle Magt, som maatte gjøre Udslaget; Frankrig kunde endnu i det syttende Aarhundrede opvise aldeles tilsvarende Forhold.

Vilhelm vedblev altsaa i Dølgsmaal at forfølge sin egen Politik, der var den kongelige aldeles modsat, og hvor meget han end senere benægtede det, havde han dog en fremragende Del i den lavere Adels »Compromis«; thi denne Klasse kastede sig nu med hidsig Iver i Ilden. Gjennem sin Broder Ludvig, der ubetinget lod sig lede af ham, og som i Forening med Brederode og Hoogstraten havde overtaget Styrelsen af Adelsforbundet, udøvede Vilhelm, i det mindste i Begyndelsen, den betydeligste Indflydelse paa samme; men han søgte dog langt mere at tæmme og moderere disse dristige og fremstormende Mænds brændende Iver, end han pustede til et aabent Opror. Efter hans Plan skulde »Compromiset« kun tjene som Skræmmemiddel mod Regeringen, for at bestemme denne til at gaa ind paa de af ham og hele Landet fordrede Indrømmelser; men ogsaa denne Plan strandede paa Adelsforbundets Voldsomhed og indre Uenighed, og dets fleste Medlemmer saae snart i Vilhelms Maadehold og Tilbageholdenhed kun Svaghed og Fejghed.

Paa den anden Side gik Højadelen lige saa lidt nu som tidligere ind paa hans Planer. Det var forgjæves, at han i Marts 1566 kaldte flere Statsraader og Statholdere til Hoogstraten og under Henvisning til den farefulde Stilling og Landets Krav indstændig anbefalede dem selv at tage Regeringens Tøjler i deres Haand. Man gav ham Ret i, at det var umuligt at udføre Kongens fanatiske Planer, for hvilke selv Viglius og Hertuginden forfærdedes; men man vovede ikke at træde ud af den tidligere dulgte Opposition mod Kongen og gaa over til aabenlys Kamp. Det Baand, som knyttede ham sammen med hans Fæller iblandt den højere Adel, løsnedes stadig mere og mere,

maaske netop som Følge af hans egen Ubestemthed, og navnlig hældede Egmont, hvis Indflydelse paa Folket næsten var større end hans egen, mere og mere over til Modpartiet. Heller ikke Generalstaternes Sammenkaldelse evnede Vilhelm nu, saa lidt som tidligere, at sætte igjennem, hvor meget han end pressede paa.

De følgende Begivenheder, Urolighedernes længe ventede Udbrud, Adelsforbundets stadig dristigere Fremfærd, den ødelæggende Billedstorm og Virvaret i Antwerpen og andre Stæder ere tilstrækkelig kjendte*). I Filips Øjne var naturligvis Vilhelm stadig Hovedophavsmanden, skjønt han, som man nu véd, selv var bange for Revolutionens Udbrud. Ved Breve fra Madrid var han nøje underrettet om Kongens Beslutning ved passende Lejlighed at styrte ham i Fordærvelse. Han fastholdt derfor vedvarende sin Fordring om Afsked, medens han samtidig pønsede paa at rejse væbnet Modstand mod Kongen, som nu greb til Vaaben; — det var det yderste Middel, der efter hans egen Opfattelse, som ogsaa deltes af de tyske Fyrster, han spurgte til Raads, stod en Vasal aaben, der trues af sin Lensherre; men det kom ikke til Udførelse af denne dristige Plan; det lykkedes ham ikke at samle de mod Regeringen utilfredse Elementer om sig, da han ikke vovede aabent at erklære sig. Han spildte Tiden med Transaktioner i alle Retninger; baade Lutheranere og Calvinister søgte han at vinde ved Indrømmelser med Hensyn til deres Religionsudøvelse, noget, han altsaa indlod sig paa mod Kongens og Hertugindens udtrykkeligste Befalinger; men han lagde sig ud med begge Trosbekjendelser, da de hver for sig betragtede ham som en af deres og ventede endnu langt større Indrømmelser; han forhandlede med de tyske Fyrster, der ligeledes heller ikke kunde komme paa det rene med hans Holdning og

*) Jfr.: Billedstormen i Nederlandene, Hist. Arkiv 1870 I, 537 og flg.

tilmed viste ringe Lyst til at indlade sig paa de udenrigske Affærer; han havde hemmelige Samtaler med fremragende Medlemmer af Adelsforbundet, men formaaede ikke mere at vinde sin tidligere Indflydelse over samme; han gjorde sig uendelig Møje med at vinde Egmont og Horn for den tilsigtede Vaabendyst med Hertugen af Alba; men disse vilde ikke vove en Kamp mod Evropas mægtigste Monark og haabede tillidsfuldt paa hans Tilgivelse. Saaledes fandt han hverken i Nederlandene eller udenlands tilstrækkelig Støtte til Udførelsen af sine Planer, og sluttelig saae han sig, for sin personlige Sikkerheds Skyld, tvungen til at forlade Landet som Flygtning.

F. C. Granzow.

Et nyt Fyrstendømme i ældre Tider*).

Da Krigens Skyer nylig fordelte sig, bragte Freden for Dagens Lys en Krone, der næsten et halvt Aartusende havde ligget begraven og forglemt under et sammenstyrtet Riges Hovedstad. Det er de gamle Bulgarerfyrsters Czarkrone, som den sidste salvede Sismanide tabte i Aaret 1393, da Tyrkerne stormede hans Hovedstad, og der nu i formindsket Omfang som et Fyrstediadem bæres af en kristen Regent, Alexander I af Battenberg, som herved er kaldet til den besværlige Mission at omdanne en sammenstyrtet Statsbygning og løfte et Folk, der er dybt nedsunket i Barbariet.

Det nye Fyrstendømme Bulgarien, saaledes som Berlinerkongressen har draget dets Grænser, omfatter et Flaademaal af 1150 geografiske Kvadratmil, altsaa mere end en halv Gang større end Danmark, med omtrent samme Indbyggertal. Det gamle bulgariske Czarrige, der var gjennemsyret af den byzantiske Kultur, indtog en anseligere Stilling blandt Datidens Stater, ja kunde med en vis Ret kaldes den tidlige Middelalders Østerrige; thi med det nuværende Bulgarien til Midtpunkt besad det desuden de tilgrænsende, nu selvstændige Fyrstendommer som Provinser, bredte sig over det byzantinske Omraade ofte lige til det gyldne

*) A. Forstenheim: Ein neues Fürstenthum in alter Zeit. Historisches Taschenbuch. Lpz. 1880.

Horn og strakte sig saaledes i sin Glanstid over mere end 4000 Kvadratmile; ogsaa Befolkningen skal have været tilsvarende tæt, skjont Tallet ikke lader sig bestemme, da den bestandig er bleven decimeret ved Krige og atter voxet ved nye Folkestammers Bosættelse.

Hverken Digtere eller Historieskrivere have hidtil syslet synderlig med dette interessante Forbindelsesland mellem Orienten og Occidenten, og dog herskede her i syv Aarhundreder et mægtigt Liv, og Kampene mellem Byzans og Bulgarien vare mere storartede og betydningsfuldere end Kampene mellem den hvide og røde Rose; men de fandt ingen Shakespeare, der kunde forme de mægtige Dramaer og indgyde dem Udødelighed.

Lad os kaste et Blik paa Gammelbulgariens Historie. Dens Begyndelse fører os tilbage til Folkevandringens vildt bevægede Tider; dens nordvestlige og nordostlige Hovedstrømme, som krydsedes foran Byzans, vare allerede forbi; Gotherne og Vandalerne vare alt dragne bort til Italien og Afrika; ogsaa Hunnerne vare efter Attilas Død igjen gaaede under, da »de hvide Hunner« eller Bulgarerne betraadte Skuepladsen.

Disse Nomadestammer hørte til de uralske Tjuder eller Skyther efter den fordærvede græske Udtale, som hyppig forvandlede U'et i fremmede Navne til et »Y«; de skilte sig fra de egentlige Hunner af den mongolske Race ved deres højere Legemsbygning, kavkasiske Hovedform og lysere Ansigtsfarve; men for øvrigt vare de hverandre meget lige i Sæder og Skikke. Begge Folk vare dristige Ryttere og Bueskytter; de boede i Telte af Dyrehuder, hyldede Flerkoneriet, kaldte deres Fyrster for Khaner eller Khaganer, havde asiatiske Landskabsmaal og nærede sig i fredelige Tider navnlig af de Hjorder, de medførte. Dog vare de sjælden indskrænkede hertil, thi ogsaa den hunniske Krigsførelse og Hemmeligheden ved deres fabelagtige Held var Bulgarerne velbekjendt. De raske, uventede Angreb paa Fjenden,

den forstilte Flugt, som lokkede den skuffede Modstander ud fra den skjærmende Phalanx, gjorde snart ogsaa dem frygtelige for Byzantinerne. Om de havde laant deres Navn af Volga (paa deres Sprog Bulga), fra hvis Bredder de vare hidkomne, eller om de gave Floden deres Stammenavn, kan være tvivlsomt; men dog er det sidste mest sandsynligt, siden der ogsaa gaves Kama-Bulgarer. Stammens egentlige Sæde synes alligevel at have været ved Volga, hvor der med Tiden dannede sig et stort muhamedansk Bulgarerrige, som endnu Marco Polo, den berømte Venezianer, besøgte og i sin Rejsebeskrivelse omtaler som Bereka-Khans Land.

Den senere mosiske Bulgarerstamme dukker 493 første Gang frem paa det østromerske Riges Omraade. Da Kejserdømmets Grænser vare lidet eller slet ikke beskyttede, gjentoge disse Barbarernes Indfald sig stadig; som en Stormvind kom de susende paa deres smaa Heste, rovede og plyndrede Landskaberne, bandt Indbyggerne til deres Hestes Haler og slæbte saaledes afsted med dem som Slaver til deres Hjemstavn. I Aaret 502 havde de pludselig oversvømmet Thrakien og Illyrien og underkuet mere end 100 Slavestammer, inden Meldingen herom naaede Byzans.

Det sunkne, blodagtige østromerske Rige udøvede den Gang blot af Navn Verdensherredømmet. Orientens glødende Sol havde forvandlet Fortidens Helteslægt til Vellystninge, der kun levede for Nydelser, ikke stræbte efter Erobringer og endog hvervede fremmede Lejetropper for at værne sig mod fremmede Angreb. Da Hæren netop var i Marken mod Araberne, kunde man ikke tænke paa en samtidig Kamp mod den skythiske Invasion, og som eneste Værn mod dem lod Kejser Anastasius drage en 7 Mil lang Mur fra Pontus til Selymbria.

»Et Tegn paa Afmagt og et Minde om Fejghed« kalder en Datidens Krønnikeskriver denne unyttige Bortødslen af Sten og Arbejde; allerede 15 Aar senere gjennem-

brøde Bulgarerne dette Virke, hærgede Thessalien og Makedonien og trængte frem til Thermopylæ. Da mandede Byzantinerne sig endelig op, en stærk Hær, ført af selve Kejserens Brodersøn Pompejus, blev sendt mod Barbarerne, men uden Held; efter en haard Kamp maatte Østromerne rømme Valpladsen, og de vilde Horder bortslæbte saa mange fornemme Grækere i Fangenskabet, at 1000 Pund Guld ikke strakte til i Løsepenge.

Paa dette blodige Stævne fulgte en trediveaarig Fred eller snarere en Vaabenhvile med hyppige Afbrydelser, da Nomadernes Erobringslyst ikke kjendte eller fandt sig i nogen Indskrænkning og stadig drev dem til nye Fredsbrud, indtil de fjendtlige Nabofolk paa ny stødte sammen i et afgjørende Hovedslag i Thessalien. Denne Gang syntes Krigslykken at vende sig til Grækernes Fordel, Bulgarernes tvende Anførere, Volgo og Drongo, de første, hvis Navne Historien har optegnet, vare allerede faldne, og de høvdingeløse Horder havde allerede flygtende vendt Valpladsen Ryggen, da de pludselig med Fortvivlelsens Mod endnu en Gang gjorde omkring, overfaldt Byzantinerne og tilføjede dem et fuldstændigt Nederlag. Den herpaa følgende Fred kunde Østromerne kun tilkjøbe sig ved tunge Pengeofre og Løfte om vanærende Tribut; men medens de fejge Byzantinere uvirksomt og tænderskærende saae deres Undertrykkeres Magt voxe og med Gru saae den truende Fremtid i Møde, fremtraadte pludselig fra en hel uventet Kant en Frelser for disse uheldsvangre Bulgarer. Avarerne, en ny Tatarstamme, brøde frem, de tvende Horder tørnede fjendtlig sammen, Bulgarerne bukkede under og kom nu under det avariske Aag, som varede i næsten hundrede Aar.

Fuldstændigt Mørke dækker dette Aarhundrede under avarisk Herredømme; ingen datidig Krønnikeskriver omtaler mere Bulgarerne, som vare forsvundne lige til Navnet. Først i Aaret 630 træde de lige saa pludselig frem for Dagens Lys; en Avarerkhan var død, og Bulgarerne under

deres heltemodige Fyrste Chrobat eller Kuvrat benyttede det indtraadte Anarki og afkastede det forhadte Fremmedaag. Opstanden kronedes med Held, de tilkæmpede sig igjen Selvstændigheden og benyttede denne til at grundlægge en egen Stat ved Theisfloden, og denne Stat bestod og blomstrede, saa længe Kuvrat levede. Efter hans Død blev deres Omraade dem for trangt, hans fem Sønner delte Stammens Mænd sig imellem, lode deres ældste Broder beholde Faderens Rige, medens de øvrige droge bort for at vinde nye Lande. Saaledes kom Isperich, den tredje Broder, i 679 til den mellem Donau, Dnjestr og det sorte Hav liggende Landstrækning, som paa Slavisk kaldes Budzak, paa Græsk Onglos, og besatte denne 200 Mil lange Strimmel. Kejser Konstantin Pogonatus, der var sat i Kjendskab om Bulgarernes Fremrykning, beordrede strax sin Flaade til Donau og drog selv ud med en betydelig Hærstyrke. Dog undervejs blev han overfalden af en Fodskade, besøgte de varme Bade ved Messembria og opsatte Angrebet saa længe, til Barbarerne overfaldt og besejrede hans Hær og drev den paa Flugt.

De byzantinske Lejeskarer flygtede i vild Uorden og Hast over Donau paa de sammenkjædede Skibe og aabnede saaledes selv den forfølgende Fjende Vejen til Hjærtet af Riget. Uden Modstand oversvømmede Bulgarerne det østromerske Rige og toge uden Sværdslag Mosien lige til Varna i Besiddelse som erobret Land.

Med denne Isperichs Nedsættelse vare Bulgarerne fuldstændig udtraadte af Nomadefolkenes Tal, de fik faste Boliger, og saaledes forvandledes de omstrejfende Asiatere lidt efter lidt til de agerdyrkende Slavo-Bulgarer, som vi kjende den Dag i Dag, og som allerede 200 Aar efter Nedsættelsen i Mosien — saaledes vidner deres Apostel Cyrill — fuldstændig havde udvisket hele deres Stammes Særpræg, glemt deres Fædrenesprog og antaget de betvungne Slavers.

Saaledes i det mindste efterskriver den ene Historieskriver den anden, blot følgende det overfladiske Skin og uden kritisk at veje det modsigende og umulige i denne Overlevering; men naar man samler de enkelte, spredte Efterretninger og prøvende vejer dem mod hverandre, kommer man ind paa et helt nyt Spor. Enhver, som har levet blandt Befolkningerne i Donaulandene, har sikkert i tilstrækkelig Grad erfaret, at der luer et uforsonligt Racehad mellem Nationerne af orientalsk Herkomst, som Magyarer, Kumaner o. s. v., og Slaverne af enhver Farve, et Racehad, der lige til den Dag i Dag gjør den ene Stammes Opgaaen i den anden fuldstændig utænkelig. Med den største Skinsyge vaager man fra begge Sider over Stammens Renhed, hvert blandet Ægteskab betragtes som en Ulykke og en Forbrydelse mod Nationalæren.

Blandt slige naturlige Fjender, tilmed for 1200 Aar siden, da Modsætningerne vare langt skarpere, kan man virkelig ikke tænke sig den Mulighed, at de stolte, konservative Orientalere frivillig skulde have givet Afkald paa deres Ejendommeligheder for at optage et fremmed, saa magtesløst Folkeslags, der tilmed var besejret af dem selv.

Fornuft, Følelse og Erfaring benægter dette; hvor et Folk optræder som herskende, t. Ex. Romerne i de mest vidtstrakte Omraader, som Englænderne i Amerika og Indien, eller som Magyarerne i deres Kongerige, hvor de dog ere i Mindretallet over for Slaverne og Tyskerne, stadig og overalt paatvinger Sejrherren den overvundne Nation sin Aands Særpræg og sit Sprog. Varegerne i Rusland afgive intet modstridende Exempel, da de vare alt for faa, saa de maatte gaa op i de russiske Slaver, ligesom Napoleon I blev Franskmand og ikke kunde forvandle Frankrig til et Italiensk talende Corsica. Den psychologiske Sandsynligheds Logik forlanger altsaa en Tilstand, som udelukker enhver national Selvfølelse, en Tilstand, hvor to hverandre mod-

stridende Folkeslag under det fælles Tryk af en tredje herskende Magt tvinges til at smelte sammen. Denne Kombination udviklede sig under det avariske Voldsherredømme, og de gamle Dokumenter afgive, naar de ses i denne Belysning, ogsaa tilstrækkelige Beviser herpaa.

Med Avarernes Sejr forsvinder vel Bulgarernes Navn fuldstændig; men der existerer dog et uvurderligt Haandskrift, et »Fyrstekatalog« paa det slaviske Sprog, blandet med Ord af et ukjendt, rimeligvis bulgarisk-tatarisk Maal; Skriftet indeholder en genealogisk Opregning af Bulgarerfyrsterne fra Urtiden til Aar 756, og Flertallet af de heri opførte Khaner fører det fælles Familienavn »Dulo«.

Derimod fortalte de byzantinske Krønnikeskrivere, at Avarernes Grusomhed gik saa vidt, at de spændte »Dulebernes« Kvinder som Lastdyr for Vognen og Ploven.

Skulde eller kunde der paa et saa snævert Omraade samtidig have levet tvende af Avarerne undertvungne Folk, der havde de enslydende Grundstavelser i deres Navn? Ligger det ikke langt nærmere, at de fremmede Avarer kaldte Bulgarerne, ikke med deres Stammes, men med deres Fyrsteslægts Navn, og at følgelig »Duleber« og »Duloider« ere identiske? Endnu en Omstændighed taler herfor; ligesom Bulgarerne vare helt forsvundne under deres hundrede Trældomsaar, saaledes har man hverken før eller senere hørt noget om Duleberne, og ingen Historiker véd, hvor han skal henføre denne »Slaverstamme«. Vor Hypothese giver Opløsningen paa alle disse Gaader.

En Indvending herimod vilde være, at de græske Forfattere udtrykkelig kalde Duleberne »Slaver«, men at Bulgarerne dog den Gang endnu ikke kunde gjælde herfor ligesom Flertalsendelsen »bi« til »Dulo« hverken er slavisk eller bulgarisk. Herpaa svare vi imidlertid, at bemeldte Flertalsendelse muligvis er gammel-bulgarisk eller avarisk, og at Avarernes Sprog er sporløst forsvundet som selve

Folket. Hvad derimod Benævnelsen »Slaver« angaar, ere de græske Forfattere aldeles ingen paalidelige Vidner; den store Masse af disse, fra den graa Oldtid til Anna Komnena, blande i deres Beretninger Barbarerfolkene mellem hverandre paa den mest vilkaarlige Maade. Desuden kunde Benævnelsen ogsaa have en anden Betydning; en Slaver og en Slave (Træl) var længe ensbetydende, og Duleberne kunde saaledes være et Slavefolk og ikke en slavisk Stamme; men for ikke at bortfortolke Benævnelsen kunde Betegnelsen som »slavisk« allerede tidlig have sin Betydning, og netop »Fyrstekataloget« beviser dette; hvorledes derimod det vidunderlige, at Bulgarerne i saa kort Tid og saa stærkt gjennemtrængtes med slaviske Elementer, kunde gaa for sig, derom faa vi et betydningsfuldt Vink ved den sælsomme Historie om Duleberkvinderne, der misbrugtes som Trældyr.

Avarerne, som fulgte en beregnende, grusom, despotisk Statskunst, søgte sandsynligvis med Magt at krydse de undertvungne Stammer, ganske som Russerne i vore Dage have sogt at gjennemføre det over for de oprorske Polakker, i det Øjemed altsaa at svække Nationalfølelsen og bryde Sammenholdet og Modstandskraften; i modsat Fald havde det jo været langt mere formaalstjenligt at anvende de mere udholdende og kraftigere Mænd til det tungere Arbejde. Dog herom hører man aldeles intet, og de fratoge dem vel kun deres egen Stammes Kvinder for at erstatte dem med slaviske, som derpaa skulde forplante deres Modersmaal til den følgende Generation og samtidig indpode deres Afkom den ydmyge Hengivenhed og Resignation, som gjennem langvarig Afhængighed er bleven Slavernes anden Natur.

Denne Proces var dog lige saa lidt udførlig som den jodiske Udryddelse i Ægypten; de bulgariske Mødres hede, frihedselskende Blod meddelte Sønnerne saa stor Ild, at de hævnede deres Forhaanelse, og med en kraftig Anstrængelse

sprængte de Lænker, som kuede det hele Folk under en fremmed Vilje.

Det raa Voldsherredømme førte ikke til en Adsplittelse, men til en Rejsning, og de fælles Plageaanders Besejring kittede Bulgarerne og Slaverne endnu nærmere sammen; Fostbroderskabet havde i Begyndelsen kun været fremtvunget; men nu fulgte Slaverne med fri Sympathi deres Befriere paa deres yderligere Vandrings- og Erobringstog, til Blandingsstammen endelig fandt sig et varigt Hjem paa Balkanhalvøen. Saaledes er Slavo-Bulgarernes Oprindelse. Deres Rige, som lidt efter lidt voxede til et Czardømme, stod fra 679—1393 og falder ved de vexlende Begivenheder i tre Afsnit. I de første tre Aarhundreder af Rigets Tilværelse (679—1014) fuldbyrdes Folkets Opsving paa en selvstændig national Grundvold, en Periode, som strækker sig fra den første Nedsættelse til Rigets første Blomstring og derpaa følgende Fald under det ostromerske Scepter.

I de følgende 165 Aar fristede Bulgarerne en kummerlig Tilværelse som en byzantinsk Provins under vilkaarlige, havesyge og despotiske Statholdere. Det fornedrende Tryk under det forhadte Fremmedherredømme nærede stadig Gjæringen hos det dristige og stolte Bulgarerfolk, til den endelig 1186 gav sig Luft i et aabent Oprør, som førte til Uafhængigheden.

Under Sismaniderne fra Bdyn rejste sig nu et nyt Czardømme, som var mindre glimrende end det første; byzantinsk Indflydelse havde omdannet det raa Skyterfolk til et, af kristelig Dannelse gjennemtrængt, Kulturfolk, men samtidig ogsaa indpodet den Kræftskade, hvorved Byzans gik til Grunde. Folkets vilde Kraft var gaaet under med den græske Yppighed og Blødagtighed; men hermed var ogsaa dets seje Modstandskraft brudt, og i det Riget nu vankede ad samme glatte Veje som det synkende Østrom, blev det samtidig et tyrkisk Bytte.

Dette er Billedet i dets løseste Omrids; lad os nu i

korte Træk lidt nærmere dvæle ved enkelte særlig fremtrædende Mænd og Begivenheder.

De ældste bulgariske Fyrster eller Khaner havde deres Sæde i Prêslav, og Drster (Silistria) var deres stærkeste Fæstning; først de senere Asenider og Sismanider forflyttede deres Hof til Tirnova (Tjørneborg). Under den byzantinske Mellemregering tog »Strategen« sit Sæde i Ochrida, som laa bekvemmere for Byzans, og hvor desuden Patriarken residerede. Blandt Herskerne over det første Rige glimre navnlig Khanerne Krum eller Krym og Boris som Grundlæggerne, og Czar Symeon som Legemliggjørelsen af bulgarisk Storhed og Magt. Krum var endnu en Erobrer af den dristige, hunniske Art, en Rædsel for Byzantinerne. Efter at han sit hele Liv med større eller mindre Held havde kæmpet mod dem, lykkedes det ham endelig i Aaret 811 at lokke Kejser Nikephorus ind i Balkanpasserne, som han besatte, og hvor han saaledes omringede Grækerne.

»Her er ingen Udvej mulig, med mindre vi kunne forvandle os til Fugle,« udbrød Nikephorus fortvivlet, da han blev sin Stilling vár. Og saaledes gik det ogsaa. Den 26de Juli kom det til et Slag, den hele byzantinske Hær blev tilintetgjort og Kejseren dræbt. Det var den første østromerske Imperator, som faldt mod Barbarerne, og disse fejrede den uhørte Triumf paa deres Vis, lode den faldne Herskers Hjærneskal indfatte i Guld og benyttede den som Drikkebæger.

Dette raa, kannibalske Træk og deres hele Adfærd under den følgende Sejrsmarche til Konstantinopels Porte viser os Bulgarerne som fuldstændig vilde Asiatere, i det mindste efter Byzantinernes Vidnesbyrd.

Krum lod sig hylde af sit Folk med slavisk Ærbødighed, førte talrige Kvinder med sig, det skatskyldige Byzans havde hvert Aar at forny eller formere hans Harem, og han bragte blodige Menneske- og Dyreofringer til en dunkel Guddom, hvis Symbol var det »hellige Sværd«. Der er

dog bevarede enkelte Love af ham, som ingenlunde stemme med Aanden i det nys fortalte og snarere kunde lade os gætte paa et Folk, der slet ikke evnede at gjøre sig skyldig i grove Forbrydelser:

1. »Mod Bagtalere. Den anklagede skal altid høres, og naar Anklageren ikke kan fremføre Beviser, bør han at straffes paa Livet«.

2. »Mod Hælere og Tyve. Disse skulle straffes med at faa Benene knuste«.

3. »Alle Vinhaver skulle udryddes, fordi Avarerne have hengivet sig til Drik«.

4. »Ingen overvættes Gave eller Legat maa ske, men enhver maa kun faa saa meget, at han kan leve maadeholdent«.

Disse Sætninger have et mildt, kristeligt Præg og de ældste Kristenmenigheders socialistiske Farve. De have maaske ogsaa deres Oprindelse fra Kristendommen, da Sagnet gik, at allerede i det 6te Aarhundrede havde en Bulgarer-Khan paa sine Tog modtaget Daaben i Byzans og derpaa ladet sin Hordes Guld- og Sølv-Afgudsbilleder ompræge til byzantinske Mønter. Han maatte dog bøde med Livet for sit egenmægtige og forhastede Forsøg, og senere bleve Bulgarerfyrsterne deres gamle Afguder tro, til Boris i Aaret 861 følte Trang til at træde i Forbindelse med Kulturfolkene og antage den hos dem herskende Religion.

Det var dog ikke politiske Grunde alene, som bestemte Boris til at afsværge det nedarvede Hedenskab. En Søster, som var fangen i Byzans, blev her omvendt til Frelserens Lære, kom som en ivrig Missionær tilbage til sit Hjem og vakte hos sin Broder Trangen til den kristne Tro; dog Rædslen forvandlede hurtig dette hans Ønske til Gjerning.

Methodios, en byzantinsk Maler, blev kaldet til Bulgarerfyrstens Hof for at smykke en Sal i hans Palads. Da man gav Kunstneren frie Hænder med Hensyn til Æmnerne, valgte han den yderste Dag, og Manden maa have udfoldet

en Helvedes-Breughels Fantasi; thi da Boris saae hans Pensels Værk, grebes han af en saadan Rædsel for Dommedag, at han strax besluttede at fly den truende Dom og søge sin Frelse i den »ene saliggjørende« Kirkes Skjød; men at udfinde denne var ikke saa let, da saa vel den græsk-orthodoxe som den romerske gjorde Fordring paa denne Benævnelse. Den frelsetrængende Bulgarer sendte derfor Gesandtskaber saa vel til Rom som til Byzans, ja endog til Frankerkongen Ludvig, for at han kunde fri sig for al Tvivl og træffe det rette Valg.

Næppe var denne Trang til en ny Gud bleven bekjendt, før Prêslav fyldtes med Proselytmagere af enhver Tro. Foruden Talsmænd fra forskjellige kristne Smaasekter havde der alt indfundet sig muhamedanske Præster fra de beslægtede Volga-Bulgarer og jødiske Rabbinere, da de romerske og byzantinske Apostle indfandt sig og sejrrig sloge alle andre Medbejlere af Marken; men derpaa stredes de længe og haardt om den mægtige Hednings Sjæl og Rige, til Boris sluttelig erklærede sig for den græsk-orthodoxe Kirke; Daaben blev fuldbyrdet med stor Pragt, og Kejser Mikael stod selv Fadder til Czaren. En Opstand fulgte rigtignok oven paa dette Skridt, men blev hurtig dæmpet og hele Folket kort derpaa omvendt til Kristendommen.

Bulgarerne, som vare opvoxede i hedensk Tøjlesløshed, følte dog allerede sex Aar senere en saa stærk Uvilje mod den orthodoxe Kirkes strænge asketiske Bud, at de i det latinske Sprog lode affatte et Dokument, som indeholder 106 Punkter, hvori de gamle Sædvaner stode i Strid med de nye Sætninger, hvorhos de samtidig lode Paven i Rom sporge, om han ikke kunde indrømme nogle Formildelser i de strænge Kirkesætninger. Det vilde føre os for langt, om vi her skulde indlade os videre paa denne Kirkestrid, som vi kun omtale af den Grund, at de 106 Stridsspørgsmaal ere det eneste indenlandske Vidnesbyrd fra den

bulgariske Hedningetid; alt øvrigt er øst af byzantinske og andre fremmede, just ikke altid rene og upartiske Kilder, da Bulgarerne saa vel som de øvrige Slaver først med Kristendommens Indførelse fik et Skriftsprog, medens de hidindtil havde nøjedes med Runer til de mest nødvendige Optegnelser. De nydøbte Bulgarers Besværinger over for de græske og latinske Præster gave Anledning til Opfindelsen af denne særlige Skrift. »Vort Land er døbt,« sagde de slaviske Sendemænd til Kejseren af Byzans, »men vor Tro forbliver os mørk, da vi hverken forstaa Græsk eller Latin. Ophøjede Hersker, send os Præster, som kunne fortælle os den evige Guds Ord, den nye Lære, i vort eget Sprog«.

Kejser Mikael bragte dette Anliggende for Statsraadet, som sendte tvende Brødre, Konstantin (med Klosternavnet Cyrill) og Method, der vare de slaviske Sprog mægtige, til de nys omvendte Lande. De slaviske Apostles første Daad var at oversætte Evangelierne og Apostelskrifterne paa de forskjellige slaviske Landskabsmaal, og da de ikke forefandt noget Skrifttegn, gav den mere geniale Broder Cyrill sig i Færd med at kombinere et særligt Alfabet efter græsk Mønster, men tilføjede ni særlige Skrifttegn efter de slaviske Sprogejendommeligheder. Saaledes opstod »Cyrillus's Bogstavskrift«, som den Dag i Dag er i Brug hos de fleste slaviske Folk, Russerne indbefattede.

Denne vidtrækkende Forbedring, der afveg saa stærkt fra begge Kirkers stolte Maal: »Een Kirke, én Hyrde«, blev naturligvis ikke uanfægtet. De græske og latinske Biskopper angrebe den med Heftighed og kaldte det kjættersk at foredrage Guds Ord i andre end de tre oldhellige Sprog, det græske, latinske og hebræiske, »da Kristi Dødsdom kun i disse tre Sprog vare fæstnede til Korset«; men efter en lang, heftig Ordstrid fældede Paven dog den Kjendelse, at ethvert Sprog var Gud velbehageligt, naar det forkyndte hans Lov og kom fra et ydmygt Hjærte.

Ved alle disse Stridigheder og Kampe var Boris bleven gammel og graa; Aarenes Byrde og nyvakte Bekymringer om, hvad der vel efter hans hedenske Ungdom maatte vente ham i det hinsidige Liv, bestemte ham til at frasige sig al jordisk Herlighed. Han overdrog sin Søn Vladimir Regeringen og trak sig efter en sex og trediveaarig, hæderlig Regering tilbage til strænge Bodsovelser i et Kloster.

Vladimir regerede fire Aar, men ingenlunde i sin store Faders Aand; han indførte igjen hedensk Usædelighed ved Hoffet, spottede Kristendommens hellige Strænghed og førte saa skadelige og uheldige Krige, at hele Rigets Tilværelse kom paa Spil. Da omgjordede den gamle Boris sig med sit Sværd, paasatte sig sin Krone og traadte endnu én Gang frem for Verden som en stræng Dommer over sin vanartede Søn. Han samlede en stærk Krigsmagt, overvandt i et Feltslag Vladimir, som satte sig fortvivlet til Værge, fangede ham og lod ham blinde. Derpaa samlede Rigets Stormænd sig under Fyrsteoldingens Forsæde, afsatte lovformelig den bandlyste og dømte ham til livsvarigt Fængsel. Den gamle Boris hævdede derpaa efter nogle heldige Slag atter de gamle Grænser, sluttede Fred med Nabofolkene, lod sin yngre Søn Symeon, som studerede i Byzans, komme hjem, overdrog ham Rigsklenodierne og vendte atter tilbage til sin Celle, hvor han tilbragte Resten af sit Liv under svære Bodsøvelser, for lutret at kunne gaa over i Evigheden. Om Hærskarernes Herre tilgav ham Midlerne for Maalets Skyld og naadig modtog ham, vide vi ikke; men hans Folk viste ham den største Tilbedelse langt hinsides Graven og hævede Mikal Boris til Bulgariens første nationale Helgen.

Hans Efterfølger besad Faderens Aandsstorhed uden det munkeagtige Præg; han forbandt Feltherretalent med diplomatisk Kløgt, begunstigede Kunster og Videnskaber, var selv en af de første bulgariske Forfattere og besjæledes samtidig af den dristigste, politiske Ærgjerrighed, der bragte

ham til at gribe energisk ind i Begivenhedernes Gang og styre dem til sin Fordel. Denne Forening af de sjældneste Egenskaber hævede ham efter Samtidens enstemmige Vidnesbyrd til en af Tidens betydeligste Fremtoninger, der førte Bulgarerne til en ukjendt Storhed.

Kort efter sin Tronbestigelse kom »Halvgrækeren«, som Symeon kaldtes paa Grund af sin klassiske Dannelse, i Strid med sit andet Fædreland. Efter et trediveaarigt Pusterum brød den forbitrede Kamp paa ny løs mellem Bulgarien og Byzans. Anledningen var — et Toldspørgsmaal. Byzantinske Skatteopkrævere, et Par Grækere, havde vilkaarlig forhøjet Indførselstolden paa bulgariske Produkter, og Symeon lod sine Sendemænd føre Klage herover hos Kejseren, som imidlertid paa en fornærmelig Maade afviste enhver Indblanding i denne Sag. Symeon afsendte nu en Krigserklæring, og umiddelbart derpaa trængte en stærk bulgarisk Hær under Fyrstens egen Anførsel over Grænserne.

Skjønt Byzantinerne hvervede en magyarisk Hjælpehær, formaaede deres Modstand i Længden intet mod Symeons Feltherretalent; i aarelange Krigstog erobrede han lidt efter lidt hele Halvøen paa Konstantinopel og nogle Kyststrækninger nær, og da han nu engang politisk havde brudt med Byzans, rev han sig ogsaa løs fra den orthodoxe Kirke og tilbød Paven en Union, og denne, som højlig glædede sig over den forlorne Søns uventede Tilbagekomst, sendte ham den ønskede Kejserkrone og tillod ham at antage »Imperator«-Titlen. Fra nu af kaldte Symeon sig »Bulgarernes og Vlakernes Czar og Selvhersker over Grækerne.«

For i Gjerningen at hævde dette Navn belejrede han for femte Gang den stolte Kejserstad ved Bosporos, Staden var allerede fuldstændig udhungret, Belejringsredskaberne færdige til det sidste Stormløb og Sejren vis — da Kejser Romanus, Konstantin VII Porphyrogenitus's Medregent, i den sidste faretruende Stund besluttede at opsøge Symeon og tilbyde Fred. Sammenkomsten fandt Sted paa en særlig

Estrade og under Udfoldelse af den størst mulige Pragt fra begge Sider.

»Er du en Kristen?« spurgte Byzans's Kejser, »da er det din Pligt at skaane dine Medkristnes Blod. Har Tørsten efter Rigdomme gjort dig fremmed for Freden? Stik dit Sværd i Balgen og aabn din Haand, jeg vil fyldestgjøre dine Ønskers højeste Maal«.

Symeon betænkte, at hans eget Land truedes af urolige Naboer og var derhos klog nok til at fatte, at han selv som Sejrherre ikke ret længe vilde kunne føre Østroms Scepter. Følgelig modtog han Fredstilbudet, men dikterede dog Byzans Betingelser, som vare haarde nok. Handelsfrihed, en kejserlig Prinsesse, Anerkjendelse som »Basileus« (Cæsar), store Krigsomkostninger og de bulgariske Sendemænds Forrang fremfor alle øvrige Jordens Folk, saaledes vare Hovedfordringerne. Byzans maatte indrømme alt, og selv det heftige Veto, som Kejser Ottos Sendemænd nedlagde mod det sidste Punkt i Fredsslutningen, kunde intet ændre heri.

Dette var Toppunktet af Bulgariens Magt og Storhed, som den var fremblomstret af Folkets egen Kraft. Allerede under Symeons svage Sønner, med hvem det gamle Fyrstedynasti udsluktes, fik den byzantinske snedige Statskløgt mere og mere Indflydelse paa Landets ydre Politik, og de efterfølgende Fyrstefamilier, Sismaniderne og Terteriderne, vare dels for magtesløse, dels for kortsynede til at unddrage sig de mere og mere kvælende Polyparme. Hertil kom en slem Fjende i Rigets Indre: Hesyschasternes og Bogumilernes religiøse Sekter vare fremtraadte; det var en Art kommunistiske Sværmere, der senere som Pataraner, Katharener, Albigensere, Flagellanter o. s. v. ogsaa bredte sig over Italien, Frankrig og Tyskland og overalt stiftede Uroligheder. Her i Bulgarien undergravede deres opløsende Lærdomme saa længe Tugt og Ordenen, disse et sædeligt Samfunds Grundpiller, til Symeons stolte Stat var udhulet

til Marv og Ben, og der kun behovedes et ringe ydre Stød for at faa Riget til at styrte fuldstændig sammen.

Næppe hundrede Aar senere havde Kejser Basilios II, Bulgarerdræberen, underkastet Bulgarien, tilintetgjort deres Hær og drog nu, efter en fyrretyveaarig Fraværelse i Felten, som Sejrherre ind i Byzans; den sidste bulgariske Czars Hustru og Døtre maatte som de stolteste Trofæer følge hans Triumfvogn, Czar Samuel var død af Smerte over Nederlaget. Det frygtede Bulgarien var blevet en byzantinsk Provins.

De 165 Aar, som deres Herredømme varede, benyttede Grækerne i deres snu Statskunst paa en dobbelt Maade for at gjøre Bulgarien uskadelig for stedse; de paatrængte Landet byzantinsk Sprog og Love, indførte hul Formalisme og yppig Blødagtighed, som lammede den krigerske Aand, og medens saaledes Nationaliteten indadtil svækkedes, hævede man de mindre Nabostater til mægtige Kongeriger, i Reglen paa Bulgariens Bekostning.

Da Asên og Peter, foregivne Efterkommere af de tidligere Sismanider, endelig i Aaret 1186 befriede deres Fædreland fra det byzantinske Aag, kunde Bulgarien ikke mere blive farlig for Østrom; Serbiens Czar og Kroatiens, Ungarns og Bosniens Konger vare i Mellemtiden blevne saa mægtige og tillige saa lystne efter nyt bulgarisk Bytte, at Bulgariens Herskere havde fuldt op at gjøre med at afværge deres Angreb og ikke mere turde tænke paa at forurolige Byzans.

Rigtignok sluttede Czar Kalojan (1197—1207) endnu et Forbund med de hedenske Kumaner og drog med en betydelig Styrke mod den gyldne Kejserstad ved Bosporos, ja, for ikke at lade nogen Tvivl om sine Planer kaldte han sig endog »Romerdræberen« (Romæoctonus); men før han kunde fuldbyrde sin hævnende Mission, opstod nye indre Tvistigheder, og han endte ved en voldsom Død.

Resultatløs var ogsaa Joannes Asên II's (1218—24)

Alliance med Grækerne for at styrte det latinske Kejserdømme, og lige saa forfejlet var den store Serberfyrste Duschans (1331—1355) alt for dristige Forsøg paa med Bulgariens og Serbiens forenede Kræfter at angribe Byzans, erobre Staden og grunde et stort Slaverige med Konstantinopel som Midtpunkt.

Endnu en Gang saae Slaverne et Glimt af Haab om at faa deres ældgamle Drøm opfyldt; men det viste sig snart som en bedragerisk og sygelig Opblussen før Livslysets fuldstændige Udslukkelse.

Kejser Andronicus III Palæologus var død 1341 og havde bestemt sin Ven og Stordomesticus, Joannes Kantakuzeno, til Rigsforstander og Formynder for sin umyndige Tronfølger. Kantakuzeno var en fortræffelig Regent og samvittighedsfuld Formynder for den unge Kejser; men Rænkerne fra et Modparti med Enkekejserinden Anna af Savoien i Spidsen gjorde ham saa længe mistænkelig i den offentlige Mening, at Statsraadet sluttelig saae sig nødt til at udstede en Fængselsordre mod Rigsforstanderen, som netop laa i Felten, og til at forvise hans hele Familie. Denne Voldshandling drev den dybt krænkede, stolte Mand til en Fortvivlelsens Daad: han indesluttede sig i sin faste Stad Demotika, lod sig selv udraabe til Medkejser og drog derpaa i Spidsen for en Hær mod Byzans for at straffe sine Fjender og fængsle Kejserinden.

I sin Trængsel henvendte hun sig til Czar Alexander af Bulgarien og tilbød ham ligeledes Medkejserværdigheden mod en virksom Understøttelse; men ogsaa Kantakuzeno sendte Sendemand til Tirnova og krævede i Retfærdighedens Navn bulgarisk Hjælp for at indtage Byzans, der under en rænkefuld Kvinde og hendes uværdige Camarilla hærgedes af Borgerkrige.

Dog medens Alexander endnu vaklede frem og tilbage, medens Bojarerne stemte for Kejserinden, og Folket stormende

forlangte en Tilslutning til Kantakuzeno, havde denne sidste allerede foretaget et Skridt, der i langt videre Maal, end han kunde ane, skulde afgjøre hans Lands og hans Tidsalders Skæbne; ladt i Stikken af de kristne Fyrster eller dog ved deres langvarige Tøven prisgiven en pinlig Uvished, indkaldte den hævnfnysende Mand nu Tyrkerne.

Naar tvende ere i Strid, glæder Tredjemand sig, lyder et gammelt Ordsprog, og Tredjemand var her Tyrken, der saae Østens sonderrevne og svækkede Lande lidt efter lidt som modne Frugter synke ned i sit Skjød.

I Aaret 1453 straalede den sejrrige Halvmaane fra Kristenhedens Juvel, den vidt besungne Sofiakirke, og kort derpaa, efter en syv og fyrretyveaarig Dødskamp, laa ogsaa den bulgariske Løve, kvalt af Silkesnoren, død for den overmodige Sejrherres Fødder.

Død, saaledes troede man; men det var kun en dyb, afmægtig, femhundredaarig Søvn, hvorfra Kanontordenen i 1877 vakte Løven til nyt Liv. Endnu hviler den mattet paa alle Lemmer og lader sig villig lede i de russiske Lænker; af og til ryste de kun sagte for Nabofolkenes Øren; halv nysgjerrige, halv fremmede imødese disse Halvøens Fremtid. Er det virkelig ganske uden Fare for Evropas Fred saaledes igjen at vække et Uhyre, der ved sin vilde Fremstormen i 700 Aar har holdt Byzans i Spænding og Uro?

Nu til Dags er Halvmaanen dalet dybere end nogen Sinde tidligere Byzans's Stjærne; dens engang saa frygtelige Magt er ved indre Forfald sunken sammen for stedse; men de historiske Traditioner virke stærkt og længe i hvert Folk; umærkelig fængsle de Sind og Hjærte, Klagen bliver til Længsel, Ønskerne til Vilje — og i et belejligt Øjeblik kan Ønsket forvandles til Daad.

Ogsaa Bulgariens Løve kan maaske igjen føle Hunger efter mere. Hvad vil der vel ske, naar den ved sin Gjenopvækkelse fjærner sin omhyggelige Vogters Haand, naar

dens Brøl giver Gjenlyd over hele Balkanhalvøen, og den atter stræber at virkeliggjøre en ældgammel Tanke om et sydslavisk Czardømme paa Byzans's Trone?

Trods Victor Hugo og Fredskongressen — i St. Petersburg ere vi vistnok langt borte fra Verdensfreden.

De vigtigste Begivenheder i Aaret 1879.

De tre nordiske Riger.

1.

Danmark var ved Nyaarstid 1879 bevæget af en heftig Valgkamp, der især førtes mellem det splittede Venstres to Grupper, og den 3dje Januar valgtes det ny Folkething*). Af det opløste Things 102 Medlemmer gjenvalgtes 77; af disse hørte 54 til Regeringens Modstandere. Af de nyvalgte 25 hørte 14 til dens Tilhængere; de øvrige 11 sluttede sig alle til den »radikale« Venstregruppe, som næst efter Højre havde staaet sig bedst i Valgkampen, hvorimod den »moderate« Venstregruppe kun havde tabt uden at vinde nogen Kreds til Gjengjæld. De radikale havde vundet deres fleste ny Kredse fra de moderate, kun 4 fra Højre, medens dette havde vundet én Kreds fra de radikale, de øvrige fra de moderate. Oppositionen, som før Thingets Opløsning omfattede 3/4 af det hele Medlemstal, udgjorde efter Valget næppe 2/3 og svækkedes desuden ved sin Adsplittelse.

Dagen efter Folkethingsvalget, den 4de Januar, aftraadte Krigs- og Marineministeren General Dreyer; i hans Sted udnævntes General Kauffmann til Krigsminister

*) I den følgende Opgjørelse af Valgets Udfald medregnes et Omvalg paa Bornholm og det ligeledes senere foretagne Valg paa Færøerne.

og den gjenvalgte Folkethingsmand, tidligere Marineminister, Kommandør Ravn til Marineminister. Det samlede Forsvarsvæsens Ledelse af én Minister, for hvilken omtrent 10 Aar tidligere alle Folkethingets daværende Partier havde udtalt sig, og som ogsaa siden den Tid — med en kortvarig Undtagelse — havde fundet Sted, blev saaledes igjen opgiven.

Den 31te Januar samledes Rigsdagen igjen, i det det ny Folkething første Gang traadte sammen, medens Landsthinget gjenoptog sine ved Folkethingets Opløsning afbrudte Møder. Valgbrevenes Prøvelse i det ny Folkething tog denne Gang længere Tid end sædvanlig paa Grund af en stor Mængde Klager over Valgtryk, som skulde have fundet Sted særlig fra Højrepartiets Side. Anerkjendelsen af 7 Medlemmers (6 af Højres og 1 af Venstres) Valgbreve blev indtil videre udsat, indtil der gjennem det dertil nedsatte Udvalg var indhentet nærmere Oplysninger om de paaklagede Misligheder ved Valgene. Af disse 7 bleve dog kun de to senere erklærede for ugyldige; men Prøvelsen havde medtaget saa lang Tid, at deres Forkastelse og de deraf følgende Omvalg først foregik langt hen i Rigsdagssamlingen; den sidst valgte Folkethingsmands Valgbrev godkjendtes saaledes først den 14de Juni, umiddelbart før Samlingens Slutning. Ved de to Omvalg — i Assens og Nyborg — maatte Højre afgive to af de Pladser, som det havde vundet den 3dje Januar, og da disse Pladser begge gjenvandtes af de »moderate«, syntes det heraf at fremgaa, at Vælgerflertallets Misstemning mod denne Gruppe var i Færd med at tabe sig. Hertil medvirkede vistnok den Omstændighed, at Benævnelserne: »moderate« og »radikale«, som endnu ved Nyaarstid af de fleste opfattedes efter Ordenes Betydning, i Samlingens Løb havde víst sig mindre og mindre stemmende med denne, i det de radikale, af hvilke Vælgerne havde ventet den stærkeste Modstand mod Ministeriet, tvært imod i afgjørende Tilfælde havde støttet dette,

hvorimod de moderate — tidligere saakaldte »forhandlende« — viste en stigende Utilbøjelighed til at indlade sig i frugtbar Forhandling med det. Udbyttet af denne fra 31te Januar til 14de Juni fortsatte Rigsdagssamling blev ogsaa kun ringe, naar det maales efter det færdige Lovgivningsarbejdes Mængde. Foruden den aarlige Finanslov, som blev stadfæstet den 24de Maj, maa nævnes: Lodsloven af 13de Juni, en Lov af 16de Juni, hvorved Skibsafgiften ophævedes i indenrigsk Fart, og en Lov af samme Dag, hvorved Regeringen bemyndigedes til for Statskassens Regning at anlægge Lokomotivbaner fra Struer til Oddesund, fra Skjern til Herning, fra Thisted til Oddesund og fra Ringe Station til Faaborg.

Det Punkt paa Finansloven, som gav Anledning til den største Meningskamp imellem Folkethingets to Venstregrupper, gjaldt en overordentlig Bevilling til 6 Stykker 35½ Centimeters Kruppske Bagladekanoner, af hvilke hver vilde koste 400,000 Kroner. Det var dog ikke saa meget Bekostningen, der gjorde Spørgsmaalet brændbart, som den Forbindelse, hvori det blev sat med det almindeligere om Kjøbenhavns Befæstning, af hvilken hele Venstre hidtil havde været en erklæret Modstander. De moderate paastode nu, at Opstillingen af dette til Kjøbenhavns Forsvar bestemte Skyts vilde lede til Anlæget af ny faste Værker, hvilket stred imod Venstres Program i Dagsordenen af 23de Juni 1876, medens de radikale anførte, at intet mere end dette fortrinlige Skyts gjorde det muligt at undvære yderligere Befæstning. Bevillingen blev vedtagen ved Tilslutning af radikale Stemmer til Højre; men en Følge af denne Meningsforskjel — i Forbindelse med Uenighed om nogle andre Punkter paa Finansloven og om Godkjendelse af de omstridte Valg — viste sig deri, at den radikale Gruppe splittedes ved Samlingens Slutning. En halv Snes af dens Medlemmer med Alberti i Spidsen skilte sig fra den, og den Overvægt, som de radikale ved Valgene den 3dje Ja-

nuar havde vundet over de moderate, var derved atter tabt. Højre var herefter det talrigste af Folkethingets Partier. Den radikale Gruppe, som nu kun talte nogle og tyve Medlemmer, udstedte den 15de Juni gjennem »Morgenbladet« et Opraab til sine Vælgere, hvori den gjorde Rede for Grunden til, at den ikke efter Valgdagen havde gjenoptaget sin tidligere Politik. »Indtil da — hedder det heri — havde vi haft Føje til at haabe paa Tilslutning hos et Flertal i Befolkningen; efter Valget er dette forandret. Af de 74 Kredse — det tidligere forenede Venstres — have 35 stillet sig paa vor Side, Resten har delt sig imellem vore gamle Modstandere — Højre — og vore Modstandere fra i Fjor — de moderate«. Grundtanken i dette Opraab fremkaldte paa Sommerens Vælgermøder Drøftelsen af det Spørgsmaal, om et politisk Parti skal følge andre Grundsætninger som Mindretal end som Flertal. Kampen paa disse Møder førtes imellem de forskjellige Venstregrupper, medens Højre rolig holdt sig tilbage.

Kort efter Rigsdagens Aabning var det sørgelige Budskab naaet til Kjøbenhavn, at Preussen og Østerrig alt for en Tid siden, den 11te Oktober 1878, havde ophævet Pragerfredens § 5, og i hemmelige Møder den 28de og 29de Marts gav Udenrigsministeren Rigsdagen nærmere Oplysninger herom. De danske Sønderjyder kunne saaledes ikke længer knytte deres Haab om Gjenforening med Moderlandet til Traktaternes Ret; men saa længe de med den Sejhed, der har sin ypperste Forkæmper i deres Repræsentant i den tyske Rigsdag, Hans Andersen Krüger, »ville forblive danske«, lever dog hint Haab med Folkenes almindelige Ret som Grundlag.

Folkesorgen over Ophævelsen af § 5 gjorde et Skaar i Glæden over det danske Universitets 400aarige Jubilæum, hvis Festligholdelse man allerede stærkt forberedte, da Sorgebudskabet kom. Det havde oprindelig været Meningen at give Indbydelserne til Universitetsfesten

et mere universelt Omfang; men nu besluttede man at indskrænke sig til en hjemlig Fest. Folkeslægtskabet med de to andre nordiske Riger gjorde sig dog af sig selv gjældende, saa at Festen fik et nordisk Præg. Den 4de Juni afholdtes Hovedfesten i Frue Kirke, Universitetets Festmiddag i Kasino og Studenternes Sexa paa Klampenborg; den 5te modtoges Lykonskninger fra Deputationer og foregik Promotionen af Æresdoktorer i Universitetets Festsal, hvorefter Kjøbenhavns Kommune gav en Festmiddag paa Larsens Plads; den 6te afholdtes et stort Galataffel paa Kristiansborg og et Studenterbal i Kasino.

I Løbet af Sommeren falde adskillige Mærkedage, som vidne om det voxende indbyrdes Samkvem og Samliv inden Rigets Grænse. Den 17de Juni aabnedes saaledes Jærnvejen til Frederikssund, den 30te s. M. den ostsællandske Jærnvej og den 20de Juli den lille Lokomotivbane mellem Vemb og Lemvig. Den faste Bro over Limfjorden, som allerede den 7de Januar var aabnet for Færdselen, fik den 8de Juli sin højtidelige Indvielse. Den 5te—8te Avgust holdt Danmarks Lærerforening et stort og for alle Skolevenner tilgængeligt Møde i Kjøbenhavn, og den 25de—26de s. M. samledes udvalgte Mænd af Kjøbstædernes Kommunalbestyrelser til fælles Raadslagning i Odense. I Juli holdtes et Fællesmøde af Danmarks Industri- og Haandværkerforeninger og aabnedes en i nordisk-historisk og ethnografisk Henseende interessant Kunst- og Industriudstilling, som varede ind i Oktober.

Fra 15de Oktober til den 30te November gjorde Kongen og Dronningen en Rejse til Østerrig for at besøge deres Datter og Svigersøn, Hertugen af Cumberland; paa Hjemvejen besøgte de Wien og Berlin, hvor de bleve modtagne med stor Forekommenhed.

Da Rigsdagen igjen traadte sammen den 6te Oktober, forelagde Regeringen en Række af vigtige Lovforslag, bl. a. Forsvarslove, Lønningslove, Skole- og Universitetslove, Love

om Sparekasser, Vandløbs Regulering, usødygtige Skibe o. s. v. Ogsaa fra privat Side fremkom der usædvanlig mange Lovforslag, saasom om Præstevalg og Præstelønning, Forholdsregler til at lette Dyrtidens Tryk og forbedre Husmænds og Inderslers Kaar o. s. v. Spørgsmaalet var nu, om de løsere Partiforhold i det tidligere forenede Venstre vilde give Udsigt til et større Udbytte af Forhandlingerne end hidtil. Paa den ene Side havde Folkethingets Højre — c. 36 Medlemmer — allerede i forrige Samling givet sig en hidtil savnet fast Partiorganisation, medens paa den anden Side Venstres Tvedeling var bleven til en Tredeling, i det de ved forrige Samlings Slutning af den radikale Gruppe udtraadte Medlemmer nu sluttede sig sammen, foreløbig ved Foretagelsen af Valg, med nogle tidligere af det gamle forenede Venstre udtraadte. Denne ny Gruppe, »de udtraadte«, var omtrent halvt saa talrig som hver af de to andre og søgte nu at tilvejebringe en vis Samvirken mellem disse. Da deres Forslag fandt langt mere Imødekommen hos de moderate end hos de radikale, kom de efterhaanden i et nærmere Forhold til de første, medens de radikale af og til nærmede sig mere til Højre. Dette vakte imidlertid Misfornøjelse hos adskillige af den radikale Gruppes Medlemmer, hvoraf en yderligere Løshed i dennes Rækker blev Følgen. Hvorledes Magten lidt efter lidt var gleden fra den radikale Gruppe over til den moderate, traadte synlig frem ved Valget af Folkethingets Næstformænd. Ved Slutningen af forrige Rigsdagssamling vare begge Næstformænd radikale (Berg og Hørup); den 6te Oktober valgtes Berg og B. Christensen (moderat), hver med 51 Stemmer, den 5te November B. Christensen med 44 og Berg med 39, endelig den 3dje December B. Christensen og Hogsbro (moderat), henholdsvis med 60 og 36 Stemmer. Formanden Krabbe gjenvalgtes derimod stadig. Spørgsmaalet om Lovgivningsarbejdets Udbytte kunde endnu ikke besvares ved Aarets Slutning.

Islands Althing var samlet i Reykjavik den 1ste—27de Juli. I det kongelige Budskab, hvormed Thinget aabnedes af Landshøvdingen, kastedes et Tilbageblik paa den forrige Samlings ikke ringe Udbytte, og særlig fremhævedes Loven om det islandske Skattevæsens Omordning; blandt de vigtigste Lovforslag, som bebudedes i denne Samling, fremhævedes et om en Omordning af Præstekaldene og et om en Reform af Landboforholdene. Kun det første af disse blev dog vedtaget i denne Samling. Efter Forslag af Thingmænd vedtoges derimod bl. a. et Lovforslag om Oprettelse af en Dannelsesanstalt for retskyndige. Althinget maatte i denne Samling føle Savnet af sin højt ansete gamle Formand, Jón Sigurdsson, der paa Grund af Svagelighed havde nedlagt sit Hverv; han døde den 7de December.

Blandt danske Mænd, døde i Aarene 1878 og 1879, ville vi nævne: Præsterne Peter Andreas Fenger, † 8de Februar 1878, Jens Christian Rudolf Frimodt, † 21de Marts 1879, og Nicolai Gottlieb Blædel, † 15de Juli 1879, den udmærkede Orientalist Niels Ludvig Westergaard, † 9de September 1878, den forhenværende Justitsminister Dr. juris Anton Vilhelm Scheel, † 30te April 1879, samt følgende Landsthingsmænd: Højesteretsadvokat Gustav Edvard Brock, † 29de December 1878, Christian Peder Theodor Rosenørn-Teilmann, forhen Minister, † 10de Januar 1879, General Henry Alexandre Antoine de Jonquières, † 21de September 1879, og Professor Dr. juris Andreas Aagesen, † 26de Oktober 1879.

2.

Norges Storthing samledes den 1ste Februar 1879 og aabnedes personlig af Kong Oscar den 2den den 3dje Februar. I Trontalen bebudedes atter et Lovforslag om Skat paa Indtægt og Formue samt et fornyet Forslag til Udvidelse af Stempelafgiften. Det Underskud, som skulde

dækkes, var især fremkaldt ved Overskridelser til Jærnvejsanlæg; men paa den anden Side kunde man glæde sig over, at den ny Jærnvej fra Kristiania over Moss og Frederiksstad til Frederikshald i Aarets Begyndelse var bleven aabnet for Færdslen.

Kongens Besøg og de dermed forbundne Festligheder bragte et ældre Spørgsmaal om Norges Flag igjen paa Tale. Aaret i Forvejen havde Kongen nemlig foræret to Afdelinger af Rytteriet hvide Faner med Oscar den 2dens Navneciffer, og da disse Faner nu paraderede under hans Ophold i Kristiania, ytrede der sig fra flere Sider Misnøje med dette ny Flag. Den 5te Februar sendte »Dagbladets« Redaktør, Statsrevisor Berner, til Odelsthinget et »Forslag til Lov om Flaget og Hærens Fane«, hvilket Forslag blev »vedtaget«, d. e. indbragt, af Johan Sverdrup og 8 andre Storthingsmænd. I Mødet den 12te Februar blev det ved enstemmig Beslutning tilstillet Konstitutionskomiteen til Indstilling. Det gik ud paa at faa fastsat ved Lov, hvorledes Norges Flag skulde se ud. Allerede 1821 havde Storthinget vedtaget en Lovbeslutning om Flaget; men Kongen havde nægtet den Sanktion, i det han vilde forbeholde sig selv at give Bestemmelse derom. Den kongelige Resolution af 17de Juli 1821 havde vel derefter taget den forudgaaende Storthingsbeslutning til Følge; men en ny kongelig Resolution af 20de Juni 1844 havde deri ændret hin, at ogsaa Handelsflaget — ej alene Orlogsflaget, hvad Grundlovens § 111 bestemte — skulde være Unionsflag eller bære det saakaldte Unionsmærke. At dettes svenske Farver ogsaa i det norske Flag ved samme Resolution bleve satte nærmest Stangen — den formentlig fornemste Plads — stred efter Forslagsstillerens Mening imod Grundsætningen om fuldkommen Lighed mellem Rigerne, som Grundlovens § 42 og Rigsakten af 6te Avgust 1815 havde opstillet. Det blev derfor nu foreslaaet, at alene Orlogsflaget skulde have Unionsmærket og det saaledes, at

de norske Farver anbragtes nærmest Stangen; Troppeafdelingernes Fane skulde være højrød og bære Billedet af en oprejst, fremadskridende gylden Løve med løftet Øxe.

Dette Forslag, især Kravet om »det rene norske Flag« uden Unionsmærke for Handelsskibe, satte Sindene i stærk Bevægelse. Fra Slutningen af Februar indløb der i en Maanedstid til Storthinget den ene Adresse efter den anden, som til Dels billigede, men for største Delen misbilligede Lovforslaget. Det var især Handels- og Sømandsforeningerne, som vare virksomme i den sidste Retning, og af disses Adresser kom den i Arendal den 28de Februar vedtagne til at tjene til Mønster for mange senere. Lovforslagets Modstandere vilde beholde Unionsmærket i Handelsflaget, dels som et synligt Tegn paa »Glæde og Stolthed over Foreningen med Sverige«, dels fordi Norges Handelsflaade under det havde taget sit største Opsving, dels endelig af praktiske Grunde (som Betingelse for at nyde Bistand af Konsuler i fremmede Havne o. s. v.). Voldsomst blev Bevægelsen, da Digteren Bjørnstjerne Bjørnson var kommen fra sit Hjem i Gausdalen til Kristiania for at virke for »det rene Flag«. Ved et Møde, som han holdt i Arbejderforeningen den 13de Marts, kom det til stormende Optrin, og denne saa vel som de to følgende Aftener forefaldt der beklagelige Gadeoptøjer.

Den 28de Maj afgav Konstitutionskomiteen sin Indstilling: 3 Medlemmer fandt Sagen »af den Beskaffenhed, at det skulde være lidet ønskeligt at gjøre den til Gjenstand for Realitetsbehandling, forinden Gemytterne have haft Tid til at komme til fuld Ro«; 2 andre Medlemmer, som tillige med Sverdrup havde indbragt Forslaget i Februar, maatte bøje sig for det af de 3 første fremsatte Hensyn og med dem forene sig om at indstille Sagens Udsættelse, de 4 øvrige indstillede Lovforslaget til »ikke at bifaldes«. De sidstes Indstilling sejrede ved Sagens Afgjørelse paa Odelsthinget, men paa en ejendommelig Maade. Flertallets For-

slag (Sagens Udsættelse) blev nemlig først forkastet med 41 Stemmer mod 41, i det Præsidentens Stemme gjorde Udslaget (kun ét Medlem var fraværende), og da der saaledes intet andet Forslag var tilbage end Mindretallets, blev dette enstemmig bifaldet.

Inden Storthingssamlingen sluttedes (den 20de Juni), var Regeringen bleven bemyndiget til at optage et Statslaan paa indtil 5 Millioner Kroner; derimod gik man ikke ind paa Forslagene om Formue- og Indtægtsskat og udvidet Stempelafgift. I øvrigt havde man søgt at spare saa meget som muligt, bl. a. ved at indskrænke Aarets Vaabenøvelser. Heller ikke noget andet større Lovforslag gjennemførtes.

Næppe var Storthinget sluttet, førend Valgbevægelsen begyndte. Den var især livlig i Førstningen af Oktober i Kristiania, hvor bl. a. en Dag 16 »Myrmænd« (Vælgere i Kraft af ubetydelige Jordstykker, som ere kjøbte eller forpagtede for at vinde Valgret) fik deres Stemmeret forkastet; en af disse Jordstrimler var sat til en Jordskyld af $^1/_{4500}$ Skilling. Da Udfaldet af Valgene, som i Norge foretages efterhaanden, endelig kunde opgjøres i Slutningen af November, viste det sig, at Storthinget ikke var blevet synderlig forandret i politisk Farve. Der var valgt 40 ny Medlemmer, blandt dem den oven for nævnte Berner og Rigsarkivar Birkeland, af hvilke den første hører til Regeringens Modstandere, den anden til dens Tilhængere.

Af Statsraadets Medlemmer døde Chefen for Revisionsdepartementet, J. Aal, og Chefen for Justitsdepartementet, Falsen. I deres Sted traadte Borgmester Kr. Jensen og Justitiarius O. A. Bachke, som udnævntes til Ministre den 13de Oktober. Disse Forandringer gave ikke Regeringen nogen anden politisk Farve.

I materiel Henseende blev Norge knyttet nærmere til Sverige derved, at i Sommerens Løb det tilbagestaaende Stykke af den smaalenske Jærnvejs vestre Linje, For-

bindelsesbanen imellem Frederikshald og Rigsgrænsen, blev fuldført, og den 18de Juli den hele Jærnvejslinje af Kongen personlig erklæret aabnet samtidig med den tilstødende svenske Jærnvej.

3.

Sveriges Rigsdag samledes som sædvanlig den 15de Januar, paa hvilken Dag den i Følge Rigsdagsanordningen skal møde »uden særlig Sammenkaldelse«. I Trontalen, som Kongen oplæste ved Aabningshøjtideligheden den 18de Januar, kastedes først et Blik tilbage paa flere nu gjennemførte Foranstaltninger, der vare Frugter af tidligere Lovgivningsarbejder, saasom Indførelsen af Metersystemet for Maal og Vægt og af en for hele Sverige fælles Tidsberegning. Der dvæledes dernæst ved den uheldige økonomiske Stilling, der dels var en Følge af de daarlige Konjunkturer for Rigets største Exportartikler, Træ og Jærn, dels deraf, at alt for store Kapitaler paa én Gang vare brugte til Anlæg af private Jærnveje. Endelig bebudedes Forslag om Forhøjelse af Brændevinsafgiften og af Tolden paa Spiritus, Tobak, Kaffe og Sukker. Flere af disse Forslag lykkedes det Regeringen at gjennemføre i Løbet af Rigsdagssamlingen, som varede til den 21de Maj. Brændevinsafgiftens Forhøjelse, dog kun med Halvdelen af det foreslaaede Beløb, blev saaledes vedtagen den 26de April, og Tolden forhøjedes paa Spiritus, Tobak, Sukker, Vin, Eddike og Legetøj. Regeringen havde end videre den 25de Februar fremsat et Forslag om Udstedelse af Statsobligationer til et Beløb af 30 Mill. Kroner; dermed tilsigtedes Oprettelsen af »en Jærnvejs-Hypothekfond«, hvorved man vilde afhjælpe Manglen paa flydende Kapital. Dette Forslag forkastedes den 7de Maj af andet Kammer, og ligeledes faldt et andet Regeringsforslag om Indkjøb af den private saakaldte Motala-Bane, der forbandt det nordlige Jærnvejs-

net med det sydlige; men omsider lykkedes det at faa et Kompromis i Stand, og ved Fællesafstemningerne, hvor begge Kamres Stemmetal sammenregnes, vedtoges (den 13de Maj) baade Oprettelsen af en Jærnvejs-Hypothekfond paa 23 Millioner Kroner (med 208 Stemmer mod 119), Kjobet af Motala-Banen og de fleste allerede nævnte Toldforhojelser. Fremdeles bleve Statsobligationer til et Beløb af 3 Mill. Kr. overgivne til et privat Selskab, »Savværksejernes Garantiforening«, som Grundfond, og det blev bestemt, at de private Bankers Ret til at udstede mindre Sedler, foreløbig Femkronesedler, skulde ophøre.

Af Hensyn til den økonomiske Stilling søgte Rigsdagen paa flere Maader at spare, bl. a. ved at indskrænke de inddelte Troppers Vaabenøvelser for dette Aar, hvilket i øvrigt stødte paa Modstand fra Regeringens Side og til en Tid endog var nær ved at blive gjort til et »konstitutionelt Punkt«. Et privat Forslag om en Udvidelse af Valgretten til andet Kammer faldt med én Stemmes Overtal (den 22de Marts). Af egentlige Love vedtoges paa denne Rigsdag kun to: en om Vands Afledning og en, der paabød at offentliggjøre, af hvilke Personer et Aktieselskabs Bestyrelse bestaar. Paa Skolevæsenets Omraade fattedes Beslutninger i Retning af en gjennemført Adskillelse mellem de to Dannelseslinjer og Oprettelsen af hver for sig fuldstændige Latin- og Realskoler. Ved at bevilge 30,000 Kr. til Indkjøb af Linnés Ejendom Hammarby gav endelig Rigsdagen et Bevis paa Pietet for Sveriges store Mænd. En senere Frugt af dens Arbejde var Nedsættelsen af en Skattekommission (den 20de Juni), hvorom det den 15de Maj var besluttet at gjøre Andragende.

Kort efter Rigsdagens Slutning (den 28de Maj) indgav konsultativ Statsraad Lagerstråle sin Afskedsbegjæring. Derefter indtraadte L. T. Almquist i Ministeriet og overtog Justitsministerens Portefeuille, hvilken Konsejlpræsidenten

De Geer afgav til ham, medens han selv vedblev at være Ministeriets Chef.

Den 27de Maj skete en stor Arbejdsnedlæggelse i Sundsvall. Striken varede henved 14 Dage og dæmpedes først efter den væbnede Magts Tilstedekomst. Den efterlod en bitter Stemning, som et Par Maaneder senere gav sig Luft paa et Møde i Stockholm, hvor omtrent 320 Medlemmer af svenske Arbejderforeninger havde indfundet sig. Udtalelserne ved dette Mode gik især ud paa, at fredelige Arbejdsnedlæggelser ikke kunde anses for ulovlige, men at de sædvanlig blive mere til Skade end til Gavn for Arbejderne, naar de ikke ere særdeles vel forberedte. — I Juni samlede det første almindelige Pigeskolemøde henved 500 Deltagere i Stockholm.

Af større Jærnveje, som i Aarets Løb aabnedes, er allerede under »Norge« nævnt den, hvorved de to forenede Riger fra den 18de Juli kom i lettere Samkvem end hidtil. Ved Aabningen af den svenske Del af denne Jærnvej, den saakaldte Dalslandsbane, samtidig med den tilstødende norske blev det muligt at rejse fra Kristiania til Gøteborg i 14¼ Time. Den 1ste December aabnedes dernæst den 45 svenske Mil lange saakaldte Bergslagsbane mellem Gøteborg og Falun. — Henimod Aarets Slutning indtraadte pludselig en Forbedring af Konjunkturerne, især for Jærn, og en større Livlighed i Forretningerne.

Et svensk Foretagende, der har vakt stor Opsigt i hele Verden, var Nordenskjölds Omsejling af Nordasien (Nordøstpassagen) om Bord paa »Vega«, ført af Kaptejn Palander. Efter næsten 10 Maaneders Indestængning af Isen blev »Vega« endelig fri i Juli 1879 og holdt derefter sit Triumftog tilbage til Evropa.

4.

Af Foranstaltninger til fælles Nytte for alle tre nordiske Riger, som sattes i Værk 1879, maa for det

første nævnes de den 24de Marts i Stockholm afsluttede særlige Post-Overenskomster, hvorved de tre Riger bevarede den mellem dem gjældende lavere Brevtaxt i Modsætning til de almindelige Taxter for Verdenspostforeningen. Dernæst lykkedes det at tilvejebringe en fællesnordisk literær Retsbeskyttelse, en Opgave, hvis Løsning forgjæves havde været forsøgt i et halvt Hundredaar. Siden 1831 havde der vel bestaaet et Gjensidighedsforhold i denne Henseende mellem Danmark og Norge, men ingenlunde et tilstrækkeligt, og imellem Danmark og Sverige fandtes intet tilsvarende; man oversatte fra Dansk til Svensk og omvendt i stigende Grad uden Forfatternes Samtykke. Kjøbenhavns Universitet satte 1841 Sagen i Gang, den svenske Regering 1844, det danske Universitet 1845 — alt forgjæves. 1848 strandede Sagen i den svenske Rigsdag, ligeledes 1856. Ved den danske Eftertrykslov af 29de December 1857 og Tillæget til denne af 23de Februar 1866 skete der Fremskridt, og 1873 vedtog endelig den svenske Rigsdag den Grundlovsændring (i Trykkefrihedsloven), som var Hovedhindringen for Sagens videre Fremme i Sverige. Den 8de Juni 1876 fik Norge og den 10de Avgust 1877 Sverige ny Eftertrykslove. Det gjaldt nu om paa et vist Punkt at føre den danske Eftertrykslovgivning frem i Højde med hine nyere Love, og dette forsøgtes ved et privat Forslag (af Bajer) i Danmarks Folkething. Dette Forslag gik lykkelig igjennem Rigsdagen og blev den 24de Maj 1879 ophøjet til Lov. Sluttelig stod alene tilbage ved samtidige kongelige Anordninger fra alle tre nordiske Regeringer at udstrække ogsaa til Danmark den gjensidige literære Retsbeskyttelse, som siden Nyaarsdag 1879 havde bestaaet imellem Norge og Sverige paa Grundlag af disse Rigers oven for nævnte Love af 1876 og 1877. Dette skete endelig i Aarets Slutning, efter at der den 27de November 1879 imellem de tre Rigers Regeringer var afsluttet en Konvention, i Følge hvilken fra Nyaarsdag 1880 Bestemmelserne i dansk, norsk

og svensk Lovgivning om literær Ejendomsret, saa vidt som de dække hverandre, komme til Anvendelse i hvert af Rigerne ogsaa til Fordel for Værker (derunder dramatiske Værkers og Kompositioners Opførelse), som offentliggjøres i de to andre.

Rusland.

Den indre Tilstand i Rusland vedblev i Aaret 1879 at være lige saa utilfredsstillende som i 1878. I Slutningen af det gamle Aar var der udbrudt Pest i Volgadistriktet i Guvernementet Astrakan, og Nabostaterne Tyskland og Østerrig-Ungarn toge deraf Anledning til en stræng Grænseafspærring, som i høj Grad skadede den russiske Handel og satte ondt Blod i Rusland. I Januar 1879 udnævntes General Loris Melikov til Guvernør i Volgadistriktet, og det lykkedes hans energiske Forholdsregler at standse Pestens Udbredelse. Derimod kunde man ikke standse den aandelige Smitte, der som en Kræftskade gjennemtrængte det russiske Samfund: Nihilisterne optraadte med forfærdelig Dristighed, og deres hemmelige Komité udstedte Advarsler til strænge Embedsmænd, fældede Dødsdomme over dem og lod disse fuldbyrde. Den 21de Februar blev saaledes Guvernøren i Karkov, Fyrst Krapotkin, myrdet, Morderen undkom, og i alle større Stæder fandt man derefter en Proklamation opslaaet, som erklærede Mordet for en retfærdig Straf over en ubarmhjærtig Bøddel. Den 7de Marts blev Gendarmeri-Obersten i Odessa, Knoop, dræbt i sit Hus, og ved Siden af Liget fandt man en Seddel, hvorpaa der med røde Bogstaver stod: »Efter Ordre af den revolutionære Exekutivkomité! Saaledes skal det gaa alle Tyranner og deres Hjælpere!« I Petersborg opdagedes to nihilistiske Trykkerier, hvorefter 9 Officerer bleve fængslede som Deltagere i Sammensværgelsen; men en polsk

Jøde, Reinstein, som havde forraadt Trykkerierne, blev (den 9de Marts) dræbt i en Gjæstgivergaard i Moskov; paa hans Bryst fandt man hæftet en Seddel med følgende Ord: »Domfældt af Exekutivkomitéen. Død over Forræderne!« I Odessa blev en 17aarig Skolediscipel, Zaleski, skudt paa Gaden, fordi han vægrede sig ved at tiltræde en nihilistisk Forbindelse. Paa Chefen for den tredje Afdeling af det kejserlige Kancelli (det hemmelige Politi), General Drentelen, blev der (den 25de Marts) gjort et Attentat ligesom Aaret før paa hans Forgænger: det mislykkedes; men Forbryderen undslap ved Hjælp af en Droske, der holdtes rede for ham. Senere blev han dog opdaget og dømt til Døden; men Dødsdommen blev forandret til Tvangsarbejde i Sibirien; hans Navn var Mirski.

Den 14de April afskød endelig en Huslærer ved Navn Soloviev 5 Revolverskud paa Kejseren, men traf ham ikke og blev greben. Herved bragtes Regeringen til at skride ind med større Kraft end hidtil: der proklameredes Belejringstilstand i flere af de største Stæder og indsattes Generalguvernører med næsten uindskrænket Myndighed, blandt dem de mest energiske Generaler, Gurko, Melikov og Totleben. Soloviev blev henrettet den 9de Juni, talrige mistænkte bleve fængslede, dømte af Militærdomstolene og dels henrettede, dels i store Skarer deporterede til Sibirien. Et meget virksomt Medlem af Nihilistpartiet blev opdaget i den ansete Læge Dr. Weimar i Petersborg: det var ham, som havde kjøbt Revolveren til Soloviev, hjulpet Politichefen Mesenzovs Morder til at flygte (1878) og udbredt en Mængde Proklamationer og Flyveskrifter; hans Domfældelse falder imidlertid først i 1880. Folkestemningen var i høj Grad forbitret paa Nihilisterne og ophidsedes endnu mere ved talrige Brandstiftelser. Efterhaanden syntes dog Tilliden at vende tilbage; men da Kejseren den 1ste December fra Livadia rejste til Moskov, blev et Stykke af Jærnvejslinjen sprængt i Luften tæt uden for Hovedstaden,

og kun den Omstændighed, at det kejserlige Tog var ilet forud for Godstoget, tilintetgjorde den forbryderske Plan. Dens Ophavsmand Hartmann blev opdaget i det følgende Aar, men var da flygtet til Frankrig. Den 4de December indtraf Kejseren i Petersborg, og samme Dag udstedte den nihilistiske Komité en Proklamation, fuld af vilde Trusler.

Heller ikke de ydre Forhold vare tilfredsstillende for Russernes Nationalfølelse. Den endelige Fredstraktat med Tyrkiet blev afsluttet den 8de Februar 1879; men den russiske Regering, som efter Bestemmelsen skulde rømme Østrumelien og Bulgarien den 3dje Maj, fordrede en Forlængelse af denne Frist. De andre Magter vare i Førstningen kun lidet tilbøjelige til at gaa ind herpaa og indrømmede først en Opsættelse til den 3dje Avgust, efter at Kejser Alexander havde formanet Bulgarerne til at føje sig efter Berlinerfreden, og Østrumelien var blevet skilt fra Bulgarien. Hverken i dette eller i andre Forhold havde Russerne naaet deres Ønsker, og Misfornøjelsen herover vendte sig især mod Tyskland og dets Leder Bismarck, som de beskyldte for først at have drevet Rusland til Krigen, derpaa at have ladet det i Stikken og kastet Sejrens Frugter i Skjødet paa Østerrig. Denne Stemning udtalte sig stærkt i den russiske Presse og traadte snart ogsaa frem i det russiske Diplomati: Fyrst Gortshakov rejste saaledes den 21de Juni gjennem Berlin uden at besøge Bismarck og havde kort efter i Baden-Baden en Samtale med Redaktøren af det franske (orleanistiske) Blad »Le soleil«, hvori han udtalte sig for Frankrig imod Tyskland; ja der synes endog fra russisk Side ligefrem at være foreslaaet et Forbund mellem Frankrig og Rusland; men den franske Regering vilde ikke indlade sig derpaa og gav det tyske Diplomati Meddelelse om Ruslands Tilnærmelsesforsøg. De tyske Blade udtalte sig nu ogsaa stærkt imod Rusland og klagede især over, at der samledes store russiske Troppemasser langs den preussiske Grænse. Kejser

Vilhelm, der personlig følte sig meget ubehagelig berørt af denne Misforstaaelse med det hidtil saa venskabelige russiske Hof, sendte i Slutningen af Avgust General Manteuffel til Kejser Alexander i Varszava for at aftale en Sammenkomst. Denne fandt Sted i den lille Grænseby Alexandrovo (den 3dje September), hvor begge Kejserne talte venskabelig med hinanden; men de to Rigskanslere vedbleve at staa i et spændt Forhold, og Trekejserforbundet afløstes snart efter af et Forbund mellem Tyskland og Østerrig. Rusland maatte holde gode Miner til slet Spil, og efter Kejser Alexanders Ønske besøgte Storfyrsttronfølgeren paa sin Hjemrejse fra det franske Badested Cannes, hvor han havde besøgt sin syge Moder, saa vel Wien som Berlin (i November). Endog Gortshakov besøgte Berlinerhoffet, hvor dog Bismarck ikke var til Stede, og ved Georgsriddernes Festmaaltid i Petersborg den 8de December gjaldt Kejser Alexanders første Toast »hans uforanderlige Ven, Kejser Vilhelm«; men Rusland stod dog ved Aarets Ende i en isoleret Stilling, og det nationale Partis Stemning mod Tyskland vedblev at være meget bitter, om den end ikke længer udtalte sig saa stærkt.

I Asien maatte Rusland finde sig i Englændernes Fremgang i Afganistan, og dets Forsøg paa at sætte sig fast i det, ved sin lette Adgang til Persien og især til Herat, vigtige Merv fik et uheldigt Udfald. Merv tilhører de krigerske Tekke-Turkomanner, og under Paaskud af at straffe disses Røverier rykkede i Sommeren 1879 en Hær paa over 20,000 Mand under General Lazarev frem fra det kaspiske Havs Sydøstkyst. I Førstningen havde den Fremgang: flere af Turkomannernes Fæstninger bleve tagne, og man var saa vis paa fremdeles at sejre, at man sendte Rytteriet langt forud for at afskære Fjenden Tilbagetoget; men da man derpaa den 9de September uden tilstrækkelig Forberedelse angreb Fæstningen Dengil-Tepe, blev Stormen slaaet tilbage med stort Tab, og Hæren maatte igjen gaa

tilbage til det kaspiske Hav. General Lazarev var død paa Toget. — Med Kina sluttedes der en Overenskomst om at tilbagegive en Del af det tidligere der fra tagne Kuldsha mod en Sum Penge; men da Russerne efter Traktaten skulde beholde den sydlige Del med Bjærgvejene over Tianshan til Kashgar, har den kinesiske Regering ikke villet stadfæste den.

Rumænien.

Rumænernes Forbitrelse mod Rusland, som havde tvunget dem til at afstaa Bessarabien, forøgedes i Januar 1879 ved Striden om Fortet Arabtabia. Bulgarerne paastode, at det hørte til Silistria; men Rumænerne havde besat det, fordi det ligger paa den venstre Donaubred, »altsaa paa rumænsk Grund«, og fordi de der fandt det bedste Sted til at slaa en Bro over Donau til Dobrudsha. Rusland stillede sig paa Bulgariens Side og tvang Rumænerne til at forlade Fortet; men Sagen blev derefter indanket for Stormagterne og var ved Aarets Ende endnu ikke afgjort.

I øvrigt optog Spørgsmaalet om Jødernes Ligestilling, der var paalagt Rumænien som Betingelse for dets Uafhængigheds Anerkjendelse, næsten alene Folkets Opmærksomhed. De i November 1878 aabnede Kamre sluttedes den 6te April 1879 efter at have vedtaget Sammenkaldelsen af saakaldte Revisionskamre, d. v. s. en Forsamling, som kan foretage Forfatningsændringer; i Følge Forfatningen vare nemlig Jøderne udelukkede fra statsborgerlige Rettigheder. Revisionskamrene samledes den 3dje Juni, men viste sig meget utilbøjelige til at gaa ind paa Regeringens Forslag om Ligestilling. I Juli indgav derfor Ministeriet Bratiano sin Dimission; men da Oppositionens Førere ikke kunde danne noget nyt Ministerium, traadte

Bratiano igjen i Spidsen for et saadant, som optog Medlemmer af de forskjellige Partier i sig. Dette opfordrede Kamrene til at udsætte deres Møder en Maaned for i denne Tid at kunne forberede en tilfredsstillende Løsning af det brændende Spørgsmaal. Kamrene vedtoge Udsættelsen, og imidlertid gik Udenrigsministeren Boeresco paa Rundrejse til Stormagterne for at opnaa en Modifikation af Berlinerfredens Bestemmelse om Jødernes Ligestilling. Han gjorde især gjældende, at Jøderne ikke vare sammensmeltede med det øvrige Folk, og at mange af dem stode under fremmede Magters Beskyttelse; naar man tilstod dem Ret til at erhverve Landejendomme, vilde de faa en overvejende Indflydelse i Landet; man maatte derfor ikke gjennemføre en saa indgribende Reform paa én Gang, men for det første nøjes med at gjøre visse Klasser af Jøder til Statsborgere. Magterne viste sig ikke tilbøjelige til at gaa ind paa disse Forestillinger, og da Kamrene igjen traadte sammen, blev dette dem meddelt i et hemmeligt Møde. Det kom derefter til en Overenskomst, i det Regeringen gik ind paa nogle af Oppositionens Ændringsforslag, medens denne opgav andre. Saaledes vedtoges i Oktober den nye Forfatningsartikel, der lyder saaledes: »Religionsforskjellen volder ingen Hindring for Udøvelsen af borgerlige Rettigheder. Indfødsret kan bevilges en fremmed, der har boet 10 Aar i Landet; fritagne for denne Frist ere de, der have ydet Landet vigtige Tjenester, og de, der have grundet store Handelsforretninger og ere fødte og opdragne i Rumænien. De, som i Krigen have tjent under de rumænske Faner, naturaliseres ved denne Lov. Kun Rumæner kunne erhverve Landejendom«. I Følge denne næsten enstemmig vedtagne Lov bleve 883 Jøder, som havde tjent i Hæren, strax naturaliserede. Efter at denne Løsning af Spørgsmaalet var meddelt Stormagterne, erkjendte de af dem, som ikke allerede i Forvejen havde gjort det, Rumæniens Uafhængighed.

Serbien og Montenegro.

I Serbien er Jødernes Tal og Betydning saa ringe, at Skuptshinaen i Januar 1879 uden Vanskelighed kunde ophæve den Forfatningsartikel, som indskrænkede deres Rettigheder, og Fyrstendømmets Uafhængighed blev derfor ogsaa hurtig anerkjendt af Stormagterne. Grænseforholdene voldte imidlertid nogle Stridigheder: da Serberne havde fordrevet de mohammedanske Indbyggere fra den af dem ved Freden erhvervede Stad Kursjumlja, gjorde Albaneserne i April et Indfald i Serbien, men bleve snart igjen fordrevne. Dernæst opstod der en Grænsestrid med Bulgarien: Distrikterne Tru og Bresnik, som beboes af Serber, vare under Krigen med Tyrkiet (i Januar 1878) blevne besatte af serbiske Tropper; men Berlinerfreden gav dem til Bulgarien, og da det trak i Langdrag med deres Overgivelse, rykkede russiske Tropper i Juni ind i dem og fordreve Serberne.

Montenegro havde ved Freden (foruden de Landstrækninger, det under Krigen havde indtaget) faaet tildelt de to Byer Spuz og Podgoriza samt et Landskab mod Øst, omfattende Gusinje og Plava. De to første Byer overgaves dem af Tyrkerne i Begyndelsen af 1879; men derimod udsattes Overgivelsen af de sidste Distrikter, hvor den albanesiske Liga lagde Hindringer i Vejen, og Muktar Pasha, der skulde iværksætte Udførelsen, ikke overvandt disse. Henimod Aarets Slutning erklærede Montenegrinerne, at de vilde bruge Vaabenmagt, hvis Overgivelsen ikke skete inden en vis Frist. Porten rettede i denne Anledning en Rundskrivelse til Stormagterne, og disse formanede den til Traktatens Opfyldelse, Montenegrinerne til Taalmodighed; ved Aarets Ende var endnu intet afgjort. I de indre Forhold har det lille Land gjort flere Fremskridt, og den 20de Marts holdt Fyrst Nikita en Tale til de forsamlede Høvdinger, hvori han forkyndte flere Reformer, bl. a. det

gamle raadgivende Senats Omdannelse til et lovgivende Statsraad.

Tyrkiet.

Nyaarsdag 1879 begyndte Underhandlingerne mellem den tyrkiske Udenrigsminister Karatheodory og den russiske Sendemand Fyrst Lobanov i Konstantinopel om de Punkter af San Stefano-Traktaten, som ikke vare afgjorte ved Freden i Berlin, og den 8de Februar sluttedes den endelige Fred. Ved denne fastsattes den Sum, som Tyrkiet skulde betale i Krigsomkostninger, til c. 800 Mill. Francs foruden Skadesløsholdelse til de i Tyrkiet bosatte Russere og Forplejningsomkostninger for de tyrkiske Krigsfanger. Derefter rømmede Russerne endelig Konstantinopels Omegn og de Dele af Rumelien, som vedbleve at staa umiddelbart under Sultanens Herredømme.

Den 21de April sluttede dernæst Karatheodory en Overenskomst med Østerrige-Ungarn om Besættelsen af Bosnien og Herzegovina med Novibazar, ved hvilken Sultanens Suverænitet af Navn blev bevaret. Den 26de April lod Storvesiren (Khereddin Pasha) Guvernøren i Vilajetet Kosovo vide, at Sultanen havde indrømmet Østerrige Medbesættelsesret i Novibazar (hvor i øvrigt den tyrkiske Styrelse vedblev); han ventede, at hans tro Albanesere ikke vilde lægge Hindringer i Vejen derfor. Paa en Forsamling, som Guvernøren indkaldte i Pristina, erklærede da ogsaa den 2den Maj Overhovederne for den albanesiske Liga, for hvilken Mehemed Ali var falden som Offer, at de vilde finde sig i Østerrigernes Indmarche, forudsat at »Albanien udelt forblev under Sultanen, og denne ikke aftraadte en Fodsbred af Epirus til Grækenland«. Khereddin svarede: »Vi ville vide at opretholde Rigets Interesse og det albanesiske Folks Ret«.

De indre Forhold i Tyrkiet vare jammerlige. I Begyndelsen af Aaret, da Khereddin stod i Spidsen for Regeringen, troede mange, at det vilde lykkes ham at indføre virkelige Reformer; men alle hans Planer strandede paa Sultanens og de fleste Pashaers, navnlig Krigsministeren Osman Pashas Modstand. Sultanen kaldte hans værste Modstandere, som Mahmud Damad og Mahmud Nedim, tilbage fra Forvisningen, udøste uagtet den forfærdelige Finansnød ødsle Gaver til saadanne Yndlinge og var forbitret over Overenskomsten med de forhadte udenlandske Magter, da han nærede overdrevne Forestillinger om sin egen Magt og kun tænkte paa Bevarelsen af sin Værdighed og personlige Sikkerhed. Kjed af disse utaalelige Forhold og de idelige Paladsintriguer stillede Khereddin endelig et formeligt Ultimatum til Sultanen, hvori han fordrede, 1) at denne skulde opgive al Indblanding i Sager, der hørte under Storvesirens Afgjørelse, og tilstaa ham Myndighed til at udnævne og afsætte Embedsmænd; 2) at Osman Pasha skulde fjærnes og Kabinettet omdannes. Ulemaerne erklærede den første Fordring for uforenelig med Kalifens Værdighed, og Abdul Hamid vovede ikke at fjærne Osman. Khereddin blev derfor styrtet, og den 30te Juli blev efter Storvesiratets Afskaffelse en ubetydelig Person, Aarifi Pasha, udnævnt til Ministerpræsident og Savfet Pasha i Steden for Karatheodory til Udenrigsminister; Osman vedblev at være almægtig Krigsminister. Reformens Fjender havde sejret; men endnu tydeligere fremtraadte dette ved en ny Ministerforandring den 18de Oktober. Den usle Intriguant Said Pasha blev nu Ministerpræsident, Renegaten Savas Pasha (tidligere græsk Læge) Udenrigsminister og Mahmud Nedim Indenrigsminister. Den noget hæderligere Savfet Pasha fik af Navn »Opsyn med alle Reformer«; men han var en Fjende af den dygtigste Reformator, Midhat Pasha, og det ny Ministerium, især Mahmud Nedim, repræsenterede Styrkelsen af Sultanens Magt ved Tilslutning til Rusland. Dette Ministerskifte fandt

Sted, medens den engelske Sendemand Layard var fraværende paa en Rejse til Syrien, hvor han vilde forhandle med Generalguvernøren (Midhat) om de Reformer, der skulde indføres i Asien. Da han ved sin Tilbagekomst fandt sine Modstandere i Besiddelse af Magten, gjorde han (i November) energiske Forestillinger til Porten om Opfyldelsen af de ved Traktaten af 3dje Juli 1878 givne Løfter om Indførelse af Reformer i Lilleasien, og hans truende Sprog støttedes af en Flaadedemonstration. I sin Forskrækkelse lovede den tyrkiske Regering alt, hvad Layard fordrede, og Englænderen Baker Pasha fik Myndighed til at vaage over Reformernes Indførelse: men i Virkeligheden skete der naturligvis aldeles intet, og Sultanen følte sig snart igjen overbevist om, at han ikke behøvede at bryde sig om Englands Trusler. Et nyt Sammenstød fremkaldtes dog ved Fængslingen af en Missionær, Dr. Kölle, som oversatte religiøse Smaaskrifter paa Tyrkisk, og en mohammedansk Præst, Ahmed Tevfik, som havde hjulpet ham dermed. Den første blev vel igjen løsladt; men hans Skrifter bleve holdte tilbage, og Tevfik blev domfældt af den gejstlige Ret. I Henhold til den i Berlinerfreden fastsatte Religionsfrihed fordrede nu Layard, at Dr. Kölles Skrifter skulde tilbagegives, Tevfik løslades og Politichefen, som havde ladet dem fængsle, afskediges. De to første Fordringer opfyldtes i Januar 1880, og Politichefen sendte Layard en Undskyldningsskrivelse.

Østrumeliens Forhold voldte i Begyndelsen af 1879 mange Vanskeligheder: Landets bulgariske Befolkning vilde ikke opgive Haabet om en Forening med deres Stammefæller nord for Balkan til et Storbulgarien, og Berlinerfredens Bestemmelse, at Sultanen skulde have Ret til at besætte Balkanpasserne og andre Punkter i Landet, vakte især deres Harme. Den 26de Januar beskyldte Lord Salisbury i en Note til den engelske Sendemand i Petersborg, Lord Loftus, den russiske Regering for, at den støttede

Bulgarernes Forhaabninger ved at forbinde Østrumeliens og Fyrstendommet Bulgariens Styrelse og kombinere deres Militser; han fordrede, at begge Dele skulde ophøre. Fyrst Gortshakov svarede undvigende; men Rusland søgte nu at komme til en direkte Forstaaelse med Tyrkiet. Den russiske Kejser sendte General Obrutshev til Konstantinopel med en Skrivelse, hvori han lovede Sultanen, at han vilde indestaa for Opretholdelsen af Ordenen i Østrumelien og eftergive 20 Mill. af Forplejningsomkostningerne, naar Porten vilde opgive sin Besættelsesret. Sultanen gjorde derpaa den Indrømmelse, at han indtil videre ikke vilde udøve sin Ret, og med denne Besked begav Obrutshev sig til Filippopel, hvor han den 7de Maj i Domkirken oplæste en Skrivelse fra Kejser Alexander, der formanede Bulgarerne til at finde sig i Berlinerfredens øvrige Bestemmelser. Det storbulgariske Partis Førere fattede derpaa efter en stormende Forhandling den Beslutning at holde sig rolige, saa længe der ikke viste sig tyrkiske Tropper i Østrumelien, men at opretholde Folkets militære Organisation. Imidlertid havde den internationale Kommission fastsat Østrumeliens Forfatning, og Sultanen havde med Magternes Samtykke udnævnt Aleko Pasha (Fyrst Vogorides) til Landets Generalguvernør. Han havde tidligere været tyrkisk Sendemand i Wien, men er kristen og af en gammel bulgarisk, med de fornemme Fanarioter i Konstantinopel beslægtet Familie; i Steden for sin tyrkiske Titel antog han nu Navnet: Fyrst Alexander Vogorides. Hans Stilling var meget vanskelig; thi det var umuligt paa én Gang at gjøre Sultanen og Bulgarerne til Pas. Det viste sig strax ved hans Indtog i Hovedstaden Filippopel den 28de Maj: Sultanen havde forlangt, at han skulde bære den røde Fez, som er de tyrkiske Embedsmænds Hovedbedækning; men efter Bulgarernes Ønske aflagde han den og holdt sit Indtog i den østrumeliske Militsuniform med den bulgariske Hue (Kalpak) paa Hovedet. Dernæst vakte det Misnøje i Konstantinopel, at han sammensatte sit

»Regeringsdirektorium« af 4 Bulgarer og 2 Udlændinge og valgte de fleste Embedsmænd blandt Bulgarerne, hvilket dog var naturligt nok, da Landets Befolkning bestaar af 500,000 Bulgarer, 70,000 Tyrker og 35,000 Grækere. Den internationale Kommission beholdt i det første Aar Myndighed til at vaage over Forfatningens Anvendelse, og den 3dje November aabnedes Landets første Provinsialforsamling. Imidlertid havde de russiske Tropper forladt Østrumelien: den 27de Juli indskibede General Stolypin, der havde styret Landet til dets Tilfredshed i over et Aar, sig i Burgas. En ny Vanskelighed opstod derved, at den tyrkiske Regering sendte hele Skarer af mohammedanske Flygtninge tilbage til Østrumelien og Bulgarien uden at forsyne dem med Opholdsmidler; paa flere Steder kom det herover til blodige Kampe mellem dem og Bulgarerne, og mange af Mohammedanerne, især Kvinder og Børn, omkom ynkelig.

I det skatskyldige, men i øvrigt af Tyrkiet uafhængige Fyrstendomme Bulgarien aabnede den russiske Generalkommissær, Fyrst Dondukov, den 23de Februar en konstituerende Nationalforsamling i Tirnova, fra hvilken han afviste Udsendinge fra Østrumelien. Han forelagde et Forfatningsudkast, i Følge hvilket Bulgarien skulde være et arveligt konstitutionelt Monarki under Portens Højhed med græsk-orthodox Statsreligion, til hvilken Fyrsten (med Undtagelse af den første) skulde bekjende sig. Kejser Alexander formanede Bulgarerne til at føje sig efter Berlinerfredens Bestemmelser, og den 28de April sluttedes den konstituerende Forsamling efter at have vedtaget Forfatningen i en noget forandret Skikkelse: den var bleven fuldkommen demokratisk med ét Kammer og almindelig Valgret. Dagen efter traadte en ny Forsamling sammen til Fyrstevalg; den talte 250 Medlemmer, deriblandt 22 Mohammedanere. Der foresloges 3 Kandidater; men den ene, Prins Alexander af Battenberg, blev strax énstemmig udraabt til Fyrste. Han er født 1857 og er en Søn af Prins Alexander af

Hessen-Darmstadt (en Broder til Storhertugen og Kejserinden af Rusland) og Prinsesse Julie af Battenberg. Han havde deltaget i Felttoget mod Tyrkiet 1877 og var derpaa traadt i preussisk Tjeneste. Efter sit Valg begav han sig fra Tyskland til Kejseren af Rusland i Livadia og modtog her den bulgariske Deputation, som meldte hans Udnævnelse. Derefter gjorde han en Rundrejse til de andre Stormagters Hovedstæder samt til Konstantinopel, landede den 6te Juli i Varna og holdt sit Indtog i Tirnova, hvor han aflagde Ed paa det ny Fyrstendømmes Forfatning. Fra den gamle Hovedstad Tirnova begav han sig til den ny, Sofia, og overtog Regeringen, medens Fyrst Dondukov og den russiske Hær forlod Bulgarien (den 3dje Avgust). Den unge Fyrste dannede et Ministerium af maadeholden Retning; men da Nationalforsamlingen (Skuptshinaen) den 2den November aabnedes i Sofia, besatte den Præsidentpladserne med Medlemmer af det storbulgariske Parti. Ministeriet indgav derefter sin Dimission; men da Oppositionen ikke var i Stand til at danne et Kabinet, opløste Fyrst Alexander (den 6te December) Forsamlingen og udnævnte et nyt maadeholdent Ministerium, i hvilket Biskoppen af Tirnova blev Præsident, men flere af de forrige Ministre indtraadte. Det radikale Parti rustede sig nu til de ny Valg og klagede allerede aabenlyst over »Folkefjendernes og de fremmedes Vold«. Lige over for Mohammedanerne forefaldt der i Bulgarien ligesom i Østrumelien sorgelige Udskejelser.

Grækenland.

Underhandlingerne om Grænsereguleringen mellem Grækenland og Tyrkiet aabnedes endelig i Februar 1879 i Prevesa (ved Indløbet til den hidtilværende Grænse, Artabugten). Muktar Pasha ledede dem paa Portens Vegne

og forhalede dem paa alle mulige Maaneder; til sidst tilbød han en langt mindre Afstaaelse end den i Berlin anbefalede; men Grækenland holdt fast ved denne, og dets Underhandlere forlode Prevesa (den 19de Marts). Den græske Regering paakaldte derpaa Stormagternes Bistand, og en Konferens af disses Sendemænd traadte efter Frankrigs Forslag sammen i Konstantinopel. Nogle af Magterne, især England, vare ikke synderlig gunstig stemte mod Grækenland; men man enedes dog om at opfordre Porten til Gjenoptagelse af Forhandlingerne. Hermed trak det imidlertid i Langdrag, bl. a. paa Grund af Ministerkrisen i Konstantinopel. Ogsaa i Athen fremkaldte den udenlandske Politiks Uheld en Ministerkrise: Ministeriet Kumunduros indgav sin Afskedsbegjæring (den 22de Juli); men Kongen foretrak at opløse Kamret. Imidlertid endte ogsaa Ministerkrisen i Konstantinopel, og den ny Udenrigsminister Savfet Pasha erklærede sig rede til at gjenoptage Underhandlingerne. De aabnedes i Konstantinopel den 22de Avgust; men atter spildtes lang Tid med Forhandling om Grundlaget, og imidlertid havde den tyrkiske Regering sendt saa mange Tropper til Thessalien og Epirus, at de kunde kvæle ethvert Opstandsforsøg og holde Grækenlands Rustninger Stangen. Desuden ophidsedes Albaneserne til at gjøre Indsigelse mod en Sønderlemmelse af deres Land, hvortil de regnede hele Epirus, skjønt Indbyggerne i den Del deraf, som skulde afstaas til Grækenland, næsten alle tale Græsk, og Albaneserne dér kun udgjøre 1/10 af Befolkningen. Underhandlingerne bleve saaledes atter frugtesløse. Valgene til det ny Kammer, som aabnedes den 1ste November, faldt ud til Gunst for Regeringen.

Østerrige-Ungarn.

De heftige Angreb paa Regeringens Politik, især med Hensyn til Bosniens Besættelse, som det gamle »forfatnings-

tro« Parti under Ledelse af Herbst og Giskra havde begyndt i den østerrigske Delegation, fortsatte det i Rigsraadet, for hvilket Ministeriet maatte forelægge Berlinertraktaten til Vedtagelse; men det væsentlige Resultat af Sagens Behandling i Deputeretkamret (i Januar 1879) var en fuldstændig Opløsning af Forfatningspartiet, i det mange af dettes Medlemmer ikke vilde slutte sig til Herbst's og Giskras lidenskabelige Opposition. Til sidst vedtoges (den 27de Januar) med 151 Stemmer mod 112 den simple Anerkjendelse af Traktaten uden den af Herbsts foreslaaede Misbilligelse, men blot med Tilføjelse af den Resolution, »at Huset udtalte sin Tillid til, at Regeringen vilde undgaa enhver Bebyrdelse af Riget, som ikke foraarsagedes ved Besætningstroppernes Forplejning og Sikkerhed«. Herrehuset vedtog derimod (den 6te Februar) en simpel Anerkjendelse uden at tilføje nogen Resolution. Samtidig var der sluttet en Handelstraktat med Italien paa 9 Aar, med Frankrig og Tyskland kun en Overenskomst om Forlængelse til Aarets Ende.

Da Forfatningspartiets Flertal ikke havde villet slutte sig til Regeringens Udenrigspolitik, som dog ikke mere kunde gjøres om, havde det undergravet Stillingen for det »forfatningstro« Ministerium Auersperg og nødte Regeringen til at søge sin Støtte hos andre Partier. Kejseren opfordrede saaledes i Februar Grev Edvard Taaffe, som særlig nød hans Fortrolighed og ønskede en Udsoning med Slaverne, især Czecherne, til at danne et nyt Ministerium; men da han ikke kunde bringe et saadant i Stand, blev det gamle Ministerium omdannet saaledes, at Fyrst Auersperg gik af, Kultusminister Stremayer overtog Forsædet og Grev Taaffe blev Indenrigsminister (en særlig vigtig Post under de forestaaende Rigsraadsvalg).

Efter Berlinertraktatens Vedtagelse i Rigsraadet samledes Delegationerne igjen i Pest (den 27de Februar) til Fortsættelse af deres Samling, som var udsat den 16de

December 1878, fordi Forfatningspartiet i den østerrigske Delegation ikke havde villet bevilge Besættelsesomkostningerne, førend Rigsraadet havde vedtaget Traktaten. Oppositionens Førere, navnlig Herbst og Giskra (som døde den 1ste Juni), havde nu nedlagt deres Hverv, og uagtet Regeringens Fordringer siden December vare blevne forøgede, gik de for største Delen igjennem, nemlig Efterbevillingen forøget til henved 47 Mill. Gylden og en Fordring for 1879 paa 10 Mill. Først vedtoges de af den østerrigske Delegation, som derefter hjemsendtes (den 15de Marts), dernæst af den ungarske, efter at Berlinertraktaten ogsaa var vedtagen af den ungarske Rigsdag; den ungarske Delegation hjemsendtes derpaa den 31te Marts. Det ungarske Ministerium Tisza og dets Tilhængere i Rigsdagen, som før havde opponeret mod Andrassys bosniske Politik, havde nu sluttet sig til den, nærmest fordi de uden Andrassys Hjælp ikke kunde holde sig ved Magten, men ogsaa fordi de toge den nu dog afgjorte Sag mere praktisk end de tyske doktrinære. Den ungarske Rigsdag var samlet fra Januar til Juni; blandt de af den vedtagne Love var en om Indførelse af det madjariske Sprog i alle Elementarskoler. Dens Forhandlinger vare en Tid blevne standsede ved det forfærdelige Budskab om Theiss's Oversvømmelser, der i Natten den 11te—12te Marts næsten fuldstændig ødelagde den store Stad Szegedin, hvorved henved 1900 Mennesker omkom.

Den 21de April sluttede Andrassy den siden Sommeren 1879 forhandlede Konvention med Porten om Bosnien og Herzegovina samt om Novibazars Besættelse. Han erkjendte deri udtrykkelig Sultanens Suverænitet over de to Provinser; altsaa kunde ingen Indlemmelse af dem i Østerrige-Ungarn finde Sted; men paa den anden Side var der ikke Tale om Tilbagegivelse til Tyrkiet, og Østerrige-Ungarn havde opnaaet en mægtig Stilling paa Balkan-Halvøen, som bragte Serbien og Montenegro under dets Ind-

flydelse og satte Skranker for Ruslands panslavistiske Bestræbelser. Det blev fastsat, at de to Provinser saa vidt muligt skulde styres ved de gamle Embedsmænd, i det mindste ved indfødte. Mohammedanerne skulde have fuld Religionsfrihed og Sultanens Navn nævnes i Bønnen. Indkomsterne skulde anvendes til Landets Nytte; dog skulde de hidtil hafte Udgifter erstattes. Bosniens og Herzegovinas Landsregering stilledes derefter under Fællesministeriet, og Kroaternes Forhaabninger om en Forbindelse med Kroatien opfyldtes ikke, hvorfor General Ivanovic fratraadte sin Stilling i Landsregeringen. Det blev dernæst bestemt, at de to Provinser fra Nyaar 1880 skulde indlemmes i det østerrigsk-ungarske Toldomraade, og at Styrelsesomkostningerne, for saa vidt de ikke kunde udredes af Provinserne selv, skulde kræves af Delegationerne.

Efter at det østerrigske Rigsraads Møder en Tid lang havde været afbrudte, afgjorde det endelig den 5te Maj Finansloven for 1879 og sluttedes den 17de Maj. Derpaa fulgte Opløsningen af det 1873 valgte Deputeretkammer. Udbyttet af Rigsraadets sexaarige Virksomhed var ikke stort: i de indre Forhold var det vigtigste Ordningen af den katholske Kirkes ydre Retsforhold og Oprettelsen af en Forvaltningsdomstol; men det betydeligste var Overenskomsten med Ungarn, hvormed der dog herskede almindelig Utilfredshed i Østerrige. Det gamle Forfatningsparti havde nedbrudt sin Anseelse ved sin frugtesløse Modstand mod Regeringen, hvorved det havde stillet sig i Modsætning til Kejseren, Hæren og den største Del af Befolkningen, som billigede Bosniens Besættelse. De Medlemmer af Partiet, der bleve Herbst tro, afgave en Erklæring, som skadede det endnu mere ved sin negative Retning og sine Trusler mod Godsejernes særlige Repræsentation.

Under disse Forhold foregik Valgene til Deputeretkamret, som først sluttedes i Juli, da der vælges i 4 forskjellige Kurier: store Grundejere, Stæder, Handelskamre

og Landdistrikter, og de sidste vælge indirekte gjennem Valgmænd. Det hidtil herskende »liberale« Forfatningsparti tabte c. 30 Pladser og kom i Mindretal imod de forskjellige Grupper af Højre, Czecher, Polakker og klerikale af andre Nationaliteter. Den vigtigste Forandring fandt Sted blandt de store Grundejere i Mæhren og Bohmen: i Mæhren sejrede Højre fuldstændig, medens Grev Taaffe i Bohmen havde mæglet en Kompromisliste, paa hvilken en Del klerikale Aristokrater bleve optagne mod at forpligte sig til at indtræde i Rigsraadet, hvorved Vejen til Indtrædelse ogsaa jævnedes for de øvrige czechiske deputerede.

I Følge Valgenes Udfald indgav Ministeriet sin Afsked, og Grev Taaffe overtog Dannelsen af det ny Ministerium, som kom i Stand den 12te Avgust. Taaffe blev Ministerpræsident og overtog midlertidig Indenrigsministeriet, Stremayer blev Justits- og midlertidig Kultusminister, den klerikale Falkenhayn Agerdyrkningsminister og den mæhriske Czecher Dr. Prazak Minister uden Portefeuille. Med dette Ministerium, som havde lovet Czecherne at virke for en Forandring af den for Tyskerne partiske bohmiske Valglov, vilde det tyske liberale Parti ikke indlade sig paa nogen Forbindelse, uagtet Ministeriet selv erklærede sig for et Koalitionsministerium, og et Par af dets Medlemmer havde hørt til det gamle Forfatningsparti. 123 liberale undertegnede saaledes (den 31te Avgust) i Linz en Resolution, som udtalte Frygt for Bevarelsen af de forfatningsmæssige og liberale Institutioner, og vedtoge et fælles Program. Derimod forbandt alle Højres Fraktioner sig den 18de September under Grev Hohenwarts Ledelse til et stort Parti, som lovede at understøtte en besindig og forsonlig Regeringspolitik.

Imidlertid havde ogsaa Grev Andrassy forlangt sin Afsked; men Kejseren havde faaet ham til at vente, indtil han havde fundet en Efterfølger, og det varede endnu et Par Maaneder. I denne Mellemtid forefaldt to vigtige

Begivenheder. For det forste rykkede de osterrigske Tropper den 8de September ind i Distriktet Novibazar og besatte sammes vestlige Del imellem Serbien og Montenegro, en i militær Henseende højst betydningsfuld Stilling. Dernæst besøgte Andrassy i Slutningen af Avgust Fyrst Bismarck i Gastein, og deres Samtaler, som i September fortsattes i Wien, førte til Afslutningen af et Forsvarsforbund mellem Østerrige-Ungarn og Tyskland. Det vedtoges, at et Angreb paa den ene Stat skulde mødes af begge, og at alle orientalske Anliggender skulde afgjøres i Overensstemmelse med Berlinertraktaten. I Oktober undertegnedes en Protokol af dette Indhold af begge Kejserne. Hermed sluttede Andrassy sin Virksomhed: den 7de Oktober fik han sin Afsked ved en meget smigrende Haandskrivelse fra Kejser Frants Josef og begav sig derpaa til sine Godser i Ungarn. I hans Sted traadte Friherre Heinrich Karl v. Haymerle, hidtil Sendemand i Italien, som erklærede at ville fortsætte sin Forgængers Politik. Ligesom Andrassy var bleven dødsdømt 1849, var ogsaa Haymerle nær bleven skudt som Oprører, da han næppe 20 Aar gammel som Student i Wien var tagen til Fange i Oktober 1848, og kun med Nød og næppe var han bleven reddet fra Standrettens Dom ved Mellemkomst af en Ven af hans Fader.

Den 2den Oktober aabnedes den i Juni udsatte ungarske Rigsdag, og den 7de Oktober traadte Rigsraadet sammen i Wien. For første Gang vare i Deputeretkamret alle Cisleithaniens Kronlande repræsenterede ved samtlige valgte deputerede. Karakteristisk for Rigets brogede Sammensætning var det, at Edsformularen blev oplæst i 7 Sprog: tysk, czechisk, polsk, ruthensk, slovenisk, serbokroatisk og italiensk. I Trontalen, med hvilken Kejseren den 8de Oktober aabnede Rigsraadet, fremhævede han først og fremmest, at »alle Bøhmens Repræsentanter nu havde givet Møde uden at opgive deres Retsoverbevisning og uagtet Ulighederne i deres politiske Synsmaade«. Herved sigtede

han til en Erklæring, som Dagen før var overbragt ham af Rieger og Clam Martiniz paa alle de czechiske Medlemmers Vegne, hvori det udtaltes, at de ved at indtræde i Rigsraadet kun stillede sig paa det faktiske Grundlag, men dog fastholdt deres politiske Opfattelse og vilde fortsætte deres Arbejde for at skaffe Kongeriget Bøhmens statsretlige Stilling i Riget Godkjendelse.

Til Formand i Herrehuset havde Kejseren udnævnt den klerikale Grev Trautmannsdorf, og til Formand i Underhuset valgtes Grev Coronini i Følge Overenskomst mellem de to store Partier. I sin Tiltale til Medlemmerne tolkede denne sin Glæde over, at Czecherne havde givet Møde, og lovede en velvillig Modtagelse af deres Forslag, saafremt de ikke strede imod Monarkiets historiske Udvikling og Vilkaarene for dets Tilværelse. Disse Ord ligesom Kejserens Ytring i Trontalen vare Tyskerne højst ubehagelige, især fra Coronini, der før havde hørt til Forfatningspartiet og først havde skilt sig fra det i Anledning af Bosniens Besættelse, som han ivrig forsvarede. Højre bestod af 3 Afdelinger: den mæhrisk-czechiske Klub (54 i Tallet) under Riegers Ledelse, Polakkerne (57) under Grocholski og Smolka og det saakaldte Retsparti af forskjellige Nationaliteter (57) under Grev Hohenwart; men 5 Medlemmer af hver Afdeling dannede et Udvalg, til hvis Bestemmelser alle Medlemmer vare bundne. Forfatningspartiets Klubber bandt sig ikke saa nøje. Naar man fordeler de saakaldte »vilde« til begge Sider, talte Højre 183 Stemmer, Venstre 170. Saaledes sejrede det førstes Adresseudkast, som fremhævede alle Folkestammers Ligeberettigelse og forlangte Styrelsens Decentralisation, med 176 Stemmer mod 162. I Herrehuset, hvor Schmerling grundede et »Forfatningsparti«, sejrede derimod dettes Adresse, som fremhævede Rigsenheden, og der indtraf saaledes det ejendommelige Tilfælde, at der forelagdes Kejseren to Adresser af modsat Indhold.

Det vigtigste af Regeringen forelagte Lovudkast var Hærloven, som for de næste 10 Aar fastsatte en Fredsstyrke af 255,000, en Krigsstyrke af 800,000 Mand. Til dens Vedtagelse krævedes et Flertal af ²/₃, da den indeholdt en Forfatningsændring, men kun Højre stemte for den (i December). Da den derimod næsten énstemmig blev vedtagen af Herrehuset, dannedes der et Fællesudvalg, og efter dettes Forslag blev Loven den 20de December endelig ogsaa vedtagen af Underhuset med 223 Stemmer mod 105, altsaa med et Flertal af mere end ²/₃. Inden Rigsraadet udsatte sine Møder, vedtoges ogsaa en provisorisk Handelstraktat med Frankrig og en Forlængelse af Overenskomsten med Tyskland.

Tyskland.

I den preussiske Landdag rettede Centrum i Januar 1879 heftige Angreb mod Kultusminister Falks Styrelse, men udrettede ikke noget. Da Landdagen sluttedes (den 21de Februar), var den tyske Rigsdag allerede aabnet (den 12te Februar) med en Trontale af Kejseren, der især fremhævede Toldspørgsmaalet. Partistillingen var den samme som i Efteraarssamlingen 1878: Rigsdagen delte sig i 3 Hovedgrupper: de konservative med 114, de liberale (nationalliberale og Fremskridspartiet) med 125 og Centrum (med Polakkerne og en Del af Elsasserne) med 125 Medlemmer. Mellem Centrum og de konservative var det endnu ikke kommet til nogen Forstaaelse, og saaledes sejrede det nationalliberale Parti ved Valget af Præsidenten (Forckenbeck). Den 19de Februar forkastedes Regeringens Andragende om at arrestere de socialdemokratiske Rigsdagsmænd Fritzsche og Hasselmann, som i November vare udviste fra Berlin, men nu havde indfundet sig i Rigsdagen. Ligeledes for-

kastedes den 7de Marts en af Forbundsraadet antagen Straffelov for Rigsdagen, hvorved den skulde sættes i Stand til at udelukke og straffe Medlemmer, som førte oprørsk Tale, angreb andre Medborgeres Ære o. s. v., et Forslag, som vilde prisgive den parlamentariske Talefrihed til Flertallet. Det brændende Spørgsmaal, Toldpolitiken, blev første Gang berørt ved Forhandlingen om Handelstraktaten med Østerrige (20de—22de Februar), dernæst ved første Behandling af Budgettet (den 28de Februar og 1ste Marts), men uden at endnu Partiernes Stilling til samme kunde bestemmes. Budgettet vedtoges den 28de Marts. Den 21de Marts kom et Andragende af den »autonomistiske« Elsasser Schneegans til Forhandling: »at anmode Rigskansleren om at virke til, at Elsas-Lothringen kunde faa en selvstændig Regering med Sæde i Landet selv«. Bismarck, som gjærne vilde støtte det Forbindelsen med Tyskland anerkjendende »autonomistiske« Parti blandt Elsasserne mod det derimod protesterende Parti, udtalte sig gunstig for Andragendet, som vedtoges den 27de Marts. Da nu først den af Toldkommissionen udarbejdede Tarif naaede til Forbundsraadet, dens Behandling i Rigsdagen for Paaske altsaa var umulig, gik Rigsdagen fra hinanden den 4de—28de April.

Forbundsraadet vedtog Tarifen den 3dje April (mod Oldenburgs og Hansestædernes Stemmer), og efter at Rigsdagen igjen var traadt sammen, begyndte Sagens første Behandling den 2den Maj. Ubetinget paa Rigskanslerens Standpunkt (med enkelte Undtagelser) stode kun de to konservative Fraktioner. Centrum var for Beskyttelsestold i Overensstemmelse med den forrige Aar dannede protektionistiske Forenings Program; sin Stilling til Finanstoldsatserne holdt det med Flid skjult. Det nationalliberale Parti var usikkert; med Hensyn til Beskyttelsestold delte det sig i 3 Grupper: afgjorte Frihandelsmænd (som Bamberger), Protektionister og et Mellemparti under Benningsen. Afgjort Modstand fandt endelig Tarifen hos Fremskridtspartiet,

som havde en dygtig Forkæmper i E. Richter. Rigskansleren aabnede Debatten den 2den Maj med en mærkelig Tale, i hvilken han som sit Endemaal betegnede den næsten fuldstændige Afløsning af direkte Skatter ved indirekte; Riget skulde saaledes faa Overskud og fordele det til de enkelte Stater i Steden for at kræve Bidrag af dem, og Staterne skulde saa overlade Grund- og Bygningsskatten til Kommunerne, ophæve Klasseskatten og indskrænke Indkomstskatten til Indtægter over 6000 Mark. Han tog det meget ilde op, at disse Lofter, denne »Fremtidsmusik«, som Finansminister Hobrecht sagde, ikke uden videre vandt Tillid, men bleve skarpt kritiserede af Frihandelsmændene. Over disse, navnlig Richter og Lasker, udgød han hele sin Harme, ja beskyldte dem for socialdemokratiske Tendenser. Da imidlertid ogsaa kun en mindre Del af det nationalliberale Parti var villig til at gaa ind paa hans Ønsker, maatte han slutte en Overenskomst med Centrum, og ved dettes Hjælp vedtoges den af Regeringen foreslaaede Jærn- og Korntold med stort Flertal ved anden Behandling (den 16de og 23de Maj).

I stærk Modsætning hertil optraadte Rigsdagspræsidenten, Berlins Overborgmester Forckenbeck paa en Forsamling af Udsendinge fra 72 af Tysklands større Stæder, som Hovedstadens Kommunalbestyrelse havde indbudt til en Forhandling om Toldtarifen (den 17de Maj). Forsamlingen erklærede sig næsten énstemmig mod Tolden paa Korn, Kvæg og Kjød, og Forckenbeck udtalte sig i en Festtale meget skarpt mod »den usalige Tilstand«, der var indtraadt. Derefter nedlagde han Præsidentposten, og den 21de Maj valgtes ved et Kompromis imellem de tyskkonservative og Centrum den konservative Seydewitz til Præsident. Et Par Dage efter traadte ogsaa den første Vicepræsident tilbage fra sin Stilling, og i hans Sted valgtes saa et Medlem af Centrum, den bajerske Friherre v. Frankenstein. Et Forslag af denne, som Bismarck gik ind paa,

blev lagt til Grund for Toldreformens videre Fremme, og Rigskanslerens Brud med hans tidligere Forbundsfæller besegledes ved hans Tale den 9de Juli, i hvilken han angreb de nationalliberale, fordi de ikke vilde støtte ham, men selv vilde regere. Centrums Skadefryd herover var saa stor, at det bevilgede ham hele Tarifen med de betydelig forøgede Skattebyrder uden at have faaet nogen Garantier for Kulturkampens Slutning. Bismarck havde benyttet dette Parti ligesom tidligere andre. Hele »Loven om Toldtarifen og Tobaksskatten« vedtoges den 12te Juli med 217 Stemmer mod 117, hvorefter Rigsdagen sluttedes.

Rigsdagen havde imidlertid i Juni ogsaa vedtaget den af Regeringen forelagte Lov om Elsas-Lothringens ny Forfatning. I Følge denne blev General Manteuffel Rigslandets Statholder og tiltraadte sit Embede den 1ste Oktober; ved hans Side stilledes et Ministerium med en Statssekretær i Spidsen, som fik sit Sæde i Strassburg. Landsudvalgets Medlemstal forøgedes til 58, af hvilke 34 skulde vælges af Kredsdagene, 24 ved indirekte Valg. Valgene fandt Sted i November og gave Autonomisterne Overvægten over det protesterende Parti; Statholderen indrømmede derefter en noget større Trykkefrihed end hidtil. I September havde Kejseren med Kejserinden og Kronprinsen besøgt Elsas-Lothringen. Tidligere havde Kejserparret under stor Deltagelse højtideligholdt deres Guldbryllup (den 11te Juni), og Kejseren havde derefter i Juli-Avgust gjort en Rejse til Gastein, hvor han modtog Besøg af den østerrigske Kejser.

Betydningsfuldere var Bismarcks Ophold i Gastein og Wien i Avgust-September. I Gastein forhandlede han bl. a. med den pavelige Nuntius Jakobini, uden at det dog førte til noget Resultat. Desto vigtigere var Udbyttet af Forhandlingerne med Andrassy, som vi oven for have omtalt under »Østerrige-Ungarn«. I Wien blev Bismarck modtagen med stor Udmærkelse, og efter at han derfra

var vendt tilbage til Berlin, bevægede han Kejser Vilhelm til at undertegne Forbundet med Østerrige (den 15de Oktober). Det mindre gode Forhold til Rusland have vi omtalt under denne Stat. Bismarck havde sat sin Vilje igjennem saa vel i de ydre som i de indre Forhold.

Den tyske Justitsreform, som var afgjort af Rigsmyndighederne ved Loven af 1876, men hvis Udførelse var overladt til de enkelte Stater, blev gjennemført til den 1ste Oktober 1879, og paa denne Dag aabnedes i Leipzig den højeste tyske Domstol, Rigsretten. Til dens første Præsident var Edvard Simson udnævnt.

Medens Bismarck under alle Forandringer og Svingninger vedblev at danne Tyngdepunktet i Tysklands Styrelse, havde flere af Ministrene ikke kunnet følge med ham. Allerede under Rigsdagssamlingen havde saaledes Finansminister Hobrecht, Agerdyrkningsminister Friedenthal og Kultusminister Falk forlangt deres Afsked, og ved Samlingens Slutning (i Juli) afløstes den første af Bitter, en Embedsmand uden politisk Betydning, den anden af den konservative Godsejer Dr. Lucius, en af Bismarcks nærmeste fortrolige, den tredje endelig af den strængt konservative, med Bismarck beslægtede v. Puttkammer. Den sidste greb den første Lejlighed til at vise, at han afveg betydelig fra sin Forgængers Grundsætninger, og Falks Fald blev saa vel af Katholiker som af lutherske orthodoxe betragtet som en Sejr for Kirken. Systemet »Falk« blev derimod det Felttegn, hvorunder det adsplittede liberale Parti samlede sig ved de ny Valg til den preussiske Landdag (den 7de Oktober).

Valgenes Udfald var meget ugunstigt for det liberale Parti: Fremskridtspartiet sank fra c. 70 til 35, de nationalliberale fra 185 til 100, medens de konservative stege fra 42 til over 100, de frikonservative fra 34 til 54. De liberale Partier havde saaledes mistet deres tidligere Flertal; men heller ikke de konservative havde det absolute Flertal;

det kom an paa, til hvilken Side Centrums 94 Medlemmer sluttede sig. Landdagen aabnedes den 28de Oktober af Kejseren, som i Trontalen særlig fremhævede Regeringens Forslag om private Jærnvejes Overgang til Statsejendom. Herpaa strandede det Forbund mellem de konservative og Centrum, som ved Præsidentvalget syntes sluttet; thi Centrum, som saae sig skuffet i sit Haab om en Overenskomst om de kirkelige Forhold, stemte imod Forslaget. Derimod stemte de fleste nationalliberale for det, og saaledes vedtoges det i Underhuset den 9de December med 226 Stemmer mod 155; Herrehuset sluttede sig den 17de December med stort Flertal dertil. I det nu Ministeriet snart søgte sin Støtte i det ene, snart i det andet af Landdagens Partier, blev disses Stilling til det meget usikker. Den 20de December udsattes Landdagens Møder.

I Aaret 1879 døde den tidligere Krigsminister Grev Roon, som havde haft stor Del i Udviklingen af den preussiske Hær, (den 23de Februar), og Statsminister v. Bülow, som siden 1873 havde staaet ved Rigskanslerens Side i Ledelsen af de udenrigske Anliggender (den 20de Oktober). Den preussiske Justitsminister Leonhardt, som havde haft store Fortjenester af Justitsreformen, trak sig den 30te Oktober tilbage paa Grund af Sygdom og blev afløst af Statssekretær Friedberg.

England.

Ligesom i de foregaaende Aar var den almindelige Opmærksomhed ogsaa 1879 især henvendt paa de udenlandske Forhold. Den afganiske Krig syntes ved Aarets Begyndelse at være saa godt som endt; de for Indiens Sikkerhed nødvendige Punkter, Lord Beaconsfields »videnskabelige Grænse«, vare besatte, og Emiren Shir Ali var

flygtet nord paa efter at have overladt Regeringen til sin Søn Jakub Kan, af hvem man ventede Eftergivenhed. Den 12te Januar rykkede dernæst de engelske Tropper under General Stewart ind i Kandahar, Knudepunktet for Vejene til Kabul og Herat og Middelpunktet for Landets Handel. Disse gunstige Efterretninger kunde Regeringen meddele Parlamentet, da det gjenaabnedes den 13de Februar. Den 21de Februar døde Shir Ali, og efter nogle Stridigheder blev Jakub Herre i Kabul; men Stemningen blandt Afganerne var krigersk, og han kunde derfor ikke underkaste sig Englands Fordringer. Den 1ste April rykkede derfor de engelske Tropper igjen frem fra Djellalabad, og den 3dje April kom det til Kamp ved Nimla Bag. Afganerne kæmpede tappert, men bleve drevne tilbage; Englænderne trængte derpaa uhindret frem til Gandamak og stode her foran den sidste Opstigning til den Bjærgryg, som skilte dem fra Kabul. I alt stod der nu over 40,000 Mand engelske Tropper i Afganistan, deraf 13,000 Evropæere; Reservedepoter stode rede i Peshaur, Multan og Ketta, det store Hovedkvarter forblev i Peshaur, højstkommanderende var Sir Neville Chamberlaine.

Jakub Kan erklærede sig nu rede til Underhandlinger og kom i Maj til Gandamak. Her sluttedes der Fred (den 25de Maj), hvorved det blev bestemt, at »Emiren i alle ydre Anliggender skulde modtage den britiske Regerings Raad og beskyttes af denne mod ethvert ydre Angreb«. En britisk Resident med fornøden Eskorte skulde tage Sæde i Kabul. De 3 Dale, gjennem hvilke Hovedvejene føre fra Indien til Afganistan, skulde staa under engelsk Styrelse, men Overskuddet af deres Indtægter tilfalde Emiren, der desuden aarlig skulde modtage 120,000 L. Sterl., naar han strængt overholdt Freden. Kandahar og Djellalabad skulde gives tilbage.

Den 24de Juli drog derefter Residenten Major Cavagnari med 3 Evropæere og c. 80 indiske Soldater ind i

Kabul, hvor Emiren modtog ham med megen Ære og indrømmede ham en Bolig i Paladskvarteret. De engelske Tropper begyndte derpaa at rømme Afganistan; men det viste sig snart, at Fredstraktaten ikke blev anerkjendt af Landets Indbyggere. Der udbrød Opstand paa flere Steder, Ghilzaj-Stammerne i de af Englænderne besatte Egne traadte aabenlyst fjendtlig op, og endelig gjorde nogle Regimenter i Kabul selv Opror og stormede i Forening med Pøbelen Residentens Bolig; han selv og hans Folk myrdedes efter et tappert Forsvar (den 3dje September). Emiren havde ingen Myndighed og begav sig i Slutningen af Maaneden til den britisk-indiske Hær, som nu igjen rykkede frem; man troede ham imidlertid ikke rigtig og sendte ham senere til Indien.

Den 1ste Oktober trængte General Roberts med Hovedstyrken over det høje Pas Shaturgardan, slog Dagen efter Ghilzajerne, som angrebe ham, tilbage og fortsatte derpaa Marchen uden Hindring, indtil den 6te Oktober Skarer fra Kabul besatte Højene ved Charasiab og nødte Englænderne til Angreb. Efter en haardnakket Kamp, som kostede den engelske Hær 88 døde og saarede, trak Afganerne sig tilbage med store Tab, bl. a. af 78 Kanoner. Den 12te Oktober droge Englænderne ind i Kabul, hvor Roberts indsatte en blandet Styrelse af Evropæere og indfødte og lod 73 Mennesker, som bleve overbeviste om Deltagelse i Blodbadet den 3dje September, henrette. Befolkningens Holdning blev nu truende, og den 10de December omringede henved 10,000 Afganer under den tapre Mohammed Djan og andre Høvdinger Kabul. Efter 3 Dages Kampe maatte General Roberts rømme Staden og samle sine Tropper, 7000 i Tallet, i en forskanset Lejr ved Sherpur. Bjærgfolkene rejste sig og afskare Forbindelsen med Indien, medens Mohammed Djan fik Magten i Kabul og udraabte Jakubs sexaarige Søn, Mohammed Musa Kan, til Emir. De i Landet spredte britiske Tropper kom i stor

Fare; men Roberts slog Angrebene paa Lejren tilbage og forjog snart igjen Fjenderne fra Kabuls Omegn; Mohammed Djan maatte drage bort til Gazna (ved Juletid). Imidlertid var der kommet Forstærkninger, og Kabul blev paa ny besat; ved Aarets Ende stode atter over 40,000 Mand britisk-indiske Tropper i Afganistan.

En anden Krig førtes i Sydafrika mod Sulukongen Cetevayo. Den 11te Januar rykkede Lord Chelmsford med over 10,000 Mand over Tugelafloden ind i Sululandet. Efter at Hovedstyrken var rykket frem, blev Bagtroppen, som havde slaaet Lejr ved Isandola med over 100 Vogne og 1500 Oxer, angreben af Suluerne, som rykkede frem i regelmæssig Orden og omgik begge Ender af Vogntoget. Englænderne kunde ikke skaffe sig Ammunition fra Vognene og bukkede snart under for den tidobbelte Overmagt: af 600 Evropæere undkom kun en eneste Officer. Lord Chelmsford maatte derefter gaa tilbage over Tugelafloden, medens Oberst Pearson med sin Afdeling blev afskaaren og maatte forskanse sig i Ekove i Sululandet. Den 13de Februar blev han angreben af Suluerne, men slog dem tilbage. I Kaplandet og Natal, hvor man ikke kunde stole paa de indfødte, opstod der stor Skræk, og i det engelske Parlament rettede Oppositionen heftige Angreb mod Regeringen paa Grund af »den uforsvarlige og slet førte Krig«. Snart kom der desuden ny Ulykkesbudskaber.

For det første rejste Basuto'erne i Landskabet mellem Natal og Oranje-Fristaten sig mod Englands Herredomme, og den 12te Marts blev dernæst en mindre engelsk Troppeafdeling, som havde slaaet Lejr i en Dal i det transvaalske Land, tilintetgjort af Suluerne. Da kom der endelig Forstærkninger fra Øen Mauritius, Indien og selve England, og man kunde sætte sig i Bevægelse for at udfri Pearson, hvis Levnedsmidler vare i Færd med at slippe op. Man havde samtalt med ham paa lang Afstand ved Hjælp af den saakaldte Heliograf eller Spejltelegraf. Den 1ste April søgte

Suluerne at standse den fremtrængende Hær; men de bleve fuldstændig slaaede, og den 4de April befriedes Pearson. Imidlertid trak Krigen dog endnu i Langdrag.

I Maj kom Prins Louis Napoleon, Kejser Napoleon den 3djes Søn, til Sydafrika før at deltage som frivillig i Krigen. Den 1ste Juni fik han Tilladelse til at følge Løjtnant Carey og 6 Ryttere paa en Rekognoscering; men da de holdt Rast i en Dal, trængte Suluerne pludselig ind paa dem; Carey og 4 Ryttere slap bort, men Prinsen fandtes Dagen efter dræbt.

Imidlertid var General Wolseley udnævnt til Guvernør i Natal og det transvaalske Land samt øverste Kommissær over Forholdene til Nabostammerne; den 24de Juni kom han til Kapstaden. Det var hans Opgave, saa hurtig som muligt at ende den upopulære Krig, og han udfoldede ogsaa strax den største Virksomhed. Chelmsford rykkede efter hans Befaling frem (den 3dje Juli) og sejrede fuldstændig ved Ulundi; hermed var Suluernes Modstandskraft brudt, og det drejede sig nu om at bemægtige sig Kong Cetevayos Person. Dette lykkedes den 28de Avgust, efter at han i 16 Dage var jagen som et vildt Dyr. Wolseley foreskrev derpaa Høvdingerne Fredens Vilkaar: Sululandet blev delt i 13 Smaastater, hver under en Høvding; men ved deres Side stilledes britiske Residenter. Englænderne lovede ikke at blande sig i Suluernes Løve og Religion, men kun at ville hindre Grusomheder. Indførsel af Vaaben og Ammunition blev forbudt.

I November kuede Wolseley dernæst saa vel Basuto'erne som de indfødte i det transvaalske Land, som havde gjort Oprør. Da ogsaa de hollandske Boers gjorde Forsøg paa at gjenoprette den transvaalske Republik, optraadte han bestemt derimod og erklærede, at deres Land var og blev en engelsk Kronkoloni.

En lang Tid var der ogsaa Udsigt til, at England vilde faa Krig med Birma, hvor den unge Kong The Bov, der var kommen paa Tronen 1878, optraadte som en afsindig

Tyran og lod en Mængde Mennesker mishandle og myrde. Da han haanlig tilbageviste den engelske Residents Forestillinger, forlod denne tillige med andre Evropæere, som frygtede for deres Liv, Birma; men herover blev The Bov forskrækket og søgte at forsone den indiske Vicekonge ved en Sendefærd, som dog ikke blev modtagen af denne.

Alle disse for en stor Del mindre heldige udenlandske Forhold gave Oppositionen Lejlighed til heftige Stormløb mod Lord Beaconsfields »Kejserpolitik«, og dertil kom de finansielle Vanskeligheder og Nøden i selve England. Arbejdsnedlæggelser, f. Ex. i Februar af over 10,000 Arbejdere i Liverpool, og bedragerske Falliter af stort Omfang, som City of Glasgow-Bankens, ødelagde Tusender. I Parlamentet slog dog Tory-Flertallet alle Angreb paa Ministeriet sejrrig tilbage, og Forslag til Dadel saa vel i Anledning af Krigen i Afrika som paa Grund af Regeringens Finanspolitik bleve forkastede. I øvrigt sysselsatte Parlamentet sig med en Reform af Bankloven, et Forslag til Oprettelse af et nyt katholsk Universitet i Irland af den afskaffede Statskirkes Midler og med Revisionen af de militære Straffelove. Regeringen ønskede at foretage en Kodifikation af den i c. 200, til Dels ganske forældede, Statuter indeholdte Militærstrafferet; men nogle af de irske Medlemmer lagde alle mulige Hindringer i Vejen; den liberale Opposition søgte at fjærne Pryglestraffen; det lykkedes imidlertid ikke, og Loven vedtoges i Juli. I Avgust vedtoges dernæst Ophævelsen af det hidtil bestaaende episkopale »Qveens University« i Dublin og Oprettelsen af et friere nyt efter London'er Universitetets Forbillede. Den 15de Avgust sluttedes Samlingen.

Det irske Home-rule-Parti var ikke tilfredsstillet, og i den sidste Halvdel af Aaret rejstes, især under Ledelse af Parnell, en farlig Bevægelse i Irland. Under de ved den amerikanske Indførsel trykkede Kornpriser havde Forpagterne ondt ved at udrede deres Afgifter, og væbnede Bander

øvede Tvang mod dem, der vilde betale. Den 19de November lod Regeringen 3 af de irske Hovedledere fængsle; men da Ophidselsen derved steg endnu højere, frigav den dem igjen. Til denne Mildhed bidrog ogsaa Hensynet til Underhusets forestaaende Opløsning og de ny Valg, hvortil man fra begge Sider rustede sig af alle Kræfter. Rundt omkring i Landet blev der holdt Møder, bl. a. af Gladstone i flere skotske Stæder, hvor han vandt stor Tilslutning, og af Lord Salisbury i Manchester (den 18de Oktober), hvor han jublede over det tysk-østerrigske Forbund. Ruslands Misstemning herover viste sig i Grev Shuvalovs Hjemkaldelse.

Nederlandene.

I Januar holdt Kong Vilhelm den 3dje Bryllup med Prinsesse Emma af Waldeck, og faa Dage efter døde hans Broder Prins Henrik, der Aaret før havde ægtet en preussisk Prinsesse, uden at efterlade Børn. Den 11te Juni døde dernæst Kongens ældste Søn, Prinsen af Oranien, ugift i Paris, og kun den svagelige yngste Søn, Prins Alexander (født 1851), var saaledes tilbage af Kongehusets direkte Tronfølgere.

De Forhaabninger, man havde sat til det i 1878 dannede liberale Ministerium Kappeyen v. der Copello, opfyldtes ikke. Da Generalstaterne ikke vilde gaa ind paa betydelige Reformer, foreslog Ministeriet en Omdannelse af Kamrene i mere liberal Retning; men Kongen nægtede sit Samtykke, og det fordrede derfor sin Afsked. Efter forskjellige mislykkede Forsøg dannedes den 19de Avgust et blandet Ministerium af alle Partier med den konservative Baron van Lynden i Spidsen. Generalstaterne traadte sammen til en ny Samling den 15de September og aabnedes med en Tron-

tale, i hvilken en Forøgelse af Indtægterne erklæredes for nødvendig. Efterretningerne fra Sumatra vare gunstige, og Kolonialministeren mente, at Krigen med Atshin kunde betragtes som endt.

Belgien.

Det i Juni 1878 dannede liberale Ministerium Frère Orban forelagde i Januar 1879 Repræsentantkamret en ny Skolelov, som skærpede de allerede i den ældre Skolelov (af 1842) givne Bestemmelser om Statens Opsyn over Folkeskolen, hvilke Gejstligheden hidtil havde sat sig ud over, og bestemte, at Religionsundervisningen skulde gives i Skolebygningen og inden for Skolens Timeplan; naar Præsten ikke vilde gaa ind herpaa, skulde den gives af den ikke gejstlige Lærer. Da Gejstligheden ved denne Lov vilde miste sit uindskrænkede Herredømme over Folkeskolen, protesterede den heftig og ivrede fra Prædikestolene mod Ministeriet og »den kristelige Religions Undertrykkelse«. Herved og ved den klerikale Presse udbredtes fuldstændig urigtige Meninger om Lovens Indhold, og da Ministeriet udstedte en Bekjendtgjørelse, som tilbageviste Løgnene, vægrede flere Kommuner sig ved at opslaa den. Debatten i Kamret begyndte den 22de April. Kultusministeren meddelte ved denne Lejlighed, at i de sidste 28 Aar vare af hvert 1000 gejstlige Lærere 40 domfældte af Retten, af hvert 1000 verdslige Lærere kun 2 á 3, og Repræsentanten fra Tournay, Crombez, afslørede store Skandaler i de gejstlige Læreres Virksomhed. I Juni blev Loven vedtagen i Kamret med 67 mod 60, i Senatet med 33 mod 31, og den 1ste Juli blev den underskreven af Kongen.

Det klerikale Partis Forbitrelse var umaadelig, og det gik saa vidt, at der blev opslaaet Plakater med Trusler

mod Kongens Liv. En Mand ved Navn van Hamme, som var bleven greben i at opslaa saadanne Plakater, erklærede, at Jesuiterne havde opfordret ham dertil; men Beskyldningen kunde ikke bevises. Biskopperne forsamlede sig imidlertid i Mecheln og fattede den 1ste September den Beslutning, at den af Lægmænd meddelte Religionsundervisning skulde erklæres for skismatisk, at Lærere, som meddelte den, skulde bandlyses, og at Absolution skulde nægtes Lærere i Statsskolerne, disses Disciple og deres Forældre. Endog Paven misbilligede tilsyneladende den fanatiske Beslutning og opfordrede Biskopperne til Maadehold; ja Biskoppen i Tournay, Dumont, som bandlyste Stadens Skole og erklærede, at den forholdt sig til den af ham ledede katholske Skole som Helvede til Himlen, blev kaldet til Rom og fjærnet fra sine Funktioner; men Biskopperne holdt dog fast ved deres Modstand og paastode, at Paven i Virkeligheden holdt med dem.

Kamrene, som vare gaaede fra hinanden den 1ste Avgust, traadte igjen sammen den 11te November. Ved Behandlingen af Budgettet for 1880 erklærede Krigsministeren, General Liagre, at Hæren maatte bringes op til 100,000 Mand foruden en Reserve paa 30,000; det aarlige Kontingent var over 14,000; 8 Aargange udgjorde den aktive Hær, 2 Reserven. »Belgien maatte organisere sin Frihed, ellers fortjente det ikke at bestaa«. Krigsbudgettet blev derefter vedtaget af begge Kamre.

Schweiz.

Forbundsforsamlingen traadte sammen til en kort Samling i Marts 1879. Den vigtigste Forhandlingsgjenstand var det ved det voxende Antal af store Forbrydelser foranledigede Andragende om Ophævelse af den i Forbunds-

forfatningen af 1874 vedtagne Afskaffelse af Døds- og Pryglestraffen. Stænderraadet vedtog strax disse Straffes Anvendelighed, medens Nationalraadet forkastede den; men da derpaa Stænderraadet opgav Pryglestraffen, men holdt paa Dødsstraffen, sluttede Nationalraadet sig dertil. Den 18de Maj blev Beslutningen bifaldet ved almindelig Folkeafstemning med c. 200,000 mod c. 180,000 Stemmer.

I Juni var Forbundsforsamlingen atter samlet. Forbundsraadet forelagde en Lov om forskjellige Toldforhøjelser, da der var Underskud i Forbundskassen, og bl. a. Tilskuddet til St. Gothard-Tunnelen krævede Penge; men kun Tobakstoldens Forhøjelse blev vedtagen. Tredje Gang traadte endelig Forbundsforsamlingen sammen i December og valgte Medlemmerne af Forbundspræsidiet. Disse og tidligere Valg bleve afgjorte ved Kompromisser imellem de forskjellige Partier: konservative og ultramontane, liberale og radikale, i det to og to sluttede sig sammen.

Frankrig.

Den 5te Januar 1879 valgtes 82 nye Senatorer: af disse vare 66 Republikanere og kun 16 Monarkister. De sidstes Tal i Senatet sank herved til c. 120, medens Republikanernes steg til henved 180; de havde nu et afgjort Flertal i begge Kamre, og Republikkens Sejr var fuldstændig. Da Kamrene igjen samledes efter Juleferien (den 14de Januar), traadte Republikanerne derfor op med langt større Sikkerhed end hidtil. Det Regeringsprogram, som Ministerpræsidenten Dufaure forelagde Kamrene den 16de Januar, tilfredsstillede ikke Venstre, som fremfor alt fordrede Afskedigelse af alle monarkisksindede Embedsmænd. Da imidlertid Dufaure lovede at fjærne en Del

høje Justitsembedsmænd og flere kommanderende Generaler, som Hertugen af Aumale og Bourbaki, fik han det af ham fordrede Tillidsvotum; men nu nægtede Mac Mahon sit Samtykke til gamle Vaabenbrødres Afskedigelse og erklærede, at han ikke vilde desorganisere Hæren af politiske Grunde. En anden Grund til, at han nu foretrak at gaa for at underkaste sig, som han i de sidste Maaneder havde fundet sig i, var Republikanernes Trusel med at anklage hans tidligere Ministre for Forfatningsbrud; en saadan Ydmygelse vilde han ikke taale. Han indgav altsaa sin Afsked (den 30te Januar), og samme Dag valgte Kamrene, efter at være traadte sammen til en Kongres, med 563 Stemmer mod 99 (som faldt paa General Chanzy) den hidtilværende Formand i Deputeretkamret, Hovedet for de maadeholdne Republikanere, Jules Grévy, til Frankrigs Præsident paa 7 Aar. Grévy har under alle Forhold været sig selv lig og er en uegennyttig, beskeden og trofast Republikaner, jævnt borgerlig i hele sin Færd. Til Formand i Deputeretkamret valgtes i hans Sted Gambetta.

Dufaure indgav nu ogsaa sin Afsked, og Grévy opfordrede Udenrigsministeren Waddington til at danne et nyt Kabinet; dette kom i Stand den 4de Februar. Af de forrige Ministre forbleve Léon Say (Finanser), Freycinet (offentlige Arbejder), Marcère (det indre) og den nylig indtraadte Gresley (Krig). Nye vare: Jauréguiberry (Marine), Leroyer (Justits), Lepère (Agerdyrkning og Handel) og Jules Ferry (Kultus). Marcère traadte dog allerede en Maaned senere af, fordi Kamret ikke fandt hans Forholdsregler tilstrækkelige lige over for Paris's Politi, over hvilket der var klaget. Lepère traadte i hans Sted, og den temmelig yderlig gaaende Venstremand Tirard fik Agerdyrkning og Handel; desuden dannedes der et nyt Ministerium for Post- og Telegrafvæsen (Cochery).

Deputeretkamrets Flertal bestod af 4 Grupper: venstre Centrum, det republikanske Venstre, Union républi-

caine og yderste Venstre. Paa det sidstes Vegne havde Louis Blanc allerede den 28de Januar foreslaaet ubetinget almindelig Amnesti for alle Kommunarder; men nu forelagde Regeringen (den 11te Februar) en Amnestilov, som fastsatte ubetinget Amnesti for de benaadede og de in contumaciam dømte Kommunarder samt alle endnu ikke domfældte og bemyndigede Regeringen til omfattende videre Benaadninger indtil den 1ste Juni. Louis Blancs Forslag forkastedes; men Regeringsforslaget vedtoges med 340 Stemmer mod 99. I Senatet blev det vedtaget den 28de Februar med 163 Stemmer mod 86, og efterhaanden offentliggjordes nu Listerne over de af Præsidenten amnesterede Kommunarder, i alt 3331; kun 900, som havde gjort sig skyldige i Forbrydelser mod den almindelige Ret, skulde ikke benaades.

I Februar sluttedes en Handelstraktat med Italien, hvori begge Parter blot i Almindelighed tilsagde hinanden Behandling som de mest begunstigede Nationer. Da nemlig Italien havde sat sin nye Toldtarif i Kraft lige over for Frankrig, der 1879 havde forkastet den tidligere afsluttede Handelspagt, medens den italienske Regering derimod havde sluttet Handelstraktater med Østerrige og Schweiz om lavere Satser paa Indførslen fra disse Lande, var Frankrig næsten blevet udelukket fra de italienske Markeder og havde skyndsomst maattet indlede nye Underhandlinger for at oprette den begaaede Fejl.

Deputeretkamret gik imidlertid efterhaanden mere til Venstre: 50 Medlemmer af Centrum gik over til det republikanske Venstre; men fra dette gik igjen 60 over til den yderligere Union républicaine, som steg til 153 Medlemmer og blev Kamrets stærkeste Fraktion. Dog sejrede Ministeriet endnu i Marts i Sagen om Anklage mod Ministerierne af 1877, som det modsatte sig, og fik vedtaget en Resolution, som uden at anklage Ministrene af 16de Maj og 20de November erklærede, at de havde traadt Lo-

vene under Fødder og bragt Frankrig til Borgerkrigens Rand, hvorfor man overgav dem til den nationale Samvittigheds Dom. Mod denne Domfældelse uden Lov og Dom protesterede Medlemmerne af Kabinetterne Broglie og Rochebouet; men der blev ikke taget Hensyn til deres Protest.

Den næste Sag af Betydning var Spørgsmaalet om Kamrenes Overflytning til Paris. Da denne stred imod Forfatningsloven, kunde den ikke ske uden en Forfatningsrevision, til hvilken begge Kamre skulde træde sammen i en Kongres. Ministeriet udtalte sig derfor, og den 22de Marts vedtoges Kongressens Dannelse i Deputeretkamret med 330 Stemmer mod 131. Senatet gjorde en Tid lang Modstand, men gav dog til sidst efter og vedtog Forslaget med 149 Stemmer mod 130 (14de Juni). Kongressen vedtog derpaa Forandringen med 540 Stemmer mod 262. Den nye Lov bestemte, at den udøvende Magt og Kamrene skulde have deres Sæde i Paris fra den 1ste November; dog skulde begge Kamres Kongres afholdes i Versailles. Begge Kamres Formænd fik Ret til direkte at rekvirere Tropper, naar Forsamlingens Sikkerhed blev truet.

Paa Dagsordenen stod nu det mest indgribende af alle Spørgsmaal, som Venstre havde rejst, »Kulturkampen« imellem Statsmagten og det katholske Præsteskab. Den 15de Marts havde Ferry forelagt to Love om Undervisningsvæsenet: den ene indskrænkede de gejstlige Kongregationers Ret til at underholde højere Skoler, berøvede dem Retten til at foretage Afgangsprøver og meddele Grader og forøgede de verdslige Skoler, som vare trængte tilbage af de gejstlige. Dens vigtigste Paragraf var den 7de, som forbød Medlemmer af ikke anerkjendte gejstlige Kongregationer at lede nogen offentlig eller privat Undervisningsanstalt eller meddele Undervisning ved den. Dette Forbud gjaldt særlig Jesuiterne, som havde tilrevet sig en stor Magt over Undervisningen, skjønt deres Orden var forbudt. Den anden Lov bestemte, at det højere Undervisnings-

raad, som stod ved Ministerens Side, herefter kun skulde bestaa af pædagogisk dannede Lægmænd, medens Gejstligheden, der hidtil var stærkt repræsenteret deri, skulde udelukkes. Disse Love vare henviste til et Udvalg, som valgte Gambettas Ven Spuller til sin Ordfører; men imidlertid aabnede Gejstligheden en heftig Agitation imod dem. Regeringen maatte gjentagne Gange skride ind imod Biskoppernes alt for voldsomme Hyrdebreve og tildelte navnlig Biskoppen af Aix en Dadel for grove Angreb paa Ministrene.

Den 16de Juni aabnedes Forhandlingen om Undervisningslovene i Deputeretkamret. Det klerikale Parti afbrød Ministeren ved voldsomme Forhaanelser, og Bonapartisten Paul de Cassagnac drev det saa vidt, at man vedtog en ny Forretningsorden med skarpere Bestemmelser mod Medlemmer, der forstyrrede Forsamlingens Ro. Ferry og den deputerede Paul Bert paaviste de gejstlige Ordeners, navnlig Jesuiternes, fordærvelige Indvirkning paa Ungdommen, og uagtet § 7 ogsaa mødte Modstand hos nogle liberale, som Littré, der optraadte mod den i Frihedens Navn, blev den dog (den 9de Juli), vedtagen med 330 Stemmer mod 187. Samme Dag vedtoges hele den første Lov med endnu større Overtal, og en Uges Tid senere ligeledes Loven om Undervisningsraadet. I Senatet stødte derimod begge Love, navnlig § 7, paa stærk Modstand, ikke blot hos Højre, men ogsaa hos Republikanerne af venstre Centrum, der her havde langt større Betydning end i Deputeretkamret. I Spidsen for Modstanden traadte Gambettas Rival, Jules Simon, som blev Formand i Udvalget og fik Sagen udsat til næste Samling.

Derimod afgjorde Senatet en Lov om Statsraadets Omdannelse i republikansk Retning og Freycinets Jærnbanelov, hvorefter der aarlig skal anvendes 400 Mill. Francs til Fuldstændiggjørelse af det franske Jærnvejssystem. Finansloven blev i det væsentlige bevilget efter Regeringens Forslag; kun nedsattes Biskoppernes Løn fra 15,000 til

10,000 Francs, medens meget lavt lønnede Præsteembeder forbedredes. Samlingen sluttedes den 2den Avgust.

Uden for Kamrene maatte den republikanske Regering kæmpe mod Vanskeligheder fra to Sider. Paa den ene Side valgte det ultraradikale Parti den 20de April den gamle Konspirator Blanqui til deputeret for Bordeaux, skjønt han sad i Fængslet siden 1871, da han blev dømt som Oprører, og saaledes havde mistet sine borgerlige Rettigheder. Hans Valg var altsaa ulovligt og blev erklæret for ugyldigt af Kamret med 372 Stemmer mod 33. Han blev derefter benaadet, dog uden at gjenerholde sine politiske Rettigheder, men blev atter opstillet som Kandidat i Bordeaux. Denne Gang bukkede han imidlertid under for et Medlem af Union républicaine (i September). I samme Maaned begyndte de amnesterede Kommunarders Tilbagekomst. Flere af dem, som Humbert, der tidligere havde været Redaktør af Smudsbladet Père Duchesne, opførte sig meget frækt, roste Kommunens Gjerninger og fordrede højrøstet almindelig Amnesti. De fandt Tilslutning i de store Stæder og en Del af Pressen, ja endog Gambettas Organ, République française, udtalte sig for almindelig Amnesti. Humbert blev i Paris valgt til Medlem af Kommuneraadet, og en Arbejderkongres, som i Oktober samledes i Marseille, forkyndte aabenlyst de yderligste kommunistiske Grundsætninger.

Paa den anden Side voxede den bonapartistiske Agitation, til Dels i Forbindelse med den klerikale. Den 7de April valgtes saaledes 3 bonapartistiske deputerede, deraf én i Paris. Kejserprinsens Død (den 1ste Juni) udslukte imidlertid Partiets Forhaabninger: Rouher og flere af dets betydeligste Mænd trak sig tilbage, og Flertallet proklamerede vel Prins Jérome Napoleon til Arving; men denne var forhadt af de klerikale, og det bonapartistiske Parti var indtil videre ikke farligt. Nu traadte Greven af Chambord igjen op og udstedte en Skrivelse, hvori han forkyndte, at han vilde redde Frankrig. De orleanske Prinser bleve indbudte til

Tilslutning, men de vægrede sig, og Henrik den 5te maatte lade sig nøje med at lade sin Fødselsdag (den 29de September) fejre ved Fester i Frankrig. Republikken kunde saaledes kun styrtes ved sine egne Fejl; men jo sikrere Republikanerne vare for en monarkisk Restavration, desto større Indflydelse fik de radikale Elementer, og navnlig vilde det stærkeste Parti i Kamret, den republikanske Union, ogsaa have større Indflydelse i Ministeriet. Efter at derfor Kamrene igjen vare traadte sammen i Paris (den 27de November), aabnede de Angrebene paa Kabinettet. Vel gav Kamret den 4de December Ministeriet det fordrede Tillidsvotum; men Unionen afholdt sig fra at stemme, og det ministerielle Flertal var meget usikkert. Da derfor Justitsministeren Leroyer i Anledning af en Interpellation om reaktionære Dommeres Afskedigelse fordrede sin Afsked, kom det til en Ministerkrise, af hvilken den 28de December Ministeriet Freycinet fremgik. I dette var venstre Centrum, til hvilket Waddington og Léon Say hørte, ikke længere repræsenteret, medens dets nye Medlemmer bleve tagne af det republikanske Venstre og Unionen. Freycinet overtog Præsidiet og Udenrigsministeriet; af andre Ministre forbleve Lepère, Jauréguiberry, Ferry, Tirard og Cochery; de nyindtraadte vare: Magnin (Finanser), som havde været Handelsminister og Leder af Forplejningsvæsenet under Paris's Belejring 1870, Varroy (offentlige Arbejder), Cazot (Justits), siden 1848 demokratisk Fører i Sydfrankrig, og Farre (Krig), der havde virket sammen med Gambetta og Freycinet til at ordne Frankrigs Stridskræfter 1870. I det hele maatte det nye Ministerium betragtes som et Udtryk for Gambettas Politik.

Spanien.

Da General Martinez Campos kom tilbage fra Kuba, hvor han havde dæmpet Opstanden, fordrede han en betydelig Pengesum for at ordne Forholdene paa Øen. Ministerpræsidenten Canovas del Castillo vilde imidlertid ikke gaa ind herpaa, men indgav den 3dje Marts 1879 sin Dimission og raadede Kongen til at overdrage Dannelsen af et nyt Ministerium til Campos, som han lovede at støtte. Det nye Ministerium dannedes den 7de Marts, og strax derpaa bleve Cortes opløste og nye Valg udskrevne. Til disse udstedte Førerne for de 3 progressistisk-demokratiske Fraktioner (Sagasta, Martos og Castelar) et Manifest, hvori de fordrede Forfatningen af 1869 og Frihed for Religion, Presse, Undervisning, Foreninger og Forsamlinger; men som sædvanlig fik Ministeriet et stort Flertal: i Deputeretkamret udgjorde Oppositionen kun ¼ og delte sig desuden i 5 Partier: Moderado'erne (30), Centralisterne (30), de konstitutionelle under Sagasta (30), de radikale under Martos (5) og Ordensrepublikanerne (Posibilistas) under Castelar (5). Ministeriet havde kun skiftet Navn, ikke Retning; men det viste sig snart, at Overenskomsten med Insurgentførerne paa Kuba var vanskelig at gjennemføre, og i Efteraaret rejste nogle af dem sig igjen. Under disse Omstændigheder stødte Ministeriets Lovforslag om øjeblikkelig Afskaffelse af Slaveriet paa Modstand i Cortes, ligesom Kubanernes Fordringer om fri Handel mødte megen Uvilje i Spanien. Striden standsedes af de Festligheder, som knyttede sig til Kongens Formæling med den østerrigske Ærkehertuginde Christine (den 29de November); men imidlertid var der udbrudt Strid i selve Ministeriet, da 4 Ministre ikke vilde indrømme Kubanerne saa meget som Campos, og den 7de December indgav det sin Dimission. Canovas dannede derpaa igjen et Ministerium; men da han ikke vilde indlade sig paa en almindelig politisk Debat, gjorde de liberale stor Larm og forlode, 70 i Tallet, Salen. Ogsaa nogle Generaler fordrede

deres Afsked, og der forefaldt nogle Gadeoptøjer; ja den 30te December afskød en Bagersvend fra Galicien, Otero, et Par Pistolskud paa Kongeparret, heldigvis uden at ramme dem.

Den 10de Januar døde General Espartero, fordum Spaniens Regent, i en Alder af 87 Aar. Provinsen Murcia blev den 14de—16de Oktober hjemsøgt af en forfærdelig Oversvømmelse, som ødelagde Landet og kostede henved 3000 Mennesker Livet.

Portugal.

Det liberale Ministerium Fontes Pereira de Mello blev paa Grund af indre Splid den 1ste Juni afløst af et mere konservativt Ministerium under Braamcamp; men dette blev strax af Kamrets Flertal, som hørte til »Regeneradorernes« Parti, hilset med et Mistillidsvotum. Kamret blev derefter opløst, og de nye Valg gave Ministeriet Flertal. Med større Frihed end i Spanien har i den nyeste Tid den evangeliske Lære kunnet forkyndes i Portugal.

Italien.

Kamrene, som havde udsat deres Møder efter Ministeriet Depretis's Dannelse (i December 1878), traadte igjen sammen den 14de Januar 1870. Venstre, som havde Flertallet i Deputeretkamret, var opløst i flere Grupper, der hindrede Dannelsen af et sluttet Flertal og gjorde en fast Regering umulig. Højre rekonstruerede sig vel i Februar under Sella, men var for svagt. Der blev ogsaa gjort

Forsøg paa at danne et religiøst-konservativt Parti; men dette strandede paa Pavens fjendtlige Optræden; thi medens Leo den 13de holdt fast ved sin forsonlige Holdning lige over for Tyskland, fornyede han Klagerne over Italien i en Tiltale til katholske Journalister, som den 22de Februar overrakte ham en Adresse, og protesterede senere mod den nye Lov, som forbød kirkelig Vielse uden foregaaende Civilægteskab. Sin Tilslutning til den reaktionære Retning betegnede han ogsaa ved sin Rundskrivelse (Encyklika) af 4de Avgust, hvori han priste den hellige Thomas af Aqvino, Hovedet for Middelalderens Skolastik, som Mønsteret og Læremesteren for al Videnskab og Undervisning. De klerikale besluttede først at deltage i de politiske Valg, naar der blev gjennemført en demokratisk Valgreform: først da vilde de udfolde deres hele Styrke, og at denne ikke er ringe, viste Municipalvalgene, endog i Rom, hvor der den 16de Juni af 13 Kommuneraadsmedlemmer valgtes 9 klerikale.

Depretis forelagde nemlig den 18de Marts Deputeretkamret et Udkast til en ny Valglov, som vilde give de fattigere Klasser, der ere udsatte for demagogiske og klerikale Paavirkninger, Flertallet. Forslaget blev imidlertid begravet i et Udvalg, da Venstre selv indsaa Faren og blot havde villet vise sit demokratiske Sindelag. Regeringens Finansplan, hvori Maleskattens Afskaffelse atter var optagen, blev i Almindelighed vedtagen af Kamret (den 2den April). Kort efter kom den gamle Garibaldi fra Caprera til Rom, hvor han modtog Besøg af Kong Umberto, der viste ham stor Ærbødighed, men optraadte som demokratisk Agitator og dannede en Exekutivkomité for Demokratiets Liga, hvis Manifest af 26de April udstødte Trusler mod Regeringen, hvis den vilde bekæmpe Folkets Suverænitet.

I Slutningen af Maj begyndte Forhandlingen om den allerede 1878 af Cairoli forelagte Jærnbanelov, hvorefter Staten aarlig skulde anvende 50 Millioner Francs paa Jærnveje: Loven blev vedtaget den 30te Juni. Hidtil havde

Venstregrupperne holdt sammen og støttet Ministeriet; men i Juni forkastede Senatet Maleskattens Ophævelse, og da Kamret atter behandlede Sagen, vedtog det (den 3dje Juli) med 251 Stemmer (Højre, Centrum og Venstre-Fraktionerne Nicotera og Cairoli) mod 159 et Mæglingsforslag, som Depretis ikke vilde gaa ind paa, hvorfor Ministeriet gik af. Kongen henvendte sig igjen til Cairoli, som den 14de Juli dannede et nyt Ministerium. Kamret vedtog derpaa hans Forslag om en delvis og efterhaanden indtrædende Ophævelse af Maleskatten, hvorefter Parlamentet udsatte sin Samling, uden at Senatet havde truffet nogen Afgjørelse; men kort før den nye Samling skulde begynde, udbrød der igjen en Ministerkrisis, og nogle af Ministrene traadte ud, fordi de indsaa, at Maleskatten ikke kunde ophæves uden nye Skatters Indførelse. Den 24de November dannedes derpaa et nyt Ministerium, hvori Cairoli optog de vigtigste Medlemmer af det i Juli afgaaede Ministerium: Depretis som Indenrigs- og Magliani som Finansminister.

Under de usikre indre Forhold og den daarlige Finanstilstand kunde Italien ikke gjøre sin Magt i de ydre Forhold gjældende paa en for Folkets stærke Nationalfølelse tilfredsstillende Maade; især var man misfornøjet med Frankrigs og Englands Overmagt i Middelhavet og Italiens Udelukkelse fra Indflydelse i Ægypten, samt ved Østerriges Magtstilling paa Balkanhalvøen og dets Herredømme over Trient og Triest.

Ægypten.

Det i 1878 dannede Ministerium under Nubar Pasha og Finansminister Wilson indførte stræng Sparsommelighed for at faa Midler til at opfylde Statens Forpligtelser mod

dens udenlandske Kreditorer; men herved blev Kediven følelig indskrænket i sin vante Ødselhed, og den hensynsløse Haardhed, hvormed Besparelserne gjennemførtes, vakte megen Forbitrelse. 6000 Soldater fik saaledes deres Afsked uden at faa deres tilgodehavende Sold udbetalt, alle Militærværksteder lukkedes, og talrige Arbejdere bleve brødløse. Da der nu i Februar 1879 udgik Befaling til, at 1600 Officerer skulde afskediges, ligeledes uden at faa deres tilgodehavende Løn udbetalt, samlede — rimeligvis efter Kedivens Tilskyndelse — c. 500 afskedigede Officerer og c. 2000 afskedigede Soldater sig uden for Finansministeriet og sendte en Deputation til Wilson for at forebringe deres Klager (den 18de Februar). Da den blev afvist, opstod der stor Bevægelse, og Nubar, som netop kom kjørende, blev standset og nødt til at stige ud af sin Vogn; Wilson ilede ham til Hjælp, men begge bleve ilde medhandlede og maatte flygte ind i Krigsministeriet. Efter Generalkonsulernes Opfordring indfandt nu Kediven sig: han blev hilset med Leveraab og lovede Udbetaling af de tilgodehavende Penge, men maatte dog anvende Vaabenmagt, inden Tummelen blev dæmpet.

Den 20de Februar indgav Nubar sin Dimission, og Ismail Pasha dannede et nyt Ministerium under Forsæde af Arveprinsen, Tevfik Pasha; Wilson og Blignières bleve dog i Ministeriet. Kediven begyndte nu igjen paa sin gamle Ødselhed, og da Wilson vilde indskrænke denne, skred han til en ny Forandring (i April): de to fremmede Ministre fik deres Afsked, et servilt Redskab af Kediven, Sherif Pasha, blev Ministerpræsident, de evropæiske Finanskontrollører afløstes af Ægyptere, Krigsministerens Budget forøgedes stærkt, og 10 Kister Guld sendtes til Konstantinopel for at vinde Porten, især Osman Pasha. Derefter fulgte en Række Finansdekreter, ved hvilke Rentebetalingen af den udenlandske Gjæld nægtedes, Afdragene standsedes, og Garantierne ophævedes. Endnu optraadte dog Vest-

magterne, som lammedes ved indbyrdes Skinsyge, meget skaansomt: de fordrede ikke de afskedigede Ministres Gjenindsættelse, men blot i Almindelighed Optagelse af evropæiske, af dem anbefalede, Statsmænd i Ministeriet; men ogsaa det afslog Ismail. Imidlertid nedlagde den tyske Regering Protest imod Bruddet paa Overenskomsten om en international Domstol (den 17de Maj), og de øvrige Magter sluttede sig dertil. Da Kediven alligevel holdt fast ved sine Dekreter, befalede Vestmagterne, som nu bleve enige af Frygt for andre Magters Indblanding, deres Generalkonsuler at forestille ham, at han gjorde bedst i at takke af til Fordel for sin Søn Tevfik; saa skulde han faa en anstændig Civilliste. Da han tøvede, henvendte England og Frankrig sig til Porten, og uagtet Bestikkelserne gik Sultanen strax meget villig ind paa deres Ønske og afsatte Ismail ved en Irade af 25de Juni; Tevfik blev udnævnt til hans Efterfølger. Tillige tog Sultanen Firmanet af 1873, som havde grundet Ægyptens Selvstændighed, tilbage og gjenoprettede det ældre af 1841. Ismail, som nu gav efter, beholdt en Civilliste af 900,000 Kr. og modtog desuden store Summer og mange Værdigjenstande; han tog derefter Ophold i Neapel.

Den nye Kediv satte vel Sherif i Spidsen for et nyt Ministerium, men erklærede sin Beredvillighed til en grundig Reform og tilstod evropæisk Kontrol. Imod Indskrænkningen af hans Selvstændighed nedlagde Vestmagterne Protest i Konstantinopel og udvirkede et nyt Firman, som tilstod Ægypten Ret til at afslutte Handels- og Toldtraktater, selvstændig Finansstyrelse og Oprettelsen af en Hær paa 18,000 Mand, men forbød Kontrahering af Laan og Bygning af Panserskibe uden Sultanens Tilladelse. Midt i August afskedigedes Sherif, og efter at Kediven en kort Tid selv havde taget Forsædet i et nyt Ministerium, udnævnte han i September Riaz Pasha til Ministerpræsident. Der optoges ikke mere fremmede i Ministeriet; men i Oktober bleve

Blignières og Englænderen Baring Generalkontrollører over Finanserne med raadgivende Stemme i Ministerraadet.

Nordamerika.

I de forenede Stater gik Kongressen den 4de Marts 1879 fra hinanden uden at have bevilget Budgettet for det næste Finansaar (Juli 1879—80), og der maatte derfor sammenkaldes en overordentlig Samling (den 18de Marts). I denne knyttede Repræsentanthuset sin Bevilling til den Betingelse, at det skulde forbydes under Præsidentvalget at lægge Tropper paa Valgstederne; men Præsidenten anvendte sit Veto, og da Demokraterne ikke havde de fornødne ²/₃ af Stemmerne til at tilintetgjøre dette, maatte de dog til sidst i det væsentlige give efter. I det hele begyndte Republikanernes Magt igjen at hæve sig, og ved Stats- og Lokalvalgene i Efteraaret 1879 sejrede de i de vigtigste Stater.

Den 1ste December traadte den 46de Kongres sammen til sin første ordentlige Samling. Præsidentens Budskab lykønskede Kongressen til det store Opsving, der i materiel Henseende havde fundet Sted i Aaret 1879: Høsten havde været udmærket, Handelen og Industrien blomstrende.

I Kalifornien vedtoges i Maj en ny Forfatning, som forbød Kineserne at erhverve Grundejendom og at ansættes som Embedsmænd og Arbejdere ved Jærnveje og andre offentlige Bygninger; men da denne Indskrænkning stred imod Traktaterne mellem Unionen og Kina, nedlagde Præsident Hayes Protest imod dens Indførelse.

I Mejico ytrede Misfornøjelsen med Porfirio Diaz's og hans Ministres slette Regering sig i nye Opstande, der dog undertryktes af Regeringen.

Haïti.

I Februar 1879 landede haïtiske Flygtninge fra Jamaika paa flere Punkter, bemægtigede sig flere Stæder og udraabte General Montmorency Benjamin til Præsident. I Marts sejrede vel Regeringstropperne og undertrykte Opstanden; men Præsidenten, Boisrond-Canal, benaadede alle Deltagerne, da han frygtede Modpartiet. Den 30te Juni kom det i den lovgivende Forsamling i Hovedstaden Port au Prince til en blodig Kamp mellem Regeringspartiet og Oppositionen (de liberale), som forplantede sig ud paa Gaderne. I flere andre Stæder udbrød der Opror, og da Insurgenterne droge mod Hovedstaden, takkede Boisrond-Canal af og flygtede til St. Thomas (den 17de Juli). Der dannedes derefter et Revolutionsudvalg, som forberedte nye Valg; men den 3dje Oktober blev dette igjen styrtet af General Salomon, som dannede en provisorisk Regering og den 23de Oktober blev valgt til Præsident.

Sydamerika.

I Venezuela var General Valera bleven Præsident, men da han hørte til det konservative (unitariske) Parti, rejste Føderalisterne sig i Februar 1879 imod ham under den tidligere Præsident, Guzman Blanco. General Cedeño slog Valera og rykkede ind i Hovedstaden Carácas, hvorefter Guzman Blanco som Præsident med Cedeño som Krigsminister overtog Styrelsen.

Imellem Peru og Bolivia paa den ene og Chile paa anden Side har der raset en heftig Krig. Anledningen var den ufrugtbare, men paa Salpeter, Guano og Metaller rige Atakama-Kyst. Dennes Besiddelse havde allerede tidligere været omtvistet mellem Bolivia og Chile; men ved Trak-

tater af 1866 og 1874 var den 24de Breddegrad sat som Grænse, dog saaledes at Bolivia tillod chilensiske Undersaatter den uhindrede Benyttelse af de nord for denne Linje liggende Salpeter- og Guanolag samt Bjærgværker ved Antofagasta og Caracoles og forpligtede sig til, i de næste 25 Aar ikke at paalægge dem nye Skatter. Det chilensiske Element var derefter blevet det overvejende i de to nævnte Pladser, imellem hvilke et Selskab anlagde en Jærnvej; men den betydelige Udførsel, især af Salpeter, fra Antofagasta skadede den peruanske Regering, som alene ved sit Salpeter- og Guano-Monopol kunde undgaa en Statsbankerot, og de driftige Chilenseres store Indtægter fristede den ligeledes i den forfærdeligste Finansnød nedsunkne Regering i Bolivia. Ophidset af den peruanske Præsident Prado brød derfor den bolivianske Præsident Daza i Begyndelsen af 1879 aabenlyst Traktaten med Chile ved at paalægge en Udførselstold paa Salpeter, og da det chilensiske Selskab ikke strax vilde betale denne, erklærede han hele dets Anlæg for Statsejendom. Chile sendte derpaa Krigsskibe til Atakama-Kysten, lod Antofagasta og Caracoles besætte og Landet mellem den 23de og 24de Breddegrad erklære for chilensisk (Februar). Bolivia, som ikke har nogen Flaade, kun en ringe Hær og en meget vanskelig Adgang til Kysten, kunde ikke strax gjøre Modstand, men udstedte den 1ste Marts en i voldsomme Udtryk affattet Krigserklæring mod Chile, lod al chilensisk Ejendom lægge under Beslag og søgte at rejse en Folkevæbning. Peru havde sluttet et hemmeligt Forbund med Bolivia, men ønskede at trække Tiden ud, da det ikke var færdigt med at ruste sine Panserskibe, og traadte derfor op som mæglende Magt; men Chiles Præsident, Pinto, gjennemskuede dets Hensigter og erklærede ogsaa Peru Krig (April).

Chilenserne skyndte sig med at komme deres Fjender i Forkjøbet, besatte først hele Bolivias Kyst og havde der-

paa deres forste Sammenstød med Peruanerne ved den lille Havn Loa paa Grænsen mellem Bolivia og Peru, hvor en chilensk Kanonbaad fik Bugt med to større peruanske Skibe. Derefter blokerede den chilensiske Flaade under Admiral Williams Perus sydlige Havne, navnlig det ved sin Handel med Salpeter og Guano vigtige Iqviqve. Imidlertid laa den peruanske Flaade endnu stille ved Callao, og i Tillid hertil forlod Admiral Williams med sine bedste Skibe Iqviqves Red for at angribe en anden Havn; men da viste pludselig (den 21de Maj) de peruanske Panserskibe Huaskar og Independencia sig for Iqviqve og overfaldt de to Træskibe, som der vare blevne tilbage. Disse kunde ikke staa sig; men Independencia stødte under Forfølgelsen paa et Skjær og blev ødelagt. Peru havde mistet sit bedste Skib; men Iqviqves Blokade var brudt, og Monitoren Huaskar under den kjække Kaptejn Grau beherskede en Tid lang hele Kysten og tog mange Skibe. I Chiles Hovedstad San Jago udbrod der herover en voldsom Forbitrelse mod Regeringen, som efter en Gadekamp til Dels blev forandret (Avgust). Ikke længe efter bombarderede Huaskar Antofagasta; men den 8de Oktober blev den paa Hojden af Mejillones angreben af to chilensiske Panserskibe og, efter at Grau og en stor Del af Mandskabet var falden, nødt til at overgive sig. Derefter blokerede den chilensiske Flaade paa ny Havnene i det sydlige Peru, og i November landede under dens Beskyttelse 10,000 Mand ved Pisagua, toge Staden og sloge den forenede peruansk-bolivianske Hær ved Tarapaca (den 27de November); ogsaa Iqvique blev tvunget til at overgive sig. Hele det sydlige Peru med sine rige Salpeterlag faldt i Chiles Hænder. Disse Begivenheder fremkaldte Regeringsforandringer i begge de forbundne Stater. I Bolivia blev Daza afsat af Tropperne; i hans Sted traadte Comacho, og da Prado vendte tilbage til Lima for at foretage nye Rustninger, blev han modtagen med Harme og maatte indskibe

sig til Panama. Efter en Gadekamp med den liberale General Cotéra bemægtigede de klerikales Fører, Pierola, sig Herredømmet (den 21de December) og lod sig udraabe til Diktator: han forandrede Forfatningen i reaktionær Retning og udbad sig Pavens Velsignelse.

Det argentinske Forbund gjorde en Tid lang Mine til at ville deltage i Forbundet mod Chile, med hvilken Stat der var Strid om Grænserne i Patagonien; men det kom dog til en Overenskomst, hvorved Argentinas Højhed over hele Østkysten blev anerkjendt. En militær Expedition har renset Landet mellem Colorado og Rio Negro for vilde, hvorefter der er sket stærk Indvandring i det frugtbare Land. Indvandringen, især af Italienere, tager stadig til, og Kvægavlen bliver bestandig vigtigere: der findes saaledes nu c. 60 Millioner Faar. Det omstridte Land mellem Pilcomayo og Paraguay var allerede i 1878 ved den nordamerikanske Præsidents Voldgift tilkjendt Republikken Paraguay.

Uruguay har hævet sig under Præsidenten Latorres strængt absolutistiske Regering; under den hidtil ukjendte Ro og Orden blomstre Handel og Vandel.

I Brasilien foranledigede Spørgsmaalet om Protestanternes Valgret en Strid i Ministeriet, og to Ministre traadte af, fordi de ikke kunde sætte den igjennem. Naar det i forrige Aarsoversigt blev sagt, at Negerslaveriet var ophort i Brasilien, da maa det rettes til, at det sker efterhaanden, men endnu ikke er gjennemført.